SERIA

[BIZANTINA]

Paul /Jemerl

PRIMUL UMANISM BIZANTIN

Paul Lemerle

LE PREMIER HUMANISME BYZANTIN

Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance des origines au Xe siècle

Biblioteca Bizantină

Studii, 6

Paris

Prese Universitaires de France

1971

Paul Lemerle

PRIMUL UMANISM BIZANTIN

Observații și note

despre educația și cultura în Bizanț de la începutul secolului al X-lea

Sankt Petersburg „Editura proprie” 2012

UDC 94(495.02) BBK 63.3(0)4 -

Paul Lemerle. Primul umanism bizantin. Observații și note despre educația și cultura în Bizanț de la începutul secolului al X-lea / Intro. Artă. și trans. din franceză: T. A. Senina (călugăriță Cassia). - Sankt Petersburg: „Editură proprie”, 2012. - xiv + 490 p.

ISBN 9785-4386-5145-1

Cartea este dedicată vieții intelectuale a Bizanțului de la începutul ei până în secolul al X-lea, mai ales până în secolele IX-X - o perioadă extrem de importantă pentru întreaga dezvoltare ulterioară a culturii mondiale: atunci savanții bizantini au rescris și a păstrat astfel pentru posteritate moştenirea autorilor greci antici. Autorul urmărește atitudinea față de elenism în Bizanț de la apariția Imperiului până în secolul al X-lea - secolul enciclopediei bizantine. Cartea conține cele mai interesante informații despre învățământul bizantin, atât școlar, cât și superior, culese din surse; despre viața profesorilor și studenților bizantini; despre bibliotecile Imperiului, atât laice, cât și monahale, și conținutul acestora; despre cât de întunecate erau cu adevărat așa-numitele „epoci întunecate” în Bizanț;

despre rolul disputelor iconoclaste în renașterea și soarta ulterioară a elenismului bizantin; despre apariția scrisului minuscul și despre soarta manuscriselor individuale care au ajuns până la vremea noastră; despre cine și în ce măsură educația era disponibilă în Bizanț; despre relația dintre literatura laică și cea religioasă și despre atitudinea bizantinilor față de aceasta; despre cărțile dispărute, al căror conținut nu îl cunoaștem decât din mențiunile despre ele în scrierile savanților bizantini; despre oameni datorită cărora încă mai putem citi lucrările lui Platon, Aristotel, Homer, Euripide; despre viața și opera marilor intelectuali bizantini, precum Leon Matematicianul, Fotie din Constantinopol, Aretha din Patra.

Cartea este destinată tuturor celor interesați de istoria educației din Bizanț și de viața sa intelectuală.

ISBN 9785-4386-5145-1

Conţinut

SALVATORII ELENISMULUI

Despre cartea lui Paul Lemerle „Primul umanism bizantin”

Eminentul savant bizantin francez1 a oferit lucrării sale un subtitlu destul de modest: „Observații și note despre educația și cultura în Bizanț de la începutul secolului al X-lea”, dar, de fapt, avem în fața noastră un studiu care este magnific în profunzime și lărgime de acoperire. a materialului, nici după patruzeci de ani nu și-a pierdut deloc valoarea.

Descriind tema lucrării sale, Paul Lemerle observă că umaniștii bizantini din secolele XIII-XV, care au stat la originile Renașterii occidentale, au folosit manuscrisele autorilor antici copiate în Bizanț în secolele IX-X - și puteau nu ar fi făcut nimic dacă au făcut-o

1 Paul Emile Lemerle (1903-1989) și-a dedicat întreaga viață cercetării și predării bizantine. Școala Franceză din Atena (1931-1941), Facultatea de Filologie din Dijon (1942-1947), Școala Practică Superioară din Paris (1947-1968), Sorbona (1958-1967) și Colegiul Franței (1967-1968). 1973) - aceasta este lista lui de palmares ca profesor. Autor a peste 250 de publicații științifice, inclusiv mai multe monografii și ediții adnotate din surse bizantine (pentru o bibliografie a lucrărilor sale, vezi: Travaux et Mémoires 11, 1991, pp. 2-15), membru al multor Academii și Institute, Paul Lemerle a fost

fondatorul unor proiecte atât de cunoscute precum colecția Travaux et Mémoires, publicată de College de France și Centrul pentru Studiul Istoriei și Civilizației Bizanțului și seria Archives de Athos. A avut mulți elevi și, după spusele unuia dintre ei, Gilbert Dagron, a creat „o „școală”, sau mai bine zis, o rețea de oameni de știință și prieteni, francezi și străini, care îi datorează mult, și mai ales un anumit concept. a relațiilor științifice”, și „pe oriunde trecea, se desfășura o activitate intensivă de cercetare”. Compusă de J. Dagron necrologul lui P. Lemerle cu o relatare detaliată a activităților acestui remarcabil bizantinist, vezi site-ul web al College de France: <http://www.college-de-france.fr/media/professeurs-disparus/UPL1031_necrolemerlel.pdf> .

ix

X

Primul umanism bizantin

cu secole înaintea lor, strămoșii învățați „nu ar fi strâns, salvat și interpretat cu pasiune ceea ce s-a păstrat din moștenirea Greciei antice”. Această perioadă, numită „primul umanism bizantin”, are o importanță incredibilă pentru întreaga dezvoltare ulterioară a culturii mondiale, dar semnificația ei – cel puțin până la apariția studiului lui Lemerle – a fost categoric subestimată: primul umanism înecat în umbra a doua și chiar mai densă umbră a Renașterii europene. Între timp, atunci, la începutul mileniului, s-a hotărât soarta întregii moșteniri antice: „totul aproape că a pierit și multe au pierit cu adevărat; ceea ce avem a fost salvat în secolele IX-X în Bizanț și Bizanț”.

Întrebând în ce scop și în ce mod bizantinii au păstrat și au transmis descendenților lor această moștenire neprețuită, Paul Lemerle urmărește atitudinea față de elenism din Bizanț de la apariția Imperiului Roman cu capitala la Constantinopol până în secolul al X-lea - secolul enciclopedismului bizantin. .

La începutul cărții sale, autorul se îndreaptă către Occident pentru a afla dacă Europa ar fi putut avea vreo influență asupra primului umanism bizantin și arată că până în secolul al V-lea Occidentul a intrat într-o perioadă de lungă neglijare a limbii grecești și cultura: textele grecești nu numai ale autorilor antici, ci și ale Părinților Bisericii bizantine practic nu au fost traduse, iar puținele traduceri erau adesea de o calitate extrem de slabă. Legăturile mai strânse cu Bizanțul au fost menținute de sudul Italiei, dar s-au limitat la sfera religioasă, iar un studiu al manuscriselor supraviețuitoare arată că Italia nu ar fi putut avea nicio influență asupra renașterii bizantine a elenismului în secolul al IX-lea. „Ipoteza medierii siro-arabe” în procesul de renaștere a elenismului în Bizanț se dovedește a fi la fel de insuportabilă, ceea ce autorul consideră, atingând, de asemenea, un subiect foarte interesant și important - cauzele iconoclasmului bizantin și respinge. ca o presupunere despre influența islamului în această chestiune,

Salvatorii elenismului

si legenda de adorare a icoanelor despre rolul decisiv al imparatului Leon al III-lea in introducerea ereziei, aratand ca iconoclasmul a luat nastere in adancul Bisericii Bizantine, in randul episcopiei si clerului, mai ales in Asia Mica, si a fost acceptat tocmai de autoritati. datorită sprijinului larg al acestei doctrine în rândul populației din Asia Mică, ale cărei dispoziții erau de mare importanță din cauza amenințării arabe din est.

Ajuns la concluzia că originile umanismului bizantin ar trebui căutate numai în Bizanțul însuși, autorul trece la subiectul cel mai interesant: soarta elenismului secular în primele secole ale existenței Imperiului și, în special, atitudinea. a creştinilor spre învăţământul elen. Bazându-se pe textele bizantinilor înșiși, Lemerle arată că, pe de o parte, lucrările antice nu au fost niciodată excluse din programa școlară și au continuat să fie studiate, ci, pe de altă parte, viziunea chiar și a celor mai educați oameni din acea parte. timpul, precum Vasile cel Mare, în raport cu autorii eleni a fost destul de îngust, iar abordarea acestora a fost exclusiv utilitarista: filosofia greacă nu poate fi decât un „slujitor” al teologiei creștine, utilă mai ales pentru infirmarea disidenților, și a literaturii antice, deși poate contribui la educarea moravurilor tineretului, este mult inferior cărților biblice sau scrierilor hagiografice . Totuși, în același timp, așa cum arată Lemerle - și acest lucru trebuie subliniat în mod deosebit, având în vedere anumite tendințe care au apărut în ultimii ani în societatea rusă - „creștinismul triumfător în Orientul grec nu a condus la crearea unei școli creștine. cu sugestii și programe proprii și la impunerea școlii sale în locul școlii păgâne. Spre deosebire de Occident, unde după „Evul Întunecat” învățământul a fost reînviat în școlile monahale, Biserica bizantină nu a pretins niciodată că subjugă complet școala: atât învățământul primar, cât și cel superior au rămas laici de-a lungul istoriei Bizanțului, iar creștinismul a trebuit să se adapteze acestuia.

Mai mult, în ciuda întregii agresivități a tânărului creștinism în raport cu cultura păgână, tocmai în secolul al IV-lea, sub împăratul Constantius, a avut loc prima mântuire a elenismului în Bizanț: „în marele scriptorium imperial, organizat și finanțat de stat. , caligrafii copiază operele poeților, filozofilor, oratorilor, istoricilor greci, nu numai ale celor mai mari, ci ale tuturor celor ale căror manuscrise mai puteau fi găsite. Lucrările autorilor antici, păstrate pe papirusuri dărăpănate și aproape de distrugere, au fost rescrise pe pergament și legate în codice, pentru ca cinci secole mai târziu să cadă în mâinile celor care au salvat elenismul a doua oară - intelectuali iscoditori ai epocii primul umanism bizantin, precum Leon Matematicianul, Fotie Constantinopol, Aretha din Patras. Lemerle dedică un capitol separat în cartea sa fiecăreia dintre aceste trei figuri, iar fiecare dintre aceste capitole poate fi numit un fel de mini-monografie și, de exemplu, capitolul „Leul filosoful (sau matematicianul) și timpul său” este încă cel mai amănunțit și de neîntrecut un studiu privind viața și opera acestui remarcabil

bizantin, primul în adevăratul sens al „omului Renașterii”, care a primit porecla „Elena” de la contemporanii săi.

Cartea se încheie cu un capitol despre enciclopedismul bizantin din secolul al X-lea, epoca în care, din ordinul împăratului Constantin Porfirogenul, au fost întocmite numeroase colecții tematice cu fragmente din lucrările autorilor antici. Din păcate, incendiile, războaiele și neglijența umană și-au făcut treaba murdară: nu mai mult de treizeci și cinci din această uriașă colecție de enciclopedii a ajuns până la noi - cum să nu fii de acord cu Lemerle: „mărimea colecției secolului al X-lea, precum și amploarea pierderilor noastre, șocant”!

Ceea ce este deosebit de valoros în studiul lui Paul Lemerle este că el își face toate presupunerile, reconstrucțiile și concluziile strict pe baza surselor care au ajuns la noi. Cititorul va găsi informații interesante în lucrarea sa.

despre învățământul bizantin, atât școlar, cât și superior; despre viața profesorilor și studenților bizantini; despre bibliotecile Imperiului, atât laice, cât și monahale, și conținutul acestora; despre cât de întunecate erau cu adevărat așa-numitele „epoci întunecate” în Bizanț; despre rolul disputelor iconoclaste în renașterea și soarta ulterioară a elenismului bizantin; despre apariția scrisului minuscul și despre soarta manuscriselor individuale care au ajuns până la vremea noastră; despre cine și în ce măsură educația laică era disponibilă în Bizanț; despre relația dintre literatura laică și cea religioasă și despre atitudinea bizantinilor față de aceasta; despre cărțile dispărute, al căror conținut nu-l cunoaștem decât din referiri la ele din scrierile patriarhului Fotie și ale altor intelectuali bizantini; despre oamenii datorită cărora încă mai putem citi lucrările lui Platon, Aristotel, Homer, Euripide...

Sunt bucuros să ofer cititorului rus o traducere a acestui remarcabil studiu al lui Paul Lemerle - după părerea mea una dintre cele mai bune cărți despre învățarea și viața intelectuală bizantină - și le exprim sincere mulțumiri celor care au făcut posibilă această traducere: Taras Gennadyevich Sidash , Sofya Dmitrievna Sapozhnikova și angajații editurii „Editura proprie”.

* * *

La traducerea notelor, se folosește un sistem de citare diferit decât în originalul francez. De asemenea, a trebuit să descifrez și eu titlurile prescurtate ale autorului, deoarece ediția franceză nu era prevăzută cu o listă adecvată de abrevieri.

Referințele la lucrările menționate o dată pe parcursul cărții sunt date în note în întregime, la toate celelalte - în formă prescurtată. O listă prescurtată de referințe se află la sfârșitul cărții.

Primul umanism bizantin

Într-o serie de cazuri, am redat cuvintele grecești date de autor cu caractere cursive în transcriere latină în limba greacă, iar denumirile de ranguri sau titluri cu caractere cursive (cum ar fi maestru, gramatică etc.) au fost puse fără cursive, deoarece conceptele corespunzătoare erau deja pe deplin consacraţi în limba rusă.zantinistica.

Addenda, realizată de autor la sfârșitul ediției franceze (p. 308-310) Am inclus în note la locurile potrivite din textul principal, marcate (Adăug.).

În note separate, am inclus între paranteze datele unor lucrări publicate după publicarea cărții lui Paul Lemerle care sunt importante pentru problemele de care abordează - monografii, ediții de texte, traduceri etc.

Îi exprim sincere mulțumiri lui S.-B. Zonova și V. M. Lurie pentru ajutorul acordat în traducerea părților dificile ale textului francez.

T. A. Senina (călugăriță Cassia)

10 octombrie 2012

Tiol Demerl

PRIMUL UMANISM BIZANTIN

Note și note despre educația și cultura în Bizanț de la începutul secolului al X-lea

Niciodată nu poți da prea multe recomandări pentru a studia textele; este cea mai scurtă, mai sigură și mai plăcută cale de învățare de orice fel; fă-o mai întâi; parcurge texte din nou și din nou.

La Bruyère, Personaje: despre unele abilități, 72

A introduce ceva nou nu înseamnă a aplica faptelor cunoscute o idee generală, aparent originală; înseamnă a le interpreta cu acuratețe, și mai ales a faptelor de primă mână.

Antoine Meillet

Introducere

Bizanțul a cunoscut în lunga sa istorie două „umanisme”: 1 umanismul epocii de dinaintea cruciadelor, al cărui început și prima înflorire în secolele IX-X în Occident se corelează cu epoca întunericului, abia tăiată de un scurt. fulger al „renașterii carolingiene”; și umanismul erei paleologilor din secolele XIII-XV, prefigurat și pregătit sub Komnenos2, pentru care, dimpotrivă, se pune problema contactelor cu Occidentul,

1 Nu sunt străin de controversa, trecută și recentă, asupra termenilor „umanism” și „renaștere” și asupra ambiguității acestor concepte. Fără să intru într-o discuție, folosesc aceste cuvinte în sensul lor obișnuit și în sensul lor larg, deoarece este greu să te lipsești de ele și pentru că transmit bine originalitatea pe care Bizanțul în acest sens o dă dovadă în prima perioadă în fața Occidentului. .

2 În domeniul umanismului și, mai general, al manifestărilor civilizației, ca și în alte domenii, devine din ce în ce mai clar că nu a IV-a cruciada marchează adevărata ruptură, și că, dimpotrivă, epoca Comnenos este mai strâns legat de perioada următoare decât de perioada anterioară. În timpul jumătății de secol, în anii 1025-1081, care desparte moartea lui Vasile al II-lea și venirea la putere a lui Alexei I, se pregătesc sau au deja loc uneori mari schimbări, care vor schimba în curând însăși structura Bizanțului. . Multe aspecte ale acestei probleme au fost discutate în rapoartele prezentate la cel de-al XIII-lea Congres Internațional al Bizantinului

3

4

despre influența exercitată și experimentată de ambele părți și despre originile a ceea ce numim Renașterea. Este acest ultim umanism, încununat cu marile nume ale lui Gemistus Plithon și Bessarion, popularizat de imaginea cărturarului grec care a fugit de cucerirea turcă ținând în brațe manuscrise prețioase, a fost cel mai studiat,3 deși adevărata sa istorie - istoria a oamenilor de știință și manuscrisele lor înainte de a ajunge în Occident nu a fost încă scris. Să luăm doar un exemplu din domeniul umanismului în sensul deplin al cuvântului - filologia. Lucrările fundamentale ale lui A. Turyn asupra textelor tragedianilor greci gravitează în jurul lui Triclinius, Moskhopul, Planud, Toma Maestrul, Hortasmen; Dar cu ce texte erau familiare acești filologi din ultimele secole ale Bizanțului, dacă nu cele pe care strămoșii lor le-au transmis din secolele IX-X? Și ce ar putea face dacă cei, cu trei, patru, cinci secole înaintea lor, nu ar aduna, salva și interpreta cu pasiune ceea ce s-a păstrat din moștenirea Greciei antice?

Deci, dacă vrem să ne ridicăm la origini și să ajungem la datele fundamentale despre această problemă, ar trebui să studiem condițiile și caracteristicile acestei prime renașteri. În același timp, va fi legitim să se stabilească o graniță înainte de secolul al X-lea, când întreprinderile enciclopedice corespund.

Research (Oxford, septembrie 1966); vezi Proceedings of this Congress, de J. M. Hussey, D. Obolensky și S. Runciman (Oxford Univ. Press, 1967).

3 Ca exemplu de interes pentru acest al doilea umanism bizantin, voi cita două articole: G. M. Hartmann, „The Significance of Greek Culture for the Italian Humanism”, BB 15 (1959) 100-124, și H. HuNGER, „ Von Wissenschaft und Kunst der frühen Palaiologenzeit, JÕBG 8 (1959)

123-155. Este util să consultați DJ Geanako-plos, Savanții greci la Veneția (Cambridge, Mass., 1962), precum și partea a doua, „Byzantium and the Renaissance”, a colecției sale intitulate Orientul bizantin și vestul latin (Oxford, 1966).). Numeroase informații utile sunt cuprinse în lucrările lui A. Pertusi; pentru aceasta din urmă, vezi Storiografia umanistica e mondo bizantino (Palermo, 1967) (Istituo Siciliano di Studi Bizantini e Neollenici, Qaderni 5).

nevoi deja diferite și o mentalitate diferită, precum și parțial alte texte și manuscrise, care - cel puțin unele dintre ele - tăiate și disecate în fragmente, nu au fost copiate și pierdute.4

În ceea ce privește problema în sine, care are multe aspecte, este suficientă o simplă afirmație care să indice esența și semnificația ei: din secolul al VII-lea, dacă nu din secolul al V-lea, până în secolul al IX-lea, au fost copiate foarte puține manuscrise grecești și, poate, nici măcar un singur. caracter literar manuscris; aproape totul a pierit, dar multe au pierit cu adevărat; ceea ce avem a fost salvat în secolele IX-X în Bizanţ şi Bizanţ.5 În ce scop? Cum?

Pentru a încerca un răspuns, trebuie mai întâi să înțelegem cu exactitate această pauză veche de secole în cultura elenă.

Sper că mă vor crede dacă spun că am ezitat mult timp înainte de a trimite aceste pagini presei. A explora o zonă largă, abia explorată, înseamnă a te condamna să crești doar câteva poteci prin jungla deasă. A te baza pe surse adesea nesigure, a descuraja în dispersia lor, înseamnă a te expune riscului de a face multe greșeli. Iar a atinge, prin necesitate, o multitudine de întrebări înseamnă a invita cât mai multe critici.6

4 Din acest punct de vedere, Constantin al VII-lea, care a salvat doar parțial textele pe care le-a obligat să le culeagă (comparați cu soarta muncii avocaților romani , rezultat al marii întreprinderi juridice din epoca lui Iustinian), nu compară bine cu epoca și lucrările lui Fotie, Aretha etc. Din fericire, el nu a atins lucrările literare propriu-zise și pentru ele a continuat mișcarea începută în secolul precedent.

5 În afară de câteva descoperiri fericite de papirus; dar aici vorbim despre documente antice conservate accidental material, și nu despre păstrarea unei tradiții vii în Evul Mediu.

6 (Add.) Pe măsură ce această carte era tipărită, am aflat că se ținea un colocviu la Dumbarton Oaks (aprilie-mai 1971) despre „Cărți și savanți bizantini”. Actele sale vor fi publicate și presupun că acolo se vor putea găsi mesaje făcute de I. Sevcenko („Producătorii de literatură bizantină și statutul lor social”),

Așadar, nu pretind că ofer altceva decât „remarci și note”, pietre de construcție pentru o structură mai puțin imperfectă pe care alții o vor ridica într-o zi. Am decis să fac asta pentru a nu-i dezamăgi complet pe cei cu care s-a întâmplat să lucrez și pe câțiva prieteni a căror asistență a fost prețioasă pentru mine.

Printre ei, în primul rând, îl voi numi pe Charles Astruc. Pe parcursul acestei cărți, se va vedea de mai multe ori ce îi datorez. Fie ca el să găsească aici dovezi ale recunoștinței mele prietenoase pentru acest ajutor și pentru atenția sa constantă.

N. Wilson („Cărți și cititori în Bizanț”), J. Irigoin („Centres de copie et bibliothèques”), C. Mango („Disponibilitatea cărților, 750-850 AD”) și T. D. Nu am nicio îndoială că atunci va fi potrivit să aducem multe completări și amendamente acestei lucrări.

Capitolul 1

Pauza în cultura elenă în Occident

Gap secolele V-VI

Datorită cercetărilor lui P. Courcelle1, s-a stabilit că, începând din secolul al V-lea, limba greacă nu mai era cunoscută nici în Spania, nici în Marea Britanie, nici în Irlanda; în Africa, decalajul a fost marcat de o cucerire vandalică, iar în Galia cade la sfârșitul secolelor V-VI; în Italia, ultima generație care a vorbit greacă este generația lui Boethius (mort

1 P. CourCELLE, Les Lettres grecques en Occident de Macrobe à Cassiodore (Paris, 1943); cp. p. 389 mp (ed. a 2-a - Paris, 1948, p. 389 sq.; traducerea engleză, cu adăugiri bibliografice, a apărut la Cambridge, Mass., în 1969, sub titlul: Late Latin Writers and their Greek Sources). Puteți folosi și disertația lui P. Riche, Education et culture dans ¡'Occident barbare (reeditată 1967, aceeași paginare); vezi mai ales p. 83-84 (uitând greaca), 84-87 (plecarea de la cultura filozofică și științifică), 250 mp. (Gaul), 359 (mănăstiri celtice și Irlanda), 395 mp. (Roma), etc.

525) și Casiodor (a murit în jurul anului 570), iar în Roma însăși în jurul anului 600 nu au mai fost citiți cei mai faimoși Părinți greci. Se mai știe că Papa Grigore cel Mare (590-604), deși provenea dintr-o familie romană și era ambasador papal la Constantinopol, nu cunoștea greaca.2 La Ravenna, capitala Exarhatului Bizantin, adică în limba bizantină. Italia, în secolul al VII-lea, cea mai mare dificultate a fost de a găsi o persoană care să poată corespunde în limba greacă cu curtea de la Constantinopol.3 Biblioteca lui Isidor de Sevilla va conține mai multe traduceri ale părinților greci, Origen, Ioan Gură de Aur, dar Isidor nu a cunoaște direct orice din cultura vorbitoare de

greacă, laică sau religioasă.4 Grigore din Tours nu va ști un cuvânt de greacă,

2 Vezi H. SteinACKER, „Die rõmische Kirche und die griechischen Spra-chenkenntnisse des Frühmittelalters”, Mitteilungen des Instituts für Õster-reichische Geschichtsforschung 62 (1954) 28-66, cu o bogată bibliografie. Cu toate acestea, trebuie amintit că încă de la mijlocul secolului al VII-lea. Biblioteca Sfântului Scaun conținea texte grecești și, dacă era necesar, „notarii” au putut traduce pasaje de acolo. La un conciliu convocat la Latran în 649 de Papa Martin I pentru a denunța monotelismul, episcopul orașului italian Temps cere să i se ordone să aducă la adunare lucrările „Sf. a căror valoare urma să fie verificată; la ordinul papei, Teofilact, prim-ministrul notarilor, s-a dus la biblioteca papală pentru a lua o carte, iar apoi un notar local pe nume Paschalis a tradus fraza din greacă în latină: Mansi, X, col. 976-977. P. Riche, Éducation et culture dans l'Occident barbare, trasează calea pentru reabilitarea lui Grigore cel Mare în cunoștințele sale despre cultura clasică, dar admite că nu cunoștea greaca.

3 După Agnelius (O. Holder-Egger (ed.), Agnellus, Liber Pontificalis ecclesiae Ravennatis (Hanovre, 1878) (MGH, Scriptores rerum Langobardicarum) 356: 1.41-42), „...quia Graece et Latine utebatur et Latina ut Graeca tenebat; tune admiratus patricius una cum majoribus et coetu populo...”; vezi: LM Hartmann, „Johannicius von Ravena”.

4 J. Fontaine, Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne wisigo-thique (Paris, 1959); cf. mai ales c. 756 mp (despre existența traducerilor din greacă în bibliotecile din Sevilla), 849 mp. (Isidor și grec), 852 mp. (Isidor și cultura greacă).

precum și Phorunat, episcop de Poitiers (530-609), care mărturisește că nu-i cunoaște deloc pe Platon și pe Aristotel, sau ca Sfântul Columban, un irlandez.5

Deci, vorbim despre un adevărat naufragiu.6 Au ieșit la suprafață câteva fragmente rare: pentru platonism, acesta este un comentariu latin, care la sfârșitul secolului al III-lea sau începutul secolului al IV-lea a fost scris despre Timeu de către Chalcidia, autorul . a unei traduceri fragmentare a Timeului;

5 E. Delaruelle, „La connaissance du grec en Occident”. În concluzie, autorul scrie: „În secolele V-IX, Occidentul a pierdut orice acces la gândirea greacă prin textele originale. Numărul de traduceri făcute înainte de separarea finală a acestor două lumi a fost destul de nesemnificativ; În general, lumea latină a trăit izolat, sub o șapcă. Semnificația unui astfel de fapt în istoria culturii nu poate fi exagerată. Să ne amintim două lucrări clasice: JE Sandys, O istorie a erudiției clasice de la secolul al VI-lea înainte de Hristos până la sfârșitul evului mediu (Cambrige, 1903) 431-482 (secolele VI-X d.Hr.); şi mai ales teza lui M. Roger, L'enseignement des lettres classiques d'Auson à Alcuin. Introduction à l'histoire des écoles carolingiennes

(Paris, 1905). În această din urmă lucrare, a se vedea, în special, p. 71-75 și 205 (despre Galia: limba greacă de acolo nu dispăruse încă complet din învățământul superior în secolul al V-lea, dar din a doua jumătate a secolului al IV-lea un profesor capabil să o predea corect era o raritate), p. 268-273 (autorul reduce semnificația multor din ceea ce s-a spus înaintea sa despre cunoașterea limbii grecești de către irlandezi în secolele VII-V), p. 286-288 și 388-391 (despre anglo-saxoni).

6 Și această catastrofă cu limba greacă în Occident continuă să uimească. Desigur, unele motive pentru aceasta sunt de înțeles: întemeierea Constantinopolului și transferul capitalei și centrului de greutate al Imperiului, care consolidează elenismul în Orient; răsturnări și invazii sociale. Dar până la urmă, cuceritorii au învățat bine latina. Un motiv important a fost dezvoltarea creștinismului - dar deloc pentru că, după cum se spune, în Occident a existat neîncredere în limba greacă, limba ereziilor: aceasta, poate, își va juca rolul abia mai târziu, iar înainte de aceasta, cel mai mare dintre părinţii Bisericii, cu excepţia Sf. Augustin, a scris în greacă. Motivul principal este că creștinismul este o învățătură mai mult evreiască decât greacă și este foarte departe de ideile principale ale grecilor. În plus, se află într-o stare de luptă cu problemele practice puse de prăbușirea Imperiului în Occident, și găsește soluții în cadrul latin (instituțional, juridic etc.). Despre „diviziunea progresivă între cele două jumătăţi ale creştinătăţii” vezi reflecţiile lui HI Marrou, „La place du haut Moyen Age dans l'histoire du christianisme”, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo, IX. Spoleto, 1961 (Spoleto, 1962) 595-630.

pentru neoplatonism, comentariul pe care Macrobius l-a făcut despre „Visul lui Scipio”, referindu-se uneori la Platon și Plotin, și reflectarea „Eneadei” remarcată în St. Aviustina, care a cunoscut o parte din ele în traducerea acum pierdută a Testului. Soarta lui Aristotel a fost puțin mai bună. Creștinul Boethius a tradus și comentat „Isagoiu” - o introducere în „Categoriile” lui Aristotel, scrise de Porfiriu platonician, și „Categorii” în sine; și se poate spune că el oferă astfel, până în secolul al XIII-lea, fundamentele logicii medievale. literatură seculară" dedicată artes ac disciplinae liberalium litterarum, adică ceea ce Boethius numește quadrivium (patru drumuri către înțelepciune sau filozofie: aritmetica, astronomie, geometrie, muzică) și trivium (trei moduri de a exprima această înțelepciune: gramatică, retorică, logică); aceste pagini ale lui Cassiodor vor rămâne o colecție a ceea ce o persoană a Bisericii ar putea avea nevoie să știe din artele liberale.8

anglo-saxoni

Deci, Evul Mediu occidental a comunicat multă vreme cu o singură cultură latină. În primul rând, lumea anglo-saxonă în sine, în multe privințe deosebită, nu este

7 În legătură cu Boethius, trebuie menționată o lucrare savantă recent publicată: P. CourCELLE, La Consolation de Philosophie dans la tradition littéraire. Antécédents et postérité de Boèce (Paris, 1967); referitor la aspectul pe care îl luăm în considerare, acolo se pot citi, în special, două capitole despre „Teoriile lui Boethius și izvoarele lor”, despre Binele și Răul Suprem (p. 161-176) și despre relația dintre Dumnezeu și lume. (p. 203-231), la fel ca și Concluzia, care rezumă păgânismul (sau mai bine zis platonismul) și creștinismul lui Boethius.

8 E. Gilson, La philosophie au Moyen Age des origines patristiques à la fin du XIV siècle (Paris, 21952) 151 și passim.

au fugit din acest curs al lucrurilor: aceste codice plurimi, pe care Grigore cel Mare, a cărui suspiciune față de artele liberale este cunoscută, a ordonat misionarilor să le aducă în Marea Britanie în valoare de aproximativ șase sute, sunt evident cărți ecleziastice scrise în latină. Totuși, numirea de către Papa Vitalian în 668 sau 669 a călugărului grec Teodor, originar din Tars, pentru a administra Scaunul din Canterbury și a efectua reforme în Biserica Anglo-Saxonă, însoțit de africanul Adrian, crescut în Cartagina bizantină. , este un eveniment grozav. Beda Venerabilul (mort în 735), în Istoria sa Ecleziastică a unghiurilor, mărturisește că ei erau versați atât în învățământul laic, cât și în cel divin și cunoșteau și greacă și latină; el adaugă: „Confirmarea acestui lucru este că unii dintre studenții lor în viață cunosc acum greaca și latină ca limbă maternă”. S-a remarcat pe bună dreptate că Beda, dacă era un bun cunoscător de latină, desigur, nu înțelegea nici greaca, din care cunoștea, în cel mai bun caz, câteva concepte elementare; și că, în orice caz, cunoștințele de greacă din Bretania trebuiau să se stingă odată cu însăși generația de discipoli ai lui Teodor și Hadrian. Innumerabilis librorum omnis generis copia, despre care același Beda vorbește despre călătoria făcută de profesorul său Benedict Biscop, încă sub Papa Vitalian (657-672), între Roma și Anglia, unde a întemeiat mănăstirea Sfântul Petru Wyamaut, sunt fără îndoială. , numai în manuscrisele latine.9 Este cultura latină, incluzând, totuși, mai multe lucrări laice care au înflorit în Anglia de la sfârșitul secolului al VII-lea, pe care Beda o întruchipează la începutul secolului al VIII-lea și tocmai această cultură este cea care misionarii englezi vor duce în Germania la anglo-saxoni.

9 Alcuin, lăudând biblioteca Colegiului York, va enumera câțiva autori laici care au fost acolo - toți sunt latini.

„Reînvierea” carolingiană

Această cultură anglo-saxonă de bază latină va fi startul pentru reluarea științelor în Europa continentală și pentru ceea ce se numește

puțin pompos renașterea carolingiană: cea mai proeminentă figură din această mișcare, Alcuin (730-804), a fost educat. la Catedrala din York sub arhiepiscopul Egbert, care el însuși a fost elev al lui Bede. În 782, a intrat în serviciul lui Carloman ca șef al școlii de curte. Rolul care pare să fi fost jucat de scriptorium-ul lui Alcuin, situat la Tours, în difuzarea unei noi litere – minusculul carolingian, a cărui origine este atribuită celei de-a doua jumătate a secolului al VIII-lea, eventual în mănăstirea Corby de lângă Amiens, este cunoscut.10 Adevărat, această întrebare este discutabilă, dar iată ce este important: se poate afirma destul de convingător că minusculul carolingian nu este nici o copie mai mult sau mai puțin modificată a minusculei latinești originale, nici rodul unor inovații tehnice; este tocmai rezultatul unei reforme deliberate, o alegere între multe posibilități.11 Dacă acest fapt poate fi considerat bine întemeiat, atunci acest caracter de creație deliberată (judecând după consecințe) este extrem de remarcabil. Și dacă în alte domenii, după părerea mea, există tendința de a exagera importanța „reviorării" carolingiene, atunci

10 Ch. Dawson, Evul Mediu și Originile Europei. Transl. pr. (Paris, 1960) 241 mp.

11 R. Marichal, „De la capitale romaine à la minuscule", M. Audin et al. (ed.), Somme typographique. I: Les origines (Paris, 1948) 61-111, cm. 97. Lucrare mai generală: G. Gencetti, Lineamenti di storia della scrittura latina (Bologne, 1954) 168 sq. (despre originea minusculei carolingiene), 185 mp. (despre lucrările lui R. Marichal și J. Mallon, a căror Paléographie romaine a apărut la Madrid în 1952) și 193, unde citim: „În prima jumătate a secolului al IX-lea, toate scriptoria Franței, Renania și nordul Italiei. în cele din urmă a trecut la utilizarea exclusivă a minusculei noi, în proces de unificare după un singur canon.

suntem într-adevăr datori scribilor carolingieni pentru păstrarea majorității autorilor latini pe care îi citim astăzi, iar critica acestor texte se bazează într-adevăr în mare măsură pe manuscrisele pe care le-am primit din acea epocă.a existat educația clericilor și a funcționarilor. care nu avea nevoie de limba greacă; este evident că elenismul nu a participat la el în niciun fel şi nu a jucat niciun rol.13

Manuscrisul lui Pseudo-Dionisie Areopagitul

În ce măsură, însă, un singur manuscris grecesc ar putea emoționa mințile și ar putea juca un rol important, arată - dar vorbim despre un caz unic, despre biserică

12 Vezi lucrarea lui E Grat despre tradiția minusculă în literatura clasică latină în Congrès de Nice (1935) 378-388.

13 Nu știu ce să cred despre tradiția potrivit căreia Papa Paul I (757-767) i-a trimis lui Pipin cel Scurt (751-768) tot felul de

manuscrise grecești. Vezi: G. Thery, Etudes dionysiennes, or. I, care citează o scrisoare a lui Paul I către Pepin (MGH. Epistolarum, III. 529): „Dreximus (...) libros quantos reperire potuimus, id est antiphonale et responsale, insimul artem gra-maticam Aristo[te]lis Dionysii Areopagitis [libros] geometriam orthografiam grammaticam, omnes graeco eloquio scriptas, necnon et horo[lo]gium noctur-num.” Chiar dacă aceste manuscrise grecești au ajuns la curtea lui Pepin, nu se știe nimic despre soarta lor și este puțin probabil să fi găsit cititori acolo. R. Lobnertz, „La légende parisienne”, 235-236, sugera că această listă aparținea categoriei dezideratelor și era doar parțial satisfăcută și că autorul ei, un anume învățat la curtea lui Pepin, putea fi „un om. din Orient care visa să descopere o școală în care să predea greacă și unde Aristotel și Dionisie, păgân și creștin, să servească drept culegeri de texte pentru aplicarea teoriei luate din manuale. Pentru o altă interpretare, vezi W. Ohnsorge (BZ 53 (1960) 309, η. 67): el se gândește la proiectul căsătoriei lui Leon al IV-lea, fiul lui Constantin al V-lea, și fiica lui Pepin, sora lui Carloman, și crede că cărțile trimise la cererea lui Pepin Paul I, aveau scopul de a o preda pe tânăra Giselle, născută în 757. Cât despre P. Riche, Éducation et culture dans l'Occident barbare, 495, el sugerează că aceste cărţi erau destinate bibliotecii din Saint-Denis. .

manuscrisul, împodobit cu o întreagă legendă și considerat o adevărată relicvă, este un renumit exemplu de manuscris uncial al lucrărilor lui Pseudo-Dionisie Areopagitul, pe care ambasadorii împăratului grec Mihail Limbul l-au prezentat în dar lui Ludovic cel. Cuvios în septembrie 827 la Compiègne.14 Așezat imediat din ordinul regelui în mănăstire

14 E Dõlger, Regesten, nr. 413 (indicația, ibicL, nr. 408, că manuscrisul a fost adus la Rouen de către ambasada din aprilie 824 este eronată). Vezi: R. Lœnertz, „La légende parisienne”. Autorul amintește că prima ambasadă a Greciei, care a sosit la Rouen în 824 pentru a-l atrage pe Ludovic cel Cuvios la iconoclasmul moderat, a prezentat doar țesături și haine prețioase în dar; dar într-o selecție de texte favorabile cauzei pe care o apăra, avea texte pe care grecii le traduseseră pentru latini și care aveau să slujească într-adevăr la consiliul francez convocat la Paris în 825. Potrivit lui R. Locnertz, printre acestea texte au existat fragmente din Pseudo-Dionisie Areopagitul, iar acesta poate fi motivul contaminării dintre Dionisie al Parisului și Dionisie Areopagitul și explicația pentru faptul că următoarea ambasadă, 827, a prezentat manuscrisul complet al Pseudo-Dionisie. Dionisie în dar. Deci, urma să fie scris la Constantinopol, prin ordinul curții, în lunile premergătoare trimiterii ambasadei 827. Această presupunere pare să fie susținută de studiul lui J. Leroy, „Un témoin ancien des "Petites Catéchèses"”, care consideră că manuscrisul lui Pseudo-Dionysius (acum Paris, gr. 437 al Bibliotecii Naționale) este foarte apropiat în caracteristicile sale paleografice și arheologice la cele patru foi de la Vatican, care conțin copia uncială a „Micului Anunț” al lui Teodor Studitul; J. Leroy datează aceste caiete „în jurul anului 830”. Așadar, ambele manuscrise ar fi putut fi create cam în același timp, și ambele sunt de origine Studite (dacă nu

sunt scrise în Studioul propriu-zis, unde comunitatea s-a așezat doar puțin mai târziu). J. Leroy sugerează că Pseudo-Dionisie „ar fi putut fi prezentat lui Mihai cel legat de însuși Teodor Studitul în timpul șederii sale la Constantinopol, sau altfel de către Leonțiu, un călugăr apostat [sic! înțelege: un iconoclast!], care a fost numit heimen al mănăstirii Studite sub Leo Armenul” (J. Leroy, „Un témoin ancien des „Petites Catéchèses””, 54-55). Din partea mea, sunt mai înclinat să presupun că un ordin oficial a fost trimis celui mai bun scriptorium monahal din acea epocă. Cu toate acestea, această ipoteză dă naștere unor dificultăți, așa cum se va vedea mai jos (Capitolul V). Să remarcăm cu această ocazie că unul dintre ambasadorii greci din 824 și 827, diacon și

Saint-Denis în ajunul sărbătorii sfântului, 8 octombrie 82715, prețioasa lucrare a făcut nouăsprezece vindecări miraculoase în aceeași noapte; și se va conveni în unanimitate că autorul ei este în același timp un discipol al Sfântului Pavel la Areopag, un predicator al Evangheliei galilor, primul episcop al Parisului și întemeietorul unei abații. Dar pentru noi este importantă traducerea latină, pe care abatele Saint-Denis Hilduin, elev al lui Alcuin, a ordonat să se facă din ea. Părintele Teri, care crede că a fost realizat între 832 și 835, a reușit să o găsească în trei manuscrise - la Bruxelles, Paris și Boulogne-sur-Mer. Ca urmare a unei comparații atente cu manuscrisul grecesc aflat acum în Biblioteca Națională (Paris, gr. 437), el a ajuns la concluzia că traducerea a fost făcută de trei persoane care lucrează împreună: un cititor care a citit cu voce tare textul grecesc cuvânt cu cuvânt (de unde și erori de citire care au apărut din cauza confuziei literelor unciale sau a împărțirii incorecte a cuvintelor); un traducător care, în timp ce citea, a anunțat cuvântul latin corespunzător (și a greșit dacă a auzit greșit cuvântul grecesc); în cele din urmă, scribul care a notat (și uneori a pus două cuvinte latine în loc de una greacă, în caz că

ispravnicul Sfintei Sofia Teodor, a fost recent identificat foarte plauzibil cu episcopul de Siracuza (sau sicilianul) Theodore Krifina J. Gouillard, care a dedicat o notă savantă acestei persoane: J. Gouillard, „Deux figures”, 399 ^ 00.

(Adăug.) Voi remarca ca fapt curios - nu știu dacă există și alte exemple asemănătoare - că în hrisovul lui Robert cel Cuvios pentru mănăstirea Saint-Denis, 17 mai 1008 (J. Tardif, Cartons des rois (Paris, 1866) 158 -159) în formula „donamus Deo ac sancto Dyonisio” ultimul cuvânt este scris cu litere grecești, de o mână foarte sârguincioasă și neexperimentată. Îi mulțumesc lui J.-F. Lemarignier, care mi-a oferit o fotografie a acestui document. Modelul scribului a fost, fără îndoială, direct sau nu, manuscrisul uncial al lui Pseudo-Dionisie.

15 Trimit cititorul o dată pentru totdeauna la G. Théry, Études diony-siennes, 1.1, citată mai sus; al doilea volum, publicat în 1937 în aceeași serie, conține traducerea latină a lui Hilduin a Corpusului dionisiac.

traducătorul a ezitat și a revenit din nou la cuvânt).16 Deci, traducerea este textuală și, ca să spunem așa, textuală în așa măsură încât este adesea aproape de neînțeles. Dar ce erau oamenii ăștia? Desigur, trebuie să fim de acord că primii doi au citit și au înțeles greaca. O. Teri crede că erau greci și repetă acest lucru de două ori în Études dionysiennes.17 În altă parte merge mai departe și, fără a da argumentele pe care le-a lăsat pentru următoarea lucrare științifică, care nu a apărut niciodată, admite că Hilduin urma să cheme călugării greci din mănăstirea Sfinților Ștefan și Silvestru, ctitorită la Roma în 761 de Papa Paul I, unde de la bun început au slujit în greacă.18

16 Acest mod de traducere nu era neobișnuit în Evul Mediu. Se știe, de exemplu, că la Toledo în timpul lui Gondisalvo (decedat în jurul anului 1180), traducerea multor lucrări arabe în latină s-a făcut astfel: evreul ibn Daud (sau Avendeut) a tradus textul arab cu voce tare dintr-o foaie. în spaniolă, iar Gondisalvo a notat sau a dictat asta, ce auzi. Referitor la această metodă medievală de „traducere” prin transferul cuvânt cu cuvânt în ordinea cuvintelor originalului, vezi și traducerile din greacă în armeană efectuate de așa-numita școală elenofilă: M. Leroy, „Grégoire Magistros et les traductions arméniennes d'auteurs grecs", Annuaire de l'institut de Philologie et d'Histoire orientales 3 (1935) (Mélanges Jean Capart) 284-285.

17 G. Théry, Studii dionisiace, 1.1.134; II, 399, 417.

18 L. Duchesne (ed.), Liber Pontificalis, 1.1 (Paris, 1955) 464-465: „Monacho-rum congregationem constituens grece modulationis psalmodie cynovium esse decrevit”. O. Teri exprimă această presupunere în paginile în care scrie despre opera lui F. Lot, Ch. Pfister, F. Ganshof, Les destinées de l'Empire en Occident de 395 à 888, care a apărut la Paris în 1928 (data primului număr); O. Teri pare să fi făcut adaosul său în 1933 sau 1934. Pasajul care ne interesează este la p. 628. Vezi şi: Ibid. η. 202, unde Teri adaugă că Revelatio Stephani, II (ed. G. Waitz în MGH. Scriptores, XV) 2, inventat în mod fals de Hilduin, îi spune celui care poate citi acest document despre intrigile starețului Saint-Denis pentru a să-și asigure cooperarea și mai ales complicitatea acestor călugări romani-bizantini”, care nu s-au limitat la traducere, ci „au fabricat falsuri pentru a fundamenta identitatea lui Dionisie al Parisului cu Dionisie al Sfântului Pavel” și a confirma poziția apostolicității. a Bisericii Galice. Despre Mănăstirea Sfinților grecești

Istoria acestui manuscris, atât captivantă, cât și pitorească, nu se termină aici. Din el, irlandezul Scotus Erigen, sau mai bine zis Eriugena, care a venit în Franța aproximativ la sfârșitul primei jumătăți a secolului al IX-lea și probabil a învățat greaca în Franța - poate la Saint-Denis de la călugării „elenistici” numiți de Hilduin - a

făcut a doua traducere latină a Corpusului dionisiac. O. Teri crede că Erigen, care, de altfel, avea traducerea lui Hilduin în mâini, singur a făcut lucrarea făcută anterior de colaboratorii acestuia din urmă trei, Hilduin, și se caracterizează ca rudis admodum tiro helladicorum studiorum. Totuși, el a tradus și scrierile lui Grigore de Nyssa și Grigore de Nazianz și un tratat al lui Maxim Mărturisitorul despre locurile dificile (ambigua) în Pseudo-Dionisie. A folosit

Stephen și Sylvester la Roma, vezi: RJ LœNERTZ, „Un prétendu sanctuaire romain de saint Denys de Paris”, AB 66 (1948) 118-133.

(Adăug.) Menționat aici și mai sus în cca. 14 articole de RJ LœNERTZ sunt acum retipărite printre lucrările acestui savant în colecția Byzantina et franco-graeca (Roma, 1970) (Storia e Letteratura, Raccolta di Studi e Testi 118) 133 sq. și 163 mp.

19 De menționat că traducerea lui Erigen va fi mai frecventă în Evul Mediu decât cea a lui Hilduin (deși, după părintele Teri, Hincmar de Reims a folosit-o pe aceasta din urmă): Hilduin va citi în principal tratatul său despre Dionisie Areopagitul. Traducerea Erigenei avea să fie, la rândul său, revizuită în 875 de Anastasius Bibliotecarul, care ar avea avantajul de a folosi manuscrise romane mai bune decât Parisul. 437, şi conţinând scolia grecească lui Dionisie, în special scolia lui Maxim Mărturisitorul; avea la dispozitie un manuscris realizat in 649 pentru Catedrala Latrans? Pentru Erigene ca traducător al lui Pseudo-Dionysius, vezi M. Cappuyns, Jean Scot Erigène, sa vie, son œuvre, sa pensée (Louvain, 1933) (Uni vers sitas Catholica Lovaniensis. Dissertationes, ser. II, 26) 128 sq. .; HF Dondaine, Le corpus dionysien de l'Université de Paris au XIIIe siècle (Roma, 1953) 27 sq. (și 35 mp: Anastasy Librarian). În cele din urmă, IP Sheldon-Williams, „A bibliography of the works of Johannes Scottus Eriugena”, Journal of Ecclesiastical History 10 (1959) 198-224 (vezi 203 sq., 214 sq.).

unul dintre acele dicționare greco-latine, din care avem câteva exemplare rare și din care este cel mai cunoscut dicționarul Biblioteca Lansky, care este atribuit acelei epoci?20

Uitare prelungită a limbii grecești

Oricum ar fi, cazul manuscrisului lui Pseudo-Dionisie este probabil unic21, la fel ca și cazul lui Scotus Erigena în rândul „elenistilor”. Nu cred că este necesar să menționez cum s-a dispus uneori să facă acest lucru, scriptorium-ul grec funcționând în secolul al IX-lea la Sf. Gall: este posibil ca monahii irlandezi sosiți în acea vreme să se stabilească în Sf. Gall cu cărțile și bunurile lor, au adus cu ei mai multe manuscrise grecești; se mai poate ca acolo să fi rămas fraţii ellenici, despre care nu se ştie altceva,22 dar

20 Ar fi important să se reia studiul glosarelor greco-latine din Evul Mediu timpuriu. L. Delaruelle a subliniat la un moment dat acest lucru într-un studiu asupra dicționarului greco-latin al lui Crastone, în urma lui G. Gõtz, el a devenit interesat de unul dintre aceste

glosare, cele mai vechi dovezi ale cărora datează, se pare, din secolul al VII-lea. (Studi italiani di Filologia classica 8 (1930-1931) 228-229). El a remarcat pe bună dreptate că acest glosar era sărac în nume proprii, relativ bogat în expresii gata făcute și termeni specifici din limbajul administrativ sau profesional și că era menit să servească „un scop practic... și nu pentru citirea autorilor . " Cu siguranță așa este, dar mă întreb dacă acest glosar nu a fost atât „pentru a vorbi cu grecii", cum crede Delarueille, cât pentru nevoile unei ordine administrative. Pentru dicționare sau glosare, vezi B. Bischoff, „Das griechische Element", 41 sq., 46 etc. pentru instrucțiuni.

21 Despre posibila influență a teologiei lui Pseudo-Dionisie asupra lui Suger, starețul de Saint-Denis, și asupra legăturii dintre legea ierarhiei gradelor lui Pseudo-Dionisie și legea ierarhiei feudale, al cărei teoretician Suger a fost, vezi observaţiile lui G. Duby în Le Moyen Age (Paris, 1966) 543-544.

22 E. Lesne, Histoire de la proprieté ecclésiastique en France. IV: Les livres, "scriptoria" et bibliothèques du commencement du VIIIe siècle à la fin du XIe siècle (Lille, 1938) (Mémoires et travaux des Facultés catholique de Lille, XLVI); vezi pe scriptorium la St. Gall p. 300-317 şi mai ales 307. E. Delaruelle, „La

nimic nu ne permite să vorbim de un scriptorium grec. Cât priveşte întrebarea care ar fi putut fi cultura seculară elenă în acea vreme, un exemplu va fi suficient: Casiodor, în Historia Tripartita, este obligat să menţioneze numele lui Eschil şi Sofocle; Au fost studiate patruzeci de manuscrise ale lui Cassiodor, păstrate în Franța, dintre care multe datează din epoca carolingiană: nici un singur scrib nu a recunoscut numele tragedianilor greci.23

În Anglia totul a fost în curând acoperit de cucerirea normandă, iar pe continent de marele întuneric al secolului al X-lea. Dacă este adevărat că Herbert d'Orillac, papă în al miilea an sub numele de Sylvester al II-lea, arată o mare curiozitate pentru epoca sa în raport cu antichitatea, dacă chiar a ordonat să caute peste tot manuscrise vechi, atunci acesta poate fi rod al anilor petrecuți în Spania24 și, în orice caz, aceasta se referă doar la tradiția latină: Herbert nu cunoaște un cuvânt de greacă.25

connaissance du grec en Occident", 221, amintește că Notker menționează prezența fraților ellenici la St. Gall; dar, din moment ce afirmă, de asemenea, că nu a fost nimeni care să-i fi tradus Origen, Delarueille concluzionează pe bună dreptate că acești ellenici nu au locuit acolo permanent și consideră că rarele manuscrise grecești care ar putea fi în Sf. Gall ar trebui atribuite mai degrabă călugărilor scoțieni. , „care, însă, puteau fi excelenți caligrafi, neînțelegând greaca, pe care au copiat-o" (Ibid.). Problema manuscriselor grecești – aparent de conținut religios – transcrise la Saint-Gall sau aparținând bibliotecii din Saint-Gall, nu îmi este clară.

23 A. Dain, „Le Moyen Age occidental et la tradition manuscrite de la littérature grecque”, Congrès de Nice (1935) 358-378.

24 H. Focillon, L'an mil (Paris, 1952) 80-81: erau stareţi latini în Catalonia, iar dacă nu ştiau acolo greaca, păstrau o amintire despre ea, după cum arată următoarea legendă datând din 1010. : „Petrus υποδιάκονος scripsit, quamvis incultus graeco sermone”.

25 Despre problema cunoașterii grecești în Evul Mediu timpuriu în Occidentul din afara Italiei, vezi și studiul bine documentat al lui B. BiscHOFF, „Das griechische Element”; acolo poţi găsi, alături de o bibliografie, o mulțime de informații (de exemplu, despre rolul irlandezilor), o mulțime de tușe interesante; dar este corect să spunem că nu sunt altceva decât curioși și exprimă în principal acel regret

Primul umanism bizantin.

Problema limbii grecești în Italia

În Italia, situația este cu totul diferită26, dar nu este atât de ușor de determinat care a fost soarta elenismului în perioada dintre căderea Exarhatului și a doua cucerire sub Vasile I.

Dacă luăm în considerare situația din Italia în legătură cu evenimentele politice, faptele vorbesc de la sine. Exarhatul Ravenna, a cărui capitală a căzut în mâinile lombarzilor în 751, sa prăbușit în cele din urmă când, în 754-756. Regele Pipin al francilor a predat zonele cucerite de la lombarzi papei Ștefan al II-lea, și nu Bizanțului. Ca urmare a formării statului papal, Imperiul de Răsărit a pierdut în cele din urmă Roma. Negocierile lui Nikephoros I cu Carloman în 803, apoi în 810-811. iar acordul, care a fost semnat în 812 de Mihai I Rangave, lasă Bizanțului în tot nordul Italiei doar Veneția, iar în sud - Napoli, Calabria și Sicilia. În timp ce Veneția se îndreaptă rapid către autonomie deplină, teritoriile din sudul Italiei, schilodite, fragmentate, ocupate de cucerirea lombarzilor de la Spoleto și Benevent, își vor pierde orice semnificație, în timp ce Sicilia se află sub primele atacuri.

despre necunoașterea greacă, apoi satisfacția naivă cu capacitatea de a mâzgăli pe ea două-trei cuvinte, cu distorsiuni mai mari sau mai mici, cu litere latine. R. Weiss, „Lo studio del Greco all' abbazia di San Dionigi durante il medioevo”, Rivista di Storia della Chiesa in Italia 6 (1952) 426-438, nu se ocupă de epoca anterioară.

26 Cam în a doua jumătate a secolului VI. iar prima treime a VP, vezi P. Riche (P. Riche, Éducation et culture dans l'Occident barbare, 181-219: „Education et culture dans l'Italie Byzantine”). Despre problema particulară a transmiterii textelor greceşti antice, vezi: J. Irigoin, „L'Italie méridionale”; autorul crede că rolul Italiei medievale și al Siciliei a fost mai important decât se crede în mod obișnuit. Totuși, dacă este clar că până la sfârșitul antichității existau manuscrise grecești (vezi p. 40 sq.), și dacă pare sigur că au existat cazuri de traducere a uncialului în minuscule făcute în sudul Italiei (vezi p. 49) , toate dintre operele grecești copiate în sudul

Italiei în secolele X-XI, este destul de greu de făcut distincția între cele care ar putea aparține vechii tradiții locale și copiile realizate din manuscrise aduse din Orient.

arabi, care în curând o vor lua în întregime. Bizanțul a fost eliminat politic și militar din Italia; cu toate acestea, cronicarii săi sunt ciudat de ignoranți despre evenimentele din Occident și nu acordă nici cea mai mică atenție unor zone sărace izolate de la cele două capete ale peninsulei - regiunea Otranto și ducatul Calabrian din Aspromonte.

Se poate spune, deci, că elenismul a dispărut din Italia? Problema este complexă și include multe aspecte. Veneția, desigur, păstrează legături economice strânse cu Bizanțul, dar este în zadar să căutăm dovezi că la acea vreme ea a transmis în Occident chiar și cea mai mică civilizație bizantină. Pentru Roma s-a întocmit de multe ori o listă a papilor „estici”, de fapt sicilieni sau sirieni, care timp de mai bine de un secol vor sta pe tronul Sfântului Petru; dar ultimul, Zaharia (un „grec” din Calabria?),27 în 752 a făcut loc întemeietorului unui stat papal în întregime latin, Ştefan al II-lea; şi dacă este adevărat că călugării greci, sau mai bine zis grecofoni, au fost de ceva vreme încă destul de numeroşi în Palatin sau Aventin şi puteau servi uneori ca interpreţi sau expozitori, trebuie să te fereşti să nu-i faci elenişti, cu atât mai puţin umanişti. În ceea ce privește sudul Italiei, a cărui istorie în această perioadă nu ne este bine cunoscută, tot ce s-a întâmplat acolo sugerează că Sicilia a fost multă vreme ultimul refugiu al grecilor, în timp ce întreaga peninsulă și Calabria însăși sunt latine; apoi are loc cucerirea arabă pentru a provoca o strămutare pe malul opus în secolul al IX-lea - punctul de plecare pentru „noua încălzire”

27 Liber Pontificalis, care remarcă deja (I, 415) că Grigore al III-lea știa greacă, ne mai informează că sub Zaharia Dialogurile Papei Grigore I cel Mare au fost traduse în greacă la Roma; această traducere va ajunge la Constantinopol; vezi Codex 252 al Bibliotecii Photius (PG 104, col. 100A). Pentru alte traduceri vezi: P. Riche, Education et culture dans Occident barbare, 468^469.

cavalerism”, care se va răspândi treptat spre nord.28 Dar inițial nu putem vorbi decât de ceva de genul colonizării religioase, a cărei arie de acțiune a fost limitată mult timp. De fapt, trebuie să aștepte marile evenimente militare și politice din epoca cuceririlor dinastiei macedonene pentru a vedea elenismul restabilindu-se în sudul Italiei - deci provine din Bizanț; iar acest lucru este suficient pentru a arăta că nu trebuie să ne uităm la „Italia bizantină”, la continuitatea elenismului în Italia, pentru sursa sau chiar una dintre forțele motrice ale primului umanism bizantin.

Fără îndoială, întrebarea nu este atât de simplă. Au fost numărate și povestite dovezi și fapte minore, arătând că limba greacă, grecii sau reprezentanții Orientului vorbitori de greacă nu au dispărut în Italia timp de două-trei secole, ceea ce separă retragerea politică a Bizanțului de lovitura ei îndreptată spre recucerire. 29 Acest lucru este de la sine înțeles, dar nu dovedește nimic. Probabil că a fost o iluzie să vorbesc despre masă

28 Pentru o expunere a acestui punct de vedere, a se vedea: R.-L. Ménager, „La „byzanti-nisation” religieuse de l'Italie”. Contra: A. Guillou, "Grecs d'Italie du Sud et du Sicile au Moyen Age: les moines", Mélanges d'Archéologie et d'Histoire publiés par l'École Française de Rome (1963) 79-110 (de exemplu, c. .84: „Dacă a avut loc o retragere a așezărilor monahale siciliene pe continent și înaintarea lor către nordul Calabriei și Lucaniei, acestea au fost cauzate mai degrabă de nesiguranța economică și de înclinarea unor călugări către locuri îndepărtate ale singurătății, decât de violența noului invadator" ; idem, „Les populations grecques de Calabre et de Sicile au Moyen Age”, Acts du XIIe Congrès international d'Études Byzantines. Ochride, 1961. II (Belgrad, 1964) 139-148. Vezi primele două capitole pentru o listă utilă de izvoare și fapte în S. Borsari, II monache Simo bizantino.

29 De exemplu, cap. Diehl la p. 241-288 din Études sur l'administration Byzantine dans l'Exarchat de Ravenne (Paris, 1888), despre „Elenismul în Italia bizantină”. Pentru perioada următoare, o mulțime de date sunt colectate de la J. Gay, L'Italie méridionale. Aceste două lucrări rămân fundamentale și, pentru totalitatea problemelor, indispensabile, precum și opera lui L. M. Hartmann, Untersuchugen zur Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien (Leipzig, 1889). Dar împărtășesc părerea lui Λ. M. Hartmann (vezi: LM Hartmann, „Johannicius von Ravena”, 320, η. 1), care

relocarea grecilor egipteni sau sirieni care au fugit de cuceririle persanilor sau arabilor și s-a stabilit doar că grecii balcanici au venit în număr mare în Sicilia sau Italia pentru a căuta refugiu în timpul invaziei avaro-slave.30 Pe de altă parte. , pare greu de rezolvat în mod clar disputa în care, încercând să explice păstrarea sau reînvierea limbii grecești și a dialectelor grecești moderne din sudul Italiei, „arhaiștii” - școala lui G. Rolf și majoritatea oamenilor de știință greci - care dețin opinia continuității continue încă din antichitate și „bizantiștii”, care, împreună cu mulți oameni de știință italieni sunt susținători ai opiniei despre noua elenizare în epoca bizantină;

consideră că S. Diehl a exagerat mult influența grecească în Italia (în lucrarea de mai sus, precum și în Manuel d'art byzantin al său).

30 Întrebarea s-a pus în legătură cu un pasaj, dificil și cu o interpretare controversată, din Letopiseț, numit din păcate monemvasian, care arată cum grecii din Peloponez, cu excepția coastei de est, s-au împrăștiat în toate direcțiile, fugind din Invadatorii avaro-slavi: locuitorii din Patras și-au găsit refugiu în Calabria, în

Regia, iar locuitorii din Laconia - în Sicilia, în Demenna. Istoricii greci contestă în cea mai mare parte istoricitatea acestei împrăștieri – de exemplu, Σ. Κτριακιδης, Οί Σλάβοι εν Πελοποννήσω (Tesalonic, 1947) (Βυζαν-τινα'ι Μελέται, VI). Opinia opusă este exprimată în două lucrări ale lui P. Charanis: „Despre problema elenizării Siciliei și Italiei de Sud în timpul Evului Mediu”, The American Historical Review 52 (1946-1947) 74-86; „Schimbări etnice în Imperiul Bizantin în secolul VII”, DOP 13 (1959) 25-44. Am spus despre acest subiect ceea ce puțin, după părerea mea, permite să spună starea actuală a cercetării, în eseul meu: „La Chronique improprement dite de Monemvasie: le contexte historique et légendaire”, RÉB 21 (1963) 5-49, unde poate fi găsită și o bibliografie; vezi p. 9 (text grecesc, fol. 38 sq.), 13 (traducere), 14 (și nota 16), 26 (scholia lui Aretha), 43 (dovada ulterioară), 48 (și nota 73). Fără a nega posibilitatea și chiar probabilitatea unor cazuri individuale de strămutare, nu pot să cred, în contextul Cronicii, existența unui fel de mișcare de masă care a transferat o parte semnificativă a populației grecești dincolo de Peloponez și până în Calabria.

31 Bibliografia este enormă. Printre cele mai recente lucrări, pe lângă numeroasele articole din Bollettino della Badia greca de Grottaferrata și în

În orice caz, adevărul pare să aibă mai multe nuanțe. Dar, pe de o parte, în sudul Calabriei și Aspromonte, colonizarea religioasă greacă pare să înceapă abia de la sfârșitul secolului al IX-lea - începutul secolului al X-lea, în timp ce în nordul Calabriei, în regiunea Rossano și Mercur și pe hotarele Lucaniei, începe chiar mai târziu. Pe de altă parte, pentru aceste zone nu avem alte dovezi de activitate intelectuală, cu excepția lucrărilor instructive scrise de călugări, biografii evlavioase și câteva lucrări liturgice, datând în mare parte de la sfârșitul secolului al X-lea și primii ani ai secolului al XI-lea. . Aici, ca întotdeauna, studiul manuscriselor aduce dovezi: cel mai bun cunoscător al manuscriselor grecești din sudul Italiei, R. Devreess32 afirmă că ele apar abia în ultima treime a secolului al X-lea (de altfel, s-a înființat mănăstirea carbonică Sf. Ilie). în 970, iar Grottaferrata - în 1004 G.); acestea sunt, desigur, manuscrise religioase. Același savant distinge în ele trei tipuri de scris de mână, dintre care două par să provină din Calabria, iar al treilea este inspirat din mostre de la Studius.

Atti dello VIII Congresso internationale di Studi bizantini. Palermo, 1951 (= Studi Bizantini e Neoellenici 7, 8 (Roma, 1953)), vezi pentru punctul de vedere „grec” St. Caratzas, L'origine des dialects néo-grecs de l'Italie méridionale (Paris, 1958) și important raport G. Rohlfs b BZ 52 (1959) 99-104; după punctul de vedere „italian” – lucrările lui O. Parlangeli, în special „L'importanza dell'elemento Greco nella storia linguistica dell'Italia meridionale”, Akten des XL Internationalen Byzantinistenkongress. Munchen, 1958 (Munish, 1960) 445-449. (Nu am putut consulta o lucrare a aceluiași autor intitulată „Contributi allo studio della Grecità”, care apare în KOKALOS 5 (1959) 62-106.) A se vedea C. M. Setton, „Thè Byzantine background to the”

pentru referințe bibliografice Renașterea italiană, Proceedings of the American Philosophical Society 100 (1956) 1-76; R. Weiss, „Cultura greacă a Italiei de Sud în Evul Mediu”, Proceedings of the British Academy (1951) 23-50; R.-L. Ménager, „La „byzantinisation” religieuse de l'Italie”; S. Borsari, Il monache Simo bizantino.

32 R. Devreesse, Les manuscrits grecs.

Astfel, după marea prăbușire a Bizanțului în Italia, a urmat o lungă perioadă de întuneric.33 Știm puține despre manifestările de limbă sau civilizație care ar putea să ne dezvăluie semnificația și amploarea folosirii limbii grecești, oferite de administrația bizantină, în ce măsură ar putea continua să existe acolo, atât bisericească cât şi monahală.ierarhie. Bănuim că în ajunul atacurilor arabe, această utilizare este vizibilă doar în Sicilia. Apoi două evenimente o mișcă și o întăresc în același timp: cucerirea arabă a Siciliei, dacă a provocat migrația vorbitorilor de greacă către coastele și munții Calabriei (și poate și Grecia); și ofensiva bizantină sub dinastia macedoneană, care avea să redeschidă comunicarea întreruptă îndelung între Italia și Bizanț. Și nu contează că până la urmă s-a dovedit a fi un eșec, și că ei chiar au câștigat și de aceea au fost restauratorii civilizației „bizantine” din această regiune, normanzii. Ceea ce trebuie să ne amintim este că în epoca pe care o ocupăm, există doar mici semne de reînnoire.

33 Bibliografie până în 1962-1963. poate fi găsită în raportul lui A. Pertusi, „Bisanzio e l'irradiazione della sua civiltà in occidente nell' alto medioevo”, Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull' alto medioevo, XI. Spoleto, 1963 (Spolète, 1964) 75-133. Este într-adevăr dedicat aproape în întregime Italiei. După informații corecte despre rutele care leagă Bizanțul și Occidentul și despre durata călătoriilor (adunate cu privire la Balcani de I. Dujcev, vezi ibid., 185 mp), se îndreaptă succesiv spre Sicilia, Calabria, regiunea Otranto, Campani, Amalfi, Roma, Ravenna, Veneția, ridicând de fiecare dată într-un loc vizibil problema monahismului și a călugărilor veniti sau nu din Orientul sirian sau grecesc (în ceea ce privește Roma, vezi și remarcile lui Bertolini, ibid. ., 159 sq., iar referitor la cunoașterea limbii grecești la Roma - nota de la fundul pp. 167-169). Am impresia, însă, că citirea acestui raport informativ al lui A. Pertusi lasă impresia că el reprezintă influența bizantină ca mai semnificativă decât era cazul în realitate.

„elenismul” în Italia, şi nu depăşesc sfera religioasă.34

Să terminăm pe scurt. Nu putem conta pe Occident, pe păstrarea tradiției – chiar și a unui strat foarte subțire – a limbii, a culturii, a literaturii, a gândirii grecești în Occident, pentru a explica, chiar și într-un grad slab, renașterea elenă a secolului al

IX-lea: lumea latină trăia, închisă în ea însăși și pe latina lui; a primit foarte puțin, chiar și de la Bizanț, și nu a transmis nimic.

34 Desigur, comisioanele pentru obiecte de artă de lux trimise la Constantinopol, de exemplu, făcute de Didier din Mont Cassin, nu au nicio importanță pentru întrebarea care ne interesează. Referitor la Mont Cassin, J. Gay, L'Italie méridionale, 598, remarcă că a fost probabil mănăstirea latină cea mai deschisă influenței civilizației bizantine și că, totuși, din textele grecești a putut să transmită Occidentului doar legende despre sfinți.și mai multe scrieri „de natură practică și de aplicare directă (...), manuscrise de drept și medical", iar apoi într-o perioadă ulterioară decât ne interesează, epoca. În general, în domeniul relațiilor dintre Vest și Est, rolul Mont Cassin a fost adesea exagerat. Vezi H. Bloch, „Monte Cassino, Byzantium, and the West in the earlier Middle Ages", DOP 3 (1946) 165-224 (cu toate acestea, autorul nu pune întrebarea care ne preocupă).

(Add.) În cursul recentei „Săptămâni" de la Spoleta, A. Guillou, un excelent cunoscător al Italiei bizantine, a realizat un reportaj despre „Școala din Italia bizantină", care va fi publicat.

Capitolul 11 Ipoteza medierii siro-arabe

Ne putem aștepta de la Orient răspunsul pe care tocmai ni l-a refuzat Occidentul latin? S-a speculat de multă vreme dacă nu stă, cel puțin parțial, în faptul că la granițele de răsărit ale Imperiului s-a păstrat acea tradiție a literaturii și gândirii antice, care a fost reluată în Bizanț în anii IX-X. secole. Mai precis, s-a sugerat că textele pe care grecii la acea vreme au început să le rescrie, manuscrisele unde le-au găsit, le-au revenit din lumea arabă, unde au pătruns uneori direct, dar mai des prin Pahlavi după capturarea lui. Persia de către arabi și, în principal, imaginea sirianului după cucerirea Siriei. Se credea că o confirmare a acestui lucru poate fi găsită în influența pe care se crede că islamul a avut-o asupra Bizanțului după începutul iconoclasmului. Și se credea că o ilustrare a acestui lucru este ambasada lui Photius la Bagdad, în timpul căreia a descoperit cea mai mare parte a lucrărilor,

revizuit în Biblioteca sa. Subiectul este complex și puțin cercetat, iar cercetările actuale ne vor surprinde cu siguranță. Cu toate acestea, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, presupunerea, deja a priori greu de plauzibilă, că orice fel de renaștere în Bizanț a fost cauzată de păstrarea tradiției grecești și a manuscriselor grecești în lumea islamică vecină, mi se pare, ar trebui. să fie respins cu hotărâre. Dar unele detalii trebuie luate în considerare.

Oπι greacă în arabă prin siriacă sau pahlavi

Este binecunoscut faptul că în epoca califatului omeiazi, Siria domina Orientul musulman: a fost punctul de plecare al carierei lui Mu'awiyah

și a rămas, alături de Damasc, centrul de influență sub succesorii săi. Când dinastia Abbazidă a înlocuit dinastia Omayyade la mijlocul secolului al VIII-lea, iar Bagdadul (sau Samarra) a înlocuit Damascul, califatul s-a mutat spre est și iranienii au câștigat un loc proeminent în el: se poate spune că triumful abbazidilor a devenit triumful iranienilor și că adevărații succesori ai sasanizilor au fost abasizii. Alte influențe apar din India și Asia Centrală. Componentele principale ale civilizației musulmane din primele secole ale existenței sale, fermentele sale cele mai active, vor rămâne, în conformitate cu însăși logica cuceririi, pe de o parte, elementul sirian sau, mai precis, siro-egipteanul, întrucât rolul Egiptului, desigur, nu a fost nesemnificativ, dar pe de altă parte - element iranian. Și ei au fost, la diferite niveluri, conducătorii elenismului.

În principal, nestorienii sunt cei care aduc și consolidează o oarecare influență elenistică în Persia, mai ales după expulzarea lor din Imperiul Bizantin în secolul al V-lea. Se mută în Mesopotamia și Iran, creează școli; cel mai faimos

cel puțin cea mai cunoscută este școala de medicină de la Gundishapur, în provincia Khuzistan sau Susiana. Suveranii sasanideni s-au îndreptat adesea către greci, în special către medici. De obicei erau toleranți și chiar ospitalieri cu creștinii, mai ales când erau eretici în ochii Bizanțului și cu ultimii păgâni greci în timpul persecuției lor de către Iustinian; vom reveni asupra acestui subiect mai târziu.1 S-ar putea crede că datorită legăturilor constante, dacă nu pașnice, dintre lumea iraniană și cea greacă, manuscrisele grecești au pătruns în Persia în ultimele două secole ale stăpânirii sasanide și au fost uneori traduse acolo. în Pahlavi. Prin urmare, se poate presupune că, după ce Bătălia de la Qadisiya a pecetluit soarta Imperiului Sasanid în fața expansiunii arabe, și mai ales după întemeierea unui califat abbasid atât de puternic iranianizat, unele texte grecești, direct sau prin intermediul Pahlavi, pot au devenit disponibile lumii islamice.2

1 См.: JF Duneau, „Unele aspecte".

2 Această problemă nu pare să fi primit atenția pe care o merită. Vezi, însă, C. A. Nallino, „Tracce di opere greche giunte agli Arabi per trafila pehlevica", în: Orientai Studies presented to E. G. Brown e (Cambridge, 1922) 345-363 (reprinted: C.A. Nallino, Raccolta di scritti editi e inediti, VI (Roma, 1948) 285-303). Reamintind că, potrivit lui Nöldeke, Pseudo-Callisthenes siriac a fost tradus nu din greacă, ci din Pahlavi, Nallino ia în considerare cazul a trei lucrări științifice grecești care au ajuns la arabi prin Pahlavi: Geoponics by Cassian Bass Scholasticus (de la care la noi, deci, un text mai vechi decât textul grecesc, revizuit în epoca lui Constantin al VII-lea), „Astrologie" de Vettius Valens și o altă lucrare astrologică - Παρανατέλλοντα Teucr. Pentru câteva indicii de traduceri din Pahlavi în arabă, vezi A. Mieli, La science arabe, 70, η. 5 bis. Să ne amintim, de asemenea, că D. PiNGREE a publicat recent prima traducere greacă, făcută undeva la sfârșitul secolului al X-lea, a marii lucrări astrologice arabe a lui Abu Mashar, care a trăit în secolul al IX-lea: Albumasaris, De

revolu.tionibus nativitatum (Leipzig, 1968); a acest autor a fost inspirat din opera astrologului grec Dorotheus din Sidon (secolul I d.Hr.), în secolul al III-lea. tradus în pahlavi, iar apoi, pe la 800, din pahlavi în arabă; un tratat al lui Abu Mashar însuși a fost, în

În ceea ce privește Siria, trebuie amintit că trăsăturile ei în comparație cu lumea greco-romană nu încetează să se manifeste și sunt afirmate viguros în sfera religioasă încă din primele secole ale existenței Bizanțului. Dar acest lucru nu îi face pe sirieni mai puțin creștini și mai independenți de știința și ideile grecești. Fără a crea nimic original, ei dezvoltă în schimb o mare activitate de traducere: începând din secolul al IV-lea, tratate de medicină, fizică, matematică și unele lucrări filozofice au fost traduse din greacă în siriacă. Rolul instituțiilor de învățământ și mănăstirilor din Siria a fost semnificativ aici, la fel ca și rolul inseparabil al școlilor și mănăstirilor din Mesopotamia, care, la rândul lor, au menținut relații cu lumea iraniană. Școala din Edessa și apoi, după închiderea ei de către Zenon în 489, Școala din Nisibin * 3 și-a extins influența mult. Sunt cunoscute mai multe nume: Ioan din Apameea, Serghie din Reshain, care l-a tradus pe Galen în siriacă, Iacob din Edesa, Atanasie din Balad, care a tradus Isagoia lui Porfirie și comentează Logica lui Aristotel în siriacă. Astfel, s-a format un corp de traduceri de lucrări științifice și filozofice în limba siriacă (și acest lucru implică evident existența manuscriselor grecești), care vor fi larg răspândite din momentul în care cucerirea arabă și înființarea Califatului, după ce a unit Mijlocul. Est, va crea condiții favorabile pentru schimbul acolo. . Consecințele acestui lucru vor fi foarte importante pentru cultura arabă.

În cele din urmă, se pune problema legăturilor cu Egiptul. Fără îndoială, Școala Alexandriană din secolul al V-lea a menținut relații strânse cu Atena. Dar ea nu cunoștea declinul care a lovit școala ateniană după moartea lui Proclu în 485.

la rândul său, tradus în persană și greacă, iar apoi din această traducere greacă a secolului al X-lea. - în latină în secolul al XIII-lea. si in final in franceza. Exemple similare, foarte interesante, au fost probabil numeroase.

3 Despre școala Nisibi, vezi o lucrare importantă: N. Pigulevskaya, „Istoria Academiei Nisibi” (cu un scurt rezumat francez).

Și cel mai important, atunci când Iustinian a luat măsuri care au dus la închiderea școlilor păgâne din Atena în 529, cele alexandriene au supraviețuit4 împreună cu Ioan Filopon: s-a remarcat deja că nu întâmplător a fost în 529 că Philopon, cel editor de prelegeri publice ale profesorului său Ammonius despre Aristotel, îl respinge pe Proclu și prin Proclus Platon; importanţa faptului că în zorii Evului Mediu a

dispărut Şcoala ateniană păgână, mai mult sau mai puţin identificată cu platonismul (de aceea platonismul va suferi multă vreme), în timp ce Şcoala Alexandriană, în acelaşi timp, asigurând păstrarea tradiției aristotelice și într-un anumit sens opunându-i
platoniciei, .creștinizată, a supraviețuit.5 Mai mult, ea a îndurat lovitura cuceririi arabe și a supraviețuit până la califatul lui Omar al II-lea (717-720), când s-a mutat în Antiohia. Cu toate acestea, nu sunt sigur că construcția seducătoare a lui M. Meyerhof poate fi acceptată fără modificări.6 Afirmând în mod rezonabil că Școala Alexandriană era încă destul de viabilă la momentul cuceririi arabe și

4 Acest lucru a fost remarcat clar de K. Praechter la începutul lucrării sale Christ-lich-neuplatonische Beziehungen, BZ 21 (1912) 1-27.

5 HD Saffrey, „Le chrétien Jean Philopon et la survivance de l'École d'Alexandrie au VIe siècle”, RÉG 67 (1954) 396-410, este o lucrare importantă şi nouă. Unele dintre punctele sale au fost contestate de LG Weste-RINK, Prolegomeni anonimi, în Introducerea acestei cărți, care este importantă pentru studiul școlii alexandrine în secolul al VI-lea. Vezi și: A. Cameron, „Thè End of the Ancient Universities”, în special 669 sq.: autorul își exprimă îndoielile cu privire la „creștinizarea” școlii alexandrine și minimizează înțelegerea la care sa ajuns, potrivit lui Damaschin, între Amonius și Patriarhul Atanasie al II-lea. Alexandria la sfârşitul secolului al V-lea Din cauza controversei asupra rolului lui Philopon în transmiterea lui Aristotel, nu am putut citi W. Haase, „Ein vermeintliches Aristotelesfragment bei Johannes Philoponos”, în: Synusia, Festgabe Schadewaldt (Pfullingen, 1965) 323-354.

6 M. Meyerhof, «De la Alexandria la Bagdad. O contribuție la istoria instrucțiunii filozofice și medicale în rândul arabilor ”, rapoarte de sesiune ale Academiei Regale de Științe Prusac. Clasa filozofico-istorice (1930) 389^29; idem, «La fin de l'École d'Alexandrie».

a fost singura școală pur greacă (spre deosebire de școlile din Siria și Mesopotamia) din teritoriile cucerite atunci de islam, el se bazează pe dovezile arabe de mai târziu pentru a recrea în acest fel tranziția - după părerea sa, directă - elenismul către arabi: de la Atena păgână la Alexandria creștinizată, apoi de la Alexandria la Antiohia sub Omar al II-lea, de la Antiohia la Haran (Karre în Osroene), unde influența sabaiștilor păgâni și a creștinilor nestorieni se manifestase deja în favoarea limbii grecești și, în cele din urmă, din Harran la Bagdad. Lucrurile nu erau atât de simple și nici drumul care mergea de la Alexandria la Bagdad nu era atât de simplu, manuscrise grecești, profesori, oameni de știință, creștini și majoritatea liderilor bisericii. Dovezile antice exacte încă lipsesc. Când apar, circumstanțele vor fi văzute într-o altă lumină.

Desigur, arabii nu au fost preocupați de asimilarea moștenirii culturale a Antichității încă de la începutul cuceririi. Dar, pe de o

parte, au fost nevoiți să lase controlul în mâinile populației indigene pentru o lungă perioadă de timp, iar limba greacă a rămas limba administrației. În mănăstirile din Siria și Mesopotamia, viața nu s-a oprit și acolo au continuat să traducă din greacă în siriacă, așa cum au făcut înainte,

7 Theophanes (Theoph., 376.1. 2 sq.) sub 708 relatează că califul Walid I a ordonat ca de acum înainte dosarele fiscale să nu mai fie în greacă, ci în arabă, cu excepția numărării (ψήφοι), adăugând cu această ocazie : „De aceea, până astăzi, notarii-creștini sunt angajați în ele”). Același cronicar sub 760 (Theoph., 430.1. 31 sq.) spune că arabii au luat de la creștini δημόσια χαρτοθέσια, dar au fost forțați curând să-i înapoieze, διά το μή δύναστούνατούς θούναστούς θούνασθούνα θούνα θούνασ ψήφους. Mihai Sirul (Mich. Syr., II (Paris, 1904) 481) spune că Waleed a fost cel care „a ordonat cărturarilor să nu mai scrie registre fiscale în greacă, ci să le scrie numai în arabă”. Pentru arabizarea administraţiei, vezi: A. A. Duri, sv „Dîvăn”, în: Encyclopédie de l'Islam. nouv. ed. II (1962) 333; autorul ignoră însă izvoarele greceşti.

tratate științifice și lucrări filozofice. Apoi, califatul abbasid, deja pe teritoriile pe care le-a unit, a creat condiții politice pentru o nouă civilizație chiar în momentul în care influențele pe care le-a experimentat, în primul rând din Iran, l-au făcut să simtă nevoia — de data aceasta în favoarea arabei. De la sfârșitul secolului al VIII-lea, o mare activitate s-a desfășurat în traducerea din siriacă în arabă, cu alte cuvinte, în realitate - prin intermediul limbii siriace din greacă în arabă. Și există puține exemple în istorie de transmitere atât de masivă a unei întregi culturi științifice și filozofice. Cota de participare pe care au avut-o primii califi abbazizi la aceasta nu este determinată cu precizie, deși sunt date numele lui Mansur (754-775) și Harun al-Rashid (786-809).8 Despre Mamun (813-833), al cărui mama era persană și care și-a petrecut primii ani ai califatului în Merv, știm mai bine. „Casa Înțelepciunii”, pe care a întemeiat-o la Bagdad, combina, din câte se poate aprecia, un liceu, o secție de traduceri, o bibliotecă și un observator.9 Mamun atrage pe omniscientul.

8 A se vedea, de exemplu, informațiile pe care B. Hemmer-DINGER le oferă despre acești doi califi la începutul notei sale „Un mission sientifique arabe”, 66. Totuși, se va vedea în continuare că nu sunt de acord cu teoria, pe care autorul îl dezvoltă apoi ușor despre Mamun, Leu Armenul și Ioan Gramaticul.

9 Tradiția susține că Mamun a pus în fruntea acestei instituții trei perși, despre care puținele informații se găsesc în lucrări recente despre bibliotecile lumii musulmane, pe care le consider demn de amintit: A. Grohmann, „Bibliotheken und Bibliophilen. im islamischen Orient", în: Festschrift der Nationalbibliothek in Wien (Vienne, 1926) 431-442; O. Pinto, „Le biblioteche degli Arabi nell'età degli Abbassidi”, La Bibliofilia 30 (1928) 139-165 (articol bine documentat); R. Stellhorn Mackensen, „Background of thè history of Muslem librarles”, The American Journal of Semitic Languages and Literatures

51 (1934-1935) 114-125; 52 (1935-1936) 22-33, 104-110; idem, „Cărți și biblioteci arabe în perioada Umaiyad”, Ibid. 53 (1936-1937) 239-250; 54 (1937-1938) 41-61; idem, „Patru mari biblioteci ale Bagdadului medieval”, The Library Quarterly 2 (1932) 279-299; K. Holter, „Der Islam”, F. Milkau, G. Leyh, Handbuch der Bibliothekswissenschaft, III, 188 sq.; SK Padover, „Muslim Librarles”, în:

enciclopedul al-Kindi, care se pare că a scris nu mai puțin de 265 de tratate științifice inspirate direct din lucrări grecești, dacă nu au fost traduse; al-Kindi avea și interese filozofice și și-a câștigat porecla de Failasuf al-Arab, un filosof arab în sensul deplin al cuvântului - poate pentru că era singurul care era un adevărat arab. Potrivit unor dovezi, Mamun a încercat să obțină manuscrise grecești și chiar filozofi greci în țările grecești; mai jos va fi considerată legenda că i-a cerut împăratului Teofil să-i „împrumute” Matematicianul Leu. Se pare că enorma sarcină de traducere efectuată sub Ma'mun și urmașii săi imediati a fost realizată în general pe baza versiunilor siriace produse în epoca precedentă; dar, poate, au apelat uneori la originalele grecești, în special la al-Kindi. În orice caz, aceasta este exact ceea ce au stat cei mai cunoscuți doi traducători ai secolului al IX-lea, Hunayn ibn Ishaq10,

JW Thompson și colab., The Medieval Library, 347 sq. Semnificația rolului lui Mamun este bine subliniată, de exemplu, în HAR Gibb, Arabie Literature. O introducere (Londra, 1926) 43 sq.

(Add.) Nu am observat că Institutul Francez din Damasc a publicat în 1967 lucrarea regretatului Youssef Eche, Les bibliothèques arabes publiques et semi-publiques en Mésopotamie, en Syrie et en Egypte au moyen-age. Regret că nu am putut folosi materialele culese de autor din surse arabe (uneori, mi se pare, fără o critică suficientă), mai ales în ceea ce privește Casa Înțelepciunii, activitățile lui Mamun, traduceri și traducători; vezi p. 15-35.

10 Pentru acest savant (808-873) vezi: B. Hemmerdinger, "Hunain ibn Ishaq et l'iconoclasme byzantin", în: Actes du XIIe Congrès international d'Études byzantines. Ochride, 1961. II (Belgrad, 1964) 467-469. Las arabiștilor să aprecieze semnificația unui pasaj foarte frapant din Autobiografia sa, păstrat în tradiția ulterioară, conform căruia între anii 853 și 856 a fost bătut cu bastoane și închis de califul Mutawakkil, pentru că era un iconoclast, și singurul iconoclast dintre toți supușii săi.calif (?); și, de asemenea, dificultatea de a spune dacă este adevărat că Hunayn a trăit în Imperiul Bizantin în 823-825, a învățat greaca acolo și „a strâns manuscrisele filozofilor”. Este pură presupunere că a devenit iconoclast prin asocierea cu Ioan

șeful „Casei Înțelepciunii” și fiul său Ishaq ibn Hunayn; se pare chiar că atunci când au putut să pună mâna pe mai multe manuscrise ale

aceleiași lucrări, le-au comparat și au încercat să alcătuiască un text critic înainte de a întreprinde traducerea lui în arabă.

Deci, secolul al IX-lea pentru lumea arabă a fost într-adevăr, după cum am menționat deja, marea epocă a traducerilor.11 Sens

Gramatică și Leu Matematicianul; vom vedea mai târziu că este inexact să spunem că „a fost la Constantinopol, începând cu 20 mai 814 (sic), Ioan Gramaticul a adunat toate manuscrisele științifice pe care le-a găsit în Imperiu”. Autorul afirmă acest lucru în B. Hemmerdinger, „La culture grecque classique”, 131 (despre Hunayn - ibid., 132-133).

11 Lucrările de traducere, desigur, nu s-au încheiat cu secolul al IX-lea, dar continuarea ei nu prezintă același interes pentru tema noastră. Iată lucrările pionierilor în acest domeniu: JG Wen-RICH, De auctorum versionibus et commentaries syriacis, arabicis, armeniacis persicisque commentatio (Leipzig, 1842); L. Leclerc, Histoire de la medicine arabe (vezi 87-327, despre traduceri și traducători din secolul al IX-lea); M. Steinschnei-DER, Die arabischen Übersetzungen aus dem Griechischen (Graz, 1960) (retipărire a patru lucrări publicate în periodice în 1889-1896). În ceea ce privește publicațiile recente, avem două rezumate bibliografice: F. Gabrieli, „Estudios recientes sobre la tradición griega en la civilización musulmana”, Al-Andalus 24 (1959) 297-318 (traducere în limba spaniolă, cu completări și corectări, a articolului inițial). publicat pe italiană în La Parola del Passato 14 (1959) 147-160); R. Paret, „Notes bibliographiques sur quelques travaux recents consacré aux premières traductions arabes d'œuvres grecques. I: Œuvre philosophiques”, Byz 29-30 (1959-1960) 387-446 (trebuie continuat cu secțiunea de lucrări științifice, conține doar lucrări despre secolele VIII și IX). Post de JL Heiberg, „Les sciences grecques et leur transmission. II: L'œuvre de conservation et de transmission des Byzantins et des Arabes, Sientia 31 (1922) 97-104, interesant, dar prea general. O colecție de texte arabe (în traducere germană) împrumutate din greacă sau care se referă la tradiția greacă este adesea sugestivă : F. Rosenthal, Das Fortleben der Antike im Islam (Zurich-Stuttgart, 1965) (Die Bibliothek des Morgenlandes). Un bun exemplu care a devenit recent obiect de studiu este tradiția în siriacă și apoi în arabă Περί τής Αριστοτέλους φιλοσοφίας atribuită lui Nicolae din Damasc: HJ Drossaart Lulofs, Nicolaus Damascenus on the thethètle Philosophy y Aristophi5 (Lehilosophie) , XIII) 35 -44.

Acest lucru este evident: o parte din moștenirea greacă, cunoștințele științifice, inclusiv medicina, filozofia cu „Isagogul” lui Porfirie și „Organonul” lui Aristotel, au fost astfel transmise prin califatul abbasid în vaste zone ale lumii medievale.trebuie să le ignore. Traduceri în arabă: cercetările actuale au arătat deja că autorii lor aveau adesea un text, fie siriac, fie grecesc, care era mai vechi decât cel oferit de cele mai bune manuscrise grecești și mai apropiat.

Numeroase, dar incoerente referiri la traduceri din greacă și siriacă în arabă se găsesc în A. Mieli, La science arabe. Pentru (ne)traducerea poeziei grecești în arabă vezi: G. Wiet, "Les traducteurs arabes et la

poésie grecque", Mélanges de l'Univercité Saint-Joseph de Beyrout 38 (1962) (Mélanges René Mouterde, II) 362 -368 . Dintre cele mai recente lucrări, se pot citi în primul volum din Histoire de la philosophie (Paris, 1968) (Encyclopédie de la Pléiade) pagini (1048 sq.) consacrate lui H. Cor-bin despre filosofia musulmană, în special p. 1053 mp („Translatori”) și 1137 mp. („Filosofii elenistici”).

12 Și, după cum știți, spre Occident: vezi articolul sugestiv al lui R. Menéndez-Pidal, "L'Espagne et l'introduction de la science arabe en Occident", La Table ronde 144 (Decembre 1959) 41-61. Această știință „arabă” este greacă: este vorba de traduceri ale lucrărilor grecești în arabă, uneori cu adăugarea de comentarii arabe, care au ajuns în număr mare la Toledo și au fost traduse în spaniolă sau latină. Vezi și: R. Walzer, „Transmiterea arabă a gândirii grecești în Europa medievală”, Bulletin of the John Rylands Library 29 (1945-1946) 160-183, și, cu grijă, lucrarea de referință de A. Mieli. Vezi și publicarea prelegerilor susținute la Paris, la Collège de France, în decembrie 1968:

R. Walzer, ""L'éveil de la philosophie islamique": l'une traitait des traductions du grec en arabe", Revue des Etudes islamiques 38 (1970) 23-42. Ar fi foarte util să ne amintim și să interpretăm toate dovezile cunoscute. Voi da doar un exemplu: există informații interesante (într-un rcp., acum în Biblioteca Națională din Madrid) despre trimiterea la Cordoba a manuscrisului lui Apollonius de Tyana și în legătură cu aceasta despre faimoasa expediere a unui tratat de Dioscoride, care a fost adus de călugărul Nicolae, care a putut să o traducă sau să explice oamenii de știință din Cordoba:

S. M. Stern, „O scrisoare a împăratului bizantin către curtea califului spaniol omeiadă al'Hakam”, Al-Andalus 26.1 (1961) 37-42.

la textul secolelor V-VII.13 Uneori au cunoscut chiar lucrări care acum sunt pierdute.14

13 Printre alte lucrări, această temă este bine acoperită de R. Walzer, „New light on the Arabie translations of Aristotel”, Oriens 6 (1953) 91-142 (despre studiile și publicațiile lui Khalil Georra și Badawi); idem, „Despre moștenirea clasicilor în lumea islamică”, Festschrift Bruno Snell (München, 1956) 186-196 („Textul presupus de versiunile arabe ale unui text grecesc merită aceeași atenție ca un vechi MS [sau papirus). !] sau o variantă înregistrată într-un comentator grec”). Vezi același autor în noua ediție a Encyclopédie de l'Islam pentru articolele „Aflătün” (Platon) și „Arisțilțâlîs” (Aristotel) - lucrare excelentă. Paisprezece studii mai mult sau mai puțin vechi ale lui R. Walzer (inclusiv cele două menționate la începutul acestei note) pot fi acum consultate simultan într-o colecție care le-a combinat sub titlul expresiv Greek into Arabie (Ed. SM Stern, R. Walzer). (Oxford, 1962) (Studii orientale, I)). Acest cercetător a avut un rol important în creșterea cunoștințelor noastre despre influența gândirii elene (filosofice și științifice) asupra gândirii musulmane; a deschis calea unor cercetări importante și noi. Dar nu

cred că a putut găsi măcar un caz de întoarcere a unui manuscris sau a unui text antic în Bizanț prin lumea arabă.

14 Exemplu referitor la Aristotel: S. Fines, „Un texte inconnu d'Aristote en version arabe”, Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age 31 (1956) 5-43; 34 (1959) 295-299 (acum text pierdut al lui Aristotel, care exista încă în greacă în jurul anului 900 și a fost tradus în arabă la scurt timp după aceea de către medicul Abu Othman al-Dimashki, faimos ca traducătorul lui Aristotel, Alexandru de Afrodisia etc.) . În ceea ce privește Platon, direcția generală este indicată de R. Ky-BANSKY, Continuitatea tradiției platoniciene, 14 mp. („Tradiția arabă”), 19 mp. („tradiția bizantină”). În prezent se desfășoară lucrări importante, în primul rând, acesta este Platon Arabus sub conducerea lui R. Walzer în seria Corpus Plafoni cum medii aevi, fondată de R. Klibansky: R. Kraus, R. Walzer (eds.), Galeni Compendium Timaei Platonis (Londra, 1951); F. Rosenthal, R. Walzer (eds.), Alfarabius, De Platonis Philosophia (Londra, 1943); F. Gabrieli (ed.), Alfarabius, Compendium Legum Platonis (Londra, 1952). Vezi și raportul lui Walzer (neinclus în colecția menționată în nota anterioară) despre influența filozofiei grecești, în special a filozofiei platonice, asupra filosofiei musulmane: R. Walzer, Arabische Übersetzungen aus dem Griechischen, în: Miscéllanea Mediaevalia. I: Antike und Orient im Mittelalter (Berlin, 1962) 179-195. În lucrarea lui A. Badawi, La transmillion de la philosophie grecque au monde arabe (Paris, 1968), care conține o mulțime de informații despre traducerile operelor filozofice grecești în

Dar, din punctul de vedere care ne ocupă, cu siguranță trebuie afirmat că, dacă putem vorbi despre o mișcare care a contribuit la trecerea parțială a elenismului antic la lumea islamică, nu avem nicio dovadă și chiar niciun semn indirect că a existat o mișcare în sens invers, de la lumea islamică la țările de limbă greacă, la Bizanț. Bagdadul deținea numeroase manuscrise siriace și câteva grecești în cadrul Califat și poate să fi obținut unele texte din Bizanț, deși mi se pare că dovezile pentru aceasta sunt adesea exagerate sau chiar legendare;* 15 dar nu avem exemple de manuscrise care au venit la Bizanţ.Imperiul din Califat. Cu alte cuvinte, pentru această epocă, există o influență evidentă a elenismului antic asupra islamismului, dar nu există semne ale unui transfer indirect al elenismului antic printr-un ocol prin lumea musulmană către elenismul medieval, bizantin.

Totuși, această ipoteză, neplauzibilă în sine, este distrusă decisiv, în opinia mea, de următorul simplu fapt. În timp ce renașterea elenismului în Bizanț este în creștere și mai mult sau mai puțin rapid în toate domeniile culturii antice, inclusiv poezie, teatru, elocvență, istorie etc., lumea musulmană este interesată, pe de o parte, doar de știință, 16 și pe de altă parte, cealaltă este filosofia,

Arabă, dată (p. 119-180) traducerea franceză a „textelor pierdute în greacă și găsite în traducerea arabă”.

15 Un exemplu de astfel de traduceri legendare, însă, nu lipsit de semnificație: Aristotel i-a apărut în vis lui Mamun, care s-a întors imediat la împăratul grec și i-a cerut permisiunea de a se familiariza cu toate lucrările care au rămas din vechime; primind nu fără greu un răspuns favorabil, a trimis în Bizanț trei oameni, care au ales manuscrisele, care au fost imediat predate traducătorilor; vezi: L. Leclerc, Histoire de la medicine arabe, voi. 1.126.

16 M. Meyerhof, „La fin de l'Ecole d'Alexandrie”, 14, n. 39, citează o instrucțiune dată de un imam de a nu distruge manuscrisele grecești,

și nu de întreaga filozofie în ansamblu, ci doar de logica aristotelică și de unele aspecte mai mult sau mai puțin distorsionate ale neoplatonismului.17 Islamul rămâne astfel în afara lumii intelectuale și estetice a grecilor. Și asta face imediat ca orice încercare de a explica ceea ce se întâmplă în Bizanț prin ceea ce se întâmplă în același timp la Bagdad inutilă și inutilă.

În ceea ce privește manuscrisele grecești, acestea erau fără îndoială numeroase în așezările nestoriene sau iacobite și în unele biblioteci private. Dar ele au dispărut încetul cu încetul, într-un fenomen care poate fi observat într-un număr destul de mare de alte exemple, fie din neglijență, fie din neglijență, așa cum au fost traduse în siriacă din secolul al V-lea până în secolul al VIII-lea și, într-un fel, înlocuite de lor. proprii.traduceri siriace. Și cele care, în număr mic, cred că ar putea exista încă atunci când au început ulterior să fie făcute traducerile în arabă,

pe care o vor găsi trupele musulmane când vor jefui orașul capturat, dacă vorbesc despre științe. Un alt text islamic îi leagă în al șaselea nivel al iadului „cărturari care învață de la evrei și creștini pentru a-și extinde cunoștințele”; aceasta arată că fenomenul nu era neobișnuit, chiar dacă unii s-au luptat uneori cu el (H. Lammens, Études sur le siècle des Omayyades (Beyrouth, 1930) 389, n. 1). Opera clasică și frumoasă a lui Aldo Mieli, la care ne-am referit deja - A. Mieli, La science arabe - denaturează totuși perspectiva prin aceea că autorul ignoră complet (cel puțin până în secolul al XI-lea) fondul bizantin, iar în în problema influenţării Occidentului creştin, el atribuie ştiinţei arabe un rol aproape exclusiv.

17 Acest lucru este bine arătat în TJ de Boer, The history ofphilosophy in Islam. Transi. E.R. Jones (Londra, 1903); GE von Grunebaum, Islamul medieval. Un studiu de orientare culturală (Chicago, 1946). Potrivit unui studiu recent, lumea islamică a învățat și a reținut din elenism practic ceea ce sirienii au învățat și au reținut din el – confirmarea faptului că traducerile arabe se făceau de obicei din siriacă și că traducătorii înșiși erau cel mai adesea sirieni, convertiți sau nu la islam. Lucrările lui L. O'Leary, How Greek science passed to the Arabs (Londra, 19512) și S. Vryonis Jr., „Byzantium and Islam Seventh-Seventh Century”, East European Quarterly 2 (1968) 205-240 sunt în linii mari. orientat.

a dispărut, la rândul său, datorită însuși faptului succesului și răspândirii acestor versiuni arabe, precum și datorită uitării treptate a limbii grecești.18

Astfel, nimic nu permite să se caute în asimilarea elenismului antic (de altfel, mai limitat decât se spune) de către lumea islamică abbasidă, prin siriacă, iar uneori prin Pahlavi, și mult mai rar prin manuscrisele grecești, o explicație pentru învierea acestui elenism în acelaşi timp în Bizanţ. Cele două lumi au rămas străine una de cealaltă, iar cele două procese diferă nu numai prin sfera lor de aplicare și caracteristici, ci și prin însăși natura lor. Există, desigur, o coincidență remarcabilă19, căci se poate constata aproape în același timp o renaștere culturală în Orientul grecesc și o renaștere similară în Occidentul latin; dar nu există nici cauzalitate, nici influență directă.

Iconoclasmul și lupta Bizanțului împotriva arabilor

Unii au încercat să detecteze impactul lumii musulmane asupra lumii grecești într-un alt mod: s-a susținut adesea că iconoclasmul bizantin a fost puternic influențat și poate chiar cauzat de iconoclasmul islamic. În forma ei extremă, această teorie poate fi redusă la următoarele: primele măsuri împotriva imaginilor au fost luate de Leon al III-lea în 726, deoarece puțin mai devreme

18 Se poate presupune că în secolul al X-lea. la Bagdad, practic nu știau greacă.

19 În zona și în perioada cronologică pe care ne-am propus să o luăm în considerare, cel mai curios fenomen în coincidența dintre Bizanț și lumea islamică este forma de „enciclopedism” care caracterizează ici și colo secolele IX-X. Vom reveni mai târziu asupra acestui lucru, dar deocamdată notăm lucrarea care ridică această întrebare: R. Ra-RET, Contribution à l'étude des milieux culturels.

Califul Yazid a luat măsuri similare în statul său. Vasileve a ales aceeași tactică pentru a evita despărțirea de Imperiu a provinciilor ostile icoanelor, în special în Asia Mică centrală și de est, și purtate de islam, a cărui răspândire era în plină desfășurare. O dovadă indirectă puternică în acest sens ar putea fi ceva asemănător unui război cu imagini, care în același timp se desfășoară pe monedele împăraților și califilor.20

Oricât de larg ar fi sensul pe care se dorește și ar trebui să se dea cuvântului „imagine”, nu cred că este cazul, în special, când vorbim despre iconoclasm, să apropiem prea mult chestiunile despre imaginea imperială și cea religioasă. împreună: aceasta ar însemna căderea într-o capcană în care iconodulii înșiși, siliți să-și apere pozițiile, și-

au aliniat adversarii.21 Ar trebui să ne ferim de câteva fapte simple: Iustinian al II-lea este primul care îmbină imaginea lui Hristos și a împăratului pe monedele lui; iconoclaștii, eliminând pe Hristos și afirmând Crucea, se întorc doar la tehnica monedei care a existat înainte de acest basileus; Artavazd, un uzurpator care el însuși era un închinător de icoană și se baza pe închinătorii icoanelor, nu a restaurat imaginea lui Hristos pe monedele sale. Este deosebit de important ca suveranii care restaurează icoane la sfârșitul secolului al VIII-lea să nu rupă de iconografia monetară a lor.

20 Pentru aspectul monedei acestei probleme, vezi A. Grabar, L'iconoclasme byzantin.

21 În scrierile polemice și hagiografice ale acelei epoci, se găsește adesea o poveste distractivă: un călugăr, care este nevoit să respingă icoana lui Hristos sau a Maicii Domnului, scoate dintr-o dată o monedă din buzunar, o aruncă la pământ. și se preface că o călcă în picioare. Aceștia îi atacă pe sacrilegi, pentru că pe monedă există un portret imperial. Călugărul triumfător protestează împotriva dorinței de a trata chipul lui Hristos în același mod în care i se interzice să trateze chipul lui Basileus. Vezi, de exemplu, Viaţa lui Ştefan cel Nou (PG 100, col. 1157, sau Mansi, XII, col. 1067). Același argument, într-o formă diferită, este expus în Viața lui Nicetas din Midice (AASS, 1 aprilie; ed. 1675, xxiii, § 26).

predecesori iconoclaști: trebuie așteptat ca Mihail al III-lea să vadă apariția chipului lui Hristos. Monedele din epoca iconoclastă sunt mult mai indicative ale intereselor monarhice sau dinastice decât ale celor religioase. În ceea ce privește lupta cu ajutorul imaginilor pe monede, care a fost dusă de califi și busuioc, ea precede în orice caz iconoclasmul, deoarece a fost lansată de Abd el Malik în ultimii ani ai secolului al VII-lea și, după părerea mea, avea semnificație politică și economică, fără niciuna nu avea nimic de-a face cu iconoclasmul.

Rămâne întrebarea edictului lui Yazid care a precedat și a provocat edictul lui Leon al III-lea. Nu cred că există vreun motiv pentru a contesta însăși existența măsurii luate de califul Yazid al II-lea (720-724) împotriva imaginilor, în ciuda împrejurărilor mai mult sau mai puțin legendare cu care tradiția a înconjurat-o.22 Dar, în ultimă analiză. , nu știm data,23 nici textul, nici măcar conținutul exact al edictului.24 Și citind sursele, nu se poate abține să se îndoiască.

22 Povestea unui evreu din Tiberiade sau din Laodiceea, care a prezis lui Yazid treizeci sau patruzeci de ani de domnie, dacă ar fi interzis imaginile. Aici se află gândul la semnificația atitudinii evreiești împotriva icoanelor în acea epocă și la influența acesteia asupra atitudinii arabe împotriva icoanelor.

23 Izvoarele cele mai vechi în sine nu sunt de acord, întrucât Ioan din Ierusalim, într-o notă, despre care vom vorbi mai târziu, spune că Yazid a murit la doi ani și jumătate după adoptarea edictului, iar Teofan că a murit în același an: astfel, potrivit lui Teofan, edictul a

fost dat între 1 septembrie 723 (începutul anului) și 27 ianuarie 724 (ziua morții lui Yazid). De fapt, deja din Evul Mediu, data estimată a fluctuat între 721 și 724. Mi se pare că în lucrarea lui A. Vasiliev, „Edictul iconoclastie”, se acordă o încredere prea exclusivă mărturiei lui Ioan din Ierusalim.

24 Potrivit unor surse (toate sunt enumerate și analizate în lucrarea sus-menționată a lui A. Vasiliev), a fost o interdicție generală a imaginilor, chiar și a celor care puteau fi văzute în locuri publice; după alții, distrugerea imaginilor sacre din bisericile creștine. O interdicție generală, dar temporară, după cum se va vedea acum, mi se pare mai plauzibilă.

atât în ceea ce privește semnificația sa, cât și legătura ei cu măsurile luate de Leon al III-lea. Sensul ei: alături de mărturii precum solia lui Ioan din Ierusalim25, nu trebuie neglijat ceea ce spune Teofan, și anume că, prin harul lui Hristos și prin mijlocirea Maicii Domnului și a sfinților, Yazid a murit în anul când și-a aprobat edictul, astfel încât majoritatea oamenilor nici măcar nu au auzit de acest edict;26 la acesta trebuie adăugat că, în orice caz, după cum știm, măsurile luate de Yazid nu i-au supraviețuit. În ceea ce privește legătura lor cu iconoclasmul lui Leon al III-lea, unele, dar nu toate, sursele bizantine ale vremii27 indică acest lucru, dar în cel mai vag mod. Teofan, care, totuși, se exprimă cel mai hotărât, menționând moartea lui Yazid, spune doar că Leon al III-lea „și-a moștenit învățătura pernicioasă” 28 și repetă în continuare că Leon era atașat de αραβικόν φρόνημα și profesorii săi în aceasta erau arabi – dar nu. vorbeste,

25 Ioan, reprezentant al Scaunelor Apostolice Răsăritene la Sinodul II de la Niceea din 787, a fost invitat de Patriarhul Tarasius la a cincea ședință să citească o anumită notă pe care o întocmise despre originile iconoclasmului: Mansi, XIII, col. 196, 197, 200 (cf. PG 100, col. 528 mp). Potrivit lui B. M. Melioransky, „George din Cyprian și Ioan din Jeru Salem”, această notă a fost compilată în 764. Ioan oferă în ea o imagine sumbră a distrugerii efectuate la ordinele lui Yazid. Un alt membru al consiliului, episcopul de Messina, adaugă apoi: „Și eu eram un copil mic în Siria când șeful sarazinilor a distrus icoanele”. Mihai Sirul (Mich. Syr., II, 491) spune că Leon a condamnat icoanele „după exemplul regelui arabilor”.

26 Theophanes (Theoph., 402): ς. Nu văd niciun motiv pentru care Teofan sau sursa lui ar distorsiona realitatea în această direcție, în timp ce nota lui Ioan din Ierusalim conține în mod clar exagerări și atingeri legendare.

27 Este de remarcat faptul că Patriarhul Nikephoros, care în Antirretics vorbește despre iconoclasmul lui Yazid, nu o menționează în Scurta sa istorie și leagă direct prima mențiune a ostilității lui Leon al III-lea față de icoane cu erupția vulcanică de pe Santorini din 726.

28 Theophanes (Theoph., 402): μεταλαβών ταυτής τής κακοδοξίας.

cum.[29] Ioan din Ierusalim nu este singurul care arată cum contagiunea iconoclasmului arab îl cuprinde nu pe basileus, ci pe episcopul Constantin de Nakoleisky, la care vom reveni mai târziu. Deosebit de izbitor este numărul mare de texte care atacă mai puternic nu iconoclasmul „arabă”, ci iconoclasmul „evreiesc”.—poate în grade diferite — responsabilitatea pentru iconoclasmul bizantin, care era o modalitate de a reduce, din motive de comoditate, responsabilitatea pentru ea a creștinilor și mai ales, după cerințele vremii, responsabilitatea împăraților.[31] Dar nicăieri nu este definită.

29 Cu excepția, probabil, referire la rolul unui personaj misterios pe nume Bησηρ, un apostat pe care Leul l-a făcut favorit și complice. Această poveste obscură este în mod clar parțial legendară. Vasiliev (A. Vasi-LIEV, „The iconoclastie edict”) îl consideră pe Vizir o persoană complet reală și propune să-l identifice cu evreul Tessarakontapihis, a cărui profeție l-a determinat pe Yazid să-și emită edictul; Nu împărtășesc această părere. Vezi nota din W. Hemmerdinger (BZ 56 (1963) 6-7), care îl consideră ciudat pe Bησήρ ca „o persoană fictivă, rezultatul unei sinteze neașteptate între teoreticianul cultului icoanei Mansur (Sf. Ioan Damaschin) și împăratul iconoclast Leon al III-lea”.

30 Acest punct merită un studiu separat. În Niceea, Catedrala Iconoclastă din Ieria este definită ca o „Catedrală Evreiască” (Mansi, XIII, 128 sq.; PG 98, col. 192C): un curios νουθεσία publicat de Melioransky (B. M. Melioransky, „Georgin de Ioan Kipry și Ioan Ierusalimul Lianul ”, § 28), repetă expresiile τα των Ιουδαίων φρονειν, ίουδαϊκώς φρονούντες, iar Viața lui Niceta din Media (AASS, 1 aprilie, § 28) spune că Constantin al V-lea era τι. Teodor Studitul va spune ίουδαιόφρων unde alții spun σαρακινόφρων. Exemplele pot fi multiplicate. Se știe că Mahomed nu a folosit reproșul împotriva creștinilor pentru cinstirea icoanelor, iar sirianul Ioan Damaschin, a cărui viață activă a avut loc în prima jumătate a secolului al VIII-lea, nu menționează nici edictul lui Yazid, nici interzicerea Imagini creștine din Califat, acuzând evreii de ostilitate față de icoane, dar nu și musulmani; un alt sirian, Theodore Abu Qurra, dă vina pe musulmani pentru asta, dar trei sferturi de secol mai târziu.

31 Sinodul II de la Niceea nu i-a anatematizat pe împărații iconoclaști, ci, dimpotrivă, le-a cruțat memoria. Patriarhul Nikifor declara

Manifestarea fictivă nu permite stabilirea unei legături reale între iconoclasmul lui Yazid și iconoclasmul lui Leon al III-lea.

Eu văd lucrurile altfel. Două fapte moderne și opuse, mi se pare, când sunt reunite, clarifică problema originii iconoclasmului: pe de o

parte, procesul de creștere extraordinară a cultului icoanelor în lumea creștină între epoca lui Iustinian și începutul secolului al VIII-lea, recent atât de bine dezvăluit într-un studiu, încât nu este nevoie să se repete aici[32]; pe de altă parte, răspândirea în același timp a diverselor și puternice tendințe anti-icoană în rândul monofiziților, printre armeni. ,[33] printre numeroasele secte „eretice” din Asia Mică, care erau numite paulicieni sau maniheeni, printre evrei[34] și, în sfârșit, printre musulmani.[35] Fiecare direcție își cere propriul

la finalul celui de-al doilea său „Antiretic”, inserând un pasaj din Ioan din Ierusalim, despre care am vorbit mai sus: ημα τούτο καί κακούργημα. În cel de-al patrulea „Antirretic” el atribuie începutul iconoclasmului evreilor și sarazinilor, adăugând că „Dumnezeu a permis să se răspândească în lumea creștină”: este vorba despre mutarea responsabilității inițiale de la creștini și împărați la altcineva.

32 E. KiTZiNGER, „Cultul imaginilor în epoca de dinaintea iconoclasmei”, DOP 8 (1954) 85-150.

33 Vezi două lucrări importante, cu bibliografii anterioare: S. der Ner-SESSIAN, „Une apologie des images au VIIe siècle”, Byz 17 (1944-1945) 58-87; PJ Alexander, „O sectă ascetică a iconoclaștilor în Armenia secolului al șaptelea”, în: Studii clasice târzii și medievale în onoarea lui AM Friend Jr. (Princeton, 1955) 151-160.

34 JB Frey, „La question des images chez les Juifs à la lumière des dernières découvertes”, Biblica 15 (1934) 265-300.

35 H. Lammens, "L'attitude de l'Islam primitif en face des arts figurées", b: Études sur le siècle des Omayyades (Beyrouth, 1930) 351-389) (publicat inițial în Journal asiatique (sept.-oct. 1915)); G. Marçais, „La question des images dans l'art musulman”, Byz 7 (1932) 161-183; KAC Cres-well, „Legalitatea picturii în Islamul timpuriu”, Ars Islamica 11-12 (1946) 159-166 (împreună cu bibliografia completă, pp. 159-160); H. Stern, „Les origins de l'architecture de la mosquée omeyyade à l'occasion d'un livre de J. Sauvaget”, Syria 28 (1951) 269-279 (vezi c. 276 sq.). Ar trebui să remarc că, contrar titlului său, lucrarea lui MGS Hodgson, Islam and Image,

este o problemă separată și necesită un nou studiu, care, aparent, va dezvălui multe diferențe între aceste curente. Dar aici va fi suficient să consemnăm existența și, ca să spunem așa, coincidența lor chiar în momentul în care cultul icoanelor, la rândul său, s-a extins atât de mult și și-a asumat forme exterioare atât de apropiate de superstiție sau magie: criza iconoclastă bizantină a apărut parțial. din acest conflict, din această ciocnire.

Asia, se pare, a fost un loc preferat pentru tendințele anti-icoană; Asia - cu alte cuvinte, din punctul de vedere al Bizanțului, Asia Mică, cu excepția fâșiei de coastă vestică. Aici se află cheia problemei: nu la Constantinopol la curtea lui Leon al III-lea, ci tocmai în Asia Mică în rândul clerului, găsim cea mai veche formă de expresie a

iconoclasmului bizantin.în rândul clerului grec din Asia Mică înainte apariţia iconoclasmului oficial este de netăgăduit. Cele mai vechi izvoare îi atribuie lui Constantin, episcopul de Nakoley al Frigiei, un rol decisiv și nu ascunde faptul că era departe de singurul: o scrisoare a Patriarhului Herman către Ioan, Mitropolitul Sinadului (al cărui vicariat era Nakoley). vezi), iar scrisoarea lui către Constantin însuși sunt destul de clare, iar când ambele scrisori au fost citite la Niceea în 787, Patriarhul Tarasius a însoțit lectura de fiecare dată cu următoarea afirmație: „Erezia a venit de la Constantin de Nakoleisky, el a fost cel care a introdus aceasta."

Istoria religiilor 3 (1963-1964) 220-260, atinge doar de la distanță subiectul nostru.

36 Vezi remarcile corecte ale lui G. Ostrogorskij, „Les débuts de la querelle des images”.

37 PG 98, col. 156 mp și 161 mp. (Mansi, XIII, 100 și 105).

Pentru Capadocia,38 patriarhul scrie: „În prezent, orașe întregi și mulți oameni sunt în mare confuzie cu privire la aceasta”. Și același Herman, într-un tratat de erezii, pe care l-a trimis diaconului Anthimius după abdicarea sa de la scaun39, caracterizează iconoclasmul, ultima erezie, drept o „inovație” a episcopului de Nakoleisky și admite că acesta din urmă a găsit numeroși susținători în cadrul ierarhiei bisericești în sine.40 Mișcarea nu ar fi putut câștiga avântul pe care și-a asumat-o dacă nu ar fi găsit un teren favorabil, ci mai degrabă sprijin în rândul unei mari părți a populației din Asia Mică. Acest lucru se poate deslusi clar prin aluziile mai mult sau mai puțin voalate ale scriitorilor care se închină la icoană, prin moralizarea evlavioasă a multor vieți ale sfinților. Acest lucru este confirmat mai ales de comportamentul trupelor recrutate dintre locuitorii Asiei Mici, în mijlocul cărora apar numeroase izbucniri de neînfrânare; poziția opusă a provinciilor europene și a trupelor recrutate acolo, oferă dovezi contrare.41

38 PG 98, col. 164 mp (Mansi, XIII, 108 mp); cp. col. 184C. Aceasta precede orice fel de intervenție imperială, întrucât patriarhul puțin mai departe (Ibid, col. 185) declară că înșiși împărații, cei mai evlavioși prieteni ai lui Hristos, au ridicat în fața palatului o mărturie a evlaviei lor - o icoană pe care au poruncit să-i înfăţişeze pe apostoli şi pe profeţi; nu ar fi putut scrie asta după incidentul de la Poarta de Aramă.

39 PG 98, col. 39 mp; cf. col. 77.

40 De data aceasta Herman, este adevărat, adaugă că „împărații și toți cei care ocupă o poziție importantă în stat” îi persecută pe evlavioși, adică închinătorii icoanelor; dar asta pentru că treaba are loc după 730, patriarhul a fost nevoit să părăsească scaunul, iar iconoclasmul a devenit de acum o chestiune de stat. Conform Vieții lui Ștefan cel Nou, Constantin de Nakoleisky a luat parte la delegația care

a mers la Hrisopolis pentru a încerca să-l convingă pe sfânt să semneze hotărârile Sinodului de la Hieria: PG 100, col. 1140 mp

41 Iconodul Artavasdes, uzurpatorul la începutul domniei lui Constantin al V-lea, își găsește sprijin în Europa, în timp ce Asia rămâne loială iconoclastului Constantin al V-lea; Unitățile militare asiatice se opun Irinei, în timp ce trupele europene o susțin etc.

Deci, trebuie să reduceți rolul personal al lui Leu III la adevăratele sale dimensiuni. Din cauza caracterului sau credințelor, sau din motive politice, sau ca urmare a tuturor acestor lucruri împreună, el este ostil, sau mai degrabă începe să trateze icoanele. Dar prima sa intervenție în treburile religioase, în anii 722-723, îi privește pe evrei și montaniști. Abia în 725, cel mai devreme, a început să „vorbească” împotriva icoanelor:42 probabil că aceasta coincide cu șederea la Constantinopol a episcopilor iconoclaști din interiorul Asiei Mici, ale căror declarații despre amploarea sentimentelor anti-icoană în eparhiile lor. poate să fi fost confirmat în legătură cu înalţii oficiali provinciali. Abia în 726 fixăm prima măsură reală, care de fapt va rămâne singura: scoaterea icoanei lui Hristos de la Porțile de Aramă.43 Desigur, acest gest a purtat o mare semantică.

Povestea lui Teofan (Theoph., 462) despre „manipulările” cu armata, la care recurge Irina, este orientativă.

{Despre originea iconoclasmului în lumina celor mai recente cercetări, în special asupra aspectului său teologic, a se vedea: V. M. Lurie, cu participarea lui V. A. Baranov, Istoria filosofiei bizantine. Perioada formativă (Sankt. Petersburg, 2006) 407-486, și lucrările lui V. A. Baranov despre iconoclasm la <http://nsu-ru.academia.edu/VladimirBaranov>. Aspectele istorice și politice ale iconoclasmului sunt luate în considerare în monografia: D. E. Afinogenov, Patriarhia Constantinopolului și criza iconoclastică din Bizanț (784-847) (Moscova, 1997). — Notă, traducere}

42 Mesajul lui Theophanes (Theoph., 404; 6217 de la crearea lumii). mier un pasaj curios din Viața lui Ștefan cel Nou (PG 100, col. 1084), care arată cum Leon al III-lea declară poporului (λαός), „după al zecelea an” al domniei sale (727?), că acești idoli, care sunt icoane, nu trebuie venerate; pe măsură ce ascultătorii protestează, împăratul începe să vorbească diferit. Nu s-a transformat imediat într-un dușman deschis al icoanelor (sigiliul cu chipul Fecioarei este datat la începutul domniei sale), a urmat întotdeauna o politică precaută și nu a fost niciodată un persecutor.

43 Despre acest episod celebru, dar foarte puțin cunoscut (nu se știe sigur unde a fost icoana, nici care împărat a poruncit să fie făcută, nici ce anume a înfățișat, nici din ce material era și nici dacă a fost imediat înlocuit și ce anume, vezi din lucrări recente: A. Grabar, L'iconoclasme byzantin, 130 sq. C. Mango, The Brazen House A Study of the vestibul of the Imperial Palace of Constantinopol (Copenhaga, 1959) 108 sq. Mango thinks că epigrama, pe baza căreia

încărcătură, dar nu a fost nici indignare populară, nici persecuție sălbatică, și nu s-a dat pe atunci un edict împotriva icoanelor: închinătorul de icoană Herman rămâne încă pe tronul patriarhal și nu se gândește să-l părăsească. După eforturi zadarnice de a-l convinge, Leon al III-lea îl va forța să se retragă în timpul acelei tăceri din ianuarie 730, al cărei curs ne este puțin cunoscut și care, se pare, a precedat promulgarea edictului iconoclast, care nu ne mai este cunoscut. . Dar Herman își va încheia zilele în pace în conacul familiei sale, iar dacă, până la sfârșitul domniei lui Leon al III-lea (741), nu știm nimic mai mult despre iconoclasmul bizantin, este pentru că nu au avut loc evenimente ngstish, nici persecuții.

Toate acestea - și tocmai aceasta este concluzia la care ne conduce această lungă digresiune - nu lasă loc ipotezei unei influențe directe exercitate din lumea arabă. , atât de diferită atât în întregul lor trecut, cât și ca caracter, și în mentalitatea religioasă. . Este adevărat însă că, în acest cadru, necesitatea luptei împotriva cuceririi arabe și a apărării împotriva incursiunilor făcute în fiecare an de musulmani în adâncul Asiei Mici i-a obligat pe împărați, care au fost, orice s-ar putea spune, la fel de mari reformatori ca au fost războinici energici, pentru a acţiona. , capabili să sporească puterea rezistenţei acestor provincii. O parte din aceste măsuri a fost ceea ce se numește iconoclasm și reflectă

Se crede că Leon al III-lea a înlocuit icoana pe care o distrusese cu un trust, dar de fapt se referă la Leon al V-lea. Noua interpretare, conform căreia icoana a fost restaurată între 843 și 847. din ordinul împărătesei Teodora, de pictorul Lazăr (seamănă cu Hristos cu aureolă cruciformă), vezi: A. Frolow, „Le Christ de la Chalcé”, Byz 33 (1963) 107-120.

44 La aceeași concluzie a ajuns și în alte moduri G. E. von Grunebaum, „Iconoclasmul bizantin și influența mediului islamic”, History of Religions 2 (1962) 1-10.

atât realitatea politică, etnică, socială și militară, cât și criza religioasă, care singură a fost demascată de sursele noastre. A fost una dintre modalitățile de sporire a rezistenței pe teren, răspunzând aspirațiilor sau tradițiilor anatolienilor care se aflau la acea vreme pe avanposturile de apărare a Imperiului, în special masele de săteni care au suferit cel mai mult și la momentul respectiv. acelaşi timp de acum înainte aprovizionarea forţelor principale pentru armată.45 Şi va dura până când pericolul în această formă şi în acest loc va continua să atârne. În acest sens, iconoclasmul este legat, ca întreaga istorie a acestei epoci, de marea ciocnire bizantino-arabă. Totuși, nu are nimic de-a face cu edictul lui Yazid și nici cu respingerea icoanelor în Islam.

În cele din urmă, este necesar să se stabilească conturile, de preferință în modul cel mai decisiv, cu o veche amăgire, a cărei persistență este capabilă să surprindă, opinia pe care Fotie a găsit-o în bibliotecile din Bagdad în timpul ambasadei bizantine la califul Mutawakil, în despre care se spune că Fotie a luat parte la 855-856, manuscrise grecești, care i-au oferit material pentru 279 de note ale „Bibliotecii”. Dacă acest lucru ar fi adevărat, cu siguranță ar avea o importanță decisivă pentru istoria tradiției și transmiterea textelor grecești antice și ar transforma în aproape certitudine ceea ce am numit ipoteza medierii arabe. De fapt, aceasta nu este altceva decât o dublă eroare - în primul rând, în ceea ce privește data și natura acestei ambasade, și în al doilea rând, în ceea ce privește originea manuscriselor citite de Fotie.46

45 H. Ahrweiler, L'Asie Mineure, 23 mp.

46 Ambele întrebări au fost abordate în seminarul meu de la Ecole pratique des Hautes Études, Secțiunea IV; cm. Anuarul acestei Secțiuni pentru 1960-1961, p. 35, iar pentru 1965-1966, p. 236. Vezi şi: P. Lemerle, Byzance

Că Fotie a fost desemnat să participe la o ambasada bizantină însărcinată cu negocierile cu arabii este fără îndoială, așa cum vorbește el despre asta. Dar nu știm data ambasadei.47 A fost sugerată o dată de 850-851, care se bazează pe motive atât de șocante încât, în opinia mea, nu rezistă controlului48. Mai recent

et la tradition des lettres helléniques, 2, referitor la proveniența manuscriselor, întrucât la conferința menționată din 1961 încă nu pusesem la îndoială tradiția legată de ambasada și data acesteia. Mai jos (vezi capitolul VII) voi reveni asupra examinării datei ambasadei din alt unghi.

47 Este păcat că R. Henry, în Introducerea la ediția sa foarte lăudată a Bibliotecii lui Photius (Photius, Bibliothèque, I, xix sq.), expune această chestiune numai prin omisiuni.

48 A se vedea: F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode; nu există modificări în retipărirea din 1969, dar există note suplimentare la p. xi-xxxviii; vezi 89 sq., unde studiul savant al marelui istoric ceh se bazează pe un pasaj întunecat din Viața slavă a lui Constantin-Chiril. Această viață povestește că lui Constantin, trimis de împărat să se dispute cu sarazinii (și asta se întâmplase, se pare, în 851, deoarece se spune că Constantin avea 24 de ani la acea vreme), i s-a dat ceva diferit ca asistent „asikrita lui Gheorghe”. ”, nu că, potrivit unui alt text, „asikrita și George Polas”. Nu am nimic de spus despre ipoteza, după părerea mea, improbabilă, potrivit căreia titlul bizantin παΛατϊνος este recunoscut în ultimul cuvânt. Extragând însă dintr-o poveste, poate legendară - și în această poveste dintr-un

pasaj prost stabilit, despre care nu se știe dacă se referă la un asikrit pe nume George sau despre un asikrit și o altă persoană pe nume George - dublă informație: că în 851 există a fost o ambasadă la Bagdad, ceea ce nu se știe din nicio sursă, și că asikrit anonim (dacă el și George erau persoane diferite) care a luat parte la ea a fost Fotius, care la acea vreme ocupa fără îndoială un post mult mai înalt, - depășește ceea ce este permis pentru ipoteză. Recent, F. Grivec (Konstantin und Method, Lehrer der Slaven (Wiesbaden, 1960); vezi c. 39 sqq., foarte dezamăgitor) s-a abținut să i se alăture. Același savant, împreună cu F. Tomsic, a realizat o ediție critică a Vieții slave a lui Constantin-Chiril și traducerea ei în latină: F. Grivec, F. Tomsic, Constantinus et Methodius. Textul asupra căruia se opresc autorii (§ VL9, p. 103) este următorul: „Adăugați-i un asikrit și Georgy polash”; dar vezi numeroase opțiuni la p. 106! Traducere latină (nu se potrivește!), p. 179: „adjuncta au tem ei secretar

s-a sugerat, ceea ce, în opinia mea, nu avansează deloc studiul, că ambasada la arabi, sau cel puțin legătura ei cu „Biblioteca”, este pur și simplu o invenție a lui Fotie și că „Biblioteca”. „ a fost întocmit cel mai devreme între 873 și 876.49 Între aceste două extreme se află o tradiție, acceptată aproape în unanimitate,50 care plasează ambasada lui Fotie în anii 855-856 și dincolo de aceasta.

Geòrgie, dimiserunt eos”. Dintr-una recent publicată, vezi: F. Dvornik, „Ambasadele”: acum crede că fraza controversată a Vieții ar trebui citită astfel: „Asikrita lui George și mai dulce decât mine” — și înțeleasă astfel: „Ei s-au atașat. lui George secretul și i-a trimis”. Aceasta concordă cu textul ediției Vieții lui Constantin ce va fi folosit de acum înainte, de A. Vaillant, Textes vieux-Slaves, I, 8.1. 17-18: „I-ai pus asikrit George și i-ai trimis”; tradus de A. Vaillant (Ibid., II, 6): „On lui joignit Pascerete Georges, et on les envoya”. Acest asikrit George ne este necunoscut și nu există niciun motiv să-l identificăm cu Fotius.

49 F. Halkin, „La date de composition de la Bibliothèque”. Argumentul savantului bollandist se rezumă la următoarele: Codexul 252 al Bibliotecii, Extrase din Viața Papei Grigore cel Mare, spune de fapt doar două povești, care mai târziu devin materialul principal pentru Viața grecească a Sf. Grigore, care, după Delea, era un extras dintr-o viață latină întocmit între 873 și 876; prin urmare, cea mai timpurie viață greacă din acest moment ar fi putut fi cunoscută lui Fotius, iar aceasta poate oferi un post final pentru compilarea „Bibliotecii”; Fotie a indicat probabil o altă dată în ea, după ce a inventat complet povestea ambasadei pentru a evita reproșurile dușmanilor săi cu privire la locul pe care l-a atribuit lucrărilor autorilor păgâni sau ereticilor din ea. Această construcție șubredă este un suport slab pentru concluziile care implică atât de multe consecințe. După părerea mea, ar trebui, desigur, să se caute o altă legătură între aceste diverse texte - probabil o sursă comună mai veche. Același lucru a fost sugerat de W. Hemmerdinger în nota sa despre Codex 252 al Bibliotecii Fotieva (BZ 58 (1965) 1-2). În plus, este imposibil pentru un cititor imparțial să vadă prefața și postfața Bibliotecii ca o simplă ficțiune.

50 Vezi R. Henry, în prefața ediției sale; K. Ziegler, „Photios”, Hemmerdinger și alții în lucrările menționate; F. Dvornik, „Erudit Patriarhul Photius”, 13 (1959) 6, η. 5. Vezi, de asemenea, A. Diller, „Photius’ Bibliotheca”, 389: „presumably AD 855”. Chiar mai explicit sunt LD Reynolds, NG Wilson, Scribes and Scholars (Oxford, 1968) 54.

Autoritatea lui F. Dölger rămâne.51 Cu alte cuvinte, ambasada, pe care Fotie o raportează în prefața și postfața către „Bibliotecă”, se identifică cu negocierile dintre Bizanț și Califat privind schimbul sau răscumpărarea prizonierilor, care sunt cunoscut numai din surse arabe, a început aproximativ la sfârșitul anului 855 și s-a finalizat cu succes în februarie 856. Dar aceste izvoare arabe – Yakubi, Tabari, Masudi,52 – care în total sunt de acord între ele, nu spun nimic despre o mare ambasadă bizantină care ar fi fost primită la Bagdad (sau, mai bine zis, în această epocă, la Samarra), dar vorbim de negocieri obișnuite, ca să spunem așa, formale, cu scopul de a schimba captivii creștini care se aflau pe pământurile arabe cu supușii califului, prizonieri în Imperiul Bizantin. Desigur, oamenii au fost trimiși dintr-o parte și din cealaltă pentru negocieri, dar se pare că nici o singură sursă de încredere nu spune că bizantinii au mers la Bagdad sau arabii la Constantinopol; este mult mai plauzibil că totul s-a întâmplat în zona de frontieră și, de altfel, Tara este menționată în surse. Din partea bizantină a fost numit un singur trimis imperial, care, se pare, s-a ocupat de caz, - un anume Gheorghe, fiul lui „...”: numele este prost citit în manuscrisul Tabari, - „ Karbeas” a fost sugerat, dar M. Kanar consideră „Kyriakos” mai plauzibil”. Negocierile au dus la proclamarea unui armistițiu de către calif, care a început în noiembrie 855 și trebuia să se încheie în martie 856, care a fost instruit de liderii militari de la graniță.

51 F. Dõlger, Regesten, I, nr.451, cu referire la surse și bibliografie până în 1924. Compoziția ambasadei pe care o propune aici Dölger (Georgy Polas, secretari (sic) Photius și, poate, Konstantin-Kirill), nu este susținut de surse. Cu toate acestea, el a indus în eroare mulți oameni de știință - de exemplu, K. Ziegler, „Photios”, col. 677.

52 Sunt culese și traduse în ediția franceză: A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, I, 276-277 (Yakubi), 317-318 (Tabari), 336-337 (Masudi); sunt şi concluzii din acestea (pp. 224-226). Trebuie remarcat faptul că Vasiliev a înțeles că Fotius nu trebuie să fie amestecat aici, deoarece de fapt nicio sursă nu vorbește despre el.

frontiere. În luna premergătoare expirării armistițiului, în februarie 856, a avut loc un schimb de prizonieri, iar, conform obiceiului, acesta a avut loc pe un pod aruncat peste râul Lamos, situat la o distanță de ochi de pasăre, la 75-80 de kilometri. din Tars, de unde a

sosit eunucul Hunaif, pentru a conduce procesul din partea arabă, care urma să dureze șapte zile. Aici totul este destul de obișnuit și nu există nimic care să corespundă culorilor destul de sumbre și, îndrăznesc să spun, dramatice cu care Fotie descrie ambasada solemnă, importantă și numeroasă - și destul de periculos, încât se temea pentru propria viață - să participa la care a fost atras de hotărârea împăratului. În plus, niciuna dintre surse nu îl numește pe Photius. Într-un cuvânt, nu există temeiuri sau vreo plauzibilitate pentru identificarea ambasadei, care, potrivit lui Fotius, se află la originile „Bibliotecii”, cu negocierile fără dificultăți și riscuri care au avut loc în anii 855-856. Nimic nu ne obligă să le adăugăm pe Fotius, iar această versiune ar trebui abandonată. Desigur, într-un astfel de caz, ar trebui propusă o soluție diferită și o altă identificare. Madame E. Arweiler[53] sugerează, bine raționat, că Photius, încă tânăr secretar imperial, se afla în urma împăratului Teofil când a pornit în campanie împotriva arabilor în 837 și că ambasada în care a fost inclus era cea care după ce În 838, Teofil, retrăgându-se la Dorilei sau eventual Niceea, a trimis o grea înfrângere califului învingător, care era pe cale să ia în stăpânire Amorium, cu o pledoarie pentru o pace umilitoare, o ambasadă cu adevărat dramatică, periculoasă, care a fost foarte prost primit.[54] Desigur, aceasta este din nou o presupunere, dar

53 Era nerăbdătoare să facă această cercetare, care a rezultat într-un articol documentat: H. Ahrweiler, „Sur la carrière de Photius”.

54 Despre campania împotriva lui Amorium din 838 și despre încercările de a negocia cu califul Mutasim, care în acea vreme el însuși se afla în Asia Mică, vezi: A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, 1,144-177.

justificat de data aceasta. Să adăugăm imediat că aceasta duce la împingerea datei nașterii lui Fotie la aproximativ 810, ceea ce nu întâmpină obstacole și chiar face mai acceptabilă reconstrucția carierei sale; vom reveni la asta.

Când vine vorba de o lucrare care ocupă un loc atât de important în istoria umanismului precum „Biblioteca”, necesitatea stabilirii mai devreme a datei compilației ei de către unii, poate un număr destul de mare de ani, și mai ales de a o separa de aceste negocieri 855 nu pot lipsi de consecinte.-856, ceea ce în orice caz, din câte reiese din surse, este complet în contradicție cu ipoteza că Fotie ar putea găsi și citi la Bagdad manuscrisele grecești pe care le-a examinat. Deci, acum trebuie să revenim la această problemă cea mai importantă și să remarcăm mai întâi că cursul ambasadei 838,[55] dacă a fost exact ambasada în care a fost inclus Fotie, nici nu este deloc de acord cu o astfel de ipoteză. Pe scurt, nu este altceva decât o neînțelegere și, pentru a o risipi, este suficientă o lectură corectă a lui Fotie însuși. Acest lucru a fost arătat acum douăzeci și cinci de ani de K. Ziegler[56] și este ciudat că cercetătorii continuă să persistă în eroare.[57]

55 Pentru această ambasadă, vezi: F. Dolger, Regesten, Nθ 434, precum și articolul mai sus menționat al lui E. Arweiler.

56 K. ZiEGLER, Photoios, col. 677, 685 mp.

57 Este deosebit de ciudat că, la 14 ani de la apariția articolului lui Ziegler, W. Hemmerdinger, care pare să nu-l cunoască, a publicat în RÉG 69 (1956) 101-103, o notă cu titlul nepotrivit „Les Notices et Extraits”. des bibliothèques grecques de Bagdad par Photius”, unde, înțelegând prost (în urma multora dintre predecesorii săi) prefața la „Bibliotecă”, și netinând cont de postfața, el susține că Fotie a găsit și citit toate la Bagdad. lucrări despre care vorbește și încearcă - dar în zadar, în ciuda ajutorului lui M. Richard - să dea o explicație satisfăcătoare din punct de vedere istoric pentru aceasta. Nu este mai puțin ciudat că R. Henry, în Introducerea la noua ediție a „Bibliotecii” de la începutul volumului I, publicată în 1959, nu ia nicio poziție cu privire la această problemă de bază și notează „foarte mare interes” pentru B. Construcțiile lui Hemmerdinger, raportare, ce se va întâmpla mai târziu

Deci, să luăm, la rândul nostru, textele, adică prefața și postfața, plasate de însuși Fotie la începutul și la sfârșitul culegerii sale, întrucât nu avem alte texte.în continuare. Când Fotie a fost numit participant la ambasada care mergea la arabi, fratele său i-a cerut să scrie un „rezumat” sau un rezumat (υποθέσεις) al cărților în care Tarasius însuși nu participa la lectură, pentru a putea găsi o mângâiere în acest lucru. despărțire tristă, precum și să se familiarizeze cu cărțile citite de Fotie în absența fratelui său. Numărul lor este 279. Pentru a satisface această dorință a lui Tarasius, și mai repede decât ar fi putut spera, Fotie, cu ajutorul unui secretar (ύπογραφεύς), a notat tot ce a păstrat memoria lui, în ordine, sau mai bine zis dezordine, în care i-a prezentat-o. Nu ar trebui să fii surprins dacă rezultatul nu a fost lipsit de defecte, pentru că una este să enunți conținutul unei cărți în timp ce citești, iar alta este să faci asta pentru un număr mare de cărți deodată și, mai mult, în timp.

Dacă nu face plăcere cuiva, fără folos, dar fără a evita paradoxul, să afirme că acest text este pură ficțiune, este destul de clar. După ce a aflat despre numirea de a participa la ambasada, Photius decide să-i trimită fratelui său Tarasy un scurt

un studiu critic care ar putea fi realizat imediat, în câteva rânduri (vezi pp. xix-xx, ii-iii). În mod surprinzător, aceleași construcții au provocat și o discuție lungă despre H.-G. Vesk, care pare să le considere demne de atenție, în recenzia sa asupra literaturii bizantine în Geschichte der Textüberlieferung, I (Zurich, 1961) 429. În fine, cineva devine confuz când se citește la p. 544 de volume ale Encyclopédie de la Pléiade, dedicate „Istoriei și metodelor ei”, semnate de eminentul specialist A. Dain, că „Photios, încă laic, în timpul unei ambasade în Orient în 855, vizitează biblioteca grecească,

unde face extrase si note, pe care le adreseaza fratelui sau. Ar fi posibil să se multiplice astfel de exemple în continuare.

58 Au fost republicate și traduse în germană de K. Ziegler, Photios, col. 685 mp

repovestirea a 279 de cărți pe care le citise înainte și la care Tarasy nu a luat parte. Nu contează că se pare că a folosit notele pe care le-a făcut în timp ce le-a citit și s-a mulțumit să le finalizeze; nu contează că caută să asigure, în ciuda dovezilor, că a notat totul sau a dictat din memorie, dintr-o lovitură; principalul lucru aici este că vorbim despre lucrările pe care le-a citit înainte de a fi numit membru al ambasadei.

Același lucru este confirmat și clarificat de postfață. În urma ultimei note, drept concluzie, Fotie afirmă cam așa: „Așadar, iată 279 de lucrări pe care memoria le-a reținut din cele 4 citite în viața mea,59 din moment ce știu să înțeleg și să judec. Dacă se întâmplă să mor în timpul ambasadei,60 vă voi lăsa măcar asta. Dar dacă bunătatea divină vrea să mă întorc viu și bine, adevărata lucrare poate fi continuată.” Este evident că aceasta a fost scrisă, ceea ce înseamnă că colecția a fost întocmită înaintea ambasadei. Și cel mai important, aici se afirmă fără ambiguitate că vorbim despre cărți citite de Fotie de la începutul vârstei sale conștiente, începând din tinerețe. Textul în sine, ca să nu mai vorbim de plauzibilitatea lui, nu permite să-l înțeleagă de parcă ar fi vorba despre ceea ce s-a citit în timpul ambasadei – după cum considerau unii, despre cărți (279 la număr!) pe care Fotie le-ar putea lua cu el, sau, după cum cred alții, despre cărțile pe care le-a descoperit fără să raporteze (dar de ce

59 ΦιλοΛογουμένοις ήμϊν καθ' εαυτούς - în conformitate cu prefața, care spune clar că este vorba despre ceea ce a citit Fotie în absența fratelui său.

60 Textul disponibil (PG 104, col. 356) este: άβοι, - ce trebuie corectat. Becker a sugerat διανύοντα. Ziegler (K. Ziegler, „Photios”, col. 687) sugerează διοικούντά <με>, cu mai puțin succes (Fhotios nu este responsabil de ambasada). Dar de fapt pare să adauge un pronume personal; nu ar trebui să se citească εί μεν με (sau: εί με) ... δια-νύοντα?

tăcere?), în bibliotecile din Bagdad, în timp ce nu există niciun motiv să credem că a călătorit acolo.

Deci, este evident – și tocmai asta este important pentru noi – că Fotie a pus mâna pe cărți grecești pe teritoriul bizantin și le-a citit la Constantinopol, pe care le sortează în „Biblioteca” sa. Și-a completat, cu ajutorul secretarului său, colecția și la Constantinopol?

Acest lucru este posibil, dar dacă acceptăm soluția propusă de doamna Arweiler, care presupune că Fotie a petrecut destul de mult timp în Asia Mică în urma împăratului Teofil în 838 (sau în 837-838), se mai poate presupune că a început acolo până la prelucrarea finală a notelor făcute în timpul lecturii și, se pare, luate de el cu el: așa ar explica pasajul din scrisoarea lui către Tarasy, unde pare să spună că a reușit să-și dobândească cu greu un secretar. . Dar aceasta este doar o presupunere.61

61 Aceste pagini fuseseră deja scrise cu mult timp în urmă când a apărut lucrarea deja amintită a lui F. Dvornik despre ambasada lui Constantin-Cyril și Fotie la arabi (F. Dvornik, „Thè Ambasades”). Autorul recunoaște că prefața și postfața la „Bibliotecă” sunt autentice și veridice și crede că tocmai la Constantinopol și înainte de a trimite ambasada Fotie a citit lucrările despre care vorbește și a făcut notițe asupra lor. Dar în ceea ce privește data, el crede că „schimbul de prizonieri în 855-856. a fost pregătită de o ambasadă solemnă trimisă de împărăteasa Theodora și primul ei ministru Theoktist califului Mu-tawakil; Fotie vorbește despre această ambasadă. El adaugă că absența lui Fotie la Constantinopol, care ar putea dura până la începutul anului 857 (?), a împiedicat intervenția lui directă în evenimentele importante legate de uciderea lui Theoktist (855) și de răsturnarea Teodorei și, astfel, i-a facilitat indirect. urcarea pe tronul patriarhal.în decembrie 858, ca succesor al lui Ignatie; dar nu există temeiuri pentru astfel de presupuneri.

Capitolul 111

Soarta elenismului secular în Bizanț în primele trei secole de existență a Imperiului

Deci, în cele din urmă, tocmai în Orientul grecesc, în Bizanț, trebuie să căutăm răspunsul la întrebarea pusă la începutul acestei lucrări. Condițiile de aici, evident, sunt cu totul altele decât în Occident sau în lumea musulmană: aici nu s-au oprit din vorbit greacă, iar lucrările Greciei antice nu au încetat să hrănească educația gramaticienilor și retoriștilor. Totuși, ne confruntăm cu întrebarea: există o continuitate reală cu elenismul secular sau pur și simplu un proces de supraviețuire, al cărui sens a fost slăbit, înăbușit de creștinismul militant și apoi triumfător?1 Întrebarea este foarte dificilă, la care

1 Două lucrări care nu sunt incluse în sfera cronologică a studiului nostru, deoarece sunt limitate la primele secole ale noastre.

rareori a fost dat un răspuns complet obiectiv. Unii au identificat - și acest lucru nu a fost greu - tot ce s-a pierdut sau s-a secat din impulsurile și realizările gândirii grecești, spiritul științei și filosofiei grecești, fără a ține cont de faptul că creștinii nu erau nici singurii, nici adevărații vinovați ai că dezastrele și că multe dintre ele

epoca, poate servi drept introducere în această problemă: Cap. N. Cochrane, Creștinismul și cultura clasică. Un studiu al gândirii și acțiunii de la Augustus la Augustin (Oxford, 1944); W. Krause, Die Stellung der frühchristlichen Autoren zur heidnischen Literatur (Vienne, 1958). Nu am putut să-l consult pe M. L. W. Laistner, Creștinismul și cultura păgână în Imperiul Roman de mai târziu (Ithaca, 1951) și A. H. Armstrong, R. A. Markus, Christian Faith and Greek Philosophy (Londra, 1960). Despre prima dată a existenței Bizanțului, trebuie, desigur, să ne uităm la ultimele capitole ale cărții clasice a lui N.-I. Marrou, Histoire de l'education. Vezi și ultima secțiune a polipticului impunător pe care W. Jaeger l-a dedicat lui παιδεία: Early Christian and Greek Paideia (Cambridge, Mass., 1961); totuși, trebuie să spun că, în opinia mea, Yeager este prea optimist în ceea ce privește trecerea tradiției filozofice grecești la creștinism; citind că îi creditează pe capadocieni, „întemeietorii adevăratului umanism creștin”, și în special pe Grigore de Nyssa, care ar fi transferat παιδεία grecească platoniciană în asceza răsăriteană (vezi pp. 99-100), nu trebuie să uităm despre tot ceea ce a fost pierdut pe parcurs și că punctele de vedere și metodele filozofilor Greciei antice (care au fost într-un fel „teologi”) și ale teologilor răsăriteni (care erau „filozofi”, dar într-o măsură mult mai mică) sunt opuse și nu puteau decât fie asa. Secvența προπαιδεία (= elenismul păgân) - παιδεία (= creștinismul) nu este altceva decât un joc de cuvinte, cu excepția cazului în care se confundă în mod greșit adevărata tradiție filozofică a Greciei antice cu neoplatonismul, care a trădat-o în mare măsură. Printre foarte numeroasele publicații care au abordat această problemă în ultimii ani (și nu au ajuns încă la o concluzie suficient de echilibrată), voi numi o colecție intitulată The conflict between Paganism and Christianity in thefourth Century (Oxford, 1963). Acolo puteți găsi doar lucrarea compilatorului colecției A. Momsyayo, „Istoriografia păgână și creștină în secolul al IV-lea d.Hr.” (c. 79-99), care arată bine cum și cu ce creștinismul neînfrânat a trecut de la acea vreme. apărare împotriva agresiunii , precum și un eseu de N.-I. Marrou, „Synesius of Cyrene and Alexandrian Neoplatonism” (c. 126-150), extinzându-se asupra punctului de vedere restrâns din care este adesea privită figura complexă, nuanțată și oarecum ambiguă a lui Synesius.

au păstrat un interes pentru această cultură seculară, care părea să-i impregneze în timpul orelor de școală. Alții, chiar și în zilele noastre, cred că este necesar să-i apărăm pe creștinii din acea vreme de vechea acuzație de „barbarism” sau lipsă de cultură și subliniază un fel de legătură strânsă cu gândirea și literatura greacă antică, care a fost reținută de la cel puțin unii dintre ei, neluați în seamă într-o măsură suficientă încât s-au familiarizat prea des cu aceasta doar prin florilegii2, și nu din textele originale, care erau deja considerate fără viață, că în realitate ceea ce au citit nu s-a mișcat. ei la orice dezvoltare, iar incompatibilitatea spirituală profundă dintre elenismul secular și creștinismul Părinților Bisericii nu putea lăsa speranța că va fi altfel.

Puține texte aruncă mai multă lumină asupra acestei probleme decât eseul pe care Vasile din Cezareea, marele tată capadocian din secolul al IV-lea, fratele lui Grigore de Nyssa și prieten al lui Grigore de Nazianz, l-a compus pentru nepoții săi când studiau, pentru a-i instrui și pe aceștia. pe cât posibil.utilizați scrierile elenilor, cu alte cuvinte, scriitori păgâni greci.3 A fost văzută ca o operă.

2 Și deja în perioada premergătoare celei care ne interesează aici. Într-o prefață savantă la Pedagogul de Clement din Alexandria (Clement, Le Pédagogue, I, 66 sq., în special 73), A. I. Marrou afirmă că „cei doi autori principali, Homer și Platon, sunt singura pretenție că Clement i-a studiat direct . în textele originale”. Vezi și cele spuse mai jos, pe baza cercetărilor sârguincioase a lui P. Canivet, despre Teodoret din Cyrus – un exemplu simplu printre un număr considerabil de altele care pot fi citate. Această chestiune a cunoașterii textelor antice prin florilegieni, atât de importantă pentru viitorul culturii bizantine, ar merita, în ansamblu, să fie reconsiderată.

3 Acest text curios este citit convenabil într-o ediție prevăzută cu o traducere în limba franceză a Abbé F. Boulenger (Paris, 1935).

scris în laudă, sau cel puțin în apărarea literaturii laice grecești, este o amăgire ciudată. Pentru tinerii creștini, care erau obligați prin programa școlară să citească și să comenteze texte păgâne, Vasily arată modul în care, în asemenea studii, să nu-și omoare timpul și sufletul și să extragă din aceste lucrări, care sunt rele în sine, ceva ce poate fi în concordanţă cu morala creştină. Viziunea lui Vasile este însă foarte îngustă: nici un singur exemplu luat de la retori, de la Pindar sau de la comedii; cel mult doi-trei dintre tragediani. Totul este împrumutat fie de la Hesiod și mai ales de la Homer, confirmând ce loc important au ocupat în educație, fie de la sofiști și filosofi, în special de la Platon. De asemenea, trebuie amintit că Vasile nu trage deloc din surse: există numeroase exemple pe care le-a împrumutat de la Plutarh sau le-a extras dintr-un fel de florilegie. Și tot ceea ce este de acord să cedeze celei mai bune părți a culturii antice, luată în ansamblu, este că în ea, prin stricte

(Les Belles-Lettres). Dar ediția finală rămâne o chestiune de viitor, precum și o traducere bună; Introducerea lui F. Boulanger este depășită din multe puncte de vedere și oferă adesea o perspectivă falsă. Pentru educația și educația fratelui Vasile Grigore de Nyssa, vezi PM Aubineau (SC 119; Paris, 1966), Introducere, p. 41 mp Cu această ocazie, observ că se vorbește de retorică (vezi p. 83 sq.), despre izvoarele seculare ale lui Grigore de Nyssa (Platon, Aristotel, stoicii, Filon, Plotin - vezi p. 98 sq.; dar M. Obino recunoaște că nu există nicio certitudine că Grigore de Nyssa a extras direct din surse și chiar despre Platon vorbește despre „colecții de pasaje alese”). Mă voi abține să vorbesc despre o altă persoană ale cărei lucrări din acest punct de vedere sunt și ele foarte interesante - Ioan Gură de Aur; totuși, voi reține, cel puțin, deși este vorba mai ales despre viața monahală și despre

beneficiile trăirii alături de călugări pentru educația morală a tinerilor, tratat căruia îi abordează προς πιστόν πατέρα (PG 47, col. 349 sq.) ; vezi, de exemplu, col. 367,1. 5 mp („Deci, este necesar să se distrugă διδασκαλεία? Nu spun asta, dar...”), 1. 16 sq. (despre pericolele εμπειρία τοϋ λέγειν), col. 368 mp (despre preferința educației creștine față de educația laică) etc.: un exemplu excelent al prăpastiei de netrecut dintre înțelepciunea în Hristos și înțelepciunea din afară, care a ieșit din condeiul ucenicului Libanius.

selecție, se poate găsi ceva ca o schiță a virtuții, σκιαγραφίαν τινά τής αρετής (X, 1. 2), a cărei imagine reală se găsește evident doar în creștinism.

Un exemplu la fel de remarcabil ne este oferit și în secolul următor în „Vindecarea infirmităților elene” a lui Theodorit din Kirsky.4. Citirea acestei culegeri este cu siguranță mai obositoare decât a lui Vasile; şi conţine atâtea împrumuturi de la florilegi, care, e adevărat, sunt citate acolo, încât este, parcă, un fel de mozaic bizar. Dar spiritul, ca să nu mai vorbim de nuanțe, este același. Teodoret, deși nu spune nimic despre asta, se pare că a primit studii superioare în Antiohia și cunoștea autorii despre care a scris. El este capabil să se bucure de limba lui Platon. Dar el rămâne sub regulă, pe care o exprimă în aceste cuvinte: δει πιστεύσαι πρώτον, είτα μαθειν.5 El ridiculizează cu cruzime eforturile gândirii și științei grecești și rezultatele imperfecte sau discordante la care au condus, în contrast cu certitudinea calmă. de revelatie. Și ce să spun despre critica superficială a acelei caricaturi a religiei grecești, pe care apologeții creștini, în adevăr, au primit-o în cea mai mare parte de la păgânii lor?

4 Vezi ediția și traducerea de P. Canivet (Théodoret, Thérapeutique). Autorul însuși dă titlul lucrării sale sub această formă (Prefață, § 16 = vol. I, p. 103): έλληνικής φιλοσοφίας έπίγνωσις. Ce anume trebuie înțeles prin έπίγνωσις? P. Canivet traduce: „cunoașterea adevărului Evangheliei din filozofia greacă”, dar nici sensul și nici explicațiile făcute (p. 50, p. 4) nu sunt suficient de clare pentru mine. El crede că vorbim despre „cunoaștere mai desăvârșită [decât cunoașterea rațională], în principal religioasă”, „cunoaștere mai înaltă decât cea a filozofilor, dar și despre ceva de genul aprofundării acestei cunoștințe a credinței”. Nu înțeleg aceste ultime cuvinte, așa cum nu înțeleg acele câteva rânduri de mai sus: „cunoașterea credinței, care se exprimă în acțiuni care duc la mântuire”. Ceea ce este evident pentru mine este abisul care separă acest mod de gândire și de exprimare de filosofia greacă, cu care, totuși, încearcă să o conecteze într-un fel.

5 Theodoret, Therapeutique, I, 93, p. 128.

predecesori și care poartă deja numele de „mitologie”? Teodorit nu neagă că filozofii, în special Platon[6], s-au întâmplat să spună lucruri drepte și drepte, dar asta pentru că au fost inspirați vag și misterios de Divinitate sau, mai degrabă, i-au luat de la profeții evrei, pe care trebuia să-i recunoască. prin intermediul egiptenilor. Și își încheie marea lucrare aproximativ în acești termeni: „Am comparat părerile filozofilor greci și învățătura Scripturii. Cei dintâi s-au stins și au fost cufundați în întunericul uitării, cei din urmă înflorește și crește, având mii de ascultători în toate orașele și satele, iar profesorii săi, chiar dacă nu sunt la fel de elocvenți ca Platon, livrează totuși medicamentul adevărului.

Apologetica este pentru filozofie ceea ce hagiografia este pentru istorie. Nu trebuie să fii surprins de această atitudine și nici de neînțelegerea profundă (și reciprocă) care rezultă din ea - dar ar trebui să insistăm asupra ei. Tânărul creștinism, exclusivist și absolut în natura sa, și împietrit de secole de luptă în ireconciliabilitate, căreia îi datora supraviețuirea și victoria, nu putea să acționeze și să înțeleagă altfel. Tacitus a spus totul când i-a numit pe iudeo-creștinii din vremea lui odium generis humani: respingerea culturii, a „modului de viață” greco-roman. Deși într-o formă mai blândă și mai flexibilă, această tendință fundamentală va trece prin Evul Mediu - iar științele seculare vor experimenta consecințele.

6 Despre previziunea și definirea lui Platon a unui ideal care se apropie de creștin, vezi în special: Théodoret, Thérapeutique, XII, 19-43, p. 423-432.

7 „Concluzie”, în: Théodoret, Thérapeutique, p. 446 (traducere de P. Canive). Aici trebuie amintită lucrarea lui P. Canivet, Histoire d'une entreprise apologétique au V siècle (Paris, 1958), întrucât este, de fapt, consacrată „Medicinei” lui Theodoret, a cărei semnificaţie şi valoare autorul. dezvăluie printr-un studiu plin de surse și citate.

Dar este demn de remarcat și în cazul de față că creștinismul triumfător din Orientul grec nu a condus la crearea unei școli creștine cu propriile sugestii și programe și la impunerea ei în locul unei școli păgâne.[8] Învățământul școlar și universitar. rămâne așa cum a fost, iar creștinismul, acceptând măsurile de precauție, se adaptează. Citirea lucrărilor laice este considerată nedorită, adesea interzisă; dar creștinii sunt predați în școlile publice sau ocupă amvonuri seculare. În Occident, după evul întuneric, renașterea educației va fi opera școlilor episcopale sau monahale; în Răsărit, unde tradiția antică nu a fost întreruptă atât de grosolan, Biserica nu a avut ocazia și nu a pretins că își asumă acest rol exclusiv asupra sa și dă educație de orientare pur creștină; manastirile erau departe de a ocupa in aceasta zona acelasi loc ca si in lumea latina. Faptul că cele două jumătăți ale lumii antice diverg atât de decisiv, inclusiv în acest domeniu, va atrage consecințe importante în viitorul îndepărtat.

Sunt conștient de complexitatea subiectului aici. Ceea ce este izbitor, și ceea ce vreau să reamintesc pe scurt, este, în primul rând, contrastul dintre discontinuitate și continuitate. Decalajul dintre credința creștină și tradiția antică, adică păgână, este evidentă și inevitabilă încă de la început; există nenumărate exemple de condamnare creștină a întregii culturi și civilizații păgâne și, în primul rând, a literaturii laice.9 Cunoscut

8 A se vedea mai sus observațiile lui N.-I. Marrou (Clement, Le Pédagogue, 1.419 sq.), de asemenea L. Bréhier, „Notes sur l'histoire de l'enseignement à Constantinople”, 84-88 (şi idem, „Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur a Constantinopol"). Breyet crede că „această opoziție între științe seculare și teologie se întoarce la organizarea Universității de către Teodosie al II-lea în 425”; de fapt, a existat de la bun început.

9 Unele dintre acestea sunt adunate în excelenta Introducere a lui P. Labriolle în Histoire de la littérature latine.

Reproșul lui Tertulian la adresa filozofilor, „negustori cu înțelepciune și elocvență, animale slăvite”, și dialecticii, mama ereziilor, invenția „nenorocitului Aristotel”. Te înfiori, ca dintr-o lovitură, auzind pe Clement al Romei vorbind deja despre παιδεία εν Χριστώ, inevitabil opus a ceea ce Quintilian a definit ca „orbis iile doctrinae quam Graeci έγκύκΛον παιδεία εν Χριστώ”10. , deci și extinderea comunității creștine, apar nuanțe: Ieronim recunoaște legitimitatea unor împrumuturi din literatura greco-latină pentru cel mai înalt folos al credinței; Grigore de Nazianz nu va putea ascunde, dacă nu afecțiunea pentru literatura elenă, atunci cel puțin, așa cum s-a spus, o dragoste complet elenă pentru literatură11,

10 H.-I. Marrou в Clement, Pedagogul, I, 416 mp; P. Labriolle, Istoria literaturii latine, 31, и т. р.

11 F. Boulenger (éd. et trad.), Grégoire de Nazianze, Discoures funèbres en l'honneur de son frère Césaire et de Basile de Césarée (Paris, 1908). Introducerea conține un bun studiu al genului epidictic și al retoricii elogiului. Discursul funerar al Cezareei este o construcție grea, plină de reminiscențe din acea cultură seculară, pe care autorul, demonstrând, printre altele, toată ambiția de retor, se preface că o neglijează și pe care, în orice caz, a digerat-o prost. Mai interesant este elogiul lui Vasile din Cezareea. Înainte de a vorbi despre educația prietenului său, Grigore de Nazianz consacră o secțiune (§ XI, pp. 78-80 din ediția citată) lui παίδευσις, declarând că este prima dintre binecuvântări - și nu numai, de la sine înțeles, παίδευσις creștin (την εύγενεστέραν καί ήμετέραν), care urmărește doar mântuirea și foloasele spirituale, dar și acea παίδευσις (τήν έξωθεν), pe care majoritatea creștinilor o disprețuiesc în mod greșit, pentru că ar trebui să se angajeze doar în mod selectiv și τετό θετό. καί θεωρητικόν . Cei care resping educația, adaugă Gregory, sunt cei neluminați, care nu doresc ca ignoranța lor să devină evidentă. Mai departe, el spune că Vasile a fost educat în έγκύκΛιος παίδευσις, precum și în θεοσέβεια și

laudă Cezareea Capadociei, școlile ei, faima ei pentru Λόγοι. De acolo, Vasile va merge la Constantinopol, celebru, - spune Grigorie, - pentru sofistii si filosofii sai, apoi la Atena, de unde va incepe prietenia acestor doi oameni - Atena, pentru care autorul nostru are asa ceva.

şi nu se abţine să povestească despre anii săi de studiu la Atena.12 Astfel, ceva ca un compromis vine foarte repede: se admite că este necesară cunoaşterea culturii antice pentru a lupta cu păgânii cu propriile lor arme; sunt de acord că artele liberale, dacă nu un scop în sine, sunt o abilitate care poate fi pusă în slujba religiei; ei vor să arate zădărnicia reproșului de ignoranță stupidă aruncat atât de des de către păgâni împotriva creștinilor; Recunoașteți necesitatea practică a copiilor de a frecventa școlile publice, care deschid calea către

cuvinte frumoase: Αθήνας τάς χρυσας όντως έμοί καί των καλών προξένους εϊπερ τινί (ibid., 86). După aceea însă; el condamnă aspru inutilitatea a tot ceea ce se învață acolo! Iată, contradicția eleno-creștină. Pentru câteva îndrumări, a se vedea J. Bernardi, La prédication des Pères Cappadociens. Le prédicateur et son auditoire (Paris, 1968) (Publications de la Faculté des Lettres et Sciences humaines de TUniversité de Montpellier, XXX); cm. p. 239-240, despre pasajul de laudă a lui Vasile din Cezareea pe care tocmai l-am citat; R. 373, despre înalta educație clasică a marilor Capadocieni, care însă erau de naștere nobilă. Cu această ocazie, autorul o spune astfel: „Faptul că Biserica și-a atras personalul din Universitate este indicativ”.

12 Alte exemple ar putea fi găsite cu ușurință. Voi cita unul dintre ele, care a fost evidențiat într-un studiu recent. Asterius, despre care se știe puține, cu excepția faptului că a devenit episcop al Amasiei în Pont și a murit în jurul anului 410, ne-a lăsat, în stilul actualului έκφρασις, o descriere faimoasă (din păcate nedatată) a imaginilor care au jucat un rol în controversa asupra icoane. , care împodobeau unul dintre porticurile din orașul Calcedon și înfățișează scene ale martiriului Sfintei Eufemie. Dar pune o prefață fermecătoare la începutul acestei mici lucrări: spune că s-a cufundat în lectura discursurilor marelui Demostene împotriva lui Eschine cu atâta ardoare, încât a simțit nevoia să se abată puțin de la studii; așa că a ieșit, a petrecut ceva timp în agora cu prietenii și apoi i-a lăsat să meargă la biserică; și astfel, pe drumul de lângă biserică, a văzut aceste imagini, a căror frumusețe l-a încântat într-o măsură atât de mare, încât le-a considerat vrednice de „Euphranor, sau unul din acei pictori din vremuri care au ridicat arta picturii la așa ceva. un grad înalt.” Unele manuscrise omit această prefață, considerând-o probabil prea laică. Vezi F. Halkin, Euphémie de Chalcédoine (Bruxelles, 1965) (Subsidia hagiographica, 41) 1 sq.

cariera publică și progresul social. În locul unei răsturnări revoluționare a structurilor existente, geniul creștinismului a ales calea adaptării la acestea pentru a le transforma într-unul dintre instrumentele victoriei sale, atât pe plan temporal, cât și pe plan spiritual. La fel este și cultura, soarta căreia creștinismul a avut-o la un moment dat în mâinile sale: a fost aici, în ciuda tuturor rezervelor, omisiunilor și chiar dezgustului, nu numai cauza rupturii, ci și elementul de legătură. Și această legătură a fost asigurată în primul rând de educația școlară: organizarea, profesorii și programele sale nu s-au schimbat deloc. În cele din urmă, nu avem niciun motiv să credem că educația primită de un tânăr grec în secolul al V-lea a fost fundamental diferită de ceea ce ar fi putut primi în secolul al II-lea.

Dintre numeroasele mărturii care ar putea fi citate, voi lua doar una, care datează tocmai de la mijlocul secolului al V-lea - mărturia lui Socrate din „Istoria sa ecleziastică.” Cultura elenă (τούς χριστιανούς έΛληνικής παιδείας παιδείας παιδείας παιδείας έώΛεώχεώεώχεώχες) , că consecința a fost numirea a doi apolinari - un tată, un gramaticist învățat și un fiu, un sofist învățat. Tatăl a tradus Vechiul Testament eroic,

13 Socratis Scholastici Historia ecclesiastica, III.16 = PG 67, col. 417-424. Importanța acestui text a fost remarcată de R. Browning, care l-a rezumat, „Bizantine Scholarship”, Past and Present 28 (1964) 4. În ceea ce privește eroarea pe care Socrate o face repetând că Iulian a interzis creștinilor să primească o educație elenă, vezi ce se va spune.mai multe despre Julian. Pentru cei doi Apolinari din Laodicea, vezi: Socratis Scholastici Historia ecclesiastica, 11,46 = PG 67, col. 361-364. Vezi, de asemenea, cu bibliografia precedentă, J. Golega, Der homerische Psalter. Studienüber die dem Apollinarios von Laodikeia zugeschriebene Psalmenparaphrase (Ettal, 1960) (Studia patristica et byzantina, 6). Teza autorului, refuzând să compună această parafrază lui Apollinaris pentru a o împinge înapoi cu aproximativ un secol, nu a fost acceptată de toată lumea: vezi, de exemplu, H. Hunger, Reich der neuen Mitte (Graz, 1965) 315 și n. 5. Cu toate acestea, nu această întrebare este importantă pentru noi aici; Am vrut să subliniez că textul lui Socrate însuși este interesant.

adică în vers dactilic, folosind metru de tot felul, pentru ca nicio formă de poezie greacă să nu fie străină de creștini; fiul a prezentat Noul Testament sub forma dialogurilor platonice. Dar, adaugă Socrate, Providența a făcut la fel de zadarnice eforturile atât ale împăratului, a cărui lege a pierit curând odată cu el, cât și celor doi Apolinari, ale căror scrieri nu au fost, parcă, niciodată scrise. Mi se va obiecta”, spune el în continuare, „că mă înșel văd acțiunea Providenței în faptul că aceste lucrări nu au servit la nimic și creștinii au continuat să studieze cultura elenilor (τήν Ελλήνων μαν-θάνειν παιδείαν).), care învață politeismul. Răspund că învăţătura elenă (παίδευσις)'Hθ nu a fost nici aprobată, nici condamnată de Hristos şi de ucenicii Săi, iar aceasta nu este fără intenţie. Pe de o parte, mulți filozofi eleni nu erau departe de a-L cunoaște pe Dumnezeu; grație abilității lor de a raționa (μετά λογικής επιστήμης), au luptat

efectiv împotriva epicurienilor și a altor negători ai providenței și astfel, deși nu au ajuns la cunoașterea adevărată, care era totuși ascunsă, au devenit de folos oamenilor evlavioși. Pe de altă parte, Scripturile, oricât de minunate și divine ar fi ele, nu învață arta raționării (λογική τέχνη) necesară pentru a respinge acei dușmani ai adevărului, împotriva cărora creștinii trebuie să poată lupta cu propriile lor arme; și de aceea Iulian „a interzis prin lege creștinilor să dobândească o educație elenă". De fapt, conchide Socrate, învățătorii Bisericii, dimpotrivă, nu au încetat să o practice pentru a dobândi ușurința de vorbire și agilitatea minții (ευγλωττίας χάριν καί γυμνασίας τού νού) și pentru a infirma greșelile Hellenilor. Un text curios care ne informează despre o singură încercare, născută moartă, a creștinilor de a înlocui scrierile laice cu Sfânta Scriptură în predare și atribuie Providenței eșecul acestei întreprinderi, fără a ascunde că succesul ei ar fi fost un dezastru pentru creștini.

Predare și cultură

Problemele de învățare și, mai general, de „cultură" în timpul primelor secole ale Imperiului Bizantin sunt însă departe de a fi clare. Desigur, se poate remarca prezența încă de la început a unor tendințe generale care se remarcă deja în Imperiul Roman din secolele II-ΠΙ: procesul de statizare sporește atenția autorităților față de educație și întărește treptat controlul pe care îl exercită. peste ea; totusi, predarea privata si catedrele libere sau municipale nu dispar. Statul atotputernic, pe care îl întruchipează împăratul, tinde să instituie un serviciu de stat, la „stăpânirea cărturarilor", după cum s-a spus pe drept, și aceasta îl obligă să se ocupe de recrutarea angajaților săi, și deci de pregătirea lor14 - începând cu cel mai înalt rang în grad și responsabilitate, crescuți în școlile de avocați și retori, precum și la grefieri, notari, σημειογρά-φοι sau ταχογράφοι.15 În oraș, profesorii sunt scutiți de taxe în interesul comunității. bine, la fel ca doctorii.16

14 A. Andréadès, „Le recrutement des fonctionnaires"; L. Bréhier, „Notes sur Thistoire de l'enseignement à Constantinople", 93-94. Un exemplu pentru Roma: statutul lui Valentinian din 370 (C. Theod. XIV.9.1), adresat prefectului orașului Olivria, reglementează condițiile de ședere la Roma a provincialilor care vin acolo să studieze și prescrie ca prefectul să prezinte anual împăratului un raport asupra acestor studenți, pentru ca, după meritul și aptitudinile lor, „utrum quandoque nobis sint necesari judicemus". Pentru rolul prefectului orașului în menținerea ordinii în școli, vezi A. Chastagnol, La préfecture urbaine à Rome sous le Bas-Empire (Paris, 1960) 283 sq.

15 Pentru rolul și semnificația lor, care ar merita un studiu detaliat, vezi instrucțiunile lui N.-I. Marrou în Clément, Le Pédagogue, 414-415 și note la p. 564. Agathias (V.1, Agath., 123,1.6-7) le defineşte astfel: άναΛέγεσθαι τα γεγραμμένα. Voi reveni asupra lor mai târziu, în legătură cu informații din viața sfinților epocii iconoclaste (cap. IV, nota 91).

16 Digestul XXVII.1.6: Antoninus stabilește că în orașele mici vor fi imuni 5 medici, 3 sofiști și 3 gramatici, în orașele mijlocii 7 medici,

Pe scurt, s-au realizat foarte devreme două mari nevoi care aveau să devină forțele motrice ale educației de-a lungul Evului Mediu grecesc: preocuparea statului pentru formarea angajaților săi, în principal, dar nu numai, în școlile de drept, ceea ce ridică problema legaturilor acestora din urma cu alte scoli; preocuparea Bisericii pentru pregătirea clerului său, care va ridica, dar mult mai târziu, problema relaţiei învăţământului „special” bisericesc cu învăţământul laic. Ceea ce este mai greu de înțeles de la bun început, și care poate fi abordată doar în sens opus, este problema educației într-un fel de dezinteresat – am spune „cultură” – a oamenilor care nu se încadrează în niciuna dintre aceste categorii. . Într-o măsură și mai mare se referă la nivelul de educație sau ignoranța masei acelor oameni care nu apar niciodată în lumina istoriei. Acestea sunt probleme mai mult de mentalitate decât de natura și amploarea cunoașterii.

Să aruncăm o privire mai atentă la cum au stat lucrurile în primele secole ale Bizanțului. În ceea ce privește secolul al IV-lea și, poate, mai ales al V-lea, la citirea textelor, se face impresia generală de activitate foarte mare și chiar, dacă suntem pe deplin conștienți, excepțională: nicio altă perioadă nu ne-a lăsat atâtea nume de retori, filozofi, oameni de știință, foști sau nu foști profesori; profesorii și elevii s-au mutat din școală în școală și au străbătut de bunăvoie tot Orientul; durata învăţământului superior a atins sau chiar a depăşit zece ani. Este adevărat că, până în prezent, ceea ce s-a studiat în principal - deoarece materialul pentru aceasta este disponibil din abundență - sunt orașele antice, care erau aproape de a deveni în sensul modern al cuvântului „provincial” în comparație cu Constantinopol:

4 sofisti si 4 gramatici. Măsuri similare sunt luate în raport cu filosofii, pe care îi consideră separat. Pentru privilegiile medicilor și profesorilor (medici, grammatici et professores olii litterarum) sub Constantin, vezi C. Theod. XIII.3.1 (Syrmius) și XШ.3.3 (Constantinopol: „... quo facilius liberalibus studiis et memoratis artibus multos instituant”).

Antiohia cu Libania; Nicomedia, unde a fost liniște după cutremurul din 357; Cezareea Palestinei, unde tradiția lui Origen, Pamphilus, Eusebiu a susținut o școală creștină influentă, dar unde μουσεία a rămas în mâinile păgânilor până în secolul al V-lea; Atena, unde cele mai mari nume ale secolului al IV-lea sunt numele de retori, Proeresia, Hymeria, dar unde tradiția filozofică strălucește din nou cu o strălucire strălucitoare de la Plutarh Diadoh și sub adepții săi; Alexandria, încă

destul de puțin cunoscută în secolul al IV-lea și mult mai mult sub Hypatia la cumpăna dintre secolele IV-V și sub Olympiodorus, Hierocles, Hermia, Ammonius, Heliodorus; Crede unde apar „profesorii universali” în prima treime a secolului al V-lea; Gaza cu Aeneas, Procopius și Horikiy; Edessa, Nisibin și principalele centre siriene, care sunt o întreagă problemă în sine.17 Dar de obicei

17 În așteptarea lucrării pe care J.-F. Duneau despre „educația și școlile în provinciile Orientului bizantin de la întemeierea Constantinopolului până la cucerirea arabă” (am citit-o în manuscrisul primei ediții) . - Notă, per.}, de remarcat că lucrările private dedicate provinciilor sau orașelor nu au devenit încă subiect de generalizare. Adesea sunt de mare interes. În ceea ce privește Antiohia, de exemplu, tot materialul derivat în principal din Libanius este adunat în două lucrări despre educație și cultură din secolul al IV-lea: P. Petit, Libanius et la vie municipale à Antioche au IV siècle ap. J.-C. (Paris, 1955) cm. c. 368-370, „La culture des élites”, tabel la p. 413 etc., și mai ales Les étudiants de Libanius (Paris, 1956), un bun exemplu de lucru în sociologia culturii. Există și o bibliografie anterioară. De atunci, cartea A.-J. Festugière, Antioche païenne et chrétienne, Libanius, Chrysostome et les moines de Syrie (Paris, 1959), unde se găsesc, printre multe idei și texte, detalii despre rolul mănăstirilor în învățătură, despre „paideia grecque et éducation chrétienne” (p. 211 sq.), etc. Dar Antiohia se află într-o poziție privilegiată, iar alte orașe din Orient nu au fost onorate în ultimii ani cu explorări la scară atât de mare. Din numeroase articole Gl. Downey, voi evidenția imediat „Școlile creștine din Palestina: un capitol din istoria literară”, Harvard Library Bulletin 12 (1958) 297-319 (Cesarea Palestina, Gaza). În ceea ce privește Nisibin, de fapt centrul de învățare teologică, care a înlocuit Edessa ca centru al nestorianismului, voi remarca două lucrări în care se găsește și bibliografie: C. Pigulevskaja, Les villes d'Iran au

aceasta a fost studiată - cu excepția școlilor de drept, care reprezintă un caz special - acum din punct de vedere strict creștin (de fapt, în teologie provincia era cu mult înaintea Constantinopolului), acum cu prejudecățile sau, eu îndrăznesc să spun, prejudecățile istoricului antichității clasice, care acordă atenție „declinului” sau, în cel mai bun caz, supraviețuirii. Pentru noi, aici este important altceva și vrem să cercetăm orașul în care se pregătește viitorul - Constantinopol.

Imediat apare o dificultate. Referitor la întrebarea care ne interesează, nu știm nimic despre ce ar fi putut schimba aici Constantin într-un timp destul de scurt, însă, care desparte marea deschidere a capitalei sale (330) de moartea sa (337). Poate părea surprinzător că nu i-a păsat deloc să organizeze în Noua sa Roma educație asemănătoare cu cea care încă înflorește în cea veche și să-i ofere profesori; dar, din câte știu eu, nu avem nicio dovadă aici. Cu toate acestea, nu există nicio îndoială că gramaticienii, retorii și poate și filozofii, s-au adunat la Constantinopol după ce a devenit

capitala Imperiului și sediul împăratului; nu știm în ce condiții predau; nimic nu este

haut Moyen Age (Paris, 1962) Anexa III: L'Académie de Nisibis; W. Wolska, La topographie chrétienne de Cosmas Indicopleustes. Théologie et science en Orient au VIe siècle (Paris, 1962) passim și mai ales p. 69 și η. 4; la aceasta putem adăuga un articol recent, deja menționat în capitolul anterior: N. Pigulevskaya, „Istoria Academiei Nisibi”. Dar trebuie spus sincer, deoarece aceste articole pretutindeni citează că nu se poate cules absolut nimic din lucrările lui F. Schemmel despre Școala ateniană din secolele IV-V. (Neue Jagrbücher für das Kl. Altertum 22 (1908) 494-513), despre Școala din Alexandria în epoca actuală (Neue Jagrbücher für das Kl. Altertum 24 (1909) 438-457) și despre Școala din Beirut (Philologische) Wochenschrift 43 (1923) 236-240). Și foarte puțin - din teza lui K. Seitz, Die Schule von Gaza (Heidelberg, 1892). W. Christ et alii, Die alt-christliche griechische Litteratur, IL2, 943-1104, rămâne cea mai bună referință, dar devine rapid învechită. Pentru o întrebare deosebită, dar interesantă, despre rolul Atenei și mai ales al Alexandriei în cercetarea matematică, teoretică și practică, vezi: K. VoGEL, „Der Anteil von Byzanz an Erhaltung”, 116 sq.

ne obligă să credem că aceste condiții erau diferite de cele din alte locuri și nimic nu ne permite să spunem, așa cum s-a făcut uneori, că Constantin a fondat Universitatea imperială.18 De asemenea, nu există dovezi că ar fi creat Biblioteca. Când ei spun contrariul, este din cauza unei interpretări proaste a lui Eusebiu (Vita Constantini IV.36), care ne spune că Constantin i-a ordonat să organizeze producția , de către cei mai buni caligrafi ai Cezareei, a cincizeci de exemplare din Sfânta Scriptură: ei trebuia făcută pe pergament foarte neted - evident, mai degrabă sub formă de cărți decât de suluri, astfel încât să fie ușor de citit și comod de luat; s-au dat directive serviciului poştal pentru livrarea lor la Constantinopol.

18 Mulți (de exemplu, L. Bröhier, „Notes sur l'histoire de l'enseignement à Constantinople”, 74) au repetat după F. Schemmel, care a afirmat acest lucru în trei dintre articolele sale, publicate unul după altul şi dedicate şcolilor. din Constantinopol: „Die Hochschule von Konstantinopel im IV. Jahrhundert, Neue Jahrbuch 22 (1908) 147-168 (vezi c. 161: el afirmă că această Universitate se numea Capitoliu și se afla lângă Forumul Taurului); „Die Hochschule von Konstantinopel vom V. bis IX. Jahr." (vezi p. 3); „Die Schulen von Konstantinopel vom IX.-XI. Jahrhundert, Philologische Wochenschrift 43 (1923) 1178-1181 (vezi col. 1178: Constantin și-a întemeiat Universitatea în asemănarea cu Ateneul roman, în Bazilica). Aceste lucrări ale lui Schemmel, demne de respect pentru timpul lor, sunt deja depășite astăzi.

19 Процитируем еще раз, ca urmare a interesului pe care îl reprezintă pentru истории книги, pasajul cel mai important: ...de parcă cincizeci de volume în recipiente din două părți, citite și pentru ușurință, sunt scrise de caligrafi pricepuți și tocmai de cei care cred în arta celesis, adică în scripturile divine, și într-adevăr în

repararea și folosirea bisericii din necesitate, știți. Cel mai complet studiu este S. Wendel, „Der Bibel-Auftrag Kaiser Konstantins”, Zentralblatt für Bibliothekswesen 56 (1939) 165-175. Vedea de asemenea: R. Devreesse, Introducere, 124 mp; TC Skeat („Utilizarea dictarii în producția de cărți antice”? работа зафиксирована Ж. Ирийуен в в группной библиографической, сводиграфической, Ирийуен в в группной библиографической, сводиграфической s ar putea fi una dintre cele cincizeci de biblii comandate de Constantin .

Cezareea Palestinei, unde se afla celebra bibliotecă a lui Origen20 și, fără îndoială, exista un cunoscut scriptorium specializat în texte biblice. Este puțin probabil ca aceste cincizeci de biblii, toate identice, să fi format prima colecție a bibliotecii publice fondate de Constantin.

Constantius 11, Themistpios și prima mântuire a elenismului

Constantinopolul a devenit capitala intelectuală sub Constantin al II-lea (337-361). Cunoaștem numele unor profesori celebri care, veniți de departe, au întreținut acolo o școală și au atras mulți elevi.21 Pe lângă Libanius, care mai avea de trăit doar câțiva ani, cel mai cunoscut este Themistius, tot păgân.22 este figura centrală în lucrarea tocmai publicată J. Dagron. Inainte de

20 R. Devreesse, Introducere, 122 mp; F. Milkau, G. Leyh, Handbuch der Bibliothekswissenschaft, III, Hft. 1., 131-133 (C. Wendel, W. Gober).

21 Despre profesorii care în secolul al IV-lea. s-a mutat în întregul bazin mediteranean, dar au venit în principal din Occident, din Africa, Grecia, Alexandria, Siria și Asia Mică pentru a preda la Constantinopol, vezi, în lipsa unei mai bune și în așteptarea lucrării viitoare menționate mai sus a lui J.-F. . Dunos și rezultatele cercetărilor lui J. Dagron, indicații, de obicei fără referințe, în articolele mai sus menționate ale lui F. Schemme, precum și W. Christ et alii, Die altchristliche griechische Litteratur, în special p. 947-950 (cu unele erori). Acest subiect important merită un studiu special.

22 Themistius este la fel de important pentru Constantinopol în secolul al IV-lea precum Libanius pentru Antiohia, dar el, totuși, nu s-a bucurat de aceeași favoare în rândul filologilor și al istoricilor multă vreme. Până de curând, a trebuit să se facă referire la ediția lui Dindorf a discursurilor sale (Leipzig, 1832). Iar singura lucrare de recenzie care nu era depășită a fost W. Stegemann, „Themistios”, RE (1934) 1642 sq. De acum, puteți folosi ediția pregătită pentru colecția Töbner Gl. Downey. Recomand în special să citești lucrarea lui G. Dagron, „L’Empire romain d’Orient au IVe siècle”. Autorul nu pretinde că elaborează toate întrebările care pot fi ridicate în legătură cu

dintre toate, să ne amintim principalul gând corect: explicația acestei epoci stă nu numai și nici măcar în principal în lupta dintre păgânism și creștinism (deși cu siguranță a avut loc), ci în interiorul păgânismului și * în cadrul creștinismului în lupta dintre ceea ce poate fi numit ortodoxie și erezie.23 Pentru creștinism, acest lucru este de înțeles: în acel moment, și întotdeauna, principalul efort al gândirii era îndreptat împotriva „ereticilor” - dușmani interni, mai îngrozitori și de fapt mai periculoși decât dușmanii externi, deoarece cele interne ameninţau unitatea. Pentru păgânismul (și nu numai pentru acesta) din Orient în secolul al IV-lea, elenismul ia locul ortodoxiei, iar erezia este acea romanizare politică pe care Constantin cel Mare a început-o prin întemeierea Constantinopolului și tot ce a rezultat din aceasta. Din acest punct de vedere, imaginea lui Libanius este simplă – este „ortodoxă” atât în tradițiile culturale, cât și în cele politice –, iar imaginea lui Themistius este complexă: ortodox în cultură (la urma urmei, el nici măcar nu știa latina!), dar un eretic în măsura în care el reprezintă tradiția Konstantinovskaya a romanizării politice a Orientului. Este atât filosof, cât și senator la Constantinopol. Scrisoare adresată de împăratul Constanțiu Senatului de la Constantinopol în 355, prin care se anunță numirea lui Themistius adlectio24, insistând asupra rolului său

Themistius și în jurul lui, dar despre cariera, lucrările și rolul său, el vorbește principalul și aduce o nouă privire asupra lucrurilor.

23 G. Dacron, „L'Empire romain d'Orient au IVe siècle”, aminteşte că în Codul lui Teodosie 71 de articole sunt îndreptate împotriva ereziilor, şi numai 13 împotriva păgânismului. El scrie în Introducerea sa: „Aceiaşi popor sunt păgâni. și creștinii istoriei noastre”, și dezvăluie în multe dintre ele „o corelație plăcută de concepte extrase din elenism și din noua credință”. El este de acord cu R. Petit, care a scris anterior în cartea sa Libamos et la vie municipale à Antioche: „Ni se pare inutil să distingem clar, cu excepția cazurilor rare, opinia publică creștină de păgână”. El observă, de asemenea, că Themistius a fost lăudat în același timp de Grigorie de Nazianz și Libanius.

24 G. Dacron, "L'Empire romain d'Orient au IVe siècle", 60 mp. Pentru lauda dată de Constantius lui Themistius, vezi și Gl. Downey, „Educația și problemele publice așa cum le vede Themistius”, Tranzacțiile americanului

filosof și profesor de filozofie; subliniază că, datorită lui, dezvoltarea economică a orașului corespunde aceleiași dezvoltări culturale rapide; o paralelă se face, de asemenea, ilustrativ între ρωμαϊκόν αξίωμα, demnitatea unui senator, pe care Themistius o primește și σοφία έλληνική, pe care o aduce în schimb; scrisoarea proclamă că Themistius a stabilit la Constantinopol un loc de întâlnire cu cultura, κοινόν παιδεύσεως καταγώγιον. Decretul lui Constantius, 3 mai 361,25 prin care se spunea că colegiul însărcinat cu alegerea pretorilor să fie compus din senatori până la gradul de proconsul, adaugă drept

excepție (de vreme ce Themistius nu era proconsul): „Themistius quoque philosophus, cujus. auget scientia dignità tem”. Tocmai compilarea Parafrazei lui Aristotel26 și predarea filozofiei la Constantinopol27 stau la baza succesului politic al lui Themistius.

Asociaţia Filologică 86 (1955) 291-307 (vezi 295); idem, Educația în Imperiul Roman Creștin. Teorii creștine și păgâne sub Constantin și succesorii săi, Speculum 32 (1957) 48-61 (vezi 58). G. Downey a caracterizat și locul și rolul lui Themistius în secolul al IV-lea: idem, „Themistius and the defense of Hellenism in the Fourth Century”, Harvard Theological Review 50 (1957) 259-274.

25 G. Dacron, „L'Empire romain d'Orient au IVe siècle”, iar text la p. 216.

26 J. Dagron (ibid., 81) notează că Eunapius nu îl menționează pe Themistius printre filosofii și sofiștii secolului al IV-lea, ceea ce nu putea fi făcut decât intenționat; el scrie despre aceasta: „Ca și creștinismul de atunci, elenismul „ortodox” se opune ereziilor sale: Themistius este exclus din colecție, se face vinovat de o abatere eretică care ar putea fi numită a lui Constantin; cu toate acestea, [această abatere] se află la originile istoriei bizantine. Ea constă în acea romanizare politică a Orientului, despre care am menționat mai sus.

27 Acum, după apariția operei lui Dagron, este posibil să se corecteze opinia exprimată uneori despre salariul de stat în produse naturale (annon), pe care Themistius ar fi trebuit să o primească ca filozof. În Omilia XXIII, Σοφιστής, care trebuie pusă pe seama anului 359, el neagă acuzația care i-a fost aruncată, printre altele, că a împărțit ucenicilor săi grânele pe care le-a primit. El răspunde că dacă ar vrea să accepte numirea ca proconsul al Constantinopolului (misterioasă

În lucrările sale se găsește mult material pe tema care ne interesează, dar cel mai important pentru noi este probabil pasajul din Cuvântul IV, pronunțat în cinstea lui Constanțiu la 1 ianuarie 357, unde îl felicită pe împărat pentru faptul că a adunat în capitală o colecție de lucrări de literatură greacă veche.28 Este mai bine să se facă fără traducere, care ar fi împovărată cu o elocvență pompoasă, mai mult mascare decât arătarea interesului față de cele spuse; Dau mai jos o analiză a acestui text — după părerea mea, fundamental —.

Themistius declară că Constanțiu a adus la Constantinopol toate binecuvântările pe care nu doar cei vii, ci și cei morți le pot oferi: el a ordonat ca sufletele înțelepților și eroilor din trecut, ψύχας τών σοφών καί αοιδίμων ηs fie extrase din mormânt. . Sufletul înțeleptului este σοφία, νούς și Λόγος; mormântul în care se odihnește ea este lucrările lui, scrierile, βίβλοι τε καί γράμματα. Neglijarea îndelungată i-a condamnat la dispariție completă în scurt timp. Constanțiu a poruncit să fie chemați la viață, desemnând un șef (αρχών) pentru această mare întreprindere și alocând fonduri (χορηγία). Cât

despre muncitori, ei nu sunt nicidecum fierari, dulgheri sau zidari, sunt specialiști în domeniul artei Cadmus și Palamedes.

δέΛτοι σφυρέλατοι, despre care vorbește aici textul, erau probabil tăblițe pentru înregistrarea întâlnirilor), putea într-adevăr să dea 200 de medimni de cereale și tot atâtea măsuri de ulei - adică atât cât putea primi apoi de la stat. ca annona . Și nu trebuie să ne gândim (împreună cu GR Sievers, Das Leben des Libanius (Berlin, 1868), care este infirmată de G. Dagron, „L'Empire romain d'Orient au IVe siècle", 46) că vorbim despre un anon al unui retor sau filosof, sau chiar un tarif special. Totuși, Themistius insistă că el, ca toți ceilalți, își primește annona ca cetățean al Constantinopolului, la fel ca toți acei „unelte, însoțitori de baie sau cizmari" care vin cu tăblițele lor (κάλαμος) la locurile de distribuție (έρκάναι, ceva de genul platformelor). împrejmuit cu gard, după explicaţia oferită de J. Dagron).

28 W. Dindorf (ed.), Themistii orationes e codice Mediolanensi emendatae (Leipzig, 1832) 70-73 (Or. IV.59b-61d). Acest text a atras atenția S. Wendel, „Die erste kaiserliche Bibliothek" (traducere în germană).

(adică scris), capabil să transfere spiritul din cochilia sa veche, complet uzată, într-una nouă și puternică ιπαγές τε καί νεουργόν - adică să copieze manuscrise). Astfel, în scurt timp, Platon, Aristotel, Demostene, Isocrate, Tucidide au prins viață. Și nu numai cei mai mari, ci și descendenții (οπαδοί, ύποφήται, νεωκόροι) ai lui Homer și Hesiod, Crisip, Zenon și Cleanthes, și corurile Liceului și Academiei și copiii Muzelor - pe scurt, numit Constanțiu. din Hades o armată nenumărată de înțelepciune străveche, chiar și cea mai rară și mai secretă, a cărei vârstă constă în umbre șovăitoare și întunecate. Nu e pentru Constantinopol? aceasta", adaugă Themistius, aruncând o privire către Constantin, „este decorul cel mai decent, cu adevărat mai imperial decât colonadele teatrului și hipodromului, sau aceste porți care permit pătrunderea mării în oraș? Până acum s-a lăudat că toate binecuvântările lumii curg în capitală, din care a ieșit doar puțin pământ sau nisip și gunoi. Dar acum, exclamă vorbitorul, a sosit vremea revânzării și exportului și, mulțumită împăratului, bunurile nu vor fi purpură, vin sau pâine, ci virtute și înțelepciune (αρετή καί φρόνησις). Pentru aceasta nu este nevoie deloc de marinari, negustori, hamali: „Cei mai faimoși și învățați, de toată culoarea elenilor antici, vor veni la voi să faceți această meserie, unde mărfurile vor fi λόγοι καί παιδεία". Themistius îi întreabă pe ascultătorii săi dacă acestea nu sunt victoriile încântătoare pașnice câștigate de Constantius și nu ar fi mai bine, în loc să se limiteze la construirea de piețe și băi (o nouă lovitură la Constantin?), să livreze tuturor o bogăție inepuizabilă. de înțelepciune, σοφίας δημόσιον πλούτον.

Repet că importanța acestui text mi se pare excepțională, și este întărită și mai mult de personalitatea autorului și de împrejurările în care a fost rostit discursul. Și deși, desigur, este nedrept să-i

reproșăm lui Constantin, lingușindu-și fiul, pentru faptul că s-a angajat doar în construcția orașului, în timp ce

În același timp, este semnificativ faptul că Themistius, așa cum spune, face apel la Constantinopol pentru a-și realiza destinul - de a salva și transmite elenismul antic. Pentru această mare sarcină în 357, la numai douăzeci de ani de la moartea lui Constantin și la zece ani după ce Themistius a început să predea în capitală, mijloacele sunt deja pregătite: în marele scriptorium imperial, organizat și finanțat de stat, caligrafii copiază lucrările lui Poeții, filozofii, oratorii, istoricii greci, nu numai cei mai mari, ci toți aceia ale căror manuscrise mai puteau fi găsite. Căci, fără îndoială, exista o mare colecție de aceste manuscrise vechi, despre care Themistius spune clar că se aflau într-o stare de aproape distrugere. Aproape întotdeauna erau încă suluri, mai ales papirus: erau transcrise - fiecare, poate în mai multe exemplare - în codice, de obicei pergament. Astfel, într-un oraș a cărui cultură și civilizație avea să-și răspândească în curând influența asupra lumii medievale, a fost creată o uriașă colecție de cărți, unde literatura și gândirea Greciei antice erau adunate tocmai în momentul în care erau pe cale de dispariție. Această primă etapă a lucrării de a-i salva dinainte, cu cinci secole înainte, prefigurează și va face posibilă marea lucrare de corespondență și publicare, care va fi întreprinsă în același Constantinopol în epoca lui Aretha și Fotie. Cele două întreprinderi cărora le datorăm elenismul corespund una cu cealaltă, iar ceea ce a făcut Constantius anticipează și pregătește pentru ceea ce s-a făcut în secolul al IX-lea.

Dovezi cu papirusuri

Am spus că moștenirea literaturii și a gândirii grecești este în pericol să dispară. Nu vreau să spun deloc că era în pericol să dispară dintr-o lovitură: încă mai avea adepți, iar această tradiție a trăit în educație, chiar dacă era atașată mai mult de formă decât de spirit și avea tendința de a înlocui complet. lucrări cu fragmente, selecții Și

florilegia. Dar, desigur, răsturnările profunde care au afectat cadrele și structurile Imperiului în sfera mentalității și triumful creștinismului reprezentau un pericol semnificativ din acest punct de vedere.29 Avem ocazia să judecăm acest lucru cu suficientă certitudine - datorită descoperirilor de papirusuri cu opere literare. Pentru toți scriitorii, chiar și pentru Homer, ei prezintă aceeași curbă, crescând până în secolul al III-lea d.Hr., iar apoi coborând aproape vertical30.

29 De obicei se face referire la Ioan Gură de Aur, care declară că a fost atât de puțină grijă pentru cărțile „grecilor” încât aproape că au dispărut și adaugă cu ironie că, dacă mai sunt unii care îi salvează, este vorba de creștini; text citat în W. Christ et alii, Die altchrist-liche griechische Litteratur, II.2, p. 947, nr. 8. Dar trebuie adăugat

că în acest pasaj (1.11) cuvintele despre Sfântul Babilon se referă la tratate păgâne îndreptate împotriva creștinismului.

30 Despre Iliada, vezi Introducerea lui P. Collart la Iliada din colecția Les Belles-Lettres: până în 1942, el era familiarizat cu 372 de papirusuri, care împreună alcătuiesc patru cincimi din text. Pentru Odisee, vezi P. Collart, "Les papyrus de Ylliade et de YOdyssée", Revue de Philologie 65 (1939) 289-307: până la acest moment îi sunt cunoscute 104 papirusuri. În ambele cazuri, numărul lor crește până în secolul al treilea, apoi scade rapid. Inventarul lui Collar a fost continuat de HJ Mette, Neue Homer-Papyri, Revue de Philologie, IIIe série 29 (1955) 193-205. Pe de altă parte, se poate apela acum la lucrarea lui W. Lameere, Aperçus de paléographie homérique: el arată că, cel puțin pentru Homer, cel mai mare număr de papirusuri aparțin secolului al II-lea, și nu celui de-al III-lea, epocă de tranziție. , care marchează ceva ca o platformă în care curba începe deja să coboare (vezi, de exemplu, Diagrama II, p. 212). Pentru comparaţie, vezi şi: P. Collart, „Les fragments de tragiques grecs sur papyrus”, Revue de Philologie 17 (1943) 5-36, - 155 de numere, dintre care 118 desemnează cele trei mari, repartizate aproximativ la jumătate între lucrări. păstrate și pierdute, dar foarte inegale între autori: 10 de la Eschil, 23 de la Sofocle, 85 de la Euripide. Pentru informaţii generale vezi: A. Bataille, Les papyrus, 63-66. Ar fi mai bine decât să se facă acest lucru pentru a face distincția între textele educaționale și lucrările din biblioteci. Dar, în opinia mea, este important să remarc că descoperirile de papirus, deși aduc uneori texte noi importante (pentru epoca bizantină - Menandru din Afrodito, datând din secolul al V-lea), nu au revoluționat tradiția textelor deja cunoscute, iar A. Bataille ar putea scrie: „Astăzi se recunoaște că papirusurile sunt departe de a schimba starea vulgatelor deja cunoscute și că majoritatea erorilor din manuscrisele medievale

Inventarul lui R. A. Pack,31 arată predominanța covârșitoare a lui Homer – desigur, ca text educațional – și ne permite să afirmăm că așa-numitele fragmente „literare” apărute după sfârșitul secolului al IV-lea,32 constituie mai puțin de una- a zecea dintre textele efectiv literare, ele sunt prezentate în număr foarte mic: un text de Xenofon, doi sau trei Tucidide, nu un singur Platon, un singur Aristotel. Acest lucru nu ne mai permite să spunem că Egiptul, după marea ruptură care a avut loc acolo și la cumpăna secolelor ПI-IV, Egiptul bizantin, a continuat să joace un rol activ în tradiția literară laică greacă până la cucerirea arabă, care a fost trebuia să-i pună brusc capăt.33 Și aceasta duce la ideea că la fel a fost și în alte locuri.

există deja în acele vremuri, dar relativ îndepărtate” (A. Bataille, Les papyrus, 64). Despre acest subiect în general, vezi: P. Collomp, „La critique textuelle et la papyrologie”, Chronique d'Egipte 7 (1932) 237-242; P. Collart, „Les papyrus et la tradition des textes littéraires”, Congrès de Nice (1935) 91-102.

31 RA Pack, The Greek and Latin literary texts front Greeco-Roman Egypt (Ann Arbor, 1952) (Univ. of Michigan General Library Public, 8):

un inventar alfabetic de autori și opere, din păcate fără tabele cronologice (același lucru există și un neajuns în a doua ediție, semnificativ extinsă, a acestei lucrări, publicată în Ann Arbor în 1965). Tabele rezumative utile pot fi găsite în D. Dipinger, Thè hand-produced hook (Londra-New York, 1953) și W. Lameere, Aperçus de paléographie homérique, 249-251. Nu am găsit nimic util pe tema în discuție în M. Norsa, La scrittura letteraria greca dal secolo IV aC all' Vili dC (Florența, 1939) și CH Roberts, Greek literary hands 350 BC-AD 400 (Oxford, 1956) .

32 Cu toate precauțiile impuse de datarea inexactă „IV-V cc”. și, mai general, datarea incertă a unui număr foarte mare de papirusuri literare.

33 Cu toate acestea, cazul Alexandriei ar trebui analizat mai detaliat, în legătură cu problema așa-numitului uncial copt, asupra căreia a fost atrasă atenția în J. Irigoin, „L'onciale grecque de type copte”. Iriewen crede că așa-numitul uncial copt este o scriere de mână livrescă (nu clericală de origine) și greacă (și nu de fapt coptă de origine), care a fost creată la sfârșitul secolului al V-lea sau la începutul secolului al VI-lea. în Egipt, unde a primit un mare

În acest caz, fapta săvârșită la Constantinopol, în forma în care o recreăm prin textul lui Themistius, apare mult mai proeminent și capătă o semnificație excepțională. Răspunsul – explicația pe care o căutăm în zadar în Occidentul latin și Orientul musulman – se găsește la Constantinopol, încă din primii ani ai existenței tinerei capitale: și în acest domeniu, ea a putut să deseneze foarte devreme și cu încredere. marile linii ale destinului ei. Pentru prima dată, moștenirea Greciei a fost salvată acolo, repetăm, în scriptorium-ul imperial, întemeiat la mijlocul secolului al IV-lea: în el, caligrafii copiau pe codice de pergament toate lucrările antice pe care le mai puteau aduna, cel mai adesea. citindu-le din vechile suluri de papirus.34 Va fi salvat

distribuție, în Alexandria și în Fayum, precum și în Oxyrhynchus, Hermopolis cel Mare, în mănăstirile copte din Egiptul de Sus și chiar în sudul Palestinei, în Nissan. Nu contest interesul și semnificația acestui scris de mână, în care Yrigüen recunoaște „literatura alexandriană” reprezentată de texte de care ne vom ocupa mai târziu. Dar remarc că din 60 doar 5 numere reprezintă texte seculare antice, dintre care două îi aparțin lui Euripide, unul lui Callimachus și două lui Apollonius din Rodos; în cazuri extreme li se poate adăuga un fragment din expunerea aristotelică. Acest lucru nu este suficient pentru a trage concluzii. Și deși J. Yrigouin, cu perspicacitatea sa obișnuită, a putut recunoaște că „papirile cu texte ale literaturii clasice sau postclasice reprezintă, din punct de vedere codicologic, un grup omogen și par să fi fost copiate în aceeași perioadă (VI- VP) și, poate, în același centru (în Alexandria?)”, aceasta, cred , nu este încă dovada „viabilității culturii antice în Egiptul bizantin în ajunul cuceririi arabe” (J. Irigoin, „L'onciale grecque de type copte”, 51). Cu privire la această lucrare a lui J. Hiriouin, unele observații au

fost făcute de B. Hemmerdinger, „La culture grecque classique”, 125-128.

34 Întrebările despre înlocuirea pergamentului cu papirus și a unui codex cu un sul (nu sunt neapărat înrudite: sulurile nu sunt întotdeauna făcute din papirus, așa cum codurile sunt făcute din pergament) sunt în afara domeniului discuției mele; vezi informații generale în R. Devreessê, Introducere, 6 sq. Dar este util să remarcăm o lucrare care a apărut în același timp cu cartea lui Devrees, cu care Devrees poate să nu fi fost familiarizat: C. H. Roberts, „The Codex”, Proseedings of the British Academy (1954) 169-204. In ea

pentru a doua oară în secolul al IX-lea, când tot ce se putea găsi din aceste vechi manuscrise unciale, care la rândul lor fuseseră deja foarte deteriorate de timp, avea să fie rescris în minuscule. Scriptorium-ul lui Constantius presupune prezența unei biblioteci: orice se spune uneori acolo* 35, există motive întemeiate de a crede că prima bibliotecă imperială sau publică a fost fondată la Constantinopol sub Constantius, și nu sub Constantin. A devenit un recipient pentru manuscrisele adunate de pretutindeni pentru a fi prezentate scribilor, iar noi codexuri ieșind din mâinile acestora din urmă. Cât despre sens

un rol important este atribuit creștinilor și literaturii creștine în favorizarea pergamentului mult mai puternic față de papirus, și mai ales în dispariția sulului și adoptarea hotărâtoare a unui codex mai convenabil, mai potrivit pentru literatura „de referință” și mai spațios (după estimări, un codex conținea în medie șase suluri). Dar acest lucru este valabil și pentru literatura seculară; Roberts oferă următoarele statistici cu privire la distribuția sulurilor și a codexelor textelor literare și științifice grecești în Egipt: în secolul al II-lea. - 465 suluri și 11 codice, în secolele II-III. - 208 suluri și 6 coduri, în secolul III. - 297 de suluri și 60 de codice, în secolele II-GV. - 28 de suluri și 26 de coduri, în secolul al IV-lea. - 25 de suluri și 71 de coduri. Aceasta arată atât căderea amețitoare a curbei menționate mai sus de la sfârșitul secolului al III-lea încoace, cât și victoria codexului. În legătură cu această victorie, Roberts notează o consecință care merită un studiu special: capacitatea codexului ar putea determina cantitativ ceea ce a fost salvat din lucrările unui autor, de exemplu, numărul de piese tragedice. Roberts vorbește pe scurt despre biblioteca creată la Constantinopol sub Constantius, dar vreau să citez o frază foarte adevărată: „Formarea acestei mari biblioteci a fost concepută ca o încercare conștientă de a salva moștenirea clasică înainte ca un prăbușire complet să survină” (p. 202).).

35 Crearea Bibliotecii este atribuită fără dovezi lui Constantin de către diverși autori, de exemplu L. Bróhier, „Notes sur l'histoire de l'enseignement à Constantinople”, 88; R. Keydell b Gnomon 17 (1941) 331 etc. Dar a se vedea lucrarea foarte amănunțită deja menționată a lui C. Wendel, Die erste kaiserliche Bibliothek. Vezi și ediția de mai sus a lui F. Milkau, G. Leyh, Handbuch der Bibliothekswissenschaft, III, 138-139 (în capitolul II, „Das griechisch-rõmische Alterum” de C. Wendel și

W. Gober). Capitolul despre bibliotecile bizantine de S. K. Padover din lucrarea colectivă JW Thompson et al., The Medieval Library, 310-329, contribuie puțin.

Constanțiu - fără îndoială, sub influența lui Themis - s-a dedicat educației literare, așa că se manifestă în următoarea lege, emisă de el la Constantinopol: să fie șlefuit prin folosirea și exercițiul liberalilor și să fie atât de rafinat în literatură. că pe această parte infracţiunea viciului provine din aceleaşi cuvinte: pe care dorim să le intimăm tuturor. Dar ca să nu fie refuzată răsplata literaturii, care este cea mai mare dintre toate virtuțile, cel care va fi găsit demn de studiu și vorbire în primul rând va fi făcut mai onorabil prin sublimitatea noastră prevăzută".36

Școli și biblioteci sub Julian

În această zonă, Constanțiu a găsit un succesor demn în persoana lui Iulian (361-363). Există ample dovezi ale pasiunii acestuia din urmă pentru literatura antică, inclusiv în propriile sale scrieri. În anii de închisoare la Macellus, a împrumutat cărți de la unul dintre îndrumătorul său, călugărul Gheorghe de Capadocia, pentru copiere.37 A fost elev al profesorilor păgâni din Constantinopol, Nicomedia și Atena.38 În timpul șederii sale în Galia, Eusebiu , cunoscându-i gusturile, îi trimite lucrările filozofilor, istoricilor, oratorilor și poeților greci.39 Când George a fost ucis în timpul rebeliunii care a zguduit Alexandria la 24 decembrie 361 și bogata sa bibliotecă a fost jefuită și împrăștiată, Iulian a comandat în grabă aceste cărți. să fie găsit și trimis la el în Antochia:40 printre ei erau, după el, lucrări

36 C. Theod. XIV. 1.1: 24 februarie 357 [360]

37 J. Bidez, Œuvres de Julien, 1.2, nr.107.

38 Despre educația lui Julian, vezi: A. Piganiol, L'Empire chrétien (325-395) (Paris, 1947) 110 sq. (cu bibliografie).

39 J. Bidez, Œuvres de Julien, 1.1, 98.

40 J. Bidez, Œuvres de Julien, 1.2, nr.106-107.

Filosofii greci, ύπομνηματογραφής,41 retori, precum și cărțile galileenilor.42 Aceste manuscrise, ca și întreaga sa bibliotecă personală uriașă, Iulian a trebuit să așeze în sălile construite în acest scop la ordinele sale în Bazilica;43 colecții adunate în timpul timpul lui Constantius a devenit astfel și mai bogat în momentul morții lui Iulian.

Din punctul de vedere al dragostei sale pentru literatura antică și al impulsului pe care i-a dat-o, nu a avut niciun efect faptul că, la un moment dat, Iulian i-a îndepărtat pe gramaticieni, retori sau sofiști creștini din învățătura publică, adică din interpretarea operelor antichității. , deoarece , din punctul său de vedere, era indecent ca acești oameni „de dragul câtorva drahme” să învețe contrar a ceea ce credeau ei.44 Ar trebui să se ferească de exagerare.

41 J. BiDEZ, Œuvres de Julien, 1.2,184-185, crede că este vorba mai mult despre comentatori ai filozofilor decât despre istorici.

42 J. Bidet (ibid., 118) sugerează că Iulian a ordonat căutarea cărților lui George tocmai pentru că erau multe lucrări creștine printre ele, din moment ce el își pregătea tratatul împotriva galileenilor la acea vreme. O ipoteză inutilă: după cum îi amintește destinatarului scrisorii sale 107, prefectul Egiptului, Ecdice, Iulian a fost un pasionat colecționar de cărți din prima tinerețe și, pe de altă parte, cunoștea bine biblioteca lui George, deoarece l-a folosit în Macella.

43 I. Bekker (ed.), Zosimus, Historia nova (Bonn, 1837) (CSHByz) 140 (III.ll). Vorbind despre munca desfășurată de Iulian la Constantinopol înainte de a fi trimis în război cu perșii, construcția portului și στοά, el adaugă: καί ταύτη βίβλους όσας ειχεν έναποθέμενος (...). Din păcate, nu avem alte informații despre această „bibliotecă”, care se presupune de obicei a fi o completare la biblioteca lui Constantius, mai degrabă decât o nouă instituție. În orice caz, nu ar trebui să ne referim, așa cum se face de obicei, la Procopius pe acest punct (J. Haury (ed.), Procopius Caesariensis, De aedificiis (Lipsiae, 1913) 43: 1.11, 1. 5-13): în textul vorbește despre o bazilică judiciară în sensul literal al cuvântului și despre αυλή adiacentă, încadrată pe patru laturi de porticuri, care făcea parte din „Basilică” în sensul cel mai larg, dar nu a fost construită de Iulian. Despre Bazilica, vezi mai jos.

44 J. BiDEZ, Œuvres de Julien, 1.2, nr 61. Vezi Gl. Downey, „The Emperor Julien and the Schools”, The Classical Journal 53 (1957) 97-103 (unde scrisoarea

45 și să nu uităm de documentul oficial din 17 iunie 362 (C. Theod. XIII.3.5), unde Iulian declară că „magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum , deinde facundia”, astfel încât un candidat la învățământul public să nu fie admis imediat în funcție, dar „judicio ordinis probatus decretum curialium meratur, optimorum conspirante consensu”. Totuși, chiar dacă creștinii convinși au fost lipsiți de scaunele lor - Proeresius și Victorinus sunt citați în mod constant aici ca exemplu - a fost doar pentru câteva luni. Din ianuarie 364, legislația lui Valentinian și Valens a dat libertate profesorilor și le-a permis să-și reia studiile întrerupte.46

Până la moartea lui Iulian, la un sfert de secol după moartea lui Constantin, Constantinopolul și-a câștigat în sfârșit locul în

literatură și cultură – și aici era, fără îndoială, locul capitalei. În fața lui, Roma nu reprezintă altceva decât trecutul și

tradus). Iulian și Justinian și Unitatea credinței și culturii sale, Istoria Bisericii 28 (1959) 1-13, se abate de la întrebare.

45 Când Socrate (vezi mai sus, nota 13), Teodoret (Istoria ecleziastică, III.8.1) și mulți asemenea lor (vezi J. Bidez, Œuvres de Julien, 1.2,45-47) declară că Iulian le-a interzis copiilor creștini să studieze autorii greci nu este doar o exagerare, ci și o minciună. Însuși Julian spune contrariul: „Nu le interzic deloc tinerilor care ar dori să le frecventeze să meargă la școli. Într-adevăr, ar fi nefiresc și nerezonabil să închidem drumul frumos în fața copiilor care nu știu încă pe ce drum să meargă (...). După părerea mea, este necesar să educăm oamenii care vorbesc prostii, și nu să-i pedepsești” (Ibid., 75, nr. 61). În istoria lui Iulian, astfel de cazuri, „interpretate” de tradiția creștină, sunt nenumărate.

46 C. Theod. XIII.3.6: "Si quis erudiendis adulescentibus vita pariter et facundia idoneus erit, vel novum instituât auditorium vel repetat intermissum." Acesta este unul dintre textele care arată bine că predarea, oricât de controlată și susținută de stat, era de fapt liberă.

restul marilor centre antice nu sunt altceva decât orașe de provincie. Avem dovezi vie ale extinderii Bibliotecii din decretul legislativ din 8 mai 372, adresat prefectului de Constantinopol, Clearchus, celălalt Themistius: în ea se dispune păstrarea în ordine a volumelor și restaurarea a patru greci și trei caligrafi latini antiquariif7 iscusiți, iar pentru protecția bibliotecii - condicionales, care erau însărcinați cu datoria de a împrumuta și traduce cărți.47 48 Profesorii, precum și medicii, continuă să se bucure de privilegii49 și, cel puțin în unele cazuri, sunt întreţinerea statului.50 Cu toate acestea, statutul profesorilor şi acea organizaţie, care poate fi numită acum Universitatea Imperială, primeşte certitudine la Constantinopol doar în legislaţia lui Teodosie al II-lea. Încununează politica începută sub Constance; și după cum atunci Themistius ar fi trebuit să o inspire, tot așa sub Teodosie a fost făcut, poate, de Athenaida-Eudokia, fiica unui retor atenian, împărăteasă din 421.51.

47 Adică cei care cunosc greacă sau latină; aceştia din urmă erau aparent africani.

48 C. Theod. XΓV.9.2. A se vedea: C. Wendel, „Die erste kaiserliche Bibliothek”, 202, unde ultima frază este corectată astfel încât să citească: „ad ejusdem bibliothecae custodiam condicionales codicibus et requirendis et protinus adponendis”.

49 C. Theod. XIII.3.10, 29 aprilie 370, pentru Roma.

50 C. Theod. XIIL3.il, 23 mai 376, către Prefectura Galiei: „rhetores et grammatici Atticae Romanaeque doctrinae” va primi: primele

24 annones, al doilea 12 annones. La Trier, din favoare, un retor va primi 30 de annone, un gramatician latin 20 și doar 12 un gramatician grecesc, „si qui dignus repperiri potuerit”.

51 Referitor la legenda celor șapte filozofi care se presupune că l-au urmat pe Eudoxia de la Atena la Constantinopol, legendă care trebuie să conțină un grăunte de adevăr, vezi § 64 παραστάσεις σύντομοι χρονικαί (Scriptoresum), mai ales textul Iq. , citat acolo la p. 61 în comentarii.

Theodosius 11 și Universitatea de Stat

Din 30 noiembrie 414 - dar aceasta era aproape o formalitate - privilegiile pentru „grammatici, oratores, philosophiae preceptores et medici” și copiii lor au fost aprobate52 și vor fi aprobate din nou la 19 august 427.53 Totuși, principala dovadă este statutul lui 27 februarie 425. ,54 formată din două părţi: prima organizează starea actuală a lucrurilor şi astfel ne informează despre aceasta; al doilea vorbeşte despre organizarea Universităţii Imperiale şi determină personalul didactic. Prima poruncește ca toți cei care își asumă titlul de magistri și adună discipoli „in publiais magistrationibus cellulsquev” să înceteze să facă acest lucru sub amenințarea de a fi expulzați din oraș. Dar cei care fac aceleași „intra plurimorum domus (...) privatum”, „intra pañetes domésticos”, pot continua să facă acest lucru. Totuși, dacă printre aceștia se numără în același timp membri ai auditoriului Capitola, ei trebuie să renunțe la lecțiile private, sub amenințarea de a fi excluși din cei „qui in Capitolio tantum docere praecepti sunt”, și de a-i priva de beneficiile lor. Deci, pe de o parte, erau profesori privați care puteau continua să dea lecții, cu condiția să nu le îmbine în niciun fel cu predarea publică; nu pare că statul are alt control asupra lor și le oferă vreun privilegiu, iar acești profesori se pare că au primit plată de la elevii lor. Pe de altă parte, au existat profesori angajați în predarea publică în localurile publice, magistrationes cellulaeque - și activitățile acestora

52 C. Theod. XIII.3.16-17.

53 C. Theod. XШ.3.18. Profesorii sunt numiți „magistri liberalium litte-rarum” și ceea ce predau este „mecessariae artes et liberales discip-linae”. Codul lui Iustinian, reproducând acest statut (Cod. Just. 12.40.8), adaugă „picturae profesores”.

54 C. Theod. XIV.9.3 (C. Just. 11.19.1), promulgat la Constantinopol.

s-a încheiat brusc. Singura învățătură publică superioară de acum înainte este predarea în instituția imperială, organizată de stat,

plătită de stat; celui care este angajat în ea, sub amenințarea retrogradării, îi este interzis să dea lecții private în același timp. A doua parte a statutului din februarie 425, mult mai cunoscută, precizează disciplinele predate în Universitatea reorganizată și numărul de profesori pentru fiecare dintre ele: pentru doctrina romanae eloquentiae trei oratores și zece grammatici', pentru facundia graecitatis cinci sofistae și zece. gramatici . Și în plus, din moment ce tinerii ar trebui să poată studia „profundior scientia atque doctrina”, un profesor de filozofie și doi de drept; ultimele trei sedi sunt menționate separat de celelalte, iar asta se pare că înseamnă că sunt noi.

Cu alte cuvinte, este foarte probabil ca până în februarie 425 să fi existat în Constantinopol un sistem foarte benign, incluzând învățământul privat, învățământul public și probabil începuturile învățământului public în gramatică și retorică. Acest din urmă fapt, deși nu există nicio confirmare clară a lui nicăieri, se deduce cel puțin din diverse indicații concurente - de exemplu, din fraza Sf. Ieronim, care spune că după moartea celui mai învățat gramatic Evanthios (cunoscut în special ca comentatorul Terentius), un alt gramatician a fost chemat să-l înlocuiască din Africa la Constantinopol;55 așadar, până în 360.

55 În ceea ce priveşte numele acestui gramatician - Chrestos - nu există certitudine; vezi O. Seeck, „Chrestus”, RE 3 (1899) 2449. Ne lipsește un bun studiu al profesorilor chemați sau de departe să predea la Constantinopol (informații insuficiente sunt disponibile pe primele pagini ale lui F. Fuchs, Die hoheren Schuleri) și despre patria lor, pe care profesorii de latină par să fi avut adesea Africa; vezi John Lydes, De Magistratibus, 166, care spune că caută κον έγνωκέναι στρομυλωτέρως παρά τούς Ίτάλους ôl-αλέγεσθαι. Cazul egipteanului Pamprepius este destul de cunoscut.

trebuie să fi existat deja o catedra permanentă de gramatică latină. Din februarie 425, predarea privată a existat cu interzicerea muncii cu fracțiune de normă; predarea publică gratuită este interzisă; învăţământul public superior s-a extins şi s-a organizat. Aparent, acest statut nu poate fi interpretat altfel decât ca o afirmație nu doar a controlului sau patronajului, ci a monopolului de stat asupra învățământului „universitar” din Constantinopol. Fenomenul este nou.

În aceeași zi, 27 februarie 425, au fost date prefectului orașului Constantius instrucțiuni cu privire la localul destinat profesorilor.56 În luna următoare, 15 martie 425, un document57 repetă doar ceea ce am considerat și numește multe dintre acestea. profesori: gramaticii greci Helladius si Syrian, gramaticul latin Teofil, sofistii Martin si Maxim, juristul Leontius sunt atribuiti comitivei primei categorii. Aceeași distincție, care pare să fi fost acordată persoanelor menționate cu titlu de excepție, se va acorda de acum înainte, după douăzeci de ani de predare, tuturor celor „qui in memorato auditorio professorum fungantur officio”, dacă doar vor fi demni de aceasta prin conduita şi calitatea lor pioasă.lecţiile lor.

din Panopolis, care se pare că a studiat în Alexandria, apoi a trăit (poate a predat?) la Atena: trebuia, datorită patronajului lui Illus, să primească o catedra de stat la Constantinopol. Adevărat, avem cele mai multe informații despre rolul activ pe care l-a jucat în afacerile politice în timpul domniei împăratului Zenon. Pentru acest individ, vezi: R. Asmus, „Pamprepios, ein byzantinischer Gelehrter und Staatsmann des 5. Jahrhunderts”, BZ 22 (1913) 320-347; A. Delatte, P. Stroobant, „L'horoscope de Pamprepios, professeur et homme politique à Byzance”, Bulletin de la Classe des Lettres de G Académie de Belgique, 5e série IX (1923) 58-76; P. Lemerle, „Fl. Appalius Illus Trocundes, Siria 40 (1963) 315-322.

56 C. Theod. XV. 1,53; vezi mai jos.

57 C. Theod. V1.21L.

Biblioteca Imperială

Avem astfel o imagine fidelă a muncii desfășurate în domeniul învățământului superior la Constantinopol în mai puțin de un secol: este uriașă, și este clar că de atunci Școala Imperială a capitalei a pornit pe calea devenirii. singura „universitare” din Orientul bizantin.58

58 Desigur, există întrebări aici și, cel puțin, trebuie remarcată problema topografiei. Tradiția asociază originea Bibliotecii și a Universității cu zona numită „bazilica”; după Socrate (Historia ecclesiastica, PG 67, col. 369B), Iulian σιλικήν, ένθα τότε τα παιδευτήρια ήν (din care rezultă că pe vremea când Socrate scria, sub Teodosie al II-lea, un alt loc, se aflau în Capitoliu) ; conform lui Zosimas, după cum am văzut, Iulian a construit încăperi destinate depozitării bibliotecii sale personale έν τή βασιλέως στοά, ceea ce sugerează că biblioteca lui Constantius era deja acolo. Pentru această zonă (care era situată între Palatul sau Milia și forul lui Constantin) în general, și pentru clădirile ei (portice, prezență judiciară, cisternă) numite „basilici”, vezi: A. Schneider, Byzanz, 23-26; C. Wendel, „Die erste kaiserliche Bibliothek”, 201, Anm. 2; R. Janin, Constantinopol bizantin, 157 mp. (Basilica, Octogon) și 161 mp. (Bibliotecă). Dar am văzut că statutul lui Teodosie nu mai vorbește despre Bazilica, ci despre sălile Capitoliului; C. Theod. XIV.9.3 se încheie cu recomandarea de a numi o sală specială pentru fiecare catedra, astfel încât profesorii și elevii să nu se încurce; simultan (februarie 425) C. Theod. XV.1.53 menționează, alături de exedra porticurilor estice și vestice ale clădirii, care nu mai sunt marcate în niciun fel, ocupate de cârciumi, exedra porticului nordic, care ar trebui prevăzută pentru săli pentru cursuri și, dacă necesar, mărit. Pentru Capitoliu, vezi: R. Janin, Constantinopol bizantin, 171 sq. și propriul său articol în RÉB 13 (1955) 91-96,103; privind identificarea porticurilor cu exedra Codexului Teodosian - C. Wendel, „Die erste kaiserliche Bibliothek”, 205-207 (cu o bibliografie anterioară) și R. Janin, Constantinopol bizantin, 172 (el crede că vorbim). despre

Capitoliu, dar nu este familiarizat cu articolul lui Bendel). În cele din urmă, după Teodosie, nu mai există referiri la sălile Capitoliului, cu excepția, poate, la Ioan Lydus, care a predat acolo în secolul al VI-lea: δασκάλοις άπονενεμημένον αφορίσαντός μοι επί τής επί τής επής Καλούς. 117, 1,8 mp) . Dar mai sunt referiri la Bazilica, in care, dupa cum vom vedea in curand, Biblioteca, in orice caz, a ramas in tot acest timp. Asa de,

Probabil că la fel este și cazul Bibliotecii. Deși nu știm nimic exact despre reaprovizionarea ei în timpul domniilor care au urmat domniilor lui Constanțiu și Iulian, există o problemă care, poate, se rezolvă prea repede, spunând, după majoritatea istoricilor, că până în 425 Universitatea a fost situată în Bazilica. , transferat apoi la Capitoliu, de unde s-a întors ulterior la fostul său loc, mai exact, în Octogonul sau Tétradèsion Oktagônon, care, însă, a ars într-un incendiu în 532. Unii cred chiar că cunosc data acestei întoarceri. - 587, după L Brchier, „Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur à Constantinople”, 18, 19, 22, 27), A. Schneider, Byzanz, 25 ş.a. Breuillet dă această dată ca fiind luată din Patria III.31 (Scriptores originum, 226); dar se spune doar acolo, într-un context legendar, că Octogonul a servit drept premisă pentru οικουμενικόν διδασκαλεϊον (la care vom reveni mai târziu), a fost situat lângă Bazilica și „a existat 414 ani, până în al zecelea an al domniei lui. Leo Sirianul, tatăl lui Cavallinus”; dar 727 (sau mai bine zis 726) minus 414 dă 313 (sau mai bine zis 312), o dată care nu are sens. Bănuiesc că data 587 a fost luată de autorii noștri din A. Andrcadòs, „Le recrutement des fonctionnaires”, 21, care pretinde că a luat-o de la Codin (adică din pasajul Patria citat mai sus), atribuind 140 de ani de existență lui. Universitatea din Octogon, distrusă (sic) în al zecelea an al domniei lui Leu; şi 727-140=587. Dar de unde are Andreadis această cifră de 140, pentru care nu dă nicio referință, în timp ce Patria vorbește de 414 ani? Trebuie să fi luat-o de la P. Collinet, Etudes historiques sur le droit de Justinien, 175, care a găsit-o y L. Laborde, Les Écoles de Droit dans l'Empire d'Orient (Bordeaux, 1912) 137, notă, care a împrumutat it y Ch. Ducange, Glosar. Ducange scrie de fapt acolo că Codin, în § 89 din Origines, declară că incendiul a avut loc în al zecelea an al domniei lui Leo Isaurianul, după 140 de ani de muncă neîntreruptă a instituției; Ducange deduce de aici că întemeierea ei datează din vremea Mauritius, la 587. Dar îl cunoștea pe Codin din publicația lui R. Lambek, Georgii Codini et alterius cujusdam anonymi excerpta de antiquitatibus constantinopolitanis edita in lucem opera et studio Petri Lambecii Hamburgensis cum latina versione et animadversionibus necessaries (Parisiis, M.DC.LV.), unde citim la p. 42 în § 89 referitor la Octogon: ιδ' μέχρι τού δεκάτου χρόνου Λέοντος și τ. d.; cu toate acestea, traducerea paralelă în latină spune: „Duravit autem ista Doctorum successio centum et quatuordecim annos, usque ad decimum annum”, etc. Probabil, mi se pare, a fost din traducerea latină a lui Lambek, care a scris greșit 114 în loc de 414. , iar apoi din cauza O altă eroare a citirii lui Ducange 140 este data

Valens, avem cel puțin o dovadă indirectă în acest sens: în povestea domniei lui Basiliscus (9 ianuarie 475 - sfârșitul lui august 476) Zonara, care a fost aici izvorul lucrării pierdute a lui Malchus, relatează * 59 că un incendiu parțial în Halkopratia a distrus βιβλίων άποκειμένων εν αυτή έχουσα.60 Acest lucru confirmă atât existența, cât și locația Bibliotecii, precum și dimensiunea ei colosală, chiar dacă numărul de 120.000 de volume este considerat exagerat. Nu există nicio certitudine că toți s-au transformat în scrum. În orice caz, timp de mai bine de un secol ei și-au jucat rolul în dezvoltarea culturală a Constantinopolului și au dat naștere, la rândul lor, altora.

587, aparent lipsit de orice fundament, dar repetat de toți după Ducange. În fine, remarc opinia lui S. Wendel, „Die erste kaiserliche Bibliothek”, 206-207: el consideră că, în urma organizării Universității Imperiale de către Teodosie al II-lea în 425, fostele săli de studii au devenit insuficiente și nici măcar anexarea Capitoliului nu a fost suficientă; apoi a fost necesară și adaptarea exedrei porticului nordic al Bazilicii (întrucât, după părerea lui, este vorba despre ea, și nu despre Capitoliu, despre care se discută în C. Theod. XV. 1.53). Pe baza unui text al lui Teofilact Simocatta, pe care îl vom lua în considerare mai târziu, el consideră chiar posibil să se concluzioneze că dreptul și filozofia au fost predate în Bazilica, tocmai în exedra porticului nordic, în timp ce gramatica și retorica se predau în Capitoliu. V. Burr (în F. Milkau, G. Leyh, Handbuch der Bibliothekswissenschaft, III, Hft. 1., 148 sq.) a fost de acord cu această concluzie, dar rămâne ipotetică.

59 Zonara XIV.2.22-24 (Zonara, 130-131). Кедрин (Cedr.f I, 616) spune că un incendiu a avut loc la începutul domniei lui Vasiliska, a început în centrul Halkopratii și a distrus atât stoa, cât și tot ce se numește bazilica din apropiere, în care biblioteca avea o multitudine. din douăsprezece cărți.

60 Urmându-l pe același Malchus, Zonara menționează printre lucrările pierdute sulul lui Homer, scris cu litere de aur pe intestinele unui șarpe (δράκοντος έντερον), lung de 120 de picioare. Kedrin (ibicL) adaugă: μετά καί τής ιστορίας τής των ήρώων πράξεως, adică cu ilustrații. Nu înțeleg de ce acest lucru provoacă de obicei scepticism vesel în rândul istoricilor: există lucruri mai uimitoare în „bibliologia” antică.

copii care nu au murit deloc. În cele din urmă, se pare că, în curând, Bazilica și Biblioteca au fost restaurate.

O astfel de concluzie, cel puțin, poate fi făcută pe baza unui grup de trei epigrame din anexa la Antologia lui Planudov. Se spune că împăratul (nenumit după nume), văzând casa lui Helikon complet renovată prin eforturile prefectului orașului Julian, a ordonat ridicarea propriei statui (sau imagini) aurite în fața locuinței lui Muz. .61 Epigrama care o precede ne spune că prefectul orașului Iulian a ordonat

ridicarea statuilor (sau imaginilor) împăratului Zenon și a soției sale Ariadna62 - astfel, ea îl plasează pe Iulian în timpul domniei lui Zenon (474-491) . În cele din urmă, ultima epigramă spune că Julian, „decorând (?) (locuința) lui Pierides”, a ordonat ridicarea unei statui (sau imagini) aurite a Anastasiei.63 Ducange a fost primul, cred, care a conectat aceste trei texte. cu biblioteca Bazilica, se mai repetă că biblioteca, care a ars în 475-476, a fost restaurată înainte de 491;65 acest lucru este într-adevăr plauzibil. Dificultatea este creată de mențiunea unei anume Anastasia, noi

61 F. Dübner, II, 540, № 70 = H. Beckby, IV, 338, № 70:

Casa lui Anax Elikonos anevisanda noisas

KydaLimos sunt urmașii lui Iulian Poliarchus

Pierik preparoithe dom panchryseos stt.

62 F. Dübner, II, № 69 = H. Beckby, IV, 338, № 69:

Zenon navigatorul Iulianus VasiLea

Zeno parakoitin Iulian Ariadne.

63 F. Dübner, II, № 71 = H. Beckby, IV, 338, № 71:

Cydos lui Iulianus panaeidomon, lumea următoare

Anastasius a înființat un medalion de aur.

64 cap. Ducange, Constantinopol creștin (Paris, 1690) Liv. II, 150-151. El scrie cu această ocazie: „Dar acele statui ale lui Zenon și Ariadnei, soția aceluiași Augustus, pe care Iulian a ridicat-o, atestă disticul care se citește în Antologie, nu sunt diferite de statuile lui Zenon și Ariadnei pe care le relatează Codinus. să fi stat în Bazilica din Calces; căci atât Bazilica, cât și Biblioteca și Potirul erau aproape unul de celălalt”.

65 Hanp., A. Schneider, Byzanz, 25 și n. 10.

necunoscut.66 Banduri a observat acest lucru și a făcut următorul comentariu cu această ocazie: „Arbitrer χρυσέην subintelligi στήλην, et pro Αναστασίην scribendum Αναστασίου, nimirum Anastasii imperatoris. Probabile ënim est Julianum urbi praefectum, qui statuas Zenonis et Ariadnes in Basilica erexerat, postmodum etiam Anastasii imperatoris, secundi mariti Ariadnes, eo in loco statuam erexisse.cu χρυσέην și permiteți că Iulian, prefect sub Zenon, era încă în viață sub succesorul său Anastaius.

Criza secolului al VI-lea

Avem impresia că secolul al VI-lea a marcat oprirea și apoi declinul marelui impuls născut din fondarea Constantinopolului și reînnoirea Imperiului, care timp de două secole a atras civilizația bizantină și i-a permis să-și reînnoiască legătura cu civilizația din antichitate. Desigur, știința și învățământul superior, Biblioteca și Școala și artele liberale nu au dispărut.69 Dar prima lovitură împotriva lor a fost asupra lor.

66 Întrucât, evident, nu se poate gândi aici la cea care a fost soția lui Pompei, nepotul lui Anastasius.

67 A. Banduri, Imperium orientale, 843. Rezolvarea acestei chestiuni nu a progresat în niciun fel de la Ducange și Banduri, dar cel mai adesea se abține referirea la acestea.

68 Corecția propusă de Brunck pentru χρυσέην la χρύσεον este inutilă (F. Dübner, II, 615). Pe de altă parte, nu trebuie să accentuăm prea mult cuvintele μετά κόσμον și să distingem între perestroika (nr. 70) și înfrumusețare (nr. 71): textele acestui gen sunt greu de interpretat atât de precis, iar άνηβήσαντα nu înseamnă neapărat perestroika. Scolia (dată în A. Banduri, Imperium orientale, 843), care explică μετά κόσμον: τουτέστι μετά τό Μουσεϊον άνοϊξαι, este în mod firesc târzie și nu are forță de probă, ca cea care dă aceeași explicație în Noven. F. Dübner, II, 615).

69 Un exemplu: Agathius (V.21.3, Agath., 190-191), vorbind despre atacul barbarilor, respins de Germanus, fiul lui Dorotheus, spune că aceasta

purtat de Iustinian, când, vrând să domnească peste un Imperiu în care cunoașterea însăși să se supună unei singure legi, a anunțat interzicerea păgânismului. Reproșurile la adresa μανία τών άνοσίων Ελλήνων au fost până atunci în principal opera polemiciștilor creștini, dar acum împăratul și statul iau asupra lor și stabilesc drept principiu al intoleranței guvernamentale, care, totuși, se află în însăși natura creștinismului - nu poate fi decât surprins că, cu sprijinul autorităților seculare, această intoleranță a petrecut mai bine de două secole încercând să se stabilească complet. În plus, Biserica nu trebuie învinuită: statul însuși, ale cărui temelii au fost puse de Constantin, a ales într-un fel calea contopirii cu Biserica și religia, iar în acest sens măsurile lui Iustinian sunt logice.

Cod. doar. 1.5.18, § 4, declară că cei care nu urmează „Biserica catolică și apostolică și credința ortodoxă” – eretici, evrei, păgâni – nu pot nici să slujească, nici să primească vreun rang, nici „sub masca sub orice formă. de a învăța să atragă sufletele simple către amăgirea cuiva.”70 Acest lucru este clar clarificat de Cod. doar. 1.11.10: „Noi interzicem să învățăm ceva celor care nu aruncă în aer nebunia blasfemioasă a elenilor”. Așa-zisa închidere a Școlii din Atena trebuie interpretată cu precizie

Hermanus, originar din Bederiana, a fost cu această ocazie în stare bună cu Iustinian, care l-a adus la Constantinopol la vârsta de opt ani și s-a ocupat cu educația sa; acest Herman ν τήν τών Λατίνων μετέσχε παιδείας. Remarcăm, pe de o parte, menționarea învățământului latin, iar pe de altă parte, opoziția dintre διδασκαλεϊον gramaticieni și φροντιστήριον, care pare să însemne aici mai degrabă o instituție de învățământ superior (poate o facultate de drept) decât un „secundar”. şcoala γραμματικός, care se deosebeşte de şcoala „elementară” γραμ-ματιστής (asupra acestei diferenţe, vezi: H.-I. Marrou, Histoire de l'éducation, 233, dar de reţinut că nu a avut o semnificaţie absolută).

70 Textul adaugă: καί σιτήσεως δημοσίας τυγχάτειν, ceea ce confirmă că salariul de stat era legat de învățământul public.

în contextul măsurilor luate împotriva păgânismului. Avem două surse - Malala și Agathius. Malala71 spune că în consulatul lui Flavius Decius cel Tânăr (529), împăratul a emis și a trimis la Atena un decret (πρόσταξις), interzicând cuiva să predea filozofie și să interpreteze legea.72 Nu avem niciun motiv să respingem această dovadă, dar cum sa o interpretez? Este de obicei asociat cu un pasaj din Agathias din Myriane, care a dedicat sfârşitul cărţii sale II, §23 şi urm.,73 manierelor persane şi Chosroes. După ce a povestit (§ 28) despre reputația lui Chosroes ca om de mare învățătură, el se angajează să demonstreze că aceasta este exagerată. În acest scop, el povestește mai întâi (§29) o anecdotă, al cărei erou este Uranius, un sirian care a trăit la Constantinopol și a fost medic de profesie: a vizitat acel „portic din bazilică” (στοά βασίλειος), despre care am vorbit mai sus, ne-am instalat în librării și am început discuții filozofice cu oamenii care erau acolo, cei mai mulți dintre care, potrivit lui Agafius, nici nu mergeau la lecții de gramatică. S-a întâmplat să vină în Persia în alaiul ambasadorului Areobindus; el despre

71 Maiala, 451 (XVIII); acolo la p. 449 există un pasaj celebru despre persecutarea „grecilor” și despre interzicerea „elenilor” de a ocupa orice funcție publică, πολιτεύεσθαι.

72 Textul poate reuni multe măsuri diferite luate de Iustinian (deja însăși mențiunea dreptului în legătură cu Atena este suspectă, deși se știe că Iustinian a vrut să părăsească școlile de drept active doar la Constantinopol, Roma și Berytus). Într-adevăr, el adaugă în aceeași frază: „și să se joace zaruri în orice oraș, având în vedere faptul că la Constantinopol, oameni care erau prinși strigând groaznice blasfemie în timp ce jucau zaruri, erau duși prin oraș pe spatele unei cămile. " Ultimele cuvinte - περιεβωμβήθησαν έν καμήλοις - nu au sens, deoarece περιβομβώ înseamnă „zâmbit”. Este necesar să restabilim cuvântul nu așa cum sugerează unii, ci ca πε-ριεβωμίσθησαν, cu ajutorul altor pasaje din Malala:) și Έλληνες περιεβωμισθη-σαν καί τά βιβλία αυτών κατεκαύθη (Maiala, 491) .

73 Agath., 70 mp. Pentru acest pasaj, vezi: JF Duneau, „Quelques aspects”; A. Cameron, Agathias, 101-102.

îmbrăcat în veșminte splendide și magnifice, „pe care le purtăm καθηγηταί τών Λόγων καί διδάσκαλοι”, s-a prezentat lui Hosroy, care a fost uimit de înfățișarea sa, îl considera un filosof, l-a făcut să se certe cu vrăjitorii săi și s-a declarat încântat că niciodată cu el. văzut o astfel de persoană. Dar, adaugă Agathias (§ 30) - și aceasta este a doua parte a poveștii sale - o asemenea naivitate a lui Chosroes este ciudată, pentru că nu cu mult înainte a avut ocazia să vadă „însăși culoarea filozofilor timpului nostru”: Damasc. Sirianul, Symplicius Sicilianul, Eulampius Frigianul, Priscianus Lidianul, Ermia și Diogenet din Fenicia, Isidor din Gaza. Întrucât religia prescrisă acum elenilor nu le plăcea și le-a devenit greu să trăiască în Imperiu din cauza legilor adoptate împotriva păgânilor, ei au plecat să se stabilească în Persia, unde s-au gândit să găsească o formă de guvernare inspirată. de Platon, combinând φιλοσοφία și βασιλεία. Dezamăgiți rapid, au decis să se întoarcă, în ciuda rugăminților urgente ale lui Chosroes, preferând să se confrunte cu pericolul de moarte în trecerea înapoi a frontierei bizantine decât să trăiască în lux cu perșii. Totuși, adaugă Agathias în încheiere (§ 31.2), ei, în ciuda tuturor, au beneficiat foarte mult de șmecheria lor, întrucât în acel moment erau în desfășurare negocieri de pace între bizantini și perși, iar perșii obligați să includă în acord (532) un articol în virtutea căruia acești filozofi, care s-au întors în Imperiu, urmau să trăiască acolo în viitor în așa fel încât să nu fie deranjați sau forțați să renunțe la credința părinților lor și să mărturisească opinii contrare credințelor lor. 74

74 Despre Olimpiodor, certificatul său de proprietate a Școlii ateniene (τά διαδοχικά), data confiscării acesteia, ipoteza Tannery că tratatul din 532 ar fi putut prevedea restituirea drepturilor (parțiale?) foștilor profesori atenieni, vezi LG Westerink, Prolegomeni anonimi, xiii-xv (Introducere).

În urma lui Petit de Julesville75, se repetă că filozofii care s-au refugiat la curtea lui Chosroes au fost profesori ai Școlii din Atena, dar Agathias nu spune acest lucru. Ei sunt prezentați ca victime ale legilor adoptate împotriva păgânismului în general și împotriva profesorilor păgâni, și nu ca o măsură privată luată împotriva Școlii din Atena. Este adevărat că cei mai mulți dintre cei pe care îi cunoaștem erau într-adevăr „atenieni” sau, după cum spuneau ei, „mansarda”, adică predau la Atena: astfel sunt Damasc Diadoh și Symplicius; altele aparțineau probabil Academiei, nu neapărat în 529. Dar trebuie să ne ferești să nu exagerăm importanța pe care Școala ateniană o putea avea încă în 529. După moartea lui Proclus, faima ei a scăzut foarte mult. Ea făcea ceea ce încerca să supraviețuiască.76

Oricum ar fi, chiar dacă interzicerea predării dată de Iustinian, după Malala, împotriva atenianului

75 P. de JuLLEviLLE, L'École d'Athènes au IV' siècle après Jésus-Christ (Paris, 1868) 128-129. Pentru adevărata semnificație a ceea ce se numește „închiderea” Școlii din Atena, vezi GL Downey, „Justinian’s view of Christianity and the Greek classics”, Anglican Theological Review (1958) 1-12; totuși, trebuie să spun că nu sunt de acord cu poziția care a inspirat această lucrare, care este exprimată, de exemplu, în această frază (p. 4): „Epoca lui Justinian este un moment istoric de primă importanță în transmiterea moștenirea noastră clasică”. Vezi și: JF Duneau, Quelques aspects, 18 mp.

76 Ne lipsește în timp ce cartea lui J.-F. Dunos, treabă bună în ultimii ani ai Școlii, sau mai degrabă școlile din Atena. Pentru Damasc, vezi: W. Kroll, sv, RE (1901) 2039-2042. Despre Simplicia - K. Praechter, sv, RE (1927) 204-213. Păreri ușor diferite sunt exprimate în A. Cameron, „Thè End of the Ancient Universities” (vezi în special 664 și 669-670): autorul crede că Academia din Atena nu era în agonie când a fost lovită de edictul din 529, care, totuși, a fost suficient pentru a caracteriza păgânismul ei drept „activ și pernicios”; și că acest edict nu a avut alt efect decât închiderea Academiei și confiscarea proprietăților acesteia, în timp ce filosofia era încă practicată și predată în altă parte, cum ar fi școala soră din Alexandria, care a rămas păgână. Mai jos revenim la ultima afirmație. Nu am putut consulta o altă lucrare a lui A. Cameron, „Thè last days of the Academy at Athens”, Proceedings of the Cambridge Philological Society 195 (1969) 7 sq.

profesorii, aveau mai mult semnificație simbolică decât puterea reală, lupta împotriva păgânismului și proclamarea oficială a intoleranței au dat însă roade. Povestea lui Agathias este elocventă, la fel ca și faptul că ultimii filozofi au fost nevoiți să caute protecție față de perși. Se știe cum a ieșit misiunea încredințată lui Ioan al Asiei, care nu a ezitat în mijloace și, ca la Constantinopol în 546, a ordonat arestarea, întemnițarea, tortura și uneori executarea gramaticilor, retoriștilor, avocaților și doctorilor.77 Malala. relatează78 că în 562, „grecii” au fost arestați, duși la ridicol prin Constantinopol, iar cărțile lor au fost arse în Kinegia concomitent cu imaginile zeilor lor – focul acestui incendiu este de rău augur. Fără îndoială, declinul educației și culturii laice superioare începe sub Justinian. Procopie, în maniera sa polemică, sugerează această idee, spunând că împăratul a vrut să καταλύειν το τών ρητόρων αξίωμα și a desființat pensiile medicilor și profesorilor, astfel încât să nu se mai audă de ei.79 Zonara, explicând aceste măsuri în mare parte: nevoie de bani , de care Iustinian avea nevoie pentru clădirile sale și mai ales pentru Hagia Sofia, el repetă că împăratul a ordonat desființarea întreținerii care se plăteau în orașele Imperiului ca si altii care

77 Vezi: J. Pargoire, L'Église Byzantine de 527 a 847 (Paris, 19233) 13-14; cm.

L. Bréhier b A. Fliche, V. Martin, Histoire de l'Église, 443-444, cu referiri.

78 Maiala, 491. Pentru data acestei ultime persecuții a păgânismului sub Justinian, 562, nu 559, vezi E. Stein, Histoire du Bas-Empire (Paris-Bruxelles-Amsterdam, 1949) II, 799 sq.

79 Procopius Caesariensis, Historia arcana, § 26. Fie Procopius are în minte toți medicii și profesorii fără discernământ, ca urmare a exagerării pamfletice, fie se gândește mai ales la păgâni, iar ceea ce spune dezvăluie cât de mare au ocupat ei până în vremea lui. .

80 Zonara, III, 157 (XIV.6.31-32). Cu toate acestea, este obișnuit să dai vina pe persoana criticată pentru αγροικία.

demne de luat în considerare81, nu pot scăpa de critică, dar luate împreună dau impresia care mi se pare corectă: renașterea literaturii și culturii antice, care a început la Constantinopol sub Constantius, a făcut loc unui declin două secole mai târziu. Autorii antici au încetat să fie copiați.82 Li se atribuie un loc numai în predare. Vot

81 Nu știu cum să interpretez un pasaj interesant din Patria (Scriptores originum, II, 229): și portul Sofia a construit Iustin (Юстин II, 565-578) ... înainte de a construi portul a existat un portic arcuit, a fost construit de marele Constantin, iar filozofii, dizii, tebanii și atenienii și grecii, au venit și după Constantin s-au ales cetățenii, iar aceasta a durat până la Iustin, iar dizii au fost mereu biruitori* și, fiind învins de Justin, nu a urcat niciodată până astăzi. В том сплении выполнение и басен, care este Patria, este foarte greu să recunoști un sâmbure de adevăr. Mă întreb însă dacă acest text nu conține ceva ca un ecou al închiderii Școlii din Atena sau, în orice caz, al declinului culturii filozofice de la sfârșitul secolului al VI-lea. Despre porțile „Sofia” și vezi Iustin al II-lea недавнюю работу A. Cameron in Byz 37 (1967) 11-20 (cu bibliografie).

82 Desigur, au existat și excepții. Un exemplu: prin secolul VI. ei atribuie (dar această dată este ipotetică) fragmente din comentariile lui Porfirie despre Parmenide, păstrate într-un palimpsest pe foi găsite în cartea de rugăciuni a lui Bobbio; vezi articolul lui R.-N. Hadot în RÉG 74 (1961) 410-438, cu bibliografia anterioară. EA Lowe, „Simptome grecești într-un manuscris din secolul al VI-lea al Sf. Augustin şi într-un grup de manuscrise legai latine”, Didascaliae. Studiile în onoarea lui Anselm M. Albareda (New York, 1961) 279-289, sugerează că un grup de manuscrise juridice latine și chiar un manuscris al Sf. Aviustina. Într-adevăr, pare plauzibil ca la Constantinopol în secolele V-VI. manuscrise latine transcrise. De altfel, aceasta trebuie să se refere la mănăstirea Aquimites, despre care se poate citi în G. Dacron, „La vie ancienne de saint Marcel l'Acémète”, LV 86 (1968) 271-321, în special 274-275: această mănăstire. a fost angajat în activitate „literară” legată de controversele religioase ale vremii (s-a preocupat în special de lucrările lui Isidore Pelusiot și, poate, după cele mai recente lucrări ale lui U. Riedinger, pseudo-Cezareea și pseudo-Dionisie), și exista, chiar în Constantinopol sau în metochus Irineon de pe Bosfor, o mare bibliotecă și un atelier de scris. Comunitatea akimiților, printre

altele, se distingea prin faptul că era trilingvă (siriană, greacă, latină) și se poate presupune că biblioteca și scriptorium-ul erau aceleași.

cei mai zeloși interpreți ai lor sunt tăiați, iar dușmanii lor sunt înălțați: ne putem aminti, de exemplu, de cel mai mare poet al Bizanțului, Roman Melodist.83 În oraș, profesorii își pierd poziția și privilegiile. Fără îndoială, sub Justinian, mai există84 gramaticieni, retori și filozofi „greci” crescuți în perioada anterioară – se pare că a fost nevoie de puțin mai mult de o generație pentru ca consecințele tăcerii impuse acestora să se manifeste.85

83 Până la apariția lui J. Grosdidier de Matons (în colecția Sources Chrétiennes), se poate face referire la P. Maas, C. A. Trypanis, Sancii Romani Melodi cantica. Cantica genuine (Oxford, 1963). Vezi ce au spus editorii în Introducere, p. xxii, despre lipsa de educație istorică și literară a lui Roman și despre atacurile sale asupra culturii păgâne. Vezi și în imnul Rusaliilor reproșurile la adresa lui Aratus, Platon, Demostene, Homer, Pitagora și împotriva doctorilor păgâni, citat de P. Maas, „Die Chronologie der Hymnen des Romanos”, BZ 15 (1906) 1-44, vezi . 21-22; cf. în ediția lui Maas și Trypanis r. 265.

84 Lipsesc lucrările recente despre cele mai interesante, din punctul nostru de vedere, personalități ale secolului al VI-lea. Cel mai studiat, dar nu cel mai important pentru noi, a fost Agathius: epigramele sale au fost publicate de G. Viansino (Agazia Scolastico, Epigrammi (Milano, 1967)), Istoria sa a fost publicată de R. Keydell (Agathiae Myrinaei Historiarum), un carte de A. Cameron, lui Agathias îi este dedicată . Născut probabil în jurul anului 532 la Myrina, fiul unui anume „retor”, a studiat retorica la Alexandria, apoi dreptul la Constantinopol, unde a slujit ca scolastic până la moartea sa în 580. la istoria moralizantă a clasicismului, este o imitație, deși , după cum a arătat Averil Cameron, cunoștințele sale despre lucrările anticilor sunt limitate. Cu excepția evenimentelor politico-militare, el manifestă atât de puțin interes pentru epoca sa – poate pentru a nu încălca „legea genului” în înțelegerea sa atât a istoriei, cât și a poeziei epigramatice – încât a stârnit dezbateri cu privire la dacă el a fost un păgân sau (ceea ce pare mai plauzibil, dar nu evident) un creștin. Un astfel de personaj, cel puțin așa cum avem ocazia să-l recunoaștem, nu are nimic de spus.

85 Desigur, cu totul altă problemă, fără legătură cu cea care ne priveşte, este prezenţa în biserici în secolul al VI-lea. mozaicuri de podea pe subiecte naturalistice, geografice și cosmografice, despre care se spunea adesea despre iconografia „științifică” sau despre „renașterea temelor clasice”. Vorbim despre unul dintre aspectele artei religioase ale epocii, folosirea anumitor simboluri, ascendent

Este Justinian responsabil pentru asta? În măsura în care o persoană este responsabilă, care este întruchiparea epocii și forțele profunde care o conduc. Măsurile pe care le-a luat sunt doar sfârșitul luptei dintre creștinism și păgânism, Ortodoxia împotriva ereziei, o manifestare a acelui spirit de unire și autoritarism care a domnit peste ruinele pentru care Justinian poartă doar o responsabilitate parțială. La începutul secolului al VI-lea, ceva se termina și era nevoie de o lungă perioadă de maturizare înainte ca altceva să-i poată lua locul. În acest decalaj se află „vârsta lui Iustinian” – un timp mort petrecut în întreprinderi, unde vanitatea se certa cu naivitate, în ciuda Codexului și a Sfintei Sofia, ultimele roade ale căsătoriei elenismului cu Roma și Orientul. În timp ce împăratul în activitatea sa urmărește himera universalului roman ™, puternice valuri adânci de migrații și invazii sparg relieful lumii vechi și, la scurt timp după aceea, mentalitatea acesteia.

spre trecutul îndepărtat, și nu despre o renaștere umanistă. Această întrebare a fost ridicată de E. Kitzinger, „Mozaic pavements in the Greek East and the question of a „rennaissance” under Justinian”, în: Actes du VIe Congrès international des Études Byzantines, Paris, 1948, voi. II (Paris, 1951) 209-223. De atunci, unele aspecte au fost revizuite în lucrările pe mozaicurile de podea din acea epocă, în special de E. Kitzinger însuși (vezi DOP 6 (1951) 83-122). J.P. Sodimi, care studiase mozaicurile Greciei propriu-zise, a reluat această problemă.

Șeful TV

Evul întunecat: decalaj sau continuitate?

Aspecte comune

După moartea lui Iustinian (565), începe o perioadă de două secole și jumătate, cea mai greu de înțeles și de evaluat din toată istoria bizantină. Această dificultate în sine se datorează parțial naturii surselor și lipsei acestora. Prima fază, care include domnia lui Heraclius și este, parcă, o continuare a trecutului deja condamnat, se încheie cu cucerirea arabă. Apoi vedem cum se dezvoltă consecințele loviturii bruște aduse de musulmani asupra Imperiului și a întregii lumi vechi: schimbări profunde în legislație, în instituțiile publice, în economie, în mentalitate. Crizele interne și externe se succed una după alta. Iconoclasmul se încadrează în acest context: într-un fel, este ca un conflict între Europa, care nu a fost atins de arabi.

cucerire și Asia, șocată de el și în pericol de moarte. Este de mirare că Asia, sau mai degrabă o formă de gândire asiatică, a triumfat pentru o vreme? *

Scopul nostru nu este să discutăm despre coincidența remarcabilă a acestei epoci cu acel fenomen din Occident, care a fost numit și „Evul

întunecat”. Din punctul de vedere al cercetărilor noastre, în întreaga istorie a Bizanțului nu există epocă mai săracă, judecând după izvoarele care au ajuns până la noi. Dar dacă această sărăcie a apărut, atunci trebuie să presupunem că a găzduit o maturare lentă care a dat roade în secolul al IX-lea. Schimbarea de limbă, căreia elenizarea Imperiului1 a dat, parcă, un nou impuls pentru evoluția ulterioară, de acum înainte se va opune, dar și se va amesteca între ele o limbă vie și, într-un fel, „populară”, pentru care Malala este precursor în secolul al VI-lea, și o limbă învățată sau chiar arhaizantă. Acest excelent instrument a fost pus mai întâi în slujba construcțiilor religioase, iar toate marile nume de aici aparțin oamenilor Bisericii: Gheorghe Pisis, Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschinul, Teofan Mărturisitorul, Patriarhul Nicefor, Teodor Studitul. În istoria după Teofilact Simokatta, care sub Heraclius vorbește despre domnia Mauritius, și în filozofie după Ștefan din Alexandria, care în secolul al VII-lea comentează despre Aristotel și Platon, va trebui să aștepte mai mult de două secole pentru a găsi altceva decât scrierile reprezentanţilor Bisericii. Doar legislația, din care Egloga este un monument remarcabil, și științele, unde însă, înainte de Matematica Leului, nu există nume remarcabile, rămân parțial ocupația laicilor. Dar este legitim, vorbind despre Bizanț, să ne opunem laicilor și oamenilor Bisericii? linie de separare

1 Mă refer aici la elenizare în raport cu Occidentul și cu tradiția latină, fără a atinge influența Orientului Asiatic.

aici, mai degrabă, este monahismul. În orice caz, consecințele tuturor acestor lucruri nu puteau fi decât îngrozitoare.

Cu toate acestea, există două greșeli de care trebuie să fii conștient. Primul este să dea vina pe obscurantismul perioadei, care, poate, și-a arătat indiferența față de „iluminism” doar pentru că avea nevoie să rezolve probleme mai stringente, pe care a reușit să le rezolve. A doua greșeală este de a ataca conflictul asupra icoanelor, care este văzut ca fiind distructiv sau deconstructiv, când, dimpotrivă, a jucat un rol stimulativ. Mișcarea care i-a produs pe Ioan de Damasc și Teodor Studitul, printre alții, poate indica mai degrabă o criză decât o scădere a cunoștințelor. Și, pe de altă parte, dacă informațiile noastre nu ar proveni în întregime de la iconoduli și nu ar avea un caracter înverșunat anti-iconoclastic, distorsionând toate perspectivele, ne-am întâlni cu o gândire cel puțin suficient de puternică și, poate, mai originală, roadele. dintre care nu vor pieri complet. Controversa despre icoane a provocat, pe de o parte, și pe de altă parte, o mare activitate în domeniul construcțiilor filozofice, iar dacă triumful călugărilor și iconodulilor nu este de obicei privit ca o victorie a unui spirit liber și inovator, aceasta, cel puțin, nu trebuie să ne împiedice să constatăm o coincidență remarcabilă: momentul restaurării definitive a icoanelor a coincis cu prima renaștere a umanismului bizantin. Vom reveni la această problemă mai târziu.

Lipsa manuscriselor

Cel mai remarcabil fapt pentru epoca care ne interesează acum este absența aproape completă a manuscriselor care au ajuns până la noi. Din secolul al VII-lea până în secolul al IX-lea nu avem practic nimic. R. Devrees a întocmit o listă de manuscrise grecești datate: cu excepția Dioscoridelor vieneze (c. 512), nu menționează nimic înainte de Vatic. 1666, o traducere greacă a dialogurilor Sf. Grigore, făcută în 800, probabil la Roma. Apoi urmează

un Vaticanus 813-820 cu mesele lui Ptolemeu, un Bodleianus greco-latin cu fragmente din Vechiul Testament, datând din aproximativ 817, și cel mai vechi manuscris minuscul datat, Evanghelia de la Leningrad, finalizat la 7 mai 835. Primul manuscris literar secular grecesc pe care îl găsim în această listă, - Platon lui Clark din biblioteca Aretha, copiat în 895. 2 „Nu știm deloc”, scrie R. Devreess, „manuscrise și chiar fragmente care ar putea fi atribuite secolelor VII și VIII, cu cu excepția foilor de la Anthemius păstrate la Milano.”3 Pe de altă parte, vorbind de palimpseste cu texte seculare subiacente,4 pentru aceeași epocă nu poate cita decât un text al lui Homer5, Strabon6, un comentariu la Parmenide7 și unul fragment din Elementele » Euclid;8 în plus, datarea lor este foarte ipotetică.

Un studiu al manuscriselor grecești ale Bibliothèque Nationale de Paris9 arată că, printre fragmentele primelor nouă secole, colecțiile Coalene nu conțin un singur text secular, cu excepția a patru folii care servesc

2 R. Devreesse, Introducere, 286 sq. Este important de menționat, totuși, că această listă conține doar manuscrise datate pentru care există reproduceri de fototip; dar pentru era timpurie, acesta este aproape totul. Studiul amplu făcut de Kirsopp și Silva Lake se referă doar la manuscrise minuscule (înainte de 1200), dar rezultatele sunt aceleași.

3 R. Devreesse, Introducere, 26. Manuscrisul citat este Ambros. 491.

4 Ibid., 14-15.

5 britanici. Mus. Adăuga. 17210. Dar datează din secolul al VI-lea. în M. Richard, Inventaire, 27.

6 Vatic. gr. 2061, 2306: Secolul VI sau VII.

7 Dar acesta este un manuscris din Torino care a ars într-un incendiu în 1904, iar data este nesigură.

8 britanic. Mus. Adăuga. 17211; vezi: M. Richard, Inventaire, secolele 27\7-8. De remarcat că acest palimpsest, ca și cel al lui Homer, provine de la mănăstirea Sfânta Maria Maica Domnului din deșertul Nitriei și este scris cu o excelentă grafie siriacă.

9 Desigur, am consultat cel mai bun expert al lor, Sh. Astruk, căruia îi mulțumesc pentru informațiile oferite cu amabilitate.

aşezatoare de cărţi din Coislin 120, cu prescripţii medicale şi formule, posibil din secolul al VIII-lea, secolul al IX-lea, găsim acolo patru texte.13 Un studiu similar în alte biblioteci ar trebui să dea rezultate similare: în primele cinci cataloage publicate ale colecţiilor greceşti ale Vatican, există un singur text laic creat înainte de secolul al X-lea și acesta este textul secolului al IX-lea - celebrul Ptolemeu (Vatic. grec . 1594, minuscul).

Astfel, putem afirma două lucruri. Pe de o parte, pur și simplu nu au un singur manuscris laic referitor la perioada pe care o luăm în considerare. Dar, pe de altă parte, numărul manuscriselor religioase din această perioadă este și el extrem de mic. Cel de-al doilea îl corectează pe primul și avertizează împotriva noțiunii preconcepute conform căreia numai literatura seculară, în special lucrările Greciei antice, nu mai era copiată. Poate că într-adevăr a fost abandonat, dar acest lucru nu este dovedit de statisticile manuscriselor, căci este incredibil că manuscrisele religioase nu ar fi fost copiate în același timp; este chiar incredibil că manuscrisele legale, medicale, științifice au încetat să mai fie copiate și totuși nu le avem. Prin urmare, trebuie

10 R. Devreesse, Le Fonds Coislin, 11. Data nu pare a fi de încredere. R. Devreesse, Introducere, 31, menționează aceste foi ca fiind unul dintre cele mai vechi exemple existente de scriere minusculă, în timp ce al doilea este Vatic. gr. 2200; dar în tabel VII, el datează ultimul manuscris „secolele VIII-IX”.

11 cap. Astruc, M.-L. Concasty, Catalog des manuscris grecs. Troisieme partie: Le Supplement grec. T. III (Paris, 1960).

12 Desigur, las deoparte trei fragmente din papirusurile Akhmim (Hesiod, Euripide și un extras din Homer) din secolele III-V: Suppl, gr. 1099, ff. I-IVv.

13 N° 921, Comentariul lui Proclu la Timeu, minuscul; 1156, Aristotel și apoi Pavel din Eghina, minuscule; 1362, Aristotel, uncial.

să admitem că s-a produs o adevărată catastrofă cu toate produsele atelierelor de scris și să renunțăm pentru moment la încercarea de a trage concluzii din aceste date negative?4 Trebuie să căutăm o altă soluție a problemei.

Universitatea din Mauritius, Fok și Herakle

Fără îndoială că la începutul perioadei de care ne preocupă, la Constantinopol se continua învățământul superior după programul tradițional și că, de exemplu, Mauritius acorda o mare importanță educației. Menandru în prologul său 14 15 spune că tatăl său, Eufrat din Constantinopol, considera lipsit de importanță ceea ce se referă la dezvoltarea mentală și că fratele său Herodot, după ce a început să studieze dreptul, a abandonat această afacere; el însuși a primit o educație juridică, dar a practicat puțin, deoarece nu avea nicio înclinație pentru luptele juridice și nu-i plăcea έν τή βασιΛείω στοά θαμίζειν. De ceva vreme s-a dedat la tot felul de fleacuri, un joc de circ, pantomime, până când, în cele din urmă, a fost îndemnat de împăratul Mauritius să scrie o continuare a poveștii întrerupte de moartea lui Agathias. În acest sens, el vorbește despre Mauritius ca un patron al literaturii, care el însuși Μουσών εραστής ποιμάτων τε και ιστορίας ήδιστα έπαίων, consacrând o parte din timpul nopții acestui lucru. Aceeași părere o găsim și în Teofilact Simocatta, conform căruia Mauritius a onorat τούς ένηθληκότας περί τά κάλλιστα

14 Nu cred că teza prezentată în studiul privind scriptorium-ul bizantin este corectă, Σ. Κουγεας, în Praktika (ed. Academiei din Atena) 28 (1953) 458 sq., conform căreia în Bizanț a existat o ruptură în orice fel de cultură clasică în timpul celor două „epoci întunecate”, iar această ruptură nu avea nicio legătură. cu iconoclasm, dar a fost o consecință a cuceririi arabe a Egiptului și Siriei, adică țări din care provin cărți și oameni care le puteau înțelege.

15 C. de BooR (ed.), Menandros, Excerpta de legationibus (Bonnae, 1903) 438-439; C. Müller (ed.), Fragmenta historicorum graecorum, IV (Paris, 1868) 201-202; L. Dindorf, Historiei graeci minores, II (Leipzig, 1871) 1-2.

των μαθημάτων.16 Chiar în acest moment, Maxim Mărturisitorul, care s-a născut la Constantinopol pe la 580, studiază acolo gramatica, retorica și filosofia.17 Mai departe vom vedea că sunt cunoscute unele nume ale profesorilor și oamenilor de știință de atunci.

Din acest punct de vedere, ca și din alții, domnia lui Foca s-a diferit fără îndoială de cea a predecesorilor săi; dar a durat doar opt ani (602-610) și nu a putut lăsa urme adânci într-o regiune străină, printre altele, de interesele împăratului. Acest lucru ne determină nimic mai puțin decât să ne ferim de tradiția - susținută, totuși, de toți istoricii moderni - conform căreia Universitatea1 * ar fi fost închisă de Foca și redeschisă și chiar reorganizată de Heraclius. Cred că avem de-a face aici cu o interpretare eronată a dialogului imaginar dintre Filosofie și fiica ei Istorie, plasată de Simocatta la începutul istoriei domniei Mauritius, pe care a compilat-o sub Heraclius.19 Filosofia întreabă Istoria cum s-a întâmplat, că ar putea renaște – ea care a murit după venirea la putere a lui Foca. Filosofia adaugă că, la un moment dat, ea însăși a fost alungată din porticul regal20, dar apoi Heracleida21 i-a adus eliberarea, i-a restituit dreptul de cetățenie, i-a restaurat προς τά βασιΛέων τεμένη și, din nou, întreabă Istoria de unde a venit eliberarea.

16 Teof. Sim., 311.

17 PG 90, col. 69-72.

18 Folosesc uneori cuvântul „Universitate” pentru a mă referi la învățământul superior pentru că este convenabil, dar nu fac presupuneri despre instituții și adevărata natură a acestei „Universitate”.

19 Teof. Sim., 20-22. Traducere rusă de N. Pigulevskaya, vezi Feofilakt Simokatta, History (Moscova, 1957) 23-24.

20 Τής βασιλέως στοάς έξωστρακίσθην; așa că, sub Mauritius, predarea filozofiei se desfășura cel puțin în Bazilica; vezi mai sus, p. 93-95.

21 Cu alte cuvinte, urmașii lui Heraclius, tatăl, exarhul Cartaginei, sunt împăratul Heraclius și fiii săi co-conducători.

a venit la ea. Răspunsul istoriei: „Nu cunoașteți άρχιερεύς καί πρόεδρος tuturor οικουμένη? Filosofie: Sigur că știu, acesta este vechiul meu prieten, comoara mea. - Istorie: El m-a readus la viață, m-a scos, ca o nouă Alcesta, din liniștea mormântului, m-a dus la el, m-a îmbrăcat magnific, împodobit cu un colier de aur, mi-a făcut părul cu smoc. împodobită cu o cicada aurie [i.e. e. în maniera antică!]; apoi mi-a dat cu generozitate un amvon permanent și libertate de exprimare, eliberându-mă de pericole „Filosofie: Admir, fiica mea, generozitatea acestui mare preot, care a trecut prin toate treptele succesului, a atins culmea teologiei și virtuții Istorie: ai țesut perfect o coroană de laudă.”

Toate acestea sunt adevărate; dar persoana astfel lăudată nu este numită și pasajului i se dă o interpretare care mi se pare falsă, că se referă la însuși Heraclius.22 Mi se pare că la patriarh este la Serghie: se știe că la Constantinopol sub Heraclius a jucat rolul primului plan atât în afacerile civile, cât și în cele religioase. Dar cred, de asemenea, că ar trebui să ne ferim atât de a restrânge prea mult sensul unui text stricat de bombast insuportabil23, cât și de a avea încredere orboasă.

22 Cum o fac L. Vienyek, „Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur à Constantinople”, 18-19; F. Dvornik, „Photius”, 111-113, cu o traducere a textului lui Simocatta și următoarea concluzie: „Când Heraclius a pus capăt regimului distructiv al lui Foca, una dintre primele sale transformări a fost renovarea completă a Universității, care a fost apoi plasat în Bazilica; această onoare aparține unui singur împărat, în timp ce patriarhul nu a participat în niciun fel la asta, „Cred că nu este adevărat. Pe de altă parte, F. FucHs, Die hõheren Schulen, 8 ani, a înțeles că vorbește despre un patriarh. Pentru această lucrare altfel nesatisfăcătoare, a se vedea recenzia în direct de H. Grégoire (Byz 4 (1927-1928) 771-778), care face o treabă bună în scoaterea în evidență a principalelor probleme.

23 Cel puțin în ochii noștri. Vezi: Th. Nissen, „Das Prooemium zu Theophylakts Historien und die Sophistik”, Byzantinisch-Neugriechische

Simokatta, cuprins de ura pentru Fock și de dorința (sau simțul datoriei) de a-l lauda pe patriarh, căruia îi datora mult. Pe scurt, trebuie să renunțăm la încercarea de a extrage din acest dialog imaginar altceva decât următorul: 1) predarea filozofiei, care s-a desfășurat în Bazilica înainte de Foca, după câțiva ani grei, a înflorit în același loc sub Heraclius; 2) Teofilact Simocatta, identificându-se cu Istoria, a fost nevoit să tacă sub Fock: într-adevăr, cum a putut el să scrie istoria Mauritius în timpul domniei ucigașului său? Dar după anul 610, patronul său, Patriarhul Serghie, i-a întors ocazia de a-și crea opera și, probabil, i-a fost generos. În lipsa altor dovezi paralele, nu aș îndrăzni să merg mai departe fie să caut în cuvintele βῆμα ιδρυμένον o aluzie la ceva făcut de Sergius în favoarea Simokattai, fie să interpretez textul în ansamblu ca dovadă a restaurării și reorganizarea Universităţii în epoca lui Heraclius. Nu văd aici decât dorința de a sublinia contrastul cu domnia lui Foca și de a glorifica revenirea la forma de guvernământ care a fost înaintea lui. Dar nici aceasta nu este lipsită de interes.

Din păcate, avem puține dovezi despre profesorii acelei epoci. Două nume ies în evidență - George Hirobosca pentru gramatică cu filologie și Ștefan din Alexandria pentru filozofie și științe. Dar, de fapt, nu se știe exact când a trăit Hirobosk24, ceea ce este acum atribuit de obicei la sfârșitul secolului al VI-lea.25 În manuscrise i se dă titlul γραμματικός.

Jahrbücher 15 (1939) 3-13, unde se vorbește însă foarte puține (p. 12-13) despre dialogul dintre Istorie și Filosofie.

24 K. Krumbacher, Geschichte, 583-585; L. Cohn, „Choiroboskos”, RE (1899) Col. 2363-2367; W. Christ et alii, Die Altchristliche Griechische Litteratur, II, 1079-1080.

25 W. Christ et alii, Die altchristliche griechische Litteratur, II, 1079, n. 4; H.-G. Beck, Kirche, 468 (începutul secolului al VII-lea). Multă vreme ei nu știau / la ce oră între secolele VI și X ar trebui să fie atribuită Hirobosca. Cred că am fost primul care l-a plasat în a doua jumătate a secolului al VI-lea. G. Hoerschelmann, De Dionysii Thracis interpretibus, 71 sq., 74. Nu există nimic despre acest subiect în A. Hilgard,

καί οικουμενικός διδάσκαλος.26 Cunoaștem o parte din prelegerile sale publicate sub forma σχόλια από φωνής.27 El este autorul unor comentarii la gramatica lui Dionisie Tracul, , accent, etc.;28 cunoașterea și stilul limbii grecești în puritatea ei străveche, precum și cei care, împreună cu Constantin Laskaris și Urban de Bellunsky, au servit

Renașterii ca compilatori ai primelor gramatici grecești ale epocii moderne.

Despre Ştefan din Alexandria putem spune cel puţin că a venit la Constantinopol şi a predat acolo în timpul lui Heraclie.29 Manuscrisele îl numesc φιλόσοφος, sau

De Artis Grammaticae ab Dionysio Thrace compositae interpretationibus veteribus (Disertație de Heidelberg. Leipzig, 1880); autorul nu scrie despre Hirobosuke. Acum, că a devenit clar că articolul „Tamiathis”, unde este menționat Hiro-bosk, nu este o interpolare în Ethnika lui Ștefan de Bizanț, B. A. Muller („Zu Stepanos Byzantios”, Hermes 53 (1918) 337-357, vezi 345- 347), concluzionează de aici că Hiroboska ar trebui atribuită secolului al VI-lea, între 500 și data întocmirii lui Ethnika.

26 Vom reveni la titlul de profesor universal. Unele manuscrise îl mai numesc și διάκονος și χαρτοφύλαξ, dar J. Darrouzès, Recherches sur les οφφίκι,α, 22-23 și 68, n. 1, consideră că aceste denumiri, în special ultima, sunt „neîntemeiate”.

27 M. Richard a arătat că înainte de secolul al VIII-lea. από φωνής înseamnă „despre predarea orală a ceva”, „însemnări luate în timpul ceva”; începând din secolul al IX-lea. από φωνής poate precede numele oricărui autor fără a adăuga vreo conotație specială: M. Richard, „Από φωνής”, Byz 20 (1950) (Actes du Congrès de Bruxelles, II) 191-122; despre Hiroboska, vezi 203, 213, n. 1. Voi nota în treacăt o utilizare străveche a φωνή, care nu pare să fi supraviețuit în Bizanț: M. Leroy, „Sur um emploi de φωνή chez Platon”, RÉG 80 (1967) 234-241, înțelege acest termen în un pasaj din „Cratylus” în sensul ortografiei și notează că ορθογραφία apare în dicționarul gramatical abia în jurul secolului al II-lea d.Hr.

28 G. Hoerschelmann, De Dionysii Thracis interpretibus, 39 sq.

29 K. Krumbacher, Geschichte, 621. Singura lucrare semnificativă despre Ștefan rămâne, cred, teza lui H. Usener, De Stephano Alexandrino. A publicat două tratate: αποτελεσματική πραγματεία cu o prezicere a viitorului dinastiei Mahomet, care

μέγας φιλόσοφος și οικουμενικός, sau καθολικός διδάσκαλος, odată - οικουμενικός φιλόσ οφος. Acesta este probabil acela

atribuită în mod fals lui Ștefan și, de fapt, o lucrare mult mai târziu și un tratat tehnic despre cronologie și calendarul ecleziastic care pare să fie al lui (vezi mai jos), deși unele părți sunt atribuite de către Usener însuși împăratului Heraclius. Primul dintre aceste două tratate ridică probleme care, mi se pare, nu au fost pe deplin rezolvate. Curios este că Cedrin (Cedr., I. 717) ne informează că „în anul al 12-lea (al domniei lui Heraclie), de la înfăptuirea lumii 6131, la 3 septembrie, miercuri, a fost compus θεμάτιον τών Σανρακηνώνύ Ştefan al Alexandriei”, care a concluzionat că stăpânirea lor va

înflori timp de 309 ani etc.; dar 3 septembrie 622 cade vineri, iar miercuri cade în 621 (care, de asemenea, și mai probabil, poate fi considerat al 12-lea an al domniei lui Heraclius): de aici și corectarea anului de la crearea lui. lumea de la 6131 la 6130- , deja sugerat de Userer. Pe de altă parte, în același tratat (H. UsENER, De Stephano Alexandrino, 17), Ștefan ar trebui să spună despre sine că l-a învățat deja pe ucenicul său Timotei, căruia i se adresează tratatul, și pe colegii lui Timotei άριστοτελικάς φυσιολογίας , τάς γεωμετρικός περινοίας, τάς αριθμητικός αναλογίας, τ άλληγορίας καί δυσεύρετους νοήσούριο νοήσούς νοήσούς νοήστούς, τ άλλογίας, ακτήρας καί πολυθρυλλήτους αστρομαντείας], τός πτολεμαικάς ** καί συ ντάξεις καί οργανικός οργανικός οργανικός αμανικός. Cuvintele dintre paranteze sunt suspectate de către User. Dar care este valoarea reală a acestui text? Și de unde vine legenda lui Ștefan, căruia tradiția i-a atribuit și tratatul τής ιερός τέχνης τής τού χρυσού ποιήσεως? Puține se găsesc în R. Vancourt, Les derniers commentateurs alexandrins d'Aristote, l'école d'Olympiodore, Etienne d'Alexandrie (Lille, 1941): autorul ridică şi lasă deschisă întrebarea dacă a existat unul sau mai mulţi Stephens. , și dacă Ștefan al Alexandriei și Ștefan al Atenei sunt o singură persoană; el crede că comentariul la De anima atribuit lui Ioan Filopon este de fapt Ştefan din Alexandria. K. VoGEL, „Der Anteil von Byzanz an Erhaltung”, 118, spune că Ștefan a fost chemat în Bizanț în jurul anului 612 de către patriarhul Serghie să predea acolo (dar nu la Academia Patriarhală!). Vezi și nota dedicată lui Ștefan de LG Westerink, Prolegomene anonime, xxiv-xxv: există motive de a crede că filozofia platoniciană în secolul al VII-lea. a fost încă predat public, iar acesta este un fapt interesant, notează autorul; el crede că filosoful Ștefan, numit alexandrinul, este probabil aceeași persoană cu profesorul de medicină, care în manuscrisele comentariilor sale despre Hipocrate și Galen este numit atenian, dar a fost și filozof.

Στέφανος despre Μαθηματικός, despre care Vita Basilii (ThCont, 338, 1. 10-12) spune că a făcut horoscopul lui Heraclie și a prezis că va muri de apă. Se pare că a predat, pe de o parte, filosofia lui Aristotel și Platon, iar pe de altă parte, aritmetica, geometria, astronomia și muzica. Probabil a comentat și despre Hipocrate și Galen. Nu aceasta, împreună cu disciplinele pe care le-a predat Hirobosk, nu alcătuiesc aproape toată programa epocii? Și în ce măsură corespunde realității?

Autobiografia Ananiei Shirakts

Ajung la unul, mi se pare, un text foarte interesant – „autobiografia” armeanelor Anania Shirakts. Multă vreme a fost cunoscută doar într-o versiune incompletă și într-o traducere în limba engleză, cu multe ambiguități și pasaje dificile.* 30 Dar o versiune mai completă a fost publicată pe

canapea, iar manuscrisele spun că a predat la Alexandria (Ibid., n. 94). În cele din urmă, o notă scurtă, dar informativă a lui R. Browning în The Classical Review, NS 15 (1965) 262-263, arată că comentariul la πρόχειροι κανόνες a lui Ptolemeu, găsit la Paris, gr. 2162, fol. 211-232v, și atribuit lui Ioan Zetz, este de fapt un comentariu al lui

Ștefan al Alexandriei, publicat parțial de H. UsENER, și marchează în el o indicație cronologică corespunzătoare anilor 619-620. - probabil cuvintele împăratului, adică Heraclius. El adaugă că până la publicarea unui comentariu mai amplu al lui Theon din Alexandria despre πρόχειροι κανόνες, problema originalității lui Ștefan pe acest subiect nu poate fi hotărâtă. Din toate acestea rezultă clar că ar fi foarte util să reluăm studiul lui Ștefan al Alexandriei și scrierile sale.

30 Traducere în engleză (realizată dintr-o traducere din limba rusă): F. C. Cony-BEARE, „Ananias of Shirak (AD 600-650 C.)”, BZ 6 (1897) 572-574. Ediția textului armean: K. Patkanyan, Ce s-a păstrat din lucrările lui Lnania Shiriktsi (Sankt. Petersburg, 1877) (în armeană); L. Alishan, Hatapatum (Venie, 1901) 232-233. Este important să avertizam cititorul că traducerea lui Konybeer, care este constant citată, a dat naștere unor concepții greșite serioase. De exemplu, l-a forțat pe Anania să viziteze Constantinopolul pentru studii, unde de fapt nu a venit niciodată.

armeană și tradus recent în franceză de A. Berberi-an.31 După cum am scris în altă parte,32 textul nu mi se pare definitiv stabilit: rămân niște pasaje dificile. Cu toate acestea, în prezent, această așa-numită versiune lungă ar trebui folosită, iar cei care nu cunosc armeană ar trebui să folosească traducerea franceză a lui A. Berberian.

Anania (de fapt, acesta este numele satului natal al eroului nostru) din Shirak (regiunea Armeniei în care se afla acest sat), părintele științelor exacte ale Armeniei, în cuvintele ultimului său traducător, cel inițiator în această țară al studiului matematicii, cosmografiei și cronologiei, sa născut la sfârșitul secolului al VII-lea sau chiar la începutul secolului al VII-lea; nu se cunoaște data morții sale, după 667. Este singurul autor antic armean care ne-a lăsat autobiografia. Într-adevăr, acest termen nu este prea potrivit aici: în general, textul este povestea lui Anania despre circumstanțele educației sale științifice. Dar tocmai asta ne interesează.

Așadar, Anania, după ce a studiat în țara sa „toată literatura poporului nostru armean, precum și Sfintele Scripturi”, a dorit să înțeleagă „filozofia” și să studieze „știința numerelor”, pe care o considera mama tuturor cunoașterii. Dar „n-a găsit în Armenia pe nimeni care să cunoască filozofie, nici măcar cărți științifice nu existau acolo”. Drept urmare, a plecat „la țară

31 Text armean: J. Dashian, Katalog der armenischen Handschriften in der Mechitaristen-Bibliothek zu Wien (Vienne, 1885) 174-176; A. Abrahamyan, Literary Works of Anania Shirakts (Erevan, 1944) 206-209 (în armeană). Traducere franceză (cu introducere): H. Berbérian, "Autobiographie d'Anania Sirakac'I", Revue des Etudes arméniennes, NS I (1964) 189-194.

32 P. Lemerle, „Note sur les données historiques”, 195: „Ar fi de dorit să se întreprindă o ediție critică bazată pe corpul manuscriselor cunoscute (...). Nu sunt sigur că așa-numita versiune completă, deși

este în general mai bună, ar trebui să fie pretutindeni preferată versiunii numite incomplete: de exemplu, acesta din urmă spune că profesorul cu care Tihic a studiat la Constantinopol a venit din Atena ", orașul filozofilor”; surprinzător că acest detaliu interesant nu este cuprins în versiunea completă.

greci” și, la sfatul primit la Teodosipolis de la un anume Eliazar, a mers în provincia bizantină Armenia a IV-a (mai precis, locul nu este definit) la un matematician pe nume Christosatur33 și i-a devenit student. Şase luni mai târziu, a observat că cunoştinţele profesorului său erau insuficiente. Apoi și-a pornit să plece la Constantinopol, dar în acea perioadă s-a întâlnit cu compatrioți, care l-au descurajat să întreprindă o călătorie atât de lungă, sfătuindu-l să meargă mai bine la Trebizond, unde locuia un „cărturar bizantin”, foarte cunoscător și foarte faimos, pe nume Tychicus, care, de altfel, cunoștea limba armeană, pe când și-a petrecut tinerețea în Armenia. Oamenii au venit de la Constantinopol pentru a intra în școala lui și, destul de recent, un grup de tineri din capitală, condus de un diacon patriarhal pe nume Philagrios, a întreprins o călătorie pe mare la Trebizond în acest scop: compatrioții lui Anania au călătorit pe aceeași navă cu ei la Sinope. , de unde și-au continuat călătoria pe uscat. Anania a urmat sfatul, s-a dus la Trebizond, l-a găsit pe Tychicus „în martiria Sfântului Eugeniu” - deci, acolo și-a dat lecțiile34 - și timp de opt ani i-a fost elev. Tihic l-a iubit atât de mult pe Anania încât a stârnit invidia colegilor discipoli „de la curtea regală”: în spatele acestor ultime cuvinte, care însă nu sunt în așa-numita versiune lungă,35 trebuie

33 Christodotus în textul lui Conybire. Este imposibil de spus dacă Christosatur a fost un armean - caz în care forma numelui său Christodotus este grecismul - sau, mai plauzibil, un grec, al cărui nume Ananias l-a redat în armeană.

34 Se știe că Sfântul Eugen este hramul Trebizondului: sanctuarul său trebuie să fi fost o clădire impunătoare. Remarcăm aici în treacăt un indiciu că educația științifică a fost efectuată de oameni de știință seculari sub baldachinul bisericii.

35 Traducerea publicată de A. Berberian se bazează, desigur, pe așa-numita versiune lungă sau completă, dar include în două locuri discrepanțe din așa-numita versiune scurtă sau incompletă, care, dacă nu mă înșel, sunt completări. . Acestea sunt, pe de o parte, cuvintele „de la curtea regală” din descrierea colegilor studenți din Constantinopol.

înțelege, după cum cred, στοά βασίλειος sau βασιλι,κή, adică „Universitatea” din Constantinopol, de unde, în consecință, au venit tinerii conduși de Philagrios. Ananias a învățat de la Tychik

elementele de bază ale matematicii și elementele altor științe. Citea mult, pentru că profesorul avea o bibliotecă foarte bogată: „cărți cunoscute și secrete,36 cărți lumești, cărți științifice și istorice, cărți de medicină și cele care vorbesc despre cronologie.”37 Se pare că Tihic a făcut uneori o traducere improvizată. pentru el din aceste lucrări grecești în armeană – cu atâta ușurință, spune studentul, că era ca și cum ar avea litere armenești în fața ochilor, nu grecești. În acest moment al poveștii sale, Anania începe să povestească cum profesorul său a învățat limba armeană și, în general, a obținut o învățătură atât de mare, incluzând astfel în propria sa biografie biografia cărturarului și profesorului grec Tychicus, care este și mai interesantă pentru noi.

Tychicus era originar din Trebizond, unde se pare că s-a născut în jurul anului 560.38 A parcurs un drum lung în viață ca

Anania și, pe de altă parte, așa cum am spus deja, indicația că profesorul Tihic din Constantinopol era „un cărturar din Atena, orașul filosofilor”. Acest lucru confirmă necesitatea unui studiu critic al tradiției acestui text și, de asemenea, mă face să cred că versiunea numită – poate incorect – incompletă, ar putea fi bazată pe un text corectat de cineva care cunoștea bine starea de lucruri din Bizanț – oricum, destul de bine să știm că Atena, chiar dacă nu mai era, a fost cândva un oraș al filozofiei prin excelență și că la Constantinopol învățământul superior se făcea, atunci sau mai devreme, în στοά βασιλική. Dar să-i lăsăm pe armeniști să vorbească despre această ipoteză.

36 Ar trebui aceste cuvinte să însemne învățare „externă” și „internă”?

37 Anania a fost într-adevăr deosebit de faimos în Armenia ca calculator al calendarului bisericesc: Catholicos Anastasius l-a însărcinat, după cum se spune, să stabilească un ciclu care ar putea sta la baza unui calendar fix.

38 În ceea ce privește interpretarea datelor istorice cuprinse în textul lui Anania, mă refer din nou la lucrarea mea: P. Lemerle, „Note sur

militar în Armenia, în trupele comandantului bizantin Ioan Mistakon, în timpul împăraților lui Tiberius și mai ales Mauritius, până când, în cele din urmă, a fost grav rănit într-o bătălie de lângă Antiohia, unde s-au întâlnit trupele persane și grecești, și ca un rezultat și-a pierdut toată proprietatea: sa întâmplat, trebuie să fi fost în 606-607, în timpul domniei lui Phocas. Și-a revenit în Antiohia, după ce și-a făcut un jurământ: în caz că își va reveni, să nu caute mai multe bunuri materiale, ci să se străduiască numai pentru cunoaștere și înțelepciune. Apoi pornește într-o călătorie lungă care, după o scurtă vizită la Ierusalim, îl duce la Alexandria, unde studiază trei ani, apoi la Roma, unde rămâne un an, și în cele din urmă la Constantinopol, unde urma să ajungă. în primul domnia lui Heraclius. Durata șederii

sale în capitală nu este specificată, dar a durat mulți ani, de când a intrat în școala „unului om celebru, un cărturar din Atena, orașul filosofilor, care a dat lecții filozofilor orașului” , și a studiat cu el până când a ajuns la „cunoașterea perfectă”. Apoi s-a hotărât să se întoarcă în Trebizond și nu a cedat cererilor patriarhului - și acesta trebuia să fie celebrul Serghie - care dorea ca acesta să rămână la Constantinopol. Câțiva ani mai târziu, acel „eruditar atenian”, al cărui elev era, a murit, iar printre studenții săi nu era nimeni capabil să-i devină demnul succesor. Atunci Tihic a devenit obiectul unor noi cereri și chiar a primit de la împărat – adică de la Heraclius – ordin de sosire la Constantinopol. El a refuzat din nou, invocând jurământul său de a nu mai părăsi Trebizond. Și de atunci, „din Constantinopol însuși veneau oamenii să învețe cu el” – la fel și un grup de tineri studenți, însoțiți de diaconul Philagria. Anania a mers și el la Trebizond pentru a intra la școala lui Tychicus. Era, se pare, în anii 20 ai secolului al VII-lea și

les donnees historiques. Rațiunea pentru cronologia propusă aici poate fi găsită acolo.

Atunci Tihiku trebuia să aibă peste şaizeci de ani. Anania a petrecut cu el opt ani, după care s-a întors în Armenia, unde, la rândul său, a început să predea; dacă-l credem, acolo a fost complet dezamăgit, pentru că armenilor „nu le place studiul și știința”.

Acest text arată clar că marii profesori devin rari, că păstrarea și transmiterea cunoștințelor este slab asigurată. În ciuda conciziei sale, el ne vorbește despre trei generații de profesori - „cărturarul atenian” la Constantinopol, marele Tychicus din Trebizond (și, în același timp, mediocru Christodotus undeva în Armenia a IV-a), Anania din Armenia - ale căror activități acoperă întreg sfârșitul secolului VI și prima jumătate a secolului al IV-lea. El arată Constantinopolul ca centru al învățării, dar menționează și Alexandria și chiar Atena. Preocuparea statului pentru calitatea învățământului superior în timpul domniei lui Heraclius și al patriarhiei lui Serghie se extinde și la faptul că, din cauza imposibilității de a-l atrage pe Tychicus la Constantinopol, studenții sunt trimiși să-i asculte lecțiile la Trebizond – poate pe cheltuiala lui. de stat. Faptul că într-o anumită ocazie sunt însoțiți de un diacon al Sfintei Sofia nu înseamnă, desigur, - acest lucru trebuie spus, deoarece insistă pe contrar - că Biserica sau patriarhia la acea vreme au jucat oficial vreun rol într-un educație pur laică, despre care se discută în textul nostru de la început până la sfârșit.

„Οικουμενικός διδάσκαλος”

Totuși, lauda făcută de Teofilact Simocatta Patriarhului Serghie și discutată mai sus a dus la întrebarea rolului patriarhului și al Bisericii în învățământul superior și la ipoteze care mi se par neîntemeiate. În mare parte, este o chestiune de rang și locație: de ce Ștefan din Alexandria, de exemplu, este numit οικουμενικός διδάσκαλος și unde și-a dat lecțiile? Unii cred că

la Academia Patriarhală, pe care Serghie ar fi înființat-o în locul Universității închise de Foca.39 Alții cred că a predat filozofie în același timp la Universitatea Imperială sau Bazilica și la Școala Patriarhală, care se presupune că este desemnată prin expresia οικουμενικόν διδασαΛδασοΛ .40 nu există niciun motiv să nu credem că învățământul superior a continuat să fie oferit în cadrul laic al Universității Imperiale. Heisenberg41 și Fuchs42 au făcut o greșeală stabilind pentru această epocă legătura dintre titlul de „învățător ecumenic” și ierarhia bisericească, în vârful căreia se află patriarhul ecumenic.

Trebuie să vă reamintesc că cei mai eminenți profesori de la Școala de Drept din Berita în secolul al V-lea se numesc οι τής

39 Deci în A. Schneider, Byzanz, 25, unde găsim, în mod surprinzător, această schemă simplistă și complet falsă: Universitatea a fost închisă de Phocas, redeschisă la locul ei inițial sub Heraclius (Schneider spune în mod eronat: sub Mauritius) ca Academie patriarhală. și rămâne acolo până în 726, data legendară a distrugerii sale de către iconoclastul Leon al III-lea.

40 F. SCHEMMEL, „Die Hochschule von Konstantinopel vom V. bis IX. Jahr.", 9-10.

41 Este ciudat că A. Heisenberg (B/21 (1912) 630-631; trecerea în revistă a lucrării menționate mai sus de Schemmel) a susținut ideea că titlul de profesor ecumenic nu putea fi explicat decât prin legătură cu patriarhia ecumenica și că patriarhul, sub Heraclius, a preluat conducerea Universității. În pasajul din autobiografia Ananiei Shirakts, la care face referire, nu se spune nimic de acest fel. Breuillet a observat deja această greșeală: Byz 3 (1926) 77, n. 2.

42 E FuchHS, Oie hoheren Schulen, 14-15, îl face pe Ștefan al Alexandriei șef al οικουμενικόν (= patriarhal) διδασκαΛειον, de care îl leagă și pe George Hiroboscus, pentru că un manuscris îl numește hartofilax (dar această poziție, nu este legată de educație, și în plus am văzut că nu există nicio dovadă sigură că Hirobosk a avut-o), iar sub Teofil - un anume Ignatie, care este menționat, așa cum vom vedea mai târziu, de către Succesorul lui Teofan (Th. Cont., 143, l. 11-). 12) în expresii care nu confirmă deloc opinia lui Fuchs. Acest savant, în lucrarea sa, care ar fi putut fi utilă dacă nu ar fi fost periculoasă, întrucât a încercat să dobândească gloria unei opere care conţine tot ce se poate şti despre învăţământul superior din Bizanţ, trage şi el concluzii false (p. 16). din autobiografia Ananiei Shirakts.

οικουμένης διδάσκαλοι?43 P. Colline a propus o explicație pentru acest titlu prin realizarea unei paralele cu epitetul „ecumenic”, care a fost aplicat în secolele V-VII trepte înalte ale Bisericii, și mai ales prin înțelesul pe care titlul „ patriarh ecumenic” ar fi trebuit să aibă în acel moment când Ioan cel Post, împodobit cu el, dar nefiind primul său purtător, provoacă o opoziție hotărâtoare din partea lui Grigore cel Mare – nu pentru că el crede că primatul roman este subminat în acest fel (și acest lucru este foarte semnificativ), dar pentru că acest cuvânt, dacă ar fi preluat putere asupra întregii Biserici, i-ar fi putut inspira pe papă teamă că Patriarhul Constantinopolului îl folosește ilegal, pretinzând putere asupra altor patriarhi răsăriteni.44 Collinet a încercat să arate că Teodoret al Cirus sau Sfântul Imperiu, și nu Biserica universală sau Imperiul universal.45 În același mod, διδάσκαλοι τής οικουμένης Berita au fost probabil profesori

43 P. Collinet, Études historiques sur le droit de Justinien, 125 sq. şi mai ales 167-176. Școala, după cum se știe, a existat de aproximativ 200 de ani, până la un cutremur însoțit de o maree și un incendiu ulterior care a distrus orașul la 16 iulie 551. . În lucrarea deja amintită (p. 73, nota 17), care este în pregătire de J.-F. Duneau, unul dintre capitole va fi dedicat Școlii de Drept Berita.

44 P. Colline urmează aici concluziile făcute de S. Vailhé în articolele sale „Le titre de patriarche œcuménique avant saint Grégoire le Grand” și „Saint Grégoire le Grand et le titre le patriarche œcuménique”, Echos d'Orient II (1908) 65 -69 și 161-171. Înainte de apariția lor, lucrarea principală a fost studiul lui H. Gelzer, „Der Steit über den Titel des õkumenischen Patriarchen”, Jahrbuch für protestantische Théologie 13 (1887) 549-584.

45 P. Collinet, Études historiques sur le droit de Justinien, 170 sq. E. Cas-par, Geschichte des Papsttums unter byzantinische Herrschaft, II (Tübingen, 1933) 452 sq., amintește, de asemenea, că astfel de titluri precum „patriarh ecumenic” nu păreau neobișnuite în secolele V-VI: Papa Grigorie se înșela dacă crezut că aceasta este o inovație.

Imperiul Oriental sau de Răsărit, și au fost numiți astfel „din cauza legăturilor lor oficiale strânse cu autoritățile centrale ale Constantinopolului”, astfel încât „din sensul de „profesori de Est” am putea trece la sensul de „profesori imperiali”, profesori de stat sau guvern.46 A. Grégoire folosește în același sens un pasaj curios din Viața lui Hypatius, unde se spune că Mitropolitul de Gangra a renunțat la patriarhia din Constantinopol pentru a nu părăsi Biserica sa, dar totuși a fost numit pe bună dreptate πάσης τής οικουμένης πατριάρχης. Grégoire adaugă că în același mod „profesorul universal este doar un profesor în învățământul superior; οικουμενικός se traduce admirabil în franceză ca supérieur.”47

46 P. CoLLiNET, Études historiques sur le droit de Justinien, 173. Desigur, Colline admite că, alături de acest sens oficial și restrâns,

la care, în opinia sa, se pot reduce exemplele pe care le dă, acest cuvânt s-ar putea referi la universul , - de exemplu, când Ioan Gură de Aur spune despre Petru că a fost τής οικουμένης διδάσκαλος. De aici și folosirea sa în sens figurat, des întâlnită mai târziu: astfel, în Viața lui Michael Sinkell, 256, Mihai se referă la Patriarhul Metodie în acest fel: {Ed. critică. si engleza. pe. pentru această viață vezi acum: M. W. Cunningham, The Life of Michael the Synkellos (Belfast, 1991) (Belfast Byzantine Texts and Translations 1); Rusă trad.: „Viața, faptele și faptele sfântului nostru părinte și mărturisitor Mihail, presbiter și sincelul orașului Ierusalim", în: S. V. Polyakova, Legende bizantine (Leningrad, 1972; repr. Sankt Petersburg, 2004) (Literar). monumente) 114-139. Recent, A. Tuilier ("Le sens de l'adjectif οικουμενικός", Studia Patristica 7 = Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 92 (1966) 413-424) a reamintit și a precizat folosirea antică a acestui cuvânt (lumea civilizată, adică lumea civilizată. Imperiul Roman); apoi, fără să se oprească asupra utilizării sale „universitare", discută despre aplicarea ei la Patriarhul Constantinopolului, la Patriarhul Alexandriei, la Papă și rezumă: „Ortodoxia imperială, comună Răsăritului și Apusului, în perspectiva universalistă a Imperiul Roman".

47 H. Grógoire, „Patriarche œcuménique = „évêque supérieur"", Byz 8 (1933) 570-571. Alte lucrări recente despre tutul patriarhului ecumenic sunt: V. Grumel, „Le titre de patriarche œcuménique sur les sceaux byzantins", RÉG 58 (1945) 212-218 (cel mai vechi exemplu este Mihail).

La fel de bine s-ar putea spune „universitaire"48 fără a exclude, desigur, o utilizare pur emfatică.

Oricare ar fi cazul cu problema legată de studiul conceptului de οίκουμένη, a cărei soluție exactă ar necesita clasificarea tuturor utilizărilor cuvântului οικουμενικός, geografice și istorice, laice și ecleziastice, oficiale și figurative, concrete și simbolice. sau pur și simplu emfatic, rămâne un fapt (și tocmai asta am vrut să spun) că nu există niciun motiv să credem că expresia οικουμενικός διδάσκαλος, care a fost aplicată profesorilor Școlii de Drept din Berita pe toată durata ei. existenţa, în vremea noastră însemna — fără îndoială, mai ales în sens onorific — pe altcineva decât profesorii sistemului de învăţământ superior din singura Universitate care exista la acea vreme — Universitatea Imperială din Constantinopol. Nu are nimic de-a face cu patriarhia.49

Kirularii); V. Laurent, „Le titre de patriarche œcuménique et Michel Cérulaire", în: Miscellanea Giovanni Mercati, vol. Ili (Città del Vaticano, 1946) (Studi e testi 124) 373-396; idem, „Le titre de patriarche œcuménique et la signature patriarcale", RÉB 6 (1948) 5-26 (apare din secolele V-VI în adrese, sub Photius într-un protocol, sub Michael Cerularius pe sigilii, sub Manuel I Sarantino în semnături).

48 H. UsENER, De Stephano Alexandrino, 4 ani, traduce profesorul de publicus, întrebându-se însă dacă ar putea fi vorba și despre cineva ca

șeful Universității de Stat. K. Krumbacher, Geschichte, 621, mai traduce: õffentlicher Profesor.

49 insist asupra ei. Deja pe vremea când studiam aceste întrebări cu participanții la seminarul meu de la Ecole des Hautes Études în urmă cu zece ani, mi se părea că nu există nimic în surse care să ne permită să gândim - contrar unei credințe foarte populare. - despre existența unei școli, sau universități sau academie patriarhale în epoca bizantină timpurie și mijlocie. Am subliniat pe scurt acest lucru la acea vreme (École des Hautes Études, Secțiunea IV; vezi Annuaire 1961-1962, p. 48), și cel mai clar într-un raport dat la Belgrad și apoi publicat (vezi P. Lemerle, Byzance et la tradition) . des lettres helléniques, 7). Mă bucur să constat că H.-G. Beck a ajuns recent la aceeași concluzie: „Bildung

Totuși, trebuie menționat și printre rarii „profesori universali” cunoscuți pe lângă cei care au predat la Berita, alături de Herobosc și Ștefan al Alexandriei, pe un anume Ignatie, a cărui identificare a fost dificilă multă vreme, dar ai cărui ani de viață sunt importanți pentru studiul nostru. Este menționat sub titlul ei în Cartea a III-a a lui Teofan Succesorul, în legătură cu construcția întreprinsă de Teofil.se spune că în περίδρομος lui Sigma se putea citi și poezie, opera lui τού οικουμενικού διδασκάλου, Ιγνάτιος ούατιος ούος. Cine este Ignatius? Nu există argumente convingătoare în favoarea identificării sale cu biograful patriarhilor Tarasius și Nikifor.52 Problema a fost reexaminată recent de dna.

und Theologie im Frühmittelalterlichen Byzanz”, în: Polychronion. Festschrift Franz Dolger (Heidelberg, 1966) 69-81. Mai mult, insistă mai ales asupra faptului că în Bizanț nu a existat o organizare a educației teologice.

(Add.) Am fost un cititor târziat al LD Reynolds, NG Wilson, Scribes and Scholars, A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature (Oxford, 1968). În ceea ce privește așa-zisa academie patriarhală, cartea nu a scăpat de soarta comună și plasează în secolul al VI-lea „o nouă academie clericală sub conducerea patriarhiei” (p. 46).

Al 50-lea . Cont., 143 (III.43).

51 Porecla Capitolite pe care a purtat-o acest Ștefan trebuie să aibă ceva de-a face cu „Universitatea” Capitoliului. Titlul său de asikrita nu îi permite să fie identificat cu Ștefan al Alexandriei. Aici trebuie să ne referim la Ștefan, poetul iconoclast, despre care vom vorbi mai târziu.

52 Această identificare a fost propusă, de exemplu, de Fuchs (E Fuchs, Die hõheren Schulen, 17) și a fost considerată probabilă de F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 29, n. 1, și altele.

53 W. Wolska-Conus, „De quibisdam Ignatius”, TM 4 (1970) 329-360. cm. de asemenea R. Browning, „Ignace le diacre et la tragédie classique

à Byzance”, REG 81 (1968) 401^10, ale cărui concluzii, în ceea ce privește identificarea unui

Nikifor; celălalt este iconoclast și profesor; al treilea este μαγίστωρ τών γραμματικών, cunoscut din Anthologia Palatina

1.109. Pe noi ne interesează al doilea. La finalul cercetării sale, doamna Volska-Konyu ajunge la următoarele concluzii: a făcut parte, împreună cu Ioan, Sergius și Ștefan (foarte probabil, Stefan Kapitolit al nostru), într-un grup de scriitori care au alcătuit poezii împotriva icoanelor, pe care Teodor. studitul va infirma; el este şi autorul versurilor pe care Teofil le va chema la viaţă, înscriindu-le, ca şi versurile lui Ştefan, în Sigma, şi în legătură cu care Ignaţiul nostru este numit învăţătorul ecumenic al Succesorului Teofan; a trăit în epocă și la curtea lui Leon al III-lea (717-741) și a lui Constantin al V-lea (741-775). Să ne amintim această dată și să adăugăm numele lui Ignatie, profesor și, bineînțeles, laic, la numele lui Hirobosc și Ștefan al Alexandriei, care apar printre predecesorii săi.54

Legendele iconografiei: Distrugerea imaginară a „Universitații” de către Leu 111

Pe acest subiect, ca și pe alții, istoricii au fost induși în eroare de o tradiție al cărei caracter legendar a fost dezvăluit abia recent, care îl atribuie lui Leon al III-lea, primul împărat iconoclast, criticat nevrednic, ca și urmașii săi ostili icoanelor, de toți bizantinii ortodocși. istoriografie. , - distrugerea instituției de învățământ superior din Constantinopol,

sau mai mulți Ignanți, după cum mi se pare, sunt infirmați de cercetările lui V. Wolsk-Konyu.

54 Sub impresia acestei lucrări a apărut studiul menționat mai sus al lui J. Darruzes (nota 26), care conține cea mai recentă referire la titlul οικουμενικός διδάσκαλος (p. 67-72). Autorul vorbește despre ea în cadrul slujbelor divine ale Marii Biserici, dar dezvăluie corect confuzia pe care a provocat-o. Să notăm următoarea frază: „Prima mențiune istorică a profesorului ecumenic (...), care are o legătură incontestabilă cu Marea Biserică, este cuprinsă în Nikita Stifat”, adică la apogeul secolului al XI-lea.

numit διδασκαλειον sau οικουμενικόν διδασκαλείον și uciderea profesorilor săi, care ar fi fost conduși de οικουμενικός διδάσκαλος. Întrucât, pe de altă parte, unele surse ulterioare îi transformă pe acești profesori în călugări, acestor expresii li se atribuie cu ușurință un conținut religios: unii susțineau că la acea vreme Universitatea Imperială era condusă de un patriarh; alţii, mergând şi mai departe, au spus că vorbim de Academia Patriarhală. Faptul că

Patriarhul de atunci Herman s-a opus cursului iconoclast al lui Leon al III-lea și a fost forțat să se pensioneze a oferit ceva de confirmare în acest sens.

S-a dovedit că aceasta este doar o legendă de adorare a icoanelor. Dar chiar și o legendă poate fi instructivă și, prin urmare, este util, fără a analiza din nou sursele, să le considerăm pe cele mai vechi și mai importante dintre ele din punctul de vedere al problemei care ne interesează.

I. Georgy Monk, o persoană extrem de puțin cunoscută, care și-a întocmit „Cronica” sub Mihai al III-lea (842-867) și a terminat-o abia după moartea acestui împărat, scrie în secțiunea dedicată lui Leon al III-lea (717-741) :55 fasi de tines, si acesta, prea credinciosi oameni, ca langa cisterna imparateasca, langa Chalcoprateia, un palat modest, unde era un vechi invatator ecumenic care avea cu el alti ucenici si un rapitor, un om care predica numarul. 12, în fiecare știință meterchomenus, iar cele bisericești ținând dogme, diete regale și biblii având astfel, o, regi fără voință sau părere și neîntemeind. Dar împăratul Leon al III-lea, acest animal sălbatic, a vrut să-i atragă la răutatea lui. Din moment ce au refuzat, a ordonat să-i adune în același loc al școlii și să ardă oameni, clădiri și cărți, ceea ce s-a făcut. Din acel moment cunoștințele (gnoza) în Imperiu au dispărut până la apariția acelor zile binecuvântate, când a fost restaurată de Mihail (III) și Teodora.

55 GM Chron., II, 742.

Deci avem de-a face aici cu o tradiție pe care, potrivit autorului, a învățat-o de la oameni de încredere. Menționează un διδασκαλειον situat în zona cisternei imperiale și Chalkopratia - exact în locul unde, după cum știm, se afla cel puțin una dintre clădirile Universității și Bibliotecii - în care, din cele mai vechi timpuri, conform la tradiție, aparent neîntrerupt (κατά τύπον άρχαιον) a predat οικουμενικός διδάσκαλος, în prezența a doisprezece studenți care i-au fost simultan asistenți; cunosteau toate stiintele si aderau ferm la dogme; erau plătiți și aveau la dispoziție o bibliotecă; fără ei, împărații nu luau nicio hotărâre.

Este destul de evident că: acest text păstrează o memorie specifică locului a unei instituții de învățământ în care profesorii erau funcționari guvernamentali și a unei biblioteci; totodată, autorul, sau mai bine zis sursa sa, nu are – nici în mod necesar, nici chiar probabil – ideea că vorbim despre reprezentanți ai Bisericii, deși, pentru a le opune iconoclatului Leu, el atribuie ei un rol nedefinit de gardieni ai dogmelor; la această tradiţie se adaugă numărul simbolic al învăţătorilor 1 + 12 - numărul lui Hristos şi al apostolilor - precum şi ideea că erau sfetnici care erau ascultaţi de autorităţi; în cele din urmă, pe vremea când scria autorul, în zona cisternei imperiale și a Calcoprației nu mai exista o clădire care să servească aceleași scopuri, iar la Constantinopol nu exista o clasă învățată și un învățământ organizat în acest fel - altfel el nu ar fi putut să-l

exprime așa cum face el la început. Expresiile οικουμενικόν διδασκαλειον, οικουμενικός διδάσκαλος în acest caz ar trebui să fie doar o amintire vagă, fără legătură cu realitatea contemporană a autorului. Pe scurt, avem în fața noastră o veche tradiție cu un strat subțire de adevăr, acoperită cu depozite vechi și distorsionată de dragul nevoilor închinătorilor de icoane.

Numai acest lucru este suficient pentru a nega credibilitatea acestui pasaj. Dar există un fapt și mai surprinzător: pasajul este complet absent dintr- unul dintre cele mai vechi manuscrise ale lui George Monk, Paris. Coislin. 305,56 unde se găsește la acest punct un text complet diferit și dezinteresat.57 Dacă acest manuscris reprezintă într-adevăr prima ediție, sau, dacă doriți, starea inițială a Letopiseței, se poate concluziona că autorul a șters ulterior un minor. detaliu pentru a adăuga mesajul primit

56 Rue de Boor's Code, care o datează din secolul al X-lea sau începutul secolului al XI-lea. (R. Devrees în catalogul său al Fundației Coalenev o datează din secolul al XI-lea) iar în Introducerea la ediția sa (p. LX sq.) spune că acesta este un codex omnium vetustissimus, scris mai devreme decât arhetipul altor manuscrise și , posibil, conform manuscrisului lui George Monakh însuși (Vezi p. LXIX), dar probabil nu o listă definitivă; înseamnă că autorul a inclus pasajul în cauză într-o etapă ulterioară a finalizării manuscrisului, cu excepția cazului în care autorul a fost cel care l-a inclus, așa cum sugerează de Boor. Pe de altă parte, R, conform lui de Boor (vezi p. LXXIII), este cel mai apropiat de sursele folosite de Georgy Monakh. Vezi discuția despre valoarea lui P în recenzia primului volum al ediției lui de Boor de K. Praechter în BZ 15 (1906) 307-330 și recenzia lui Ch. Astruc în TM 4 (1970) 75-76, 97. {Vezi acum despre acest articol manuscris: D. E. Afinogenov, „Manuscrisul Coislinianus 305: versiunea originală a cronicii lui Gheorghe Călugărul”, în: Slavii și vecinii lor. Emisiune. 11: Pacea slavă între Roma și Constantinopol (Moscova, 2004) 19-29. — Notă, traducere}

57 Вот этот неизданный текст (Paris. Coislin. 305, ff. 327v-328), pe care Sh. Астрюк cu amabilitate переписал с рукописи. După chemare (G. M. Chron., II, 741,1. 19) citim: de acolo, acel om noroios și furios, dar în general arătos, după proverbul străvechi, l-ai lăudat și l-ai băut din impietate extrema si impotenta. Căci dacă cel mai pe drept întinat împotriva lui Dumnezeu, teologic, ești mândru și sucit, făptură a celor răi și sofistul răutății, care niciodată nu a făcut și a spus același lucru, sau a spus cel mai adevărat lucru, tu te păcăliști, în timp ce tu n-ai fost evlavioși, și cât de nelegiuiți astăzi, nu adaugi nimic la naiv, nici verb, nici precept, dar stai pe acestea? iar Iuda azi sau Caiafa, ieri Ilie sau Ioan sau ceilalți din ordinul după Hristos și această zonă de împrejurări și acest tribun cenușiu sau negru care se luptă, se proiectează modestia vieții? Deși sunt autoritari, и т. d.

mai târziu de la „anumite oameni cei mai demni de încredere” – mesajul este oral și, aparent, despărțit de aproximativ un secol și jumătate de eveniment, a cărui poveste o susține. Suntem de acord că neîncrederea apare de la sine, mai ales că se știe în general că graba și credulitatea lui Georgy Monk concurează cu ignoranța și, așa cum spune de Boor, cu stupiditas. Aici avem de-a face cu dovezi ale unei legende care a apărut, sau cel puțin a prins contur, probabil în epoca restaurării definitive a venerării icoanelor; Această tradiție este destinată să rămână în istorie pentru o lungă perioadă de timp.

II. O altă dovadă este Viața Patriarhului Germanus (715-730), scrisă de un autor necunoscut.58 În expresii foarte apropiate de cele folosite de Gheorghe Călugărul, se referă la un anume palat situat lângă cisterna imperială și destinat κατά. τύπον ἀρχαϊον pentru οικουμεν ικός59 διδάσκαλος și cei doisprezece μαθηταί ai lui, toți foarte învățați, fără sfatul cărora împărații înșiși erau interzis să facă ceva. Când unul dintre ei era pe punctul de a muri, ceilalți au chemat laolaltă din tot Imperiul pe cei mai versați în învățământul secular și sacru60, i-au examinat și i-au ales pe cei mai buni. Împăratul Leon al III-lea, neputincios să-i convingă pe acești oameni să condamne icoanele, a ordonat să fie închiși pe toți în palatul lor și a ordonat să fie incendiat noaptea: clădirile, cărțile, proprietățile și oamenii de știință au fost distruse de incendiu. Acest lucru s-a întâmplat cam

58 A. Papadopoulos-Kerameus, „Adelous autor al notei din secolul al VIII-lea (sic) către Germanus I al Constantinopolului”, în: Anecdote „Greek (Konstantinoupolis, 1884) 1-17. Bayerische Blatter für das Gymnasialschulwesen

59 (1923) 177-192.

59 În textul publicat de Papadopoulos-Keramevs, scrie economic? corectarea se explică de la sine.

60 Текст Пападопулоса-Керамевса: a filozofiei din uşă în uşă şi în uşă? неужно исправить на часть noi.

al nouălea an al domniei lui Leu, același an când s-a născut fiul său Constantin.61

Pe lângă un mesaj nou - despre metoda de completare a personalului de profesori,62 - această Viață de aici reflectă întocmai tradiția cunoscută de la Călugărul Gheorghe.63 Dar din moment ce la început s-a crezut că Viața a fost scrisă la puțin timp după moartea Patriarhului Herman (740) sau, cel mai târziu, în primii ani ai secolului al IX-lea64, a fost multă vreme privită ca o sursă foarte importantă. În prezent, există suficiente temeiuri pentru a crede că, dimpotrivă, a fost scrisă mai târziu decât lucrările lui Teofan și ale Patriarhului Nicefor, mai târziu decât Viața lui Ștefan cel Nou și chiar mai târziu

decât Gheorghe Călugărul; 65, așadar, în raport cu întrebarea care ne ocupă, nu are niciun interes.

61 O înțelegere absolut fantastică: viitorul Constantin al V-lea s-a născut între septembrie și Crăciunul 718 (Theoph., I, 399-400).

62 Poate o amintire a timpului în care cei mai buni profesori din întregul Imperiu au fost într-adevăr recrutați pentru Constantinopol.

63 Nu îmi este clar dacă autorul Vieții îi consideră pe membrii acestui colegiu reprezentanți ai Bisericii (sau călugărilor). Se pare că nu ar fi spus așa ceva. Când le definește ca ιεροί, acest epitet poate fi aplicat absolut oricăror victime ale persecuției iconoclaste. Totuși, se spune că au pierit în foc împreună cu toate cărțile lor și συν πάσι σκεύεσι τιμίοις; ultimele cuvinte lasă loc de îndoială.

64 Aceasta este opinia lui Papadopoulos-Kerameus. Fuchs, care a dat-o în jurul anului 810, și L. Bréhier, care a susținut această datare (Byz 4 (1927-1928) 14), au considerat în mod eronat că Viața lui Herman de aici este sursa pentru George Călugărul.

65 G. OsTROGORSKij, „Les débuts de la querelle des images”, 241, n. 2, amintește că savantul rus I. D. Andreev, în cartea sa „German și Tarasius, patriarhii Constantinopolului”, a stabilit încă din 1907 că Viața lui Herman a fost compusă foarte târziu. Dar această lucrare este în mare parte necunoscută istoricilor occidentali. J. Gouillard, care pregătește o lucrare despre primul iconoclasm, unde se va ocupa de această problemă, m-a informat cu bunăvoință că, în opinia sa, Viața lui Hermanus este un amestec fără valoare.

III. Нет оснонаний также задержиться на Константинопольской Patria, de unde se citează deseori următorul fragment:66 al patru mii octogon, în care sau ca și ca opt locuri care le-au regăsit școala, care i-au regăsit, au devenit arhiedele, care le-au regăsit școală ed și nu a făcut nimic fără ei* de acum înainte de la aceștia au devenit patriarhi și arhiepiscopi* lângă bazilică și a durat ani de zile până în anul al zecelea al lui Deon din Syrogenos. Memoria instituției de învățământ superior, care se afla în zona Bazilicii, se păstrează aici însoțită de indicații topografice care nu corespund realității. În acest scop, data compoziției Patriei este la sfârșitul secolului al X-lea, așa cum a stabilit Preger.

Pentru a scăpa în sfârșit de această legendă, nu va dura mult timp. Primul studiu serios a fost întreprins abia în 1921, în lucrarea lui E. Rein:69 sunt adunate

66 Scriptores originum, II, 226, § 31.

67 Pentru această indicație cronologică, vezi mai sus, cap. III, aprox. 58.

68 Despre τετραδήσιον οκτάγωνον vezi: A. Schneider, Byzanz, 26: el subliniază caracterul fantastic al textului Patria, întrucât, spune el, Octogon a ars în timpul răscoalei Nika din 532 și nu a fost restaurat; se afla la est de Bazilica, langa forul lui Constantin, iar in aceeasi zona era amplasat un portic numit τετραδήσιος έμβολος. Vezi și: R. Janin, Constantinopol bizantin, Index sv οκτάγωνον, și mai ales p. IZ, 160-161; Zhanen, dimpotrivă, admite că Oktogon, ars în 532, a fost restaurat.

69 E. Rein, «Kaiser Leon III und die õkumenische Akademie zu Konstan-tinopel», Proceedings of the Finnish Academy of Sciences (Annales Academiae Scientiar-um Fennicae), Ser. B, XI (1919-1921) № 11, p. 44.

și compară toate probele70 referitoare la presupusa atrocitate comisă de Leon al III-lea. Nu vom găsi informații suplimentare de la F. Fuchs, care este mai puțin critic.71 În cele din urmă, L. Breuille a examinat aceleași surse și a ajuns la aceleași concluzii.72 Ideea este clară: distrugerea prin ardere din ordinul lui Leon al III-lea în 726 a unei instituții de învățământ superior împreună cu profesorii și biblioteca73 - legendă apărută cu întârziere în imaginația nestăpânită a cititorilor de icoane ai poporului și cercurilor monahale, entuziasmați de triumful icoanelor. După cum am văzut deja, două argumente ar fi suficiente pentru a demonstra acest lucru: faptul că niciuna dintre izvoarele contemporane, chiar și cele mai ostile lui Leon al III-lea și iconoclaștilor, nu vorbesc despre aceasta; și faptul că acești dascăli celebri, care au preferat să piară în flăcări decât să placă vrăjmașului icoanelor, nu au fost incluși în numărul martirilor care au suferit de eretici, ca mulți alții, care au făcut mai puțin. În sfârșit, trebuie amintit că împărații iconoclaști, și mai ales Leon al III-lea în prima perioadă a domniei sale, nu au fost astfel de persecutori așa cum tinde să-i reprezinte tradiția ortodoxă.

Așadar, avem o legendă despre care ei nu știu – să remarcăm asta din nou – doi cronicari din rândul conducătorilor bisericești și oponenți înflăcărați ai iconoclasmului, Teofan și Nicefor. Cu toate acestea, cineva s-ar putea întreba dacă această legendă nu conține o parte din adevăr: chiar nu există nimic

70 Cu excepția vieții Patriarhului Herman.

71 F. Fuchs, Die hôheren Schulen, 9-13. Cu toate acestea, el cunoaște Viața lui Herman, dar se înșeală în întâlnirea lui.

72 L. Bréhier, „Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur à Constantinople”. Autorul acestei lucrări folosește cercetările lui Fuchs, dar este familiarizat cu opera lui Rhine, se pare, doar prin intermediul lui Fuchs; el omite câteva fapte importante și greșește în detalii.

73 Unele surse ulterioare indică numărul de volume ca 36 500. Vezi: Mich. Gl., 522:, J. Bekker (ed.), Constantinus Manasses, Breviarum historiae metricum (Bonnae, 1837) 183, versurile 4262-4263.

pe lângă rea voință și calomnie, în noțiunea că învățământul superior, care a existat la Constantinopol continuu până pe vremea lui Leon al III-lea, a căzut în decădere sub el, pe care izvoarele iconodule îl asociază, în mod eronat sau corect, cu primele măsuri iconoclaste și mai ales cu evenimentele din al zecelea an al domniei lui Leon al III-lea? Feofan, desigur, nu cunoaște legenda incendiului, dar stabilește această legătură legând-o de aceeași dată. Atribuind lupta pe care împăratul era pe cale să o înceapă împotriva „sfinților și icoanelor” relatării propriei sale άπαιόευσία καί πάσα άμαθία și apostatului Βήσηρ, complicele lui Leu, și vorbind pe scurt despre răzvrătirea provocată de icoana îndepărtării lui Hristos peste Porțile de Aramă, adaugă (Theoph, 405) că „prigoana severă a afectat mulți oameni din cercuri aristocratice, prin naștere și educație: Κωνσταντίνου το ύμεγάλου καί μέχρι νύν κρατήσασαν , ής καί μετά άλλων πολλών καλών καθαιρέτης ό σαρακινόφρων ούτος Λέων γέγονεν.74 El nu vorbește, să notăm asta! - că Leul a luat măsuri directe împotriva lui παιδευτήρια; dar persecuția îndreptată de împărat, după Teofan, împotriva anumitor secțiuni ale societății, icoanelor conservatoare și veneratoare, îl face responsabil pentru „decolorarea” instituțiilor de învățământ și pentru dispariția educației. Este curios că Patriarhul Nicefor

74 Este interesant de observat cum mai târziu un compilator precum Kedrin va combina informații împrumutate din acest text de Teofan și din legenda incendiului. Vorbind despre evenimentele din al zecelea an al domniei lui Leu (Cedr., I, 795-796), el amintește de persecuția care a avut loc pe susținătorii icoanelor după povestea lui Hristos la Porțile de Aramă și deplânge consecințele acesteia, διδασκαλίαν , - aceasta este luată de la Feofan. Apoi trece la povestea incendiului, cu aceleași detalii și adesea în aceleași cuvinte pe care le găsim în textele mai sus considerate ale lui George Monahul, Viața lui Herman etc. Kedrin nu prezintă niciun interes aici (cu excepția pentru „istoria legendei”) ca şi alţi autori de mai târziu.

el observă, de asemenea, declinul învățării, dar o plasează în epoca de dinaintea aderării lui Leu și o atribuie instabilității politice a acelei epoci, subliniind starea afacerilor militare și consecințele acesteia (Ñiceph, 52): οντο και ή τυραννίς έκράτει, τα τε τής βασιλείας καί τής πόλεως κατημελειτο καί διέπιπτε πράγματα, έτι μήν κανω ήόν ωνω ήόνωνί ήόν καί κατημελειτο καί διέπιπτε πράγματα παίδευσις, καί τά τακτικά διελύετο. Deci, în ceea ce privește motivele care explică declinul educației, există mai mult de o tradiție. Dar în ceea ce privește existența faptului însuși, tradiția este unificată, indiferent de formele pe care o prezintă, și se referă la acest fapt aproximativ în același timp. Și nu putem să nu ne întrebăm: este acesta un fapt

istoric sau un loc obișnuit? Există într-adevăr o coincidență, dacă nu o relație cauzală, între apariția iconoclasmului și criza erudiției? Sau, mai degrabă, iconodulii, în scop de propagandă, au vrut să facă să creadă în această legătură, punând de partea icoanei-cultă toate binefacerile, inclusiv educația, iar de opus tot răul, inclusiv άπαιδευσία καί άμαθία? Vom reveni la această problemă mai târziu.

Mitul „Academiei Patriarhale”75

În pasajul de mai sus din Teofan, am notat cuvintele ή ευσεβής παίδευσις. Nicefor spune pur și simplu ή των λόγων παίδευσις - și într-adevăr, nu există nicio îndoială că vorbim despre educație în sensul cel mai comun și mai general: la Teofan, nici contextul nu dă loc niciunui

75 Vezi mai sus, cca. 49. Acest mit este reînviat într-o carte recentă: H. Hunger, Reich der neuen Mitte. Der christliche Geist der by-zantinischen Kultur (Graz, 1965). ar trebui de asemenea revizuite: R. Wirth, "Die Jugendbildung des Eustathios von Thessalonike: zur Entmythologisierung der "Patriarchalakademie" von Konstantinopel", Orientalia Christiana Periodica 34 (1968) 148-150.

altă interpretare. Unii au decis însă să dea cuvântului ευσεβής un sens exact: „ecleziastic” sau chiar „teologic”, sau chiar „ortodox”. Și aceasta duce la întrebarea celei mai înalte instituții de învățământ bisericesc - „Academia Patriarhală”, cum se spunea ei. S-a arătat deja mai sus că este imposibil să găsim argumente în favoarea existenței unei astfel de instituții în epoca care ne privește, mizând pe expresiile οικουμενικός διδάσκαλος, mai târziu οικουμενικόν διδασκαλειον, găsite în texte. Trebuie să se arate acum că nici alte argumente nu pot fi acceptate și, astfel, se elimină o ipoteză care a stârnit încredere și a condus la confuzie în discuții.

Această ipoteză se bazează pe autoritatea lui Fuchs, Breuillet și Dvornik. Fuchs citează76 o mențiune, în opinia sa datând din vremea lui Teofil (829-842), a unui anume Ignatie, pe care cercetătorul îl transformă în șeful Școlii patriarhale doar pe motiv că într-un text este numit οικουμενικός διδάσκαλος. Am văzut deja, în analiza noastră a acestui text, ce trebuie să credem despre acest Ignatie și despre textul însuși, care trebuie datat și interpretat cu totul altfel.

L. Breuillet în lucrarea sa77 expune prevederi generale care sunt în general corecte: că de la înființarea și până la căderea Constantinopolului, Universitatea Imperială nu a încetat să existe acolo, ceea ce „a determinat istoria intelectuală a Orientului bizantin”; că sarcina acestei instituții de stat nu era cercetarea științifică imparțială, ci formarea funcționarilor publici și a funcționarilor; și că nu i s-a dat loc teologiei în programul său. Dar, deși recunoaște că presupusa Școală sau Academie patriarhală, unde se preda teologia împreună cu alte discipline, este de origine neclară, el trage în mod eronat argumente, printre altele, din viața

76 F. Fuchs, Die hôheren Schulen, 35-41 („Die Patriarchatsschule”).

77 L. Bróhier, L'enseignement classique, 34-69.

descrierea lui Ananias Shirakts, pe care am examinat-o mai sus, în favoarea afirmației că această Academie a existat ca atare în prima jumătate a secolului al VII-lea: nimic de acest fel nu este spus în text.în Trullo (691): canonul 64, care le interzice mirenilor să vorbească în public despre chestiuni de credință, confirmă un fapt binecunoscut – și anume că Biserica și-a rezervat întotdeauna instruirea în chestiuni de credință – dar nu spune nimic mai mult.79

Cât despre F. Dvornik, întreaga primă parte a lucrării, la care vom reveni mai târziu, consacrată „reorganizării” Academiei Patriarhale de către Photius, unde autorul a încercat să recreeze istoria acestei „Academii” înainte de Fotie, este construit pe presupuneri80 și, după părerea mea, arată clar că nu știm cu adevărat nimic despre o astfel de instituție. Cu co

78 A se vedea analiza de mai sus. L. Bröhier, „L'enseignement classique”, 44, după traducerea în engleză a lui Conybeares, consideră că tinerii pe care Philagrius, diaconul Patriarhiei de Constantinopol, i-a însoțit la Trebizond pentru a studia acolo cu Tychicus, erau „aparent tineri armeni care ar fi trebuit să fie educat în Școala Patriarhală și hirotonit preoție”, ipoteză nefondată. Textul era despre oameni, evident greci, cărora statul voia să le dea doar o educație matematică. Breuillet mai propune o altă ipoteză, și anume că era vorba despre tinerii greci pe care Bizanțul, în cadrul politicii armene a lui Heraclius, dorea să-i aducă la zi cu privire la starea de lucruri din Armenia, iar Tihikos a petrecut mulți ani în această țară. și îi cunoștea perfect limba; dar textul nu spune și nici nu dă posibilitatea de a implica așa ceva.

79 G. Ralln, M. Potan, Σύνταγμα, II, 453-454, și comentariul lui Walsmon (ibid., 455); P Joannou, Les canons, 201-202.

80 F. Dvornik, „Photius”, 108-125, referindu-se în mod eronat la canonul al 64-lea al Catedralei Trullo, precum și la titlul οικουμενικός διδάσκαλος, care a fost purtat de Ștefan al Alexandriei și Herobosc, și la rolul Patriarhului Sergius , consideră că, în orice caz , în secolul al VII-lea. la Constantinopol exista o Academie patriarhală, condusă de un profesor ecumenic. Acesta ar fi fost acel colegiu de doisprezece profesori, pe care Leon al III-lea, dacă nu l-a redus în cenuşă, atunci cel puţin a încercat în zadar să forţeze adoptarea opiniilor sale, apoi l-a supus hărţuirii etc. Această teorie este atât de fragilă încât F. Dvornik a fost nevoit să recunoască

cunoașterea temporară a izvoarelor, pare nerezonabil să ne străduim să mergem împotriva tăcerii complete a textelor, chiar și a marilor colecții legislative (astfel, Novelele lui Heraclius, referitoare la organizarea Bisericii din Constantinopol, nu spun o vorbă despre vreo Școală de Patriarhia sau despre dascălii ei), și chiar, după cum tocmai am văzut, izvoarele timpului iconoclast.81

că sursele noastre confundă – ceea ce, după părerea mea, este neplauzibil – Universitatea Imperială și Academia Patriarhală.

81 Cu toate acestea, este evident - dar aceasta este o altă întrebare - că Patriarhia Constantinopolului a avut întotdeauna cărți, și deci o bibliotecă și arhive, χαρτοφυλάκιον, dar nu este întotdeauna ușor să le distingem în izvoare, și cu atât mai dificil. pentru a le determina istoria. (Nimic nu poate fi cules din rezumatul neinteresant al Abbé E. Beurlier, "Sur l'organisation des archives et de la bibliothèque du patriarcat de Constantinople", Bulletin de la Société des Antiquaires de France (1985) 92-93; referinţe y F Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 50 sq.) Această bibliotecă aparent nu a fost fondată, dar cu siguranță transformată și extinsă de Patriarhul Serghie, conform epigramei lui George Pisida (L. Sternbach, „Georgii Pisidae carmina inedita” , Wiener Studien 14 (1892) 55), care începe:

A Patriarhului Serghie, esența sumei Bibliilor diverșilor teologi...

Ultimul cuvânt citat aici și tonul general al lucrării fac să se creadă că este doar o bibliotecă religioasă, după cum bine arată A. Pertusi, Giorgio di Pisidia, Poemi 1, Panegirici epici (Ettal, 1960) (Studia patristica et byzantina). , 7) 61. La Sinodul de la Constantinopol 680-681. ei apelează pentru informații la Faptele conciliilor anterioare, care se găsesc εν τή βιβλιοθήκη τού εύάγους πατριαρχείου (Mansi, XI, 216A, vezi, de asemenea, 336D; referiri la chartophylakia, unde a fost keρτατάρια γ στατέρα γ σταριαραρχείου). ατικά συγγράμματα, vezi 544D, 556E , 557E; Vezi și R. Devreesse în Miscellanea Giovanni Mercati, vol. Ili (Città del Vaticano, 1946) (Studi e testi 123) 12-13). Într-un tratat de erezii, pe care Patriarhul Germanus l-a întocmit după depunerea sa, adică după ianuarie 730, și adresat diaconului Anthimus, el spune că „cei care au organizat biblioteca noastră (adică a patriarhiei) au plasat scrierile lui Eusebiu, numit Pamphilus, nu cu scrierile ortodocșilor, ci deoparte și mai departe, la începutul cărților eretice, εν τω ιδίω κιβωτίω”; înseamnă că a existat un dulap sau un cufăr închis, conceput special pentru cărțile eretice. Acest obicei de a împărți cărțile ortodoxe și alte lucrări, în special cele păgâne, în două colecții este comun și bun.

Viețile epocii iconoclaste

Pe primul loc printre genurile literare, a căror înflorire a provocat o dispută despre icoane, ar trebui plasate biografiile

atestat și în Occident; vezi textul curios al lui Virgiliu de Toulouse care îl citează pe P. de Labriolle în A. Fliche, V. Martin, Histoire de TÉglise, 570. Aceasta a fost atât o precauție, cât și o stigmatizare împotriva textelor neortodoxe. Se pare că la Cluny un călugăr care a consultat o lucrare a unui autor antic în bibliotecă pentru informare a fost nevoit să-și zgârie urechea cu degetul, ca un câine care își zgârie urechea cu laba, „căci un necredincios poate fi comparat pe bună dreptate cu acest animal. " (citat în J. Le Coff, La civilization de TOccident médiéval (Paris, 1965) 149). Saint-Cyran pare să fi aprobat acest obicei: „Fericitul Saint-Cyran a urât atât de mult erezia, încât nu a deschis niciodată o carte eretică fără să o semneze mai întâi cu semnul crucii, ca să nu se îndoiască (...) că diavolul nu mai locuieşte în ea” (Ch. A. Sainte-Beuve, Port-Royal, vol. I (Paris, 1840) 657). Dacă biblioteca patriarhiei a pierit într-adevăr într-un incendiu în 780 (vezi V. Burr în: F. Milkau, G. Leyh, Handbuch der Bibliothekswissenschaft, III, Hft. 1, 154), ea a fost imediat restaurată, deoarece la Conciliu. din Niceea în 787 s-a poruncit să se aducă scrieri patristice έκ τών άποκειμένων έν τή βιβλιοθήκη τοϋ εύάγους πατριαρχείου (Mansi, XII, 1019). În plus, canonul al 9-lea al acestui sinod prevede ca toate scripturile împotriva icoanelor să fie adunate în patriarhie, „să fie puse împreună cu alte cărți eretice” (Mansi, XIII, 430a-b; P. Joannou, Les canons, 263) . Nu există nicio dovadă care să sugereze că această bibliotecă patriarhală conținea la acea vreme alte cărți decât cele ale bisericii. Cunoaștem locația lui exactă în timpul domniei lui Teofil (829-842): în timpul unei dispute publice în care mărturisitorul Teofan a intrat cu acest împărat despre dovezile din Scripturi referitoare la icoane, Teofan, pentru a arăta că pasajul din Isaia, la care s-a referit Teofil, a fost denaturat, a cerut să aducă o copie, „care se află într-un loc (κατά τήνδε τήν θέσιν) din Biblioteca Patriarhală din Tomaița” (Th. Cont., 105). Despre τρίκλινος τοϋ πατριαρχείου ό λεγόμενος Θωμαΐτης (Theoph., 467) vezi R. Janin, Constantinople byzantine, 179, și în special R. 56) 27- 35 . În consecință, această clădire, distrusă de un incendiu în 791 (Teoph., 467; Zonara, III, 292), a fost restaurată și, poate, chiar după aceea a fost amplasată acolo biblioteca patriarhală. Pentru biblioteca și arhivele patriarhatului, vezi: J. ÜARROuzès, Recherches sur les offic, în special 426 sq.

figuri evlavioase ale acelei vremuri, în special cele care au devenit celebre în lupta împotriva iconoclasmului. Aceste vieți, care au ajuns până la noi în număr mare, pot fi greu și uneori periculoase de interpretat – pentru că se copiază una pe cealaltă și abundă în detalii stereotipe; pentru că autorii lor cunosc adesea foarte puține situații în momentul în care o descriu și folosesc termeni nesiguri; pentru că, în sfârşit, sunt părtinitoare, de la sine înţeles, nu numai în defavoarea iconoclaştilor, ci a tot ceea ce este lumesc. Cu toate acestea, din moment ce alte surse tac, această „literatură” este importantă pentru noi. Una dintre temele obligatorii în aceste vieți este copilăria și tinerețea eroului; și în timp ce mulți dintre eroi manifestă o aversiune sănătoasă față de cultura seculară încă de la o vârstă foarte fragedă, există unii care au fost crescuți și educați de cetățeni bogați. Fără să pretind că alcătuiesc o listă completă, am

luat în calcul două duzini de Vieți care spun ceva pe tema noastră și se referă la oameni care au trăit în secolul al VIII-lea sau în prima jumătate a secolului al IX-lea. Pentru început, iată o listă a acestora, în ordine cronologică aproximativ.82

Andrei Kritsky (+ 740). BHG3 113. Γ. I. Papadopoulos-Kerameys, Analekta ierosolymi/akis stachyologia, V (Petrou-polis, 1894) 169-179 (vezi p. 171).

* Ioan Damaschinul (+ 749?). BHG3 884. PG 94, col. 429-49083 (cm. 445, precum și 441 – despre ieromonahul italian Kosym, profesorul Ioan).

82 După datele cele mai cunoscute, adică după anii morții eroilor. Dar este evident că pentru noi ar fi important, pe de o parte, momentul nașterii lor și, pe de altă parte, momentul întocmirii biografiilor lor. În această listă, am marcat cu asteriscuri textele cele mai bogate în astfel de informații.

83 Cu toate acestea, se știe că această viață presupune avertismente importante. Vezi: M. JuGiE, „La Vie de saint Jean Damascène”, Echos d'Orient 27 (1924) 137-161; idem, „Une nouvelle Vie et un nouvel écrit de saint Jean Damascene”, Echos d'Orient 32 (1929) 35-41.

Stefan Novy (+ 764). BHG3 1666. PG 100, col. 1069-1186 (vezi 1081).

Patriarhul Tarasius (+ 806). BHG3 1698. I. A. Heikel în Acta Societatis Scientiarum Pennicae 17 (1891) 391-439 (vezi 397,423).

Gheorghe de Amastrid (+ 802-807). BHG3 668. V. Vasilievsky, Studii ruso-bizantine. Emisiune. 2 (Sankt Petersburg, 1893) 1-73 (vezi 15).

* Stefan Surozhsky (?). V. Vasilievsky, Studii ruso-bizantine, 74-79 (vezi 74-75).

Nicefor din Media (+ 813). BHG3 2297-2298. F. Halkin în AB 78 (1960) 396-430 (vezi 406).

Platon din Sacudion (+ 814). BHG31553. PG 99, col. 804-850 (vezi 808).

Teofan din Sigrian (+ 817). BHG3 1787. V. V. Latyshev, Metodie al Patriarhului Constantinopolului, Viața Sf. Teofan Mărturisitorul”, Note ale Academiei Ruse de Științe despre departamentul istoric și filologic XIII. Nr. 4 (1918) 1-40 (vezi 4 în continuare).

* John Psychaite (+ 813-820). BHG3 896. R. Van den Ven în Le Muséon NS III (1902) 97-125 (vezi 109).

* Theodore Studite (+ 826). A, Viața atribuită lui Theodore Daphnopatus - BHG3 1755. PG 99, col. 113-232 (vezi 117). B, Viaţa alcătuită de Michael Studit - BHG3 1754. PG 99,, col. 233-328 (vezi 237).

*   Patriarhul Nicefor (+ 829). BHG3 1335. Niceph, 139-217 (vezi 149-151).

Grigore Dekapolit (+ 842). BHG3 711. F. Dvornik, La Vie de saint Grégoire le Décapolite et les Slaves Macédoniens au IXe siècle (Paris, 1926) (vezi 47).

*   Michael Sinkell (+ c. 846-847?). BHG31296-1297. F. Schmitt, „Kakhrie-Jami”, Proceedings of the Russian Archaeological Institute in Constantinopol XI (1906) 227-279 (vezi 228, 230,242, 265).

Patriarhul Metodie (+ 847). BHG3 1278. PG 100, col. 1244-1261 (vezi 1245).

* Nikolay Studit (+ 868). BHG31365. PG105, col. 863-925 (vezi 869, 872).

Teodora din Tesalonic (+ 892). BHG3 1738. E. Kurtz, Note ale Academiei Imperiale din Sankt Petersburg, seria VIII.VI.1 (1902) 1-36 (vezi 3).

împărăteasa Theophano (+ 893). BHG3 1794. E. Kurtz, Note ale Academiei Imperiale din Sankt Petersburg, Seria VIII. III.2 (1898) 1-24 (vezi 3).

Evarist Studite (+ 897). BHG3 2153. Ch. Van de Vorst, „La Vie de S. Évarist higoumène à Constantinople”, AB 41 (1923) 288-325 (vezi 298-299).

David din Mitilene (?). BHG3 494. J. Van den Gheyn, AB 18 (1899) 211-259 (vezi 214).

În plus, voi aminti Viața lui Constantin Filosoful, despre care vom discuta mai detaliat mai târziu.

Să încercăm să organizăm informațiile împrăștiate în aceste texte.

I. Învățământul primar se numește προπαιδεία (Viața lui Ștefan cel Nou, Mihail Sinkell, Teodor Studitul, David din Mitilene), προπαιδεία τών μαθημάτων (Viața lui Nicolae Studitul), είσαγωικαί τικαγωικαί ταγωικαί ώώώώς τών μαθημάτων θημάτων τέχναι (Viața lui Teodor cel Studite). Include următoarele subiecte: γράμματα (spre deosebire de μαθήματα din învățământul secundar),84 πεζά γράμματα (Viața Sfântului Andrei din Creta), ιερά γράμματα. Numele de familie este cel mai frecvent. Într-adevăr, instruirea s-a desfășurat după texte sacre, și găsim o mențiune despre Psaltire (Viața Teodorei din Tesalonic) și o altă mențiune de imnuri (Viața împărătesei Teofan).

În ceea ce privește vârsta la care încep să primească această educație, indicațiile sunt aproximativ aceleași: după șase ani (Viața lui Ștefan cel Nou, Theophano), după șapte ani.

84   Vezi deja πρότερα γράμματα în Viața lui Ioan Calivetus: PG 114, col. 568AB.

(Viețile lui Teodor Studitul, Teodora), în vârstă de aproximativ opt ani (Viața lui Andrei din Creta, Grigorie Decapolitul), până la vârsta de nouă ani (Viața lui David din Mitilena). mai exact, pedotriburi (Viața lui George de Amastris, David din Mytilene), educatori (Viața lui Nicefor din Midice), gramaticieni (Viața lui Theodore Studite L: acesta este probabil un nume comun),86 cândva γραμματείς (Viața lui Grigore Decapolitul). Școala publică se numește σχολή τών γραμμάτων (Viața lui Ștefan de Suroj) sau παιδευτήριον (Viața lui Evariste Studite).

II. προπαιδεία a fost urmată de παιδεία. Se pare că începe de obicei pe la jumătatea celei de-a doua perioade de șapte ani a vieții umane și se termină pe la jumătatea perioadei următoare, continuând astfel, în cazul în care a fost finalizată, ceea ce era probabil o raritate, de la zece sau unsprezece la șaptesprezece sau optsprezece ani (Vieți

85 În unele dintre aceste biografii, viața eroilor este împărțită în perioade de șapte ani: vezi, de exemplu, contele lui ήλικιώσεις în Viața lui Teofan de Patriarhul Metodie (p. 4, 6,13, 28). Acest obicei, după cum se știe, datează din cele mai vechi timpuri: vezi, de exemplu, discuția pe care i-a dedicat-o Philon al Alexandriei, citându-i pe Solon și Hipocrate, în De opifìcio mundi (ed. R. Arnaldez (Paris, 1961) § 103-105).

86 Repet că, în general, γραμματιστής poate fi tradus ca profesor, iar γραμματικός ca profesor. Dar aceasta nu este regula.

87 Niciunul dintre textele citate nu indică locația ei. F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 26, a considerat în mod eronat că isprăvile mnemonice atribuite lui Ștefan cel Nou de către biograful său (PG 100, col. ; un loc obișnuit în hagiografie) sunt legate de educația primită și că a avut loc în Hagia Sofia.

Stefan din Surozh, Teofan din Sigrian). Se numește ένκύκλιος (ένκύκλιος παίδευσις în Viețile lui George de Amastris și a lui Ștefan de Surozh; ένκύκλιος σοφία în Viața lui Michael Sinkell),88 și „superior” în raport cu învățământul primar (υθθπητόταματαματαματαματα) ζά γράμματα în Viața lui Andrei din Creta; τελειωτέρα μάθησις spre deosebire de πρώτα στοιχεία din Viața lui Grigore Decapolitul).

Dar cea mai des remarcată opoziție în textele noastre, după cum se știe, este între educația la materiile laice, care tocmai ne interesează, și educația (eu nu o numesc educație) religioasă, referitor la care, totuși, aceste texte nu dau nimic. precizări: τα θεία μαθήματα και ή θύραθεν παιδεία (Viața lui Tarasius), ή μελετή τών θείων Λογιών καιραθεν καιραθή θέν καί θή ής ις (Viața Patriarhului Nicefor), ή έντός γραφή καί ή έκτος (Viața lui Ștefan de Surozh), ή

ἡμετέρα παίδευσις καί ἡ τών έξωθ εν (Viața lui Gheorghe de Amastris) . Învățarea lumească este încă numită ἑλληνική σοφία (Viața lui Michael Sinkell) și este un loc obișnuit printre hagiografi să arate disprețul eroilor lor față de ea, care iau de la ea, în cel mai bun caz, doar ceea ce este necesar.

88 Istoria cuvântului εγκύκλιος nu a fost încă scrisă. Consultați referințele deja menționate pentru informații utile: F. Fuchs, Die hõheren Schulen, 41-45; BUNĂ. Marrou, Histoire de l'éducation, 244 sq. (Marroux oferă traducerea „culture generale”). În textele noastre, vorbim despre ceea ce s-ar putea numi ciclul învățământului „secundar” (desigur, laic). Dar utilizarea a fost destul de neclară. Adevărat, în secolul al XIII-lea. găsim în A. Heisenberg (rec.), Georgii Acropolitae Opera, vol. I (Lipsiae, 1903) 46, 1. 13-15; cp. IL V, n. 6): εγκυκλίου άπηλλαγμένος παιδεύσνε παιδεύσνεοιδεύσνεωαιδεύσνετοιαήσνεως, ήσνενως, αήσνεως, ζουσι οι πολλοί . În ceea ce privește folosirea έγκύκλιος în antichitate, mai ales de la mijlocul secolului I. î.Hr e., se poate face referire, în primul rând, la indicațiile și referințele din Introducere semnificativă pe care Monique Alexandre și-a prefațat ediția sa a tratatului lui Philon al Alexandriei, al cărui titlu latinizat, însă, insuficient explicat, sună ca De congressu eruditionis gratia (Paris, 1967).

a mea.89 O excepție: autorul Vieții Patriarhului Nicefor, Diaconul Ignatie, declară că este necesară învățarea seculară, dar adaugă imediat că se referă la învățarea divină în același mod ca un slujitor al unei amante sau un fiu dintr-o concubină. unui fiu dintr-o soție legală... Dacă și este permis ca un bărbat al Bisericii să ia parte la învățământul „extern”, aceasta se datorează faptului că el trebuie să cunoască armele și argumentele adversarilor săi pentru a lupta mai bine împotriva lor (Viața lui Teodor Studitul L).

Care este programul de educație laică? Textele noastre arată că include științele umaniste și apoi ciclul științific al educației. Ele diferă ușor în ceea ce privește numele celor trei părți care alcătuiesc Ciclul Umanitar:

– gramatică + retorică + filozofie (Viețile patriarhului Nicephorus, Theodore Studite A, John Psychaite, Michael Sinkell);90

– gramatică + dialectică și apodictică + filozofie etică (Viața lui Ioan Damaschin);

- retorica + dialectica + etica (la Cosma, profesorul lui Ioan Damaschin);

- gramatica + dialectica, „pe care cunoscătorii o numesc filozofie” + retorică (Viața lui Teodor Studitul V, Viața slavă a lui Constantin Filosoful).

După cum vedem, există instabilitate și confuzie în terminologie: dragii noștri hagiografi cunoșteau aceste subiecte mai mult din auzite

decât din practică, cu excepția gramaticii (care însă uneori este menționată doar una, ca în Viața lui Stefan de Surozh).). Dar se pot recunoaște cu ușurință cele „trei căi”: gramatică, retorică, dialectică. În ceea ce privește cele patru discipline matematice (ή τής μαθηματικής

89 Pasajul cel mai instructiv este cuprins în Viața lui Ioan Psihaitul (p. 109).

90 Expresiile folosite în unele dintre textele noastre pentru a caracteriza diferite subiecte ar merita un studiu separat, în special în Viețile lui John Psychaite și ale Patriarhului Nicefor.

τετρατύς, așa cum se spune în Viața Patriarhului Nicefor, cu sau fără reminiscență pitagoreică), găsim un acord deplin în privința ei în textele noastre: aritmetică, geometrie, muzică (sau „armonici”), astronomie. Numai ordinea lor se poate schimba, căruia nu trebuie să li se acorde importanță.

Deci, oricare ar fi rezervele de mai sus cu privire la utilizarea dovezilor hagiografice, studiul vieții secolelor VIII-IX duce la un rezultat foarte important: este destul de evident că organizarea și cadrul educației laice au rămas neschimbate, iar cele umanitare și programele științifice nu s-au schimbat; dacă Biserica dă în mod firesc educație catehetică, ea este străină de învățătura artelor liberale și uneori ostilă acestora. Nimic nu ne obligă să ne gândim la școlile bisericești în acest sens.

Această concluzie generală nu poate fi zguduită de cazurile individuale când copiii sau tinerii sunt dați de rude (sau vin ei înșiși) sub îndrumarea oamenilor Bisericii pentru a primi educație de la aceștia: educație spirituală, ca și Gheorghe de Amastris, care a fost personal. instruit în subiecte religioase de către Episcopul de Amastris; uneori și un fel de educație specială, ca Andrei din Creta, care, în timp ce se afla sub Patriarhia Ierusalimului și continuă să-și îmbunătățească cunoștințele despre Sfintele Scripturi, studiază pentru funcția de notar în cadrul Patriarhiei. Educației religioase se poate adăuga uneori o educație laică, asemănătoare cu cea pe care Ioan Damaschinul a primit-o de la ieromonahul Cosma. De asemenea, se poate observa că novicii din mănăstire - aparent din motive practice - primesc fie o educație în ortografie, gramatică, scriere cursivă și caligrafie, întrucât trebuie să îndeplinească atribuțiile de secretar sau scrib;91 sau „muzical”;

91 În Viața lui Metodiu vedem că la Siracuza a fost învățat din copilărie gramatica, ορθογραφίαν τε καί όξυγραφίαν, iar mai târziu

educație, deoarece vor deveni cântăreți; sau, în sfârşit, dacă sunt deosebit de înzestraţi, o educaţie în versificare şi poezie, întrucât vor trebui să compună imnuri şi versuri evlavioase.92 Dar când luăm în considerare

s-a întâmplat să copieze Psaltirea într-o săptămână (col. 1245B, 1253B). În Mănăstirea Studion, Nicolae Studitul, după ce a primit studiile primare, a învățat din gramatică exact ceea ce este necesar pentru scrierea alfabetizată și s-a arătat a fi un excelent ταχογράφος (Viața lui Nicolae, col. 872AB). În Viața patriarhului Tarasius, scrisă de discipolul său Diaconul Ignatie, acesta din urmă spune că a notat lecțiile predate oral ale profesorului său: ψ καλόψχρ καί μέλανι σημειούμενος καί καλλίστοιαί καλλίστοια καλίστοιδούύς οψψχρ καί μέλανι ν δελτίοις τεχνικώς άνατάττεσθαιδιεσπούδακα (p. 423): diferența între un scriitor cursiv (sau „pictor fin”) și un caligraf este clar exprimat aici. Mai jos voi vorbi mai mult despre scriptoria monahală și mai ales despre studio. Rețineți că aici Bizanțul urmează din nou antichitatea: despre locul pe care învățământul special îl ocupa acolo în ταχυγραφία și despre rolul acestuia din urmă în activitatea vieții, atât publică, cât și privată (de exemplu, în conducerea unei mănăstiri mari), vezi mai sus (cap. III , nota 15), precum și informații date de F. Κουκουλης, Βυζαντινών βίος και πολιτισμός, 1.1 (Αθήναι, 1948) 118-119.

(Adăugați.) Pentru stenografie cursive, vezi H. Boge, „Die griechische Tachygraphie”, Klio 51 (1969) 89-115 (Jeanne et Louis Robert, „Bulletin épigraphique”, Revue des études grecques 83 (1970) nr. 38).

92 Ignatie a primit și o amplă educație poetică de la Patriarhul Tarasie: ών καί ηρώων ποιημάτων τά κράτιστα (ρ. 423). Michael Sinckell primește permisiunea de la rectorul său să primească în mănăstirea sa doi frați celebri „înscriși” (γραπτοί), Teodor și Teofan, pe care îi învață în credință și, în același timp, îi învață ίητικών ούκ ολίγα σκέμματα; ambii frați devin poeți celebri, așa că atunci când împăratul Teofil, pentru a-i pedepsi pentru aderarea lor la icoane, a ordonat să le „deseneze” (adică să se tatueze) poezii pe față, a considerat necesar să-și ceară scuze dacă s-au dovedit brusc că nu fii foarte bun κατά σύνταξίν ; el știa, adaugă Viața, că victimele lui cunosc perfect τήν τών ποιητικών σκεμμάτων ακρίβειαν (Viața lui Michael Sinckell, 242-243). Cea mai bună notă despre Inscris este în J. B. Bury, History, 136 sq. Vezi şi Acta Davidis, Symeonis et Georgii, 238-239. {Vezi acum și M. B. Cunningham, supra, n. 46, precum și C. Sode, Ierusalim - Konstantinopel - Rom. Die Viten des Michael Synkellos und der Brüder Theodoros und Theo-phanes Graptoi (Stuttgart, 2001) (Altertumswissenschaftliches Kolloquium, 4).

aceste cazuri particulare sau izolate, nimic nu ne obligă să vorbim despre învăţătura independentă în Biserica ştiinţelor laice.

Totuși, în aceste Vieți am întâlnit odată ceva asemănător unei școli dependente de o instituție religioasă. Când, pe la 802-803, viitorul călugăr studit Nicolae și-a terminat studiile elementare în Creta la vârsta de zece ani, părinții l-au trimis la Constantinopol la celebra

„școală a virtuților”, αρετῆς παιδευτήριον, care era mănăstirea Studian, unde unchiul muncise deja. Acesta din urmă a hotărât ca copilul, din cauza copilăriei, să nu poată fi primit chiar în mănăstire, ci să locuiască într-o clădire învecinată, care depindea de mănăstire și se numea καταγώγιον των παϊδων. Era un loc93 rezervat copiilor care se pregăteau să devină călugări în Studio. Ei au fost adunați acolo pentru că, spune textul, prezența tinerilor în interiorul mănăstirii putea deveni un motiv de jenă pentru „asceți”... Totuși, copiii și-au făcut acolo studiile primare, γραμμάτων μάθησις, așa cum s-a stabilit pentru mulți. secole. Dar este evident că nu avem de-a face aici cu o școală publică condusă de călugări și nici măcar cu o școală monahală deschisă laicilor — în plus, acest lucru ar fi contrar tradiției răsăritene și regulilor monahale.94

Câteva observații și precizări cu privire la istoria Fraților Inscripți și Rus. și franceză, traduceri ale scrisorii lui Teodor cel Înscris din Theo-dori Grapti vita et conversația, PG 116, 672B-680A, vezi: TA Sénina (moniale Kassia), „La confession de Théophane et Théodore les Graptoi : remarques et précisions” , Scrinium. T. 4: Patrologia Pacifica. Lucrări selectate prezentate la a treia conferință anuală a Societății de patristică Western Pacifie Rim (Nagoya, Japonia, 29 septembrie - 1 octombrie 2006) și alte studii patristice (2008) 260-298. — Notă, traducere}

93 Έν ένί δωματίῳ, spune Viața lui Nicolae; aceasta sugerează că dimensiunile sale erau foarte mici.

94 Această problemă, totuși, este neclară și necesită un studiu suplimentar. Ceea ce se spune despre aceasta în L. BRéHiER, „L'enseignement classique”, 63-63, are un aspect neterminat. Ce se găsește la PI. de Meester, De monachico statue juxta

Desigur, tocmai această „școală”, care se pare că era slujită de un singur călugăr, este discutată în colecția Studio de penitențe, în paragraful intitulat Nu va trata cu dragoste și răbdare pe toți copiii mici (τά νήπια) , pe care trebuie să-l crească cu evlavie (έκτρέφειν έν παιδεία καί νουθεσίςι Κυρίου), pedeapsă severă: o sută de închinare, hrană de post și negare de excomunicare (άφορισμός) timp de o săptămână. Este necesar să se reducă la dimensiunile ei actuale, mai mult decât modeste, această așa-numită „Școală a Studioului”, în care s-au dorit să vadă echivalentul școlilor monahale din Occident.

Deci, niciun semn de schimbări profunde în educația laică, niciun indiciu al existenței educației ecleziastice - aceasta este concluzia la care sunt aduse viețile epocii iconoclaste. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că nu menționează nicio „Academie Patriarhală” - desigur,

disciplinam byzantinam (Vatican, 1942) 13, art. 26, § 6, și nota, la p. 172-173, incomplet. Nu știu de unde le-a luat unii ideea că unul dintre canoanele Sinodului de la Calcedon a interzis predarea copiilor mireni în mănăstire. Pe de altă parte, printre canoanele și decretele

atribuite Patriarhului Nikefor I (806-815), se poate găsi într-adevăr printre cele trei motive care pot permite unui călugăr să părăsească mănăstirea, prezența copiilor mireni care studiază acolo; dar, pe de o parte, acest text a suferit diverse completări (de exemplu, G. Ralln, M. Potlin, Σύνταγμα, IV, 428: ; dar y J. B. Pitra (ed.), Spicilegium Solesmense, IV (Paris, 1889) 392 :); și cel mai important, aceste așa-zise canoane ale lui Nicephorus provoacă dificultăți foarte semnificative, așa cum V. Grumel, Regestes, nr. Deși, de exemplu, canonul al X-lea al Sinodului II de la Niceea (G. Ralln, M. Potln, Σύνταγμα, II, 587-588) interzice primirea lor în astfel de case pentru îndeplinirea sarcinilor lumești (în special pentru funcția de μειζότερος). , precum Zonara și Balsamon), le permite să învețe copiii și sclavii din casă în casă, învățându-i Sfintele Scripturi.

95 PG 99, col. 1745 î.Hr.

pentru că nu a existat – nu despre „Universitatea” imperială.

Excepție este mențiunea - dar mai mult decât suspectă - din Viața lui Stefan de Surozh despre filozofii și retoriștii locali, pe care viitorul sfânt i-ar fi întâlnit la Atena în timpul uneia dintre călătoriile sale. Pe de altă parte, este interesant de observat că atunci când Metodie, după ce a primit o educație în gramatică, ortografie și scriere cursivă (όξυγραφία) la Siracuza, merge la Constantinopol pentru a ajunge la funcții de curte (βασιλικά αξιώματα), nu întâmpină dificultăți în aceasta si nu simte nicio nevoie macar, dupa Viata lui, sa-si completeze educatia.96

Iconoclasm și umanism

Părea necesară identificarea a numeroase concepții greșite și ipoteze care au fost dăunătoare cazului. Pe de altă parte, s-a încercat să colecteze, fără a pretinde

96 Profit de această ocazie pentru a observa un alt fapt de pregătire pentru serviciul public – în Viața lui Platon din Sakkudion. Viitorul sfânt, orfan devreme, studiază „sistemul notarial”, καρποφορεί τήν παιδευσιν τής νοταρικής μεθόδου: Cred (dacă nu ar trebui corectat aici la Λογαρική), această scriere cursivă ca gramatica metodică, el, fie, înseamnă scrisul cursiv. Apoi, fără să înainteze mai departe, se alătură unchiului și tutorelui său, συζυγοστατών τα βασιλικά χρήματα, și reușește atât de bine în această poziție, încât devine celebru în vistierie: επίσημος εν τοϊλιστοϊστοϊς τοϊστούς άσπαστος τοις άρχουσι, γνώριμός τε καί αύτω τω καίσαρι . – Ο ζυγοστάτης vezi referințele în C. Theod. XII.7.2 (= Cod. Just. X.73.2); în Philotheus Cletorology (J. B. Bury, The Imperial Administrative System in the Ninth Century (Londra, 1911) (The British Academy Supplementai Paper, I) 141.1.27; 152.1.29; 178.1.29-30), precum și indicațiile din aceeași ediție a Bury (pp. 94-95); în tactica lui Uspensky (Știrile Institutului Arheologic Rus din Constantinopol 3 (1898) 127); în Cartea ceremoniilor (De cer., ed. L Reiske, 461); într-o tactică inedită din Escurial, a cărei publicaţie este pregătită de N. Oikonomidès. Un sigiliu este notat de V. Laurent

(Byz 5 (1929-1930) 620), celălalt este publicat de el: V. Laurent, La collection C. Orghidan (Paris, 1952) (Bibliothèque).

completitudine, indicații precise și cele mai de încredere dovezi. Unde ne-au dus toate acestea?

În primul rând, trebuie stabilită continuitatea: nimic nu indică, nici în învățământul primar, nici în învățământul „secundar", nici în învățământul general, numit έγκύκ-ÀLOÇ παιδεία, nu numai la orice pauză, ci chiar la o schimbare notabilă a structurii sau a programelor. pe toata perioada care ne ocupa, de la sfarsitul secolului al VI-lea pana la inceputul secolului al IX-lea. Continuitatea învățământului „superior", atât în „Universitate", cât și în școlile private, din care Tichic oferă un excelent exemplu97, poate fi consemnată cel puțin până la mijlocul sau a doua jumătate a secolului al VII-lea: cunoaștem catedre, profesori, elevi.

Apoi cade întunericul. Din câte știu, menționarea „Universitații" imperiale sau a profesorilor ei, precum și a Bibliotecii, nu apare decât pe vremea lui Leu Armenul, în a cărui epocă, însă, biblioteca din Palat, mai degrabă decât cea dintâi. Biblioteca Publică de Stat.98 Este greu de crezut că au dispărut. Deja la prima vedere pare neplauzibil ca, sub succesive mari

bizantin. Documents de sigillographie byzantine) No. 349. Pentru controlul metalelor preţioase vezi RS Lopes în Byz 18 (1948) 143-143. Pentru așa-numitul impozit ζυγοστατικόν, vezi F. Dõlger, „Zum Gebührenwe-sen der Byzantiner", în Études dédiées à la mémoire d'André Andéadès (Athènes, 1939) 51.

97 Exemplul lui Tychicus sugerează că monopolul de stat asupra învățământului superior sa extins doar la Constantinopol. Acceptând să se întoarcă acolo, Tychik ar fi devenit profesor cu salariu guvernamental. În Trebizond era liber.

98 У Продолжателя Феофана в Книге I, § 22 (Th. Cont., 35-36) se spune că Лев Армянин (813-820) s-a temut pentru viața sa, ca rezultat al predicției sale, ca rezultat al predicției sale într-o carte într-un oracol din Sillian. biblioteca regală din apropiere. Етот отрывок verbatim привестен у Кедрина (Cedr., II, 63). Vedea у Зонары, XV.21 (Zonara, III, 330): ce parte a bibliotecii palatului este o carte (au fost oracole sibiliene).

împărații, ale căror realizări au fost enorme, învățământul superior și tradiția culturală și-au pierdut locul într-o stare atât de puternică. Nu pare probabil ca într-o epocă a unor transformări atât de profunde, autoritățile să înceteze să-și mai recruteze oficialii și

administratorii de rang înalt din rândul tinerilor care aveau o educație temeinică, cel puțin legală.

Dar apropo, nu se poate nega că, de exemplu, în domeniul dreptului pe toată perioada cuprinsă între Codul lui Justinian și Vasiliki, când a fost folosită Egloga, atât legislația, cât și practica par să fi fost mai realiste, mai apropiate de nevoi specifice cotidiene, oarecum simplificate și cel puțin mai puțin „învățate”. Pe de altă parte, probabil povara războaielor necontenite și, drept urmare, a armatei, care a fost complet transformată, și reforma profundă a administrației, care a plasat stratigii în fruntea temelor, au dat armatei un rol. în statul care era contrar vechiului învăţământ universitar şi culturii tradiţionale.

Deci este posibil ca fostele instituții, deși nu s-au luat măsuri împotriva lor și nicio lege nu le-a desființat, să fi căzut într-o lungă hibernare pentru că își pierduseră semnificația practică. Cred că ecoul acestui eveniment - îndepărtat și distorsionat, dar, totuși, un ecou - îl avem doar în diferite forme ale legendei despre piromanul Leon al III-lea: această legendă nu ar fi putut apărea dacă instituțiile menționate de existența lor ar fi infirmat-o. . Desigur, Leon al III-lea nu a ars profesorii și cărțile lor, dar „Universitatea” imperială și Biblioteca publică trebuie să fi fost doar o amintire într-o epocă în care politica *

99 Cu toate acestea, cu siguranță nu împărtășesc opinia extremă a lui Andréadès (A. Andréadès, „Le recrutement des fonctionnaires”, 23-24), potrivit căreia Leon al III-lea ar fi luat măsuri împotriva Universității, deoarece în timpul domniei sale puterea a fost a trecut la partidul militar, ostil Universității, care până atunci producea funcționari publici.

pasiunile au dus la scrierea unor asemenea prostii. Pe de altă parte, după părerea mea, Teofan și Nicefor au altceva decât un banal complot polemic când vorbesc despre coincidența apariției iconoclasmului și a dispariției educației și culturii, ἀπαιδευσία καίάμαθια.

Dar aici ne apropiem de noi pericole, de noi greșeli. Nu are sens să echivalăm iconoclasmul cu lipsa de cultură, am vorbit deja despre asta.100 Cel mai mult care se poate presupune, fără a preciza autorii, este că predominanța pe care speculația religioasă o primea la acea vreme în activitatea psihică a mers în detrimentul de curiozitate și gust pentru obiectele laice. Principalul lucru este însă altceva – în criza profundă trăită de Bizanț, ale cărei consecințe ar fi trebuit resimțite în toate domeniile, inclusiv în cel pe care îl luăm în considerare101.

100 Ar trebui încă iconoclaștii să fie achitați de acuzația de distrugere a cărților? Probabil, uneori au denaturat (vezi, de exemplu, Mansi, XIII, col. 184), rar arse (ca Lachanodrakon, după Teofan: Theoph., 445, 1. 28 sq.) lucrări liturgice sau spirituale care conțineau referiri la icoane, dar nu carti la toate. De asemenea, se

mai poate aminti că venerația pentru cărți, chiar și pentru cărțile sacre, nu era universală: canonul al 68-lea al Conciliului de la Trullo îi amenință cu excomunicarea pe cei care vor distruge, vor da librarilor sau cărți pentru a face înveliș cărți biblice sau scrierile părinților, cu excepția cazului în care vor fi deteriorate de viermi sau umiditate și nu vor mai fi utilizabile.

101 Un exemplu al acestor consecinţe, care nu se numără printre cele amintite în mod obişnuit, ne-a fost sugerat de J. Grosdidier de Matons. El scrie în Introducerea la ediția deja menționată a Imnurilor lui Romanus Melodist (I, p. 21): „Criza iconoclastă devine prilejul unei adevărate renașteri a condacului de la sfârșitul domniei lui Leon al IV-lea: aceasta este epoca școlii studio, Iosif Imnograful, Gabriel, Thalassius. Pe atunci, vechile colecții trebuiau refăcute complet; de aceea dintre ele cele care au fost întocmite înainte de secolul al X-lea nu au ajuns până la noi. Autorul va dezvolta probabil acest punct de vedere în lucrarea generală pe care o pregătește asupra Romanului și asupra condacului.

Într-adevăr, vedem că invazia arabă marchează cu adevărat începutul Evului Mediu. Heraclius s-a înșelat în privința inamicului: a învins Persia, în timp ce era necesar să se lupte cu musulmanii; domnia celui în care Bizanțul credea să-l vadă pe noul Alexandru, dimpotrivă, închide mileniul început cu epopeea lui Alexandru, în timp ce teritoriile balcanice tremurau de atacurile avarilor și bulgarilor, și mai ales de la aflux de slavi, rezultatul a fost o reducere a teritoriului Imperiului aproape la Constantinopol și Asia Mică. Aceasta din urmă, la rândul ei, devenită miză în ciocnirea bizantino-arabă, capătă o semnificație excepțională și cu adevărat vitală: ea este Imperiul. Și tocmai în provinciile interioare ale Asiei Mici, așa cum am indicat mai sus, s-a născut iconoclasmul bizantin. Reprezintă o concesie față de gândirea religioasă a Orientului Asiatic, impusă de circumstanțe.

O concesie, poate temporar necesară, dar nu fără riscuri. Căci despre asta vorbim: Orientul Asiatic exaltă Divinul și condamnă materia; Occidentul greco-latin nu îndrăznește să recunoască Divinitatea ca fiind complet de necunoscut, de neînțeles, de nedescris și de neimaginat și nici să condamne cu hotărâre materia. Creștinismul crede în Dumnezeu, care este în același timp Om: principala sau, mai bine spus, singura dogma a acestei religii a mântuirii, a mântuirii, este dogma întrupării. Întreaga teologie a icoanei se învârte în jurul plinătății firii umane, unite, dar nu amestecate în Hristos, cu plinătatea naturii dumnezeiești. Închinătorii icoanelor aderă

102 P. Lemerle, „Quelques remarques sur le règne d'Héraclius”, Studii Medievali I (1960) 347-361.

liniile creștinismului „umanist”, modificate de tradiția greco-romană; iconoclaștii (precum și monofiziții dinaintea lor) sunt liniile creștinismului semitic și asiatic. Aceasta a fost ultima mare alegere pe care creștinii au trebuit să o facă.

Dacă această interpretare este corectă, cineva poate fi mai puțin surprins că apariția și succesul temporar al iconoclasmului coincid cu eclipsa educației - desigur, nu oricare, ci acea formă a acesteia care a continuat tradiția antică; este clar că iconodulii, descriindu-i pe cei care nu au înțeles această cultură, le-au reproșat sincer ignoranța și lipsa de educație. În același mod, se poate mai puțin surprins că declinul și dispariția iconoclasmului coincid, așa cum am spus deja și vom arăta în continuare, cu „renașterea” tipului umanist. Există, de asemenea, o conștientizare mai clară a ceea ce era exact pe cântar în acel moment. Oricare ar fi părerile filozofice asupra icoanelor și cinstirii icoanelor, totuși, a venit momentul în care apărătorii lor, deși erau foarte departe de a fi conștienți de acest lucru, au ținut în mâinile lor soarta acelei forme de umanism, de care suntem legați.

Dar dacă această problemă, privită de sus, capătă într-adevăr un asemenea sens, atunci trebuie totuși să ne ferim să nu cădem în eroarea pe care o plăcea atât de mult iconodulilor. Deși iconoclaștii gândeau sau simțeau în felul lor, nu erau în niciun caz niște barbari grosolani. Și pe de altă parte, totul din tradiția „umanistă” care a fost de partea iconodulilor, nu numai că nu a murit în luptă, dar a ieșit din ea mai puternic. De aceea, de îndată ce criza s-a terminat, oamenii au fost pregătiți pentru noi sarcini, pentru o „reînvie”, care nu a început deloc cu „Universitatea” din Varda, ci s-a manifestat deja în Leu Matematicianul și Fotie. Chiar dacă acest pârâu s-a scurs de ceva vreme în subteran, ascuns de ochii noștri, nu a secat niciodată.

Capitolul V

Fermentație, curiozități, progres tehnologic;

primele personalități marcante

Revoluție tehnică? Mijloace de transmitere și scriere

iar ei tot repetă că secolul al IX-lea a fost secolul „învierii

* Denia”, care ar fi început brusc și a permis Bizanțului să reînnoiască relațiile cu trecutul său îndepărtat. Tocmai am văzut că cu greu ar trebui să credem în bruscarea unui fenomen, a cărui origine și explicație se regăsesc mai ales în tulburările din epoca primului iconoclasm și că nu trebuie să exagerăm sfera sa, deoarece nu a existat adevărată pauză – dimpotrivă, am subliniat momentele care relevă această continuitate. Dar dacă nu a fost miracol, rămâne faptul că a existat o anumită înflorire, care pentru noi se manifestă simultan prin

interes pentru creaţiile minţii şi prin înmulţirea numărului de cărţi. Astfel de schimbări sunt adesea însoțite de modificări sau invenții de natură tehnică, prin care tind să fie explicate. Cu toate acestea, apariția unui nou instrument nu creează neapărat o nouă nevoie - mai des, dimpotrivă, este o anumită nevoie care duce la crearea unui instrument care o poate satisface.

În zona pe care încercăm să o explorăm, a existat, uneori s-a gândit, o forță motrice importantă a schimbării, asemănătoare cu cea care a condus cu multe secole în urmă de la volum la codex,1 - folosirea hârtiei pentru cărți, adică un material mai economic decât pergamentul și mai accesibil decât papirusul nu a devenit înainte de cucerirea arabă. Desigur, invenția și utilizarea pe scară largă a hârtiei au avut consecințe mari2, dar nu au avut

1 Pentru această întrebare, ca și altele, vezi rezumatul bibliografic și critic publicat de J. Irigoin, Les manuscrits grecs. Pentru trecerea de la volum la codex, vezi p. 22-24, unde este expusă identitatea falsă, acel papirus = volum, iar pergament = codex.

2 Într-un scurt, dar impresionant eseu al lui Ramon Menóndez Pidal, "L'Espagne et l'introduction de la science arabe en Occident", La Table ronde 144 (Decembre 1959) 41-61, arătând semnificaţia pentru Occident a faptului că Manuscrisele arabe, în special cele culese la Toledo, au adus cunoștințe despre autori greci, amintește că în Spania, Petru Venerabilul, stareț de Cluny (mort în 1156), avea cărți scrise, după el, nu pe piele (pergament) și nici pe fibre plante din Asia de Est (papyrus), dar pe material realizat ex rasuris veterum pannorum - cu alte cuvinte, pe benzi de material. Până atunci, Spania folosea de mult descoperirea hârtiei de către chinezi, care a ajuns la Bagdad la sfârșitul secolului al VIII-lea. Datorită lui J. Yrieuen, am făcut cunoștință cu lucrarea lui O. Valis i Sibura, „Hârtia arabă în Catalonia”, The Paper Maker 62 (1963) 22-30. În ea, autorul amintește că producția de hârtie s-a stabilit în Spania în două etape, separate de o lungă perioadă de timp: sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea. Maurii construiesc mori în Cadiz, Grenada, Toledo și diverse locuri de pe coasta de est; apoi cucerirea al-Mohad în 1139-1147. dă un mare impuls dezvoltării economiei și culturii, în special în provinciile Valencia și Catalonia, iar Xativa (Jativa) devine centrul producției de hârtie. Dar cu mult înainte ca Spania să înceapă, de la începutul secolului al X-lea, să o producă,

Semnificație pentru Bizanț în secolul al IX-lea. Acest fapt este acum ferm stabilit.3 Arabii au primit o metodă de fabricare a hârtiei din China și au răspândit-o: cea mai veche arăbească datată de acolo era cunoscută că folosea hârtie arabă, care era deja produsă în Ifri-kiyya în secolul al IX-lea, după cum se reamintește. prin referire la un manuscris nepublicat din Carouan, J. Irigoin , "L'Introduction du papier italien en Espagne", Papiergeschichte 10 (1960) 29-32. Cele mai multe studii pe hârtie publicate până în prezent nu permit deloc o idee clară, din acest punct de vedere, a legăturilor dintre Spania (care poate fi descoperitorul) și Italia și trec în tăcere întregul Orient

grecesc (de exemplu, L. Febvre, H.-J. Martin, L'apparition du livre (Paris, 1958) Cap.I: "L'apparition du papier en Europe", nu m-am putut familiariza cu opera lui A. Renker, Das Buch din Papier (Leipzig, 1950)). Din articolul lui J. Irigoin, „Les origines de la fabrication du papier en Italie”, Papiergeschichte 13 (1963) 62-67, se desprind următoarele concluzii principale: până la sfârşitul secolului al XI-lea s-a folosit hârtie adusă din ţările arabe. secol. în slujba regilor normanzi ai Siciliei în imitarea slujbei arabilor, iar apoi, pe la mijlocul secolului al XII-lea, la Genova, poate datorită legăturilor acestui oraș cu lumea bizantină, unde până atunci arabă -Hârtia făcută a fost folosită de aproximativ un secol. Apoi vine hârtia spaniolă, nu la fel de bună ca hârtia arabă autentică, dar mai aproape și mai ieftină. În sfârșit, italienii înșiși încep să facă hârtie: primele încercări reușite trebuie să fi avut loc în regiunea Genova în jurul anului 1210, iar apoi, douăzeci sau treizeci de ani mai târziu, la Fabriano, în Ancon Marche, „probabil sub influența indirectă a Produse ligurice, dar după o altă tehnologie, de origine răsăriteană, care ar trebui, probabil, asociate cu cruciada a IV-a și cu consecințele ei. Remarcăm interesul ultimei considerații, care ar trebui rezolvată; pare a fi susținut de faptul stabilit de Yrigüen că în Veneția și Italia centrală denumirea lucrării este reprodusă prin termenul bizantin bambukinos/bambakinos. După opera lui J. Irigue-n, a apărut altul, care este deosebit de important pentru Occident: G. PrccARD, „Carta bombycina, carta papyri, pergamena graeca: Ein Beitrag zur Geschichte der Beschreibstoffe im Mittelalter”, Archivalische Zeitschrift 61 (1965) 46-75 (cu bibliografie anterioară); unele puncte de vedere ale lui J. Yrigüen sunt contestate acolo (vezi p. 64, nota 57), iar autorul, la rândul său, consideră că rolul Spaniei în defavoarea Italiei a fost exagerat.

3 J. Irigoin, „Les premiers manuscrits grecs écrits sur papier et le problème du bombycin”, Scriptorium 4 (1950) 194-204; idem, „Les débuts de l'emploi du papier”. Cm.: R. Devreesse, Introducere, 16-18, unde se găsește principala bibliografie anterioară, totuși destul de rară.

manuscrisul pe hârtie datează din anul 866. În lumea bizantină, noul material a fost numit βαγδαδτικός, „Bagdad”, sau mai des - βαμβύκινος, care poate fi explicat doar prin numele orașului Bambika (Hierapolis, Membij) la vestul Eufratului, între Antiohia și Edessa – fără îndoială, centrul exportului sau distribuției hârtiei arabe.4 În țările arabe, în special în Siria, hârtia, desigur, putea fi folosită pentru a rescrie texte grecești precum și altele. 5 Cât priveşte ţinuturile bizantine, nu ştim când au început să folosească sau, poate, să producă mai târziu (nu avem încă suficiente date pentru o asemenea afirmaţie) hârtie „arabă”. Cu toate acestea, cele mai vechi referiri cunoscute la βαμβύκινα, spre deosebire de pergament sau σωματώα, datează de la mijlocul secolului al XI-lea și se găsesc în Diataxia lui Michael Attaliates6 și în text.

4 Forma βομβύκινος se pare că mai târziu a fost transformată în βόμβυξ; pe de altă parte, legenda hârtiei de bumbac, considerată a fi

orientală, spre deosebire de hârtia de pânză vestică, pare să fie într-adevăr o legendă propagată prin prezența cuvântului grecesc βαμβάκιον, „bumbac”. Se crede că nu a existat altă hârtie decât cea din pânză, iar producția de Est și cea de Vest diferă în ceea ce privește materialul folosit pentru dimensionare. Cel puțin, numai în acest sens se pot folosi denumirile comune cataloagelor de manuscrise — bombycinus (producție orientală) și chartaceus (occidental).

5 Un caz deosebit este textul din Vatic. 2200 (Apophthegms of the Fathers, pe hârtie), pe care R. Maas, „Criechische Palãographie”, în: A. Gercke, E. Norden (Hrsg.), Einleitung in die Altertumswissenschaft, 1.9 (Leipzig, 31927) 75, le considera lucrare a scribului Toma din Damasc, pe baza unei foi separate, cuprinsă în prezent în /Ieningr. 216 sau Psaltirea Adormirii); manuscrisul este considerat, de asemenea, originar din Damasc și este datat în secolele VIII-IX: A. Σιγαλας, Ιστορία τής ελληνικής γραφής, 210-211.240; R. Devreesse, Introducere, pi. VII; H. Hunger, „Antikes und mittelalterliches Buch- und Schriftwesen” în Geschichte der Textüberlie-ferung, I (Zürich, 1961) 39; articol de J. Leroy, „Un témoin ancien des „Petites Catéchèses””. Dar se pare că un caz special de manuscrise grecești copiate în afara teritoriului Bizanțului nu a fost încă studiat.

6 Mai exact, în inventarul proprietății care urmează: MM, V, 325-326 (σωμά-τιον, βαμβύκινον).

începutul secolului următor — „Tipika” de Irina Comnina pentru mănăstirea ei a Maicii Domnului.7 Cel mai vechi document diplomatic bizantin pe hârtie este Chrysovul lui Constantin Monomakh acordat Lavrei din iunie 1052.8 Cel mai vechi document bizantin cunoscut și datat. manuscrisul pe hârtie datează poate din 1043- mu, ci mai degrabă, prin 1105.9 Suntem departe de secolul al IX-lea: nu există indicii

7 MM, V, 380.1.19 (σωματώα) și 30 (βαμβύκινα).

8 J. Irigoin, în lucrarea amintită mai devreme (J. Irigoin, „Les débuts de l'emploi du papier”) a notat pe hârtie paisprezece crizovul, care datează din a doua jumătate a secolului al XI-lea, şi a făcut observaţii importante cu această ocazie. . Voi cita unul dintre ele: „Schimbarea bruscă a materialului scris care a avut loc în biroul imperial, după cum se pare, este legată nu de considerente de economie, ci de încercarea de a consolida (...) o tradiție foarte veche. [de folosire a sulurilor de papirus]. Într-adevăr, cam în același timp, documente mai puțin importante erau copiate pe pergament” (p. 317).

9 Vatic. gr. 504, datată 1105 după R. Devreesse, Introducere, 17. Două manuscrise posibil mai vechi, 1043 și 1082-1091, sunt excluse de J. Hiriouin (Scriptorium 4 (1950) 200, η. 2), deoarece el consideră că semnătura a fost refăcută. Cu toate acestea, J. Yrigouin m-a informat cu amabilitate că în prezent este înclinat să creadă că semnătura manuscrisului din Iviron din 1043 este autentică. Ar fi important să strângem și să studiem inventare rare ale bibliotecii și mai multe

liste de cărți care au fost păstrate în arhivele monahale sau găsite în testamente. Cel mai cunoscut inventar aparține Bibliotecii Patmos (Ch. Diehl, „Le Trésor et la bibliothèque de Patmos au commencement du XIIIe siècle”, BZ 1 (1892) 488-526): în 1200 conține 330 de cărți (reținem în treacăt). că mai puțin douăzeci dintre ele sunt „lumești”: cărți de gramatică, vocabular, cronologie, medicină etc., nici o singură lucrare a autorilor greci antici, cu excepția fragmentelor din Aristotel), dintre care 267 sunt pe pergament (σωματώα) și 63 pe hârtie (βαμβύκινα ; vezi p. 521 mai jos și passim p. 524-525). Dintre acestea din urmă, unele sunt caracterizate ca fiind „foarte vechi”, ceea ce poate însemna pur și simplu că sunt în stare proastă, dar în același timp avertizează împotriva noțiunii preconcepute că lucrarea a intrat în uz târziu (după cum a notat pe bună dreptate J. Hiriouin în Scriptorium). 12 (1958) 211). Pentru un inventar mai vechi al manuscriselor din Patmos (datat 1103), vezi acum: E. Vranousi, „Ό καθηγούμενος τής μονής Πάτμου Ιωσήφ Ίασίτης κασίτης καί ήριαργ† ή αρα†ύμενος τής μονής Πάτμου Ιωσήφ Ίασίτης καί ήριαργ†χαρ†† ή ρογράφων τής μονής", Δελτών τής χριστ. άρχ. Εταιρείας. Seria IV. T. 4: Mélanges G. Sotiriou (1964) 345 mp. (vezi 349: σωματώον, βαμβύκινον).

că introducerea hârtiei în circulaţie în acel moment a jucat vreun rol în istoria cărţii.

Dacă o schimbare decisivă nu a afectat mediul de informare, atunci poate că a afectat scrisoarea? Aici avem de-a face cu problema dificilă a originii minusculului. Într-adevăr, se are impresia că până în secolul al IX-lea, operele literare (în sensul cel mai larg) erau încă scrise în uncial, iar începând din secolul al IX-lea în minuscule - cu caractere italice de papirus, arhive private, evidențe administrative etc. în același timp, diferențele dintre ele sunt de așa natură încât nu se poate vorbi de o simplă evoluție. Iar extinderea minusculului la toate textele literare, la toate cărțile, la orice „editură” este în sine o adevărată revoluție. Este posibil să-i stabilești o patrie? data exactă?12 Cea mai veche greacă

10 Desigur, cu unele excepții - pentru față, biserică, cărți de lux. Am văzut că manuscrisul lui Pseudo-Dionisie, donat în 827 lui Ludovic cel Cuvios (Paris, gr. 437), este scris în uncial. Vom vedea că în Studio a fost o colecție uncială de proclamații ale lui Teodor Studitul. J. Leroy (Un témoin ancien des "Petites Catéchèses") dă multe exemple de loialitate a studenților înșiși față de uncial atunci când copiau lucrări de un anumit tip (după Leroy - cărți destinate lecturii publice) într-un moment în care foloseau deja minuscule: Vatic. gr. 2625, capetele Coislin 20 și Parisul propriu-zis, gr. 437, pe care Leroy îl consideră studio. Un caz aparte pare să fie așa-numitul uncial oblic, „care apare doar între sfârșitul secolului al VIII-lea și al treilea sfert al secolului al IX-lea”, după același autor (Ibid., 42): nu apare, într-un astfel de caz, tocmai în timpul răspândirii minusculei în legătură cu acest proces? Pentru cea mai recentă bibliografie despre minuscule, vezi J. Irigoin, Les manuscrits grecs, 44-48.

11 Care este adesea numit, pentru a preveni confuziile, minuscul literar sau „libresc”, sau minuscul caligrafic, sau, în germană, Buchminuskel.

12 În așteptarea ca problema originii minusculului să fie tratată de J. Yriouin într-o carte despre manuscrise, pe care a

Manuscrisul minuscul datat cunoscut astăzi este Tetraevangeliul Adormirea Maicii Domnului, situat la Leningrad: datează din 835 și este de origine evreiască.perfect, iar acest lucru face să se creadă că este deja cu mult în urma primelor trepte.14 Într-adevăr,

pregătește pentru Traite d'Études byzantines (vezi raportul său la al XII-lea Congres Internațional de Studii Bizantine de la Ohrid), vă puteți referi la lucrările lui: TW Allen, „Originea mâinii minuscule grecești”; Α. Σιγαλας, Ιστορία τής έλληνι,κής γραφής, 204 mp; R. Devreesse, Introducere, 30-35. De asemenea, este util să citim reflecţiile lui J. Iriu-en asupra importanţei studiului structural al literelor: J. Irigoin, „Structure et évolution des écritures livresques de l'époque byzantine”, în: Polycronion. Festschift Franz Dôlger (Heidelberg, 1966) 253-265.

13 Originea acestui manuscris, Leningrad. 219, a fost studiat de G. Cereteli, „Wo ist das Tetraevangelium von Porphyrius Uspenskij aus dem Jahre 835 entstanden?”, BZ 9 (1900) 649-653 (traducere a articolului original apărut în limba rusă la Stefanos. Culegere în cinstea lui Stefanos. F.F. Sokolov la a treizeci de ani de activitate științifică de la studenți și ascultători (Sankt Petersburg, 1895) 76-80). Se bazează pe o notă de pe foaia 344, realizată de mâna scribului - Nicolae. Menționează moartea lui Platon din Saccudion, unchiul lui Teodor Studitul, miercuri, 4 aprilie, a 7-a indicție (de fapt, marți, 4 aprilie 814; vezi J. Pargoire în Échos d'Orient 4 (1900-1901) 164-170), despre moartea lui Teodor Studitul însuși duminică, 11 noiembrie, a 5-a inculpare, 6335 = 826, și despre moartea fratelui său Teodor, arhiepiscopul Iosif al Salonicului, la 15 iulie, a 10-a indicție, 6340 = 832. Caligraful Nicholas este în mod evident un student însuși și aproape sigur același student al lui Theodore, viitorul heimen al Studiumului, a cărui viață o avem și despre care vom vorbi în continuare (vezi lucrarea lui J. Leroy, „Un témoin ancien des" Petites Catéchèses", 36 și n. 4). Deci, Tsereteli a avut perfectă dreptate în apărarea ideii că tocmai din studioul scriptorium a ieșit acest manuscris, care multă vreme a fost considerat palestinian pentru singurul motiv că Ouspensky l-a găsit în Lavra Sf. Sava. În ceea ce privește data de încheiere a manuscrisului, aceasta este dată integral: 7 mai, 13 rechizitoriu, 6343 (= 835).

14 Și asta chiar presupunând – destul de plauzibil, se pare – că minusculul a fost rezultatul unei reforme deliberate a scrisului de mână; aparent, aceasta nu poate decât să ne amintească de „alegerea dintre mai multe opțiuni posibile”, în urma căreia, așa cum s-a spus mai sus, a apărut minusculul carolingian.

se pare că putem găsi indicii ale noii scrieri în textele mai vechi.

La fel ca numele bombycine, ambii termeni de scriere de mână grecești au fost controversați de mult timp.[15] Istoria primului merită o considerație mai detaliată. S-a crezut multă vreme că o scurtă notă, extrasă dintr-un manuscris din Bodleian, datează din timpul domniei lui Constantin al VI-lea și Irinei, adică din 780-797, inventarea lui γράμματα κεκολαμένα χς μέλ, dacă abrevierea lui ultimele două cuvinte sunt interpretate ca χρυσός μέΛαν [16]. În primul rând, comentatorii acestui text greșesc în mare parte

15 Le-am dedicat deja o notă: P. Lemerle, „Sur deux termes grecs concernant l'écriture à l'époque Byzantine”, Revue des Etudes Sud-Est européennes 7 (1969; Mélanges Bănescu) 151-154. Dar după observațiile pe care mi le-a făcut cu amabilitate J. Hiriouin, pentru care îi mulțumesc, trebuie să corectez sau să completez cele spuse acolo despre primul dintre acești termeni. Pe de altă parte, observ că tânărul om de știință grec B. Atsalos, sub îndrumarea lui J. Yriouen, a pregătit și susținut în 1969 o disertație intitulată La terminologie du livre-manuscrit à l'époque byzantine: termes désignant le livre-manuscrit. et l'écriture . În așteptarea publicării, pentru a ne face o idee despre conținutul acesteia, se poate face referire la Annuaire 1968-1969 de l'École pratique des Hautes Études, IVe Section (Paris, 1969) 571-573.

16 J. Cramer, Anecdota Graeca Oxoniensia, IV (Oxford, 1837) 400, 1. 5-6: αν γράμματα κεκο-λαμένα χς μέΛ. Că Κυροπαλάτου este o interpretare greșită a cuvântului Κωνσταντίνου a fost spus deja la sfârșitul secolului precedent Th. Rei-NACH (Comptes rendus de GAcadémie des inscriptions (1898) 20) și este confirmată de o fotografie a unui manuscris de la Oxford publicată de același cercetător în a doua sa lucrare (Th. Reinach, „Un intrus byzantin”, 54). Este interesant că V. Gardthausen (Griechische Palaeographie, II (1913) 206) nu știe despre amendamentul Reinach și pune semnul „?” după cuvântul Κυροπαλάτου, pe care îl păstrează, referindu-se textul la aproximativ 800. Și întrucât cel mai vechi manuscris minuscul datat datează din 835, el consideră că textul nostru „poate vorbește despre un minuscul”, pretinzând invenția sa, și pune întrebarea , nu trebuie citit aici κεκολαμένα („litere tăiate, reduse”). Să observăm că atât în manuscris, cât și în Cramer, care îl urmează aici, cuvântul κεκολαμένα este separat printr-un punct de următoarele cuvinte prescurtate; acum vom vedea că acest lucru este important.

transforma în interpretarea cuvintelor prescurtate. T. W. Allen, de exemplu, scrie că „invenția atribuită domniei Irenei (...) este înglobată în umplerea acestor litere cu un aliaj de aur și plumb”;[17] această ipoteză este repetată de P. Devreess: „ literele sau ceva text, aur și cerneală (...), cazul obișnuit.”[18] Această greșeală evidentă ar fi putut fi evitată citind un articol destul de vechi al lui T.

Reinach,19 care arată că nota în grafia bodleiană, iar descoperirea - la care se referă Teofan în anii 780-781, domnia comună a lui Constantin al VI-lea și a Irinei - o inscripție pseudo-profetică care începe cu cuvintele Χριστός μέλλει, adică tocmai cele care sunt date în abrevierea de la sfârșitul text Oxford, și unde nu se pune problema de aur și cerneală.20

Cât despre γράμματα κεκολαμ(μ)ένα, aici avem în vedere literele (inscripțiile) gravate pe piatră (κολά-πτω).21 Dar și aici comentatorii se înșală. al 80-lea cod

17 TW Allen, „Originea mâinii minuscule grecești”, 1-2.

18 R. Devreesse, Introducere, 31.

19 . Reinach, „Un intrus byzantin” (cu o fotografie a paginii din manuscrisul Oxford menționat mai sus).

20 Theoph., I, 455, 1. 12-17: În acest moment, în Makrois, un om din Tracia a găsit o urnă și, după ce a curățat-o și a descoperit-o, a găsit textul și scrisorile unui om înfipte într-o urna care conținea astfel de astfel* Hristos vine să se nască din Fecioara Maria, și credincioși în el, și Constantin și Irene a regilor, o, soare, iarăși cu fața mea. T. Reinach scrie: „Așa-zisa descoperire din Zidurile Lungi este legată de un întreg set de măsuri și trucuri aplicate cu pricepere de consilierii împărătesei ortodoxe pentru a lovi imaginația poporului, a înconjura noua domnie cu ceva. ca un oriol providențial și pregătește mințile pentru un mare eveniment - restaurarea cultului icoanei” (Th. Reinach, „Un intrus byzantin”, 59), – și stabilește perfect o legătură între primele trei cuvinte ale inscripției și fântâna. -cunoscuta abreviere epigrafica crestina HMG.

21 După cum traduce Reinach, dând alte exemple (Th. Reinach, „Un intrus byzantin”, 57, n. 1).

„Bibliotecile” lui Fotie este un lung rezumat al „Istoriei” lui Olimpiodor, care povestește despre evenimentele din 407-425. d.Hr. și dedicată de autor lui Teodosie al II-lea. Printre alte povești extrase din Olympiodorus, Fotie oferă una care datează din vremea când a trăit însuși istoricul, deoarece eroul ei este έταιρος lui Philtatius. Are loc la Atena. Curiozitatea unora a fost atrasă – citez textul din ultima ediție – περί των κεκωλη μενών βιβλίων, ei voiau să știe ce este τό μέτρον τού κόλλου.22 Filtatie, care era εώμεπεύύύύπεν μέργα φρού. χων, le-a explicat acest lucru, iar în semn de recunoștință atenienii i-au ridicat o statuie. Despre ce e vorba? Ediția lui Henri dă traducerea: „... în legătură cu cărțile legate cu lipici” (κολλάω), „ce cantitate de substanță să folosești” – ceea ce, desigur, este inacceptabil. Tradiția A a textului Bibliotecii duce pe drumul cel bun prin ortografia κώλου și corectarea lui în κεκωλωμένων, discrepanțe pe care ultimul editor al textului le respinge în mod eronat ca fiind incorecte. În cele din urmă, Dindorf și-a atins obiectivul reținând κώλου și corectându-l la κεκωλισμένων, ceea ce este acceptat de W.

Hadicke23, pe care Alison Franz l-a urmat cel mai recent24. Nu este vorba despre utilizarea lipiciului, ci despre colometrie, o metodă.

22 Photius, Bibliothèque, I, 179, L 7 sq. Acest text aparține tradiției M (Marcian. gr. 451) a Bibliotecii. Tradiția A (Marciati, gr. 450) dă κεκωλωμένων altero ω corredo și κώλου. Se ştie că A. Severyns, Recherches sur la Chrestomathie de Proclos, I, crede că A dă de foarte multe ori o lectură mai bună decât M. Aici, după părerea mea, vedem o nouă dovadă în acest sens.

23 W. Haedicke, „Olympiodoros”, RE XVIII.l (1939) 201-202.

24 A. Frantz, „Honors to a Librarían”, Hesperia 35 (1966) 377-380 (cu referințe utile despre colorometrie). Recent, problema a fost ridicată și la un seminar susținut de J. Yriouin la École pratique des Hautes Études (Secțiunea IV); cm. Annuaire 1968-1969 (Paris, 1969) 142, care a aprobat amendamentul lui Dindorff și a spus că este vorba de a folosi κώλα pentru a produce texte în proză „care țin cont de ritmul oratoric” și diferă de stihometria „calculată pentru un vers teoretic șaisprezece. ."

împărțiți textul în proză în „legături” de aproximativ aceeași (κωΛίζω) lungime (μέτρον), ținând cont de sens; o metodă străveche, dar uitată, pe care o doreau, - explică Alison Franz, - să găsească și să o reintroducă în circulație în Atena, când, după distrugerea cauzată de invazia Heruli din 267, și mai târziu de trupele lui Alaric, atenienii după 400 s-au ocupat nu numai să aducă în fostul stat, printre alte clădiri, a Bibliotecii lui Hadrian, ci și să o umple din nou cu cărți pe care doreau să le rescrie κατά κώλα. ? τέρα (...) ή δε δεύτερα καί νεωτέρα, κρατούσα δε έν τοις κεκωΛισμένοις άντιγράφοις (...). Proclus contrastează în mod clar vechile „ediții” cu noile „ediții” sau copii, care sunt numite κεκωΛισμένα αντίγραφα. Acesta din urmă pare, dintr-un alt pasaj, să aibă o preferință evidentă.27

25 Pentru rescrierea textelor per cola et commata, vezi ultimele publicații „Introduction” de H. Saffrey și LG Westerink la primul volum al ediției lor din Proclus (p. XLVIII, n. 1), cu referire la G. Zuntz. , „Strămoșul Noului Testament Harkean, The British Academy Suppl. Papere VII (1945) 94-99. La începutul Codexului 158 al Bibliothèque (Photius, Bibliothèque, II, 115), Photius contrastează λόγοι κομματικοί și λόγοι εις κώλα παρετεινό-μενοι; traducerea plasată în paralel: „cuvinte și expresii scurte, dintre care unele ating lungimea unei verigi a perioadei”, evident trebuie corectată.

26 W. Kroll (ed.), Produs, In Platonis Rem Publicam Commentarium, II (Leipzig, 1901).- ceea ce numim o variantă.

27 În comentariul său la Timeu (ed. E. Diehl, II (Leipzig, 1904) 308.1. 25-26): νοις. Eu, cel puțin, îmi propun să corectez în acest fel versiunea publicată a κεκολασμένοις; Diehl o explică ca „castigati libri Platonis” (vezi Index, SV), dar acesta, în opinia mea, este

rezultatul confuziei cauzate de cuvântul άκριβεστέροις. A.-J. Festugière, păstrând textul publicat, traduce:

Pe scurt, în pasajul din Teofan și în nota din manuscrisul de la Oxford, vorbim doar de personaje cioplite, γράμματα κεκολαμ(μ)ένα; Proclu și Fotie vorbesc despre textele scrise prin împărțirea la κώλα, despre βιβλία (αντίγραφα) κεκωλισμένα. Desigur, aici nu vorbim de lipici, și cu atât mai mult nici de un nou tip de scris de mână care ne interesează, ceea ce ar fi minuscul. Un alt termen interesant este συρμαιο-(συρμεο-)γραφεϊν. Teodor Studitul, într-un elogiu funerar dedicat unchiului său Platon, întemeietorul și iumenusul Saccudionului, care a murit în 814 la vârsta de aproximativ optzeci de ani, scrie: ή τις έπιπονώτερον τής εκείνου πουραθένου πουραθοσπουροθούσο πουρα. 28 Într-o scrisoare, scrisă dintr-un exil la elevul său Naucratie, același Teodor Studitul cere să-i trimită cărți pe care să le poată copia: μαι όγραφα μόνον μή ζημιοις με εις τάς τιμάς.29 Și în Viața anonimă a lui Nicolae Studitul, discipol al lui Teodor și Iumenei Studite pe la jumătatea secolului al IX-lea, iscusința sa de copist este lăudată: ήν ταις χερσί κοπιών καί δέλους άρισταινα άριστα συραφονία συρμες (...) καί μαρτυρούσιν αϊ τε βίβλοι καί τά εκείνου πονήματα.30 Aceste trei mărturii acoperă trei generații, de la mijlocul secolului al VIII-lea până la mijlocul secolului al IX-lea. Ducange, care le cunoștea pe primul și pe al treilea, a tradus:31 „aureas aut argénteas litteras in codicibus exarare”, unii încă urmează această interpretare.32 Neplauzibilitatea lui.

„în manuscrisele mai exacte, cele care au fost corectate” (Produs, Comentariu, III, 353,1. 25-26).

28 PG 99, col. 820A.

29 Biblioteca Nova Patrum, VIII, No 61, p. 50-5

30 PG 105, col. 876AB.

31 cap. Ducange, Glosar, sv συρμεογραφείν.

32 Deci, R. Devreesse, Introducere, 31.

devine evident, după cum sa menționat deja,33 datorită unei scrisori a lui Teodor către Naucratius, care nu era cunoscută de Ducange: cum Teodor, fiind în exil și preocupat de economie, a putut cere manuscrise de lux scrise în aur sau argint pentru corespondență? Mi se pare că Combefis s-a apropiat de adevăr în comentarea celui de-al treilea text, iar cuvintele sale trebuie citate, întrucât Ducange însuși pare să fi greșit aici: „Velut longo litterarum ductus pro ratione scribendi illius temporis, qua passim libros. uncialibus litteris exarabant." Sensul cuprins în συρμαιογραφεϊν, în orice caz, nu înseamnă aur sau

argint34, ci un fir, o scriere de mână flexibilă și coerentă, care ne readuce la minuscul. Mi se pare că Allen este pe drumul cel bun când scrie35 că „aceasta nu se poate aplica decât la noua scriere de mână, care, în comparație cu uncialul, are legaturile și viteza caracteristice celor Patru Evanghelii ale Adormirii Maicii Domnului, în contrast cu uncialul ei modern.” Într-adevăr, avem, din fericire, cel puțin două manuscrise realizate de mâna aceluiași Nicolae, άριστα συρμεογραφών: cele patru evanghelii ale Adormirii Maicii Domnului, 835, care a fost deja menționată, și colecția de scrisori a lui Teodor Studitul, în prezent. reprezentată de frunzele 97-286 în Coislin 269;36 deci aceasta este una

33 De exemplu, J. Leroy, "Un témoin ancien des "Petites Catéchèses"", 59. Dar V. Gardthausen, "Die Ñamen der griechischen Schriftarten", Byzanti-nisch-Neugriechische Jahrbücher 3 (1922) 7, nu știe despre scriind lui Naucratius și nu își exprimă o părere clară.

34 Este posibil să implicăm aici un sens figurat: asemănător cu un fir de argint (filigran)?

35 TW Allen, „Originea mâinii minuscule grecești”, 7.

36 Atribuirea ultimului manuscris lui Nicholas, propusă deja la sfârșitul secolului trecut de B. Melioransky, este acceptată, printre alții, de TW Allen (Ibid., 7), R. Devreesse (Introducere, 32 și Le Fonds Coislin, 248-249), J. Leroy ("Un nouveau témoin de la "Grande Catéchèse"", 73, n. 1). Ambele manuscrise ale lui Nicholas Studit nu sunt probabil cele mai vechi exemple ale minusculei, dar las experților să discute cazurile Laurent. 28, 18 (Theon și Pappius), Coislin. 8 și 123, precum și Paris. Suppl, gr. 1156 (Paul din Egina), Vatic. 2200 (a se vedea nota 5 de mai sus) și patru

unul dintre rarele cazuri în care putem compara tipul de scris de mână și textul care vorbește despre el. În aceste condiții, nu este foarte clar de ce ar trebui să se caute o nouă explicație în domeniul paleografiei muzicale, așa cum sa făcut nu cu mult timp în urmă.37

foi de zburătoare Coislin. 120 (posibil legat de secolul al VI-lea, după R. Devreesse, Le Fonds Coislin, 111).

37 Cu mult timp în urmă B. Hemmerdinger, Essai sur l'histoire du texte de Thucydide, 38-39, subliniind - vom reveni la aceasta - rolul lui Ioan Gramatica în „renaşterea iconoclastică” şi insistând, prin intermediul unei serii de ipotezele, că Tucidide a fost rescris de iconoclaști, a încercat să le atribuie și introducerea minusculului, intrând într-o dispută cu P. Maas, întrucât acesta din urmă i-a considerat pe Studiți principalul factor cultural al acestei epoci la Constantinopol, iar cu T. Allen, din moment ce i-a considerat pe Studiți - dar nu fără nuanțe! - parintii minusculului. Ca urmare a unei întorsături în întrebarea termenului care ne ocupă, a preluat din nou această problemă: B. Hemmerdinger, „Συρμαιογραφεϊν”, Byz 37 (1967) (apărut în 1968) 75-81. El își propune să accepte afirmația că

συρμαιογραφειν nu are nicio legătură cu minusculul pentru a distruge argumentul că - întrucât acest termen este bine atestat pentru mediul studențesc - și crearea minusculului ar putea fi atribuită acestui mediu, în timp ce autorul se încăpățânează. este de părere, deși nu dă argumente că minusculul a fost introdus de iconoclaști. Așadar, propune o nouă interpretare pentru συρμαιογραφεϊν: termenul „aparține paleografiei muzicale” (totuși, adaugă el, imnografia era ținută la mare cinste în mănăstirea Studian). Dar nu există dovezi pentru aceasta: nu văd de ce în pasajul citat din Viața lui Nicolae Studitul δέλτοι. trebuiau să fie manuscrise muzicale și nici de ce manuscrisele pe care Teodor Studitul le cere lui Naucratius trebuiau să fie „manuscrise citate”. De altfel, se pare că M. Hemmendinger a fost indus în eroare de un pasaj din „Lauda lui Platon” a lui Feodorova: a înțeles μουσικώτερον drept „muzical”, în timp ce aici, evident, vorbim despre talentul caligrafic și eleganța scrisului.

(Add.) Istoria termenului συρμαιογραφεΐν tocmai a fost îmbogățită cu două lucrări de O. Kresten: 1) „Einige zusätzliche Überlegungen zu συρμαιο-γραφειν”, BZ 63 (1970) 278-282; 2) „Litterae longraiae quae graece syrmata dicuntur, Eine begriffsgeschichtliche Untersuchung”, Scriptorium 24 (1970) 305-317. Comparațiile cu sursele occidentale sunt foarte interesante, dar încă nu sunt convingătoare. În ceea ce privește Bizanțul, reiese clar din exemplele deja cunoscute că ne aflăm în fața unui mediu studențesc și presupun în continuare, așa cum am scris, că ceea ce se poate ghici din sensul cuvântului „ne întoarce la minuscul”. Nu este neapărat un termen tehnic,

Este clar că originea sudite a celor Patru Evanghelii ale Adormirii Maicii Domnului nu este o dovadă suficientă a originii studite a minusculului. Nu vom aprofunda în această problemă, asupra căreia există o lipsă de muncă metodologică. Cu siguranță s-ar putea mulțumi făcând o legătură între dezvoltarea unei scrieri mai rapide, mai lizibile și mai economice și apariția unei nevoi de difuzare a textelor și ideilor, într-un cuvânt, „propaganda” generată de controversa din jurul icoanelor. Pe de altă parte, mi se pare că noua scriere de mână ar putea găsi cea mai bună șansă de a-și lua forma tocmai în mediul Constantinopolului, începând din secolul al VIII-lea. Dar discuția pe care încearcă să o deschidă despre originea iconofilă (sudite) sau iconoclastă a minusculului mi se pare lipsită de sens - în primul rând, pentru că nu ar trebui să abuzăm de o selecție aleatorie de dovezi supraviețuitoare, care se dovedesc a fi în mare parte Studio, și uităm. că lucrările și manuscrisele iconoclaștilor au fost sistematic distruse; și, de asemenea, pentru că adversarii pentru aceeași luptă aveau nevoie de aceleași arme și, desigur, fiecare a început imediat să folosească ceea ce inventase celălalt – de exemplu, în cazul unui nou scris de mână potrivit pentru un schimb rapid de opinii.

Principalul lucru este că de la sfârșitul secolului al VIII-lea sau de la începutul secolului al IX-lea, cărțile care până atunci erau scrise în uncial au început să fie scrise în minuscule, iar cărțile vechi în uncial au fost rescrise în minuscule. Și răspândirea minusculului a avut consecințe mari. Desigur, a fost un fapt progresiv. În primul

rând, a atins textele Sfintelor Scripturi și lucrările teologice. Apoi, după cum s-ar putea crede, a venit rândul lucrărilor de natură tehnică, în care era o nevoie acută - tratate de topografie (geometrie), medicină etc. Și abia în a doua jumătate a secolului al IX-lea în

desemnând un anumit tip de scriere, dar ar trebui să corespundă totuși unui concept mai puțin vag decât doar conceptul de „caligrafie”.

În acest proces, aparent, a venit rândul operelor literare propriu-zise. Așadar, dezvoltarea a decurs în ordinea urgenței și ne putem întreba aici ce loc ocupau în ea nevoile educației. Dar pare indubitabil că într-o perioadă de timp care nu ar fi trebuit să depășească un secol, toate domeniile „activității editoriale” au fost acoperite de un stil nou.38

Mecanismul acestei lucrări de rescriere39 este bine înțeles. Avantajele sale sunt relevate: economii de materiale,

38 Pentru răspândirea progresivă a minusculului la diferite tipuri de lucrări, vezi, de exemplu: A. Dain, Les manuscripte, 121-122; idem, „La transmission des textes littéraires classiques”; J. Irigoin, Histoire du texte de Pin-dare, 123-124; idem, Survie et renouveau, 298-301. Mă întreb dacă nu este prea larg cadrul propus de autori, care atribuie procesului o durată de aproximativ două secole, argumentând că cea mai mare parte a rândului poeților a venit în ajunul anului 1000. Nu a fost, de exemplu, întreaga colecție de manuscrise filozofice reconstruite în secolul al IX-lea .? R. Browning crede că tragedienii greci au fost studiati și copiați în Bizanț din prima jumătate a secolului al IX-lea. (R. Browning, „Ignace le diacre et la tragédie classique à Byzance”, REG 81 (1968) 401-410). De asemenea, a ridicat, ca în scrierile lui S. Gallavotti, problema copierii lui Teocrit în secolele IX-X. și, ca și în lucrările lui J. Martin, problema copierii lui Arata în articolul său: R. Browning, "Recentiores non deteriores", Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London 7 (1960) 11-21 (vezi 16). Această lucrare se ocupă însă în special de „renașterea” de la sfârșitul secolului al XIII-lea-începutul secolului al XIV-lea, iar autorul insistă – remarcăm în treacăt – că în această epocă s-au făcut noi copii. Va fi foarte interesant într-o zi să stabilim cronologia copierii autorilor greci și a operelor lor; dar aceasta presupune studierea, din acest punct de vedere, a istoriei textului fiecărui autor și a fiecărei opere, iar o astfel de lucrare abia începe. Voi adăuga, de altfel, că mă îndoiesc foarte mult că munca de copiere (oricare ar fi distincția făcută între genurile operelor copiate) a început în lumea greacă abia în 850, iar în latină în 800, astfel încât, astfel, acesta din urmă l-a precedat pe cel dintâi cu cinci decenii (A. Dain, Les manuscripts, 135 etc.).

39 Numit μεταχαρακτηρισμός; care, după cum se știe, nu trebuie confundat cu μεταγραμματισμός, transcrierea alfabetului unei limbi date prin alfabetul altei limbi. Vezi pentru o prezentare generală cele două lucrări ale lui A. Dain menționate în nota anterioară, în special A. Dain, Les manuscripts, 124-133.

întrucât același text ocupă mult mai puțin spațiu pe minuscul decât pe uncial; economisind timp, deoarece puteți scrie cu o minusculă mult mai rapid decât prin imprimarea fiecărei litere, ceea ce uneori necesită să treceți stiloul de mai multe ori. Prin urmare, o reducere semnificativă a costurilor, precum și facilitarea lecturii, deoarece minusculele separă cuvintele unele de altele, introduce accent și semne de punctuație care sunt de obicei absente în scrierea uncială - și, probabil, o mai mare fiabilitate a citirii ar fi trebuit să joace un rol la fel de decisiv în succes. de minuscul.decât considerente de economie. Sunt studiate și consecințele filologice ale acestei rescrieri : ^ pe baza, de exemplu, pe erorile caracteristice numite „erori unțiale”, apărute ca urmare a confuziei literelor a două inscripții adiacente într-un oncial sau din cauza împărțirii incorecte în cuvinte, a devenit posibil să se stabilească câte copii s-au făcut de la începutul tradiției textului unui autor sau a unei lucrări care a ajuns până la noi și este mai bine să clasificăm manuscrisele.40 În general, este imposibil.

În articolul său „La transmission des textes littéraires classiques”, el reamintește concluziile trase în opera sa, folosind exemplul copiei lui Sofocle, Laurent. 32:9: lucrarea a fost încredințată doi cărturari; trebuia să redați un model uncial cu o minusculă și să o facem cu grijă, dar nu fără erori de împărțire a cuvintelor și accent și nu fără corecții; altul a copiat scolia, glosele dintre rânduri, notele marginale și a făcut-o ca un mare filolog.

40 A. Dan, mai ales în prima ediție a cărții sale Les manuscrits, în multe locuri, de exemplu, la p. 115, insistă asupra singularității tiparului de copiere și, pe cale de consecință, asupra singularității tradiției medievale după copiere. Se pare că a permis atunci doar rare excepții, de exemplu, pentru Elian Tacticus (pp. 116-117). Dar J. Iriuen, studiind istoria textelor lui Pindar (J. Irigoin, Histoire du texte de Pindare), a ajuns la concluzia, mai ales grație „erelor unțiale”, că textul a fost rescris de trei ori, probabil de toate trei ori la Constantinopol. . Un alt exemplu este A. TuRYN, student al istoriei textelor lui Sofocle, „Studii în tradiția manuscrisă a tragédiilor lui Sofocle”, Studii Illinois în Limbă și Literatură XXXVI. 1-2 (Urbana, 1952), consideră că a existat un singur arhetip minuscul și, prin urmare, o singură rescriere a textului; dar J. Iriuen a observat

ar fi prea puternic să insistăm asupra sensului utilizării „literare” universale a scrierii minuscule. Va da un instrument unei noi culturi, unui nou umanism. Și din această cauză, avem tendința de a lua două considerații.

În primul rând: acest lucru nu s-ar fi întâmplat dacă nevoile speciale și urgente de comunicare și diseminare a gândirii nu ar fi dat impuls inovației. Căci de la bun început nu este vorba de o descoperire mai mult sau mai puțin întâmplătoare care să ducă în mod neașteptat la succese imposibile fără ea – dimpotrivă, nevoia existentă a provocat „invenția". Secolul al IX-lea este una dintre cele mai originale și inovatoare epoci din istoria Bizanțului, sau mai bine zis, este sfârșitul unei lungi și profunde epoci.

(RÉG 66 (1954) 510) că prezența diferitelor erori unciale în familiile „laurențiale" și „romane" ale manuscriselor lui Sofocle indică două rescrieri ale textelor. Permiteți-mi să vă reamintesc, de altfel, că cel mai vechi manuscris al lui Sofocle, Laurent. XXXII,9, din 960-980, este privit de A. Dain, „La transmission des textes littéraires classiques", drept exemplu de corespondență, opera a doi scribi, dintre care unul trebuia să reproducă cu minuscule un text al său. tip propriu, probabil un pergament uncial V v., iar celălalt - scolie și glose între rânduri sau în margini. De fapt, un studiu clar al acestor probleme abia începe. Este promițător. Este important de remarcat deja că ne îndepărtăm de ipoteza copierii unice, fixând cazuri din ce în ce mai numeroase de mai multe transliterații independente; vezi şi despre aceasta: WJW Ko-STER, "Aristophane dans la tradition Byzantine", RÉG 76 (1963) 381-396; V. di Benedetto, La tradizione manoscritta euripidea (Padoue, 1965) („Proagônes", Studi, 7) 147 (două transliterații diferite ale lui Euripide) și 153 sq. (cu toate acestea, mă îndoiesc de existența la Universitatea din Constantinopol a unui text oficial al operelor lui Euripide, care provine dintr-un singur codex uncial, dar corupt în afara Constantinopolului prin texte formate ca urmare a fabricării altor copii; autorul este nu prea versat în realităţile bizantine). Astfel, ar trebui acceptată existența multor centre și „ateliere" de corespondență, și nu un singur centru sau întreprindere, precum cea care exista în secolul al IV-lea, potrivit Themistius. Cât privește întrebarea – de asemenea foarte importantă – dacă munca s-a desfășurat prin corespondență nu numai la Constantinopol, ci și în provincii, unde și în ce măsură, cred că nu a devenit încă subiectul vreunui studiu serios.

o evoluție care a început mult mai devreme, imediat după cucerirea arabă, în urma căreia Bizanțul s-a schimbat pentru a supraviețui. Sfera activității mentale poate să fi fost ultima afectată de această mișcare, dar poate că și-a păstrat amprenta cel mai mult timp.

A doua considerație este că, desigur, poate părea surprinzător că a trebuit să așteptăm atât de mult ca să aibă loc o schimbare care, în general, a fost destul de simplă din punct de vedere tehnic, dar a avut consecințe foarte ample. Nu ar fi putut ghici mai devreme despre beneficiile unui scris de mână mai simplu decât uncialul? Dacă acest lucru nu s-a întâmplat, asta confirmă că în epoca anterioară, publicarea de carte era inactivă, iar nevoia de cărți era mică.

În cele din urmă, nu va fi deplasat să comparăm „invenția" minusculului literar cu „invenția" tiparului. Și ar trebui să studiem cărțile scrise

de mână din secolele IX-X ca și cărți tipărite din secolele XV-XVII - din punctul de vedere al unui fogist și economist, în raport cu tehnologia publicistică și arta ilustrației, în relațiile lor cu Biserica. și cu Școala, ca paznici ai trecutului și aluat pentru viitor. Dar există încă o lipsă de cercetări preliminare, inclusiv statistici despre manuscrise, inclusiv monografii despre scriptoria.

Scriptoria și monahismul de studio

Întrebările arheologice și paleografice care au apărut ca urmare a producției în masă a manuscriselor sunt legate de întrebările despre centrele de corespondență. Aici, în raport cu epoca care ne privește, ne lipsesc și lucrările inițiale, dar această problemă importantă a început deja să fie tratată.41 Și, poate, nu.

41 În special L. Polluis în Grecia şi J. Irigoin în Franţa. Studiile primelor au atins până acum o epocă ulterioară, atingând fie bibliotecile din Athos, fie un caz special (în secolul al XIV-lea) al mănăstirii din Constantinopol τών Οδηγών (vezi: BZ 51 (1958) 17-36,261-287). J. Yrigouin a definit în mod clar principiile studiului scriptoria (pe baza tehnică

întâmplător, singurul scriptorium de la începutul secolelor VIII-IX, despre care avem informații, este Studioul - primul atelier bizantin, ale cărui activități le cunoaștem destul de bine. „Ar trebui să li se atribuie studenților un rol nu numai în transcrierea manuscriselor (rol care este fără îndoială), ci și în distribuirea lor între nemonahești? Sau poate în copierea și distribuirea lucrărilor lumești? Desigur, nu trebuie să abuzăm de lumina bruscă care a căzut, mai ales datorită lucrărilor supraviețuitoare ale lui Teodor însuși, pe Studio scriptorium: asta nu înseamnă deloc că a fost primul și se poate presupune, cel mult, că criza iconoclastă a supărat sau întrerupt activitatea scriptorium-urilor monahale în măsura în care acestea existau atunci. Cu toate acestea, apariția unui centru de scris atât de important la sfârșitul secolului al VIII-lea atrage atenția.

Când vorbim de monahism sudiți și studiți, trebuie să ne referim nu numai la mănăstirea studiană Sf. din Europa, când un conflict cu autoritățile i-a obligat să trăiască.

caracteristici: format, înţepături, în special linia, cerneală şi scris de mână, legare etc.) şi a identificat deja grupuri interesante (scriptorium lui Efraim etc.) pentru manuscrisele realizate înainte de mijlocul secolului al XI-lea: J. Irigoin, „Pour une étude des centres de copie”; idem, „Les manuscrits grecs”, 58 mp.

42 Că forma „Studio” este greșită se știe de multă vreme. Se poate fie păstra la nominativ eponimul „Studios”, numele patricianului și hipatie din Răsărit, care a întemeiat prima mănăstire în 462, fie se poate lua genitivul „Stoudiou”, din expresia τά Στουδίου, desemnând moșiile lui. acest patrician în cartierul Psamathian și, drept urmare, mănăstirea de locație. Formele μονή (ηγούμενος) των Στουδίου și τού

Στουδίου apar în surse, dar prima formă este cea mai veche și mai exactă. Vezi: H. Delehaye, „Stoudion-Stoudios”, AB 52 (1934) 64-65.

în exil.43 În acest sens, comunitatea Studien se întoarce la Platon, despre care știm destul de multe,44 cu excepția faptului că el provenea dintr-o familie proeminentă Constantinopolitană, a rămas orfan și a ocupat o funcție într-un departament guvernamental45. fel de educație a primit? Probabil nu prea extins. Nepotul său Teodor, în „Lauda” dedicată lui, nu menționează acest lucru, dar asta nu înseamnă nimic; totusi, despre sora lui Platon, adica mama lui Teodor, Theoctista, el spune ca a fost „neinvatata din cauza orfanitatii”: a invatat sa citeasca singura din Psaltire, pe care l-a memorat in scurt timp.46 De la Teodor stim si ca Platon. a fost caligraf, copiand un număr mare de manuscrise, evident cu un conținut mântuitor de suflet, care au îmbogățit bibliotecile mănăstirilor Studite, și că mulți oameni, printre care, probabil, mireni, dețineau caiete scrise de mâna lui, care conțineau zicalele lui sfinţii părinţi. Pare puțin probabil să fi copiat vreodată lucrări laice și nici nu știm dacă a organizat un scriptorium în mănăstirea pe care a întemeiat-o în 718 la Sakkudion, în regiunea Brussa.47

43 În ceea ce privește definiția „suditei” aplicată altor mănăstiri decât Constantinopol, vezi: PG 99, col. 169A și 276A. Lista instituțiilor studențești din scrisoarea lui Teodor către Papa Pascal îi menționează pe stareți τών Καθαρά, τών Πικριδίου, τού ΠαυΛοπετρίου, τής Εύκερίας, τών Στουν Στουν Στουν 9. 1152B; vezi și 1153C și 1209C.

44 Nici un studiu important nu i-a fost dedicat. Vezi: H.-G. Beck, Kirche, 209, 213.491. În plus, deși a jucat un rol proeminent în monahism, ca susținător înflăcărat al hărții lui Vasile cel Mare și în viața politică, datorită dezacordului său neînfricat arătat cu autoritățile, Platon era mai înclinat spre singurătate decât spre ample administrativ și activităţi economice, pe care i-a dat-o de bunăvoie nepotului său însufleţit.

45 A se vedea mai sus, capitolul IV, nota. 76.

46 PG 99, col. 885B:

47 În elogiul pe care Teodor l-a dedicat unchiului său și „părintelui spiritual”, vezi întregul pasaj din PG 99, col. 820A. Începe deja

Avem mai multe informații despre Teodor, al cărui tată provenea dintr-o familie numeroasă și bogată și deținea o funcție înaltă în administrația Constantinopolului. Apoi, mai vechi, παιδεία ή θύραθεν: o gramatică care învață greacă bună (ή γλώσσαν έξελληνίζει) și poetica; apoi retorica, din care a memorat doar ceea ce servește pentru

alcătuirea vorbirii și ordinea ei (συνθήκη λόγου καί αρμονία, κάλλος τής φράσεως), neglijând înfrumusețarile și subterfugiile goale; și, în sfârșit, filozofia în diferitele sale părți – etică, dogmatică, dialectică, apodictică.49 Pe scurt

În fraza citată mai sus, unde se spune că Platon a scris mai multă muzică decât orice alt muzician, atunci urmează o continuare: cum dacă el enumera lucrările celor care sunt broșuri care au fost antologizate de diverși părinți divini? (...) Așa cum suntem noi, nu căutați altceva sau fericire sau nu din acele mâini și dureri nesfârșite?

48 Despre Teodor Studitul, cel mai detaliat studiu este lucrarea lui: AP Dobroklonsky, Rev. Teodor, Mărturisitorul și Starețul Studioului. T. I: Era, viața și opera sa (Odesa, 1913); T. II: Creațiile sale (Odesa, 1914). Oferă o privire de ansamblu asupra lucrărilor anterioare și referințe la acestea. Acest studiu are nevoie de completări și corecții pe multe puncte bazate pe lucrări ulterioare, dintre care majoritatea sunt enumerate în H.-G. Beck, Kirche, 491-495, în special 495, n. 2 (a se adăuga aici J. Leroy, „La vie quotidienne du moine studite”, Irénikon 27 (1954) 21-50; idem, „La réforme studite”, Orientalia Christiana Analecta 153: Il monache Simo orientale (1958) 181-214). Rămâne însă surprins că nu avem nici o monografie bună despre o figură atât de proeminentă din monahismul bizantin, nici o ediție bună a operelor sale. O ediție critică a scrisorilor sale cu comentarii ar fi deosebit de dezirabilă. {S-au împlinit dorințele lui P. Le Merle: Th. Pratsch, Theodoros Studites (759-826) - zwischen Dogma und Pragma. DerAbt des Studiosklosters in Konstantinopel im Spannungs-feld von Patriarch, Kaiser und eigenem Anspruch (Frankfurt am Main–Berlin–Bem–New York–Paris–Wien, 1998) (Berliner byzantinistische Studien, 4); G. Fatouros (ree.), Theodori Studitae epistulae, voi. 1-2 (Berlin; New York, 1992) (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Berolinensis, 31). – Notă, traducere}

49 Despre educația lui Theodore, vezi Viața A, PG 99, col. 117CD; Viața B, PG 99, col. 237AB; Viața C, ed. V. V. Latysheva, VV 21 (1914) 260, § 6.

a spune - educația pe care un copil din mediul mitropolitului burghez, destinat în principal serviciului public, a continuat să o primească în anii 70 ai secolului VIII50 (Teodor s-a născut probabil în 759), adică sub Constantin al V-lea, la apogeul crizei iconoclaste și nu există niciun indiciu că ar fi urmat alte școli decât cele ale profesorilor particulari. La ce a dus o astfel de educație, vedem chiar din creațiile lui Theodor. Acesta nu este un mare scriitor, deși tăria caracterului îl salvează de la banalitate. Acesta nu este un erudit, decât dacă considerăm că el se abține în mod deliberat de la manifestarea cunoașterii seculare. Dar are la dispoziție un vocabular, sintaxă, stil foarte bogat și foarte flexibil, trecând de la simplitate la rafinament, de la ingeniozitate la erudiție și uneori la pretenție, în funcție de subiect, circumstanțe, public sau destinatar. În ceea ce privește poezia, iambele și epigramele51, acestea sunt pur și simplu imitații, sau, mai degrabă, exerciții iscusite ale elevilor, dar arată

cel puțin că autorul lor a dobândit cunoștințe solide de metrică. Consecințele acestei educații le găsim în îndrumarea pe care Teodor o dă călugărilor săi.52 Majoritatea, se pare, erau angajați în muncă manuală, căreia îi atribuie un loc atât de însemnat. Cât despre cei care s-au ridicat puțin mai sus, preocuparea Iumenei a rămas, în primul rând, practică: ή δι' έργων φιλοσοφία, spune Viața A; πρακτική φιλοσοφία, să zicem B și C. Dar pentru unii se adaugă că Viața A

50 Sau ce a primit un astfel de copil, potrivit editorilor de la vieți care au trăit în secolul următor?

51 A. Garzya, „Theodori Studitae Epigrammata", ΈπετηρΙς Έταιρευίας Βυζαντινών Σπονδών 28 (1958) 11-64; P. Speck, Parerga zu den Epigrammen des Theodoros Studites, Ελληνικά 18 (1964) 11-43, 207-208; şi mai ales P. Speck, Theodoros Studites, Jamben auf verschiedene Gegenstimde. Einleitung, kritischer Text, Ubersetzung und Kommentar (Berlin, 1968) (Supplementa Byzantina, 1).

52 Viața A, PG 99, col. 168AB; Viața B, PG 99, col. 273BC; Viața C, ed. V. V. Latysheva, 273-274, § 27-28.

se numește fie filozofie logică, educație, Житие B — Artă logică, Житие C — sau educație logică, lecții. Aceasta este, în primul rând, gramatica, care este necesară pentru a scrie corect și pentru a citi în mod rezonabil (ascultare) și chiar pentru a explica în scris (de exemplu, Житие A; pentru scriitorii familiari, Житие C). Немного tehnologia filozofiei, как гровить B, прибавляться, когда немного уметь опровергать eretici „silogisme ale adevărului". În cele din urmă, cântatul și poezia bisericească, a căror importanță este subliniată cu energie în Life A. În concluzie, el declară că oamenii erau angajați în tot felul de științe și că printre aceștia se numărau caligrafi și cântăreți înțelepți, cunoscători și asmatografi, poeți și cititori, proțiști, meliști și oidopoli.

Chiar dacă nu înțelegeți toate acestea la propriu, pare evident că juditii aveau totul în comunitatea lor pentru a-și satisface toate nevoile, nu doar cele materiale, și că Theodore a urmat asta. El a acordat o importanță deosebită capacității de a se exprima și gramaticii53, precum și caligrafiei. El însuși a fost un caligraf priceput și prolific: când

53 De exemplu, într-una dintre scrisorile lui Teodor către Naucratius (PG 99, col. 1084C) se poate citi: τουσαν διάλεξιν, ήν ότι μάλιστα καλυνεΐς εάν τά τά τήμης τά τανής τουσαν διάλεξιν θής έπι έναι. Într-adevăr, este necesar, adaugă el, ca apărătorii Ortodoxiei, όρθόφρονες, să aibă puterea și priceperea verbală de a lupta cu κακόδοξοι cu aceleași arme și de a-și răsturna mașinile de război, εύθυβόλους έλεπόλεις. Se poate face o idee despre priceperea acestui Naucratie în scris citind epistola sa despre moartea lui Teodor, adresată fraților împrăștiați: PG 99, col. 1825 mp Cunoaștem trei scrisori de la Teodor Studitul adresate unui oarecare „Ioan Gramaticul", ale cărui mari cunoștințe le admiră și cu care el însuși

apare ca gramatic: τούτ' αν είη αναφορικόν, ο καί ομοιωματικόν κατικον κατικόν καταίκόν κοατικόν κούτ' αν είη αναφορικόν, κόν καλείται (PG 99 , col. 1637D-1640A-D, lit. 212). După cum a arătat V. Grumel, sunt toate șansele ca destinatarul acestor trei scrisori să fie viitorul patriarh iconoclast, despre care vom vorbi în scurt timp: V. Grumel, „Jean Grammaticos”.

Viețile B și C, manuscrise încă mai existau în Atelierul care ieșeau de sub mâna lui.54 În scrisorile sale din exil, adresate în special lui Naucrate, el cere adesea cărți (desigur, conținut religios) și corespondență.55 Nu este surprinzător că caligrafia și lectura ocupă un loc mare în hrisov, pe care o dă monahilor săi. Opt articole din epitimic56 se referă la disciplina în scriptorium, care este regizat de πρωτοκαλλιγράφος, și reprezintă principala noastră sursă de informații despre acest scriptorium: se stabilesc diverse pedepse57 pentru 1) cel care pregătește prea mult lipici (κόΛΛα), riscând să se strice. ; 2) cel care are grijă prost de caietul în care scrie, de cartea pe care o rescrie, care nu le acoperă când este necesar, care nu respectă paragrafele, 58 de accentuări, semne de punctuație

54 Viața B, PG 99, col. 261D-264A; Viața C, ed. V. V. Latysheva, 273, § 27. Vezi și: PG 99, col. 1848B.

55 Vezi, de exemplu, ediția lui J. Cozza-Luzi din Nova Patrum Bibliotheca, VIII, Scrisoarea nr. 33 (p. 26) către Naucratius, unde Teodor îl întreabă „έρ μην eia despre Evanghelia lui Ioan τοϋ κατά σάρκα πατρός μου" (?) și alte cărți; ibid., nr. 78 (p. 64-65), unde se plânge că i-au fost luate toate cărțile, μέχρι τού τροπολογίου; Nθ 80 (p. 69): prietenii i-au furnizat cărți, dar el îi cere lui Naucratius τό λεξικόν, precum și un caiet unde a notat în grabă (διά σημείων) un eseu (λόγος), pe care un anume Calist a fost însărcinat să-l copieze curat (μετάγραψ αν). Vezi și ibid.Nr 38 (p. 31) - notificarea primirii μεμβράναι; Nr. 61 (p. 50-51) - un pasaj despre εργόχειρα συρμαιόγραφα, citat de noi mai sus (nota 29); despre έργόχειρον, „lucrare manuală” în sensul general și în sensul special propriu limbii monahale, vezi: Cap. Ducange, Glossarium, s.v.); Nθ 75 (p. 62) - χρήζω καί έργόχειρον τού γράφειν etc. π.

56 PG 99, col. 1740AB.

57 De la treizeci la patruzeci de închinari; stând în trapeză; alimente fără condimente; „excomunicare” (άφορισμός) timp de două sau trei zile. Pentru ultima penitență, vezi P. de Meester, De monachico statu juxta disciplinam byzantinam (Vatican, 1942) Index sv „excommunicatio”, § 8.

58 Τά άντίστιχα. R. Devreesse, Introducere, 47 și n. 2, îl interpretează astfel: „feriți-vă de literele cu același sunet”, corectând la άντίστοιχα, „litere care corespund între ele, κχ, τθ”. Acest lucru mi se pare inacceptabil. Trebuie să fie, dacă nu despre paragrafe în sensul modern, atunci cel puțin despre corespondența rândurilor, στίχος.

pentru ea; 3) cel care, având încredere în memoria sa, se abate de la textul pe care îl rescrie;59 4) cel care „citește” mai mult decât este scris în probă; 5) cel care rupe un stilou de mânie; 6) cel care ia fără să știe caietul altui scrib; 7) cel care nu se supune instrucțiunilor primului caligraf; 8) în sfârșit, pentru primul caligraf, dacă în timpul distribuirii lucrării dă dovadă de parțialitate sau nu dă dovadă de o grijă extremă în raport cu materialul, pieile (μεμβράναι) și uneltele de lucru.60 Cărțile copiate de Platon, Teodor și alte Judith61 au fost destinată în primul rând instruirii călugărilor și, prin urmare, a rămas în mănăstire, în sală, pe care pravila o numește pur și simplu τόπος τών βιβλίων. El era supravegheat de βιβλιοφύλαξ: în zilele nelucrătoare, acest paznic cheamă pe frați cu ajutorul unui bătător; fiecare dintre ei primește o carte, pe care o citește până seara; la un nou apel

59 Έάν τις έκστηθήσει έκ τών γεγραμμένων τού εξ ού γράφει βιβλίου. Verbul αποστηθίζω este bine cunoscut în sensul de „recitare pe de rost”, iar verbul έκστηθίζω a fost folosit în același sens (vezi: Ch. Duc ange, Glossarium, sv; HG Liddell, R. Scott, HS Jones, Λ Lexicon greco-englez, SV). Prin urmare, aici este avut în vedere cazul când un cărturar cărturar, lucrând la un text cunoscut, de exemplu, la un psalm, în timp ce scrie, ascultă ceva ca o lectură internă din memorie, în loc să se refere exact la proba sa.

60 Αμφιαστικά έργαλεια: unelte folosite pentru „învelirea” manuscriselor și probabil pentru legare. Dintr-o scrisoare a lui Teodor (Theodori Studitae Epistulae, 49, Nθ 59), cunoaștem numele unui proto-caligraf contemporan, Ignatius. A mai fost numit χρυσοφύλαξ: gardian al pulberii de aur folosită în scriptorium pentru anumite litere sau ornamente?

61 Contrar celor spuse de unii, caligrafii nu s-au bucurat de cel mai favorabil tratament în Atelier: sarcina lor era munca fizică ca parte a îndatoririi tuturor călugărilor. Dacă se spune în ύποτύπωσις sau statut (PG 99, col. 1717A) că în timpul Postului Mare înainte de Paști, toată lumea, „cu excepția caligrafilor”, în timp ce continuă să-și facă lucrarea, trebuie să recite pe de rost întregul psaltire între primul și al nouălea. ore ale zilei, asta se întâmplă pur și simplu pentru că caligrafii nu pot, desigur, să citească psaltirea în timp ce continuă să scrie și nu pentru că s-au bucurat de privilegii speciale.

bate, trebuie să o returneze sub pedeapsa.62 Penitența prevede pedepse pentru un călugăr căruia nu-i pasă de cartea care i-a fost dată sau ia o carte fără permisiunea custodelui ei sau arată nemulțumire pentru că nu a primit-o. o carte, ce a vrut; la fel pentru călugărul care ascunde cartea în patul său în loc să o returneze la chemarea bibliofilaxului; neglijentul βίβΛιοφύλαξ, care a lăsat cărțile îngrămădite în dezordine

și nu a manifestat grija pentru scuturarea și curățarea lor de praf, a fost supus pedepsei.63

Datorită acestor texte, avem o imagine vie a studioului scriptorium și a bibliotecii din vremea lui Teodor, dar nu este un fapt că nici un singur manuscris creat înainte de moartea lui Platon (814) și a lui Teodor (826) nu a ajuns până la noi. . Faptul că celebrul manuscris uncial al lui Pseudo-Dionisie, prezentat în 827 lui Ludovic cel Cuvios, a apărut din Studite scriptorium, rămâne o ipoteză64, și încă mai ipotetic rămâne, în așteptarea unor cercetări mai aprofundate și sistematice, caracterul prototipului Studite. , atribuită dovezilor primite recent din „Marele Anunțuri” de Theodore65 și datând în jurul anului 830 din patru foi unciale

62 PG 99, col. 1713AB.

63 PG 99, col. 1740AB.

64 Vezi mai sus capitolul I, nota. 14. Desigur, presupunerea în sine nu creează dificultăți că curtea Constantinopolului a comandat un manuscris uncial luxos al pseudo-Dionisie din studioul scriptorium. Totuși, ceea ce știm despre relația dintre Mihail al II-lea și Teodor și despre istoria lui Teodor și a călugărilor săi în această epocă (când, ne amintim, ei nu locuiau în Mănăstirea Studion Sf. Ioan din Constantinopol), nu este la fel. toate confirmă această ipoteză. Pe de altă parte, argumentele arheologice invocate pentru atribuirea acestui manuscris Studionului scriptorium (vezi lucrarea deja amintită a lui J. Leroy, „Un témoin ancien des „Petites Catéchèses””, în special 54-55) nu sunt decisive. Cred că această întrebare necesită un nou studiu.

65 J. Leroy, „Un nouveau témoin de la „Grande Catéchèse””. Nu este vorba despre un manuscris care a ajuns la noi, ci despre un manuscris, a cărui existență, după cum pare autorului, este dovedită de textul din colecție.

„Mic anunț”.66 Într-adevăr, este foarte probabil ca primul caligraf de studio, ale cărui lucrări le deținem, să fie același Nicolae, originar din Creta, pe care l-am cunoscut deja când avea zece ani și părinții l-au trimis la Constantinopol. , la Studium, la unchiul său Feofan, care era călugăr acolo, sub stareța lui Teodor. Am văzut că el, după mărturia vieții sale anonime67, a învățat acolo „din gramatica necesară pentru a scrie corect” și a devenit un excelent ταχογράφος, un caligraf care a scris surprinzător de repede, άριστα συρμεογραφών:68 la vremea când autorul. din Viața sa a scris, manuscrisele care au ieșit de sub condeiul lui erau încă păstrate în Studio.69 Cunoaștem cel puțin două dintre ele, care au fost menționate mai sus - cele Patru Evanghelii ale Adormirii Adormirii (Leningr. 219), pe care Nicolae le-a finalizat. la 7 mai 835 și colecție de scrisori ale lui Teodor de pe foliile 97-286 Coislin 269,70 Poate în viitor în bibliotecile noastre

proclamații ale lui Pavel din Evergetides și care, „deși este imposibil să o afirmăm mai hotărâtor”, ar putea fi „un prototip conceput tocmai

pentru a servi drept model (...), un prototip păstrat în mănăstirea Studian” (ibid. , 87). Astfel, aceste date noi prezintă un interes deosebit pentru istoria textelor lui Teodor. Cu toate acestea, este logic să presupunem că Theodore a trebuit să se ocupe de crearea unor copii autentice ale creațiilor sale, iar comunitatea studioului le-a păstrat.

66 J. Leroy, „Un témoin ancien des „Petites Catécheses””. Aceste patru foi, păstrate la Vatican (Vatic. gr. 2625), reprezintă rămășița unei colecții unciale de „Mici Anunțuri” (se presupune că au fost livrate în 820-826) și faptul că această colecție a existat. pe uncial. Argumentele lui J. Leroy, care consideră că originea sa este Studite, par plauzibile. Mai dificile sunt întrebările despre datarea și legăturile acestui manuscris cu Paris, gr. 437.

67 PG 105, col. 872.

68 A se vedea mai sus, p. 169.

69 PG 105, col. 876AB.

70 A se vedea mai sus, p. 169.

vor fi descoperite alte manuscrise ale lui Nicolae71, la fel cum este probabil ca numărul manuscriselor „Studio” să crească pe măsură ce acestea devin mai bine distinse.72

71 Cu toate acestea, J. Leroy, „Un témoin ancien des "Petites Catéchèses"", 53-54, respinge opinia lui A. Diller că Mosk. 93 (uncial și minuscul) se presupune că aparține stiloului lui Nicholas.

72 Nu există o monografie bună despre scriptorium-ul studioului. Printre lucrările recente, se găsesc informații despre obiceiurile scribilor săi în R. Devreesse, Introducere, 33; J. Irigoin, „Pour une étude des centres de copie” (1958), 215, 218, 222-223; J. Leroy, "Un témoin ancien des "Petites Catéchèses"," 48-52, etc. Pentru manuscrisele recunoscute acum ca manuscrise de studio, vezi notele bibliografice date de J. Irigoin, "Pour une étude des centres de copie" (1958).), 208, n. 2-4, și „Les manuscrits grecs”, 47 (cu referire la o lucrare a lui M. Bonicatti, Nθ 143), 63-64 (unde sunt exprimate îndoieli cu privire la unele dintre identificările propuse de A. Diller); manuscrise enumerate în R. Devreesse, Introducere, 32-33, 56; și mai ales C. Giannelli, „Un nuovo codice di provenienza studita”, în: idem, Scripta Minora (Roma, 1963) 225-238. În afară de cele executate de Nicolae, mai există, cred, doar trei manuscrise datate din secolul al IX-lea, dintre care două aparțin chiar la sfârșitul secolului (două de Atanasie, 880 și 899, și unul de Ignatie, 899) . Dar J. Iriuen crede că dintre manuscrisele nedatate, o duzină bună datează din secolul al IX-lea. O monografie recentă de N. Ελεοπουλος, Ή βιβλιοθήκη και το βιβλιογραφικόν έργαστήριον τής μονής τΎν Σ τον θή τον,θήν τον,θήνής 43, bine conceput și ilustrat, nu pretinde a fi o cercetare originală. Referitor la atribuirea unor manuscrise la Studium nu după criterii

paleografice, ci după criterii artistice și iconografice, a se vedea, în primul rând, remarcile lui S. Dufrenne, „Deux chefs-d’œuvre de la miniature de XIe siècle”, Cahier archéologiques 17 (1967) 177-191. Nu există încă o colectare sistematică de date referitoare la aspectul „economic” al caligrafiei - mă refer la salariile caligrafilor, costul și prețul cărților. Un singur exemplu, dar foarte interesant, din secolul al XII-lea este dat de R. Devreesse, Introducere, 48. Mai jos (în capitolul VIII) vor fi date binecunoscutele indicaţii din manuscrisele lui Aretha. Și iată încă una luată la întâmplare în timp ce citim Sinaxarionul Constantinopolului (H. Delehaye (ed.), Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, 726.1. 55 sq.): Atanasie Făcătorul de Minuni, călugăr și caligraf din Mănăstirea Bitiniană, a devenit oarbă; vindecat după ce a făcut jurământul de a împărți săracilor tot ce a câștigat, s-a pus din nou la muncă cu corespondență și douăzeci și opt de ani de muncă fără întrerupere, cu excepția zilei de sâmbătă și duminică, a putut să distribuie săracilor 900 de nomisme (adică. , puțin mai mult de 32 de nomisme pe an).

Sunt multe probleme deja atinse în treacăt. Au fost mănăstirile Studite centrul de dezvoltare a minusculului? Au fost centre de corespondență? Erau interesați de lucrările lumești și de ce fel? Au îndeplinit comenzile din afară? Sau au transcris doar lucrări și tratate cu conținut religios destinate propriilor biblioteci? La nivelul actual al cunoștințelor noastre, această din urmă presupunere mi se pare mult mai plauzibilă, cel puțin pentru epoca lui Teodor și a urmașilor săi imediati. Totuși, nu ar trebui să ducă la o diminuare nejustificată a rolului judecătorilor. Organizarea scriptoria pe scară largă, fervoarea publicării de carte, preocuparea pentru limbajul corect și pur și capacitatea de a conduce eficient polemici sunt fenomene a căror semnificație depășește mănăstirile mănăstirii; importanța lor este sporită de numărul, mobilitatea și activitatea judecătorilor, precum și de răspândirea pe scară largă a cartei elaborată de Theodore. Se întâmplă că izvoarele noastre de până acum aruncă o oarecare lumină doar asupra Studiusului și asupra personalității puternice a marelui său stareț — un dublu motiv de precauție în interpretarea lor. Totuși, această înflorire nu este nici un fapt întâmplător, nici un fenomen izolat care nu a primit o dezvoltare ulterioară.

Doi patriarhi - apărătorii icoanelor: Tarasius și Nicefor

Pentru aceeași epocă, când Teodor și-a ștampilat ferm ștampila asupra monahismului bizantin73, avem informații despre doi reprezentanți eminenți ai clerului alb care

73 Prefer să nu acord prea multă importanță Vieții altui călugăr, din care unii au dorit să extragă multe informații referitoare la educația la Constantinopol (de exemplu, E Dvornik, Les légendes de

au fost laici înainte de ascensiunea lor la patriarhie - Tarasia, patriarh din 784 până la moartea sa în 806, și Nikephoros, patriarh din 806 până la pensionarea sa forțată în 815 (a murit în 829): viețile lor au fost scrise, se pare, puțin după moartea fiecăruia dintre ei de către diaconul și skevofilaxul Sfintei Sofia, Ignatie, pe care Suda, într-o scurtă notă dedicată lui, îl numește γραμματικός.

Tarasius74 s-a născut la Constantinopol, despre care se crede că este în jurul anului 73075, într-o familie foarte distinsă: tatăl său era în stare bună la curte și deținea o funcție juridică importantă. El însuși a fost promovat multă vreme în slujba oficiului imperial și a ajuns la un post înalt πρωτασηκρῆτις.76 A primit o educație laică completă, despre care, din păcate, Viața nu acoperă:77 hagiograful preferă.

Constantin et de Méthode, 29-31), - Ioan Psychaite, stareț al mănăstirii Fecioarei τών Ψίχα. A fost publicată de R. Van den Ven, „La vie grecque de saint Jean le Psichaïte, confesseur sous le règne de Léon l'Arménien (813-820)”, Muséon 21 (1902) 97-125. Pe de o parte, mi se pare, încă nu există nicio certitudine cu privire la data scrierii sale; aceasta poate să fi fost mult mai târziu decât moartea lui Ioan (vezi G. Da Costa-Louillet, Saints de Constantinople, 259). Pe de altă parte, și acest lucru este deosebit de important, pasajul citat (pp. 109-110 în ediția lui Van den Ven) aparține categoriei defăimării și nu prezintă deloc interes. Un biograf anonim declară că eroul său nu avea nevoie deloc de nicio gramatică, sau de prostii homerice, sau de ρητορική ψευδολογία, sau de filozofie, sau de astronomie, geometrie sau aritmetică. El însoțește această enumerare clișeală cu ridicol grosolan despre aceste științe și se încheie cu o insultă la adresa lui Platon, care, ca reptilele, se târăște în noroi și își umple burta ca un parazit. Un exemplu excelent de prostie monahală, care, însă, nu ne spune nimic.

74 IA Heikel, "Ignatii diaconi Vita Tarasti archiepiscopi Constantinopolitani, graece primum edidit", Acta Societatis Scientiarum Fennicae 17 (1899) 389-439.

75 H.-G. Beck, Biserica, 489.

76 Dacă înțeleg corect următoarele cuvinte din Viața sa (p. 397, 1,2 sq.): până când se împodobește meritul cel mai înalt și se aprobă primul semnatar al tainelor împărătești.

77 Se mărgineşte la următoarele cuvinte: la poarta învăţământului se adună statul (r. 397).

conform legii genului, să declare că Tarasius a învățat de acolo numai ceea ce este util, adică ceea ce permite ν τήν ακρίβειαν.78 Totuși, în ce măsură această educație a fost impregnată de tradiția clasică, Ignatie însuși ne face să înțelegem , dar numai indirect, când, adresându-se însuși lui Tarasius, îi exprimă recunoștința pentru lecțiile de metrică și poezie, pe care Ignatie le-a primit de la el în

floarea tinereții: χρήσιμον (...) τής μεν έντρυφήσας εν ακμήν τής τής τός, και μυηθεις εκ σου τρίμετρων και τετραμέτρων τροχαϊκών τε και άναπαιστικών καίήρώων τετραμέτρων τροχαϊκών τε και άναπαιστικών καίήρώων παίήρώων ποιτηματάτων και μυηθεις. este ceea ce s-a spus mai sus despre cunoștințele temeinice ale metricii pe care le deținea Teodor Studitul.

Mai multe informații găsim în biografia lui Nicefor, creată de același Ignatie.80 El s-a născut și pe la mijlocul secolului al VIII-lea.

78 Vita Tarasti, 397.

79 Ibid., 423, L 5-8. Cred că tocmai pe acest text se bazează G. Da Costa-Louillet, Sfinții de Constantinopol, 217, vorbind despre „școala" lui Tarasius și despre „Academia de Retorică și Filosofie de la Hagia Sofia"; cu toate acestea, nu există nimic de acest fel în Viața lui Tarasius. Puțin mai departe (p. 423, 1. 10-11) Ignatie își amintește — și avem o mulțime de astfel de dovezi — că a luat jos discursurile lui Tarasius în stenografie, iar caligrafii pricepuți le-au copiat apoi curat, iar acest pasaj este merită citat pentru a arăta utilizarea exactă a cuvintelor.: (...) εν δέλτοις τεχνικώς άνατάττεσθαι διεσπούδακα. Pentru o bibliografie recentă despre scrierea cursivă, vezi J. Irigoin, Les manuscrits grecs, 51-53.

80 Vita Nicephori, publicată de de Boor. Până acum, nu există un studiu bun al acestei Vieți și al importantelor date istorice și cronologice conținute în ea. mier G. Da Costa-Louillet, „Sfinții de Constantinopol", 245 mp. (mai ales despre ipoteza a două ediții, primară din 829 și revizuită, scrisă după 843).

81 Vezi lucrare importantă: P. Alexandru, Thè Patriarhul Nicefor. Data nașterii lui Nikephoros este necunoscută. P. Alexander (ibid., 54) pare să

serviciu public: tatăl său Teodor a fost sub Constantin al V-lea (741-775) în poziția de άσηκρήτις,82 până când angajamentul său față de icoane l-a forțat să se retragă temporar și apoi în cele din urmă din capitală.83 Ignatie relatează că după moartea sa, care urmată la Niceea, văduva sa Evdokia „de ceva vreme" (έφ' ικανόν χρόνον) a locuit cu fiul ei, tânărul Nicefor. Aici, fără a preciza nici locul (dar, se pare , mama și fiul s-au întors la Constantinopol), nici data, biograful vorbește pentru prima dată despre creșterea și educația lui Nicefor: ιά χειρών καί μελανός τέχνην πονωμένω. înțeleg-o, în același timp cu finalizarea cursului de învățământ secundar, Nicephorus a primit o educație specială necesară unui funcționar de stat: cu alte cuvinte, se pregătea să calce pe urmele tatălui său și nu era deloc supărat. cu fiul său, iar fiul nu a simțit nicio jenă pentru că tatăl a fost alungat din postul său din Constantinopol pentru cinstire icoană. Și totul s-a întâmplat chiar așa, pentru că Viața adaugă: άοηκρήτης όνομα, ό έπί τών μυστηρίων μεθερμηνεύ εσθαι βούλεται. Mi se pare că acest lucru trebuie înțeles în așa fel încât să fie după primirea εγκύκλιος παιδεία și

acceptă data de 758, propusă de mult. H.-G. Vesk, Kirche, 489, indică aproximativ 750.

82 Vita Nicephori, 142: ηρετεϊσθαι. Faptul că vorbim aici în mod specific despre oficiul unui asikrit este confirmat de povestea care urmează despre îndatoririle pe care le-a îndeplinit Nicefor.

83 P. Alexander, Thè Patriarh Nicephorus, 55-56, consideră că Teodor a căzut mai devreme din favoare nu mai devreme de 761 și a murit nu mai devreme de 767. Incertitudinea acestei cronologii ne împiedică să facem o presupunere cu privire la datarea exactă a perioada „școlară” a vieții lui Nicefor (cea mai mare parte, în orice caz, datează din timpul domniei lui Constantin al V-lea).

84 Vita Nicephori, 144.1. 6-7.

educație specială a secretarului imperial, Nicefor a devenit unul dintre asikriti și a slujit în această funcție sub mai mulți împărați succesivi: poate chiar sub Constantin al V-lea, deși acest lucru mi se pare îndoielnic; în orice caz, sub Leon al IV-lea (775-780); și bineînțeles, îl vom întâlni sub Constantin al VI-lea și Irene. Dar modul deliberat inexact în care se exprimă Ignatie a dat naștere la ideea85 că Nikephoros a fost numit asecrit în același timp în care a primit studiile secundare și că a urmat, se pare, școala de la palat, destinată formării funcționarilor publici. . Această presupunere, după părerea mea, nu găsește nici un sprijin în textul Vieții.86

Ignatie, după ce a povestit despre moartea Eudochiei, se întoarce la Nicefor, care este în slujba împăratului, pe care Nikifor, asikritos și „vestitorul” imperial l-au jucat la acesta din urmă.88 După catedrală, Nikifor încă

85 P. Alexandru, Patriarhul Nicefor, 57-58.

86 Nu cunosc vreun text care să confirme existenţa unei şcoli în palat în această epocă. Evident, nu acesta este sensul în care urmează să fie interpretat pasajul din Succesorul lui Teofan (Th. Cont., 110-111), care spune cum împăratul Teofil îl păstrează la Constantinopol pe Theophobos, un tânăr persan de origine regală, îl aranjează în palatul și-l educă: έν βασιλείοις... μαθήμασί τε καί παιδεία έπιμεΛούμενον. Teofil pur și simplu ordonă să-i dea lecții.

87 Vita Nicephori, 145.1. 4 mp

88 Vita Nicephori, 146, 1. 23-24: νημα. În Viața lui Tarasius, scrisă de același Ignatie, se spune că Nicefor se afla la acea vreme „în slujba secretelor imperiale”, adică era un asikrit; tot în Faptele Sinodului de la Niceea este numit βασιλικός άσηκρήτις. Dar cu greu sunt de acord cu Alexandru (R. Alexandru, Thè Patriarh Nicephorus, 60-61), care îl identifică și pe Nicefor cu anonimul βασιλικός μανδάτωρ menționat la Sinodul de la Niceea.

rămâne ceva timp în slujbă89, apoi se simte atras de viața monahală și se retrage în liniște90, pe care Ignatie o descrie cu ușurință: după el, Nicefor s-a răsfățat acolo Gnathius declară pe neașteptate: „Dar de când am pomenit de aceste μαθήματα, cred că ar fi potrivit să spunem despre perfecțiunea pe care soțul nostru a obținut-o în ei.92 Și după această tranziție complet artificială, urmează o lungă narațiune de trei pagini consacrate acestui subiect. Este clar că aici nu este la locul lui: până la urmă, nu la vârsta de vreo patruzeci de ani, după ce a părăsit palatul și s-a îndepărtat de lume, Nicefor se ocupă de a primi studii superioare. Fie Ignatius a vrut să umple un gol aici în povestea sa anterioară, fie a introdus această piesă în timpul revizuirii textului, dar în ambele cazuri s-a pus pe treabă stângaci. De asemenea, este posibil ca el să știe puține despre studiile lui Nicefor, iar în fața noastră este o prezentare pur formală. Cu toate acestea, nu-și pierde intriga: dacă aici nu ni se dă programul de educație pe care l-a urmat Nicefor, atunci este cel pe care l-a studiat diaconul Ignatie, aproape contemporanul său.93

Așadar, ne arată că Nikephoros dobândește o excelentă cunoaștere a gramaticii, care îi permite să scrie corect în greacă bună, respectând timpul ritmic; apoi în retorică – nu cea care duce la un gol

89 Vita Nicephori, 147.1.16-17: ς ἐπιζυγούμενος πράγμασιν.

90 Pentru ceea ce s-ar fi putut afla în spatele acestei retrageri brusce, vezi P. Alexander, The Patriarch Nicephorus, 63.

91 Vita Nicephori, 148.1. 29-30.

92 Ibid., 149.1. 3-5.

93 Dar primul pas ar fi stabilirea corectă a textului din totalitatea tradițiilor manuscrise. Deci, J. Gouillard mi-a remarcat amabil acel manuscris parizian din secolul al X-lea. sugerează sau confirmă că trebuie făcute următoarele corecturi textului publicat: p. 150.1.10 - ίάσατο în loc de ὠκειώσατο; 1. 29 - διαλεκτικός în loc de λεκτικός; 1. 30 - ενδεχομένως în loc de ενδεχόμενος. Vorbim despre Paris, gr. 910.

deşertăciunea sofismului, dar ceea ce învaţă să îmbine propoziţiile (συνθήκη) cu harul şi farmecul. Trecând la „cuaternarul matematic” – astronomie, geometrie, muzică și aritmetică – el excelează în toate, în special în „muzică.” εωρή ματα95 pe care le înțelege imediat și fără greșeală. Urmează o poveste lungă96, care încă își așteaptă comentatorul printre istoricii filozofiei medievale97. Secularul este menționat aici în treacăt: teoria aristotelică a definițiilor (õqol), subiect și predicat,98 elemente.

94 Voi indica în trecere la un fin text bizantin despre „muzică” într-un manual alcătuit în 1040 de asikritos și judecătorul Seleuciei Romanos, despre care va fi discutat puțin mai târziu (vezi nota 101 la același capitol), p. 65.1. 9 mp

95 Rămâne la latitudinea specialiștilor să decidă dacă acordă acestui cuvânt un sens precis. Înclin să cred că, mai degrabă, ar trebui înțeles aici într-un sens general „temele luate în considerare”, secțiuni de filozofie sau un curs de filosofie și că ceea ce urmează este o listă a conținuturilor cursului.

96 Vita Nicephori, 150.1.15 - 151.1.13.

97 Am apelat la stimatul meu coleg R.-M. Schuhl și a primit acest răspuns: „Nu văd aici decât un cuprins al diferitelor secțiuni ale învățăturilor lui Aristotel compilat cu conștiință, urmat ca o coroană de o expunere a spiritualității contemplative, reprezentând o contaminare cu etica aristotelică”. Elevul lui M. F. Masai, doamna V. Lagard, care s-a familiarizat cu această problemă în cercetările legate de tratatul lui Pletho „Despre diferențele dintre Platon și Aristotel”, a încercat o traducere, pe care nu o consideră posibilă să o publice în actualul său. formă; cu toate acestea, ea l-a însoțit de note pe care le-am folosit și pentru care îi sunt recunoscător. Ea consideră că „însăși acest text aristotelic nu este în totalitate așa” și atrage atenția asupra neregulilor (din punctul de vedere al lui Aristotel) în lista de categorii și în folosirea anumitor termeni, precum πρόοδος.

98 Vita Nicephori, 150, 1. 15-18. V. Lagard crede că inițialul ταύ-της nu se referă la φιΛοσοφίαν precedent, ci ia (printr-o neglijare sau necunoaștere a autorului) locul cuvântului προτάσεως (premisă); ea trage această concluzie din context, unde recunoaște începutul „Primului

(στοιχεία) și propoziții (προτάσεις), 99 de silogisme, 100 de aluzii la fizică, categorii și alte părți ale aceleiași doctrine aristotelice. A fost Ignatie, când a scris sau a copiat aceste rânduri, care îmi rămân parțial de neînțeles, un pedant, vorbind despre ceea ce nu înțelege? P. Alexandru vede aici un fel de cuprins al unui tratat despre fundamentele logicii si fizicii, reprodus aproape literal de Ignatie.

Analist” de Aristotel (vezi cartea I, cap. n, 24i, 11-15; 24b, 26-30); comparația este într-adevăr convingătoare.

99 Vita Nicephori, 150.1. 18-23. În ceea ce privește definițiile aristotelice ale „elementelor”, doamna Lagarde se referă la „Metafizică”, Δ 3, și „Categorii”, 12.14i 39 -14& 2, referitor la „omonime” - lui L. Robin, Aristote (Paris, 1944) 105- 106, referitor la „contradicții” (άντίφασις) - la traducerea lui J. Tricot a tratatului „Despre interpretare”, 88, n. 1-2 etc. Aceste exemple, date în legătură cu cele patru rânduri ale textului nostru, arată cum am se pare cât de dificilă este interpretarea ei și că trebuie făcută de un excelent

cunoscător, nu numai al logicii aristotelice, ci și al tradiției sale de-a lungul veacurilor și al scurtelor tratate sau manuale care l-au transmis și uneori au denaturat.

100 Viața lui Nicefor, 150,1. 23; 151,1. 2.

101 P. Alexandru, Patriarhul Nicefor, 57, n. 3. Alexandru menționează pe bună dreptate următoarea lucrare în acest sens: JL Hei-BERG (ed.), Anonymi Logica et quadrivium cum scholiis antiquis (Copenhaga, 1929) (vezi K. Praechter și BZ 31 (1931) 82-90). Acesta este un manual bizantin, unde subiectele sunt prezentate în următoarea ordine: elemente de logică, aritmetică, muzică, geometrie, astronomie. Textul se bazează în principal pe două manuscrise din secolul al XI-lea, dintre care unul, datat 1040, spune: έκ πολλών πονημάτων ΊΡωμανού άσηκρήτις και κρίτου τοώει κρίτου τοώει κρίτου τοών πονημάτων ύ κ αί αύθέντου μου. Această lucrare a fost foarte populară, dovadă fiind numărul de manuscrise ulterioare, din secolele XIV-XVII, unde a fost păstrată. Atunci s-a uitat că autorul ei era un asikrit și judecător roman, iar lucrarea a fost atribuită fie unui anumit călugăr Eutimie, apoi lui Psellus, fie vreunui călugăr Grigorie. Heiberg oferă o sursă pentru quadrivium (Euclid, Nicomachus, Ptolemeu etc.), dar nu și pentru „filozofie” (cum numește textul logică), care, desigur, s-a bazat pe Aristotel, citându-l de multe ori, dar poate prin intermediari. .

încă nu a fost realizat un studiu promițător al manualelor școlare ale bizantinilor, care au ajuns la noi într-un număr destul de mare, dar în cea mai mare parte nu au fost încă publicate.

Oricare ar fi educația seculară primită sau predată de Nicefor, a fost, după cum arată propriile sale scrieri, cea mai completă pe care o puteau oferi școlile și profesorii din a doua jumătate a secolului al VIII-lea - cam la fel ca și Tarasius a primit-o în același timp. , Theodore Studite, Ignatius și alții. Deci, la cel mai înalt nivel se află filosofia (am văzut că Viața lui Nicefor o prezintă ca pe o coroană), puternic colorată de aristotelism. Este exact ceea ce a arătat P. Alexander într-unul dintre cele mai bune capitole ale cărții sale.102 El arată că după perioada pe care o numește „tradițională” în dezvoltarea teoriei imaginii (înainte de domnia lui Constantin al V-lea, sub Ioan Damascului și Patriarhului Herman) și perioada „hristologică”, care coincide cu domnia și scrierile lui Constantin al V-lea, după Sinodul de la Niceea vine a treia și ultima perioadă, din care Teodor Studitul și Nicefor au fost reprezentanți de seamă, iar Alexandru. numeşte „scolastic”. Potrivit acestuia, această perioadă corespunde nevoii „de a justifica imaginile religioase și cultul lor în ceea ce privește filosofia care se preda în școlile bizantine, în special logica aristotelică”, deși poate se referă mai puțin la creațiile lui Aristotel în sine decât la manuale. Alexandru arată acest lucru în cele trei antiretice ale lui Teodor și în scrisorile trimise de Studitul lui Ioan Gramaticul;103 scrisorile datează dinainte de aprilie 814, deoarece arată că Platon din Sacudion este încă în viață. El arată acest lucru și într-un comentariu anonim la Evanghelia după Ioan scris de câțiva

102 P. Alexandru, Patriarhul Nicefor, Cap. VIII: „Nicefor și teoria religiilor imagine”.

103 Sunt traduse din V. Grumel, „Jean Grammaticos”.

mai devreme de 812, din care reiese clar că teoria „scolastică” a imaginii nu mai este ceva nou. Alexandru crede, în cele din urmă, că această teorie s-a dezvoltat într-un deceniu după Sinodul de la Niceea. El respinge ipoteza că ar fi fost în principal de origine și caracter studion, mai ales că este reprezentat pe scară largă în scrierile lui Nicephorus,104 care se referă în mod repetat la teoria categoriei aristotelică și arată cunoștințe directe sau indirecte despre Fizica și Metafizica lui Aristotel.”, - între timp. , Nicephorus, după cum știți, nu a avut legături amicale strânse cu Judiths. Și Alexandru conchide: „Cel mai bine este să presupunem că comentatorul anonim, Théodore și Nicephorus au reprodus o teorie care fusese dezvoltată de școlari bizantini.”105

Această ipoteză este de mare interes pentru noi și indică o nouă direcție pentru căutare. Implică faptul că studiul „filozofiei” pe baza aristotelismului, mai mult sau mai puțin uitat în Bizanț dintr-un timp încă necunoscut (sfârșitul secolului al VI-lea? al secolului al VII-lea?) până pe la jumătatea secolului al VIII-lea, ar trebui să aibă atunci a fost reintrodus în învățământul școlar. Ea duce la întrebarea în ce măsură fermentul intelectual și speculațiile asociate cu problema

104 Este de sperat că P. Alexandru va pregăti în curând o ediţie adnotată a tratatului încă nepublicat al lui Nicefor, care se numeşte de obicei Refutatio et eversio. {Acest tratat a fost publicat mult mai târziu: J. M. Featherstone (ed.), Nicephori Patriarchae Constantinopolitani Refutatio et Eversio definitionis synodalis anni 815 (Brepols-Turnhout, 1997) (Corpus Christianorum, Series Graeca, 33). – Notă, traducere}

105 P. Alexandru, Patriarhul Nicefor, 198. Trebuie să mărturisesc că la un moment dat m-am întrebat dacă nu ar fi existat un comentariu anonim la Evanghelia lui Ioan care ἑρμηνεία (despre aceeași Evanghelie) τού κατά σάρκα πατρός Naucratius toks πατρός trimite-i-o (vezi mai sus, nota 55). Ar fi interesant dacă tatăl lui Theodore s-ar dovedi a fi autorul acesteia. Dar dacă este adevărat, după cum consideră editorul său K. Hansmann (vezi P. Alexander, Thè Patriarch Nicephorus, 98, care consideră dovada sa „convingătoare”), că compilarea acestui comentariu trebuie să se refere la 809-811, ipoteza imediată. se prăbușește..

icoanele, nevoia ambelor părți de a se certa, și mai ales ca „ortodocșii” să se apere de periculoasa dialectică a lui Constantin al V-lea, au stat la originile acestei întoarceri. Ea permite să se creadă

că partidele închinătorilor de icoane și susținătorii lui Aristotel erau un singur partid, sau cel puțin se bazau unul pe celălalt; în acest sens, confirmă una dintre concluziile capitolului precedent, și anume că apărătorii icoanelor și apărătorii tradiției elene se aflau în același lagăr. Păcat că P. Alexandru, la fel ca și noi înșine, nu avem nicio idee despre cine ar putea fi acei profesori care în a doua jumătate a secolului al VIII-lea predau la Constantinopolul lui Aristotel și despre condițiile în care predau. Să ne amintim pentru moment că dovezile educației filozofice din vieți precum cele pe care le-am folosit și scrieri precum lucrările lui Nicefor sunt de acord să sugereze că la acea vreme – cel puțin în anumite cercuri, încă înguste – – au revenit în unele forma la filosofia greacă antică, chiar presupunând că a fost uitată vreodată și legătura cu ea întreruptă cu adevărat - ceea ce, din partea mea, mă îndoiesc.

Iconoclast: Ioan Gramaticul

Cum să nu contrapunem aceste personalități ale celor mai ortodocși patriarhi cu personalitatea iconoclatului, „patriarh-vrăjitor”106 Ioan Gramaticul? Aici ne aflăm într-o lume complet diferită.

106 Vezi L. în réhier, „Un patriarche sorcier”. Era obișnuit în Evul Mediu, și nu numai în Bizanț, să atribuie cunoștințe extraordinare magiei și educației de la păgâni și necredincioși. Deci Herbert, Papa Silvestru al II-lea (999-1003) va fi în secolul XII. acuzat că a studiat artele magice cu sarazinii din Sevilla: A. Graf, „La leggenda di un Pontifice”, în: idem, Miti, leggende e superstizioni del Medio Evo, II (Torino, 1893) 6.

Ioan Gramaticul107 este o personalitate atât de complexă și, pentru vremea ei, atât de distinctă, încât tradiția de adorare a icoanelor și-a denaturat trăsăturile în multe feluri, încât în zilele noastre s-a propus chiar să o împarți în două și să distingem între cele două. Johns the Grammariens.108 Ipoteza este zadarnică, dar arată că nu este ușor să reconciliem datele pe care le avem. Dacă nu există niciun motiv să credem că Ioan este descendent din Armenia, așa cum au susținut unii,109 totuși nu știm nimic sigur despre familia sa și despre primii ani. O tradiţie îi atribuie o origine întunecată şi josnică.110 Aceasta

107 Pentru două note recente, dar puține, despre Ioan Gramatica, vezi C. Mango, The Homilies of Photius, 240-243; J. Irigoin, Survie et renouveau, 288-289. Vezi și: E. E. Lipshits, Eseuri despre istoria societății și culturii bizantine, 296 în continuare.

108 V. Grumel, „Jean Grammaticos”, 181-182. Pentru o respingere, vezi P. Alexander, Thè Patriarch Nicephorus, 235-236; C. Mango, Omiliile lui Photius, 242.

109 Vezi: P. Alexandru, Patriarhul Nicefor, 235, cu bibliografia anterioară. Vezi şi: P. Charanis, „Armenii în Imperiul Bizantin”, Byzantinoslavica 22 (1961) 196-240 (ed. nouă: Lisabona, 1963, p. 28, n. 79). Pasajul din Theophanes Follower citat mai jos (vezi nota 112), pe

de altă parte, insistă că Ioan a fost adevăratul descendent al capitalei. Ceea ce nu împiedică, desigur, să presupună că familia lui ar putea fi rudă cu armenii.

110 Ser. Inc., 349, 1. 19 mp. aceeași tradiție cu Pseudo-Symeon: Sym. Mag., 606, 1,11 mp, unde întâlnim și o tradiție contrară preluată din altă sursă, așa cum se va vedea mai târziu. Acești doi autori menționează și porecla Ilila dată lui Ioan și o explică astfel: Omiliile lui Photius, 241, n. 31: derivat din ebraica Heylel = Lucifer?). {Despre această poreclă a lui Ioan Gramatica vezi acum: B. Lourió, „Le second iconoclasme en recherché de la vraie doctrine", Studia Patristica 34 (2001) 168-169 (Anexa II). – Aprox..per.} Versiunea originii întunecate este menționată și în scrisoarea lui Pseudo-Damascinus către Teofil: (...) 5, col. 368A). Cuvântul σκιαστής, care denotă profesiunea părintelui Ioan, provoacă dificultăți. Dicționarul Liddell și Scott o citează doar pe ea

ar corespunde faptului că în 815, când a fost vorba de înlocuirea lui Nicefor pe tronul patriarhal, patricienii s-au opus faptului că Leon al V-lea l-a ales pe Ioan, pentru că îl considerau νέος καί αφανής;111 dar asta putea însemna pur și simplu că nu a făcut încă încă. a reușit să facă o carieră care să atragă atenția asupra lui. Educația foarte avansată pe care a primit-o este evident împotriva ipotezei originii sale proletare. Nu există niciun motiv pentru a respinge o altă tradiție, conform căreia ar fi aparținut unei familii nobile Constantinopolitane - familia Moroharza.

ca epitet al lui Apollo în Lacedaemon (unde este cunoscută o clădire numită σκιάς). Grigore de Nazianz îl folosește o dată (PG 37, col. 659A, vers 146), pentru a se referi, se pare, la un însoțitor care poartă o umbrelă de soare: cel puțin acest sens este acceptat și păstrat în dicționarul Sofocle (EA Sophocles, Greek Lexicon of perioada romană și bizantină (Leipzig, 1914)). Același sens a prevalat și pentru binecunoscutul text (Th. Cont., 318, V.74), care spune că Danielis i-a dat lui Vasile I cinci sute de sclavi, dintre care 100 de eunuci, și γυναίκες σκιάστριαι εκατόν; dar cu greu se poate imagina un împărat însoțit de o sută de femei cu umbrele, iar mențiunea imediat după aceea, printre cadourile pe care le-a adus Danielis, a croielilor luxoase de țesături, multicolore și irizante, l-a trimis deja pe Ducange pe o altă cale, care cunoaște și citează ambele texte legate de profesia de Pankratia. Nici măcar nu menționează sensul de „purtător de umbrelă". De asemenea, respinge sensul propus de Combefis ca „fabricant de pălării cu boruri largi" (pe baza cuvântului σκιάδιον, pentru care a se vedea: J. Verpeaux (écL), Pseudo-Kodinos, Traité des Offices (Paris, 1966) 141, n. .1) . El propune, pe baza anumitor întrebuințări ale cuvântului σκία și mai ales σκιαγραγεΐν, și pe un pasaj din Zosima din care citează σκιάστρια, sensul „phriygio, qui varii coloris filis, vel laneis, vel seri-ceis, in vestibus ut pictores figuras. adumbrant". Această explicație pare foarte tentantă și se aplică aproape cu siguranță la σκιάστριαι lui Danielis. Este valabil și pentru σκιαστής? Și ce este, de exemplu, στεφάνια τά λεγόμενα σκιαστά în De cer. (I. Reiske), I, 573.1. 19? R. Browning (BB 14 (1958) 44) traduce σκιάστριαι

prin „lucrători în broderie sau țesut covoare”, dar consideră că σκιαστής, fiind mai degrabă o poreclă decât o profesie a tatălui lui John, ar putea face aluzie la practicarea magiei: R. Browning , „ Note despre Scriptor incertus”, 402-403.

111 Scr. Inc., 359.1.17 mp.

miev.112 Într-adevăr a avut legături proeminente, dacă este adevărat că fratele său Arsavir (Ἀρσαβήρ) a primit rangul de patrician de la Teofil113 și s-a căsătorit cu Kalomaria, una dintre cele trei surori ale împărătesei Teodora.114 Dar prin șuvoiul de blesteme pe care ortodocșii au făcut-o. revărsat pe „Ioan-Magul,115 nu este ușor să recunoaștem adevărul.

Dacă s-a născut la Constantinopol, nu știm când. W. Grumel a mărturisit116 că era destinatarul a trei scrisori

112 mii. Cont., 154 (IV): uk epilit și străin, nativ și al regelui orașelor aceluiași mug (...), uk din linie de descendență fără nume și foarte nobilă, a așa-numiților morokharzamieni. Aceasta este și una dintre versiunile lui PsevDo-Simeon, care oferă o variantă a lui Morokardanius (Sym. Mag., 649). Етой же версии след Кедрин (Cedr., II, 144,1.10: Moroharzanion).

113 mi. Cont., 156 (IV).

114 Ibid., 175. Pseudo-Simeon (Sym. Mag., 647, 1,9 sq.) spune că Teodora, venind la putere, l-a izgonit pe Ioan din Patriarhie, καίπερ σύντεκνον αύτής όντα. Succesorul lui Gheorghe Călugărul reproduce această instrucțiune, prefixând-o cu cuvântul λέγεται (Georg. Mon., 811,1,9 sq.). O σύντεκνον vezi C. Mango, Omiliile lui Fotie, 242, n. 40, care însă în speță nu este sigură de interpretarea sa. Folosirea acestui cuvânt este numeroasă și adesea de înțeles: astfel, atunci când Fotie se adresează lui Vasile I cu un protest împotriva condițiilor exilului său, își amintește că, odată ce l-a făcut împăratul, i-a amintit deja de τόν δεσμόν ον ήμάς ή τού καλού παιδός παιδός παιδός . συνέδησεν (Col. 765c).

115 Genesius îl numeşte nimeni altul decât Iannius; Succesorul lui Teofan - Ioan sau Ianius; Pseudo-Simeon - Ioan, Iannius, Simon (Magician), Mamri; George Monk - Ioan, Ianius, „alt Simon”, așezându-l împreună cu έτέρους τινάς Ίαννίτας καί Ίαμβρίτας καί Σιμώνίτας, complici de asemenea ai lui Leu Armenul; Kedrin și Zonara - Janniem. Viața lui Nikita din Midiki îl numește „noul Tertillus”, după numele „retorului” - acuzatorul Sf. Pavel în Fapte. 24:1. Există o varietate nesfârșită de epitete de înjurături care îi sunt adresate pentru răutatea sa, iconoclasm, vrăjitorie, divinație etc. Pentru această ridicolizare a „Ianniei”, mai ales de către miniaturiști, vezi exemplele date în J. Gouillard, „Art et littérature”. théologique à Byzance au lendemain de la querelle des images", Cahiers de Civilization Médiévale Xe-XIIe siècles 12 (1969) 1-13.

116 V. Grumel, „Jean Grammaticos”, 181-189.

Teodor Studitul, scris înainte de moartea lui Platon din Saccudion în 814: Ioan la acea vreme nu se mutase încă în tabăra iconoclaștilor și avea reputația de dezbatetor foarte educat și periculos; Teodor, care este mai în vârstă decât el, îi arată un mare respect; în aceste litere există expresii χίνοιά σου. Așadar pare sigur că a primit o educație temeinică, despre care din păcate nu știm nimic, și că trebuie să-și fi început cariera de profesor, de unde, se pare, derivă porecla lui Γραμματικός. Apoi a devenit preot, iar Grumel a notat pe bună dreptate că ar fi trebuit să fie hirotonit fie de Patriarhul Nicefor (806-815), fie chiar de Tarasius (784-806), întrucât Metodie vorbește despre acest rang în răspunsul său către Patriarhul Ierusalimului. .117 Scrisoarea deja amintită a pseudo-damaschinului către Teofil despre icoane îl face cititor în mănăstirea Constantinopolitană a Maicii Domnului τών Ὁδηγών, ceea ce creează unele dificultăți, deși în general trecerea lui de gradul de cititor este normală și atestată. 118 O altă tradiție, mai bine stabilită, spune că el a fost și în capitală (Ioan, se pare, nu a plecat niciodată

117 V. Grumel, „Jean Grammaticos”, 182. Ответ Мефодия патриарху Изерумалискому издан у J. B. Pitra, juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta, II (Roma, 1868) 355-357: referitor la clericii hirotoniți de Tarasius și Nicefor, care apoi au căzut în iconoclasm și acum se pocăiesc, Metodie declară că pot fi primiți în Biserică și restaurați în gradul lor anterior, cu excepția lui Ioan, după numai ultimul dintre ultimii și primul dintre adevăratul Ioan, deloc creștin, și de multe cuvinte, nici ecchigote, nici extinderea răspunsului.

118 PG 95, col. 368A: άναγνωστικφ βαθμφ τή εύαγεί μονή τής άγιας Θεοτόκου τών Ὁδηγών σχολάζων. Ser. Inc., 349, îl mai numește pe Ioan άναγνώστης. R. Janin, Le siège de Constantinople, 200, notează că menționarea lui Ioan ca cititor al mănăstirii τών Ὁδηγών la momentul urcării lui Leon al V-lea la împărăție contrazice tradiția care atribuie întemeierea acestei mănăstiri lui Mihail al III-lea. .

ea), egumen al mănăstirii Sfinții Serghie și Bacchus119 și V. Grumel, mi se pare, are dreptate spunând că a deținut această funcție până la reluarea iconoclasmului sub Leon al V-lea, sau chiar în acel moment120. trebuie să fi fost atunci deja, cel puțin la maturitate. Mai mult decât atât, el nu ar fi trebuit să aibă o diferență prea mare de vârstă cu Teodor Studitul pentru ca el să vorbească despre el în termenii de mai sus într-un moment în care Ioan nu era încă suspectat de iconoclasm121 și, în orice caz, până în 814. În cele din urmă, toate aceste diverse date cronologice conduc

119 Pentru această mănăstire, numită și τοῦ Ὁρμίσδου, vezi ibicL, 467-468 (totuși, Ser. Inc. nu precizează că Ioan a primit-o pe stareța

sub Leon al V-lea drept răsplată pentru eforturile sale de a colecta florilegiul iconoclast, al cărui vorbește în scurt timp). Urmașul lui Teofan (Th. Cont., 154) spune că Ioan a fost stareț al mănăstirii Sfinților Serghie și Bacchus și adaugă că a fost numărat printre βασιλικός κλήρος; aceste date sunt reproduse de Pseudo-Symeon în referirea lui la Ioan (Sym. Mag., 649 sq.) și de Kedrin (Cedr., IL 144), care adaugă că Ioan a devenit hegumen când se apropia de bătrânețe. Dar acesta din urmă pare îndoielnic și puțin de acord cu ceea ce se știe despre cariera ulterioară a lui John.

120 V. Grumel, „Jean Grammaticos”, 182. O sursă importantă este Viața lui Teofan Mărturisitorul, scrisă de Metodie (V. V. Latyshev, „Viața Sfântului Teofan Mărturisitorul”, 30, cap. XXVIII, § 46) : povestit de Teofan τή προσπαρακειμένη τφ παλατίω (amintiți-vă că Ioan a fost numărat cu βασιλικός κλήρος; vezi nota anterioară) - bineînțeles, în speranța că, datorită artei sale dialectice, Ioan va conduce tabărul iconostului; în schimb, Ioan a fost nevoit să-i ceară împăratului să-l scape de Teofan, care era împovărător pentru el, cât mai curând posibil. Această scenă este jucată cu aproximativ doi ani înainte de moartea lui Teofan, care a urmat în martie 818.

121 Nu există nicio îndoială că Ioan a fost inițial un adorator de icoane. Acest lucru este confirmat de a 14-a omilie a lui Fotie (C. Mango, The Omilies of Photius, 246), care vorbește cu insistență despre el și adaugă că chiar și-a câștigat existența ca pictor de icoane. Acesta din urmă mi se pare îndoielnic: completează prea bine un alt detaliu al legendei despre Ioan, care povestește cum, după depunerea sa din 843, a scos ochii icoanelor pictate pe pereți în

la ideea că Ioan Gramaticul ar fi putut fi născut în anii '70. VIII v.122 Așadar, a studiat în timpul domniei lui Constantin al VI-lea și Irinei. Dar în afară de aceasta, tot ceea ce este legat de acesta rămâne destul de îndoielnic sau obscur.

Ioan apare în sfârșit în plină splendoare în primii ani ai domniei lui Leon al V-lea - de data aceasta ca iconoclast. Cele mai detaliate informații despre aceasta sunt date de Scriptor incertus (Ser. Inc., 349 sq.): după moartea subită a lui Krum (13 aprilie 814) a eliberat temporar Bizanțul de amenințarea bulgărească, împăratul, spune cronicarul, a dat frâu liber înclinațiilor sale iconoclaste și i-a încredințat lui Ioan o singură sarcină. În consecință, Ioan la acea vreme părăsise deja tabăra iconodulilor. Începând cu Rusaliile 814 , împreună cu alţii123, a început să caute cărţi vechi care se ţineau în praful bisericilor şi mănăstirilor – cred că la Constantinopol şi împrejurimile lui; cel puțin nicăieri nu scrie că căutarea s-a extins la provincie. El a adunat aceste cărți în palat, într-un loc pus în secret de împărat la dispoziția comisiei,124 care

mănăstire, unde a fost exilat, pentru care a fost pedepsit cu două sute de lovituri cu brâu, din ordinul Teodorei.

122 Nu cred că aceasta contrazice afirmația deja menționată a lui Ser. Inc., 359, L 17 sq., că, în martie 815, după depunerea lui Nicefor, patricienii s-au opus dorinței lui Leon Armenul de a-l înlocui cu Ioan, νής, καί ού δει ημάς γέροντας προσκεμεντας προσκυας προσκυας Τοροσκυθεύ. Dacă Ioan avea în acel moment patruzeci de ani, este foarte posibil ca acești bătrâni să-l fi găsit prea tânăr pentru a se închina în fața lui.

123 O listă a primilor complici ai iconoclasmului lui Leon al V-lea, dintre care mulți au colaborat cu Ioan în îndeplinirea misiunii sale, este cuprinsă în Viața lui Nicetas din Media (AASS, Aprilis I, Ap., col. XXIX ab (§ 31)): senatorii Ioan Specta și Eutichian, episcopul Antonie de Silea, monahii Leonty și Zosima și, poate, un armean pe nume Amazasp. mier R. Alexandru, Patriarhul Nicefor, 127, n. 1 și 3.

124 După cum arată Genesius (Genesios, 27), când spune că Leon al V-lea i-a aranjat în palat „complicii săi în erezie”, δίαιταν προς

atent studiate, în căutarea unor texte sau dovezi adecvate pentru a justifica condamnarea icoanelor. Lucrarea a fost finalizată în decembrie 814 - suficient pentru a stabili că căutarea manuscriselor vechi nu a continuat, orice ar spune ei, în tot Imperiul - și a condus, după cum știți, la descoperirea a ceea ce, aparent, și căutat " sinodicul lui Constantin Cavallinus Isaurianul”, după cum spune Scriptor incertus, cu alte cuvinte, Actele sinodului iconoclast ținut la Hieria sub Constantin V.125 au servit la refacerea „florilegiului iconoclastic”, care a devenit arma lui Leon al V-lea în lupta sa cu Patriarhul Nicefor și cartea de referință la care se va referi catedrala iconoclastă ținută în 815 la Hagia Sofia.126 Desigur, această lucrare de căutare, chiar și din punctul nostru de vedere, nu este lipsită de interes. Însă scopul ei a fost privat, de anvergură limitată, și chiar dacă presupunem că cu această ocazie unele manuscrise vechi, fără legătură cu problema icoanelor, poate de conținut lumesc, au stârnit curiozitatea lui Ioan și au fost adunate împreună cu restul în palat. , asta este doar

τρυφήν ιδιαζόντως τούτοις δαψιλευσάμενος. Vezi și Vita Nicephori, 165, 1,22 mp; GM Chron., II, 778. Că căutarea manuscriselor a fost efectuată la inițiativa împăratului este atestat în scrisoarea lui Pseudo-Damascinus către Teofil, care spune (PG 95, col. 372) că Ioan ναστηρίων περιάθροισάς, etc. Iar faptul că adevăratul său scop a fost ținut secret este raportat de Ser. Inc., 352, povestind cum Ioan și acoliții săi, întrebați despre scopul activității lor, au răspuns că aceasta are legătură cu o predicție făcută împăratului cu privire la durata domniei sale.

125 Pentru natura exactă a textului sau a textelor căutate și găsite, vezi: P. Alexandru, „Church Councils and Patristic Authority”, 498 sq.: se întreabă dacă acest sinodic a fost florilegiul iconoclast al lui Constantin al V-lea sau Actele lui Hierius înseși. .Catedrala, si prefera - dupa parerea mea, in mod justificat - a doua ipoteza.

126 Vezi: PJ Alexander, „Thè Iconoclastie Council of St. Sophia (815) and Its Definition (Hotos)”, DOP 7 (1953) 37-66 (esp. 53, n. 10; 60 sq.).

o presupunere care nu este susținută de nicio dovadă și trebuie să ne ferim să nu tragem concluzii de amploare din aceasta.127 128

Pe de altă parte, Scriptor incertus12S dă mărturii importante în această chestiune: el relatează că, în timpul activității lor, Ioan și slujitorii săi au căutat să solicite ajutorul lui ετερον έχοντα χειροτονίαν επίσκοπον129 – aparent, la instrucțiunile de la „împărat, oficial, pentru ca ” clerul iconoclast. Ei l-au găsit pe Constantin-Antonio Cassimata, sau, mai corect, pe Cassimata (viitorul Patriarh Antonie I), care pe atunci era într-adevăr Episcop de Silea;

127 Așa cum face W. Hemmerdinger, Essai sur l'histoire du texte de Thucydide, 35, presupunând în mod arbitrar că în căutarea sa Ioan Gramaticianul a adunat „nu numai textele creștine care au făcut obiectul căutării sale, ci și textele clasice, a cărui descoperire a provocat renașterea actuală” (italicele noastre), adăugând că „concentrarea la Constantinopol în 814 a tuturor manuscriselor antice este un fenomen de o importanță extremă, care nu a fost încă elucidat [sic]. Ne permite să explicăm nu numai renașterea bizantină, ci și monopolul intelectual al Constantinopolului [sic]”. Aceste generalizări îndrăznețe sunt, din păcate, nefondate. Din păcate, autorul insistă asupra lor în W. Hemmerdinger, „Un mission sientifique arabe”, 66-67, unde chiar spune că această „vânătoare de manuscrise” este „pentru toate manuscrisele antice care au fost în Imperiu” (sic) , nu avea nicio legătură cu iconoclasmul, dar avea scopul de a-i face pe plac califului Mamun, care i-a cerut odată împăratului să-i furnizeze „toată literatura filozofică și științifică a Greciei antice”; în articolul lui W. Hemmerdinger, „La culture grecque classique”, în partea a doua („La centralisation à Constantinople et la renaissance iconoclaste”, p. 129-133), alături de remarcile corecte că o renaștere filozofică nu s-a rupt. la Constantinopol în 843, brusc și ab ovo, vedem din nou că autorul îi atribuie lui Ioan Gramaticul concentrarea în capitală a „tuturor manuscriselor antice care au fost în Imperiu”.

128 Ser. Inc., 350 mp. Vezi și Sym. Mag., 606.1.16 mp.

129 Multă vreme s-a crezut că trebuie să se facă distincția între χειροτονία, hirotonirea (în altar) a preoților și a diaconilor, și χειροθεσία, hirotonirea (în afara altarului) a subdiaconilor și a cititorilor; vezi, de exemplu, cea mai recentă lucrare a lui E. Herman în The Cambridge medieval history, vol. IV (Cambridge, 1967) 116. Dar aceasta pare a fi neîntemeiată: vezi J. Darrouzès, Recherches sur les offis, 87-88,154.

chemat de Leon al V-lea la Constantinopol, a intrat în comisie în iulie 814. Un personaj interesant, asemănător ca personalitate și carieră cu Ioan Gramaticul. Ni se spune - dar pentru că a fost un iconoclast? – că era de origine joasă.130 Ortodox la început, s-ar fi îndreptat către iconoclasm ca urmare a oportunismului. Sub numele monahal de Antonie, a fost călugăr, iar apoi iumenom al unei mănăstiri din Constantinopol, numită τα μητροπολιτών.131 A devenit episcop în Silea al Pamfiliei și va fi predecesorul lui Ioan Gramaticul în scaunul patriarhal (821-837). Dar înainte de a începe activitatea bisericească, el a primit o educație temeinică și a făcut carieră ca profesor, după cum mărturisește Scriptor incertus: καί διδάξαντα παιδία.132 Se poate presupune, deci, că era cu câțiva ani mai în vârstă decât Ioan și este destul de plauzibil să sugerează că în ultimul sfert al secolului al VIII-lea, după ce a terminat un curs solid de studii, poate că a găsit o modalitate de a-și lua rămas bun de la condițiile modeste ale vieții sale și în jurul anilor 800 a predat dreptul133 la o școală situată în cartierul τα Σφορακίου, 134 care, cred, a cărei mențiune o întâlnim aici, dacă este

130 Fiul celui mai mare al jangarii lui, spune Ser. Inc., 350,1,19-20; Sym. Mag., 606, 1,16 mp, relatează Constantin cel Bătrân, care probabil trebuie corectat.

131 R. Janin, Le siège de Constantinople, 197.

132 Scr. Inc., 350,1. 20-21, с неверным разночтением elder, pe care R. Browning, „Notes on the Scriptor incertus”, 394, o corectează asupra faptelor. Cp. Sym. Mag., 406,1.16-17: şi jurist în Forakiu (sic) evenimente.

133 Din context, este puțin probabil ca νομικός să se refere la poziția unui notar (K. E. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-rdmischen Rechts (Berlin, 1877) 291) sau la activități ecleziastice (pentru care a se vedea A. Dain în RÉB 116). (1958) 166-168 şi J. Darrouzès, Recherches sur les offiaa, Index, sv).

134 În centrul Constantinopolului: R. Janin, Constantinopol bizantin, 37 și 428-429.

ar trebui identificat cu școala „Sfântul Teodor τών Σφωρακίου”, a cărei existență este ulterior bine atestată. .136

Dar să revenim la ultimul. Pregătirea și ținerea consiliului din 815 a adus-o în prim-plan. Am spus deja că împăratul s-a gândit să-i dea scaunul patriarhului însoțit Nicefor, dar patricienii s-au opus: acesta a fost luat de un originar dintr-o mare familie aristocratică, Teodot Melisin; Anthony Cassimata, care poate să fi fost considerat și νέος καί αφανής, se pare că s-a întors în episcopia Pamfiliei, așteptând rândul său. Ioan Gramaticul urma să rămână egumen al Mănăstirii Sergius-Backhov,137 continuând

135 F. Fuchs, Școlile superioare, 49-50.

136 Potrivit Ser. Inc., 352, Ioan a fost cel care l-a convertit la iconoclasm, iar Antony a devenit αρχηγός καί πρώτος al partidului său. Ulterior, el este întotdeauna combinat cu Ioan și chiar menționat mai întâi: οι περί Αντώνιον καί Ἰωάννην (Ibid., 353, 1. 10); τούς τού διαβόλου συνέργους, λέγω δή Αντώνιον καί Ἰωάννην καί τούς μετ' αυτών (Ibid., 355, 1). Este probabil ca serviciile prestate de el ca membru al comisiei care a pregatit sinodul din 815 i-au castigat favoarea imparatului. Nu știu însă pe ce se întemeiază tradiția, potrivit căreia numirea lui ca Episcop al Silei a fost o răsplată. Mi se pare că povestea lui Ser. Inc., 351,1. 6-7 și 12-13, pe de altă parte, indică faptul că el ținea deja acel amvon în 814 când a fost chemat să se alăture grupului lui Ioan.

137 Pare imposibil să spunem ceva cert despre tradiția extrem de suspectă conținută în scrisoarea lui Pseudo-Damascinus către Teofil: când patriarhul Nikefor a respins florilegiul iconoclast pe care i-a fost prezentat de Leon al V-lea, Ioan, care se temea să nu primească interdicție de la patriarh și , de altfel, în acel moment, s-a îmbolnăvit, ar fi cerut și primit iertare de la patriarh, ba chiar ar fi acceptat o penitență monahală (καί τή μοναδική προσδραμεΐται μετάνοια: PG 95, col. Ceea ce se spune după aceasta - și anume că atunci și drept urmare împăratul l-a numit Antonie de Silea - mi se pare că subminează cu totul credibilitatea acestei versiuni. Mi se pare că despre ceea ce s-a spus

în această calitate de a fi în clerul palatului138 şi, în orice caz, în mediul împăratului. Din cauza abilităților sale dialectice, i-au fost trimise toate persoanele mai mult sau mai puțin marcante, pe care doreau să le convertească la iconoclasm. Desigur, tradiția de închinare la icoană raportează doar despre cei care i-au rezistat. Astfel, în Viața lui Teofan, scrisă de Metodie139, se spune că împăratul i-a trimis un mărturisitor lui Ioan în mănăstirea sa (adică în mănăstirea Sfinților Serghie și Bach), pentru ca Ioan să-l convingă Λόγων τή στρεβλότητι (...) , potrivit hagiografului, s-a întâmplat contrariul și Ioan i-ar fi cerut împăratului să-l scape cât mai curând posibil de nepotrivit Teofan, care aproape că i-a pus pe monahii mănăstirii împotriva stareţului lor. Avem alte mărturii de acest fel;140 toți insistă că Ioan avea abilități dialectice periculoase.141 Din păcate, nu există nimeni care să ne spună despre educația și gusturile sale laice. Dar nu există niciun motiv să respingem mărturia unui canon întocmit în cinstea restaurării

relația dintre Ioan și Nicefor în Fotie al XV-lea (cf. C. Mango, The Omilies of Photius, 246 și 243), deși acest lucru este discutabil. Versiunea ar putea apărea datorită faptului că Ioan, după evenimentele din primăvara anului 815, s-a întors pur și simplu la mănăstirea sa.

138 Vezi mărturii deja citate Th. Cont., 154: τφ βασιλικφ κλήρψ καταριθμούμενος; și Sym. Mag. 649: τού βασιλέως κληρικοις καταριθμούμενος.

139 V. V. Latyshev, „Viața Sf. Teofan Mărturisitorul, 30 (XXVIII, 46).

140 De exemplu, în scrisorile lui Teodor Studitul, care felicită unii călugări și mireni pentru că l-au respins pe „conducătorul rău” Ioan în timpul rezistenței: călugărul Simeon (PG 99, col. 1201A), călugărul Naucratie (ibid., col. 1212B), logotetul lui Dimocharis (ibid., col. 1324C).

141 mi. Cont., 102 (cp. Cedr., II, 112): dovezi sofistic!i dialectice. Faptele Sfinților David, Simeon și Georgi (Acta Davidis, Symeonis et Georgii, 246, 1. 24 sq.) îi arată lui Ioan că s-a confruntat cu ușurință cu adversarii needucați (ai nefastei enciclice), grație glosarului său [Ioanei] iar motivul pentru aceasta este să alegi și să complici lucrurile.

venerația icoanei, care este în mod fals atribuită lui Teodor Studitul și trebuie să fie opera Patriarhului Metodie. Alături de reproșul obișnuit, autorul declară - și acesta, desigur, este și un blestem sub condeiul lui - că Ioan a apărut egal cu „elenii”, și că „s-a delectat cu scrierile lor, pe care vocea dreptilor cu dreptate. zdrobit”: ούμενος τοϊς τούτων συγγράμμασιν, ά δικαίως ἐλίκμησαν αί τών δικαίων φωναί; ar fi trebuit să se numească nu Ioan, ci Pitagora, Kronos sau Apollo.142 Este ușor de presupus că acesta a fost, dimpotrivă, unul dintre motivele pentru care Mihail al II-lea (820-829) l-a făcut profesorul fiului său Teofil. .143

Sursele sunt de acord între ele în privința influenței pe care profesorul a păstrat-o asupra elevului său când acesta din urmă a devenit împărat144 și asupra rolului important pe care l-a jucat în timpul domniei sale (829-842). Cel mai faimos episod este ambasada (sau ambasadele?) la Bagdad:145 nu ne este totul clar aici, dar este cert că mintea iscoditoare a lui Ioan.

142 PG 99, col. 1776 î.Hr.

143 Toate sursele confirmă acest fapt, precum și atașamentul lui Teofil față de profesorul său. Unii dintre ei îl consideră pe Ioan responsabil pentru atitudinea împăratului față de icoane.

144 Iar textele hagiografice, aparent, exagerează: vezi, de exemplu, Faptele Sf. David, Simeon și George {Acta Davidis, Symeonis et Georgii, 238,1.22-23); Viața împărătesei Teodora (în W. Regel, Analecta Byzantino-Russica (Petropolis, 1891) 6, 1. 12 sq.); Viața lui Petru din Atroy (V. Laurent, La vie merveilleuse de St. Pierre d'Atroa, 187.1. 4 sq.). Toate aceste texte înnegrează imens memoria lui Ioan pentru a- l învinovăți puțin mai puțin pe Teofil, a cărui memorie Teodora a apărat-o cu încăpățânare și dibăcie, după cum știe toată lumea.

145 Sursa principală aici este Th. Cont., 95-99, care nu îl certa pe Ioan cu această ocazie, ci, dimpotrivă, îl laudă πολιτική ευταξία; cf. Zonara, III, 361.1. 19 sq., care îi atribuie lui Ioan succesul acestei

ambasade, întrucât era εις διάλεξιν περιδέξιος. Despre problemele asociate acestei ambasade și despre rolul atribuit de unii cronicari lui Ioan în legătură cu eforturile depuse de Teofil de a-l întoarce în Imperiu pe Manuel, care fugise la arabi (cf. Th. Cont., 119-121), vezi: A. Vasiliev , Byzance et les Arabes, 1,112-113, și ibid.

a găsit acolo hrană din belșug, chiar dacă nu ar trebui să accepte pe deplin tradiția conform căreia, după întoarcerea sa, l-a convins pe Teofil să facă din palatul Vria un palat în stil arab și a participat activ la această întreprindere.146 Între timp, cariera sa bisericească a continuat: a devenit syncellus sub patriarhul Antonie I Cassimatus, dar nu pot spune dacă a fost numit de el sub Mihai al II-lea sau sub Teofil.dar data nu pare încă pe deplin stabilită.

(p. 413-417) digresiune de H. Grégoire. Dar vezi și: J. B. Bury, Istorie, 256 sq., 475 sq.

146 . Cont., 98 de ani, spune că lucrarea a fost încredințată unei anumite persoane pe nume Patricius. Zonara (Zonara, III, 363) îl creditează pe Ioan cu proiectarea și direcția lucrării. mier J. B. Bury, Istorie, 132-133; R. Janin, Constantinopol bizantin, 146-147, 492.

147 . Cont., 95, afirmă direct că Ioan, când a fost trimis la Bagdad la începutul domniei lui Teofil, era deja un syncellus. Cedr., 144,1. 20, pretinde că i-a fost încredințat această funcție de către Teofil. Pentru poziția în sine, a se vedea: H.-G. Vesk, Kirche, 68, 102, 118-119, cu bibliografia anterioară.

148 . Cont., 121, 1.6-9, relatează că aceasta s-a întâmplat duminică, 21 aprilie, iar multă vreme s-a crezut că este în 832, când 21 aprilie a căzut exact duminică: J. B. Bury, History , 135. Pseudo-Symeon spune că aceasta s-a întâmplat în al optulea an al domniei lui Teofil, dar 21 aprilie 837 este sâmbătă. V. Grumel, „Chronologie des patriarches iconoclastes”, a propus data de 21 ianuarie 837, pe care a indicat-o și în cartea sa V. Grumel, La Chronologie, și care a devenit general acceptată (H.-G. Vesk, Kirche, 803; G. Ostrogorsky, Geschichte, 175). Cu toate acestea, V. Laurent, La vie merveilleuse de St. Pierre d'Atroa, 186, nr. 2, observă că modul în care această Viață vorbește despre Ioan „poate sugera că el a stat mai devreme în fruntea Bisericii”.

149 V. Grumel, Regestes, îi dedică un singur număr (nr. 413): o mențiune despre catedrala iconoclastă care se afla în Blachernae. Dar această așa-numită catedrală este atât de prost atestată în surse încât ne putem îndoi dacă a existat vreodată.

din care pot măcar concluziona că nu a fost cu siguranță iconoclastul înflăcărat și persecutorul amar pe care iconodulii adoră să-l descrie, căci dacă ar avea fapte exacte de raportat, nu ar ezita să o facă. Dar nu vom mai auzi nimic despre Ioan până în ziua în care, după moartea lui Teofil (20 ianuarie 842), care i-a forțat însă pe Teodora și Teoctist să promită că nu vor restabili venerarea icoanelor și nu-l va izgoni pe Ioan Gramatica. de la Patriarhie150, acesta din urmă, care nu a renunțat la convingerile sale, a fost demis la 4 martie 843.151 în împrejurări pe care cronicarii ortodocși le-au pictat cu detalii ridicole și exilat într-o mănăstire, unde și-a încheiat zilele în obscuritate152.

150 Această tradiție este reprodusă, de exemplu, în Zonara, III, 381.1.10.

151 Data este acceptată de Grumel în Regestes și La Chronologie; în articolul lui V. Grumel, „Chronologie des patriarches iconoclastes”, 166, 4 aprilie din cauza unei erori tehnice.

152 Nu se ştie cât a trăit după exil. Era încă în viață când succesorul său Metodie a scris o scrisoare Patriarhului Ierusalimului (vezi mai sus, nota 117), pe care V. Grumel, Regestes, datează din martie-aprilie 847 (nr. 435). În ceea ce privește circumstanțele depunerii lui Ioan, cronicarii sunt inepuizabili. Fanteziile lor gravitează în jurul a trei teme: A) Ioan, rănindu-se ușor, s-ar fi prefăcut victima unei tentative de asasinat, presupusă planificată de Teodora: Th. Cont., 150-151 (care spune că după aceasta a fost izgonit în προάστειον τά Ψιχά lui); Sym. Mag., 648; Genesios, 81; Cedr., 142-143, și T. p.; B) campania calomnioasă pe care ar fi lansat-o împotriva succesorului său Metodie, care a fost acuzat de imoralitate și a spălat această acuzație într-un mod neobișnuit, prezentând în mod public dovezile unei vindecări radicale de patima trupească, acordată lui de Sf. Petru: Th. Cont., 158 mp; Sym. Mag., 652-653; Genesios, 82-83; Cedr., 146-149, și t. P.; C) frenezia iconoclastă care l-ar fi prins pe Ioan în mănăstirea în care a fost exilat, în așa măsură încât a scos ochii icoanelor, a căror privire nu a suportat-o, pentru care Teodora a poruncit să-i dea două sute de bici cu un bici, intenționând la început să-l orbească: th. cont. (157), Genesios (82-83), Cedr., (143-144), Zonara (III, 384) spun că aceasta s-a întâmplat „într-o singură mănăstire”. Pseudo-Simeon pune una lângă alta două legende de origine diferită: scena unui {Sym. Mag., 647, 1,11 sq.) face o mănăstire unde Ioan a fost la început exilat, έν

Doar prin tradițiile și legendele care îl înconjoară pe Ioan cel Înțelept cu un halou scandalos, putem încerca să ghicim puțin mai mult. Sub Teofil, el ar fi pus capăt invaziei teritoriului bizantin de către un trib păgân condus de trei conducători, forțându-i să spargă o statuie cu trei capete în care l-a întemnițat prin magie, κατά στοιχείωσιν, δύναμις, trei conducători barbari pe care i-a avut fratele său. Arsavir pe malul european al Bosforului, pe locul unde s-a zidit ulterior manastirea Sf. Foka,154 Ioan a ordonat construirea unei temnite cu acces greu, asemanatoare pesterii lui Trofoni: era

laboratorul lui malefic; a ascuns acolo călugărițe și fete de mare frumusețe, pe care le-a stricat; cu ajutorul lor și cu ajutorul lor, s-a angajat în ghicirea de către ficat, ghicitul bucatelor, magie, evocarea morților; bun

τω Στενφ εις τό καλουμενον Κλείδιον (același loc este indicat de succesorul lui Gheorghe Călugărul: Georg. Mon., 811), și relatează că după aceea Ioan a fost exilat în προάστειον său Psycho (64495.); o altă tradiție (652, 1,1 mp) vorbește doar despre „o singură mănăstire", dar afirmă că Teodora l-a orbit pe Ioan. De fapt, există toate motivele să credem că Theodora nu l-a persecutat deloc pe John și că și-a încheiat calm zilele în moșia lui Psycho. Dar nu era nimic aici care să poată satisface acrimonia și răzbunarea călugărilor care se închină la icoană. Au mers atât de departe încât și-au imaginat (vezi: Sym. Mag., 681, 1,4 sq.; Georg. Mon., 834, 1,17 sq.), că Mihail al III-lea a ordonat ca trupurile lui Constantin al V-lea și Ioan să fie scoase din morminte, iar acesta din urmă „cu omoforionul său", biciuindu-le la Hipodrom și apoi arzându-le.

153 . Cont., 155-156; Cedr., 145-146. Pentru practicile magice ale στοιχεί-ωσις, vezi J. B. Bury, History, 443, η. 3. Un hagiograf, explicând marea influență pe care Ioan a avut-o asupra lui Teofil, spune că acesta din urmă a fost προστοιχειωθείς Ιωάννη (V. Laurent, La vie merveilleuse de St. Pierre d'Atroa, 187,1.5): aici trebuie să presupunem o legătură magică , așa ceva ca daune. O miniatură binecunoscută din manuscrisul Skylitzes din Madrid îl înfățișează pe Ioan ordonând ca capetele să fie sparte la statuia cu trei capete din Hipodrom; L. Bréhier, „Un patriarche sorcier", 267, îl reproduce şi consideră că „este vorba evident despre celebra coloană delfică ridicată în cinstea victoriei de la Plataea", adică despre Coloana Şarpelui; dar miniatura arată clar un corp uman cu trei capete.

154 R. Janin, Le siège de Constantinople, 498-499.

oferind asistență demonică, el a prezis viitorul lui Teofil și al altor iconoclaști.155 Deci, memoria activității științifice și a experimentelor oculte ale lui Ioan era strâns legată de acest loc. Acest lucru nu este suficient pentru a ne satisface curiozitatea; acest lucru este suficient pentru a ghici că John nu a fost doar un gramatician, ci, fără îndoială, un iubitor de învățare a greacii, poate făcând câteva experimente. Și s-a remarcat deja că în prima treime a secolului al IX-lea, conform dovezilor manuscriselor, textele științifice și tehnice ale antichității grecești par să fi fost larg răspândite.156 Este tentant să facem aici o paralelă. Adevărat, John și-a păstrat titlul de gramatic157, dar nimic din lucrările sale scrise nu a ajuns până la noi, cu excepția poate câteva citate pe care Jean Guyard le-a putut recunoaște într-o respingere anonimă, nepublicată, compilată puțin mai târziu de 843 împotriva unora. lucrare iconoclastă „Ioan, ereziarhul și ghicitorul de feluri de mâncare. Le-a publicat şi le-a comentat.158 Poate că ar fi nedrept să judecăm

155 . Cont., 156-157; Cedr., 146. Aceeași legendă, dar într-o formă ușor diferită, susține că în această temniță Ioan a ordonat construirea unei anumite camere de piatră, boltită (sau acoperită cu o cupolă), căreia i s-a atribuit numele de Τρούλος, unde a chemat. demoni prin anumite sacrificii, pentru a învăța de la ei viitorul: Sim. Mag., 635,1.10-14. Diversele indicații, pe care tocmai le-am trecut în revistă, ale Zidului, Clidion (vezi R. Janin, Le siège de Constantinople, 280), Sf. a contactat un anumit loc de pe bereta europeană a Bosforului, nu departe de Marea Neagră. {Pentru exilul lui Ioan în moșia lui Psycho vezi și: TA Sénina (moniale Kassia), "Notices sur l'atmosphère intellectuelle à l'époque du second iconoclasme, IL Jean le Grammairien et le monastère de Théotocos τών Ψίχα", Scrinium 4 (2008) 321-324. – Notă, traducere}

156 J. Irigoin, Survie et renouveau, 289-290.

157 Gramaticii de atunci aveau o reputație proastă în rândul iconodulilor: Ignatie, referitor la mediul lui Leon al V-lea, va vorbi de ol από κοιλίας φωνοϋντες γραμματικοί (Vita Nicephori, 208,1.13-14).

158 J. Gouillard, „Fragments inédits d'un antirrhétique de Jean le Grammarien”, RÉB 24 (1966) 171-181.

Argumentul lui Ioan asupra acestor fragmente mizerabile, unde expune ideea că după revelație și împlinirea promisiunii, existența imaginilor sacre este nejustificată și că icoana, spre deosebire de vorbire, nu poate înfățișa caracteristicile morale distinctive ale indivizilor, ca precum și o persoană în general. J. Guyar ajunge la concluzia dură că „fondul filosofic nu există sau este fals”. Infirmarea (nepublicată încă159) dezvăluie la Ioan, cu și mai mare severitate, inexactități, confuzii, erori de limbaj și abateri de la regulile silogismului și ale raționamentului apodictic. Este clar că ortodoxul care o infirmă îl cunoaște pe Organon, în timp ce iconoclastul Ioan, cel puțin din puținele pe care le putem citi, nu se arată a fi un mare cunoscător al logicii, pe care textele acelei epoci o numesc de obicei filozofie. Deci, am ajuns la aceeași concluzie ca mai sus: nu se simte deloc că Aristotel a fost folosit de oponenții icoanelor.

Ce ar trebui să ne amintim la sfârșitul unei scurte treceri în revistă a acestei perioade, atât de bogată, cât și atât de greu de studiat? Câteva concluzii negative: în primul rând, absența Academiei Patriarhale, indiferent ce spun ei; absența unei școli judecătorești; nici un semn al activității unei „Universitații” publice sau a vreunei școli cu caracter mai mult sau mai puțin oficial, cu excepția unei singure, neinteligibile mențiuni a unei școli din Sforakia unde s-a predat dreptul; în sfârșit, absența oricăror școli monahale semnificative.

Așadar, marile schimbări, dintre care circulația minusculului și rescrierea cărților au fost semne neînșelătoare,

P59 Contestarea este acum pe jumătate publicată: AA Evdokimova, „Un tratat anonim împotriva patriarhului Iconoclastie Ioan Gramaticul. 1. Primul Antireic. Prima ediţie a Manuscrisului Escoriai Y-II-7, F. 200-205”, Scrinium. T. 7-8: Ars Christiana. In memoriam Michail F. Murianov (21.XL1928-6.VL1995) (2011-2012) Part One, 144-168; ediţia celei de-a doua părţi este în pregătire de acelaşi cercetător. — Notă, traducere}

dezvoltarea scriptoria și ascensiunea rolului „caligrafilor” au avut loc în afara oricărei învățături publice organizate. Tarasius și Nikephoros, Platon și Teodor Studitul, Anthony Cassimata și Ioan Gramaticul au studiat cu profesori particulari. Educația pe care au primit-o, impregnată de tradiția clasică, a rămas fidelă vechilor programe, dar a fost mai ales de natură „umanitară”: gramatică, poetică, retorică, filozofie. Adevărat, am găsit mențiune despre „cuaternarul matematic”, dar nu există niciun indiciu că cunoștințele din acesta erau obișnuite și, mai ales, că au depășit nivelul elementar de necesitate practică. În ceea ce privește filosofia care a încununat educația, acestea sunt, de fapt, dacă pot spune așa, metodele logicii aristotelice, cum ar fi metodele de raționament, demonstrație și infirmare.

Dacă iconoclaștii au făcut vreun efort să stăpânească și să folosească acest instrument excelent, adversarii lor par să fi câștigat o victorie asupra lor în acest domeniu. Dar dacă se pare că este adevărat, cu toate precauțiile pe care starea de evidență documentară le cere, că partidul iconodulilor, dacă nu în înclinațiile lor profunde (de vreme ce sentința sa la „elenism” a fost făcută direct și fără condescendență), atunci la cel puțin în dotarea lor intelectuală, mai apropiată de un anumit clasicism, nu trebuie uitat că în ambele tabere nevoia de a lupta cu citate, texte autentice și de netăgăduit, bine atestate din manuscrise vechi - această nevoie a dat un fel de impuls criticii textuale și filologie .160 Consecinţele vor depăşi curând textele Scripturii şi ale sfinţilor părinţi.

160 Un exemplu excelent îl găsim în articolul lui P. Alexander, „Church Councils and Patristic Authority”, citat mai sus.

Capitolul VI.

Leu Filosoful (sau matematicianul) și timpul său

Iată prima imagine a unui adevărat „om renascentist” din Bizanț, ale cărui trăsături le putem surprinde cu certitudine.1 Se dovedește că el, fiind cu doi sau trei ani mai tânăr.

1 Leului i-au fost dedicate multe note, în mare parte scurte și mai mult sau mai puțin dependente una de alta: J. B. Bury, History, 436-442; L. Bróhier, La civilization byzantine (Paris, 1950) 465-467; E. E. Lipshits, „The Byzantine scholar Leo the Mathematician” = aka, Essays on the history of byzantine society and culture, 338-366 (un studiu mai detaliat; aici citat din prima publicație); J. Irigoin, Survie et renouveau, 291-293; V. Laurent, Une homélie inédite, 282-286. Nu există

niciun motiv să ne întoarcem la distincția stabilită între cei trei omonimi care au fost mult timp confuzi - Leu Filosoful sau Matematicianul, Leu Chirosfactul și Leonul VI cel Înțelept: istoria acestei probleme este prezentată în detaliu în E. E. Lipshits, " Savantul bizantin Leon Matematicianul”, 106 -120. Vezi și: G. Kolias, Léon Choirosphaktes, 65 sq. Despre confuzia cu Leonul al VI-lea: C. Mango, The Legend of Leo the Wise. În cele din urmă, îmi pare rău să spun că nimic nu poate fi cules din articolul lung I. E. Αναστασίου, διάρειαν του

decenii, este, totuși, o rudă cu Ioan Gramatica; 2 dar să spunem imediat că, în ciuda unor aparențe, ei au avut puține în comun, iar contemporanii și generațiile următoare nu s-au înșelat în asta.

Leul - autodidact, apoi profesor-encicloped

Se pare că s-a născut la Constantinopol3, unde și-a făcut studiile primare. Dar, după ce a terminat cursul de gramatică și poetică, nu a putut merge mai departe, din lipsă de profesori. Cel puțin, tocmai așa reiese din mesajul lui Teofan Continuatorul (IV, 29),4 care transmite mărturisirea lui Leu uneia dintre rudele sale: a studiat retorica, filozofia și aritmetica pe Andros, de la un oarecare învăţat, σοφω άνδρί έντυχών. De ce pe Andros? Ce a adus un Leu foarte tânăr pe această insulă? Cine era acest om învăţat? Nu ni se spune asta şi nu știm nimic despre asta. Mai exact, dacă succesorul lui Teofan tace, atunci o altă cronică, care aici îl urmează aproape textual, codul lui Kedrin-Skylitsa, pronunță numele - Michael Psellus: 5 este aceasta o interpolare.

al-lea", în: Knrillo kai Methodio tomos eori, oz, I (Tesalonic, 1966) 31-77.

2 Его двоюродный брат, după autorul cărții IV книги Продолжателя Феофана (Th. Cont., 185): după rudenia vărului patriarhului Ioannis Okeioto? его племянник, как ошибочно разверет Кедрин (Cedr., 166): nepotul lui Iannis patriarhul.

3 Cel puțin, nu există nimic de pus la îndoială. În multe locuri se repetă că s-a născut în Tesalia, la Ipati, pe baza unei epigrame publicate de Boissonade (F. Boissonade, Anecdota graeca, II, 470), pe care o atribuie lui Leo. Dar s-a arătat deja că, dacă se ocupă cu adevărat de Leul, atunci nimic altceva decât faptul Chiros: vezi G. Kolias, Léon Choirosphaktès, 16, n. 3.

al 4-lea . Cont., 192; cp. Cedr., II, 170, care reproduce aceeaşi tradiţie.

5 Cedr., II, 170:

un scrib ignorant, sau pură invenție a autoarei, care, evitând un anacronism atât de grosolan, a găsit posibil să-i prezinte lui Psellos un strămoș cu același nume și la fel de învățat ca el - în orice caz nu ar trebui să-i dăm nici cea mai mică încredere. .6 Din nou, conform mărturiei Leu însuși, transmisă de urmașul lui Teofan (și Kedrin), profesorul său de pe Andros nu l-a putut învăța decât începutul, τάς άςχάς μόνον καί τινας Λόγους. Leo a vrut mai mult. Pleacă, trece poate pe malul vecin sau, mai probabil, se îndreaptă spre interior; 7 vizitează mănăstiri, scotocește fără nici un folos prin cărțile care zac acolo, le dobândește în cantități mari și studiază temeinic în liniștea munților din jur. 8 Ce au fost

6 Din păcate, ei au crezut multă vreme în existența lui Mihail Psellos cel Bătrân și au crezut, de asemenea, că acest Leu, discipolul său, era împăratul Leon IV (775-780): vezi, de exemplu, A. Ορλανδος, „Βυζαντινά μνημεία τής Άνδρου", 5 (autorul se bazează parțial pe datele fantastice ale lui Δ. Π. Πασχαλης, Ή Άνδρος, I (Αθήνα, 1925) passim). Pentru scrieri recente, vezi DI PoLEMis în Byzantinoslavica 26 (1965) 80-81, a cărei explicație (introducerea în text a unei glose marginale care conține data domniei lui Mihai al II-lea al limbii, a cărui poreclă poate fi redată prin cuvântul ψεΛΛός) mi se pare foarte neplauzibil.

7 Nu sunt sigur ce sens ar trebui să fie dat cuvintelor lui Teofan (nereproduse de Kedrin!), care spune că Leo și-a părăsit profesorul pe Andros și τή χέρσω ταύτης περινοστών. Ταύτης poate însemna doar Andros. Χέρσος în raport cu o insulă poate indica cel mai apropiat continent, adică cel de care insula este într-un fel dependentă: atunci trebuie să fie Eubea, sau mai degrabă Attica. Dar expresia pare destul de ciudată și mi se pare mai probabil că χέρσος înseamnă partea interioară a insulei, regiunea ei centrală, care în epoca bizantină purta numele de Μεσαρεά (vezi A. Ορλανδος, „Βυζαντινά μνημεία υ”, 4. -5, cu link-uri). Totuși, V. Laurent, „Une homélie inédite”, 283, scrie că Leul „a trecut pe Continent”; la fel şi în J. Irigoin, „Survie et renouveau”, 292: „... după ce a vizitat o serie de biblioteci monahale de pe continent”.

8 mi. Cont., 192: şi ocupând mănăstiri şi căutând cărţile scrise şi găsindu-le, şi până în vârfurile munţilor acestor studii. Ultimul detaliu este omis de Kedrin.

pentru cărți prețioase, cât timp a petrecut Leo în această căutare pasionată a cunoașterii, nu ni se spune. Dar să ne amintim, cel puțin, ceea ce aruncă o lumină strălucitoare asupra educației din acest timp: la Constantinopol, Leul nu își poate continua studiile regulate în afara gramaticii și poeticii; nici un alt oraș, se pare, nu i-a dat ocazia pentru asta; recurge la o metodă preponderent medievală - merge să locuiască lângă o persoană educată pentru a-și asimila direct cunoștințele pe care le posedă; astfel, învață elemente de retorică, aritmetică, filozofie; după ce a epuizat cunoștințele profesorului său,

începe să caute cărți vechi unde se mai puteau găsi - în arhivele mănăstirești prăfuite, unde li s-a dat puțină importanță, astfel încât Leu și-a însușit într-un fel sau altul (ποριζόμενος) și, se pare că i-a luat cu el, când, în cele din urmă, s-a săturat, s-a întors la Constantinopol.9 Desigur, nu putem verifica informațiile date de Succesor pentru că și-a spus lui Leu unul altuia, dar nici nu avem de ce să facem respinge ceea ce cronicarul părea destul de plauzibil.

Descoperirea Leului de către Califul Mamun

În urma acesteia, în fața noastră apar diverse legende. Cel mai sigur fapt este singurul care este atestat cu acuratețe cronologic - că Leon a ocupat scaunul mitropolitan din Tesalonic timp de trei ani, din primăvara anului 840 până în primăvara lui 843.10 Să luăm în considerare mai întâi în termeni generali perioada anterioară acesteia. Aici două versiuni stau una împotriva celeilalte: cuprinse în cartea a IV-a a Continuatorului

al 9-lea . Cont., 192, la fel cu Kedrin.

10 Pentru această datare, vezi în primul rând: V. Laurent, Une homélie inédite, 284.

Theophanes, care este urmat exact și uneori literal de Kedrin și comun lui Pseudo-Simeon și George Monk. Potrivit Continuer, 11, apare următoarea schemă:

1) Ajuns la o cunoaștere profundă în domeniul filosofiei, precum și al „surorilor” acesteia aritmetica, geometria, astronomia și muzica, Leo12 dă la Constantinopol în modesta sa casă lecții particulare la toate aceste materii, în măsura în care fiecare dintre elevii săi. dorea să le învețe.

2) Asta se întâmpla de mult, iar Leul avea mulți studenți, când unul dintre ei, pe care îl preda geometrie, a devenit secretarul unui general, l-a însoțit în război, a fost luat prizonier de arabi și dat în robie. Aceasta a fost vremea califului Mamun (813-833),13 care era interesat de științele elene, în special de geometrie. Aflând acest lucru, discipolul lui Leu s-a făcut cunoscut, iar Mamun l-a adus împreună cu geometrii săi, care știau să deseneze și să numească fiura și să stabilească regulile lui Euclid, dar nu au putut să dea explicații și dovezi. Tânărul grec îi învață, sunt uimiți și întreabă dacă Bizanțul „crește oameni de știință ca el” mult. Mulți, răspunde el încrezător, adăugând că se consideră elev, nu profesor. Este bombardat de întrebări despre profesorul său: el răspunde că este încă în viață și târăște o existență săracă și obscură, strălucind doar cu învățarea sa.

3) Mamun îi scrie imediat o scrisoare lui Leu pentru a-l invita la ea, promițându-i bogății uriașe. Scrisoarea, la ordinele sale, este livrată la Constantinopol de către un tânăr grec, pe care Leo

al 11-lea . Cont., 185-190 (IV, 27).

12 . Cont., 185.1. 10: ó μέγας τε καί φιλόσοφος Λέων; aceeasi expresie in Kedrin: Cedr., IL 166, 1. 4. Epitetul „filosof” se intalneste cel mai des printre cronicari. Totuși, Continuatorul spune o dată: μαθηματικός (Th. Cont., 197.1.4).

13 Despre războaiele arabo-bizantine sub Teofil și Mamun, adică în 829-833, vezi: A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, I, 98 sq. (campania 830), 109 mp. (831), 114 mp. (832), 121 mp. (833). Dacă ar trebui să alegeți între aceste patru campanii - deși alte posibilități nu sunt excluse - atunci mi se pare că campania de 830 este cea mai potrivită.

la început nu știe, pentru că timpul și încercările suferite în captivitate l-au schimbat. Apoi, după ce a decis că nu este sigur să primească mesaje de la inamic în acest fel, Leo duce scrisoarea logotetului Theoktist, care, la rândul său, îl informează pe împăratul Teofil despre aceasta.

4) În acest fel, Leul își ia rămas bun de la obscuritate și de o existență modestă. Într-adevăr, Teofil îl cheamă, îl înzestrează cu bani și îl instruiește să predea public (δίδασκεrv δημοσία) în Biserica celor Patruzeci de Sfinți.14

5) Întrucât Leul nu vine, Mamun îi trimite în scris o serie de întrebări dificile în domeniul geometriei, astronomiei și altor subiecte. Leul le dă voie.15 Califul, prin urmare, este și mai dornic să vină: îi scrie lui Teofil și îi cere să-i permită lui Leu să vină pentru o vreme, în schimbul a douăzeci de secole de aur16 și pace veșnică. Împăratul refuză, ca să nu dea străinilor (έθνη) acea cunoaștere (ή τών οντων γνώσις), pentru care grecii sunt pretutindeni slăviți. Dar pentru a-l cinsti pe Leon, poruncește pe Patriarhul Ioan (Grammatik), ruda lui, să-l hirotonească în scaunul mitropolitan din Tesalonic.

Această poveste, al cărei interes în sine este evident, în domeniul cronologiei impune următoarele remarci. Din moment ce Teofil a fost împărat în 829-842, iar Mamun a fost calif

14 Cedr., II, 168, spune: Patruzeci de martiri, care este unul si acelasi. Pentru bisericile capitalei care au purtat acest nume (cei Patruzeci de Mucenici ai lui Sebaste, care au suferit sub Liciniu), vezi: R. Janin, Le siège de Constantinople, 482-486, unde sunt amintiți opt; Janin crede că Leo trebuie să fi predat la Mesa construită de Tiberius al II-lea și Anastasius pe locul vechiului pretoriu, la jumătatea distanței dintre Hipodrom și forul lui Constantin (vezi pp. 483-484).

15 Potrivit lui Th. Cont., 189, 1. 24, a adăugat καί τινα προγνώσεως έκπλήξεως ένεκα; cp. Cedr. II, 169.1. 4: προσέθετο δε καταπλήξεως χάριν καί τινα τών μελλόντων σημεία προγνωστικά. Prima mențiune despre

capacitatea de a prezice viitorul, care a fost asociată, după cum vom vedea, cu numele de Leu.

16 Adică 2000 de litri; Kedrin (ibid., 1.18) are 100 de ani!

813-833, totul trebuie să se întâmple între 829 și 833. Întrucât bătrânul elev al lui Leo și-a părăsit profesorul suficient de mult înainte de această dată, încât nu l-a recunoscut și, din moment ce, potrivit lui, activitatea de predare privată a lui Leo se desfășura de mulți ani, trebuie să presupunem că a început să predea în jurul anului 820- cel mai târziu 825. gg. În aceste condiții, Leul trebuie să se fi născut, cel mai târziu, în ultimul deceniu al secolului al VIII-lea. Cu toate acestea, o mare dificultate este creată de faptul că povestea leagă numirea lui Leu la Scaunul de la Salonic, care a avut loc, după cum am văzut, în primăvara anului 840 și, în orice caz, sub patriarhia lui Ioan cel. Gramatician, cu o cerere adresată lui Theophilos de către Mamun, care a murit în 833. Există un decalaj nevalid între cele două date.

Acest lucru ne obligă să luăm în considerare a doua versiune pe care izvoarele grecești o dau pentru această perioadă a vieții lui Leu, o versiune a cronicilor, mai mult sau mai puțin relatate, publicate sub numele de Simeon Magistru și Logotetul17, George Monahul,18 Leo cel. Gramatica.19 Iată schema ei:

1) Orașul Amorius este asediat de trupele califului Mutasim (fratele și succesorul lui Mamun, 833-842), și, în ciuda faptului că armata venită în ajutor sub comanda lui Theophilos a fost învinsă la Dazimon în Iulie 838, locuitorii rezistă cu atâta curaj încât arabii sunt gata să ridice asediul. Atunci „un discipol al lui Leon Filosoful”,20 care se afla acolo21, a adus la cunoştinţa califului că, dacă va rezista încă două zile, va lua în stăpânire cetatea. Ce s-a întâmplat cu adevărat, ca urmare a trădării (12 august 838).22 Garnizon

17 Sim. Mag., 638-640.

18 George. Luni, 805-806.

19 L. Gramm., 224-225.

20 Georg. Mon., 805.1.11, și L. Gramm., 224.1.15, îl numesc αστρονόμος.

21 Și cine voia să treacă la arabi, adaugă aceiași doi cronicari.

22 După Pseudo-Simeon (Sym. Mag., 638, 1. 22-23), cetatea a fost trădată de Βουδίτζη και Μανικοφάνους; după continuarea lui George Călugărul (Georg.

luat prizonier. Conducătorii militari greci, refuzând să renunțe la credința lor, vor fi ulterior tăiați capul: aceștia sunt cei patruzeci și doi de martiri amorieni.

2) Califul își întreabă informatorul: cum a învățat știința care i-a permis să prezică trădarea? El răspunde că este un student al filosofului Leu. Califul vrea să-l obțină pe acesta din urmă cu orice preț și îi scrie o scrisoare, pe care poruncește să o predea la Constantinopol unui prizonier pe care l-a eliberat23.

3) După ce a primit această scrisoare, Leul o duce la împăratul Teofil, care află astfel ce persoană învățată este acest Leu. Îl cheamă la palat, îl stabilește la Magnavra24, se ocupă de întreținerea lui, îi încredințează educația tinerilor.25 „Acesta este Leul care a fost numit mai târziu mitropolit al Salonicului”, concluzionează toate cronicile; a fost hirotonit de Preasfințitul Patriarh Metodie, adaugă Pseudo-Simeon, împotriva oricărui adevăr și bun simț.

Această versiune, mult mai slabă decât prima, stabilește o cu totul altă cronologie: abia la sfârșitul anului 838, cel mai devreme, Teofil, datorită unei scrisori a califului, a descoperit virtuțile lui Leu. Pe față, această dată târzie are avantajul de a elimina decalajul de timp imposibil pe care îl presupune cronologia lungă a primei versiuni. Dar devine imediat clar că aceasta duce la o altă dificultate: între descoperirea de către împăratul lui Leu și

Mon., 805, 1. 13-14) și Leu Gramatica (L. Gramm., 224, 1. 17) - Rețineți că trădarea nu a fost comisă de discipolul lui Leu: el s-a limitat la a prezice arabilor că se va întâmpla. El este creditat cu darul de prevedere al profesorului său.

23 Dar, spre deosebire de prima versiune, Califul nu trimite un discipol al lui Leu la Constantinopol.

24 R. Guilland, „Le palais de la Magnante”, Ἐπετηρίς Ἑταιρευίας Βυζαντινών Σπουδών 27 (1957) 63-64; R. Janin, Constantinopol bizantin, 117-118. Niciunul dintre cei doi autori nu menționează acest text.

25 Τούς εύφυεστάτους νέων, precizează Pseudo-Symeon (Sym. Mag., 640, 1.13).

Prin numirea sa la Scaunul din Tesalonic, nu există loc în această scurtă cronologie pentru activitatea de predare care se presupune că i s-a încredințat.

Pe de altă parte, a doua versiune conține multe neajunsuri în comparație cu prima. Narațiunea este mai puțin logică, mai puțin coerentă, mai puțin plauzibilă.26 Rolul discipolului lui Leu, redus la a prevedea trădarea pe care Amorius trebuie să o livreze arabilor, nu mai are legătură cu învățarea profundă și cunoașterea geometriei a lui Leu. Atât dorința califului de a-l vedea, cât și comportamentul lui

Teofil devin de neînțeles. Unele detalii sunt mai mult decât suspecte, precum dispozitivul Leului din Magnavra, care este o anticipare evidentă a reformei lui Varda. Nu numai că a dispărut tot interesul, care este practic prima versiune, dar acum avem o istorie nesemnificativă și prost ordonată. Deci, după părerea mea, ar trebui preferată varianta Succesorului lui Feofan (și a lui Kedrin), deși necesită o modificare. Dar este simplu: este suficient să desființăm legătura pe care această versiune o stabilește între actul califului și numirea lui Leon la Tesalonic, întrucât această legătură, în orice caz, pare a fi una dintre cele mai puțin plauzibile.

Să ne amintim, așadar, că după întoarcerea din Andros și înainte de a fi hirotonit Arhiepiscop al Tesalonicului de către patriarhul Ioan Grammaticus, timp de cincisprezece și douăzeci de ani, Leul a predat la Constantinopol. La început în privat, ca un modest om de știință, îndrăgostit doar de știință, putând să-și adapteze enciclopedia în același timp

26 Pentru detalii despre asediul (început la 1 august) și căderea lui Amorius, vezi: A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, I, 161 sq., și mai ales 168, η. 2. Diverse relatări cunoscute nouă sunt de acord asupra unui punct și anume că orașul a căzut ca urmare a trădării; nu sunt de acord cu privire la trădător sau trădători. După unele indicii, însă, foarte nesigure, unul dintre ei ar putea fi numit Leul: identificarea sa cu Leul Filosoful sau cu unul dintre discipolii săi este mai târzie și fictivă.

cunoștințe dicale la nevoile fiecărui elev; apoi public și public, dar întotdeauna ca persoană privată, în afara oricărei „Școli” sau „Universitate” despre care nu avem nicio mențiune. Despre disciplinele predate - din moment ce este imposibil să vorbim despre programe - nu știm mai multe, cu excepția faptului că includ geometria euclidiană.

Optic, telegraf

În timp ce se afla în palat și printre apropiații lui Teofil, Leul a trebuit să construiască celebrul telegraf optic 27. Era o serie de semnale de foc care, din stație în stație, pornind de la cetatea Lulon din nordul Tarsului și terminând. cu Iliak Pharos la Constantinopol,

27 Totuși, nu văd temeiuri suficiente pentru a-i atribui, așa cum se face adesea, fabricarea de automate care înconjura tronul imperial în sala mare de recepție a Magnavrei - un plataniu de aur cu păsări cântătoare, doi lei și doi grifoni care s-a înălțat și a urlat etc. Izvoarele spun direct că au fost făcute sub Teofil (vezi printre altele Th. Cont., 173 și 257, repetat în Cedr., I. 160; Sym. Mag., 659; De cer., I. , 569, cu comentarii L Reiske, ibicL, II, 642-644, care pune problema legăturii lor cu obiecte asemănătoare din palatul califului). Dar George Monahul (Georg. Mon., 793) și Leo Gramaticianul (L. Gramm., 215, 1. 12 sq.) raportează că Teofil a ordonat ca aceste dispozitive să fie făcute de άρχων τού χρυσοχείου, o rudă a Patriarhului Anthony Cassimata. (pentru pasajul relevant, vezi Sym. Mag., 627, unde artistul

nu este menționat). Nu m-aș încrede cu ușurință, la fel ca E. E. Lipshits, „Cărturarul bizantin Leo Matematicianul”, 134, în mărturia lui Mihail Glika, care, după ce a povestit (Mich. Gl., 537) despre copacii de aur cu păsări cântătoare, fără a le numi. creatorul, puțin mai departe (ibicL, 543) spune că Mihai al III-lea, din lipsă de bani, a fost nevoit să trimită la retopire „platanul de aur pe care l-a creat filosoful Leu, așa cum am spus despre el mai înainte” - acest mesaj este fals. Pentru automatele amintite vezi, în primul rând: G. Brett, „The Automata in the Byzantine „Throne of Solomon””, Speculum 29/3 (1954) 474-487 influența asupra Occidentului etc.).

cu o oră înainte de evenimentele care aveau loc la graniță, prin care arabii invadau de obicei teritoriul Imperiului.28 Majoritatea surselor noastre vorbesc despre el doar pentru a defăima memoria lui Mihail al III-lea: ei susțin că ar fi dat ordinul. să stingă incendiile de semnalizare din apropierea capitalei, ca nu cumva să-l deranjeze cu rapoarte de pericol la frontiere în timpul curselor de cai, la care îi plăcea să ia parte în persoană.29 Pseudo-Symeon relatează în general același lucru, dar cu mai multe detalii (SymMag, 681-682). De la el aflăm că „filosoful Leon, cel care a fost arhiepiscopul Salonicului”, i-a dat lui Teofil ideea de a crea două ceasuri sincrone, ώρολόγια δυο έξ ίσου κάμνοντα, plasându-le la capetele opuse ale lanțului de semnalizare. , în Lulon și Pharos, și despărțindu-le timp de douăsprezece ore. Fiecare oră corespundea unui mesaj: prima oră - un raid arab, a doua oră - o declarație de război, cea de-a treia oră - un incendiu (în teritoriul grecesc ocupat), etc. 30 Când unul dintre aceste evenimente a avut loc pe

28 Pentru traseele invaziilor arabe din Asia Mică, vezi: H. Ahrwei-LER, „L'Asie Mineure”, 8 sq. iar harta de la p. 4.

29 . Cont., 197-198; Cedr., IL 174; De cer. (I. Reiske), I, 492-493, unde se precizează că împăratul a primit vești despre evenimentele de pe graniță într-o oră. Vezi: W. Ramsay, History of the Eastern Roman Empire (Londra, 1890) 187, 351-353 et al. 20; J. B. Bury, Istorie, 246 mp; E. E. Lipchitz, „The Byzantine Scientist Leo the Mathematician”, 124-125 etc. Au fost nouă stații în total, inclusiv două extreme, ceea ce sugerează, având în vedere locația lor (vezi Ramsey și Bury), intervale de aproximativ 100 km și foarte vizibilitate bună, atât de bună încât văd aici oarecare dificultăți, cu excepția de a permite transmiterea semnalelor doar pe timp de noapte, ceea ce nu spune niciuna dintre sursele noastre, deși Adeptul lui Feofan indică timpul pentru anecdota corespunzătoare despre Mihai al III-lea este „spre seară”. Pe de altă parte, faptul că în mai puțin de o oră s-au aprins succesiv opt focuri de tabără, aparent cu tot ce trebuia pregătit, nu mi se pare deloc improbabil. Îmi propun să analizăm mai detaliat în altă parte problema locației acestor turnuri de tragere.

30 Din păcate, conținutul mesajelor rămase nu este indicat în text.

Granița Ciliciană, a aprins primul foc din lanțul de semnale la ora care corespundea mesajului transmis pe ceas. În cel mult o oră (în Cartea Ceremoniilor* se dă o indicație, iar aceasta este într-adevăr o condiție necesară pentru ca cele două mesaje să nu poată fi confundate), vestea a ajuns la palat, unde imediat au început pregătirile, pe care Constantin al VII-lea le descrie. . Prin urmare, în opinia mea, trebuie să se înțeleagă că cele două ceasuri erau perfect sincronizate, că funcționau pe baza împărțirii zilei în ore constante și că pentru fiecare dintre cele douăsprezece mesaje convenționale erau două ore din cele douăzeci și patru în care ar putea fi transferat (presupunând că sistemul funcționa și în timpul zilei). Invenția lui Leu nu a constat, evident, în folosirea de mult cunoscută și practicată a unui lanț de semnale optice, ci în posibilitatea de a transmite în acest fel nu doar unul și întotdeauna același mesaj, ci douăsprezece diferite, grație ceasurilor bine coordonate. , pe care, desigur, Leul l-a inventat și proiectat chiar de mine.31

31 Există o inscripție pe o piatră despre care se spune că ar fi fost adusă din Peloponez în Italia, publicată de A. Mai, Scriptorum Veterum Nova Collectio, voi. V (Roma, 1831) 357, nr.3, republicată în Corpus inscripționam graecarum, IV (Berlin, 1877) N. 8620, și reprodusă de J. B. Bury, History, 378, n. 5:

+ άναξ Λέων έστησε πύργον ενθάδε + λύχνω προφαίνεν τούς λόχους τών βαρβάρων

Deci, vorbim despre un turn de foc, conceput pentru a avertiza asupra apropierii barbarilor și, dacă textul este corect (cum sugerează dimensiunea), ar trebui să vorbească despre împăratul Leon al V-lea sau Leon al VI-lea. Vezi A. Bon, Le Péloponnèse byzantin jusqu'en 1204 (Paris, 1951) 52, n. 3, cu referiri la C. Blegen, R. Stillwell, O. Broneer, A. Bellinger, Acrocorinth: Excavations in 1926 (Cambridge, Mass., 1930) 28 sq., and R. Carpenter, A. Bon, Corinth 111.2: The Defenses of Acrocorinth and the low Town (Cambridge, Mass., 1936) 131, n. 2: putem vorbi despre turnul de veghe din vârful Acrocorintului.

Leu - Arhiepiscopul Salonicului

Care au fost motivele pentru alegerea lui Leu în scaunul mitropolitan din Salonic?32 Desigur, indiferent ce spun și repetă, nu există nicio dorință de a-l descuraja să meargă la Bagdad. Sursele noastre spun că Teofil a vrut să-și onoreze demnitatea. Pe de altă parte, patriarhul a fost Ioan Grammaticus: indiferent dacă a ascultat ordinele împăratului sau a fost inspiratorul său, rolul său în promovarea rudei sale este fără îndoială. Se pare că împăratul și patriarhul, pe lângă meritele intelectuale ale lui Leu, s-au bucurat să găsească în el, dacă nu un oponent deschis al icoanelor - vom vedea că nu era, atunci măcar un cleric care nu era un convins închinător de icoană.

În ceea ce privește cei trei ani, din primăvara anului 840 până în primăvara anului 843, în care Leon a fost arhiepiscop al Tesalonicului, avem două dovezi. Prima este transmisă de Teofan Urmașul33, care relatează că Leul era venerat de toți – bineînțeles, pentru virtutea sa, dar mai ales dintr-un singur motiv: atunci când o secetă constantă amenința populația cu înfometare, Leul, care, din cauza „astrologiei „învățarea, cunoștea o combinație favorabilă de stele, sfătuia să semăneze pământul la momentul potrivit, iar recolta a fost atât de abundentă încât a putut satisface nevoia de mulți ani. Rețineți că povestea atrage atenția asupra învățării Leului, complet

32 J. Gouillard, „Le Synodikon de l'Orthodoxie”, TM 2 (1967) 114, 1. 5 (Tesalonic sinodic): Leul îi urmează unui anume Ioan şi este predecesorul lui Antonie Mărturisitorul; prin urmare, memoria lui nu a fost niciodată stigmatizată. Despre Sinodicul din Tesalonic, vezi în primul rând informațiile date în V. Laurent, Corpus des sceaux de r Empire Byzantine, Vl (Paris, 1963) 324 sq., și în lucrarea lui Gouillard, citată aici, p. 279-280.

33 . Cont., 191.1. 4 mp

fără a menţiona activităţi mai mult sau mai puţin suspecte şi legate de magie.34

Pe de altă parte, norocoasa întâmplare ne-a păstrat textul unei omilie rostită de Leon în calitatea sa de Arhiepiscop al Tesalonicului la 25 martie 842, la sărbătoarea Bunei Vestiri.35 Este cu totul ciudat. Începe cu o trecere în revistă a mai multor mari sărbători creștine și, de Rusalii, emite o serie de remarci care aparțin mai mult unui erudit decât unui pastor, despre semnificația anumitor numere în rândul pitagoreenilor, adepții lui Simon și Marcion, și mai ales despre numărul 7 dintre evrei (de vreme ce Rusaliile era o zi,

34 Adevărat, Continuatorul (ibid.) adaugă că secerișul ar fi fost un miracol al milei lui Dumnezeu și nu ματαιοπονία lui Leu. Dar tocmai sub acest pretext, el pune în gura lui Leu, care a răspuns celor care au fost surprinși de atât de mari cunoștințe și l-au întrebat de unde a luat-o, povestea despre anii studiului său despre care am discutat mai sus. Povestea lui Teofan succesorul este reprodusă de Kedrin (Cedr., 170). Este absentă din tradiția prezentată de Pseudo-Simeon, continuată de Gheorghe Călugărul și Leu Gramatica.

35 V. Laurent, „Une homélie inédite”: prima ediție, atribuire, datare, comentariu. {Acum, omilia a fost tradusă în rusă: Nun Kassia (T. A. Senina), „Cuvântul lui Leon Matematicianul și Filosoful, rostit la sărbătoarea Bunei Vestiri a Preacuratei Fecioare Maria, 25 martie 842. Traducere din greaca veche și comentariu”, Culegere periodică interuniversitară de lucrări științifice „Istoria și teoria culturii în învățământul superior”, vol. 4 (Novosibirsk, 2008) 227-236. P. Lemerle, care scrie în continuare despre „ciudățenia” acestei omilii, nu a recunoscut, ca și editorul textului său grecesc, V. Laurent, citate ample și aproape textuale din mai multe Cuvinte ale Sf. Grigore

Teologul, elegant interconectate în textul omiliei – este evident că Leu a citat pe de rost; de exemplu, acea parte a omiliei care a provocat cele mai multe critici din partea cercetătorilor pentru „irelevanța” ei (raționamentul despre simbolismul numerelor) este preluată direct din Cuvântul de Rusalii al Sf. Grigore. Vezi mai mult: TA Sénina (moniale Kassia), „Notices sur l'atmosphère intellectuelle à l'époque du second iconoclasme, IV. Le Philosophe et le Théologien : à propos de l'homélie de Léon le Mathématicien sur l'Annonciation", Scrinium 4 (2008) 328-333.– Notă, trad.}

următoarele 7x7 zile).36 Apoi, despre ziua sărbătorită, Leul, puțin inspirat, se limitează la câteva banale și declară că preferă să povestească despre o minune care s-a întâmplat chiar în această zi cu câteva secole mai devreme în chiar templul unde predică. : o surdo-mută o evreică s-a vindecat botezându-se după un vis, unde i s-au arătat Maica Domnului și Sfântul Dimitrie - i-a recunoscut pe icoanele pe care le-a văzut în biserică. Această poveste ne oferă informații interesante despre succesiunea episcopilor din Tesalonic sub Zenon și Anastasius, despre topografia orașului și chiar despre ritul botezului. Dar nu strică să observăm că omilia se conformează foarte puțin regulilor genului, nu arată nicio preocupare specială pentru instruirea turmei și este opera unui anticar învățat și iscoditor mai degrabă decât a unei figuri evlavioase a bisericii. De asemenea, trebuie menționat că icoanele joacă un rol important acolo, iar acest lucru este suficient pentru a se abține de la atașarea prea rapidă a epitetului „iconoclast” la numele de Leu. Oricare ar fi gândurile sale cele mai intime, nu există niciun indiciu că a luat o poziție fermă sau chiar că s-a interesat deloc de controversă. Da, iar sursele noastre nu-l condamnă din această parte și nu-i adresează niciunul dintre acele reproșuri pentru care sunt atât de generoși cu Ioan Gramatica.

Cu toate acestea, el a fost ridicat la Scaunul Tesalonic de către iconoclaști - împăratul Teofil și Patriarhul Ioan. Nu a rămas acolo mult timp după moartea primului (în ianuarie 842), depunerea celui de-al doilea (în martie 843), venirea la putere a împărătesei Teodora și numirea Patriarhului Metodie. Succesorul lui Theophan spune doar că a fost destituit.37 Kedrin insistă asupra mai multor, declarând că Leo

36 Pentru simbolismul numărului șapte, vezi F. Dòlger, „Antike Zahlenmystik in einer byzantinischen Klosterregel” [= Typ. of Michael Attaliates], în: Προσφορά είς Στίλπωνα Π. Κνριακίδης (Θεσσαλονίκη, 1953) 183-189.

37 . Cont., 192:1.15-16: έκ τής καθαιρέσεως έσχόλαζεν.

a fost implicat în căderea iconoclaștilor și a patriarhului38, dar el nu spune cu siguranță că Leul a fost un iconoclast.

Întoarcere finală la Constantinopol. Scoala din Magnavra

Forțat să părăsească Tesalonic, se pare că s-a întors la Constantinopol și nu a mai părăsit-o. În această perioadă lungă a vieții lui, de peste douăzeci și cinci de ani, avem trei tradiții independente. Două știm deja din prezentarea anterioară: pe de o parte, tradiția cărții a patra a Continuatorului Teofan și Kedrin (și Genesius), pe de altă parte, cea prezentată de Pseudo-Simeon, continuată de George Monahul și Leu Gramatica; al treilea, nou, ne este dat de Viața slavă a lui Constantin-Chiril.

Putem neglija a doua tradiție. Pseudo-Simeon, a continuat Georgy Monakh și Leo the Grammatik nu menționează nicio activitate de predare a lui Leu după depunerea sa. Din toată această parte a vieții sale, ei oferă doar două fapte relevante pentru darul său de previziune. Ei spun că în momentul în care Varda se pregătea să meargă cu Mihai al III-lea și Vasile în campania cretană, care avea să-i fie fatală, Leo a încercat să-l avertizeze, deoarece au avut loc semne de rău augur și a prezis că nu se va întoarce în viață. .39 C partea cealaltă

38 Cedr., IL 171.1. 3-6.

39 Sim. Mag., 676.1.15 și 677.1. 3 mp; Georg. Luni, 829.1. 8 și 19; L. Gramm., 243, 1. 10 și 21. Într-un alt context, avertismentele sau prezicerile lui Leu despre Bardas sunt date de Genesius (Genesios, 105) și de asemenea de autorul celei de-a patra cărți a Succesorului lui Teofan (Th. Cont. , 197: căderea unei statui, ridicată în δεύτερον, marchează căderea persoanei a doua în Imperiu); altfel - în Vita Basilii (ibid., 232, în legătură cu îndrăzneala lui Vasile în timpul vânătorii imperiale; notează cuvintele ντος).

ei relatează, toate trei în termeni identici,40 că un cutremur care a început în ziua de sărbătoare a Sfântului Polieuctus (9 ianuarie) - în al treilea an al domniei lui Vasile I, adaugă Pseudo-Simeon, adică în 869, 41 - printre alte clădiri au distrus biserica Maica Domnului din Sigma;42 toți cei care erau acolo au pierit,43 pentru că nu au crezut avertismentele lui Leu, care i-a grăbit la ieșire; doar Lev și alți doi au supraviețuit, deoarece s-au ascuns într-un adăpost, 44 și cinci până la nouă persoane (numărul lor variază între autori) care s-au ascuns sub amvon. Așadar, aflăm - și acest lucru este important - că în ianuarie 869 Leo era încă în viață și se afla la Constantinopol. Cu această ocazie, se poate remarca încă o dată că această tradiție pe toată lungimea ei consideră că a fost înzestrat cu prevedere – nu ca ruda sa Patriarhul Ioan, magician și magician, ci ca un om învățat, capabil să înțeleagă semnele.

Autorul cărții a IV-a a succesorului lui Feofan menționează de două ori despre cariera didactică a lui Leo după depunerea sa. Mai întâi45 în legătură cu Cezar Bardas, care spune

40sym . Mag., 688; Georg. luni, 840; L. Gramm., 254.

41 Având în vedere încoronarea lui Vasile ca co-domuitor în mai 866; vezi V. Grumel, La Chronologie, 479.

42 R. Janin, Le siège de Constantinople, 230-231; acest autor datează cutremurul în anul 870, deoarece consideră că începutul domniei lui Vasile I este în septembrie 867.

43 Mai exact, toți ψάλλοντες, după trei texte, și poate că ar trebui înțeles astfel: cei care au cântat slujba în partea centrală a clădirii și asupra cărora, se pare, cupola s-a prăbușit. Nu se știe nimic despre arhitectura acestei biserici.

44 Leul s-a acoperit de prăbușirea părților superioare ale clădirii, agățat de o coloană care susținea un element arhitectural, numit în textul lui Pseudo-Simeon συσταμάτιον, iar în Leu Gramatica - συστημάτιον, ceea ce este probabil corect (vezi cap. . Duc ange, Glossarium, sv) ; a continuat Georgy Monakh dă συστήματα, ceea ce este incorect. Este un arc sau un buiandrug de piatră? despre o serie de arcade? Este vorba despre coloana care susținea arcul portant al cupolei? sau despre bolțile care despart partea centrală de compartimentele laterale? ..

45 . Cont., 185 (IV, 26).

el, grijuliu de ἔξω σοφία, care s-a prefăcut în nimic sub împărații nepoliticoși și ignoranți (vechi epitete pentru iconoclaști!): a contribuit la noua ei înflorire, aranjând în Magnavra διατριβαι τών μαθηματικών μαθηματικών ;46 la fruntea celebrului ώσ;46; Leu Filosoful a fost numit să predea filozofie, „pentru că el, fiind destituit, nu avea nicio funcție”. Succesorul revine puțin mai departe la aceasta47, când vorbește despre Leu: „Dăvârșindu-se fără funcție din cauza depoziției sale, a condus școala filozofică (φιλόσοφος σχολή) din Magnavra; studentul său Teodor a condus departamentul de geometrie (τοϋ τής γεωμετρίας διαιτητηρίου προιστατο), Theodigius - de astronomie și Komita - de gramatică, învățând să vorbească corect greaca (τής τάς φέξάς φαξάς φαξατατο) μματικής). Varda i-a ajutat cu generozitate la nevoie și, din dragostea lui pentru învățare, îi vizita adesea, încurajând elevii; în scurt timp a dat aripi științei (τοϊς λόγοις) și a contribuit la progresul rapid al acesteia. Același lucru spune și Cedrin (Cedr, II, 171), și anume că Leon, fiind depus în același timp cu Patriarhul Ioan, a fost numit de Bardas προστάτης τής φιλοσόφου σχολής; dar în locul lui Teodor, un elev al lui Leu, care a predat geometria, îl numește pe Sergius și adaugă, împotriva oricărei probabilități, că a fost tatăl acelui elev al lui Leu, care l-a informat pe Mamun despre cunoștințele profesorului său; el îl numește pe Teodigiu, profesor de „aritmetică și astronomie”, un apropiat (συνήθης) al lui Leu și nu menționează nici Comite, nici gramatică. Pe de altă parte, Genesios (Genesios, 98) urmează întocmai tradiția prezentată de Continuator, adăugând doar că Varda a ordonat ca filozofia, geometria, astronomia și gramatica să fie predate gratuit (προίκα) tuturor celor care doresc.

46 Pentru sensul cuvântului διατριβή vezi: J. Souilhé, Introduction à l'édition du livre I des Entretiens d'Epictète (Paris, 1943) xii sq., et seq. IX, privind corespondența unui profesor anonim.

47 . Cont., 192 (IV, 29)

Dar Varda, fratele Teodorei și unchiul lui Mihail al III-lea, nu a jucat rolul primului plan sub regența Teodorei (842-856). Abia după asasinarea logotetului Droma Theoktist la 20 noiembrie 85548 și preluarea personală a puterii de către Mihai al III-lea, Varda a luat locul lui Theoktist la șeful afacerilor statului și l-a păstrat până în ziua în care, la rândul său, a fost ucis. de viitorul Vasile I în aprilie 866.49 Deci, organizarea lui Varda a Școlii de la Magnavra ar trebui plasată între 855 și 866, așa cum se face de obicei.50 Dar această dată creează un inconvenient, lăsând un gol în cariera lui Leu între 843 și, la cel mai devreme, sfârșitul anului 855. Poate că acest lucru se explică prin faptul că Theoktist, un ortodox convins, deși moderat în cauza eliminării iconoclasmului, nu a avut o simpatie specială pentru Leu. Dar este, de asemenea, posibil ca organizarea Scolii Magnavriene, care nu a avut nuante politice, sa fi fost realizata de Vardas inainte ca acesta sa preia conducerea statului la sfarsitul anului 855, intr-un fel din initiativa privata: atunci s-ar explica mai bine că textele, după cum am văzut, stabilesc o legătură între depunerea Leului și instalarea lui în fruntea Școlii, ceea ce are prea puțin sens dacă cele două evenimente sunt despărțite de cincisprezece sau douăzeci de ani. Dar trebuie să admitem că aceasta este doar o ipoteză, iar data înființării Școlii Magnavriane rămâne necunoscută.

48 Pentru această dată, a se vedea în primul rând F. Halkin, "L'hagiographie byzantine au service de l'histoire", în: JM Hussey, D. Obolensky, S. Run-ciman (eds.), The Proceedings of the XlIIth International Congress of Byzantine Studies (Oxford, 1967) 345-354; cm. 348.

49 Data este dată de Th. Cont., 206.1.13: 21 aprilie, 14 rechizitoriu.

50 Cu toate acestea, nimic nu ne împiedică să-l plasăm mai aproape de 855 decât de 866, deoarece, din câte știu, nu avem date exacte. Istoricii moderni dau peste tot 863; Nu cunosc originea acestei date. Poate că a apărut în legătură cu faptul că succesorul lui Teofan vorbește despre Școală (§ 26) după povestea campaniei Petronei împotriva lui Omar (§ 25), care se încheie cu înfrângerea și moartea emirului la Melitina la 3 septembrie 863.

Dovezi ale vieții lui Constantin-Chiril

În sfârșit, să luăm în considerare a treia tradiție, în studiul căreia întâlnim un personaj important pentru noi, tradiția Vieții slave a lui Constantin-Cyril, tradusă recent în franceză de F. Dvornik,51 republicată de F. Tomsic52 și , cel mai recent, cu o traducere în franceză de A. Vaillant .53 Să citim această Viață, notând momente interesante pentru noi.

Konstantin, care s-a născut la Tesalonic, este dat mai întâi de către părinți „profesorilor”, adică gramaticienilor, și, împreună cu alți elevi de la școală, învață să citească, să scrie și să numere. După aceea, este îmbrățișat de o dragoste pentru operele lui Grigore de Nazianz, pe care le memorează, dar nu este în stare să înțeleagă în mod independent sensul lor profund, iar în Tesalonic nu a existat o școală unde să poată primi educația care îi lipsea. Era „un străin în oraș, foarte priceput la gramatică”, pe care Constantin îl roagă să-l învețe arta gramaticii: dă peste un refuz și rămâne în deznădejde până în momentul în care din Constantinopol „un oficial imperial numit logotet” - era Theoktist - „trimis în urma lui, ca să fie crescut (sau: ca să învețe) cu împăratul, adică cu Mihai al III-lea. „Când a ajuns la Constantinopol, a fost dat profesorilor pentru educație. După ce a studiat gramatica în trei luni, s-a apucat de alte științe. El a studiat

51 F. Dvornik, Les legendes de Constantin et de Méthode; traducerea Vieții lui Constantin-Chiril este la p. 349-380; următoarea traducere a Vieții lui Metodiu nu oferă nimic pentru subiectul nostru.

52 F. Grivec, F. ToMsic, Constantinus et Methodius: o ediție a Vieților slave ale lui Constantin și Metodiu - p. 83 (95) mp; ediţia versiunii latine, pregătită de Grivech, - p. 169 mp

53 A. Vaillant, Textes vieux-slaves, I (Viața lui Constantin - pp. 1-40); II, 1-33. {Traducerea comentată în limba rusă a acestei Vieți, vezi: B. N. Florya, The Legend of the Beginning of Slavic Writing (Sankt. Petersburg, 2004) (Slavic Library) 135-178, 202-275. – Notă, traducere}

Homer și geometria, precum și dialectica la Leu și Fotie și toate celelalte științe filozofice.54 A studiat chiar, printre altele, retorica și aritmetica, astronomia, muzica și alte arte elene. Logoteții, fascinat de acest tânăr, care a știut să răspundă la întrebările sale și „să-i deschidă știința filozofică, explicând în câteva cuvinte marea doctrină”, i-a oferit o carieră strălucită: „în curând vei deveni strateg” – și un căsătorie bună; Constantin refuză totul. Atunci logotetul „s-a dus la împărăteasa” – era Teodora – și împreună cu ea a hotărât să ordone hirotonirea lui Constantin, pentru ca acesta să devină „bibliotecarul patriarhal în Hagia Sofia”; Constantin se sustrage din nou, scapă curând și se ascunde într-o mănăstire de pe Bosfor. El este găsit șase luni mai târziu și „a cerut să ia o catedra de predare și să predea filozofie băștinașilor și străinilor cu toată puterea și cu sprijinul [oficial].55 Și a fost de acord.”56

54 A. Vaillant traduce: „...et tous les enseignements de la philosophie”, și remarcă despre acest pasaj: „Scrierile din manuscrise ne permit să ne asumăm sensul: „atât geometria la Leu, cât și dialectica la Photius” (A. Vaillant, Textes vieux-slaves, II, 27).

55 Reproduc traducerea portarului. Traducerea lui Vaillant este foarte apropiată: „I-au cerut să accepte o catedră de predare (și) să predea filozofia compatrioților și străinilor săi, cu toată asistența și asistența [cu toți asistenții necesari, sau cu pregătire completă și cu salariu complet?] (Ibid. ., II, 4 și 27). Pare evident că textul slav corespunzător cuvintelor „localnici (sau: compatrioți) și străini” este el însuși o traducere incorectă a textului grecesc, care ar fi trebuit să semene cu τήν έσω καί έξω φιλοσοφίαν - filozofie divină și lumească.

56 A. Dostál, Konstantin der Philosoph und das Ausmass seiner geistigen Bildung (Amsterdam, 1966) (Byzantinische Forschungen, I = Poly-chordia, Festschrift Fr. Dolger, I) 76-91, referitor la educația lui Konstantin (vezi 77-78 și 78-78).), rămâne fidel schemei tradiționale. O duzină de articole din diverse colecții și reviste dedicate problemelor chirilice și metodice de I. Duychev au fost reunite recent în publicația: I. Dujcev, Medioevo bizantio-slavo, II. Saggi di storia letteraria (Roma, 1968) (Storia e Letteratura, 113); acolo poti gasi

Caracterul hagiografic pronunțat al poveștii este evident și cu atât mai mult stârnește neîncredere, cu cât faptele care urmează unul după altul sunt puse una lângă alta, dar nu sunt cu adevărat legate între ele și/de exemplu, nu ni se explică să începem. cu de ce și cum a devenit Feoktist interesat de tânărul Konstantin. Pe de altă parte, avem de-a face cu un text slav și nu cu un text grecesc în spate, iar acest lucru lasă loc de îndoială cu privire la sensul exact al unor termeni. Cu toate acestea, textul în ansamblu pare a fi credibil; plauzibil este chiar și faptul, de obicei suspect, că la Tesalonic nu exista pe atunci alt învățământ public decât școala elementară: nu vedem din exemplul tinereții lui Leu că până și Constantinopolul simțea o nevoie în acest sens? Între timp, datele sunt apropiate: Viața afirmă că Constantin a murit la vârsta de patruzeci și doi de ani la 14 februarie 869; ipotetic, se poate presupune că aceasta a fost între cincisprezece și douăzeci de ani.58 Deci,

pe lângă bibliografia extinsă până în prezent, reflecții utile despre, de exemplu, raritatea dovezilor bizantine referitoare la doi frați; sau despre sensul lucrărilor lui Constantin-Chiril în greacă, în măsura în care putem afla despre ele, întrucât sunt aproape complet pierdute; sau cu privire la chestiuni particulare, cum ar fi relația lui Constantin cu Fotie (vezi pp. 94 și 600); dar despre ceea ce ne îngrijorează aici - despre educația primită de Konstantin sau despre ceea ce a învățat el însuși - I. Duychev aderă la opiniile exprimate în trecut. În lucrarea colectivă Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863-1963 (Köln, 1964) (Slavistische Forschungen hgg. von

Reinhold Olesch, 6) F. Grivech a dedicat o notă prea scurtă „Das Verhãltnis Cyrills zu Pho Method”.

57 F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 380: 14 februarie a 2-a indicție, în anul facerii lumii 6377; toate datele sunt consecvente.

58 Portierul (Ibid., 34) crede, de asemenea, că acesta a fost cam în 843 sau puțin mai târziu.

poate că logotetul Theoktist avea niște planuri aici, deși adevăratele motive ale acțiunilor sale ne sunt neclare. Dar două lucruri atrag atenția: Konstantin a studiat „cu Leu și Fotius” și mai târziu a predat el însuși filosofia.

Acest ultim fapt este acceptabil, dacă nu se denaturează înțelesul lui:60 Constantin i s-a încredințat predarea în mod privat, și deloc în cadrul vreunei școli sau universități, despre care nu se menționează, ci în privat.

59 Este greu de crezut că aceasta s-a făcut, așa cum spune Viața, astfel încât Constantin a fost crescut sau studiat împreună cu Mihail al III-lea: între ei a fost o diferență de doisprezece ani, dacă ne gândim la data nașterii lui Mihail în 839, şi nouă ani, dacă luăm data 836 oferită de E. Stein. Despre această întrebare, vezi: G. Ostrogorsky, Geschichte, 182, η. 1.

60 Îmi este greu să accept punctul de vedere al lui F. Dvornik (F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 81 și 209), care este repetat de mulți istorici, cu privire la învățătura încredințată lui Constantin. Considerând de încredere că Feoktist l-a instruit încă de mic să predea la catedra filozofică, pe baza textului amintit al Vieții slave, interpretează apoi în același sens un alt pasaj din această Viață, referindu-se cronologic la momentul revenirii. după misiunea khazară din 860-861. (adică, până când nu mai era Theoktist, ci Varda), și spune că Constantin „văzând pe împărat [Mihael III], a trăit în liniște și, fiind în biserica Sfinților Apostoli, s-a rugat lui Dumnezeu”. Dvornik crede că ambele pasaje se referă la învățătura de filosofie a lui Constantin, iar al doilea mărturisește că a avut loc în biserica Sfinților Apostoli și este prima dovadă a existenței unei școli în acest loc, care este atestată altfel doar în secolul al XII-lea. Dar dacă primul text necesită deja prudență în interpretarea lui, atunci al doilea nu conține în niciun caz nicio mențiune despre învățătură (voi reveni la el mai târziu în capitolul VII), iar eu, la rândul meu, nu cred în marele lui Constantin. cariera didactică. Despre Biserica Sfinților Apostoli și despre bisericile care purtau acest nume (dintre care una se afla în Scholas din interiorul palatului; se gândește la asta F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 81), vezi: R. Janin , Le siège de Constantinople , 46-54; Viaţa slavă a lui Constantin nu este luată în calcul acolo.

comanda, dar cu plata de stat. Aceasta amintește foarte mult de învățătura încredințată în aceleași condiții lui Leon Matematicianul în timpul domniei lui Teofil, poate și la sfatul lui Theoktist. Nu este acesta un dublet și nu ar trebui renunțată la ideea că Konstantin a fost angajat în predarea publică? Cu toate acestea, nu există argumente pentru o astfel de negare și poate că Feoktist a fost descoperitorul profesorilor, deoarece este evident că a fost în timpul vieții logotetului - adică, în orice caz, înainte de sfârșitul anului 855 - această activitate didactică. ar fi trebuit să aibă loc, dacă a avut loc deloc. Dar trebuie să fii atent să nu exagerăm semnificația lui.

Că Constantin nu a fost un elev nici al lui Leu, nici al lui Fotie

Indicația are mai multe consecințe, dacă este adevărat, că Constantin, după ce a ajuns la Constantinopol și a intrat repede în cursul afacerilor, a studiat „cu Leon și Fotie”, dacă într-adevăr textul slav ar trebui înțeles în acest fel (vezi mai sus, nota 54). Desigur, cronologia nu contrazice acest lucru; dar este necesar să vedem în aceste patru cuvinte altceva decât amintirea celor mai mari doi oameni de știință ai vremii, pe care Constantin, desigur, îi cunoștea bine? Este de înțeles că a urmat lecțiile publice oficiale susținute de Leu și Fotie? Cel puțin în privința lui Fotie, răspunsul mi se pare clar: vom vedea în capitolul următor că nu a deținut niciodată o catedra de predare; deci, cel mai mult care se poate presupune, dacă vreți să confirmați mențiunea lui în Viață, este că Constantin a fost acceptat în cercul său privat. În ceea ce privește Leu Filosoful, apare o mare dificultate, întrucât, după cum am văzut, nu se știe nimic despre el, cu excepția faptului că a fost „în afara funcției” între depunerea sa și numirea sa la conducerea predării filozofiei la Magnavra, data organizarii de care nici nu stim. Dar ce este sigur

în raport cu Fotie, este cel puțin plauzibil în raport cu Leu: menționarea numelui său în Viață nu este o dovadă că Theoktist a riscat după 843 să încredințeze un important scaun de stat unui duhovnic demis pentru că s-a compromis prin comunicarea cu iconoclaștii.

Deci, acest ocol cu Viața Slavă ne-a condus la un rezultat foarte slab. Dar a fost necesar având în vedere metoda inversă folosită de F. Dvornik, cel mai atent comentator al acestei Vieți, ale cărei concluzii sunt general acceptate în știință. Încercând să arate întreaga istoricitate a lui Zhltii, el pune fiecare cuvânt într-o lumină favorabilă într-un comentariu științific61. El ia literalmente indicația că Constantin a primit studii superioare la Constantinopol „de la Leu și Fotie” și, pe baza acesteia, construiește un astfel de sistem. Leon, care înainte de episcopatul său la Tesalonic primise deja de la Teofil funcția de „șef al învățământului oficial nou organizat”,62 după depunerea sa din 843, a preluat de la Teodora și Teoctist „postul oficial pe care îl ocupase anterior în sistem educațional.”63 Fotie tot pe la 843, împreună cu Leon, „a făcut primii

pași în predarea oficială.”64 Constantin, ajuns în acest moment la Constantinopol, devine studentul lor chiar la Universitatea unde angajații sunt numiți de guvern. . Când în 851 Fotie o sută

61 În primul rând, referitor la problemele care ne preocupă aici, în articolul său: F. Dvornik, „La carrière universitaire de Constantin”, apoi, în 1933, în primele două capitole ale cărții deja amintite de F. Dvornik, dedicată tinerețea lui Constantin și cariera sa în Bizanț, Les legendes de Constantin et de Methode.

62 F. Dvornik, „La carrière universitaire de Constantin”, 62; idem, Les legendes de Constantin et de Methode, 43.

63 "La carrière universitaire de Constantin", 63; Les legendas de Constantin et de Methode, 43.

64 „La carrière universitaire de Constantin”, 63; Les legendas de Constantin et de Methode, 44.

nou proto-asikritos, Theoktist îl face pe Konstantin succesorul său în catedră.65 Treaba lui Varda mai târziu va fi să se adune în aceeași instituție și sub conducerea unui „rector”, Leu Filosoful, până atunci împrăștiați în diferite locuri profesori, iar aceasta unificarea va avea loc în jurul anului 86366

Această construcție se bazează doar pe pasajele citate din Viața slavă, în principal pe o frază mică: „la Leu și Fotie”. Acest fond de ten mi se pare tremurător, dacă nu se prăbușește. Photius, așa cum am spus și voi arăta din nou, nu a ocupat niciodată un scaun de stat. Cât despre Leu, tot ceea ce știm despre el este că a fost angajat de Barda pe vremea când acesta nu era din funcție, σχολάζων, din cauza depunerii sale: nu știm nimic despre funcția oficială de conducător, pe care a putut-o până în 840 d. a ocupa in invatamantul public. Mi se pare mai plauzibil că cuvintele „în Leu și Fotie” fie indică doar că erau contemporani, fie clarifică faptul că Constantin a fost asociat cu aceste două persoane - poate că a fost admis în cercurile învățate pe care le conduceau: un astfel de cerc. a existat, după cum știm, în jurul lui Fotie; referitor la Leu nu avem dovezi în acest sens. Cât despre rolul lui Constantin în educație la acea vreme, nu mai ca elev, ci ca profesor, Viața slavă este singurul garant aici și este îndoielnic. În orice caz, el nu a fost succesorul lui Fotie în scaunul de stat, pe care nu l-a ocupat niciodată. A fost vreodată însărcinat, ca și Leu înainte de 840, să predea în mod privat și în afara oricărei instituții?

65 F. Dvornik, „La carrière universitaire de Constantin”, 64; Les legendas de Constantin et de Methode, 79.

66 „La carrière universitaire de Constantin”, 64; Les legendas de Constantin et de Methode, 82.

cadru? Porecla lui „filosof” nu este suficientă pentru a pretinde acest lucru.67

Cu toate acestea, este evident - această idee a fost exprimată de Dvornik, deși a dezvoltat-o, în opinia mea, prea departe - că Varda nu a organizat Universitatea complet ex nihilo: pe de o parte, Theophilus și logotetul său Theoktist până în 842 și atunci Teodora cu Feoktist au înțeles ce trebuie făcut în domeniul educației, deși nu au dus-o cu adevărat; pe de altă parte, prezența unor oameni precum Leu, Fotie, Konstantin indică faptul că pionierii erau gata să lucreze. Dar până la urmă, nimeni altul decât Varda, tradiția atribuie cu insistență meritul organizării de la Magnavre68 -

67 Pentru utilizarea acestui epitet, vezi F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 83-84, care vede în el, mai degrabă, nu un titlu dat „profesorilor de învățământ superior din capitală”, ci „un titlu atașat celor care au absolvit cu succes întregul curs de studii la Universitate” și „consolidat cunoștințele recunoscute de toți la disciplinele filozofice”. Pentru o bogată colecție de referințe pentru întreaga epocă bizantină a se vedea: F. Dõlger, „Zur Bedeutung von φιλόσοφος und φιλοσοφία in byzantinischer Zeit”, în: Τεσσαρακονταετηρίς Θεσσαρακονταετηρίς Θε19λοφοφοφοφοφοφοσοφία in byzantinischer Zeit 25-136 (retipărit: F. Dõlger , Byzanz und die europãische Staatenwelt (Darmstadt, 1964) 197-208). O atenție deosebită trebuie acordată lucrării lui I. Sevcenko, „The définition of Philosophy in the Life of St Constantine”, în: For Roman Jakobson. Haga (Harvard Univ., 1956) 449-457: Comentariu asupra definiției filozofiei pe care se presupune că Constantin a dat-o în Viața slavă ca răspuns la o întrebare a lui Theoktist.

(Add.) În legătură cu Konstantin-Kirill, trebuie menționată lucrarea recentă a lui F. Dvornik, Misiuni bizantine printre sclavi, unde autorul, în ansamblu, rămâne fidel opiniilor dezvoltate în lucrările sale anterioare: el vorbește despre sosirea tânărului Konstantin la Constantinopol, despre studiile sale, apoi despre predarea „la Universitate”, despre porecla lui „filosof” și despre definiția filosofiei pe care a dat-o (p. 55-64), despre întoarcerea sa la Constantinopol după misiunea Cherson și despre „învățătura” pe care ar fi dus-o la Biserica Sfinților Apostoli, în „ceva ca o academie patriarhală” (p. 70-72).

68 Nu există nicio certitudine cu privire la acest punct. Kedrin afirmă (Cedr., II, 165, 1. 21-23) că filosofia a fost predată la Magnavra și alte discipline - όπη περ έτυχε. Dar urmașii lui Teofan (și Genesius) spun categoric că totul s-a întâmplat în Magnavra.

după cum se crede în mod obișnuit, mai aproape de 855-856. – ceea ce se poate numi din nou o Școală Publică, deschisă tuturor și gratuită. Această instituție a apărut în jurul lui Leu Filosoful și mai multor

oameni de știință care făceau parte din cercul său. Leo, el însuși numit la cea mai înaltă funcție de profesor de filozofie, a fost plasat în fruntea „școlii filozofice” și este imposibil de spus cu certitudine dacă aceste cuvinte înseamnă doar departamentul filozofic sau, mai degrabă, după cum cred, totalitatea disciplinelor predate. În orice caz, el deținea cu siguranță cea mai înaltă putere și probabil el însuși a numit conducători la celelalte departamente, care, ca și el, erau sprijiniți de stat. Erau trei: Theodore la catedra de geometrie, Theodegius la astronomie, Komita la gramatica. Nu mai putem spune nimic despre primele două. Al treilea merită câteva cuvinte.

Gramatica Komita

Antologia palatina păstrează câteva epigrame care îl indică ca un specialist homeric, probabil una dintre cele mai timpurii pentru renașterea umanistă. AP XV 36 ne spune că l-au interesat două poezii homerice, Iliada și Odiseea:

Αμφοτέρας, πολύμυθε, Κομητάς σεϊο άθρήσας κύρβεις γηραλέας θήκεν άειθαλέας.

AR XV 37 vorbește despre această „înnoire”, totuși, folosind expresia homerică γήρας άποξύειν = pentru a face să dispară, parcă cu o răzuitoare, urmele bătrâneții:

Σεϊο βίβλους μεγάθυμε Κομητάς Ό́μηρε δύ' άρδην ευρών γηραλέας τεύξατο όπλοτέρας γήπορας γραπάς φραλέας γε βροτοϊσι πάμπαν έδειξε σοφοϊς οϊσιν ένεστι νόος.

Dar este o copie a lui Homer, coruptă de timp, pe care a șters-o, sau mai bine zis, munca făcută de el

peste text? Căci în epigrama AP XV 38, Comița însuși se laudă cu bătrânul Homer, complet corupt și fără semne de punctuație, adică în manuscrisul uncial, că a pus semne de punctuație în el, apoi fie a reîncercuit literele pentru a le împrospăta. , sau - nu sunt sigur de sens - am rescris textul, iar acest lucru poate sugera că Comița, având autoritate datorită funcției oficiale pe care o deținea, ar putea juca un rol în corespondența și publicarea lucrărilor homerice în minuscule:

Evron Komitas, cărțile homerice uzate și bătute, le punctează cu măiestrie, dar tu mustrați mizeria ca inutilitate, ați scris d1 Am reînnoit ușurința de utilizare. Prin urmare, cei care scriu și nu învață din greșeală să înțeleagă.

Ultimele două versete conțin doar, după părerea mea, un indiciu despre munca unui copist. Dar trebuie să admitem că specialistul nostru despre Homer a fost el însuși un autor mediocru69, de care se poate în sfârșit convins citind o grea operă grandioasă (AR XV 40) de cincizeci și șapte de versuri despre învierea lui Lazăr, centonul homeric, care a provocat următoarele reflexii juste ale scribului sau cititorului:

„Toate aceste versuri neelegante sunt opera lui Komita. O, Comita, nu ești decât Tersite; de ce te-ai îmbrăcat în masca lui Ahile, nefericitul? La naiba cu această creație a unei inimi străine pentru Muze!

69 Contrar a ceea ce spune Krumbacher (K. Krumba-CHER, Geschichte, 720), Komita Hartularius, autorul epigramelor AP V, 265 și IX, 586, nu este gramaticul nostru: viața lui este datată la mijlocul secolului al VI-lea. secol. Cât despre Komita Scholasticus, autorul AR IX, 597, el este înclinat să fie identificat cu Hartularius.

Corbilor, ticălosule, sau mai bine zis, gunoiului acestor versuri pline de urâciune!

În ciuda lui Komiu — poate un bun gramatician, dar cu siguranță un poet rău —, Școala Magnavriană, organizată de Bardas și condusă de Leo, este unanim privită de cronicari drept sursa unei renașteri a învățăturii, iar în secolul al X-lea un scriitor ca Genesius ar argumenta că de atunci tradiția nu a fost întreruptă: φορειν εις έκείνου [Wards] μνήμην άνάγραπτον.71 Aceasta este tot ce se poate spune în starea actuală a cunoștințelor noastre. Nu știm cât timp și-a păstrat postul Leo; nici nu știm când a murit, cu excepția faptului că s-a întâmplat după un mare cutremur în ianuarie 869.

70 Șase iambic cu zece silabe. Vezi H. Beckby, IV, 290, comentariu. Aceste pagini au inspirat articolul lui R. Aubreton, „La translittération d'Homère”. Autorul crede că epigramele 36 și 37 nu aparțin lui Komita, ci „un student sau admirator”, ceea ce nu prea contează pentru caz, întrucât epigrama a 38-a îi aparține oricum. În ultimele sale versuri, potrivit autoarei articolului, există un indiciu că Komita „a creat o școală și a organizat un atelier de cărturari cu o nouă pregătire — cei care scriu corect (...) și trebuie să înceapă să învețe această nouă scrisoare. ." R. Obreton este surprins că „totuși nimeni nu s-a gândit la o asemenea interpretare a versurilor Comiței”; Eu, din partea mea, nu pot fi de acord cu el. Epigrama nici nu spune cu certitudine că Komita „a realizat o ediție savantă pe baza mai multor manuscrise, toate în stare proastă, o ediție completă, care, după cum înțelegem, a adus faimă autorului său”. Cu atât mai puțin se poate crede că Comița a fost „primul care a adus și a cerut acea mare schimbare a scrisului de mână în literatura laică, care stă la originea întregii mișcări de corespondență a operelor antice” (ibid., 24) și că el , potrivit autorului, este inițiatorul întregii corespondențe de lucrări seculare. Trebuie să adaug că, de asemenea, nu sunt de acord cu multe dintre punctele particulare din acest articol.

71 Genese, 98:1.13-15.

Leu Filologul: Corecția lui Platon

Oricâte lacune și incertitudini rămân în această schiță biografică, se pot distinge trăsături ale unui aspect original și atrăgător: autodidact, înaintea timpului său, pasionat de toate ramurile cunoașterii, dezinteresat și modest, numit, parcă împotriva voinței sale, să ocupe un loc în Biserică și în Școală, implicat în cauza eliminării iconoclasmului, el însuși mai aproape de iconoclaști decât de iconoduli, dar suficient de moderat și tolerant, sau poate indiferent, pentru a evita condamnarea personală. alături de eretici. Cu toate acestea, un om al timpului său, în conformitate cu cel puțin două trăsături caracteristice, dintre care unul este banal - tendința de a prezice viitorul prin interpretarea semnelor, iar celălalt este mai recent - dragostea de învățare antică conținută în pergamentele antice.

Să încercăm să facem această schiță și mai clară, bazându-ne pe informații ori de câte ori este posibil. Este posibil ca Leo să nu fi fost un gramatic profesionist72, dar probabil s-a comportat ca un filolog.

72 Nu mi se pare sigur că scrisoarea des citată a lui Fotie (vezi, de exemplu, J. Hergenrõther, Photius, I, 323 și η. 5) referitoare la fraze pleonastice folosite în Sfânta Scriptură (inc.: ή τού 'είμί). ' παρολκή), adresată în mod specific lui Leu Filosoful. Această indicație derivă, cred, din R. Montacutius, Photii... epistolae (Londra, 1651) 305-306, nr.208, folosind unul din manuscrisele bodleiene, al cărui număr nu-l dă, dar care este Baroc. 217, X c. (H. O. Sohe et al., Catalogi Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Bodleyanae, pt. I (Oxford, 1853) 383). Această scrisoare este reprodusă în Amphilochia (PG101, col. 640D-641B, nr. 106), dar este imposibil să se extragă o indicație cronologică din acest fapt: chiar dacă colecția a fost într-adevăr alcătuită mai ales după prima depunere a lui Fotie din 867, ar putea include lucruri scrise de mai devreme, așa cum credea Gergenroeter. În cele din urmă, scrisoarea este inclusă în IN Βαλεττας (ed.), Φωτίου τού σοφοτάτου καί αγιότατου πατριάρχου Κωνσταντινουπ ediția scrisorilor lui Photius όλεποτάτου ολαγιότατου πατριάρχου Κωνσταντινουπ (ed. 403-404, nr 77. Fotie pare să se adreseze unui profesor (cf. PG 101 , col. 641A: τοΐς σοϊς σοφισταϊς), dar tonul scrisorii admite cu greu ideea că se referă la Leu. Sau,

și un filozof, când s-a ocupat de διόρθωσις din lucrările lui Platon, care se aflau în biblioteca sa. Știm acest lucru dintr-o notă marginală dintr-una dintre copiile lui Platon copiate pentru Aretha de John Calligrapher, care este Vatic. gr. 1 sau Codex O, vizavi de 743b V din cartea Legilor se poate citi: τέλος τών διορθωθέντων υπό τού φιλοσόφου Δέοντος - „sfârșitul îndreptărilor lui Leo Filosoful începe după „Acest telog IX-a începe astăzi”.73. Legi”, dar se stabilește că trebuie să fi conținut și tetralogia VII și VIII și începutul lui IX.74 Este imposibil de spus care a fost întinderea lucrării lui Leu,

poate că a vrut să-l reproșeze pe ultimul vinovat de a critica limbajul Scripturilor ca mentor? ..

73 Nota scurtă și constant citată a lui H. Rabe, „Die Platon-Handschrift Ω”, descrie bine istoria acestui manuscris și menționează o notă referitoare la Leu, dar nu oferă nici comentariu, nici identificare. Frunza 48g Vatic. gr. 1, în marginea din dreapta căreia, fără semn de referință, rândurile opuse 22-23 (743b, ἁναλωμάτων... πλουσιότερος = Platon, Les Lois, XI, 2, 101, 1. 1-2)), există o notă despre care discurs, reprodus în R. Franchi de' Cavalieri, J. Lietzmann, Specimina codi-cum graecorum vaticanorum (Berlin-Leipzig, 1929) PI. 9. În general se crede că acest semn a fost făcut de mâna Arethei. I-am consultat pe domnul C. Astruc si pe doamna D. Papahrisanfu, care au acceptat cu amabilitatea sa compare scrierea de mana acestui bilet cu grafia scoliei facuta de Arefa in Vallic. 79 (vezi: R. Devreesse, Introducere, pi. IX) și la Paris, gr. 451 (vezi: H. Omont, Fac-similés des manuscrits grecs datés de la Bibliothèque Nationale du IXe au XIV siècle (Paris, 1891) PI. II): ei nu cred că mâna Arethei ne-a pus amprenta. Aceeași indicație, într-o formă ușor diferită, eronată - τέλος τών διορθωθέντων υπό τού μεγάλου Λέοντος - se află vizavi de același pasaj al „Legilor”, realizat într-o cu totul altă mână, la Paris, gr. 1807 (Cod A Platon); acest manuscris, text și scolia, este scris în uncial; marca referitoare la Leu este pe minuscul intercalate cu mai multe litere unciale. În fine, în H. Rabe, „Die Platon-Handschrift Ω”, 238, se remarcă că în Vatic. gr. 1031, secolul al XIII-lea, vizavi de Legile V, 743b, mâna cuiva în secolul al XIV-lea. a scris: μέχρις ώδε υπό τοῦ́ φιλοσόφου διωρθώθη Λέοντος Vom reveni mai jos, vorbind despre Fotie, la Vatic. gr. 1, unde, tot în margine, există o indicație (marcată de Rabe): τού πατριάρχου τό βίβλίον.

74 H. BiDEZ, „Aréthas de Caesaree”. Vom reveni la asta mai târziu.

el a inceput; oricum ar fi, el este primul dintre cei care ne-au dat Platon. Probabil că a avut și lucrările lui Porfirie, despre care a scris un cuplet.75 Este posibil să fi deținut și romanul lui Ahile Tatius Leucippe și Cletofon, dacă el, și nu Fotie, este autorul epigramei AP IX 203.76 Din păcate , nimic nu știm mai mult despre biblioteca sa literară.77

Biblioteca Lion Science

Știm puțin mai multe despre biblioteca sa științifică: un tratat de mecanică de Kirin și Markell78, un tratat de conică.

75 AR IX, 214: Δέοντος φιλοσόφου. Cu toate acestea, Pla-nud nu are un nume. Pentru semnificația acestei atribuiri, mai ales în cartea a IX-a, vezi Introducerea lui P. Waltz la P. Waltz et G. Soury (texte et trad.), avec le concours de J. Irigoin et P. Laurens, Anthologie palatine: livre IX, epigr. 359-827 (Paris, 1974) (Collection des universités de France) xxi sq.

76 Titlu: „Patriarhul Fotie sau, după unii, Leu Filosoful”. A doua atribuire, după cum s-a observat deja universal, este mult mai plauzibilă, având în vedere severitatea extremă pe care o arată Fotie

cu privire la imoralitatea acestui roman (Biblioteca, codul 87). Ambele estimări, Leul și Fotius, își fac ecou ciudat și se contrazic. Judecata lui Leu – mai puțin pedantă, mai înaltă și în același timp precautăe – o depășește cu mult pe cea a lui Fotius.

77 Pare de puțin interes să rezolvăm întrebarea dacă unele dintre lucrările scurte care i-au fost atribuite într-o manieră mai mult sau mai puțin antică, care au fost atribuite anterior – evident incorect – împăratului Leon al VI-lea, îi aparțin într-adevăr lui Leu: AR IX, 361, unde o fetiță se plânge mamei sale de ceea ce i se întâmplă într-o noapte întunecată, un centone homeric extrem de obscen (vezi nota în H. Beckby, III, 790); AR IX, 579 (trei rânduri, a căror interpretare este neclară), 580 (nouă rânduri despre luni), 581 (cinci rânduri despre venationes); și καρκίνοι sau palindromuri AR XVI, 387C, unde versetul 3 numește Leu, este mai pe deplin (conform Alatiunii Leului) în PG 107, col. 665, unde versetul 4 îl numește pe Fotie.

78 AR IX, 200. Pentru scriitorii contemporani cu Libanius, vezi nota lui Rayecke reprodusă în F. Dübner, II, 185.

învățăturile lui Apollonius din Perga,79 au legat împreună un tratat de astronomie al lui Theon din Alexandria și un tratat de geometrie al lui Proclus din Xanthus.80 Leo a dobândit sau copiat Ptolemeu, Vatic. gr. 1594, unul dintre cele mai vechi manuscrise minuscule ale noastre, datat în secolul al IX-lea, deoarece pe folioul 263v conține nota: τού άστρονομικωτάτου Λέοντος ή βίβλος.81 El se află și la originea tradiției noastre, sau cea mai mare parte a lui Arhimede : text. 82 din două manuscrise De quadratura parabolae, Laur . 28,4 (sec. XIII) și Paris, gr. 2360 (sec. XVI), cuprinzând în fine următorul recurs:

Εύτυχοίης Λέον γεωμέτρα

πολλούς εις λυκάβεντας ίοις πολύ φίλτατε Μούσαις.

Arhetipul lor, acum dispărut, a fost celebrul codex al lui George Valla (c. 1430-1499), care îi aparținea atunci lui Alberto Pio, prințul di Carpi (c.

79AP IX, 578; aici se vorbește cartea și se face aluzie la formula „platonică": αγεωμέτρητος μηδείς είσίτω. Pentru această maximă și istoria ei, vezi HD Saffrey, „ΑΓΕΩΜΕΤΡΗΤΟΣ ΜΗΔΕΙΣ ΕΙΣΙΤΩ. Une inscription légendaire", RÉG 81 (1968) 67-87.

80AP IX, 202; dar există dificultăți, de exemplu, cu privire la versetul 13, care, vorbind despre Theon, spune: Editorii cărții W. Christ et alii, Die altchristliche griechische Litteratur, 980, nu rezolvă dificultatea considerând epigrama ca fiind opera lui Leo, un contemporan al lui Proclu, deoarece se pretinde a fi contemporan cu Theon, care a trăit înainte de Proclus. . A. Dan, într-o notă către G. Bude (p. 80, pct. 2), subliniind că Proclus s-ar putea împrumuta de la Theon, dar procesul invers este imposibil, spune: „trebuie să se

înțeleagă că unul ajută la înțelegerea celuilalt. ." Dar epigrama vorbește tocmai despre împrumutul reciproc (λαμβάνων).

81 A se vedea: C. Giannelli, Codices Vaticani graeci: codices 1485-1683 (Vaticano, 1950) 225, nr.1594; JL Heiberg (ed.), Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia, IL Opera astronomica minora (Leipzig, 1907) xxxii și pi. I (referința la Leu este în marginea din stânga).

82 JL Heiberg, Geschichte der Mathematik und Naturwissenschaft im Altertum (München, 1925, 21960) 28 și 46, și mai ales idem., Der byzantinische Ma-thematiker Leon. Vezi și introducerea sa în ediția lui Arhimede: Archimedes, Opera omnia cum commentariis Eutocii, vol. III (Leipzig, 1915) xxii sq.

manuscrise. S. Astruc a acceptat cu bunăvoință să rescrie această notă pentru mine și iată cel mai important pasaj din ea: ἀντίγραφον παλαιότατον ἡν, πλείστην δέ καί ἀμέτρητον έχον ασάνφον έχον ασάνφον έχον ασάνφον παλαιότατον ἡν, πλείστην δέ καί ἀμέτρητον έχον ασάνφον έχον ασάνφον έχον ασάνφον ασνφον ώσφαώώφταώφώ στε ἀναρίθμητα χωρία μηδέ σαφηνίσασθαι μηδαμώς· περί δέ τάς καταγραφάς πολλών οντων καί ἄλλων ἁμαρ τημάτων, ταύτα ἡν πυκνότερα τά υπογεγραμμένα; Urmează o serie de exemple (confuzii între k și χ, β și θ, η și V, a și λ etc.), care indică faptul că arhetipul minuscul era plin de erori unțiale și sugerează că ar putea fi același exemplu din care au fost făcute listele. Și din moment ce conținea urări lui Leu pentru o viață lungă și fructuoasă, ipoteza că Leo a stat la începutul întreprinderii nu este neplauzibilă.

Lucrările lui Euclid se aflau și în biblioteca sa. Aici nu avem dovezi directe în acest sens în manuscrise. Dar gloria pe care elevul lui Leu a dobândit-o de la Mamun și geometrii săi, interpretându-l pe Euclid, indică locul pe care l-a ocupat în educația unui profesor. Într-adevăr, avem dovezi excepționale în acest sens - textul unei prelegeri susținute de Leu despre Euclid. Într-adevăr, cel mai vechi manuscris al nostru despre Euclid, Bodl. d'Orville. 301 (olim. Auct. X, 1, infr. 2, 30), a cărei corespondență s-a terminat în septembrie 888, îi datorăm Arethei. Iar pe foaia 120 a introdus Notă de studiu privind adunarea și scăderea fracțiilor, Leu.84 Acesta este un comentariu la Definiția 5 din Cărția VI a Elementelor. K. Vogel a remarcat că utilizarea literelor cu valori numerice în ea de către Leu a fost un progres semnificativ, dacă nu o descoperire.85

83 Sau σχόλιον: o abreviere în manuscris.

84 A se vedea: JL Heiberg, Der byzantinische Mathematiker Leon; idem, (ed.), Euclides, Elementa, voi. V (Leipzig) 714-718.

85 K. Vogel, „Der Anteil von Byzanz an Erhaltung”, 112-128, vezi 120; şi mai ales idem, „Buchstabenrechnung und indische Ziffem in Byzanz”, în: Ak-ten des XL internationalen Byzantinisten-Kongresses. Munchen, 1958

Nu este surprinzător pentru mentalitatea bizantină că același om a fost angajat în interpretarea semnelor și a astrologiei în scopul de a prezice viitorul: fie pentru că a deghizat astfel știința exactă pentru gusturile epocii, fie pentru că - și aceasta este, desigur, parțial cazul Leului - că el a crezut în el. Am văzut cum talentele sale de văzător s-au manifestat în folosul locuitorilor Tesalonicului, Cezar Bardas, cântăreții templului Maicii Domnului din Sigma. El a avut o Introducere în astronomie și influența stelelor (αποτελεσματική) de către Pavel din Alexandria, iar Leul pretinde că a învățat din ea misterele divine ale divinației lui Phoebus.* 86 Faima lui în acest domeniu pare să fi fost mare, uneori. i-au fost atribuite chiar conducând la lucrările altora. Numele său apare frecvent în Catalogus codicum astrologorum graecorum,87 și acest fapt este semnificativ în sine, dar nu trebuie acceptat întotdeauna fără critici. Astfel, un mic tratat despre semnificația eclipselor pentru a prevedea războaiele și alte dezastre într-un manuscris venețian este numit lucrarea τού σοφωτάτου Λέοντος, în timp ce participarea sa la ea este minimă.

1960) 660-664. A se vedea, de asemenea, contextul său despre locul Leului în istoria științei în The Cambridge medieval history, vol. IV.2 (Cambridge, 1967) 270.

86 AP IX, 201. Cu toate acestea, nu există nicio certitudine dacă Leul vorbește în numele său sau dacă face cartea să vorbească.

87 Adesea cu confuzie între Leul nostru și Împăratul Leon al VI-lea cel Înțelept. Se pare că în aproape toate cazurile este Leul Filosoful, și nu împăratul. Vezi C. Mango, The Legend of Leo the Wise, special 92.

88 Marc. gr. 336, fol. 263r_v. Publicat de: FC Hertlein, „Fragment Leons über die Bedeutung von Sonnen- und Mondfinsternissen”, Hermes 8 (1874) 173-176. Evident, acest text, bazat pe țările și popoarele menționate în el, nu se poate referi în general la secolul al IX-lea, iar Bury a observat deja această dificultate (J. B. BuRY, History, 442, cca.). A fost rezolvată de F. Boll, care a recunoscut textul antic subiacent și a evidențiat o parte foarte mică aparținând lui Leu: Catal. codificat. astr. graec., VIL, Codd. germanici, 150-151.

tiri, care în manuscris se numește ποίημα κυρού Δέοντος τού σοφού.89 De la el a rămas σχόλια Δέοντος εις τήν ώριμαίαν, unde el corectează eroarea de calcul al theriii „luminariei” în calculul therμιαίαν α), a cărui apariție pe orizontul în momentul nașterii permite stabilirea horoscopului.90 Unele manuscrise îi atribuie un tratat despre modul de prezicere a duratei domniei și a evenimentelor din timpul acesteia pentru împărați și „arhonți”.91 Observații ale mișcării lunii. și βροντολόγιον se numesc ύ Δέοντος,92 și poate fi autorul seismologiei, care a ajuns până la noi un manuscris atribuit împăratului Leu.93 Desigur, această listă ar putea fi continuată.

Aceste activități erau destul de comune pentru bizantini, o asemenea curiozitate părea normală și, spre deosebire de experimentele magice și de vrăjitorie pentru care i s-a reproșat Ioan Gramatica, ele nu aduceau nici condamnare, nici suspiciune. A fost la fel cu pasional

89 În Berol. gr. 75 (Catai, codd. astr. graec., VII, 33, nr. 17); în Laurent. 86.14 (ibid., IV, 74, nr. 29).

90 Laurent. 28.34 (ibid., I, 66, nr. 12). Text, nouă rânduri, publicat în același loc la p. 139 F. CuMONT, care însă nu a găsit în Isagoge al lui Porfirie pasajul care a devenit subiectul corectărilor lui Leu.

91 Mage. 334 și 335 (ibid. II. Nr. 6, fol. 64v, și Nr. 7, fol. 189v; în ultimul manuscris tratatul este atribuit împăratului Leu); Taurin. C VII, 10 (ibid., IV, 14, fol. 71 și ediția 92-92); Berol. 147 (ibid., VII, 36, nr. 21, fol. 70v). Vezi și Vatic. Amicul. 98, fol. 160, iar Paris, gr. 2419, fol. 136; 2420, fol. 1; 2424, fol. 50v; 2506, fol. 42v (ibid., V, 2, 86 și VIII, 1, 42-13, 63, 81).

92 Ambros. A 56 sup. (ibid., III, nr. 2, fol. 1).

93 Berol. 314 (ibid., VII, 65, nr. 28, fol. 277v). Îl notez și pe Bonon. 3632 (ibid., IV, nr. 18): cm. fol. 266v, σοφού Δέοντος τέχνη; fol. 284v, o indicație interesantă este σοφού Δέοντος έργον Θεσσαλογίκης; si fol. 285ν, înfățișarea unui bărbat așezat, semnată Λέων ό σοφότατος.

ataşamentul faţă de învăţătura elenă, pe care Leul nu l-a ascuns? În acest sens, a fost atacat vehement de unul dintre foștii săi elevi, Constantin Sicilianul, o persoană destul de ciudată. Discipol al lui Leu, suficient de educat pentru a merita apelativul fie γραμματικός, fie chiar φιλόσοφος, Constantin, în această primă parte a vieții sale, a scris, printre alte lucrări aparent pierdute, scrierile anacreontice care au ajuns până la noi.94 Atunci a fost „ convertit”, și mă întreb dacă el este autorul unui catren, pe care mi-e greu să-l atribui, așa cum fac ei, lui Leon Matematicianul: se menționează „conversia” efectuată de Patriarhul Fotie (în primul patriarhie, 858). -867), care a îmbătat neofit cu lapte din „surse divine”.95 Prin aceasta, în orice caz,

94 R. Matranga, Anecdota graeca, II, 689-698: prima lucrare este scrisă de Constantin filozoful Siciliei, a doua – de Constantin gramaticul sicilian.

95 Acest text important, a cărui ediție și atribuire prezintă o problemă, a fost publicat pentru prima dată în manuscrisul Vatic. Gr. 915 p. Матрангой (ibicL, 559) ca o lucrare a lui Льва VI, sub următoarea formă:

Scurge spre mine, o, polimnia de trei talentate, curge, Musai, Avatar sunt de acum retorică; Photion preoteasă bătrână învăţătoare de lărgime, Care m-a hrănit cu lapte de rugăciuni divine.

Observați în versetul 2 accentul ἄπο; pe de altă parte, Matranga marchează momentul greșit în versetul 4. Textul este reprodus în PG 107, col. 661-664, atribuind tot lui Leon al VI-lea, în versetul 2 cu accentul ἀπό și cu traducerea: „nam ego nune maxime rhetoricam adamo”. P. Wolters, "De Constantini Cephalae anthologia", Rheinisches Muséum, NF 38 (1883) 97-119, cm. 115-116, a notat că Leon al VI-lea nu poate fi autorul ei din cauza epitetului γεροντοδιδάσκαλος „învățătorul bătrânului” atașat lui Fotie, deoarece „imperatorem juvenem instituerat Photius”, iar acest lucru este adevărat. Deci, de atunci, epigrama a fost atribuită lui Leu Matematicianul, și anume, în E. CouGNY, Anthologiae epigrammatum graecorum appendix nova (Paris, 1890) 332, nr.255 și nota, la p. 379-380, care încearcă fără succes să corecteze versetul 4, iar în versetul 2 scrie ἀπό și traduce „scilicet ego abhic rhetoricae amas sum”, dar nu uită să noteze că Matranga a scris ἄπο, „quasi finxisset poeta verbum ἀπέραμαι”; atunci sensul devine: „Pentru mine, acum am scăpat de retorică”. R. Maas, „Leon Philosophos

explică cele două pamflete pe care, în această a doua perioadă a vieții sale, Constantin le-a îndreptat împotriva lui Leu, la scurt timp după moartea acestuia din urmă, probabil în anii 70 ai secolului IX.

Prima este o lucrare de patruzeci și patru de versete, intitulată ητου αυτού.96 Se referă la omul (numit Λέον în versetul 10) care a învățat toată acea înțelepciune lumească (θύραθεν σοφία) de care se mândreau cei din vechime și care i-a ucis sufletul. această mare de răutate. A venerat nenumărați zei și a tăgăduit Sfânta Treime.97 Hristos l-a pedepsit pe drept98 pentru că și-a batjocorit adevăratul Dumnezeu, pentru că este un adevărat apostat, adorator al lui Zeus. Urmează apoi un blestem solemn, care poate fi înțeles corect doar amintindu-ne că lucrarea a fost scrisă imediat după moartea lui Leu și tocmai cu această ocazie: 99 cu învățătura și răutatea sa, el

und Callimachos", Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 2 (1921) 302, a făcut o paralelă între textul nostru și ultimele cuvinte ale lui Aitia lui Callimachus: mach and lion "beide kündigen ihren Uebergang von der Poesie- zur Prosaschriftstellerei mit Pendenύτεn ρεγαστερα ώτα γραύστερα εώταντερα ύστημερα an”, deși γάρ lui Leu ar fi mai potrivit decât αὐτάρ. J. Irigoin, „Survie et renouveau”, 298, consideră că epigrama, al cărei sens i se pare „în mod deliberat ambiguu”, este un omagiu adus lui Leo Matematicianul Fotie, al cărui elev se consideră, pentru faptul că Leo l-a primit. de la el „un gust pentru literatura antică și mai ales pentru filozofie. Din partea mea, consider important ca textul nostru să se refere la Patriarhul Fotie; Nu cred că γάλακτι θείων ναμάτων ar putea sugera altceva decât instruirea religioasă (care necesită reinterpretarea celui de-al doilea vers); și, în general, nu vreau să-i atribui această poezie lui Leo Matematicianul.

96 P. Matranga, Anecdota graeca, II, 555-556 = PG 107, col. LXI-LXIV.

97 O aluzie clară la suspiciunile de iconoclasm care gravitau asupra Leului.

98 Această pedeapsă este depunerea de la scaunul mitropolitan al Tesalonicului.

99 Acest lucru este confirmat de versetul 14 din Apologia, care va fi discutat acum.

se referă la Hades, la Hrisip și Socrate, Proclu și Platon, Aristotel și Epicur, precum și iubiții săi prieteni Euclid și Πτολεμαστρονόμοι, împreună cu Homer, Hesiod și Arat - la filozofii, oamenii de știință, poeții Greciei. El va arde acolo cu ei în focul pe care îl merită. „Iată ce eu, Konstantin, după ce am gustat din laptele bun al Caliopei tale, am cântat cu pricepere 100. După ce am pătruns în secretele inimii tale, am putut să aflu cu întârziere răul ascuns acolo.

Acest elogiu ciudat, cu aluzii inspirate de iconoclasmul destul de moderat al lui Leu și un atac violent împotriva „elenismului său” recunoscut, a provocat un scandal: discipolul a fost mustrat pentru o asemenea ingratitudine. Konstantin, justificându-se, a scris o nouă poezie, formată din șaptezeci de versuri:101 nu a fost nedrept față de „al doilea tată” al său - Leu; a scris împotriva ideilor sale de a nu face plăcere dușmanilor răposatului Leu; multă vreme s-a abținut să răspundă la asemenea prostii, dar din moment ce sunt plini de ele – da, se declară „parricidul profesorului nelegiuit”, chiar dacă elenii au izbucnit de supărare din această cauză; înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, Cuvântul, ale cărui legiuni de îngeri slujesc drept scaun și tron, își cheamă acuzatorii și, intrând în faza oratorică, exclamă: cine poate fi rănit de oameni nesemnificativi, zei adulteri și

100 Recunoașterea meritelor lui Leu ca profesor de poetică.

101 P. Matranga, Anecdota graeca, II, 557-559 = PG 107, col., 660-661. Publicată ca o creație a lui Leon al VI-lea (!) și ca o apărare a victimei (împăratul Leon al VI-lea!), rănită în prima lucrare a lui Constantin, împotriva acuzațiilor acestuia din urmă (!). Această cascadă de erori provine dintr-o neînțelegere a scribului care a dat poeziei titlul său: φαυλίζει. Bury a notat deja acest lucru (J. B. Bury, History, 441, n. 4). Vezi și: SG Mercati, „Intorno all'autore”, 235, n. 1. Ipoteza propusă de Gl. Down ευ, „Constantin tine Rodianul”, 214, n. 9, că vorbim aici despre una dintre lucrările lui Constantin Rodius, trebuie respins.

zeițe curve, zeițe păstori, zei șchiopi și zeițe cu ochii încrucișați! Departe, cei care nu-L cinstesc pe Dumnezeu, zămisliți în trei persoane și slăviți într-o singură fire! Fie ca cei care nu cinstesc din toată inima să piară în tremurând trupul lui Dumnezeu Cuvântul! Fie ca Hristos să desființeze pe toți hulitorii, Mântuitorul să distrugă toate ereziile, Fie ca Hristos să risipească schismele păgubitoare și bucuriile invidioase, Mântuitorul să-i nimicească pe cei care, de dragul slavei deșarte, împart Biserica în grupuri. Asta cred cât sunt în viață și dacă aș putea să repet cu îndrăzneală acolo, în prezența îngerilor!

102 E.E. Lipshitz, „Savantul bizantin Leo Matematicianul”, 136-137, pune la îndoială Ύο că pamfletul și scuzele îl privesc pe Leo Filosoful: ea crede că sunt îndreptate, mai degrabă, împotriva lui Leo Chirosfakt. Ea notează că, pe de o parte, Filosoful nu pare să fi fost obiectul unor asemenea atacuri aprige nici pentru elenismul său, nici pentru poziția sa în problema icoanelor; așa este, dar asta, desigur, nu înseamnă că unul dintre foștii ucenici care s-a convertit și a declarat deschis această convertire nu poate fi o excepție. Pe de altă parte, ea atrage atenția asupra celebrului pamflet al Arethei Χοιροσφάκτης ή μισογόης, care îl acuză pe Chirosfact de elenism și impietate (publicat de J. CoMPERNAss, „Aus dem literarischen Nachlasse des Erzbischofskaisleareia” , (Di- vonschofs Kaisleareia) 91 92 , 318 , vezi 298-306 și apoi de M. Shangin, care nu știe despre ediția lui Kompernassus: M. A. Shangin, „Politicienii bizantini din prima jumătate a secolului al X-lea”, în: colecția bizantină (Moscova-Leningrad, 1945) 228 -248, vezi 236-241): acest lucru este și adevărat, dar nu dovedește nimic, întrucât, în primul rând, pamfletul și scuzele care ne ocupă nu aparțin deloc lui Arefe, ci lui Constantin Sicilianul; și în al doilea rând, că persoana împotriva căreia sunt îndreptați a murit, în timp ce Aretha avea în vedere Chirosfact trimis în exil și a înmulțit cereri către Leon al VI-lea pentru a obține întoarcerea lui; În fine, Chirosfact aparține generației următoare în relație cu Leu Filosoful, întrucât acesta s-a născut, se pare, în jurul anilor 845-850. și a murit după 919 (G. Kolias, Léon Choirosphaktès). În plus, Chirosfact, după cum vom vedea acum, a compus o epigramă în onoarea lui Leu Filosoful după moartea sa. Deci, nu există niciun motiv să revizuim opinia general acceptată cu privire la cele două poezii ale lui Constantin Sicilianul și, dacă pot să spun așa, adresarea lor. Parcă pentru a complica și mai mult lucrurile, Leo Chirosfact a devenit ținta unui poem satiric al lui Constantin Rodius (R. Matranga, Anecdota graeca, II, 624-625): vezi Gl. Downey, Constantin Rodianul, 213.

Nu ne vom mira prea mult că autorul acestor două lucrări a fost puțin tulburat mintal.103 El compune versuri corect, folosind un limbaj foarte rafinat; a fost el însuși profesor?104 Ulterior, cu fervoarea unui convertit, a ars ceea ce venera, ba chiar a mers până la „parricide” pe primul său profesor, „al doilea tată”, care l-a forțat să guste „elenul”. "ispite. În orice caz, avem în fața noastră o excelentă dovadă a crizelor de conștiință din era umanismului renaștere.

Leu Filosoful nu-și cunoștea soiul. Ne-a lăsat un portret al său, datând în mod clar din vârsta adultă105, o epigramă din AP XV 12, pentru care manuscrisele dau inscripţiile λλη νος; asta confirmă faptul că Hellene a fost una dintre poreclele Leului. În epigramă, el mulțumește Destinului pentru că i-a răsplătit, spre cea mai mare bucurie, calmul άπραγμοσυνη al lui Epicur. Care este nevoie de tam-tam obositor? Nu vrea nici avere, un prieten orb și volubil, nici onoruri, himere deșarte. Peștera mohorâtă a lui Circe este departe de el: fiind ceresc, i-ar fi rușine să mănânce ghinde, ca un animal nepoliticos; urăște mâncarea dulce a lotofilor, care te face să-ți uiți patria; rulează melodiile încântătoare ale Sirenelor. Dar el

103 Trebuie să fi căzut în cele din urmă în ipohondrie: vezi al doisprezecelea iambic, publicat în PG 107, col. 664.

104 AR XV, 13 este o epigramă pentru care manuscrisele primesc titlul: Autorul face să vorbească tronul sau scaunul profesorului (vezi și AR XV, 14), care se adresează celui care îl poate ocupa și îl invită să se așeze dacă este σοφός, și să meargă în alt loc dacă a atins Muza doar ușor, „căci un loc ca mine nu poate suporta decât oameni plini de învățare.” Noi dovezi ale primului mod de viață al lui Constantin Sicilianul?

105 Una dintre lucrările lui Leu scrise la bătrânețe poate fi cea publicată în E Boissonade, Anecdota graeca, II, 469, intitulată Λέοντος φιλοσόφου, începând cu: Ψυχρόν τό γήρας, o poezie despre bătrânețe, inspirată de lacy cold februarie.

cere Divinității o floare care salvează sufletul - μώλυ, care ferește de gândurile rele; îl roagă, cu urechile bine epilate, să evite infatuațiile senzuale. - O poezie ciudată pentru un bizantin, pentru arhiepiscopul Tesalonicului. Poate cel mai frapant și cel mai semnificativ lucru în orice caz este că, în afară de fanaticul Constantin, ale cărui săgeți crude și-au ratat semnul, nimeni nu pare să-l fi luat în serios. După moartea sa, Chirosfact a compus o epigramă mediocră în cinstea sa107, care însă ne va servi drept concluzie:

Θεωρίας ύψωμα, γνώσεώς βάθος, πλάτος λόγων, φρόνησις, άπλότης, οίμώζουσιν, ού γάρ ένν βέλένων βέλουσου τής ζημίας!

Așa au fost, din câte le putem recunoaște, viața și opera unui om învățat, născut cu puțin înainte de sfârșitul secolului al VIII-lea, care a murit puțin mai târziu de 869. Om al capitalei, a lăsat-o doar pentru de dragul unei scurte sejururi la Tesalonic. Dar când a făcut primii pași, nu a găsit în capitală, după el, nici profesor, nici cărți. Când a murit, era din nou o școală superioară și, desigur, erau cărți.108

106 Aceasta se spune fără înfrumusețare: γενετήσιος ορμή.

107 SG Mercati, "Intorno all'autore", 238; G. Kolias, Léon Choirosphak-tès, 132. Titlul Codex al Muzeului Britanic Addit. 36749,

fol. 135g: Toϋ αυτού [Δέοντος τοϋ Χοιροσφάκτου] εις Λέοντα τον φιλόσοφον; aceasta arată clar, contrar opiniei lui E. E. Lipchitz, „The Byzantine Savant Leo the Mathematician”, 136-137, că nu există nicio confuzie posibilă între Leo Chirosfact și Leo the Philosopher, după cum a observat SG Mercati, „Intorno all 'autore", 238 , urmat de G. Kolias, Léon Choirospha-ktès, 68.

108 Dar, desigur, nimic nu ne spune că Leo càM a fost caligraf. B. Hemmerdinger, Essai sur l'histoire du texte de Thucydide, 39 de ani, a hotărât să-l facă proprietarul călimăriei din Padova, inscripţia pe care a fost publicată de P. Toesca, „Cimeli Bizantini”, L'Arte 9 (1906) 35 mp;

Un om de știință obscur, până când arabii au devenit interesați de el, musulmanii erau lumea cea mai apropiată intelectual de Bizanț la acea vreme, iar ciocnirile militare au fost însoțite de stabilirea legăturilor culturale. Un om care a învățat tot ce se putea învăța la vremea lui și l-a predat timp de o jumătate de secol. O figură de „renaștere” originală și atractivă care marchează atât sfârșitul crizei iconoclaste, cât și reapariția Școlii.

într-adevăr, această călimară este un cadou făcut de prieteni, admiratori sau colegi unui anume caligraf pe nume Lev, în care nu există niciun motiv să recunoaștem Leul Matematicianului.

Cap Vil

Photius sau Clasicismul

Formularea problemei

Se simte o curiozitate vie, amestecată cu o oarecare teamă, atunci când se apropie de această figură, care este considerată una dintre cele mai mari din istoria Bizanțului și, poate, cea mai caracteristică civilizației bizantine. Această personalitate este complexă, iar lipsa datelor și natura scrierilor dedicate ei, prea des inspirate de dragoste sau antipatie față de romano-catolicism și latini, nu ajută la o mai bună înțelegere. Să ne exprimăm imediat propriul sentiment: acesta este apărătorul Ortodoxiei și adversarul tuturor celor care s-au abătut mult sau puțin de la dreapta credință; este inspiratorul marii lucrări misionare

1 Parte a seminarului meu de la Ecole des Hautes Etudes în 1964-1965. a fost dedicat lui Fotie; vezi Annuaire de la IV Section (1965-1966) 235 sq., and Annuaire 1960-1961, p. 35-36, iar pentru 1961-1962, p. 47-48.

Bizanț; în cele din urmă, patriarhul este cel care în cele din urmă a triumfat în el. Dar acest om a fost atât de talentat, poate un geniu, și a dezvoltat o activitate atât de uimitoare, satisfăcându-și curiozitatea atât de vie, încât din punctul nostru de vedere capătă semnificație în concordanță cu meritele sale excepționale. Se ridică deasupra acestui mare secol al IX-lea al Bizanțului, care în timpul domniilor lui Teofil, Mihail al III-lea și Vasile I conține deja germenul strălucitului apogeu al secolului următor.

Dar nu mai trebuie - și acesta este un nou factor important - să luăm în considerare problemele care ne interesează pe fundalul conflictului. În timp ce la frontiere campaniile lui Petrona și Varda marchează o întorsătură decisivă în lupta Bizanțului pentru existență împotriva expansiunii islamice, o criză iconoclastă se apropie de sfârșit în interiorul țării. Am arătat că într-un anumit sens se încheie cu victoria unui anume elenism, a unui anume umanism. În același timp, acesta este un mare confort și, parcă, o întoarcere la originile creștinismului elenistic. Desigur, multe s-au pierdut pe parcurs sau s-au aruncat; dar ceea ce s-a păstrat este acum privit fără neîncredere. Aceasta este împăcarea sau eliberarea de blestem, care este punctul de plecare al lungi și strălucitoare perioade a civilizației greco-bizantine și mi se pare că Fotie este cel care o întruchipează cel mai bine.

Cu toate acestea, până acum a fost considerat cel mai adesea nu din acest punct de vedere. Istoriografia occidentală sau, mai precis, istoriografia romano-catolică până de curând , cu un amestec ciudat de răutate și ignoranță, a urât în el pe schismaticul și dezamăgirea adăugării de filioque2. Mult mai mult, dar fără a admite că

2 Exemplele sunt nenumărate, iar unele dintre ele amuzante, cum ar fi măsurile de precauție pe care starețul din Migne a considerat de cuviință să le ia atunci când își cere iertare pentru că a îndrăznit să-l includă pe Fotie în Patrologia sa greacă. Iată, însă, cum vorbește despre Fotie în Introducerea la primul volum al lucrărilor sale (PG 101): „Doctrina Celebris, at facinoribus, quibus din ecclesiam perturbavit, et teterrimum schisma inaugura vit (...)

în aceasta, ea s-a răzbunat pe cel care a eliberat decisiv Bizanțul de universalismul dogmatic și jurisdicțional al papei, l-a învins într-o ciocnire în care Bulgaria era în joc, inspirată de grandioasa opera misionară și educațională, care în istorie este, poate, principalul merit al Imperiului. Abia recent a fost stabilit adevărul, în principal în câteva lucrări, dintre care cele mai notabile sunt – trebuie remarcat – scrierile a doi membri ai Bisericii Romano-Catolice, pr. V. Grumel şi stareţul F. Dvornik.

Dar acesta nu este singurul punct de vedere din care ar trebui luat în considerare Fotius. Religia din Bizanț este prea strâns legată de stat, sau mai bine zis este prea aproape de a fi stat, astfel încât Patriarhul Fotie, care a luat parte multă vreme la hotărârea celor mai

importante chestiuni la consiliile imperiale, nu a fost și el. un mare om de stat; pentru ca în afara Imperiului marea întreprindere de a converti pe cei „fără Dumnezeu” și cauza unirii patriarhilor răsăriteni să nu fie și fapte politice; astfel încât conflictul intern cu Ignatie şi susţinătorii săi să nu aibă nici o semnificaţie politică. Totuși, povestea celor două patriarhii și a celor două depoziții ale sale are vreun alt sens?

Despre Fotius nu s-a spus încă aproape nimic. Dar, revenind la ceea ce este aici subiectul nostru de studiu, remarcăm semne cel puțin încurajatoare: publicarea și studiul omiliei sale, atât de bogată în conținut istoric;

callidus, hypocrita, ambitiosus, falsarias, schismaticus, tyrannus.” Cele lăudabile și conștiincioase, deși nu întotdeauna imparțiale, trei volume ale Cardinalului Hergenrõther (Photius) întăresc implicit mai degrabă decât corectează același punct de vedere.

3 C. Mango, Omiliile lui Photius.

4 Ediția R. Henry în seria bizantină a colecției Guillaume Bude; Au fost deja publicate șase volume. {Acum toate cele opt au apărut, ultima în 1977 - Notă, per.}

a anunțat, publicarea „Lexiconului”, al cărui text integral a fost descoperit abia recent. Când se va face în sfârșit același lucru cu corespondența și Amfilohia, probabil că se va putea încerca să se producă o sinteză care să dezvăluie o față neașteptată în marele bizantin. Sarcina noastră aici este mai modestă. Constă în a spune, în starea actuală a cunoștințelor noastre, care afirmații pot fi considerate justificate și, cu atât mai mult, în a le respinge cu hotărâre pe cele care nu sunt.

Anii de studiu: întrebări de cronologie

Mai întâi trebuie să revenim la problema cronologiei, deoarece aceasta afectează ideea pe care ne-o putem forma despre cea mai importantă perioadă din viața lui Fotius pentru noi, unde singurele date complet exacte sunt datele celor două patriarhii ale sale (858-867, 878-878). 886); data nașterii sale ne este necunoscută, precum și data morții.5 Vorbim despre ambasada lui Fotie la arabi, de care se leagă compilația „Bibliotecii”. Despre aceasta am vorbit deja la sfârşitul celui de-al doilea capitol al lucrării noastre6, pentru a respinge ipoteza că ar fi citit textele greceşti examinate de Fotie la Bagdad, în manuscrise găsite la Bagdad. Respingând ca neîntemeiată data general acceptată din 855-856, precum și data anului 851, care a fost și propusă, să ne întoarcem în schimb la fericita ipoteză recent propusă7, conform căreia putem vorbi despre ambasada din 838. În 837, Teofil a condus o campanie victorioasă împotriva arabilor, care a dus la cădere

5 R. Jenkins, fără a intra într-o dispută, a subliniat recent că Fotie a murit probabil la 6 februarie 893, cel puţin nu mai devreme de

893; vezi RJH Jen-KINS, „A Note on Nicetas David Paphlago and the Vita Ignatii”, DOP19 (1965) 244, n. treizeci.

6 Vezi mai sus, p. 50 în continuare

7 H. Ahrweiler, „Sur la carrière de Photius”, 356 sq.

Zapetra, Arsamosata și Melitina8, dar anul următor a provocat o lovitură de răzbunare a califului Mutasim, care a dus la capturarea Amoriumului.9 Mutasim, părăsind Samarra, a pornit în campanie la începutul lui aprilie 838. Teofil a tăbărât la Dorilei. După primele înfrângeri grave ale grecilor, a trimis soli la Mutasim, care i-a trimis fără să asculte,10 chiar a doua zi după capturarea Amoriumului.11 După această înfrângere, Teofil a trimis o nouă ambasadă la calif pentru a încerca să răscumpere un grup de prizonieri, dar în zadar.12 Acestea ambasadele s-au desfășurat în împrejurări deosebit de grele și chiar periculoase pentru reprezentanții bizantini, mai ales primul, în care X ambasadori par să fi fost tratați foarte grosolan; iar Fotie, în postfața sa către Bibliotheca, prevede pericolul de a nu se întoarce în viață. Adevărat, nici o singură sursă nu raportează despre participarea sa la ambasada din 838, dar nici la nicio altă ambasadă la „asirieni”; cu toate acestea, nu este înțelept să-și pună la îndoială propria mărturie. Primele cuvinte ale epistolei dedicatorii a „Bibliotecii” sale adresate fratelui Tarasius sunt έπ'Ασσυρίους αίρεθέντας (...) – mai mult, se indică clar, și acest lucru este important, că Fotie a ocupat doar un loc modest în „corp” . „(kolvóv) acestor ambasadori, cărora le-a fost atașat doar retroactiv, din inițiativa lor

8 A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, 1.137-143.

9 Ibid., 144-177.

10 Ibid., 160.

11 Ibid., 172.

12 Ibid., 174-175. Pentru aceste ambasade, vezi F. Dõlger, Regesten, nr.434, 435, 436, cu referințe. Pentru ambasada din 840-841, despre care nu se știe practic nimic, vezi ibid., nr.441, și pentru criticile din A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, 1.176.

(Add.) În lucrarea sa Misiuni bizantine între sclavi, 285-296, F. Dvornik vorbește despre ambasadele lui Constantin-Chiril și Fotie la arabi: el insistă asupra datei anului 855 pentru ambasada lui Fotie, respingând argumentele. prezentat de mine (la seminarul meu de la École des Hautes-Études) și H. Ahrweiler, „Sur la carrière de Photius”.

iar cu acordul împăratului:13 de aceea, era încă tânăr și, dacă și-a început cariera în oficiul imperial, nu trebuia să facă decât primii pași acolo. Nu știm dacă se afla la Constantinopol când a fost ales să participe la ambasadă, sau se afla deja în Asia Mică în alaiul lui Teofil - și în acest caz, probabil, în Dorilea, unde împăratul s-a oprit, dacă nu s-a întâmplat acest lucru. la Niceea, unde este atestată și prezența lui.14 Dacă Fotie l-a însoțit pe Teofil în Asia, s-ar putea explica mai bine, așa cum s-a apreciat deja corect, de ce s-a temut la început că nu i-ar fi ușor să găsească un secretar capabil să comandând sau transcriind notele sale de cititor, pe care le-a luat din 15 Dar nu știm nimic despre asta.

Așadar, ni se pare plauzibil că ambasada care l-a adus pe Fotie la arabi a fost ambasada din 838. Aceasta are consecințele sale, în primul rând, cronologice. Data nașterii lui Photius este necunoscută. Istoriografia modernă acceptă în general necritic data care

13 Just acord, întrucât trebuie remarcat că βασίλειος ψήφος este menționat doar pe locul doi; ar fi venit pe primul loc dacă numirea lui Photios ar fi venit de la împărat.

14 Genese, 69.1. 20.

15 H. Ahrweiler, „Sur la carrière de Photius”, 360. Desigur, aceasta este doar o ipoteză: chiar și la Constantinopol s-ar putea întâmpina dificultăți în găsirea unui bun secretar. Pe de altă parte, nu consider că este posibil să accept un alt argument la care se face referire, și anume că Fotie este departe de Constantinopol și de fratele său în momentul în care își scrie scrisoarea de dedicație către „Bibliotecă”, întrucât scrie tocmai: în opinia mea, aceasta este doar o banală convenție literară. P. Alexandru mi-a atras cu bunăvoință atenția asupra Codexului 76, care se ocupă de „Antichitățile evreilor” de Josephus Flavius și asupra insistenței pe care Fotie o arată cu privire la o problemă anume, și anume, depunerea marilor preoți de către autoritățile evreiești sau romane (Photius, Bibliothèque, 1,155- 156): Alexandru crede că acest pasaj ar fi putut fi scris cel puțin după ce Fotie însuși a devenit victima unor astfel de acțiuni și, prin urmare, după 867. O observație foarte interesantă, care însă nu schimbă opinia mea despre data întocmirii „ Bibliotecile în general.

posibil să sugerăm Gergenröter: puțin mai devreme decât 827. Este, desigur, prea târziu. Pe de altă parte, data propusă de Papado-pulos-Kerameus - puțin mai devreme decât 80016 - este probabil prea devreme. Găsesc o dată mai potrivită în jurul anului 810 – și aș spune de bunăvoie puțin mai devreme decât mai târziu – pentru care s-au adunat recent argumente solide:17 Fotie i-a considerat pe patriarhii Tarasius și Nicefor mult mai în vârstă decât el; l-a cunoscut personal bine pe Metodiu și în iunie 847 i-a compus o laudă cu ocazia morții sale; părinții lui au devenit victime ale atașamentului lor față de icoane și au murit devreme, aparent în exil; prin propria-i mărturie18, Fotie a fost anatematizat de consiliile iconoclaste, care au condamnat și unchiul său Tarasius și tatăl său, iar acest lucru face să se creadă că

în 837, cel târziu19, era deja adult și chiar într-un fel celebru. persoană; totul sugerează că el a fost, desigur, după părerea mea, mai tânăr decât Leu Matematicianul, dar, totuși, nu era prea mare diferență de vârstă între ei și am putut plasa nașterea lui Leu în jurul anilor 790-800; când Fotie a devenit

16 Pentru aceste date, și argumentul nereușit al lui Aristarchis în favoarea unei date mai târziu de un deceniu, care, totuși, trebuie să fie adecvată, vezi: H. Ahrweiler, Sur la carrière de Photius, 348-349.

17 Ibid., 349 mp.

18 Într-o scrisoare către diacon și hrisov Grigorie: PG 102, col. 877VS.

19 Pentru data ultimului anatematism conciliar împotriva iconodulilor, vezi V. Grumel, Regestes, Nθ 413, care consideră însă că existența acestei catedrale, neatestată de izvoare contemporane, inspiră „unele suspiciuni" – după părerea mea, zadarnic, din moment ce ca de atunci mărturia lui Fotie vorbește în favoarea lui. Într-adevăr, dacă s-ar căuta o dată mai devreme pentru un conciliu iconoclast ale cărui decrete l-ar afecta pe Fotie în același timp cu tatăl și unchiul său, ar trebui evident să vină la conciliul ținut la Hagia Sofia în aprilie 815, care ar amâna. nașterea lui Fotie, cel mai târziu, în 790 - foarte puțin probabil: să nu uităm că a doua sa patriarhie s-a încheiat - și nu odată cu moartea sa, deși atunci era deja bătrân și bolnav - în 886.

patriarh în 858,20 până în acel moment deținea deja de destul de multă vreme poziția importantă de proto-asikrit, pe care a putut-o obține doar la maturitate.

Așadar, să ne oprim asupra faptului că data plauzibilă pentru nașterea lui Fotie este de aproximativ 810. Era atât de important pentru noi să stabilim acest lucru, pentru că ne-am dori să cunoaștem condițiile în care a fost crescut, educat, format și deoarece pentru perioada în care se schimbă rapid, o diferență de una sau două decenii nu rămâne fără consecințe. Dar știm deja puțin despre familia lui Fotie: în afară de vexata questiono a relației sale cu una dintre surorile împărătesei Teodora21, tot ce putem spune este că tatăl său era fratele patriarhului Tarasius. Fotie deschide, iar unele surse confirmă, că părinții săi erau bogați și dețineau o poziție socială înaltă, dar nici el însuși, nici vreo sursă nu oferă nici cea mai mică indicație despre educația sau profesorii lui. Acest lucru mi se pare foarte surprinzător. Că nu a fost autodidact în adevăratul sens al cuvântului, cred, este indicat, pe lângă faptul că s-a născut la Constantinopol într-o familie aristocratică, prin dezvoltarea sa timpurie și vastitatea cunoștințelor, precum și

20 O dovadă circumstanțială suplimentară, pe care H. Ahrweiler, „Sur la carrière de Photius", 353 sq., a notat-o și căreia sunt înclin să-i acord și mai multă importanță decât ea, este un pasaj din Pseudo-Symeon

(The faptul că acest autor adună împotriva lui Fotie calomnii și bârfe nu îi lipsește neapărat povestea de interes cronologic), unde mama Fotie, în timpul sarcinii - cel puțin nu am nicio îndoială cu privire la această înțelegere a acestui pasaj - se întâlnește cu un călugăr, Sfântul Ilarion. din Dalmația, care îi declară: „Tu porți Satana întrupat”. Aceasta face parte din acele semne și predicții pe care ignatenii aveau plăcere să le inventeze și care sugerează că în ochii lor Fotie urma să devină un dușman al credinței. Dar, potrivit lui V. Grumel, Regestes, Nθ 375 și 376, Ilarion a fost călugăr în mănăstirea dalmată până în 806, când a fost ales iumenom și a rămas așa timp de opt ani.

21 Dovezi clare cu privire la această problemă au fost culese în primul rând de H. Ahrweiler, Sur la carrière de Photius, 354-355.

că avea la dispoziţie toate cărţile care se puteau citi la vremea lui. De ce această tăcere și acest mister? Poate pentru că tocmai dușmanii lui Fotie, principalii noștri informatori, nu au găsit aici nimic de care să apuce; și mai ales pentru că s-a înconjurat de un anumit mister. Această trăsătură a caracterului său este deosebit de evidentă în corespondența sa: convins de demnitatea sa, foarte egoist, deseori arogant și chiar aspru, Fotie își perfecționează cu grijă rolul; ușurința sinceră, sinceritatea, chiar și amintirile nu au locul aici.

Totuși, dacă cronologia noastră este corectă, anii formării sale, pe care îi vom plasa, pentru a păstra suficientă libertate de clarificare, între 825 și 835, se încadrează în perioada în care încă nu există instituție de învățământ superior la Constantinopol, ci Leu. Matematicianul, care se întorsese deja din Andros, predă la privat, iar apoi la plata statului, deși încă ca persoană particulară, de omni re scibili. Relația dintre Fotie și Leu pune o problemă.22 Leul nu figurează printre corespondenții lui Fotie, decât poate o dată, despre care nu există absolut nicio certitudine.23 Leul și Fotie sunt uniți o dată în Viața slavă a lui Constantin-Chiril - și am spus24 că aceasta este o dovadă necesită o atitudine foarte atentă. Și totuși este imposibil de imaginat că la Constantinopol, în anii 30 ai secolului al IX-lea, Leul și Fotie nu s-ar cunoaște prea bine și nu ar fi în contact strâns,

22 Nici despre relația dintre Photius și Theoktist nu se știe nimic. În ceea ce privește sugestia că Fotie a fost un student al lui Grigore Asvesta, este probabil rezultatul unei interpretări greșite a unui pasaj din Viața lui Ignatie de către Nicetas (PG 105, col. 512B), unde καθηγητής nu poate avea acest sens.

23 Întrebarea nr. 106 din Amfilohie (PG 105, col. 640-641), despre folosirea pleonastică a lui εíμί în Scriptură: vezi mai sus, cap. VI, aprox. 72.

24 A se vedea mai sus, p. 237 în continuare.

cercul științific era încă atât de restrâns. Dar acești oameni erau complet diferiți: Leo era un om înțelept care nu a urcat niciodată în primele rânduri; ambițiosul Fotiy era dintr-un alt test. Aș putea presupune cu ușurință că a primit de la Leu - care era mai în vârstă decât el, să nu uităm asta - tot ce am putut extrage din exemplul și experiența lui, poate din educația sa (dar aceasta este pură ipoteză), probabil din bibliotecile sale. Apoi a început să păstreze distanța – fie din cauza unui fel de iritabilitate sau invidie, fie din motive religioase.

Cariera lumească a lui Fotpiy a fost cea a unui oficial de rang înalt, nu a unui profesor

Dacă este sigur că Leul a fost un profesor profesionist, atunci este la fel de sigur că Fotius nu a fost niciodată unul. Tot ce ar putea fi spus și repetat în sens opus nu se bazează pe nimic și mi se pare că dacă Fotie ar fi fost angajat profesional în predare de cel puțin ceva timp, ar fi rămas măcar dovezi în acest sens, dar nu avem avem asemenea dovezi.avem. Cariera lui înainte de a-și asuma patriarhia a fost - ceea ce este cel mai în concordanță cu caracterul acestui om - cariera unui oficial de rang înalt. A intrat în slujba cancelariei imperiale, care la acea vreme, după ce a ajuns în postul cel mai înalt - funcția de proto-asikrit, putea fi o modalitate de realizare a patriarhiei: asta s-a întâmplat cu Tarasius și Nicefor, asta se va întâmpla cu Fotie. A lucrat sub un bărbat încă învăluit în secret, Zelix25, un proto-Asikrit înainte de 843 și poate pentru ceva timp după acea dată. L-a succedat în jurul anului 845?

25 J. Gouillard, „Deux figures”, 371-387; H. Ahrweiler, Sur la carrière de Photius, 361 și n. 72.

Această ipoteză este întemeiată.26 În orice caz, data din 851 propusă pentru urcarea lui Fotie la cel mai înalt post din oficiul imperial este neîntemeiată.27 Se poate spune doar că a fost proto-asicrit pentru un număr de ani, necunoscut. pentru noi, dar cu siguranță, suficient de mult până în momentul în care în 858 a devenit patriarh. Cariera lui a fost complet curgătoare, și cu strălucire, în administrația centrală. Nu a ocupat niciodată nicio funcție în învățământul public și nu a luat parte la activitatea vreunei instituții de învățământ.

26 H. Ahrweiler, „Sur la carrière de Photius”, 361-363: „ereticul” Zelike, expus de patriarhul Metodie (843-847), care, nici după ce s-a alăturat Ortodoxiei, nu și-a putut păstra în niciun fel postul, a fost nu l-a obligat prin „conversia sa, cel puțin în parte, lui Fotie, care probabil i-a urmat în acel moment ca proto-asicrit? Doamna Arweiler a pus această întrebare în legătură cu identitatea Paulicianului, despre care Fotie vorbește în al patrulea discurs împotriva maniheenilor, numindu-l Berzelis-s-Nicephoros. Ne gândim la asta în altă parte. Aici vom spune doar că nu ne este posibil să acceptăm această ipoteză.

27 În lucrarea sa deja amintită despre cariera universitară a lui Konstantin Filosoful, F. Dvornik scrie (F. Dvornik, „La carrière universitaire de Constantin”, 63-64): „totul pare să indice că [Photy] a făcut primii pași. în educația formală (...) în jurul anului 843 și și-a primit postul datorită generozității lui Feoktist”; adaugă că Fotie urma să fie numit proto-asicrit în 851, iar apoi a demisionat din funcția de la „Universitate”, unde a fost înlocuit de Constantin-Cyril, fostul său student, care în acel moment ar fi demisionat din funcția de bibliotecar în patriarhat. Aici, așa cum am spus, nu există nimic care să poată fi considerat justificat, deși F. Dvornik repetă acest lucru în cartea sa F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 79 sq. În ceea ce privește data 851 pentru numirea lui Fotie la postul de proto-asikrit, se pare că este derivată ipotetic din capitolul 6 al vieții slave a lui Constantin-Ciril (Ibid., 85 sq.; 354 sq.), unde se spune că Constantin a fost trimis împărat să se dispute cu sarazinii pe chestiuni de credință; întrucât se spune că avea 24 de ani la acea vreme, din aceasta s-a dedus data 851; și întrucât se adaugă că i s-a dat ca însoțitor un asikrit, pe care F. Dvornik dorește să-l identifice cu Fotius, poate rezulta că acesta din urmă a fost promovat la proto-asikrit, cel mai devreme, în 851, dar este posibil, spune autorul, în acest an și cu ocazia acestei misiuni. Acestea sunt doar ipoteze nefondate.

Dar în ceea ce privește ultimul punct, pentru a ne înainta puțin pentru a ne scoate în sfârșit din cale ipotezele șubrede, mi se pare necesar să vă reamintesc că opinia contrară s-a menținut cu insistență, drept urmare dintre care prea mulți au fost de acord cu ea.28 Am arătat deja mai sus că ipoteza conform căreia dependentul din patriarhie, instituție de învățământ, sau „academie patriarhală”, a existat cel puțin din secolul al VI-lea, nu are nicio bază.29 Totuși, s-a susținut că după restaurarea venerației icoanelor, Patriarhul Metodie (843-847), cu ajutorul acestei așa-numite Academie; că atunci, în timpul primului patriarhie a lui Ignatie (847-858), care nu era prea favorabil învăţăturii laice, „educaţia laică în Şcoala patriarhală era în declin”; și, în cele din urmă, că Fotie, devenit la rândul său patriarh, pentru a evita pericolul reprezentat de partidul ignatienilor, „s-a străduit să-și ducă la îndeplinire planurile reformiste, începând cu Academia patriarhală.”30 Dar singurul argument invocat. iată o mică frază din Viața slavă a lui Constantin -Chiril, unde se spune că după misiunea khazără, întorcându-se la Constantinopol și „văzând pe împărat, a trăit în liniște și, aflându-se în Biserica Sfinților Apostoli, a s-a rugat lui Dumnezeu.”31 Sensul textului slav este complet

28 H.-G. Beck este unul dintre puținii, dacă nu singurul, care a văzut acest lucru clar; vezi mai sus, cap. IV, aprox. 49.

29 Vezi mai sus, cap. IV, aprox. 95 în continuare: „Mitul Academiei Patriarhale”. Vă amintesc doar că această ipoteză a fost susţinută în special de F. Dvornik, „Photius”, 108-125. Ne. 108-119 vorbește despre „școala teologică din Constantinopol înainte de Fotie”, și despre

aceasta am vorbit deja. Paginile următoare discută rolul pe care se presupune că l-a jucat Fotie în această Academie patriarhală.

30 F. Dvornik, „Photius”, 119-120.

31 Citez aici traducerea lui F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 371. Textul Vieții slave (F. Grivec, F. Tomsic, Constantinus et Methodius, 128) este următorul: „Filozoful s-a dus. la Tsarigrad si l-a vazut pe rege

tradus în mod evident din greacă, după părerea mea, este clar: împăratul i-a oferit lui Constantin în biserica Sfinților Apostoli κάθισμα în sensul binecunoscut al cuvântului - o chilie și un loc în trapeză,32 ceva ca o pensiune. . F. Dvornik, dimpotrivă, consideră că termenul folosit în Viața slavă „desemnează întotdeauna o poziție în sistemul de învățământ”; în consecință, Constantin „a predat la Biserica Sfinților Apostoli; această poziţie nu putea fi stabilită decât de patriarh [Photy] ca parte a Şcolii patriarhale”; mai degrabă, din moment ce Constantin este numit Filosoful și se presupune că a predat filozofie, „este probabil să fi dat aceleași lecții în Școala lui Fotie”; și, trecând de la ipoteză la ipoteză, Dvornik ajunge la afirmația că Fotie, după ce a reorganizat complet predarea la Academia Patriarhală, care din punct de vedere teologic se ținea la Hagia Sofia, a transferat una dintre ramurile sale - predarea științelor laice - la Biserica Sfinților Apostoli, unde ar fi înființat „catedrele de filozofie, gramatică și retorică”.33 În starea actuală a cunoștințelor noastre, din păcate, nu există un singur detaliu în această construcție îndrăzneață care să poată fi susținut. Este timpul să ne întoarcem la un teren mai ferm și să luăm în considerare scrierile lui Fotie însuși.

locuiește în biserica stelelor, roagă-te Apostolul lui Dumnezeu (var.: Apostol sieda) ”; versiunea latină (Ibid., 198-199) spune: „Philosophus autem profectus est Constantinopolim, et postquam vidit imperatorem, vivebat sine tumulili, Deum orans, ad ecclesiam ss. apostolorum sedens”. Textul adoptat de A. Vaillant, Textes vieux-slaves, I, 29, este următorul: „... trăind fără mlva, zic ei lui Dumnezeu, apostolul stă în biserica potrivitorilor”; traducere (Ibid., II, 19): „și a trăit în tăcere, rugându-se lui Dumnezeu, stând în biserica Sfinților Apostoli”.

32 Vezi cap. Ducange, Glossarium, sub verbo, care se traduce: „une place de Moine”.

33 F. Dvornik, „Photius”, 124-125; vezi, de asemenea, Patriarhul Photius Savant, 14, p. 12-13. Aceste opinii au fost susținute de R. Browning, „Școala patriarhală de la Constantinopol în secolul al XII-lea”, Byz 32 (1962) 167-202; prima parte a acestei lucrări, care se ocupă de perioada anterioară secolului al XII-lea, trebuie tratată cu toată precauția posibilă.

"Lexicon"

În ciuda tuturor disputelor care au avut loc și continuă pe această problemă, mi se pare că prima lucrare a lui Photius care a ajuns până la noi este Lexiconul.ar fi o treabă grozavă să nu adunăm toate cuvintele cu multele lor semnificații. - o sarcină uriașă și aproape imposibilă - dar cea mai colocvială și cel mai des folosită; asta l-am făcut, după cum știți, la sfârșitul adolescenței.”35 În plus, știm de la însuși Fotie că a revizuit cu atenție un număr mare de dicționare: în „Bibliotecă” el citează cel puțin șaisprezece dintre ele și indică în mod repetat , cât de util ar fi să faci unul din mai multe.36

34 Am folosit S. A. Naber, Photii patriarchae Lexicon, t. I-II (Leyden, 1864-1865), reprodus fotografic într-un singur volum, publicat la Amsterdam în 1965. Totuși, ediția lui R. Porson (ed.), Photii Lexicon (Leipzig, 1823) păstrează unele avantaje față de ediția lui Naber. Pentru o prezentare generală, vezi: J. Tolkhiehn, sv "Lexikographie", RE (1925) Col. 2469-2479 (lexicografi bizantini) și mai ales 2471-2472 (Fotius); K. Ziegler, Photios, col. 732-734.

35 PG 101, col. 153C: Și multe versete, dacă sunt compuse (compoziția lui Ziegler) din Biblie și dacă doresc voci poliseme, ele nu ar trebui să includă voințe, acesta este un lucru laborios și aproape de imposibil, dar dacă există o voință colectivă în pe lângă celelalte, obișnuitul și cuvintele mai degrabă ai fost popular; cine a spus că s-a făcut vârsta minorilor, la fel ca și aceasta, într-adevăr.

36 Vezi codurile 145-157. În Codexul 152, el sugerează că a alcătuit una dintre cele două ediții ale listei alfabetice a „cuvintelor atice” de Aelius Dionysius din Halicarnassus, iar în Codexul 153, referitor la Dicționarul Alfabetic, Pausanias notează că ar fi ușor să inserați material din într-o lucrare anterioară. În Codex 154 vorbește despre dicționarele Timeu și Boethius de termeni platonici, iar din Codex 155 se înțelege că a făcut unul dintre ei și a adăugat material dintr-un alt dicționar asemănător, despre care spune doar că a fost dedicat lui Atenagoras. Nu există nicio îndoială că la un moment dat a fost angajat în astfel de lucrări și nu este de mirare că el însuși a încercat să întreprindă o astfel de lucrare.

Nu există studii satisfăcătoare despre Photius lexicograful.37 Această întrebare a fost ridicată din nou după descoperirea, în urmă cu zece ani, a manuscrisului complet al Lexiconului, din care doar aproximativ două treimi ne erau cunoscute;38 publicarea trebuie acum așteptată. . Dar savantul grec implicat în pregătirea ediției, K. Tzanzanoglu, tocmai a dedicat o monografie datei Lexiconului și studiului tradiției manuscriselor acestuia39; foarte lăudabil în partea a doua, în prima, se pare că pentru mine, necesită un tratament atent. Autorul consideră că „Lexiconul” nu este συναγωγή πολυσήμων φωνών, care este menționat în a 21-a întrebare a lui „Amphilochius”, ci este punerea în aplicare a uneia dintre sarcinile lexicografice, despre utilitatea căreia Fotie

vorbește în „Bibliotecă”. Prin urmare, potrivit cercetătorului, „Lexiconul” a fost întocmit mai târziu decât „Biblioteca” și

37 Cartea P. Roellig, Quae ratio inter Photii et Suidae lexical intercédât. Disertare. (Halle, 1884) a devenit redundantă (teza ei este că Suda nu se împrumută de la Photius); cu R. Becker, De Photio et Aretha lexicorum scriptoribus. Disertare. (Bonn, 1909) unele întrebări mai pot fi consultate (autorul se revoltă împotriva ideii că Lexiconul a fost scris după Biblioteci). Opera clasică a lui R. Reitzenstein, Geschichte der griechischen Etymologika. Ein Beitrag zur Geschichte der Philologie in Alexandria und Byzanz (Leipzig, 1897; retipărire Amsterdam, 1964) nu justifică speranțe în ceea ce îl privește pe Photius, la fel ca H. Erbse, Untersuchungen zu den attizistischen Léxica I-III (Berlin, 1950) (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften), al cărei autor este interesat în mod deosebit de Eustathius, dar, totuși, a realizat publicarea lui Aelius Dionysius din Halicarnassus și Pausanias.

38 L. PoLiTis, „Die Handschriftensammlung des Klosters Zavorda und die neuaufgefundene Photios-Handschrift”, Philologus 105 (1961) 136-144. Mica mănăstire Zavorda, ctitorită de Nikanor în primii ani ai secolului al XVI-lea, este situată pe un deal din stânga bereta lui Aliakmon, la sud de Kozani și la est de Grevena. L. Politis a găsit acolo aproximativ 200 de manuscrise. Manuscrisul compus, care conține doar textul integral al Lexiconului lui Fotius, pentru această parte (ff. 77-198) pare să dateze de la sfârșitul secolului al XIII-lea.

39 K. Tsantsanoglou, Io Aexikos din Photius, Cronologie, tradiție manuscrisă (Thessaloniki, 1967; vyšla в 1968) (greacă, apendice, 17).

ambasade la arabi. Pentru ambasadă, el respinge datarea anului 838 și acceptă pentru alcătuirea „Bibliotecii” o dată foarte târzie, după 876, propusă de F. Alken. În cele din urmă, el datează ambasada și „Biblioteca” în anii 876-877. și consideră că „Lexiconul”, care în acest caz devine opera bătrâneții, se referă mai degrabă la vremea celei de-a doua patriarhii, 877-886.

Nu pot fi de acord cu acest punct de vedere din următoarele motive. În primul rând, dacă trebuie să contestăm legătura dintre Lexicon și definiția dată în Amphilochia, atunci cu și mai mult motiv se poate contesta că acesta corespunde unuia dintre programele lexicografice expuse în Bibliotecă, deoarece se crede că originalul nume „Lexiconul” ar fi trebuit să fie: ωραΐζονται μάλιστα,40 este un nume destul de vag pentru a-l atribui unor lucrări de alt fel decât o lucrare, chiar și în caracterul destul de prost definit care este Lexicul. În al doilea rând, este destul de ciudat să privim atât Lexiconul, cât și Biblioteca ca fiind lucrări ale bătrâneții lui Fotius și să le datezi din timpul celui de-al doilea patriarhie, când părea să aibă alte gusturi și alte preocupări. În fine, în timp ce un asemenea paradox ar necesita un argument bun, toate datele cronologice acceptate de Zantzanoglu contrazic pe cele pe care le consider plauzibile, despre care am scris deja prea mult și pe larg pentru a fi necesar să revin asupra lor41.

40 K. Τςαντςανογλου, Ίο Λεξικό τοϋ Φωτίου, 89 sq., despre tradiția scrisă de mână a înscrierii Lexicului: în forma pe care o cunoaștem, nu poate aparține lui Fotie, care este numit άγιος inώτα. Vezi şi K. Ziegler, Photios, col. 732-734.

41 Fascinat de cronologia propusă de el, Tsantsanoglu propune ipoteza că Toma, necunoscut nouă, protospafarianul și arhontul Lycostomia din Tesalia, studentul lui Fotie, menționat în titlul Lexiconului, poate fi o singură persoană cu protospafarianul Toma din Tege. în

Cu toate acestea, trebuie amintit că utilizarea „Bibliotecii” în discuțiile de cronologie necesită o atenție deosebită, deoarece dacă putem oferi o dată pentru culegerea și ordonarea notițelor cititorului, care se numesc de obicei Codice, aceasta ne oferă doar un terminus. ante, și nu o dată pentru scrierea fiecărui Cod separat.

Așadar, trebuie să revenim la bunul simț și la simplitate. Avem și cunoaștem o singură lucrare a lui Fotius din categoria lexiconelor. Pe de altă parte, avem dovezi, și doar una, dar care provin de la însuși Fotie, care relatează că a compilat cu adevărat Lexiconul în tinerețe. Nu avem suficiente motive pentru a respinge o conexiune care se stabilește de la sine.

Habar n-avem cum s-a pus Fotie la treaba când, la sfârşitul adolescenţei, după cum spune Amfilohia, a realizat această lucrare, care recreează pentru noi un aspect important al activităţii şi gusturilor sale filologice. Dar se pot face câteva observații. Primul este despre lipsa unui sistem. Articolele – în prima parte publicată a „Lexiconului” există aproximativ 7.000 până la 8.000 dintre ele – sunt adesea foarte scurte, reduse la două cuvinte sau sinonime echivalente: κεία, σπάνις-ένδεια. Uneori ambii termeni sunt atât de obișnuiți încât nu este clar de ce Fotie a simțit nevoia să explice unul cu ajutorul celuilalt sau, dacă a împrumutat un termen dintr-un dicționar anterior, să noteze această echivalență: ης, οίκεϊος- ϊδιος. Uneori explicația se reduce la un singur cuvânt: καλλιρόην-κρήνην, sau la o traducere a unei expresii dialectice. Adesea, aceasta este o notă care ia de la unul la cel mai mult

Peloponez, care, potrivit unuia dintre discursurile de apologe ale lui Aretha, de la care Cougeas datează după 921, a fost compromis într-una dintre conspirațiile împotriva lui Constantin Porfirogenic și trimis în lanțuri la Constantinopol . Asumarea din categoria celor mai puțin plauzibile.

mai mult de șase sau opt rânduri. Sunt remarci de natură gramaticală, despre gen, despre număr. Există numeroase proverbe sau expresii

incluse în proverb. Există, de asemenea, mulți termeni care se referă la instituțiile sociale din Atena, Sparta și alte locuri. Uneori se dă sursa, de cele mai multe ori nu. Există semne că același termen a fost introdus din surse diferite sau cu ocazii diferite și nu s-a făcut niciun efort pentru a le combina: de exemplu, cuvântul Λούτριον se repetă de două ori, mai întâi interpretat ca άπόΛουμα καί άπόνιμμα, iar cinci articole mai târziu ca το τών νενιμμένων ρυπαρόν ύδωρ.

Pe scurt, Lexiconul este mai practic decât sistematic sau savant. În cursul lecturii, de-a lungul multor ani, Fotie a notat, aderând la ordinea alfabetică, κατά στοιχειον, toate cuvintele sau expresiile care i-au trezit interesul sau dificultatea. Poate că, pentru a le înțelege, a apelat la unul sau altul din dicționarele speciale cu care, după cum știm, se putea consulta; totuși, în starea actuală a cunoștințelor noastre, nu pare să fi reprodus sau combinat niciunul dintre aceste dicționare ca atare în colecția sa. Putea să înceapă această lucrare când era foarte tânăr și să o continue mult timp într-un mod mai mult sau mai puțin regulat; dar mi se pare destul de clar că prin natura sa, prin defectele sale, prin decalajul dintre aspirații și realizarea proiectului, printr-o anumită naivitate, și, de asemenea, prin caracterul complet laic, poartă pecetea anilor de studiu. Dar Fotie nu era genul de persoană care ar lăsa orice să se irosească: a profitat de tot ce citea, de toate notițele și notițele sale. Așadar, într-o zi a strâns părți din Lexicon și le-a publicat, oferindu-le o prefață, care să dea aspectul de integritate și de utilitate generală unei lucrări care a fost suficient de lipsită de ele.

În această prefață, care nu este astfel lipsită de artificialitate, Fotie declară că în ceea ce privește totalitatea

termeni în domeniul poeziei, este imposibil să faci ceva mai bun decât opera lui Diogenian; de aceea, el va fi ocupat cu cuvinte și expresii care ρητόρων τε καί Λογογράφων άττικίζουσι γλώσσαν, - nu totul (o astfel de întreprindere ar fi îndrăzneață și ar depăși posibilitățile de petrecere a timpului liber pe care le are), με·θ'ζον μεθ'ής λής, dar acelea cunoștințe și utilizare care sunt cele mai necesare; cu toate acestea, el încă amestecă termeni poetici cu ei și încearcă să explice sensul lor. Lucrarea este dedicată, μνήμης τε άμα καί φιλίας άφοσίωσιν, unei anumite persoane κούς λόγους, care nu este numită în prefață, în măsura în care textul ei ne este cunoscut acum. Dar în unele manuscrise titlul îl numește - Toma, protospatharios și arhon Lycostomia - și îl definește ca οικείος μαθητής Photius: nu a fost încă identificat. În ceea ce privește data publicării, care cred că a fost înainte de redactarea Amfilohiei a 21-a, nu este neapărat apropiată de data compoziției; dacă, dimpotrivă, între perioada în care Fotie se putea numi τήν τών μειράκιων ήλικίαν παραλλάττων și publicarea timpului, devine clar că persoana căreia îi este dedicată lucrarea, ocupând acum un rang și o poziție destul de înaltă, a fost cândva un „discipol” al lui Fotie42 și că acesta din urmă, care face acum o carieră de funcționar de rang înalt, face aluzie la lipsa lui de timp liber.

Oricum ar fi, „Lexiconul” a fost mult timp folosit pe scară largă - în Etymologicum magnum, Suda, Eustathius. O verigă importantă în lungul lanț al lexicografilor greci, pentru noi el este

42 După cum am înțeles, οικείος μαθητής (o expresie care sugerează o legătură mai personală decât vizitarea cercului condus de Fotius, despre care vom discuta în curând) din titlul unor manuscrise este apropiată de expresia μνήμης τε άμα καί φιλίας a prefeței. (ceea ce face pe cineva să se gândească care este rostul unei vechi cunoștințe). Dar nu știm sigur. Cu toate acestea, οικείος μαθητής nu dovedește deloc că Toma a fost elev al unei instituții de învățământ în care Fotie era profesor. Pentru Diogenianul menționat în Photius, vezi L. Cohn, Diogenianos, RE (1903) Col. 778-783.

caracteristici este un martor al gusturilor filologice și „umaniste” ale lui Fotie — și Bizanț.

„Biblioteca”43

Pentru această colecție de două sute șaptezeci și nouă de note, numele „Bibliotecă” pare să fi fost fixat nu mai devreme de secolul al XVI-lea, în timp ce numele Μυριόβιβλος apare în secolul al XIV-lea. la Paris, suppl. gr. 256. Titlul autentic are șansa să fie cel dat, independent unul de celălalt, de cele două manuscrise cele mai bune și mai vechi (Marc. gr. 450, secolul al X-lea, și 451, secolul al XII-lea): διάγνωσιν ό ήγαπημένος ήμών αδελφός Ταράσιος έξητήσατο* έστι δε ταύτα είκοσι δεόντωέν σι δεόντων οσι δεόντωέν έξητήσατο* έστι δε ταύτα είκοσι δεόντωέν έφρια, enumerarea și enumerarea Am citit, pe care iubitul meu frate Tarasius mi-a cerut să le fac, ca să-și facă o părere despre ele în ansamblu ; numărul lor este 300 minus 20 și unu [279J”.44 Astfel, originea și conținutul acestei lucrări, despre care se poate spune că

43 Vezi prefața ediției de R. Henry: Photius, Bibliothèque, I. Cea mai bună notă este tot K. Ziegler, „Photios”, col. 684-727.

(Add.) L-am citit cu întârziere pe S. Impellizzeri, "L'umanesimo bizantino del IX secolo e la genesi della "Biblioteca" di Fozio", Rivista di Studi bizantini e neoellenici, NS 6-7 (1969-1970) 9 -69 (ar trebui să apară și în Studi storici in onore di Gabriele Pepe). Are o bibliografie foarte bună.

44 Fotie repetă acest număr 279 de două ori și în două moduri diferite: în epistola inițială către Tarasius: φ' ένι και ού πλέον άπολειποντα, „300 fără a cincisprezecea parte (din trei sute) și unu”, - și în postfață: άχρι τών τριακοσιων κωλυόμενον, „pentru a ajunge la trei sute în total, lipsesc o trei sute (= una) și o cincisprezecea (= 20)”. Aceste calcule ciudate se repetă aici doar pentru că sunt, cred, utile pentru a confirma că titlul ambelor manuscrise principale este cel dat de Fotie operei sale.

aceasta este singura lucrare de istorie a literaturii transmisă nouă de Bizanț, care, se pare, a primit imediat o largă răspândire[45], sunt indicate în titlu, chiar înainte de lămuririle date în mesajul inițial și în postfață.

Scrisoarea inițială repetă că Tarasius i-a cerut lui Fotie, când era pe punctul de a merge la ambasada la arabi, să-i lase note în scris despre lucrările pe care Fotie le-a citit singur, fără participarea fratelui său; 46 și așa, Fotie, cu ajutorul unei secretare, a notat „tot ce el în memorie”, „în ordinea în care memoria i-a prezentat fiecare dintre cărți”, fără a evita dezordinea și incoerența, întrucât, spune el, „dacă nu este greu să enunț imediat un rezumat al cărții tocmai citite, atunci acest lucru nu mai este ușor de făcut pentru mulți deodată și în timp; în plus, Fotie declară că a vorbit mai puțin detaliat decât despre ceilalți despre lucrări cunoscute care nu puteau scăpa atenției lui Tarasius. În postfață, el își amintește că cele 279 de note anterioare sunt un rezumat a ceea ce a citit în privat (φιΛολογουμένοις ή μ LV καθ' εαυτούς) de când a devenit capabil să facă judecăți; dacă Dumnezeu îi permite să se întoarcă de la ambasadă sănătos și sănătos, probabil că va continua munca pe care a întreprins-o.

Nu mă voi întoarce la împrejurările care au motivat sau au însoțit alcătuirea acestei culegeri și la data întocmirii ei care decurge din aceasta, întrucât am vorbit deja de două ori despre aceasta.[47] Permiteți-mi să vă reamintesc.

45 Vezi A. Diller, „Photius’ Bibliotheca”, pentru informații bogate despre manuscrisele grecești din secolele X-XVI, cuprinzând fragmente din „Bibliotecă”.

46 R. Henry (Photius, Bibliothèque, I, 1) traduce τής σής ού τυχόντα παρουσίας άναγνωσθήναι συνέπεσεν (βιβλία) prin „(βιβλία) ca „(cărțile tale au fost citite înainte de a fi citit. Dar ού τυχόντα se referă la βιβλία, și nu la Fotius, așa cum a notat deja V. Grumel, de exemplu (RÉB 18 (1960) 216).

47 Vezi mai sus, p. 50 în continuare și 262 în continuare.

numai că data trebuie, după părerea noastră, să fie mai devreme decât cea declarată[48] și că ambasada ar fi în mod plauzibil atribuită anului 838, când Fotie se apropia de treizeci de ani, dacă nu ar fi ajuns deja la ea. Trebuie să se fi considerat capabil să judece ceea ce a citit deja de doisprezece ani buni, iar cifra de aproximativ 300 de lucrări nu este surprinzătoare, chiar dacă, evident, este departe de a reprezenta totalitatea a tot ceea ce a citit.

Se pune imediat întrebarea: unde a găsit toate aceste manuscrise? La Constantinopol, acest lucru este fără îndoială: am spus deja că restul explicațiilor nu sunt altceva decât invenții. Dar unde? El nu ne spune niciodată despre asta. De asemenea, nu spune niciodată dacă era proprietarul unui astfel de manuscris sau dacă a comandat o copie a

acestuia. Deși am reușit să recreăm o parte din biblioteca lui Leon Matematicianul și vom putea face același lucru pentru biblioteca lui Aretha, nu cunoaștem nicio lucrare care a făcut parte din biblioteca lui Fotie sau a fost comandată de el. 49 Cu toate acestea, trebuie să fi avut o rară

48 Datarea ulterioară, care a fost propusă spre deosebire de data general acceptată a anului 855 – dar într-o direcție diametral opusă cu a noastră – se referă, îmi amintesc, la a doua patriarhie a lui Photius (878-886): F. Halkin, „La date de composition de la Bibliothèque" , 414, 417. Acel Codex 252 povestește în principal despre două episoade din viața lui Grigore cel Mare, care se regăsesc în Viața greacă a acestui papă și că, pe de altă parte, această Viață grecească , aparent (după A. Delea), avea ca sursă Viața latină, întocmită la cererea Papei Ioan al VIII-lea (872-882), nu presupune neapărat o legătură: Viața latină (între 872 și 882) -> greacă Viața (?) -> Codex 252 (?) „Bibliotecă” (până în 886). După părerea mea, acest lucru poate indica mult mai probabil existența unui alt text, necunoscut nouă, care conține aceleași povești.

49 S-ar crede că există cel puțin o excepție. H. Alline, Histoire du texte de Platon, 206-207, atrage atenţia asupra notelor marginale ale Vaticului. gr. 1 sau manuscrisul O al lui Platon, le descifrează ca τού πατριάρχου τό βιβλίον și le interpretează ca o indicație a unei copii a lui Platon aparținând lui Fotie. Deja, împreună cu alți oameni de știință, N. Rabe, „Die Platon-Handschrift Ω”, a oferit o serie de opțiuni pentru marginali,

zel, vânătoare de cărți. Dacă vom enumera toți autorii și lucrările despre care vorbește sau din care îi citează fie în „Bibliotecă”, fie în celelalte lucrări ale sale, probabil că vom obține un catalog complet al ceea ce a continuat să fie disponibil în Constantinopol pe vremea lui. „Biblioteca” în sine conține o mulțime de dovezi care arată cât de persistent a încercat să obțină cărțile pe care dorea să le citească. De exemplu, în Codex 40, despre Philostorgia: „Iată ce am putut citi atunci; puțin mai târziu, într-un alt volum, am găsit alte șase cărți”; Codex 58, despre Arrian: „Se spune că a scris și alte lucrări cu care nu am putut încă să mă familiarizez”; Codex 224, despre Memnon: Fotie a citit și repovestit pe larg cărțile sale IX-XVI, iar în încheiere adaugă: „În ceea ce privește primele opt și cele care urmează pe cea de-a șaisprezecea, încă nu mi-au atras atenția”; Codex 228, despre Efraim: „El a întocmit diverse cărți, dintre care am citit trei până acum”; apoi a găsit un altul care conține patru tratate care fac obiectul Codexului 229. El dă peste note că o astfel de lucrare este greu de găsit (δυσεύρετος: Codex 187, despre Nicomachus din Gheraz). Dar se mai întâmplă ca el, având în mâini textul integral al lucrării, să o citească doar parțial, sau cel puțin parțial să o repovesti.50

luate din două cărți ale „Legilor”, unde se găsesc o parte din referințele la τού πατ-Qiáqxpv τό βιβλίον. C. Astruc a studiat cu amabilitate pentru mine la Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, fotografiile lui Vatic. gr. 1 și a afirmat că cuvântul

πατριάρχου nu se găsește nicăieri în întregime, ci este prescurtat în așa fel încât poate fi citit ca τ(ού) π(ατ)ρι(αρ)χ(είου) apoi βί(βλίον) cu același succes ca τ (ού) π(ατ)ρι(άρ)χ(ου). Prin urmare, putem vorbi despre lista lui Platon, păstrată în biblioteca patriarhiei, și nu despre Platon Fotie. Chiar dacă este necesar să citiți τού πατριάρχου, acesta poate fi și o modalitate de a face referire la biblioteca patriarhatului, și nu la biblioteca personală a oricărui patriarh. Și chiar dacă autorul acestor note, când le-a scris, a avut în minte un anume patriarh, cine ne-a spus că acest patriarh este Fotie?

50 Expresia frecvent întâlnită άνεγνώσθη (-θησαν) εκ τού (τών)... provoacă dificultăți. Poate indica un parțial

Modul de lucru al lui Fotie nu a fost încă studiat atât de atent pe cât permit numeroasele pasaje din „Bibliotecă”. De exemplu, Codex 77, despre Eunapius: Fotie știe că a creat două ediții sau „ediții” ale „Cronicii” sale;* 51 le-a găsit pe amândouă έν παλαιοϊς βψλίοις și le-a comparat cu atenție pentru a afla cum diferă; Codex 88, despre istoria Sinodului de la Niceea: cunoaște două exemplare ale acestuia, dintre care unul nu dă numele autorului, iar celălalt atribuie lucrarea lui Gelasie din Cezareea, despre care Fotie discută pe larg; Codex 98, despre Zosima: el crede că acest autor, ca și Eunapius, a creat două „ediții” ale „Istoriei” sale, dar a văzut-o doar pe a doua; Codex 112-113, despre Clement al Romei: o minunată reflecție critică asupra apocrifelor. În Biblioteca, Photius este mai sincer decât s-ar putea aștepta, mai mult decât în oricare dintre celelalte lucrări ale sale și ne putem imagina destul de bine cum a fost creată această mare lucrare.

Acesta nu este un eseu în sensul deplin al cuvântului, ci o colecție uriașă de note ale cititorului, care, cel puțin la început, nu erau destinate publicării; Fotie nu a căutat să introducă nicio ordine, compoziție sau unitate în masa lor. Citirea acestor cărți ar putea dura de la doisprezece până la cincisprezece ani și poate că colecția în ansamblu reflectă

citire: vezi, de exemplu, prima propoziție a Codexului 240 (Philopon în cele șase zile) și observațiile lui R. Henry (Photius, Bibliothèque, V, 235). Dar nu cred că acesta este întotdeauna cazul. Doar o comparație sistematică între numeroase note cu inserții similare referitoare la lucrările supraviețuitoare, pe de o parte, și cu aceste lucrări în sine, pe de altă parte, va da un răspuns la această întrebare.

51 (Add.) Folosesc cuvântul „ediție” când vorbesc despre scrierile lui Eunapius și Zosimas, deoarece este imposibil să transmit textul lui Fotie în alt mod. Îmi amintesc însă remarcile învăţate ale lui V. A. Van Groningen, „Ekdosis”, Mné-mosyne (1963) 1 sq., precum şi idem, Traité d'histoire et de critique des textes grecs (Amsterdam, 1963), passim, unde avertizează împotriva ideilor asociative prea moderne pe care cuvântul „ediție” le evocă atunci când este aplicat cărților antice.

ordinea cronologică în care au fost citite, întrucât există mai multe referiri la „a citit înainte”; același autor sau lucrare poate fi împărțită în mai multe note, uneori foarte îndepărtate - probabil din cauza descoperirilor întâmplătoare de manuscrise; se mai întâmplă ca Fotie să uite o dată sau de două ori că a vorbit deja despre vreo carte, iar Codexul 211, despre Dionisie din Egee, este ceva ca un dublet al Codexului 185. Dacă este așa, trebuie precizat că notele din primii ani mult mai scurti; apoi se prelungesc, uneori la o dimensiune considerabilă,52 și ne putem întreba dacă acest lucru se datorează ideii publicării în mintea lui Fotius.

Cu toate acestea, a făcut o alegere, deoarece a lăsat o mențiune corespunzătoare în mesajul original. A citit mult mai multe lucrări decât analizează. Acest lucru devine clar din unele dintre indicațiile date de el, de exemplu, la sfârșitul Codexului 164 (Galen), și mai ales din faptul că, evident, nu este străin de un număr mare de autori pe care nu îi menționează - de exemplu , cu toți poeții sau cu des amintiți de Platon și Aristotel - nu a analizat niciuna dintre lucrările lor. În mare măsură, cel puțin în ceea ce privește autorii laici, deși cu câteva excepții notabile, „Biblioteca” conține lucrări rare sau obscure, deoarece nu făceau parte nici din depozitul obișnuit de cunoștințe al unei persoane educate, nici programul de lucru actual al scriptorium-urilor. De aceea Tarasius nu le-a citit, sau s-a crezut că nu le-a citit.

Fotie își întocmește notițele, având în fața ochilor textul despre care a vorbit, așa cum arată atât acuratețea informațiilor pe care le oferă, cât și numeroasele citate pe care le citează. El citeste

52 A. Severyns, Recherches sur la Chrestomathie de Pfocios, I, într-o notă despre „Bibliotecă” de la începutul volumului notează că primele şaizeci de capitole (= Codices) ocupă nouăsprezece pagini ale ediţiei lui Becker, în timp ce ultimele şaizeci ocupă trei sute șaizeci și opt de pagini.

cu un stilou în mână și se constată adesea că, ca urmare a imitației amuzante, însuși limbajul și stilul notelor se schimbă odată cu lucrările analizate. Este cu atât mai surprinzător că în unele locuri sunt lăsate spații goale pentru date, cum ar fi numărul de logoi din codex. Fotie a uitat sa noteze asta, si-a scris nota cand nu mai avea manuscrisul in mana? În acest caz, s-ar crede că opera sa ar putea cuprinde două etape: lectura, însoțită de note preliminare, și editarea finală. Într-adevăr, unele note sunt întocmite după plan: de exemplu, Codexul 241 (Philostratus, despre Apollonius) este întrerupt aproximativ la mijloc (R. Henri ed., p. 191) de o remarcă care arată că nota este împărțită în două părți, dintre care prima este o colecție de mirabilia, iar următoarea tratează frumusețea expresiei. Această a doua parte, totuși, poate fi o enumerare, făcută de secretar, a pasajelor demne de remarcat notate de Fotie în procesul de citire.

Deși colecția în ansamblu nu are o alcătuire satisfăcătoare, cu toate acestea, se pot fixa mai multe grupuri: de exemplu, Codicele 145-157 sunt în întregime dedicate dicționarelor; notele 259-268 sunt pentru difuzoare. Cu toate acestea, unele apropieri așteptate, dimpotrivă, nu se fac: de exemplu, Codexul 230, despre Elogie, Patriarhul Alexandriei, ar trebui combinat cu Codurile 182, 208 și 225-227. Ar trebui să ne gândim că atunci când un anumit subiect a atras curiozitatea lui Fotius, el s-a străduit să citească la rând tot ce era legat de el? Un alt lucru este, de asemenea, surprinzător: dimensiunea semnificativă și acuratețea unor analize. Citindu-le, începi să te gândești că Fotie, dedicându-le atât de mult timp și efort, a vrut să facă această lucrare odată pentru totdeauna, adică să scape de nevoia de a se referi din nou la textul original - sau pentru că, așa cum credea că nu va fi timp pentru asta; sau pentru că manuscrisul care conține textul nu îi era ușor accesibil și, în orice caz, nu făcea parte din biblioteca lui personală.

Și asta ne readuce la interpretarea prefeței (completată cu o postfață). La fel ca prefața la Lexicon, este, desigur, autentică și, în general, exactă; nu este, indiferent ce spun ei, doar o convenție literară; dar în același timp este ceva artificial în ea. Conține – și în așa fel încât nu mai poate fi pusă la îndoială – împrejurările publicării acestei lucrări: înainte de a pleca la periculoasa ambasada, Photius, care nu dorea ca măcar ceva din ceea ce făcuse să piară. , s-a grăbit în același timp să completeze și să pună la loc sigur, sub masca unei lucrări dedicate și încredințate unui frate, notele sale literare. Dar este înșelător în detalii – de exemplu, când încearcă să ne asigure că colecția a fost întocmit în întregime sau aproape în întregime din memorie și dictată în grabă secretarei. Această mare lucrare nu este probabil rodul unui proiect deliberat, dar, în orice caz, este rodul multor ani în care s-a dezvoltat și s-a maturizat.

A fost rezumat cu ușurință și cu grijă de K. Ziegler,53 și nu există niciun motiv să o facem din nou. Amintiți-vă că Codurile referitoare la lucrările creștine (Ziegler are 158 dintre ele) prevalează asupra celor referitoare la cărțile seculare (122); ar fi interesant de știut dacă numărul lor a crescut de-a lungul anilor. Cele 122 de coduri seculare reprezintă 99 de autori și se aplică tuturor genurilor, cu excepția poeziei. De exemplu, să luăm istorici, a căror pondere este semnificativă: 39 de coduri și 31 de autori, care, cu excepția a patru, aparțin epocii imperiale sau bizantine; este de remarcat volumul mic de istorici din epoca clasică sau elenă. Se poate observa că Fotie a mai citit patruzeci de cărți ale lui Diodor, întreaga istorie romană a lui Appian, lucrările istorice ale lui Arrian etc.: în total, douăzeci de istorici ne sunt cunoscuți exclusiv prin Bibliotecă și încă patru pe deplin datorită acesteia. ,

53 Vezi K. ZlEGLER, „PhotioS”.

cu alte cuvinte, au fost citite de Fotie în întregime, în timp ce până în vremea noastră au supraviețuit doar parțial. Ziegler a făcut un calcul similar pentru alte genuri: se poate ajunge la concluzia că, doar pe baza dovezilor „Bibliotecii”, Photius a citit mai mult de şaizeci de lucrări de literatură seculară, pierdute pentru noi în totalitate sau în parte. Deci, de aici rezultă că ceea ce s-a pierdut după secolul al IX-lea reprezintă aproximativ o patra sau o cincime din tot ceea ce mai exista în acele zile? Un calcul similar făcut pentru 158 de coduri religioase nu numai că nu contrazice, ci chiar îngreunează această apreciere, întrucât se poate afirma că aproximativ 70 de lucrări cu conținut ecleziastic sau teologic menționate în „Bibliotecă” au ajuns până la noi, în timp ce cca. o sută pierdută complet sau parțial.

Fotie abordează lucrările laice și creștine în moduri diferite. Pentru a mundan, pe lângă un interes atât de viu și complet medieval pentru mirabilia, fenomene neobișnuite adevărate sau imaginare din marea carte a universului, el manifestă mai ales un interes filologic și literar. Nu este deloc preocupat, de exemplu, de aprecierea gradului de autenticitate al unui istoric. Uneori face o judecată morală, încă oarecum creștină: împotriva astrologiei și divinației, care se opun liberului arbitru, sau împotriva obscenității pe care o găsește la Leucippe și Clitofon. Dar cel mai adesea în lucrările seculare el discută doar meritele și demeritele lor formale. Cât despre lucrările de natură religioasă, aici Fotie, dimpotrivă, se exprimă întotdeauna în esență, și întotdeauna în direcția ortodocșilor înșuși.

Din punctul nostru de vedere, în comoara inepuizabilă și încă abia descrisă a Bibliotecii, totul este interesant: de exemplu, atitudinea față de filosofia greacă - neîncrezătoare sau ostilă teoriei platoniciene a ideilor, reținută chiar și față de învățăturile lui Aristotel, cu excepția a ceea ce privește dialectica și logica, privite ca un curs pregătitor

la teologie.54 Dar îndrăznesc să spun că ceea ce poate fi numit, poate prea modern, „critică literară" merită o atenţie deosebită.în acest domeniu multă vreme nu a avut egal în Bizanţ. Dar și pentru că cu siguranță va fi necesar să depunem toate eforturile pentru a răspunde la întrebarea, care până acum a fost cu greu pusă: în ce măsură Fotie este original și inovator, în ce măsură se încadrează în tradiție?

K. Ziegler a putut să scrie, în încheierea recenziei sale detaliate asupra Bibliotecii: „Mi se pare foarte plauzibil că de la sfârșitul Antichității până în epoca lui Fotie, în acest domeniu (critica literară) s-a păstrat tradiția Școlii. , care pentru noi nu se distinge, dar nu se întrerupe niciodată; Fotie a acceptat-o și a reînviat-o.”56 Desigur, în general acest lucru este adevărat, dar trebuie făcute unele precizări sau nuanțe, întrucât nici aici Fotie nu a fost legat de o singură tradiție. Mai ales este necesar să se țină cont de curiozitatea lui mereu deschisă, de adaptabilitatea sa constantă. Ultimul său editor, R. Henri, folosind exemplul celebrului

Codex 239, dedicat „Cititorului” lui Proclu,57 a arătat că Fotie, arată ceva de genul

54 A se vedea V. Τατακις, „Φώτιος ο μεγάλος ανθρωπιστής”, în: Κυρίλλω καί Μεθοδίω τόμος έόρτος, I (Θ εγάλος ανθρωπιστής, Κυρίλλω καί Μεθοδίω τόμος έόρτος, I (Θ εγάλος ανθρωπιστής), Κυρίλλω καί Μεθοδίω τόμος έόρτος, I (Θ εγάλος ανθρωπιστής, Θ εγάλος ανθρωπιστής), Toate indicațiile cu caracter istoric din această lucrare necesită verificare. Dar autorul oferă informații generale despre ideile filozofice ale lui Fotius. Tot el anunță acolo și viitoarea apariție a unei lucrări intitulate „Περί γενών καί ειδών στο Φώτιο” (bazată, presupun, pe Întrebarea 77 a lui Amphilochius, care tratează acest subiect); Nu știu nimic despre eliberarea ei.

55 Nu merită osteneala să citim scurta carte a lui G. Hartmann, Literarasthetik a lui Photius (Leipzig, 1929).

56 K. ZiEGLER, Photoios, col. 723.

57 Acest Cod este renumit și pentru faptul că i s-a dedicat o mare lucrare: A. Severyns, Recherches sur la Chrestomathie de Proclos. La începutul vol. I (p. 1-12), o privire de ansamblu asupra lui Fotie și a bibliotecii,

imitează și folosește acolo terminologia Proklovsky, care, indiferent ce spun ei, a fost mai puțin influențată de teoriile stilistice ale stoicilor decât de Teofrast; între timp, în alte locuri, Fotie va împrumuta mai mult din teoriile literare ale lui Dimitrie din Falernos, Dionisie din Halicarnas sau Hermogenes din Tars.58 Potrivit lui R. Jenkins, tocmai influența acestuia din urmă asupra lui Fotie a fost predominantă. El crede59 că în tradiția școlară bizantină au fost folosite constant patru manuale din primele secole ale erei noastre, ilustrate cu exemple extrase din epoca clasică: Apollonius Diskol și Herodian despre sintaxă și părți de vorbire, Hermogene din Tars despre categoriile de stil literar. și fundamentele criticii literare și Progymnas -ma-ta sau exerciții retorice ale lui Affonios din Antiohia. Și crede că judecățile pe care Fotie le face în „Biblioteca” sa sunt adesea „o aplicare mecanică a categoriilor literare preluate din Hermogenes”. Aceasta arată direcția în care ar trebui să meargă cercetarea. Așa cum „Lexiconul” trebuie să-și ia locul în marele curent al lexicografilor greco-bizantini, tot așa „Biblioteca” trebuie atribuită marii tradiții a stilisticii și parțial a retoricii. Trebuie precizat că rolul lui Fotie nu mai este o invenție, ci o nouă descoperire și o reînnoire a continuității; cu toate acestea, nu trebuie nega contribuția personalității sale educaționale, mai ales în ceea ce privește, după cum mi se pare, latura morală - o contribuție care vă permite să extindeți foarte mult câmpul de discuție. G. L. Kustas,60

după părerea mea puternic dependentă de E. Orth, Rhetorische Forschungen, I: Photiana (Leipzige, 1928), care trebuie citită cu grijă.

58 R. Henry, „Produs et le vocabulaire technique de Photius”, Revue belge de Philologie et d'Histoire 13 (1934) 615-627.

59 R. Jenkins, The Hellenistic Origins, 43 și 47 sq.

60 GL Kustas, „Critica literară a lui Photius. O definiție creștină a stilului”, Ελληνικά 17 (1962) 132-169 (cu bibliografie completă despre Photius ca scriitor și critic).

în ceea ce privește critica literară a lui Fotie ca definiție creștină a stilului, el ia în mod necesar stilul antic ca punct de plecare și arată că Fotie le cunoștea diferitele direcții și le combina adesea. Dar el insistă pe bună dreptate că cunoașterea eticii creștine (se poate vorbi aici despre umanismul creștin?) și supremația ei îl determină pe Fotie să o îmbine cu estetica și să stabilească o legătură strânsă între virtuțile literare, pe de o parte, și morale și virtuţi religioase, cu alta.

Poate că acesta este unul dintre motivele marelui succes pe care pare să-l fi avut „Biblioteca”.61 În orice caz, acest lucru îl readuce pe jiac la ideea pe care deja s-a încercat să o exprime: Photius întărește un nou – calm, moderat -. atitudine față de literatura păgână, dând totuși, bineînțeles, preferință literaturii creștine; aceasta corespunde epocii în care triumful Ortodoxiei a insuflat încredere și calm creștinilor; și, poate, acesta este și punctul de plecare al unui nou clasicism - clasicismul bizantin, fundamental creștin, dar dorind să nu respingă, ci, dimpotrivă, să folosească și să asimileze parțial elenismul secular, de acum înainte este deja sigur pentru sine. .

Mediu inteligent

Lexicul și Biblioteca sunt roadele lecturii îndelungate, cu care Fotie s-a ocupat în singurătate în timpul tinereții sale, fără intenția, cel puțin la început, de a le face publice și, în orice caz, fără nicio legătură cu vreo activitate didactică. Cu toate acestea, putem aminti că Toma, căruia i-a fost dedicată (cu toate acestea, data dedicării

61 A se vedea mai sus, nota. 45, precum şi A. Severyns, Recherches sur /i Chrestoma-thie de Proclos, de exemplu, 359 sq. („Coup d'œil sur l'histoire de la tradition manuscrite de la Bibliothèque principalement d'après le Codex 239”: o tradiţie care s-a complicat foarte repede datorită existenţei unor copii realizate aproape imediat), 382 („mare succes). cu savanţii bizantini secolele X -XP).

necunoscută) ediție a Lexiconului, numită οικείος μαθητής Photius. Această definiție este cuprinsă și în titlu, care, în forma în care o cunoaștem, nu îi aparține lui Fotie, iar epistola dedicată nu conține

nici această expresie, nici un înțeles asemănător, ci vorbește doar despre prietenia care îi leagă pe Fotie și Toma. , și a înclinației acestuia din urmă către literatură. Cu toate acestea, destul de devreme, în timpul vieții lui Fotie, s-a crezut că ar putea avea studenți. În ce sens trebuie înțeles acest lucru?

Răspunsul îl găsim într-un document remarcabil care a ieșit din condeiul lui Fotie însuși - marea sa scrisoare de justificare către Papa Nicolae I (858-867). Este cea mai bună sursă a noastră de informații despre direcția intelectuală și influența lui Fotie în perioada fericită a ακμή a vieții sale, care nu se mai referă la o existență relativ închisă în timpul antrenamentului, dar nu este încă asociată cu activitatea politică intensă a primului. patriarhat: să presupunem - sugerând, poate nesăbuit repere cronologice - între ambasada din 838 și urcarea pe tronul ecumenic în 858, într-o perioadă în care făcea o carieră strălucită la palat. Această scrisoare a fost scrisă în Aviusta sau septembrie 861.62 Ea intră în contextul negocierilor complexe care au avut loc între Constantinopol și Roma după depunerea lui Ignatie și aderarea la Patriarhia lui Fotie63, unde unul dintre episoadele principale a fost sinodul ținut la Constantinopol. , în Biserica Sfinților Apostoli, în primăvara anului 861, cu participarea legaților papali, care s-a încheiat cu condamnarea lui Ignatie. Când spre sfârșitul verii, după ce au fost soluționate alte chestiuni, legații s-au întors la Roma, unde în curând urmau să fie acuzați de abuz de putere, ambasadorii bizantini au mers și ei la Roma, ducând scrisori către papă de la împăratul Mihai al III-lea. iar de la Fotie. În lunga sa scrisoare, Fotie se străduiește,

62 PG102, col. 593-617. Analiză și datare: V. Grumel, Regestes, N° 469.

63 Aceste negocieri sunt bine studiate în F. Dvornik, Le schisme de Photius, histoire et légende (Paris, 1950); despre scrisoarea de achitare, vezi p. 145-146.

printre altele, pentru a-l convinge pe Nicolae I că a fost ridicat la patriarhie împotriva propriei sale voințe și că ar trebui mai degrabă să fie compătimit decât condamnat. Deci, el pictează o imagine a fostei sale vieți fericite și fructuoase, a cărei respingere forțată a fost dureroasă pentru el. Iată o încercare de traducere.64

„M-am despărțit de o viață liniștită, m-am despărțit de o pace plăcută, m-am despărțit de faimă (dacă cineva poate fi atașat de gloria lumească), am lăsat tăcerea pe care o iubesc, această comunicare pură și încântătoare cu cei dragi, această relație, liber de durere, de interes propriu și de reproș (...). Cum ar putea cineva să vadă fără să geme cum toate acestea se estompează în trecut? Când am stat acasă, m-am înecat în cea mai delicioasă dintre plăceri, văzând zelul studenților (τών μανθανόντων), râvna celor care puneau întrebări, entuziasmul celor care răspundeau: astfel se formează și se întărește facultatea de judecată în cei a căror odihnă rodnică (μαθηματικαί σχοΛαι) ascuțită mintea, cei pe care metodele „logice” (λογικαί

μέθοδοι) i-au pus pe calea adevărului, cei a căror minte este îndreptată de Sfintele Scripturi către evlavie, cel mai înalt rod al tuturor celorlalte studii. Căci tocmai o astfel de gazdă (χορός) a fost cea care a vizitat casa mea. Iar când am ieșit să merg, așa cum se întâmpla adesea, la curtea împăratului, ne-am despărțit înduioșător și m-am rugat să nu zăbovesc, întrucât aveam dreptul exclusiv să mă asigur că durata șederii mele în palat depinde numai de mine. . Iar când m-am întors, învățatul χορός, care era la ușa mea, s-a dus în întâmpinarea mea: unii, cărora virtuțile deosebite au dat mai multă îndrăzneală, mi-au reproșat că am încetinit atât de mult; alții s-au limitat la a mă saluta; în cele din urmă, alții au spus clar că mă așteaptă cu nerăbdare. Și în acest mediu nu era nici intriga, nici viclenie, nici invidie. Deci, cine dintre cei care au gustat o astfel de viață ar suporta de bunăvoie o revoluție în ea fără să scoată lamentări? Asta am plecat, asta e

64 PG 102, col. 597A-D.

plâns, asta m-a forțat privarea să vărs șiroaie de lacrimi și să mă îmbrac într-un văl de tristețe.

Desigur, nu suntem obligați să credem că Fotie a acceptat fără tragere de inimă patriarhie, unde talentele sale de mare om de stat și-au găsit o dezvoltare demnă. Dar această descriere a modului în care și-a petrecut zilele până în noiembrie-decembrie 858, în ciuda stilului său, este bogată în informații. Așadar, a fost un oficial de rang înalt la palat, obligat să se prezinte acolo des, însă, fără a se supune unui anumit program: într-adevăr, știm că, primind funcția de proto-asikrit, a ajuns la limita în promovare în birou. Restul timpului l-a petrecut acasă, printre cărțile sale, înconjurat de colegi, a căror companie îi dădea cea mai vie plăcere. Pe baza celor citite, putem spune că au alcătuit trei grupe și au fost repartizate pe trei niveluri: cele mai de succes în științe, capabile să răspundă la întrebările altora care s-au apropiat de Fotie și și-au putut permite să-i reproșeze că este. târziu când s-a întors de la palat; apoi cei care au pus întrebări și au căpătat cunoștințe, probabil mai tineri sau proaspăt sosiți, mai puțin prietenoși cu Fotie, care s-au limitat să-l întâmpine; în cele din urmă, noii veniți, care au învățat ascultând pe alții, fără a participa încă ei înșiși la conversație, care s-au arătat doar în tăcere arătând cu câtă nerăbdare așteptau întoarcerea lui Fotie. Toate împreună formau, după o expresie împrumutată din dicționarul Scolii antice, „cor”. Ar fi posibil, continuând comparația, să spunem că au fost ucenici (μαθηταί) ca Toma, căruia îi este dedicat Lexicul. Nimic nu indică faptul că erau elevi ai școlii - și cum ar putea proto-asikritis să susțină școala? Este ceva ca un cerc privat, un mediu intelectual sau o academie al cărei suflet este Fotie și al cărei sediu este casa lui: o imagine simplă și vie a celor care sunt la ușă așteaptă întoarcerea lui. Ce făceau?

Au vorbit, au întrebat, au răspuns. Adresându-se unui latin, pe care trebuie să-l fi considerat foarte ignorant și care, după cum știa, era prost dispus față de el, Fotie nu mai spune nimic despre aceasta: el sugerează că se ocupau și de științe laice, dar expresiile μαθηματικαί σχοΛαί și Λογικαί μέθοδοι sunt precauți și se grăbește să clarifice că aceasta a fost în primul rând o pregătire pentru percepția științelor religioase. Deși curiozitatea noastră nu este pe deplin satisfăcută, nu avem alte dovezi atât de vie ale cercurilor intelectuale din Constantinopol. Pentru a-i face o evaluare justă, trebuie să ne amintim că cazul a avut loc pe la mijlocul secolului al IX-lea.

Mărturia lui „Amphilochius”

Nu există niciun motiv să credem că vreuna dintre analizele critice care alcătuiesc „Biblioteca” au fost pregătite în acest cerc; Acest lucru este contrazis și de cronologia pe care am adoptat-o. Mai degrabă, aș sugera că faima care a venit lui Photius după publicarea acestei uriașe colecții literare a contribuit la nașterea acestei aparențe de academie. Dar, după cum se pare, întâlnim numeroase ecouri ale activității acestuia din urmă în Amphilochia.

Această lucrare este greu de folosit, deoarece încă nu există o ediție bună a ei[65] și nici studii bune despre ea.[66] În primul rând, ar fi necesar să se clarifice legăturile dintre cele două colecții de scrisori ale lui Fotie, pe de o parte, și Amfilohia,

65 Se regăsește în PG 101, unde ocupă aproape întreg volumul; dar încă nu se face o ediţie critică. {Vezi acum ediția scrisorilor și Amphilochia: B. Laourdas, LG Westerink (eds.), Photii patriarchae Constantinopolitani Epistulae et Amphilochia, voi. 1-6 (Leipzig, 1988-1988). — Notă, traducere}

66 Compoziție de Gergenröther reprodusă la începutul PG 101, col. 1-20 are un anumit merit; cea mai bună recenzie generală este încă cea a lui K. Ziegler, „Photios”, col. 727-632.

pe de altă parte, întrucât tradiția manuscrisă a ambelor, complexă și încă nedeslușită, arată că aici a avut loc contaminarea. Cu toate acestea, în ceea ce privește întrebarea care ne interesează, principalul lucru este suficient de clar. Această colecție de aproximativ trei sute de „întrebări” sau dificultăți, ci mai degrabă răspunsuri, pe care Fotie încearcă să le dea acestor întrebări, nu are nici un plan, nici vreo unitate de compunere: ea combină doar o serie de note sau mici tratate de dimensiuni foarte inegale. . , în diferite împrejurări și în diferite momente, scris de Fotie, căruia nu a vrut să-i lase prăpastia. La fel ca în „Bibliotecă” și „Lexicon”, el prefațează colecția cu o epistolă introductivă: este adresată mitropolitului Amfilohie al Cizicului. Și de data aceasta prefața amestecă din nou realitatea cu ficțiunea. Fotie declară că, în realizarea acestei colecții, îndeplinește cererea lui Amfilohie, care i-a cerut să culeagă și să rescrie complet permisiunile pe care le-a

dat în diferite ocazii la întrebări dificile care i-au fost adresate și a căror expunere Amfilohie a auzit-o parțial de la Fotie. cu propriile urechi. Se preface că cedează acestei cereri, în ciuda a tot ceea ce l-ar putea opri: vârsta deja înaintată și mai ales dificultățile actuale, pentru că acum a venit vremea testării pentru el. Într-adevăr, după părerea mea, pare fără îndoială că alcătuirea colecției datează din vremea primei depuneri a lui Fotie, adică din anii care au urmat toamnei lui 867, și chiar din primii ani, deoarece în ea se pot găsi mai multe aluzii la condițiile dure de viață impuse patriarhului - și nu mi se pare că Vasile I l-a ținut multă vreme în dizgrație pe Fotie - și, în orice caz, nu a fost în momentul în care împăratul i-a încredințat-o. cu educaţia copiilor săi.67 aş prefera să iau

67 F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode, 236, admite că nu avem date sigure cu privire la data reconcilierii lui Vasile I cu Fotie, dar consideră că „aceasta nu s-ar fi putut întâmpla mai târziu de 873”. suedez

„Amphilochia” la perioada 868-872, și mai aproape de prima dată.

Dar, așa cum „Biblioteca” nu a fost alcătuită în timpul ambasadei, la fel „Amphilochia” nu a fost scrisă în anii de proces, cu excepția unei serii de numere. Oare unele părți datează din timpul primei patriarhii? Acest lucru pare puțin probabil, dar este imposibil să răspundem cu certitudine la această întrebare. Pe de altă parte, multe expresii relevă o legătură cu acele studii pe care Fotie le-a condus până în 858. La sfârșitul întrebării 77, despre gen și specie, el amintește că a studiat acest subiect cu mai multă atenție chiar și în momentul în care s-a dedat la διαλεκτικαι μελξται. .68 Întrebările 137-147, adresate lui „Amphilochius, care a cerut pe scurt și clar să expună cele zece categorii”, constituie un mic tratat despre învățăturile lui Aristotel, introdus neschimbat în Amphilochia. În Întrebarea 78, dedicată celui de-al doilea cuvânt al lui Grigorie de Nazianz despre Fiul, Fotie îl invită pe Amfilohie să-și amintească că el expusese deja acest subiect ascultătorilor săi – dintre care Amfilohie nu a fost ultimul – în timpul „exercițiilor dialectice comune”, 69. și reamintește destinatarului că după aceea a compus un mic tratat, ος κατά τάς διαλεκτικές πάλαι παρρησιάζεται διατριβάς.70 Fotie numește studii,

informații despre acest episod ar trebui căutate de la succesorul lui Teofan, Th. Cont., 276-277 (V, 44), care descrie educația copiilor imperiali încredințată lui Fotie de Vasile I: ίδων απέδειξε παιδευτήν και διδάσκαλον. Alte surse, mai puțin sigure, precizează că acest loc (διατριβή) era situat în Magnavra. Dar F. Fuchs, Die hõheren Schulen, 21 de ani, a făcut o greșeală când a vorbit în această privință despre „Școala din Magnavra”, unde se presupune că Fotie predă public: este vorba doar de predarea tinerilor prinți.

68 PG 101, col. 489A: pentru dialectica studiului nostru.

69 PG 101, col. 496A: niciodată împotriva circumstanțelor dialectice ale metodelor locale de dezvoltare a acestor extreme.

70 PG 101, col. 501B.

exerciții sau conversații „dialectice”,71 tocmai ceea ce descrie el în epistola sa către Papa Nicolae. Amphilochius a fost unul dintre membrii cercului său și unul dintre cei proeminenți. Fotie se numește de fapt pe sine în relație cu el διδάσκαλος,72 și aici, ne amintim, ar trebui să se înțeleagă relația dintre profesor și elev, și nu profesor și elev.

Astfel, „Amphilochia”, printre altele, ne-a păstrat rămășițele și imaginea lucrărilor și activităților lui Fotie în acea perioadă a vieții sale, când își îndeplinea atribuțiile în palat, și era și pentru un grup de prieteni și în același timp elevii ceva ca un profesor în munca mentală, un lider sau inspirație. Apoi s-a întâmplat să facă rapoarte înaintea acestui χορός, pe care le-a notat într-o formă mai mult sau mai puțin completă. El le-a păstrat, iar măcar unele dintre ele sunt reproduse într-o nouă operă, a cărei sarcină, desigur, a fost tocmai să le culege și să le transmită posterității. Ceea ce atrage atenția în aceste circumstanțe este numărul mic de întrebări referitoare la subiecte laice - mai puțin de o duzină. Ele sunt împărțite în două grupe. Se atinge tot felul de lucruri amestecate: folosirea pleonastică a lui είμί (Întrebarea 106, adresată lui Leu Filosoful); datele în care cade începutul anului (Întrebarea 134); luni noi, kalende, iduri și none (Întrebarea 242); piatră magnetică (Întrebarea 131); numărul de sibile (Întrebarea 150); motivul pentru care poeții dau cornul Amaltheei în mâinile lui Hercule (Întrebarea 107). Un alt grup tratează subiecte filozofice: genul și speciile la întrebarea 77, categoriile lui Aristotel la întrebările 137-147. Singurii autori laici cărora li s-a acordat un spațiu semnificativ73 sunt

71 Poate în contrast cu σχολαζούσας μελετάς τοϊς ίερω-τάτοις ήμών δόγμασι, unde a fost prezent și Amfilochie (Întrebarea 24: PG 101, col. 189AB).

72 Întrebarea 23: PG 101, col. 173b.

73 Iulian Apostatul este discutat la Întrebarea 101, din care aflăm că Fotie a scris despre Iulian: PG 101, col. 617A și 633B.

este Platon și Aristotel.74 Despre Platon și despre teoria ideilor, judecata lui Fotie este dură.75 El este mai favorabil lui Aristotel, care „a condus Grecia în admirație” și este util și pentru creștini.76 Dar peste tot învățătura religioasă este exaltată. , iar învățătura lumească este diminuată și uneori în termeni mai grosolan decât ne-am

putea aștepta: „Muzele nobile care ne aparțin [creștinilor] sunt la fel de diferite de muzele elene, pe cât naturile libere diferă de naturile servile, iar adevărul de eroare.”77

Deci, este necesar să vorbim despre evoluție în Fotius? Desigur, cititorul are această impresie când trece de la „Bibliotecă” la „Amphilochia”. Tânărul Photius în anii săi de studiu i se pare pătruns de acel elenism laic, în care, fără îndoială, a manifestat (totuși, ca orice altceva) un aprins interes. Maturul Photius îi arată aproape exclusiv chipul unui creștin, absorbit de religia și credința sa. Dar această persoană nu a fost întotdeauna așa? Exercițiile sale mentale, setea de cunoaștere au dus vreodată la un alt final? „Învățarea externă” a fost vreodată pentru el altceva decât προπαιδεία? Dacă nu ne înșelim, dacă Amphilochia, în partea lor cea mai semnificativă, ne prezintă într-adevăr o imagine a lui Fotie, în vârstă de patruzeci de ani, atunci trebuie să revenim la

74 Fotie face aluzie la celelalte scrieri ale sale despre Aristotel în Întrebările 138 (PG 101, col. 773C) și 141 (col. 796A).

75 Pe lângă întrebarea 77, a se vedea, de exemplu, întrebarea 86, care menționează τα πλατωτικά γοητεύματα (PG 101, col. 557C); Întrebarea 87, unde πλατωνικώτε-Qov este opus lui εύσεβέστερον (col. 560A), etc.

76 Întrebarea 77 (PG 101, col. 488D): ο αύτού σοφίας έπιστρέψας. Poate o dovadă atât a activității filozofice a cercului Fotiyev, cât și a locului pe care Aristotel l-a ocupat în el^ se găsește într-un mic tratat „Perio Χρόνου”, înscris cu numele lui Zaharia, Mitropolitul Calcedonului, care a fost publicat și comentat de K. Œhler, „Zacharias von Chalkedon über die Zeit”, BZ 50 (1957) 31-38.

77 PG 101, col. 641C.

ceea ce am spus la început: în cele din urmă, este un om de credință care prevalează în el. Un om de credință este și un om al Bisericii: va ajunge pe tronul patriarhal și acolo se va realiza pe deplin pe sine. Dar aici o lăsăm.

Din judecățile contemporanilor au ajuns până la noi aproape exclusiv cele aparținând susținătorilor lui Ignatie. Cu toate acestea, nu trebuie neglijate: chiar și cu parțialitatea lor, sunt de interes. Și în primul rând, trebuie să ne întoarcem la cel în care Fotie își descrie dușmanul, biograful însuși Patriarhul Ignatie, Nikita David,78 - este un adevărat portret moral și iată traducerea lui: Constantinopol. Acest Fotie nu era de origine joasă și obscură, ci, dimpotrivă, dintr-o familie nobilă și faimoasă și era considerat demn de respect pentru cunoașterea și înțelegerea sa asupra lucrurilor acestei lumi. Gramatica și poezia, retorica și filozofia, chiar și medicina și aproape toată învățământul lumesc, el a înțeles în așa fel încât, după cum credeau ei, nu numai că a depășit toți oamenii din vremea lui, dar putea concura cu cei din vechime. Totul s-a îmbinat în

el: talente naturale, ardoare și bogăție, datorită cărora i-au adunat toate cărțile și, mai ales, dragostea pentru faimă, care l-a făcut să cheltuiască pentru lectură.

78 Viața lui Ignatie publicată în PG 105, col. 488-581; portretul lui Photius este în col. 509. Pentru autor și întrebarea dacă Niketas David, episcopul Dadibrei, diferă sau nu de Nicetas Paphlagon, vezi din recent publicat H.-G. Vesk, Kirche, 548 mp. (Nikita Paflagon) și 565 mp. (Nikita David, autoarea Vieții lui Ignatie); articol de J. Darrouzòs în RÉB 18 (1960) 126-127 (distingând Nicetas lui David, Nicetas din Bizanț și Nicetas din Paflagon); F. Halkin în AB 80 (1962) 174 (nu exprimă clar, dar tinde să-i atribuie lui David paternitatea Vieții lui Nikita, diferită de Paphlagon); și mai ales RJH Jenkins, A note on Nicetas David Paphlagôn and the Vita Ignatii, DOP 19 (1965) 241-247 „orator” pentru că a fost profesor, și „filozof” ca asetic intelectual, dar niciodată episcop de Dadibra).

zi și noapte. Și de vreme ce, vai, trebuia să ajungă la Biserică, s-a dedicat cu râvnă studiului lucrărilor în cauză. Pentru a putea vorbi ca Teologul [Grigorie de Nazianz], el nu cunoștea ignoranța – lucru nedemn de învățarea lui. Căci n-a vrut să ia în seamă că „dacă vrea cineva să fie înțelept în lumea aceasta, să se facă nebun ca să fie înțelept”. El nu a ales calea smereniei, care duce cu credincioșie la harul lui Dumnezeu și la adevărata înțelepciune; nu a fost de acord să se întoarcă și să devină ca un copil, a cărui împărăție a lui Dumnezeu este, după cuvântul Domnului; nici nu a vrut să-și cultive sufletul și să-și formeze spiritul prin supunere deplină, așa cum vrea Domnul, și prin purtare smerită, străină de onorurile deșarte, pentru ca prin impasibilitate să ajungă la acea piatră care este Hristos și să pună peste el un temelia de nezdruncinat al credinței, și că prin fapte bune să se facă o locuință a înțelepciunii. Nu, acestea nu erau gândurile acestui înțelept, era departe de asta și nimic din toate acestea nu i-a intrat în minte. Pe pământ putrezit și pe nisip – pe învățătura lumească, pe mica deșertăciune a cunoașterii necălăuzite de Hristos – și-a întemeiat inima și mintea. Lăudându-se cu laudele goale și cu aplauze ale oamenilor, îmbătat cu deșertăciunea goală, a căzut în mândrie, care este vrăjmășie împotriva lui Dumnezeu, care l-a instruit la orice faptă rea și la orice prilej de ispită.

Cu toată precauția cerută de prejudecata pătimașă a ignațianului și de incompatibilitatea dintre spiritul monahal de care era impregnat Nikita și spiritul epocii care l-a inspirat pe Fotie, această judecată este remarcabilă prin claritatea ei. Pentru noi, Fotie este atât o personalitate remarcabilă, cât și un martor al timpului său. Să repetăm încă o dată că în oficiile imperiale și în patriarhie a făcut carieră de administrator și om de stat major. Nu a fost profesor, nu a ținut catedra, nu a avut nicio legătură cu reforma lui Varda, precum și cu imaginara Academie patriarhală. Dar a folosit cu bucurie acele influenţe şi

autoritatea pe care mintea și învățarea i-au câștigat-o - într-un cerc privat de prieteni și studenți, care era ceva ca o academie de acasă, prin nenumărate sfaturi care i-au umplut corespondența și Amphilochia. Este un realist, îndreptat către acțiune, foarte iubitor de sine și nu egoist; probabil mândru și dominator. Își folosește facultățile mentale extraordinare fără a lăsa nimic să se irosească. Nu există nimic de revoluționar în el, nici măcar de reformator: în domeniul credinței el este un adversar al tuturor ereziilor; în domeniul moralității - un tradiționalist și, mai degrabă, un puritan; la fel, în domeniul limbajului, el este un susținător al Aticismului. În ceea ce privește problema relației dintre secular și religios, între ceea ce ține de credința bazată pe Revelație și ceea ce este în afara ei, inclusiv elenismul antic, ar fi mai corect să spunem că această întrebare nu se pune deloc. . Umanist adevărat? Are o mare curiozitate de umanist și o sete de cunoaștere, în slujba căreia își pune talentele de neegalat; dar nu mi se pare că avea lărgimea minții, îngăduința generoasă, toleranța unui umanist. Omul Renașterii? Mult mai puțin decât Ioan Gramaticanul sau, mai ales, Leon Matematicianul - căci Fotie nu era scutit de prejudecățile mediului și ale epocii sale. Voi spune că nu mai aparține renașterii, pentru că pe vremea lui educația a încetat să mai fie un fenomen surprinzător și nou. Prefer să văd în el pe inițiatorul clasicismului bizantin, în măsura în care acesta din urmă reprezintă în adâncul creștinismului, pe de o parte, cultura, iar pe de altă parte, etica, a cărei expresie nu este lipsită de măreție, găsim în frumosul mesaj al lui Fotie către Boris al Bulgariei.

Cap Vili

Arefa Patra

Deși Photius, privit de la distanță, este o persoană înaintea tuturor, cunoaștem cel puțin numele multor alți indivizi a căror educație este lăudată de sursele contemporane, dar de obicei nu știm nimic mai mult despre ei. Cine a fost, de exemplu, din acest punct de vedere, dromul logotetul Ioan Hagiopolitus, numit πάνυ λόγιος?1 primii împărați ai marii dinastii macedonene, Vasile I și Leon al VI-lea, în domeniul educației, activitatea nu a fost la fel de mare ca în alte zone. Dar ce a fost? Chiar dacă s-ar putea să nu fi fost de așteptat la asta

1 . Cont., 353,1.13 (Cartea a VI-a).

2 Vorbim despre acea rudă înstărită a lui Mihail al III-lea și a Cezarului Varda, căreia decanul mănăstirii Sfântul Diomede îi recomandă tânărului țăran Vasile la sosirea acestuia din urmă la Constantinopol: Ibid., 224, 1. 20 sq. (Cartea a V-a).

Vasili I, ținând cont de originea sa - a învățat să scrie pe când era deja pe tron - a avut multe idei proprii pe acest subiect, apoi

anturajul său, începând cu Fotie, a putut să i le inspire. Dar nici Genesius din ultima carte din „Istoria”, atât de părtinitoare favorabilă lui Vasile I, nici Constantin al VII-lea în Viața bunicului său, care constituie cartea a V-a a succesorului lui Teofan și, în plus, constă în laude excesive, nu fac ca cel mai mic indiciu al oricăror fapte exacte.privind școli sau educație. Desigur, Porfirogenic declară că Vasile, mereu ocupat cu cele mai importante treburi ale statului, și-a găsit timp să încline o ureche atentă la παιδεύματα, precum și pentru exerciții de scriere și că îi plăcea să studieze biografiile marilor generali și împărați pentru a imitați-i sau să discutați cu oameni evlavioși care s-au lepădat de lume;3 dar nu este nimic aici

al 3-lea . Cont., 314 mp. (Cartea a V-a, § 72). În acest sens, voi semnala o dificultate la care nu pot găsi o soluție. Vizavi de epigramă AP VII, 429 (înscrisă cu numele lui Alceu din Mitilene: conform epitafului, constând doar din litera phi înscrisă de două ori, numele defunctului era Φειδίς-Φιδίς) mâna a doua din R scria: τούτο το επίγραμμα ό Κεφαλάς π ροεβά-Λετο έν τή σχολή τής νέας έκκλησίας έπί τού μακαρίου Γουργρίου Γουραγούστορίστορίας έκλησίας F. Dübner, I, 469, comentează astfel: „Id est, Carmen aenigmatice scriptum aliis solvendum proposait tanquam ζήτημα praeside Gregorio magistro, a qua idem e lapide descriptum accepisse videtur”; a H. Stadtmüller (ed.), Anthologia Graeca epigrammatum Palatina cum Planudea, I-III (Lipsiae, 1894-1906) II, 298, astfel: „Carmen aenigmatice scriptum a Cephala in schola grammaticorum paraeside Gregorio magistro tractatum esse docet”. Pentru noi, aici este importantă menționea σχολή τής νέας έκκλησίας. F. Fuchs, Die hoheren Schulen, 19 ani, crede că Vasile I a înființat o școală la biserica din Nea, care era condusă de μαΐστωρ Grigore și unde Kefala era profesor. A sugera așa ceva, după părerea mea, înseamnă a merge prea departe. Nu cunosc nicio altă mențiune despre o școală la Nea care datează din vremea lui Vasile I, a cărei existență, ceea ce mi se pare foarte îndoielnic, ar fi trebuit în orice caz să fie foarte scurtă: acolo clericii. a templului lui Nea, pe care îl vom întâlni în capitolul următor printre corespondenții profesorilor anonimi.

pe lângă faptul cu totul banal că la vremea aceea abia învățase să folosească pixul; iar dacă Biografia, care povestește în detaliu despre măsurile luate de Vasile în favoarea instituțiilor caritabile, sau despre clădirile sale în scopuri laice și religioase, nu spune un cuvânt despre instituțiile de învățământ, biblioteci, științe, burse, atunci aceasta este pentru că nu era nimic de spus despre ei .

Despre Leon al VI-lea știm că Fotie i-a fost profesor, ca și frații săi, * 4 dar nu știm nici condițiile, nici durata acestei învățături și vedem că elevul, abia urcat pe tron, a poruncit ca Sfânta Sofia, greșelile fostului său profesor, care a devenit din nou patriarh și l-a trimis în exil.5 Cu toate acestea, Leului i s-a acordat titlul de σοφός; nu era doar caligraf6, ci şi

trebuia să le dea „nepoților” lor dacă această școală exista la acea vreme.

4 Din Constantin al VII-lea, din Th. Cont., 276,1. 17 mp (Cartea a V-a): Vasile I îl venera pe Fotie (ο σοφώτατος Φώτιος) pentru marea sa învățătură și meritele sale și, deși a fost silit să-l lipsească de scaunul său patriarhal, nu a cruțat nimic pentru a-l consola; i-a dat sferturi (διατριβή) în palat și l-a făcut παιδευτής καί διδάσκαλος dintre copiii săi. Pentru data, vezi capitolul anterior, p. 297-298. Este clar că ceea ce vorbește aici Constantin al VII-lea nu s-ar fi putut întâmpla chiar de la prima dată a „rușinei” în care a căzut Fotie, dar acest text, susținut de alte dovezi indirecte, vrea să ne asigure că această rușine nu a fost de lungă durată, nici puternică. Altfel, va fi sub Leon al VI-lea. Când se vorbește despre anii de studiu ai acestuia din urmă, se face întotdeauna referire la A. Vogt, „La jeunesse de Léon VI le Sage”, RH 174 (1934) 389-428 (în special 403-411: „L'étudiant”); trebuie spus că multe iluzii vechi ocupă prea mult spațiu în ea.

al 5-lea . Cont., 354,1,1 mp. (cartea VI); locul de exil unde Fotie dispare pentru noi: Această a patra carte a succesorului lui Teofan, dedicată lui Leon al VI-lea, este atât de săracă și mediocră ca conținut, încât nu se poate trage din ea nicio concluzie despre faptul că nu spune un cuvânt despre educația lui Leon sau despre studiile sale în acest domeniu.

6 Această poveste ușor îndoielnică, despre care se menționează constant, se găsește în Viața lui Blasius a amoriților: sfântul care a venit la palat să-l întâlnească pe împărat nu-l recunoaște într-o persoană,

scriitor și retor; pe lângă lucrările din domeniul legislației și strategiei, care, însă, îi aparțin doar într-o parte nesemnificativă, a scris discursuri, omilie, imnuri religioase. Adevărat, judecând după lucrările sale, așa cum a notat deja A. Vogt, „nu pare să cunoască literatura veche”: o înclinație personală sau rezultatul educației primite de la Fotius? De asemenea, este adevărat că nu a dat legi privind educația. Cu toate acestea, este de remarcat că în a doua generație dinastia macedoneană de origine joasă produce o persoană atât de educată precum Leon al VI-lea, în așteptarea sosirii în generația următoare a unui erudit încoronat, precum Constantin al VII-lea. Aceasta este o dovadă a importanței acordate educației în Bizanț și la curte.

Oricum ar fi, știm mult mai puține despre instituții și despre nivelul mediu de cunoștințe sau studii decât despre niște indivizi excepționali. Ieri a fost Fotie. Acum este Arefa.

Caracteristici cheie

Arefa s-a născut la Patras, nu se știe în ce an, pe la mijlocul secolului al IX-lea sau puțin mai târziu.7 Nu știm nimic despre creșterea și educația sa. A venit la Constantinopol, dar nu știm ce a făcut acolo în prima parte a vieții sale. În 888 trebuie să fi fost

încă laic: nota din manuscrisul transcris pentru el în acel an este Euclid Bodleian, numindu-l pur și simplu Αρέθας Πατρεύς. Nu se știe exact când a fost hirotonit: el este numit διάκονος într-un manuscris al lui Platon din 895 și, de asemenea, în lista lui Aristotel,

angajat în caligrafie, până când observă că poartă pantofi violet: 25) 666D-E). Vezi H. Grégoire (Byz 4 (1927-1928) 806).

7 F. Diekamp, Analecta Patristica, 230-236, încercând să clarifice cronologia vieții Arethei, ajunge la concluzia că nașterea sa ar trebui datată nu mai târziu de 860.

datată probabil în jurul anului 900. Numirea sa în scaunul arhiepiscopal al Cezareei din Capadocia, primul în ierarhia celor din subordinea Constantinopolului, are loc în primii ani ai secolului al X-lea, în 902 sau 903.8 Data morții sale este necunoscută. ; era încă în viață în aprilie 932, conform unei note dintr-un manuscris de la Moscova, despre care se va discuta mai jos.9

8 În jurul anului 902, potrivit H.-G. Vescus, Kirche, 591-594, vezi 591. După R. Jenkins, Byzantium, 220, Scaunul Cezareei trebuie să fi fost eliberat în 903, după moartea lui Stylianus, iar acolo a fost numit Arethas.

9 Potrivit lui H.-G. Vesk, Kirche, 593, η. 3, a murit abia după decembrie 944 sau ianuarie 945 (căderea lui Romanus Lecapenus, începutul domniei independente a lui Constantin al VII-lea). Această datare pare a fi foarte târziu și ar forța o schimbare semnificativă a datei general acceptate pentru nașterea Arethei (Beck: „nicht sehr lange nach 850”). Dar principalul este că opinia lui Beck se bazează pe o scrisoare adresată lui Constantin al VII-lea; Beck nu are nicio îndoială că Aretha este autorul ei, după atribuții propuse independent de S. Lameros (în Νέος Ἑλληνομνήμον 13 (1916-1917) 205-210) și F. Diekamp, Analecta Patristica, 230-236. Dar titlul acestei scrisori, păstrat în Baroce, gr. 131 (sec. XIV) relatează doar că a fost scrisă de un anume πρωτόθρονος, a cărui vârstă înaintată îl va obliga în curând să părăsească amvonul. Cu toate acestea, J. Darrouzès, Épistoliers byzantins, 92, η. 44, a remarcat deja – pe bună dreptate în opinia mea – că „din multe motive este improbabil ca în jurul anului 933 [data la care a subliniat Darruzes prin faptul că ultima mențiune existentă despre Aretha printre cei vii se referă la 932] Arefa a abordat acest lucru. scrisoare către Constantin, care în acel moment nu avea putere să se opună hotărârii sinodale. Așadar, ar fi necesar, așa cum face Beck, să amânăm data scrierii scrisorii, cel puțin până la începutul singurei domnii a lui Constantin al VII-lea, ceea ce provoacă dificultatea cronologică pe care am menționat-o. Westerink a republicat o scrisoare către Constantin al VII-lea (LG Westerink, Arethae scripta minora, II, Nθ 83), fără a comenta atribuirea acesteia lui Aretha, deși afirmă: „senem leonem, aegrotantem sane et debilitatum, ex ungue tamen agnoscere”. Se spune uneori că Aretha era încă în viață în 939, deoarece această dată se găsește pe manuscrisul Paris, gr. 781, al cărui scrib este Stylian, adică același scrib ca manuscrisul copiat

pentru Aretha, datat 932. Dar pe ultima pagină a acestui manuscris este un colofon, ceea ce indică faptul că Stylian a terminat de scris în ianuarie 939, contra unei taxe de 7 nomisme, pentru protospafarius Kalokir: deci, nu are nimic de-a face cu Aretha. Iată textul acestei note:

Această viață lungă s-a petrecut mai ales în Constantinopol, unde, chiar și după ce a fost numit în Cezareea, Arefu și-a returnat din nou rangul πρωτόθρονος ca primă persoană în Sinod. Cu toate acestea, este în multe privințe puțin cunoscut. Așa cum în legătură cu Fotie conflictul cu Ignatie și cu Roma este cel mai studiat, tot așa și în ceea ce privește Aretha, problema participării sale la marea ceartă, care, o jumătate de secol mai târziu, ocupă un loc similar în istoria internă a Bizanțul și Biserica sa - în cazul tetragamiei cauzate de nașterea moștenitorului Leon al VI-lea în septembrie 905

Cu această ocazie, unul dintre cei mai buni experți ai acestei perioade, R. Jenkins10, a schițat un portret nemăgulitor al Arethei, care depășește șablonul obișnuit: o persoană nesăbuită, fără inimă și fără scrupule, dureros de ambițioasă; prieten infidel și dușman răzbunător - politician fără principii; fotian dintre cei mai convinși de tradiție și educație, a fost acuzat de impietate în jurul anului 900 și dus la o curte ecleziastică sub președinția lui Ignațian Euthymius; achitat, dar pe lângă el de furie, îl roagă pe prietenul său Nicolae Misticul, când devine patriarh în martie 901, să-l răzbune; Nicolae se sustrage, Areta se transformă imediat în dușmanul său și, numit în Cezareea ca fotian, se răzgândește și trece la ignateni, conduși de Euthymius; de ceva vreme scapă de el, trimițându-l în misiune în Hellas, dar se întoarce repede la Constantinopol, unde conduce atacurile asupra lui Leon al VI-lea în cazul tetragamiei ; apoi, după ce Nicolae Misticul a fost expulzat în februarie 907 pentru că a refuzat să aprobe

I ... I moned byzantines of the Ioannuarian Ivian Ib of the Kingdom of the Ianic of the Ianic Constantin of Porphyrogenite Stefanos and Constantine of the Epiphany I and the Philosopher Kings of the Kings. Стертое окончание перед строкой 3 — probabil, felicitări.

10 R. Jenkins, Bizanț, 219 sq., глава 16 („Al patrulea marnage”), особенная большой чтобы на переписке Arefы.

a patra căsătorie, Aretha, până atunci oponent implacabil al acestei căsătorii, devine susținătoarea acesteia... Un tablou cu adevărat ciudat, în care nu lipsesc contradicțiile și ambiguitățile.

După cum spuneam, nu știm nimic despre educația sa: opinia stabilită că a fost un student al lui Fotie nu are nicio bază și pare a fi printre cele mai puțin plauzibile din diverse motive, inclusiv cronologice. La

fel de puțin fundamentată, după părerea mea, este și ideea că el însuși a fost profesor. Se bazează mai ales pe o frază din Viața lui Euthymius, al cărui autor anonim îi declară lui Leon al VI-lea, în numele lui Aretha însuși, că Nikita Paphla Mesagerul sau Filosoful11 a fost elevul său? v.12 Dar s-a spus deja că μαθητής nu indică neapărat relația dintre profesor și elev în școală. Adevărat, începând cu S. Kougeas13, în același sens se referă la mărturia scrisorilor lui Aretha către Nikita14, care în acest caz se dovedește a fi singurul cunoscut dintre „ucenicii” săi. Într-adevăr, într-o scrisoare adresată lui Νικήτῳ σχολαστικῳ, în care este criticat modul în care acesta din urmă a compus lauda Sfântului Grigorie Teologul, Aretha se definește în relație cu corespondentul său

11   Vezi mai sus, capitolul anterior, cca. 78.

12   Vezi R Karlin-Hayter în Byz 25-27 (1955-1957) 114.1. 12, iar în general în ceea ce privește cap. XVI Viața Eufemiei, cu privire la Nikita, note ale editorului pe râu. 169 mp

13   Σ. Κουγεας, ὉΚαισαρείας Ἀρέθας. Această lucrare, a cărei intenție este anunțată în subtitlul: „Despre istoria primei renașteri a literaturii grecești în Bizanț”, este remarcabilă pentru vremea ei și rămâne singura dedicată Arethei. Despre „Aref profesorul”, vezi p. 26, cu trimiteri în paragraful 3 la o scrisoare adresată lui Aref Nikita.

14   De acum înainte ar trebui consultate în LG Westerink, Arethae scripta minora, I. Datorită bunăvoinței autorului, am putut consulta manuscrisul volumului II. Această lucrare excelentă, facilitând foarte mult studiul lucrărilor Arethei, va face un mare pas înainte în cunoașterea noastră despre sine și despre rolul pe care l-a jucat.

ca despre μαιευσάμενος υμάς:15 dar aceasta este doar o imagine, și una banală. Este imposibil să extragem mai multe argumente din titlul unui mic tratat teologic, care, de altfel, se consideră a fi scris mai târziu decât tratatul în sine, care conține apelul Nikita către egumenul Pavel, de unde se poate observa că acesta din urmă îl privea pe Arefu. ca διδάσκαλος lui Nikita și unde Nikita reproduce acest termen în expresia το προς τον διδάσκαλον φιλτρον.”. Nikita s-a atașat multă vreme de Arefa prin comunicare spirituală, poate prin studii comune, tot ca elev apreciativ și respectuos și, în sfârșit, ca prieten. Nimic nu ne obligă să spunem că a urmat un curs de instruire publică cu Arefa, despre care nu mai știm nimic, așa cum nu cunoaștem niciun alt elev din Arefa.

15   LG Westerink, Arethae scripta minora, I, 270, 1. 33. Lucrarea pe care Aretha o critică este publicată în PG 105, col. 439-488, în versiunea latină a Kombethis (text grecesc nepublicat? Vezi BHG3, nr. 725). În alte trei scrisori referitoare la problema tetragamiei, care sunt abordate de Aretha Νικήτα σχολαστικά) (LG Westerink, Arethae scripta minora, I, nr. 45, 46, 47), nu am găsit expresii demne de atenție.

16 LG Westerink, Arethae scripta minora, I, 340, 1. 2-3. Următoarele cuvinte, ούπω τέλεον τή παρακοή ήχρειωμένον, l-au făcut pe editor să creadă că titlul, dacă îi aparține cu adevărat Arethei, a fost scris mai târziu decât tratatul.

17 O scrisoare care conține mari laude la adresa lui Arefe, pe care Nikita refuză să-l părăsească în timp ce se luptă singur, pare să fi fost scrisă în jurul Crăciunului 906, potrivit Westerink, care a republicat-o printre alte scrisori ale lui Nikita (LG Westerink, Arethae scripta minora, II , Anexă, nr.86; vezi și Introducerea sa).

Arefa - Editor și comentator: Opere filozofice

Pe de altă parte, avem multe dovezi „codicologice” ale interesului lui Arefa pentru un număr mare de lucrări, iar această latură a activității sale de om de știință este, în ultimă instanță, cea mai studiată18, deși în multe cazuri, rezultatele cercetării rămân nesigure. Există tentația de a încerca să despărțim editorul, adică cel care a comandat, a regizat și a verificat munca copiștilor, și comentatorul. De fapt, ele sunt de nedespărțit: Arefa a folosit ambele maniere, ocupându-se de mulți autori și lucrări și, de foarte multe ori, în marginea unei copii care tocmai fusese făcută la comanda sa, și-a notat observațiile cu propria sa mână. Pentru a încerca să vă determinați poziția în acest vast domeniu de cercetare, în care munca tocmai a început, este mai bine să organizați recenzia pe autor sau pe gen. Luați în considerare mai întâi filozofii.

Să revenim aici la secolele precedente. Filosofia, așa cum am văzut, nu a dispărut niciodată, ca să spunem așa, din programele educaționale, dacă ne bazăm pe sursele noastre, și a fost întotdeauna privită drept coroana έξω σοφία. Dar pentru

18 Despre lucrările lui Aretha ca filolog și umanist sunt următoarele lucrări epocale: E. Maass, „Observationes paleographicae”; lucrarea deja menționată Σ. Κουγεας, ὉΚαισαρείας Ἀρεθας, 97 mp; H. Bidez, Aréthas de Cesaree; Pagini Arefa în A. Severyns, Recherches sur la Chrestomathie de Proclos, 1.279 sq.; E. Zardini, „Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta”. Autorul ultimei lucrări prezentate la Facultatea de Filologie și Filosofie a Università Cattolica del Sacro Cuore din Milano, în anul universitar 1956-1957, o teză de manuscris intitulată „Cultura ed umanesimo di Areta di Cesarea”, despre care conducătorul ei. și referent prof. A. Pertusi m-a informat cu amabilitate; Profit de această ocazie pentru a-i exprima aici, lui, precum și autorului însuși, recunoștința mea. In aprox. 1 la p. 671 din raportul său făcut la München, E. Zar-dini anunță publicarea viitoare în Levit a unui text mai complet, însoțit de note exhaustive; se pare că nu a apărut niciodată.

din această epocă, nu este ușor să recunoaștem dacă și în ce măsură aceste programe corespundeau realității practice, sau dacă erau complet formale și mărturiseau o tradiție care a continuat să existe, care încă impune respect, dar s-a secat deja. Tradiția platoniciană, tradiția aristotelică, tradiția neoplatonistă - numele de familie fiind fundamental ambiguu, în sensul că neoplatonismul nu este o continuare doar a platonismului, și acoperă învățăturile de diverse origini cu un văl de dogmă, care le face, așa cum s-a spus deja, să intre în istoria religiilor nu mai puțin decât în istoria filosofiei: există atât de multe probleme aici încât, în raport cu elenismul medieval, este imposibil să contribui la rezolvarea lor prin simpla contrastare cu platonismul și aristotelismul, deoarece ele. nu vă culcați în același plan. era,

19 Aceasta nu înseamnă că este imposibil să tragem între Platon și Aristotel acele „diferențe” care au fost remarcate în toată literatura, de la Alexandru de Afrodisia la Gemistus Pletho. După cum am spus deja, lucrarea lui P. Tannery, „Sur la période finale de la philosophie grecque”, Revue philosophique 42 (1896) 266-287, este încă utilă pe această temă: a deschis noi căi.

20 Este de remarcat faptul că publicarea de către Academia din Berlin a marii colecții de Commentarla în Aristotelem graeca nu a dat naștere la nicio lucrare de cercetare semnificativă asupra lui Aristotel în Bizanț. În ceea ce privește primele secole, remarcile lui K. Praechter (BZ 18 (1909) 516-538) rămân utile. Vechiul articol încă citat, L. Stein, „Die Continuitat der griechischen Philosophie in der Qedankenwelt der Byzantiner”, Archiv für Geschichte der Philosophie IX, NF II (1896) 225-246, nu mai prezintă interes (și, desigur, în ea renaşterea bizantină începe cu Psellos). K. Œhler a anunțat viitoarea ediție a Histoire de la philosophie byzantine, a cărei apariție ar fi binevenită; deocamdată, există doar o scurtă schiță: K. Oehler, „Aristotel în Byzantium”, Greek, Roman and Byzantine Studies 5 (1964) 133-146, retipărit în Antike Philosophie und byzantinisches Mittelalter. Aufsatze zur Geschichte des griechischen Denkens (München, 1969) 272-286, unde aproape tot ce este „bizantin” din această colecție este reprodus din

sistematizat de Alexandru de Afrodisia; Neoplatonismul în lucrările lui Porfiry, elevul, editorul și biograful lui Plotin și, cel mai important, Introducerea (Εισαγωγή) la „Categorii” lui Aristotel; în scrierile lui Proclu, tradiţia Şcolii din Atena secolului al V-lea, „Comentariu la Timeu”,21 „Teologia platoniciană”. autorul arată în principal cât de puține progrese s-au înregistrat în cercetarea în perioada dintre secolele VII și XI. Cu toate acestea, despre Platon s-ar putea face remarci relativ sobre. R. Kli-BANSKY, Continuitatea tradiţiei platonice, conturează un program pentru Corpus platonicum medii aevi şi un plan pentru Platon latinus şi Platon arabus, dar nu şi pentru Platon byzantinus, pe care, însă, îl numeşte şi el printre dorinţe; S.U.A. 19-21, consacrat tradiției bizantine a lui Platon, Photius și Aretha sunt doar menționate și se afirmă, ca de obicei, că „adevărata renaștere a platonismului începe în secolul XI, sub

Psellos”. În lucrarea colectivă publicată de A.H. Armstrong (ed.), The Canbridge History of later Greek and early medieval Philosophy (Cambridge, 1967), partea VI (p. 425-533), scrisă de IP Scheldon-Williams - „The Greek Christian Tradiția platoniciană de la Capadocieni până la Maxim și Eriugena” îi lasă pe bizantiniști în drum spre problemă și nemulțumiți. Același lucru se poate spune despre cele trei lecturi din Fondation Hardt: Recherches sur la tradition platonicienne (Vandœuvres-Genève, 1955, ed. 1957): totuși, pentru perioada timpurie, se poate găsi lucrarea lui JH Waszink, „Der Platonismus und die altchristrice Gedankenwelt” (p. 139-179), unde tot ce separă Părinții Răsăriteni (în special Capadocienii) de cei occidentali (în special Sfântul Augustin) din punct de vedere al platonismului și al neoplatonismului, precum și cunoașterea că au avut despre aceste direcții ale filosofiei, este bine arătat; și lucrarea de încheiere a lui R. Walzer, „Platonism in Islamic Philosophy” (p. 203-226), dar, destul de evident, nu se poate spune că autorul ar putea fi interesat să analizeze problema din punctul de vedere al Bizanțului și folosind material bizantin.

21 Vezi Produs, Commentaire. Se consideră sigur că Proclu a făcut un comentariu complet asupra Timeului, din care doar primele cinci cărți au ajuns la noi.

22 O nouă ediție produsă de HD Saffrey și LG Westerink este în prezent publicată de Collection G. Budé. Volumul I (publicat în 1968) conține o introducere importantă, care vorbește despre Școala ateniană din secolul al IV-lea, Proclus (412-485), ucenicii lui Proclu etc. „Teologia lui Platon” este strâns legată de „Parmenide”, cu pe care şi Proclus

tradiția comentariilor la Aristotel și Platon arată că în Bizanț primul nu a încetat niciodată să fie studiat, în timp ce cei din urmă au fost abandonați pentru o lungă perioadă de timp.studiul nostru: Judecata emite încă o condamnare vicioasă a lui, în același timp lăudându-i. detractor John Philopon.24 Într-adevăr, ultima infirmare a lui Proclu este cuprinsă în De aeternitate mundi, care îl cufundă mult timp în uitare, iar întoarcerea se produce tocmai în Alexandria în secolul al VI-lea.25 Pentru noi perioada de tranziție

a scris un comentariu: în Introducere, pe care tocmai am menționat-o, autorii amintesc că ordinea studierii dialogurilor platoniciene, stabilită încă de la Iamblichus, a fost încununată cu Timeu și Parmenide.

23 HD Saffrey și LG Westerink în Introducerea menționată în nota anterioară de la p. civ scrie: „Este suficient să ne referim la colecția Commentarla din Aristotelem graeca pentru a afirma că aceste lucrări, deși lungi, au ajuns la noi în întregime și în stare excelentă, în timp ce toate comentariile și lucrările aceleiași epoci referitoare la Platon. sunt mutilate, incomplete sau la sfârșit (...), sau la început (...), sau în același timp și la început și la sfârșit (...). Acest fenomen înseamnă că comentariile la Aristotel au continuat

să fie rescrise și studiate în mod constant, în timp ce cărțile care conțineau comentariile despre Platon, abandonate și neglijate, se prăbușeau deja și piereau parțial în momentul în care s-a decis să fie rescrise. Și S.U.A. civ: „Din toate aceste motive, pare puțin probabil ca teologia platoniciană să fi fost rescrisă de multe ori în Antichitate și chiar să fi fost rescrisă în epoca primei renașteri a literaturii grecești sub Fotie și Arethas. Totul se schimbă în secolul al XI-lea, când doi filozofi bizantini, Mihail Psellos și Ioan Italus, au găsit o nouă școală de filozofie greacă, complet saturată de neoplatonism și mai ales inspirată de Proclus. Dar poate că ultimul pasaj necesită unele nuanțe, așa cum se va vedea mai târziu.

24 Suidae Lexicon, IV, 210.1.14-18; pentru o traducere, a se vedea Introducerea citată de HD Saffrey și LG Westerink, p. civ.

25 Mai degrabă decât R. Vancourt, Les derniers commentateurs alexandrins d'Aristote, l'École d'Olympiodor, Étienne d'Alexandrie (Lille, 1941), ar trebui să ne referim la Introducerea făcută la începutul lui LG Westerink, Anonymous Prolegomena: there pe p. x-xxv puteți găsi o poveste clară despre

Ştefan al Alexandriei, care i-a învăţat pe Platon şi pe Aristotel în secolul al VII-lea la Constantinopol în secolul al VII-lea la Constantinopol, marchează Bizanţul în sensul propriu al cuvântului, o persoană încă misterioasă, despre care am vorbit deja mai sus, 26 al cărei studiu trebuie să fie întreprins din nou, și în care, se pare, contradicții ciudate.27 După aceasta, pentru o lungă perioadă de timp nu întâlnim decât scăpări trecătoare: o descriere de către biograful lui Nicefor a educației sale filozofice; menționarea corectării lucrărilor lui Platon de către Matematicianul Leon, care este trimis de studentul său apostat în Iad pentru a se alătura lui Proclu, Platon, Aristotel și Epicur; în cele din urmă, Fotie, care i-a cunoscut bine pe acești filozofi (se folosește de Porfirie și Amoniu pentru a explica „Categorii”), dar nu spune cum le-a recunoscut.

Pentru a încerca să indice locul lui Aretha în această tradiție încă destul de obscură28, o modalitate bună pare să fie

Școala Alexandrină după Proclus, adică de la Hermias la Ștefan; S.U.A. xxv-xxxii – despre participarea Alexandrienilor la scrierea comentariilor despre Aristotel și Porfirie; S.U.A. xxxii-xii despre Prolegomenele anonime ale filosofiei platonice, care urmează Viața lui Platon compilată independent și prezintă zece capitole despre scrierile lui Platon; după Westerink, ele se bazau pe materialul pierdut din Prolegomenele lui Proclu la filozofia platoniciană, iar forma era „lecțiile unuia dintre adepții lui Olimpiodor din a doua jumătate a secolului al VI-lea, sau Ilie, sau vreun alexandrin complet. necunoscut nouă” (p. i).

26 Vezi cap. IV, aprox. 29.

27 LG Westerink, Anonymous Prolegomena, xxiv-xxx, admițând, în urma lui R. Vancourt, că comentariul la cea de-a treia carte De anima îi aparține lui Stephen, notează că acceptă pe deplin autoritatea dogmelor creștine și a Bibliei, dar în același timp păstrează vechile credințe privind eternitatea lumii, preexistența sufletului etc., fără a încerca să le împace.

28 LG Westerink, Arethae scripta minora, II, Introducere (vezi η. 12-15), reamintește, fără să o alăture el însuși, ipoteza prezentată de A. Son-NY, Ad dionem Chrysostomum Analecta (Kiev, 1896) 93, cca. . 2 (această lucrare nu îmi este la îndemână), că scolia la Viața lui Pitagora a lui Porfirie (Bodl. Mise. gr. 251) și la comentariile lui Olimpiodor la Platon (Marc. gr.

pentru a începe cu manuscrisele. Deci, acestea sunt cele care trebuie luate în considerare în această discuție.

I. Platon.

a) Bodl. Clark. 39 (adus de Clark de la Patmos în 1801) conține tetralogii I-VI și nu conține niciodată nimic altceva. В ней начать следующая заметка, текст колько я смотреть по фотографи:29 scris de mâna caligrafului Io, din fericire, a treia monedă a lui Io(Paannuza) i) de trei luni noiembrie indicație(e) id anul a lumii syd domnia lui Leo din Philoh (risto) a fiului lui Basilius de Aemneistos (ниже декоративная линия). (Другая рука?) a emis I monedă(e) pro-scris i moned(e) pro-pergament sau.

Așadar, putem spune cu încredere că avem în fața noastră o listă a tetralogiei I-IV a lui Platon, pregătită de John Calligraph pentru Aretha, pe când era încă diacon, în noiembrie 895; Arethas a plătit opt nomisme pentru pergament și treisprezece pentru opera copistului. El a furnizat personal manuscrisul cu scolia.

b) Vatic. gr. 1 (= Despre Platon). Se crede că acest manuscris deteriorat (în el se pierd primele douăzeci și trei de caiete), care conține acum tetralogie IX 2^4 („Legi”, „După lege”, „Scrisori”), „Definiții” și spuria, la început mai conținea tetralogia VII, VIII și IX 1, care constituie al doilea volum al lucrărilor colectate ale lui Platon, primul volum al căruia este Clark. 39, conținând și scolia făcută

196 Z) poate fi a lui Aretha, dar indică faptul că acest punct de vedere nu este în general împărtășit.

29 K. Lake, S. Lare, Manuscris minuscul grecesc datat, II, pi. 104 (și text - pi. 95); J. Lefort, J. Cochez, Album paleographicum codicum graecorum, pi. 9, nota; textul a fost deja reprodus de Σ. Κοτγεας, ὉΚαισαρείας Ἀρέθας, pi. IL Judecând după fotografie, se pare că unele piese au fost refăcute. Mi se pare că numărul de monede de aur plătite pentru pergament este tocmai H - 8, așa cum credeau Maase și Kugeas.

de mâna Arethei, care, în plus, a făcut corecturi textului care ieșea din condeiul caligrafului. Prin urmare, au început să vorbească despre „ediția Arefiev” a lui Platon. În 1933, F. Lenz a dedicat acestui manuscris o lucrare30, unde a susținut acest punct de vedere și a vrut să arate că nu numai scolia îi aparțin lui Aref, ci și textul în sine a fost copiat de mâna aceluiași John Calligrapher.31. În anul următor, L.A. Post32 și-a exprimat îndoielile cu privire la dovezile lui Lenz, considerându-le neconvingătoare și a arătat că dacă Vaanis nu era scribul, nici John nu era. Ultima opinie este acum acceptată, dar nu pare să se fi ajuns încă la o unanimitate cu privire la proprietatea de către Aretha a ediției lui Platon compusă din Clark. 39 și TVA. I.33 Cu toate acestea, acest lucru pare plauzibil.

30 Fr. Lenz, Der Vaticanus Gr. 1. Eine Handschrift des Arethas, Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Gottingen, Philologisch-Histo-rische Klasse (1933) 193-218. PL II reproduce frunza, pi. IV - Scolia scrisă de mână a Arefei în margini; pentru comparație, pi. Eu reprezintă o frunză de la Clark. 39, api. IV - din Paris, gr. 2951, despre care se va discuta mai târziu.

31 Înainte se credea că a venit din condeiul scribului Vaanis, despre care vom vorbi mai târziu.

32 L. A. Post, Vaticanul Platon.

33 După H. Bidez, „Aréthas de Cesaree”, și alții A. Severyns, Recherches sur la Chrestomathie de Proclos, I, 271 sq., au fost de acord cu aceasta, ca și H. Erbse, „Überlieferungsgeschichte”; dar E. Zardini, Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta, 673, n. 20 (bibliografie), scrie despre Vat. 1: „pare che il codice non sia areteo”, însă, nu își dă motivele. J. Irigoin, „Les manuscrits grecs”, 80, se mărgineşte să arate că au fost cei care au fost de acord cu F. Lenz că Vat. 1 este a doua parte a lui Platon transcrisă pentru Aretha și adnotată de el, iar prima parte este Clark. 39, dar că nimeni nu a fost de acord cu identificarea lui scribului ca Ioan Caligraful (se referă la G. Mercati, Note per la storia di alcune biblioteche romane nei secoli XVI-XIX (Vatican, 1952) (Studi e Testi, 164) 58-59). În Introducerea la Platon, Les Lois, E. de Place susține opinia lui A. Lenz că Vat. 1 este o continuare a lui Clark. 39, iar scolia sunt făcute de mâna lui Aretha (și amintește, R. ssiiiii-ccix, că E. Maass a identificat trei scrisuri diferite ale lui Arefa).

c) Paris, gr. 1807 (= A Platon). Se crede că o altă „ediție” a lui Platon, aproape contemporană cu prima, este prezentată direct de manuscrisul Paris, gr. 1807 (unii au presupus că scoliile lui au fost făcute tot de Aretha însuși34), datată la sfârșitul secolului al IX-lea și care conține tetralogia VIII-IX și indirect - manuscrisul lui Marc. aplicația. cl. G/, 1 (= T-ul lui Platon), datând din secolele XI-XV,

care conține tetralogia I-VP și începutul VIP-lea și este, aparent, un apograf al primei părți pierdute din această ediție. Este deplasat să discutăm despre această problemă, despre care s-a irosit deja multă cerneală. Să ne amintim doar că „Platonul parizian” (A+T), considerat ceva mai vechi decât „Platon din Aretha”, a fost adesea asociat cu Fotie, dar în cele mai multe cazuri datorită interpretării date faimoasei referiri la „carte”. al patriarhului (sau patriarhatului?)”, care, după cum am văzut în capitolul precedent, necesită o abordare mai atentă. Să ne amintim, de asemenea, afirmația conform căreia Platon din Paris și Platon din Aretha se bazează pe o „ediție” și mai veche, deși făcută tot în secolul al IX-lea, probabil aceeași sugerată de intrarea despre „corecția lui Leo Filosof”, despre care am vorbit în legătură cu Matematicianul Leu.35 Aceste întrebări dificile impun

34 Sh. Astruc (comunicare personală) consideră că „nici o scolie în marginea Parisului, gr. 1807 nu apartine lui Aref; cele principale sunt realizate de mâna însuși scribului sau a persoanei căreia îi aparțin antetrările (dacă admitem că trebuie făcută o asemenea distincție); restul scolielor, care sunt mai rare, sunt realizate de mâna unei persoane care a folosit exclusiv minusculul.

35 Fără a ne referi la lucrările anterioare, ne amintim că în 1934 L. A. Post, The Vatican Platon, credea că Vatic. 1 (O), a cărui apartenență la Arefe i se pare îndoielnică, provine din Paris. 1807(A), începând cu „Legile” V, 746b 8, și că ambele aceste liste provin dintr-un manuscris, probabil uncial, care avea 16-21 de litere pe rând și ar fi putut servi drept model pentru „cartea lui patriarh” (dar nu vorbeste despre Fotie). În 1938 A. Severyns, Recherches sur la Chrestoma-thie de Proclos, 1.271 sq., consideră că Platonul parizian și Platonul lui Aretha nu depind unul de celălalt, ci de un tipar comun pentru text și cea mai mare parte a scoliei; studiind scolia de pe ditiramb (p. 274-275), a ajuns la concluzia că este legată de prezentarea făcută de Fotie despre Cititor.

noi studii paleografice și codicologice36 și, eventual, un nou studiu al compoziției corpus scholia către Platon.37 Să ne amintim pentru moment rolul lui Aretha și faptul că Platon și manuscrisele filozofice au fost de interes cu mult înaintea lui. Avem și alte dovezi pentru asta.

d) Vindob. phil. gr. 314 contains, up to folio 110d, what has been called the "Platonic corpus": Epitome of Albinus, Προτέλεια crû μ μικτά εις τον Πλάτωνα (excerpts from Olympiodorus and Diogenes Laertes), anonymous Prolegomena to Platonic philosophy, Golden verses of the Pythagoreans and Comentariul lui Ierocle asupra lor . O notă de la sfârșit oferă numele scribului - Ioan Gramatica - și data: miercuri, 28 iulie 925.38 L. G. Vesterinck și V. Laurdas au studiat scholia abundentă

Proclus în Codex 239 și tinde să considere lucrarea autorului scholia către Platon drept rodul „seminarului filologic” al lui Fotie; mai devreme Allin și-a exprimat opinia că aceste scolii pot avea caracterul

creativității colective. În 1961, N. Erese, „Überlieferungsgeschichte”, 260, vorbește despre publicarea vremurilor lui Photius în două volume (T + A, cu o tăietură după a șaptea tetralogie), despre publicarea lui Aretha în două volume (Clark. + O, cu o tăietură după tetralogie a șasea), despre alte ediții încă existente în aceeași epocă și crede că Aretha și-a corectat ediția pe baza celei folosite de Fotie. În deja menționată Introducere la ediția „Legilor” (Platon, Les Lois) É. des Places face observații precise despre diferitele mâini ale scribilor A și O și despre semnificația rolului Arethei.

36 Într-adevăr, mai bine de jumătate de secol mai târziu, excelenta carte a lui H. Alline, Histoire du texte de Platon, ar fi trebuit să fie republicată.

37 Un bun punct de plecare pentru aceasta este G. Chase Gre-ENE, Scholia Platonica (Haverfordiae, Rep., 1938): ediţia scholia of Aretha - p. 417-480; remarci despre rolul lui Aretha și sursele sale - p. xxi-xxv.

38 H. HuNGER, Katalog der griechischen Handschriften der ôsterreichischen Nationalbibliothek, I (Vienne, 1961) 408, nr 314. Dar data ridică o remarcă. O notă de pe folio 110d (nepublicată de Hunger) spune: ήμερα πέμπτη ίνδικτιώνος ιγ έτη (sic) κόσμου ςυλβ : Miercuri, 28 iulie, ind. 13, 6432. Dar iulie 924 este a 12-a rechizitorie, iar a 28-a nu este o zi de miercuri; dar indicația este adevărată pentru 925; prin urmare, este necesar să se corecteze anul de la crearea lumii 6432 până la 6433.

manuscrise39 și a ajuns la concluzia că au aparținut lui Arefa, care însă, după părerea mea, nu există dovezi; că scolia, deși nu a fost făcută de mâna lui, din moment ce au fost scrise de aceeași persoană ca și textul și adesea cu erori, au fost oricum compuse de el; că, în cele din urmă, toate aparțin aceluiași timp, iar acest lucru poate indica faptul că Arefa a găsit și studiat împreună diferitele lucrări care alcătuiesc această colecție. Ne mărginim să ne amintim ipoteza conform căreia Aretha, așa cum a fost însă presupus deja mai devreme, ar putea fi autorul acestor scolii, care în acest caz ne-ar servi drept dovezi suplimentare despre studiile sale despre platoniști. Mai convingătoare este, după părerea mea, ediția deja menționată a lui Westerinck a Prolegomenelor anonime ale filosofiei platonice, cu o mare introducere prefațată textului, despre care am vorbit deja40: acolo arată că în bogata colecție de Prolegomene ale filosofiei platonice. , cele care se află în manuscrisul nostru și, de fapt, sunt note sau note curente în cursul prelegerilor (άπό φωνής), își au originea în filosofia secolului al VI-lea, care urma să fie dezvoltată în Școala Alexandriană; cel mai important, el arată că pe cele din Prolegomenele pe care le avem lui Aretha, care se pare că a deținut, până în 907, o colecție (și a scris note la ea?), care cuprindea trei Introduceri și Verse de aur cu un comentariu Ierocle; și că din acest original pierdut, chiar în timpul vieții Arethei, în 925, s-a făcut un apograf - Vindob. phil. gr. 314.

39 LG Westerink, B. Laourdas, «Scholia by Arethaw in Vindob. Phil. gr. 314», Ελληνικά 17 (1962) 105-131.

40 LG Westerink, Prolegomeni anonimi.

IL Aristotel.

a) Vatic. Urb. 35 conține „Categorii” și următoarea notă: ια νε.42 Prin urmare, Aretha, pe când era încă diacon, i-a ordonat subdiaconului Grigorie să facă o copie „Categorie”, care a ajuns să ia cincizeci și cinci de caiete și a plătit pentru aceasta suma de șase nomisme – o sumă neînsemnată, dacă, după cum mi se pare, ar trebui să se înțeleagă prin ea prețul unei lucrări de corespondență, și nu prețul pergamentului, în raport cu care este indicat doar numărul de caiete.

b) Vom analiza mai jos „Manuscrisul Moscova-Dresda” pe care Diaconul Stylian l-a copiat pentru Aretha în 932, conţinând De virtutibus et vitiis al lui Aristotel.

c) În volumul 122 de Patrologie Greacă (col. 1029 sq.), sub titlul Δόξαι περί ψυχής, a fost publicată o colecție care conține aproximativ cincizeci de pasaje din comentariile lui Filopon la De anima lui Aristotel. Începând cu Leo Allation, ea a fost atribuită lui Psellos, până când E. A. Lemane a arătat că această atribuire este complet neîntemeiată.43 Mai mult decât atât, lucrarea publicată în sine este doar un rezumat al unei colecții mult mai extinse, care se află tocmai în Vatic. gr. 268, secolul al XI-lea, iar la Paris, gr. 2098, secolul al XIII-lea, al cărui titlu exact, mi-a fost comunicat cu amabilitate de domnul S. Astruc, este:

41 Cougeas scrie: Αρέθ(α) διακό(νου), genitiv de apartenență, adică prin aceasta, după cum presupun, că cartea nu a aparținut Arethei, ci că Grigorie era subdiacon al diaconului Arethei. Prefer să înțeleg că Grigore [a copiat manuscrisul] pentru Aretha.

42 Vezi Σ. Κουγεας, Ὁ Καισαρείας Αρέθας, 100, unde este publicată nota (nu sunt de acord cu el cu privire la interpretarea abrevierilor, dar nu am văzut manuscrisul); E. Zardini, „Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta”, 673, nr.21 (bibliografie). Peste tot poți găsi, fără nicio dovadă, datarea acestui manuscris la aproximativ 900 T. - Cred că, pur și simplu, pentru că Aretha era încă diacon la vremea aceea.

43 EA Leemans, „Michel Psellos et les Δόξαι περί ψυχής”, L'Antiquité classique I (1932) 203-211.

+ άνεγνώσθησαν διαφόρων άνδρών δόξαι διάφοροι περί ψυχής φιλοσοφησάντων, ας ή πασρούαγοφούαγύκούαύώντων ή, καί μάλιστα τών fol.

1, 1.1-3). În acest sens, a fost menționat numele Aretha - o presupunere nefondată. În ciuda expresiei ἀνεγνώσθησαν, atât de des întâlnită în Bibliotheca lui Fotie, această operă mediocră, al cărei interes principal constă în faptul că ne-a păstrat o tradiție diferită a operelor lui Filopon decât cea cuprinsă în manuscrisele acestui autor, pe care o avem . au, nu ar trebui să i se atribuie. Cu toate acestea, în timp colecția precede Curtea, care o citează. Să ne amintim doar că este o dovadă a interesului manifestat în secolul al X-lea, și poate chiar în secolul al IX-lea, pentru comentariile lui Filopon asupra operei lui Aristotel. Este important pentru noi să-i putem atribui cu certitudine Arethei „ediția" lucrărilor lui Platon și a unora dintre lucrările lui Aristotel, precum și păstrarea comentariilor sau introducerilor în filosofia lui Platon: pe baza ceea ce a ajuns până la noi și care, desigur, reprezintă doar o mică parte din „publicat" sau studiat de el, se poate ghici rolul pe care l-a jucat aici. Dar pentru a-i determina mai exact locul în învierea filozofiei antice, care are loc în secolele IX-X, este necesar să ne mutăm, așa cum au început deja, într-un context mai larg și să încercăm, dacă este posibil, pentru a recrea istoria întâlnirilor filozofice pentru această epocă. Încă din 1893, T. W. Allen arăta calea:44 a adunat nouă manuscrise din Paris, Heidelberg, Veneția, Florența și Vatican, care conțineau lucrări ale lui Platon, Maximus al Tirului, Simplicius, Damasc, Olympiodorus, Alexandru de Afrodisia, Proclus, etc., și a arătat că ele aparțin practic aceleiași epoci - la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea, că au multe trăsături comune, că au fost făcute de scribi profesioniști (mai mult,

44 TW Allen, „Paleographica III, Un grup de manuscrise grecești din secolul al IX-lea", The Journal of Philology 21 (1893) 48-55.

după Allen, patru din nouă manuscrise au fost ale aceluiași scrib), lucrând unul lângă altul, sub aceeași direcție, la copierea lucrărilor filozofice; și a făcut o paralelă între acești cărturari anonimi și un grup de cărturari despre care se știe că au lucrat pentru Arefu cam în același timp, fără a pretinde, totuși, că primul a lucrat pentru el.

Este ciudat că acest articol inovator nu a primit imediat o largă acceptare. A trebuit să aștepte până în 1954 când Aubrey Diller a răspuns la aceasta,45 dar folosind scolia lui Strabon și manuscrisul antologiei lui Strabon Palat, gr. 398, pe care O. Diller îl asociază cu grupul de manuscrise filosofice stabilit de Allen, numindu-l grupul „Platon parizian", din cauza Parisului mai sus amintit, gr. 1807 (A Platon), pe care își propune să-l atribuie celui de-al treilea sfert al secolului al IX-lea. Studiul scoliei către Strabon l-a condus la ideea că la originile lor ar putea fi plasat Fotius, care ar putea fi și la originile scoliei din grupul parizian Platon.46 Arefes, care, se presupune, după Photius, a completat setul de scholia.47 Trebuie să admitem că aici există o mare cantitate de ipotetică.48

45 A. Diller, „Thè scholia of Strabon".

46 O. Diller a înțeles bine ce obiecție s-ar putea face aici și anume că Fotie nu-l menționează nicăieri pe Strabon și că în „Bibliotecă” găsim doar una dintre lucrările care sunt incluse în grupul lui Platon parizian — „Olimpiada” a lui Phlegon. " (Cod 97). El răspunde că Fotie ar putea să se familiarizeze cu restul abia după finalizarea „Bibliotecii”. Argument slab.

47 Vezi A. Diller, „Thè scholia of Strabo”, 48-49, pentru observații interesante asupra celor patru scolii aparținând sclavelor sau sclavinelor, dintre care două sunt de la Strabon propriu-zis și două de la Cititor; Diller se gândește la Aref în legătură cu ei - și acest lucru este cu adevărat posibil.

48 Cu toate acestea, F. Lasserre, „Etude sur les extraits”, s-a alăturat acestei lucrări a lui O. Diller în ansamblu. Acest autor merge foarte departe. El admite că Fotie a achiziționat cu întârziere o copie a Geografiei lui Strabon,

Totuși, codicologia este cea care ne oferă cea mai solidă bază, iar J. Hiriouin a arătat acest lucru admirabil[49] în manuscrisul încă puțin folosit al lui Vindob. filygr. 100, care conține Fizica, De coelo, De generatione et corruptione și Meteorologia lui Aristotel, apoi Metafizica lui Teofrast și Metafizica lui Aristotel. J. Iriewen arată că acest manuscris, care a fost datat în secolele X-XI, a fost realizat în secolul al IX-lea și, se pare, la mijlocul secolului: 50 de manuscrise din colecția filozofică a lui Allen, care datează din anii 850-880. in orice caz

l-a aprovizionat cu scolia, apoi a compus El crede că Constantin al VII-lea, care l-a folosit pe Strabon în De them., „trebuie să fi avut în mâini același exemplar al lui Fotie, dobândit probabil de biblioteca imperială după moartea patriarhului” (p. 69). Cu toate acestea, el crede că Arethas a adăugat noi scolii și trebuie să fi avut o copie a lui Strabon, pe care o menționează o dată în scolion pe lista sa despre Platon și altă dată o folosește, fără a-l numi, în scoliul lui Dio Chrysostomos. În cele din urmă, F. Lasser recreează imaginea în acest fel: arhetipul minuscul al lui Strabon este posibil o listă transliterată creată în al doilea sfert al secolului al IX-lea; și două hiparhetipuri: unul de Fotie, realizat după un arhetip care era încă în stare bună, celălalt de Arethas, al cărui copist, dimpotrivă, avea deseori dificultăți de citire; ambele hiparhetipuri, atât în raport cu textul, cât și în raport cu scolia, sunt strâns legate, dar aceste legături nu sunt în întregime clare.

49 J. Irigoin, Aristotelul de la Viena”, JÕBG 6 (1957) 5-10.

50 Se cuvine să amintim aici că două fragmente unciale din Sophistici elenchi ale lui Aristotel au fost găsite în Arhivele Departamentale din Viena, devenită Paris. Suppl, gr. 1362: Cap. Astruc, M.-L. Concas-ty, Le Supplement grec, III (Paris, 1960) 684, datată secolul al IX-lea. Vezi: A. Severyns, „Un fragment inédit d'un manuscrit d'Aristote en onciales”, RÉG 38 (1925) 350-373, care

subliniază că, cu excepţia papirusurilor, acesta este cel mai vechi manuscris al lui Aristotel şi al numai unul în uncial; J. Irigoin, Survie et renouveau, 290, mai menţionează (p. 298, n. 72) un manuscris de la Oxford al tratatelor biologice ale lui Aristotel „care pare să fi fost copiat pe la mijlocul secolului [IX]”.

Manuscrisul lui Aristotel nu aparține acestei colecții, fiind legat de aceasta doar indirect, prin scris de mână la mâna a doua. Cu toate acestea, nici ea nu este singură: această colecție de tratate de fizică corespundea unei colecții de lucrări biologice, din care a rămas doar un fragment - două foi la Paris. Suppl, gr. 1156, fragment din Istoria animalelor; dar acest lucru este suficient pentru a stabili existența în secolul al IX-lea a unei colecții aristotelice, alcătuită puțin mai devreme decât o colecție de platonicişti și neoplatoniști. Reamintind că cu puțin timp înainte de aceasta, în opinia sa, Leon Matematicianul, în special, Vaticanul Ptolemeu (Vatic. gr. 1594), deținuse manuscrise științifice.predominanța platonicienilor, - recreată de cercetările paleografice, corespunde marilor etape. a renașterii bizantine din secolul al IX-lea. Chiar dacă aici nu există o certitudine completă și mai sunt multe cercetări de acest gen de făcut, astfel de rezultate sunt încurajatoare. Alcătuirea colecției aristotelice până la mijlocul secolului al IX-lea, a colecției platoniciene în trimestrul III, activitatea filosofică a Arethei în ultimul sfert și la începutul secolului al X-lea: atâtea date care schimbă radical ideile existente despre „renașterea filozofică din Bizanț”, care multă vreme a fost datată din epoca lui Psellus, pentru că însuși acel Psellos a vrut să credem asta. Să remarcăm, de asemenea, că ordinea conform căreia Aristotel intră în programul scriptorium înaintea lui Platon este normală pentru întregul Ev Mediu și că în Bizanț nu trebuie să contrastăm, așa cum au făcut-o, „aristotelianul” Fotie și „platonistul” Arefus: reapariția – dacă ar fi fost așa – ambii filozofi s-au petrecut înaintea lui Fotie și a Aretei. Dar aceste două minți mari, într-adevăr, au trebuit să joace un rol semnificativ în moduri diferite în cunoașterea învățăturilor filozofice antice.

Lucrări laice

Din momentul în care a fost atrasă atenția asupra notelor foarte exacte din mai multe manuscrise și rolul Arethei a devenit conștient, a existat tendința de a dezvălui interferența sa în tradiția textuală a majorității autorilor laici: nu există nici unul în legătură cu care numele Arethei. nu a fost rostită măcar o zi. Adesea a fost prea ușor să depășești distanța care despărțea faptul că Aref, prin citat sau aluzie, mărturisește cunoștințele sale cu cutare sau cutare autor sau cu operă, și un alt fapt, cu totul diferit - că era „editorul” lor. sau autor de scolia pentru ei, sau ambele. Astfel, pe parcursul celor ce urmează, voi ține cont doar de ceea ce este cert sau plauzibil, eliminând ceea ce mi se pare insuficient fundamentat în stadiul actual

al cercetării, cu excepția câtorva nume care au fost pronunțate prea insistent pentru ca eu să pot. trec complet peste ele în tăcere, dar pe care le încadrez între paranteze. Deoarece nu pare necesară nicio clasificare logică, prefer ordinea alfabetică pentru comoditate.

Aelius Aristides

Manuscrisul A al lui Aelius Aristides, împărțit în două, probabil din secolul al XII-lea, distribuit în prezent la Paris, gr. 2951 și Laur. 60, 3. Bruno Kyle51 crede că manuscrisul a fost realizat de John Calligrapher, amintește că una dintre scolie vorbește despre Simeon al Bulgariei ca fiind o figură contemporană52 și

51 B. Keil, Aeìii Aristidis Smyrnaei quae supersunt omnia, II (Berlin, 1898) vii-ix.

52 A se vedea N. A. Vene, „Al έττιδρομαί τών Βουλγάρων ύπό τον τζάρον Συμεών καίτά σχετ ικά σχόλια τοώ ΑΚαλια τού Αραλιας ΑΚαθς ΑΚαθς Συμεών καίτά ά 1 (1928) 337-370. El crede că scolia a fost scrisă în jurul anilor 906-907. și, în consecință, datarea din 917, care a fost propusă pentru manuscris de către Σ, trebuie abandonată. Κουγεας, Ό Καισαρείας Αρέθας,

scolia poartă semnătura Αρέθ(α) άρχ(ί)επ(ισκόπου), care, în consecință, a verificat lucrarea scribului, care însă a rămas neterminată. Să considerăm așadar plauzibil, până când identitatea scribului este confirmată, că Aretha i-a ordonat lui Ioan să facă o copie a lui Aelius Aristides și sigur că a adnotat acest manuscris după urcarea sa la amvonul cezarian53.

Ateneu

Exista o opinie că Athenaeus in the Markian List (Marc. gr. 447, fol. 3-348) era un manuscris realizat pentru Aretha de John Calligrapher.54 NG Wilson55 afirmă că Mage. 447 mărturisește într-adevăr reapariția textului lui Ateneu, pe care Fotie trebuie să-l fi cunoscut doar fragmentare, și că acest manuscris, al cărui copist este într-adevăr John Calligrapher, își datorează probabil apariția Arethei. Dar trebuie remarcat și faptul că Mage, în starea sa actuală, nu are urme ale mâinii lui Aretha, iar pe de altă parte, una din scolia lui Aretha lui Lucian i-ar putea aduce

101. Data „în jurul anului 907” a fost într-adevăr acceptată de R. Devreesse, Les manuscrits grecs, 33. E. Zardini, „Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta”, 674, spune „fra il 918 et il 927”, - fără a prezenta propriile argumente; ea menționează pe scurt (ibid., η. 28) concluziile din lucrarea lui F. Lenz - după părerea mea, în nevoie de o nouă verificare - despre Aelius Aristides, Photius, Aref, John Calligraphus.

53 Pentru ediția scoliei, vezi LG Westerink, Arethae scripta minora, II, Introducere, sv „Aristides”.

54 Vezi Σ. Κουγεας, Ό Καισαρείας Άρέθας, 102 și cca. 3, care îl felicită pe Allen pentru că a recunoscut că această listă provine din scriptorium-ul lui Aretha. E. Zardini, „Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta”, 677, n. 52 (bibliografie), precizează doar că această problemă este discutabilă. Aubrey Diller, în lucrarea sa despre Pausanias (A. Diller, Pausanias, 97, η. 64), a comparat istoria textului lui Athenaeus cu cea a textului lui Pausanias și crede că a existat în fragmente din Ștefan din Bizanț și apoi în singurul cod al lui Aretha, folosit de Eustathius de Salonic în secolul al XII-lea.

55 NG Wilson, „Arethas a citit Athenaeus?”, The Journal of Hellenic Studies 82 (1962) 147-148; cm. pi XI, top fol. 124v Lista lui Markian.

la ideea că l-a cunoscut bine pe Ateneu, dar într-un text diferit de cel din Marcianus și de mai bună calitate, acest lucru ar fi destul de ciudat. Dacă lista lui Marcianus este într-adevăr făcută de Ioan* și, din moment ce Aretha îl cunoștea pe Ateneu, ar fi rezonabil să nu-i mai atribuim paternitatea acestei liste.

[Așa-numitul Demetrius Filersky]

Multă vreme s-a crezut că Arethas a dobândit, și nu fără dificultăți, și a avut în biblioteca sa o copie în papirus originară din Egipt, Λόγων αίσωπείων συναγωγαί a lui Dimitrie de Phaler.56 Acest lucru ar fi destul de neașteptat. Dar acesta este doar rezultatul unei erori a lui S. Kougeas, exacerbată de B. E. Perry. Cougeas a publicat57 trei scrisori schimbate între Aretha și επί του κανικλείου Stefan.58 În prima, Aretha îi cere corespondentului său să-și țină promisiunea și să-i trimită cât mai curând posibil ceea ce el numește βίβλος Βαβυλώνος σχοίνου, și că Kugeas era o carte scrisă în papyrus. din Egipt. Al doilea este răspunsul lui Ștefan, care își cere scuze, referindu-se la anotimpul furtunoase și la starea mării, care întârzie navele: în lipsa unui produs de calitate excelentă, pe care încă mai speră să i-l trimită, când marea se liniștește, trimite. el ce era la îndemână. Kugeas înțelege din nou că acest lucru înseamnă că este o carte despre papirus; și din moment ce Ștefan, dând vina pe nerăbdarea Arethei, îi amintește de expresia proverbială conform căreia un câine se înmulțește foarte repede, dar cu cățel orbi (τάς κύνας τυφλά τίκτειν έπειγομένας), amintindu-i că „soțul Falerian” (soțul Falerian) a aplicat acest saying ΦτονρηΦατονρέ la facultatea de raționament (τοωιύτα τίκτειν καί τά

56 Vezi E. Zardini, Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta, 676, n. 42.

57 Σ. Κουγεας, ΌΚαισαρείας Άρέθας, 114-117.

58 Poate că este o singură persoană cu Ştefan, de asemenea corespondent al lui Arethas, numit ύπογραφευς βασιλέως τών απορρήτων, adică asikrit sau proto-asikrit; este posibil să fi ocupat această funcție mai târziu, vezi LG Westerink, Arethae scripta minora, I, 216, lema despre Nθ 23.

κριτήρια), Kugeas a sugerat foarte abil că cartea despre papirus, pe care Aretha se grăbea atât de mult să o primească din Egipt, era o colecție a lui Dimitrie din Phaler, cunoscut sub numele de Λόγων αισωπείων συναγωγαί. Cât despre a treia scrisoare, acesta este răspunsul lui Aretha, unde apare expresia βίβλοι βειλωαι (care din nou, după Cougeas, sunt lucrări scrise pe papirus), și din care mai aflăm în treacăt că Ștefan a locuit la Mirelei.59 Deci. , Aretha, despre care se presupunea că se aștepta să primească din Egipt, mulțumită lui Ștefan, o copie în papirus a colecției lui Dimitrie de Phalers, iar din moment ce vremea nefavorabilă a provocat o întârziere, Ștefan și-a potolit nerăbdarea trimițându-i o copie de calitate mediocră, care era la îndemână. . Această interpretare a fost adoptată de B. E. Perry:60 dorind să demonstreze, din motive care nu ne interesează aici, că Fotie cunoștea opera lui Dimitrie de Phalers, a profitat de scrisorile schimbate între Aretha și Ștefan și a acceptat fără discuții interpretarea. dintre ele de către Cougeas, pentru a arăta, că lucrarea a fost cu adevărat la Constantinopol într-o epocă nu departe de vremea lui Fotie. Este posibil ca Fotie și chiar Aretha să fi cunoscut opera în cauză, dar, desigur, nu sunt în niciun caz cele trei litere care ne ocupă în acest moment cele care pot da un argument în sprijinul acestei ipoteze. Întrucât βίβλος din Babilon (Egipt) sau βίβλοι din Nil, despre care vorbesc, nu sunt deloc lucrări în limba greacă, scrise pe atunci pe papirus în Egipt, comandate de la Constantinopol - ceea ce ar fi, cel puțin, uimitor. - ci doar foi goale de papirus. L. G. Vesterink a indicat pe scurt, dar clar acest lucru, prin reeditarea celor trei scrisori menționate.61 Cu toate acestea, aceasta este o dovadă a

59 Cuvintele τού μεταξύ τού Μυρελέου θαλαττευομένου άχρχς ήμών διαστήματος pot completa informațiile despre locul în care se află Mirelei.

60 B. E. Perry, „An Aesopic fable in Photius”, BZ 46 (1953) 308-313.

61 LG Westerink, Arethae scripta minora, I, 294-297, nr. 38^40.

este foarte interesantă producția de papirus în Egipt și exportul acestuia la Constantinopol la începutul secolelor IX-X. Nu există niciun motiv să fii surprins că persoana căreia Aretha ia instruit să-i primească papirusul este επί τού κανικΛείου: papirusul a fost comandat din Egipt pentru biroul imperial și tocmai în biroul Ștefan a găsit papirusul de calitate medie. că l-a luat pentru Aretha în așteptarea reluării navigației, când îi poate face rost de papirus de cea mai bună calitate. Dar care era nevoia urgentă a Aretha de el? Pentru uzul lui personal? sau pentru unele nevoi ale bisericii? L. G. Westerink este înclinat să creadă că i-a scris aceste scrisori lui Ștefan când era încă diacon, și nu arhiepiscop de Cezareea și πρωτόθρονος.

[Dictis]

Adolf Sonny,62 bazat pe una dintre scolia lui Aretha către Dio Chrysostomos, păstrată în Vatic. Urb. 124, pe care l-a publicat, considerând că este posibilă datarea lui, ca toate scolile lui Aretha către Dion în general, pe la 917,63 stabilește că Aretha a avut Dictys, a citit-o și, poate, a comandat o copie a acestuia. Momentan, putem spune doar că Arefe Dictis era cunoscută.

Dion Hrisostom

Adolphe Sonny64 a arătat că una dintre cele două ramuri ale tradiției noastre manuscrise Dion provine direct din Vatic. Urbinas 124,65 din secolul al XI-lea, unde Prolegomenele lui Dion, precum și probabil scurte descrieri și scolii, sunt făcute de Aretha, dintr-o listă care poate fi un apograf al manuscrisului

62 A. SoNNY, „Dictys bei Arethas”, BZ 1 (1892) 590.

63 Vezi mai departe, în secțiunea despre Dio Chrysostom.

64 A. SoNNY, „Zur handschriftlichen Überlieferung des Dion Chrysosto-mos”, Jahrbücher fur Classische Philologie 32 (1886) 95-96.

65 Pentru acest manuscris vezi şi: J. von Arnim, Dionis Prusaensis quem vocant Chrysostomum quae exstant omnia, I (Berlin, 1893) viii-ix.

Arethas.66 L. G. Westerink admite că acest manuscris este una dintre dovezile activităților Arethas ca editor și școlar.67

Epictet?

Unele dintre scolia lui Aretha către Lucian arată că el cunoștea Discursurile lui Epictet.68 Între timp, s-a stabilit că toate listele noastre de Discursuri se întorc la un singur arhetip, care este Bodl. Miscele. 251, secolele XI-XII.69 Acest manuscris conține scolie în margine, originea căreia X. Schenkl și-a propus să o atribuie Arethei, astfel încât Bodleianus să poată reproduce astfel manuscrisul Discursurilor, pe care Aretha le-a corectat și adnotat.70 Este doar o singură ipoteză. L. G. Westerink nu o acceptă.71

66 A se vedea, citată mai înainte, Σ. Κουγεας, Ό Καισαρείας Αρέθας, 42, η. 2 și 104; Cougeas, printre altele, admite că „cel care a pus în ordine scrierile lui Dion care au ajuns până la noi”, adică, după părerea lui, Arethas, avea în fața ochilor lucrările lui Dion, consemnate pe suluri separate de papirus (ibid. ., 109, n. 2 și 124, n. 1).

67 LG Westerink, Arethae scripta minora, II, Introducere. F. Lasserre, „Etude sur les extraits”, 45, și-a exprimat părerea că Arethas îl folosește pe Strabon, fără a-l numi, în scolionul exemplarului său din Dion Chrysostom, iar aceasta arată, adaugă

autorul, că nota ar trebui datată 917. (cu referire la A. Sonny, Analecta ad Dionem Chrysostomum (Kiev, 1896) 87; nu m-am putut familiariza cu această lucrare).

68 Cu alte cuvinte, διατριβαί, dintre care Fotius (Biblioteca, Codex 58, despre Arrian) știa încă opt cărți, în timp ce doar patru au ajuns la noi.

69 A se vedea J. Souilhé, în J. Souilhé, A. Jagu (eds.), Épictète, Entretiens, I (Paris, 1943) lxxii sq.

70 H. Schenkl (Hrsg.), disertații Epicteti (Leipzig, 1916) lxxix sq. (Introducere).

71 În Introducere în LG Westerink, Arethae scripta minora, IL

Euclid

Manuscrisul lui Euclid Bodl. d'Orville 30172 conţine pe ultima pagină următoarele două note făcute cu o mână:73 νος) Ζ έτεικό(σμου) Ι ςτζζ .

έκτησάμην Αρέθας Πατρεύς τήν παρούσαν βίβλον νο(μίσματα) ιδ.

Așadar, copierea acestui manuscris de către clerul Ștefan a fost finalizată în septembrie 888, iar Aretha, care este enumerată aici pur și simplu ca „Aretha din Patras", a cumpărat cartea pentru 14 nomisme.

Revizuirea acestei note diferă de cea a celorlalte trei note similare din Clark. 39 și Paris. 451.74 care clarifică faptul că manuscrisul a fost comandat de Arethas unui oarecare scrib, numit pe nume (Ioan Calligraph, subdiaconul Grigorie, notarul Vaanis) și distinge, pe de o parte, costul pergamentului, iar pe de altă parte. , plata către copist: deci în privinţa lui Euclid, nu se poate spune cu certitudine că manuscrisul a fost comandat special de Ştefan Arefa, care l-ar fi putut obţine gata făcut. Dar utilizarea formei de persoana întâi (έκτησάμην) nu lasă nicio îndoială că notele au fost făcute de mâna Arethei. De asemenea, l-a corectat pe scrib cu mâna sa, a scris în marginile scoliei75, însoțind pe unele cu propriul său nume, precum și note scurte precum ώρ(αιον) sau σημ(είωσαι) și chiar a desenat mici ornamente. Acest manuscris este, de asemenea, deosebit de valoros pentru compararea cu altele și pentru stabilirea criteriilor de identificare.

72 Vezi Σ pentru o bibliografie. Κουγεας, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθάς, 99 și n. 2; E. Zardini, „Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta", 673, n. 19.

73 K. Lake, S. Lare, Manuscrise minuscule grecești datate, II, pi. 94 (text cu scolia) și 104 (note); J. Lefort, J. Cochez, Album paleographicum codicum graecorum, pl. 6 (text).

74 Pentru primele două, vezi mai sus, în secțiunile despre Platon și Aristotel; pentru al treilea, vezi mai jos, Codex Apologetarum.

75 JL Heiberg, Euclidis opera, N (Leipzig, 1888) 361-362, 708, 719, 722; cp. xxvii-xxix.

Eunapius?

J. Compernas, după ce a publicat două lucrări ale lui Aretha împotriva deplasării scaunelor episcopale76, când a scris un comentariu filologic, a ajuns la concluzia că Arethei ar trebui să i se atribuie un pasaj inserat între fragmente din Eunapius în Excerpta de Sententiis, care în marginile unui singur manuscris este precedată de cuvintele Στηλιτευτικός κατά Εύναπ ίου: 77 începe de fapt cu această adresă, τι ταύτα ληρειν άνέχη, εμβρόντικός κατά Εύναπ ίου, etc. asa sau nu, in orice caz , continea scolia lui Arethas, lucrata manual sau nu. Dar nu s-a dovedit că scolia îi aparține Arethei, deși acest lucru este foarte asemănător cu adevărul.

[Herodot]

O încercare de a atribui lui Aretha și Ioan Caligraful manuscrisul Laurent. 30, 379 pare să nu aibă succes după critica lui Paul Maas.80

[Hesiod]

Lucrările lui A. Pertusi asupra scoliei la Hesiod81, deși au stabilit originea scoliei dintr-o sursă comună, care datează din secolul al IX-lea sau începutul secolului al X-lea, totuși par să fi lăsat

76 J. CoMPERNASs, „Zwei Schriften des Arethas von Kaisareia gegen die Vertauscung der Bischofssitze”, Studi Bizantini e Neoellenici 4 (1935) 89-125. Aceste două scrieri se găsesc sub nr. 27 și 41 în LG Westerink, Arethae scripta minora, I.

77 De sent., 81, L 16 - 82.1. 3.

78 LG Westerink, Arethae scripta minora, II, Introducere.

79 TW Allen, „Trei cărturari greci”, Miscellanea F. Ehrle 4 (1924) 22-33, cm. 25.

80 cm. BZ 26 (1926) 434-435.

81 Seria de lucrări în Aevum 24, 25, 26 (1950, 1951, 1952); A. Pertusi, Scholia vetera in Hesiodi Opera et Dies (Milano, 1955) (Publicazioni dell'università Cattolica del S. Cuore, NS LIII).

autorul însuși în dubii cu privire la posibilul rol al Arethei în tradiția manuscrisului sau comentarea textului.

Isihie

Cercetările lui Kurt Latte,82 privind rolul lui Aretha în studiul și transmiterea lui Hesychius, nu au condus la rezultate de care autorul lor ar putea fi sigur. Cu toate acestea, ne vom aminti, în așteptarea unor noi progrese în cercetare, concluzia sa provizorie: „Pro auctoritate Arethae in memoria auctorum conservanda proclivis est suspicio, aeque ac Dionem, Aristidem, Pollucem alios multos etiam Hesychium Arethae stu-diis ab oblivione defensum esse”.

[Homer, Iliada]

Se pare că nimeni nu s-a gândit la intervenția directă a Arethei în tradiția textului lui Homer înainte de apariția operei senzaționale a lui A. Severin.83 Acest savant a susținut că manuscrisul „Iliadei” Marcianus 454 sau Venetus A Tabla caligrafului, în ceea ce privește caracteristicile sale materiale, linia de pagini, designul și munca critică pe care se bazează, are atât de multe asemănări cu manuscrisele care sunt cu siguranță cele ale Arefa, încât i se poate atribui cu siguranță onoarea creării sale. Acest punct de vedere a fost imediat adoptat de unii savanți.84 Mai târziu a existat opoziție. B. Hemmerdinger a atribuit crearea lui Venetus A călugărului Efraim, acum un cunoscut caligraf, iar considerentele paleografice l-au forțat să spună că Homer a fost creat.

82 K. Latte, Hesychii Alexandrini Lexicon, I (Hauniae, 1953); vezi Introducere, p. xvi-xxiv (despre tradiția medievală a lui Hesychius) și mai ales xviii-xxi (despre Arefe).

83 A. Severyns, "Aréthas et le Venetus d'Homère", Bulletin de la Classe des Lettres de G Académie royale de Belgique 37 (1899) 151, p. 279-306.

84 Hanp., A. Pertusi, în raportul său publicat în Aevum 26 (1952), afirmă în mod convingător (p. 577) că Venetus A provine din scriptorium-ul lui Aretha, iar scolia sunt de mâna proprie a Arethei.

până în 947: crede însă că „scribul Efraim nu a lucrat pentru Aretha, ci pentru unul dintre studenții săi.” consideră că ar trebui respinsă și ipoteza lui Severinus,87 întrucât „apariția lui Venetus cu minusculele sale scolie nu a putut. au avut loc înainte de 950.”88 Vom adera la această opinie, exprimată de un bun expert în subiect, amintindu-ne că nu trebuie să uităm de prudență atunci când atribuim manuscrise celebre lui Arefe.

[Imparatul Iulian]

La sfârșitul secolului trecut, J. Bidet și F. Cumont au atras atenția asupra respingerii de către Arefa a unor părți din Contra Galilaeos a

lui Julian și au publicat-o în Mosq. 315;89 a fost republicat acum de L. G. Westerink.90 Cu toate acestea, ei nu îi atribuie lui Arefa niciun rol în tradiția generală a textelor lui Julian, iar J. Bidet a păstrat aceeași reținere treizeci de ani mai târziu91, deși el consideră că o respingere. ar putea fi scris în marginea listei lui Iulian, pe care Aretha ar fi putut să o fi achiziționat sau găsit în biblioteca episcopală din Cezareea92.

85 W. Hemmerdinger, „Le Venetus A de l'Iliade”

86 J. Irigoin, „Les manuscrits grecs”, 64-65, cu referiri la Ephraim scriptorium.

87 Ibid., 80.

88 E. Zardini, „Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta”, 676, îl plasează deja pe Venetus A doar printre manuscrisele a căror apartenenţă lui Aretha este „discutabilă”, iar J. Irigoin, „Les manuscrits grecs”, o laudă pentru aceasta.

89 J. Bidez, F. Cumont, „Recherches sur la tradition manuscrite des lettere de l'empereur Julien”, Mémoires de Hacadémie royale de Belgique 57 (1898) 135-138.

90 LG Westerink, Arethae scripta minora, I, 221-225, nr.24.

91 J. Bidez, „La tradition manuscrite et les éditions des discours de l'empereur Julien”, Recueil de travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Gand 61 (1929).

92 Titlul respingerii în Mosk. 315 indică faptul că Aretha a compilat-o când era arhiepiscop.

catedrala Sf. Vasile, coleg de studiu al lui Iulian.93 În stadiul actual al cercetărilor, deși se poate afirma aproape cu certitudine că Arefa a cunoscut lucrările lui Iulian – cel puțin parțial, în special Contra Galilaeos, și mai mult chiar în text. , și nu numai, așa cum se credea anterior, prin Κατά Ἰουλιανού al lui Chiril al Alexandriei - totuși, nu s-a stabilit că el este autorul unora dintre scolii la scrierile lui Iulian, în special la discursuri, și nu există nicio indicație. că el a fost la originea ediţiei lui Julian sau a compilaţiei Corpus Julianum.

[Lesbonax]

Rudolf Müller, în disertația sa despre gramatica lui Lesbonax, autorul lui Περί σχημάτων,94, vorbește despre ceea ce el numește, pur ipotetic, „Codul Aretha”. Într-adevăr, după ce a stabilit, cu ajutorul a două scolie ale lui Aretha, una la „Teeteiu” din Platon lui Clark, cealaltă la Viața lui Apollonius din Tyana a lui Philostratus, că Aretha era familiarizat cu Lesbonax și îl cunoștea în versiunea care se numește ediția A. , conchide cercetătorul: „Si quis nostros Lesbonactis

recensionis A testis ex Arethae libro manuscripto derivatos esse coniecerit, nihil obvertas.” De fapt, tot ce se poate spune până acum este că Arefa cunoștea Lesbonax.

Lexica Segueriana (?)

Se știe sigur că Arefa, ca și Fotie, era interesat de dicționare, că le avea și, poate, a comandat copii de la ele. Cu toate acestea, în zona încă obscură a lexicografiei bizantine, rolul său nu a fost încă definit cu precizie (cum am văzut, chiar și în întrebarea lui Hesychius). Kugeas a încercat să deschidă calea, consacrând mai multe pagini

93 H. BiDEZ, „Aréthas de Cesaree”.

94 R. Mueller, De lesbonacte grammatico (Diss. Inaug. Greifswald, 1890) 106-112.

manuscrise de la Paris. Coislin. 345.95 din secolul al X-lea,96 care conține fragmente sau rezumate dintr-un număr de dicționare diferite, realizate în scopuri practice. Kugeas, following Rabe, reveals the fact that on folios 178v-186d under the title Συναγωγή Λέξεων χρησίμων έκ τών τού Λουκιανού lexicographical material is collected, taken entirely from scholion of Aretha to Lucian: he sees in this a sign of the origin of Coislin from Aretha, și astfel Astfel, el admite că Aretha, după ce și-a încheiat lucrarea de a scrie scholia lui Lucian, a extras din ele materialul pentru Συναγωγή din Coislin și sugerează că acesta nu este singurul astfel de caz; Desigur, această ipoteză este interesantă, dar nu dovedită. Kougeas atrage atenția și asupra unei note marginale la folio 50v (privind cuvântul άκάτια), în care, după cum crede el, maniera și, ceea ce nu pare exact, însăși mâna lui Aretha, referindu-se la un anume Tarasius, care ar putea fi fratele lui Photius, sunt recunoscuți: ώ φίλων άριστε καί επέκεινα φίλων Ταράσιε;97 Cougeas se bazează pe aceasta concluziile despre legătura dintre Coislin, dicționarele conținute în acesta și Aretha, pe de o parte, opera sa lexicografică a lui Photius, anturajul, pe de alta. Dar aici trebuie să admitem că ne aflăm în domeniul presupunerilor și că, după cum cred, nu avem nicio altă dovadă a prieteniei strânse care ar fi legat fratele Photius Tarasius și Arefa.98 În ceea ce privește notele despre

95 Σ. Κούτεας, ὉΚαισαρείας Ἀρέθας, 64-72.

96 Această dată este dată și de R. Devreesse, Le Fonds Coislin, însă, fără a menționa numele Aretha în legătură cu acest manuscris. După cum m-a informat cu amabilitate Ch. Astruc, el crede că acest manuscris aparține celei de-a doua jumătate a secolului al X-lea și nu găsește în el nimic care să-l poată lega de Aretha: încercarea lui Cougeas de a dovedi acest lucru i se pare neconvingătoare.

97 Asemenea apeluri sunt într-adevăr frecvente în scolia din Aretha, dar li se adresează – cu scopul de a lăuda sau, mai des, a cenzura – autorului textului în cauză.

98 Pe lângă faptul că în acest caz, după cum se pare, ne confruntăm și cu o dificultate cronologică, dacă luăm în considerare, pe de o parte, epoca lui Coislin, care aparține, dacă nu secolului al XI-lea, după cum se credea, apoi nu până la începutul secolului al X-lea c., ci probabil până în a doua jumătate a acestuia, iar pe de altă parte

câmpuri care se găsesc cu adevărat des în Aretha, cum ar fi παροιμ(ία), care marchează expresia proverbială din textul luat în considerare, sau abrevierile ώρ(αιον) și σημ(είωσαι), atunci ar fi putut să nu iasă din stiloul Arethei. .” Aceste rezerve care arată că un nou studiu nu numai al conținutului, ci și al trăsăturilor externe distinctive ale lui Coislin 345 ar fi de dorit, indică și necesitatea revizuirii concluziei lui Cougeas că acest manuscris „provine din scriptorium-ul lui Aretha și a fost verificat de către el”, de la care ajunge la o altă concluzie, nu mai puțin discutabilă, care, totuși, se abate de la subiectul nostru actual de studiu - că Arefa nu numai că a cunoscut și folosit Etymologicum Genuinum, dar poate că a fost una dintre operele sale de tineret.

Lucian

Hotărât unanim, prin comparație cu Codex Aro-logetarum din Paris, gr. 451 că în manuscrisul lucian Harleianus 5694 (British Museum) textul se află și în mâna lui Vaanis și scholia de Aretha, deși nicio notă nu ne spune acest lucru.99 100 Manuscrisul este nedatat; este plasat în jurul anului 913 (Paris. 451 este datat 914) - cred că principala considerație aici este că una dintre scolie101 menționează moartea lui Leon al VI-lea (912); în general, aceasta nu este o indicație exactă și poate

Pe de altă parte, vârsta posibilă a fratelui lui Fotie, chiar și a celui mai mic. Nu sunt deloc pregătit să presupun (împreună cu Κουγεας, Ό Καισαρείας Άρέθας, 69, η. 3) că pretinsa prietenie a lui Tarasius și Arethas poate fi dedusă din faptul că ei se presupune că erau colegi de studenți, întrucât ambii au studiat cu Phtiuso.

99 Pentru ultimele două abrevieri, vezi, de exemplu, text extras din Vindob. teol. gr. 126 (secolele X-XI, Grigore de Nazianz), fol. 3V, publicat de H. Rabe, Scholia in Lucianum, vii, n. 1.

100 Vezi reproduceri publicate: H. Rabe, Scholia in Lucianum, pi. II (fol. 3V); Σ. Κουγεας, ΌΚαισαρείας Άρέθας, pi. IV (fol. 73r); K. Lake, S. Lake, Manuscris minuscul grecesc datat, II, pi. 117; I. Lefort, J. Cochez, Album paleographicum codicum graecorum, pi. 17 (fol. 59r).

101 H. Rabe, Scholia in Lucianum, 122.1.12-21.

să fie relevante numai pentru o anumită scolie sau pentru o parte a scolii din Aretha. În ceea ce privește lucrarea lui Aretha despre scolia la textul lui Lucian, aceasta a fost excelent studiată de Hugh Rabe, referire la care va fi suficientă.102

Manuscrisul Moscova-Dresda

O numesc așa, pentru că de acum înainte este necesar să renunțăm la fosta denumire incorectă Codex Dogmaticorum, un manuscris cu conținut eterogen, mult timp împărțit în două părți: cea mai mare a fost în Biblioteca Sinodală din Moscova (Mattei 394 = Vladimir 231), unde manuscrisul a fost adus de la mănăstirea Athos din Dionisiou, iar douăzeci și patru de foi separate de Mattei au fost păstrate la Dresda (Dresdensis Da 12). Aceste foi au fost returnate URSS, iar manuscrisul complet este acum numerotat ca Mosk, istor. muzică IV 231 (394). Printre alte texte, conține De virtutibus et vitiis al lui Aristotel, fragmente semnificative din „Cronografia” patriarhului Nicefor (nefolosită de de Boor pentru ediția sa), tratat al patriarhului Fotie intitulat Περί τών γνωμικών θελγ ών θενωμικών θενωγ ών θελη στούστούστούση

В ней есть селдующая заметка:103 Stylianos diaconul i-a scris arhiepiscopului Arethas că în anul Cezareei Capadociei a fost indicat anul lumii în luna a cincea aprilie a încheierii emisiunii.

Deci, copierea manuscrisului a fost terminată în aprilie 932. diacon Stilian pentru Arefa, arhiepiscop de Kes

102 N. Rabe, Scholia in Lucianum, precum și alte lucrări ale aceluiași autor, menționate la începutul Introducerii? vedea это Введение на с. iii-iv, а также Index I, SV Arethas, lista de схолий „semnate”.

103 Σ. Κοτγεας, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας, pi. V, joacă fol. 153d, cu un text transcris de Stylianus, și scolia făcută de altă mână decât Arefina, și pi. VI, fol. 6D a fostei Dresdensis, cu un text de Stylianus și o scolia din Aretha. Vezi: K. Lake, S. Lake, Manuscrise minuscule grecești datate, VI, pl. 379-381 (text și scolia) și 384 (notă); J. Lefort, J. Cochez, Album paleographicum codicum graecorum, pl. 25 (fol. 108v).

Ryan, iar din punct de vedere cronologic, aceasta este ultima mențiune cunoscută despre Aretha.

Marcus Aurelius

Cred că A. Sonni a fost primul care a recunoscut rolul Arethei în transmiterea textului „Meditațiilor” lui Marcus Aurelius.104 El a publicat scolia Arethei lui Dio Chrysostomos, care conține o referire la Marcus Aurelius și arată că Aretha avea la îndemână o listă cu el; tot el a publicat simultan, conform codului Mosk, o istorie. muzică 315, scrisoare scrisă mitropolitului Dimitrie Aretha al Irakliei pe

când era încă diacon;105 scrisoarea a fost republicată de H. Shenkl106 și L. G. Westerinck.107 Pentru toată concizia ei, este foarte interesant: Aretha avea o copie veche a lui Marcus Aurelius. , în stare destul de proastă, deși lizibilă; a ordonat să-l rescrie (άντιγράψαι), adică se poate spune aproape cu certitudine - să facă o copie exactă și să transmită complet actualizat (νεαρόν)

104 A. SoNNY, „Zur Überlieferungsgeschichte von M. Aurelius Εις έαυ- τόν", Philologue 54 (1895) 181-183. P. Maas, „Das Epigramm auf Marcus ΕΙΣ ΕΑΥΤΟΝ", Hermes 48 (1913) 295-299, a sugerat că epigrama Anthologia Palatina XV 23 a fost inclusă în colecție sub influența lui Aretha, deoarece nu era doar contemporan al Cefalei, dar , după cum crede Maas, , inspiratorul cercului în care a fost compilată această Antologie. Cu toate acestea, Maas admite că nu există nicio indicație privind participarea lui Aretha la compilarea Antologiei.

105 Nota marginală Mosk. 315: έγράφη προ τοϋ εις επισκοπήν πρόελθε tv; – ceea ce decurge cu adevărat din tonul în care Arefa se adresează corespondentului său.

106 În Introducerea la editio major a lui Marcus Aurelius: N. Schenkl (ed.), Marci Antonini Imperatoris in semeț ipsum libri XII (Leipzig, 1913) xxxix.

107 LG Westerink, Arethae scripta minora, 1.305, № 44, cm. 1,2-4: Semnul împăratului, cartea mult iubită, veche și înaintea lui, și deloc cuprinzătoare și de folos celor nevoiași. Înțelegerea incorectă a acestei fraze a dus la repetarea aproape peste tot că manuscrisul a fost complet distrus, în timp ce aici se spune contrariul (vezi, de exemplu, în primul rând, R. Aubreton, „La transliteration d'Homère", 20, unde opiske sta Fotiy in loc de Arefa).

urmașii săi; îi dă corespondentului său originalul. Un exemplu tipic al soartei unei lucrări străvechi pe care încă o putem citi datorită lui Arefe.

oracole caldeene

Noua descoperire a oracolelor caldeene este atribuită în mod tradițional lui Psellos. Studiul lui P. Moreau asupra unuia dintre cele mai importante manuscrise ale lui Aristotel, Paris, gr. 1853, compilat în mare parte în secolul al X-lea, iar remarcile savante făcute pe acest subiect de A. D. Saffrey108, care a descoperit în manuscrisele moderne de glose sau scholia trei fragmente (două dintre ele necunoscute) din oracolele caldeene, au pus deja problema revizuirea opiniilor general acceptate. Descoperirea lui M. L. West, care a extras din Heraclit și a atribuit oracolelor caldeene un singur vers, cunoscut doar dintr-o glosă din manuscrisul „Convorbirilor" de Epictet Bodl. Mise. 251, discutat mai sus, conduce la sugestia că Arethas, dacă scolia din acest manuscris se întorc de fapt la el, era familiarizat cu oracolele caldeene și ar fi putut juca un rol în transmiterea lor.109

Pausanias

F. Spiro, editorul Pausanias, a recunoscut că o scholia din Paris, gr. 1410, datat 6999 de la crearea lumii (1490-1491), dovedește că acest manuscris datează de la copia lui Pausania, care i-a aparținut Arethei pe vremea când era deja arhiepiscop al Cezareei și asigurat de acesta cu scolie. 110 Într-adevăr, la folio 194d, vizavi de Pausanias VII, 21, 10

108 P. Moraux, „Le Parisinus graecus 1853 (Ms. E) d'Aristote", Scriptorium 21 (1967) 17-41; H.D. Saffrey, „Nouveaux oracles chaldaïques dans les scho-lies du Paris, gr. 1853", Revue de Philologie 43 (1969) 59-72.

109 ML West, „A Pseudo-Fragment of Heraclit", Classica! Review, NS 18 (1968) 257-258, și „Note complémentaire" din articolul lui A. D. Saffrey citat în nota anterioară (vezi pp. 69-70).

110 Nu am putut consulta articolul lui F. Spiro, „Ein Leser des Pausa-nias", publicat în Festschrift Johannes Vahlen (Berlin, 1900), dar vezi ediția sa din Pausanias: F. Spiro (ed.), Pausanias Graecae Descriptio, Í (Leipzig,

poate fi citit: φία.111 Desigur, nici nu pot spune dacă Paris, gr. 1410 de către un apograf direct al lui Pausanias din Aretha, nici dacă Aretha a ordonat unuia dintre cărturarii săi o nouă copie a textului (complet?) Pausanias. Cu toate acestea, acest lucru este foarte plauzibil.

Philostratus

Cougeas112 a remarcat că o scolie a lui Aretha către Pausanias V, 8, 8 arată că el l-a cunoscut pe Philostratus (în acest caz Περί γυμναστικής) și a amintit sugestia lui A. Sonni că notele marginale ale manuscrisului din Viața lui Apollonius din Tyana Laur. 69, 33113 provin direct din exemplarul pe care l-a adnotat Aref. Această ipoteză a devenit general acceptată, iar recent L. G. Vesterink114 a inclus Viața lui Apollonius printre lucrările pentru care Aretha a scris scholia. Este imposibil de spus dacă a folosit o copie deja existentă pentru aceasta sau dacă textul a fost publicat sau măcar copiat din nou din inițiativa lui.

[Pindar]

Cougeas115 a strâns deja dovezi că Arethas cunoștea lucrările lui Pindar și a sugerat, pe baza

1903) chi (și, de asemenea, xv, despre un alt manuscris al lui Pausanias, care, de asemenea, se pare că este un apograf al codexului Aretha).

111 Scholia publicat de: A. Diller, Pausanias, 86; idem, „Manuscrisele lui Pausanias”, Transactions of the American Philological Association 88 (1957) 169-188, vezi 177-178. Nu țin cont de presupunerile prea dubioase, după părerea mea, că împărțirea lui Pausanias în cărți și titluri de cărți i-a aparținut lui Aref și lista lui a fost o copie a codexului uncial realizat de Ștefan de Bizanț.

112 Σ. Κοτγεας, Ὁ Και, σαρείας Αρέθας, 43, n. 1 și 104.

113 A. M. Bandini, Catalogus codicum graecorum bibliothecae Laurentianae, II (Florenta, 1768) Col. 648: secolul al XI-lea

114 LG Westerink, Arethae scripta minora, II, Introducere.

115 S. Kotgeas, O Caesarea Arethas, 105, n. 7.

o aluzie pe care a făcut-o la moartea sa, că avea o copie a lui Pindar adnotată. Pe de altă parte, J. Hiriouen116 spune că „scoliastul, care probabil este Aretha”, a cunoscut și „oda istmică”, scrisă pentru Kasmil din Rodos, care nu a ajuns până la noi (vorbim despre scolia lui Lucian). , Dial. Morts, X, 1 = H. Rabe, Scholia in Lucianum, 255-256). Din aceasta este imposibil să extragem altceva decât certitudinea că Arefe Pindar a fost cunoscut, și ipoteza că a citit un text mai complet decât cel pe care îl avem noi – și asta e banal; dar nu știm dacă l-a avut pe Pindar în biblioteca sa și nimic nu ne obligă să spunem că Aretha a jucat vreun rol în tradiția scrierilor sale.

Pollux

Erich Bethe, studiind tradiția manuscrisului Onomasticonului lui Pollux, compilat între 166 și 176. n. 117 a ajuns la concluzia că E. Maase anticipase și confirmase deja de către Wilamowitz: pare foarte plauzibil ca întreaga noastră tradiție să se întoarcă la exemplarul publicat de Arefa. Cel puțin, o astfel de idee este sugerată de o comparație a unora dintre scolia lui Aretha cu Platon și cu Clement din Alexandria, unde se referă la Pollux și textul lui Pollux cunoscut nouă. Pentru a-și publica manuscrisul, Arefa a folosit o listă uncială (care însă, în sine, era doar o prezentare prescurtată a Onomasticonului original), în care zece cărți ale Onomasticonului au fost împărțite în două volume și i-au furnizat discrepanțe și scolie.

116 J. Irigoin, Histoire du texte de Pindare, 128.

117 E. Bethe, „Die Überlieferung des Onomastikon des Julius Pollux”, Nachrichten Gottingen, Philol-hist. Klasse (1895) 322-348 cm. 336 și 338; idem, Pollucis Onomasticon (Leipzig, 4900.21967) I, v sq.

Strabon

Mai sus, am vorbit118 despre ipoteza lui O. Diller, reprodusă și dezvoltată de F. Lasserre, conform căreia Aretha avea o listă a lui Strabon, căreia i-a scris scholia.119.

[Tucidide]

Zardini120 spune că Aretha l-a avut pe Tucidide în biblioteca sa, pentru că îl pomenește în scolie; dar acest lucru este confirmat doar de faptul că Arephes Tucidide era cunoscut. Ea adaugă că trebuie să fi fost „o variantă la publicarea și transmiterea la care au luat parte Leo Filosoful și Ioan Gramaticanul", o împrumutare nefericită de la B. Hemmerdinger121, care a încercat să arate, cu argumente foarte insuficiente, că Tucidide a fost în bibliotecile personale ale lui Leo.și Ioan, pentru a concluziona de aici că iconoclaștii îl iubeau pe Tucidide și că copia lui a fost făcută, poate la inițiativa lui Ioan Gramatica.

literatură religioasă

Așa sunt autorii și lucrările seculare în legătură cu care, în opinia mea, mi se pare rezonabil să menționăm – sau, dimpotrivă, să nu menționez, până la apariția unor noi date – numele de Aretha. Este mai degrabă remarcabil că, în comparație cu această listă deja destul de solidă, care va fi extinsă pe măsură ce cercetările progresează, lista lucrărilor de natură religioasă este scurtă.

118 Vezi mai sus, p. 321.

119 Vezi și Σ. Κοτγεας, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας, 60 și η. 4, că Aretha îl cunoștea pe Strabon.

120 E. Zardini, Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta, 676 și η. 45, 46.

121 B. Hemmerdinger, Essai sur l'histoire du texte de Thucydide, 37-38.

Andrei din Cezareea

După Ernest Maas,122 în Bodl. baroce. 3, care conține Σύνοψις σχολική al lui Andrei din Cezareea comentariul despre Apocalipsă123, este precedat de următorul titlu: ως σύνοψις σχολική παρ ατεθεΐσα υπό Αρέθα αναξίου επισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας . Potrivit lui Maas, aceasta ar putea fi fie lista lui Aretha, fie apograful lui: într-adevăr, este destul de în ordinea lucrurilor în care Aretha a devenit interesată de opera unuia dintre predecesorii săi în scaunul cezarian; pe de altă parte, este evident că epitetul ανάξιος nu putea fi folosit în relație cu Aref de către altcineva decât el însuși. În ceea ce privește lucrarea în sine,124 Kugeas125 a arătat că această ediție ar fi trebuit să fie creată după moartea împăratului Alexandru (6 iunie 913).

Codex Apologetarum

Acesta este faimosul manuscris Paris, gr. 451, cuprinzând scrierile lui Clement al Alexandriei, Eusebiu, Iustin, Atenagora și, odată, îl conține și pe Tațian,126 unde pe foaia 401v se află următoarele note, care ar fi putut fi făcute de aceeași mână:127:

122 E. Maass, „Observationes paleographicae”, 757 sq.

123 Despre această lucrare (PG 106, col. 216-457) și despre Andrei, despre care se crede că a fost episcop de Cezareea din Capadocia de ceva timp între 563 și 614. (Pr. Diekamp, Analecta Patristica (Roma, 1938) (Orientalia Christiana Analecta, 117) 161-172, vezi 161: "seine Blütezeit liegt zwischen 563 und 614"), vezi: H.-G. Beck, Kirche, 418-419.

124 PG 106, col. 500-785; cp. L.G. Westerink, Arethae scripta minora, II, Introducere.

125 Σ. Κούτεας, Ὁ Καισαρείας Αρέθας, 36 mp.

126 Din bogata bibliografie a lucrărilor despre acest manuscris, vezi y S. Kotgeas, O Caesarea Aretha, 100, n. 2, și E. Zardini, „Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta”, 674, n. 23.

127 Воспроизведены у S. Kotgeas, Arethas din Cezareea, pi. I (см. также pl. III и VII, текст и схолии). Cp. K. Lake, S. Lake, Minuscul grecesc datat

1) scris de mâna notarului Vaanus I Aretha arhiepiscop 128 Cezareea Capadociei anul lumii I sycv?

2) monedă(e) k129 pergament(e) monedă(e) s.

Deci acest manuscris* a fost terminat între septembrie 913 și Aviust 914 de notarul Vaanis pentru Aretha, pe atunci arhiepiscop de Cezareea, care a plătit douăzeci de nomimi pentru corespondență și șase pentru pergament. El a furnizat apoi manuscrisul cu scolia.130

Nomocanon în paisprezece titluri

Cougeas a stabilit cu certitudine131 că manuscrisul Vallicelli, 79 (F 10) conţine în margini scolia de mână a Arethei, scrisă de el pe vremea când era arhiepiscop de Cezareea.

Manuscrise, IV, pi. 230 (text și scolia) și 231 (foaie de note); J. Lefort, J. Cochez, Album paleographicum codicum graecorum, pi. 18 (fol. 23r).

128 Ultima abreviere nu ne permite să spunem dacă, după Kougeas, ar trebui să se citească Αρέθα αρχιεπισκόπου și, prin urmare, să tragem concluzia că Vaanis a fost notar (în sensul ecleziastic) al lui Aretha,

sau Αρέθα άρχιεπισκό, Vaanis care a copiat notariat (aplicativ). manuscrisul pentru arhiepiscopul Arefas. Înclin spre ultima ipoteză.

129 Scrisoarea este aproape ștearsă, dar lectura la pare a fi cea mai plauzibilă.

130 Pentru edițiile lor, vezi: LG Westerink, Arethae scripta minora, II, Introducere, sv „Apologetae”.

131 S. Kotgeas, „Neos kodix toi Aretha”, Asociația Filologică Parnassos, Epeteris 10 (1914) 106-116. Cu această ocazie на с. 107 el subliniază astfel pe scurt cele mai vizibile, în opinia sa, trăsăturile distinctive ale manuscriselor Arefy: titlurile cu majuscule de la începutul și sfârșitul fiecărei secțiuni, literele mari inițiale ale fiecărui nou capitol, bijuteriile liniare simple ale titlului (...) comentariile, atina o umplere abundentă a pătratului manuscrisului, scris în coloane sau spirale în binecunoscuta scriere semi-majusculă a Arethei urmată de obișnuită stenografie și terminând în final în binecunoscuta concluzie în formă de frunză de iederă, trăsătura exclusivă a Atelierul bibliografic al Arethei. Kugeas dă la sfârşitul articolului său o reproducere a unei pagini cu scolie din manuscrisul bibliotecii Vallicelli (aceeaşi reproducere este publicată mai clar de R. Devreesse, Les manuscrits grecs, pi. IX).

132 foarte numeroase, afectează o mare varietate de subiecte, iar unele dintre ele se referă la tetragamie și sunt îndreptate împotriva lui Leon al VI-lea.133 Nu a fost Aretha doar școlar pentru acest manuscris? Acest lucru este necunoscut. Kougeas, care crede că scrierea de mână este asemănătoare cu cea a lui Vaanis, dar calitativ superioară acesteia, consideră că Arefa, oricum, a luat parte la pregătirea manuscrisului διά διαφόρων παραλείψεων καί προσθηκών și este autorul titlurilor interne.

[Faptele Apostolilor]

Printre manuscrisele, a căror apartenență la biblioteca lui Arethas este discutabilă, E. Zardini134 plasează Codul Lavra B 64,135 din Faptele Apostolilor și Epistolele Apostolice, al căror colofon conține o cerere de rugăciuni pentru sufletul păcătos τού γράΈφρος γράψαντος μοναχού. Pentru acest manuscris de la mijlocul secolului al X-lea, care nu arată nicio legătură cu Aretha, vezi B. Hemmerdinger,136 și mai ales studiul lui J. Hiriouin despre scriptorium-ul lui Ephraim, din publicații recente.137.

Fotie

Avem foarte puține informații despre relația dintre Fotie și Aretha și despre influența pe care primul ar fi putut-o avea asupra celui de-al doilea. Prin urmare, manuscrisele sunt o descoperire fericită, unde sunt vizibile semne ale interesului lui Aref pentru scrierile lui Fotie. Acest lucru este valabil mai ales pentru „Bibliotecă”, dar și pentru litere și „Amphilochius”.

132 Una dintre aceste scolie îl menționează pe Sf. Busuioc: ό τής καθ 'ή μάς Καισαρείας φωστήρ.

133 Aceste scolie, parțial nepublicate, sunt în prezent studiate de P. Karlin-Heiter și I. Kukulis.

134 E. Zardini, Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta, 676 și n. 50.

135 Monahul Spyridon, S. Eustratiadès, Catalogul manuscriselor grecești în librati/ a Laurei de pe Muntele Athos (Cambridge, 1925) 20, nr.184; este indicată data secolului al XIV-lea!

136 W. Hemmerdinger, „Le Venetus A de l'Iliade”, în informaţii bibliografice: „după 948”.

137 J. Irigoin, „Pour une étude des centres de copie” (1959) 181-195.

Cât despre „Biblioteca”, aici A. Severin a adus cea mai mare contribuție în lucrarea sa despre Codex 239 și Cititorul de Proclus. Că Aretha a cunoscut „Biblioteca” este nu numai evident, ci și dovedit, de exemplu, atunci când studiază două scolii din Codul Apologeților, una lui Clement al Alexandriei, cealaltă lui Eusebiu.138 Dar A. Severin, în plus, susține că Aretha a luat parte la publicarea Bibliotecii însăși.

Tradiția sa manuscrisă este împărțită în două ramuri: A, care provine din Marcianus 450 (secolul al X-lea), și M, care provine din Marcianus 451 (secolul al XII-lea). M se deosebește de A prin faptul că arată intervenția unui „domnic anonim”, în care A. Severin o recunoaște pe Arefa. Acesta este într-adevăr un om de știință cu o mare educație în domeniul filologiei, literaturii, precum și al teologiei; un aspirant gramatician care înțelege cu ușurință texte foarte complexe; dar se caracterizează și prin nepăsare și inconsecvență, grabă și distragere a atenției; Nu este deloc potrivit să vorbim aici despre cineva care a pregătit o nouă ediție a Bibliotecii - mai degrabă, aceasta este o persoană pentru care a fost ca un manual și care a scris treptat note la el. Tocmai acest exemplar se află, potrivit lui A. Severin, la începutul filialei M și, în consecință, o asemenea intervenție a lui Arefa ar putea duce la împărțirea în două a tradiției manuscrise a Bibliotecii. La aceasta putem adăuga că ramura A este mult superioară ca calitate ramurii M, iar acest lucru, cel puțin în acest caz particular, duce la

138 A. Severyns, Recherches sur la Chrestomathie de Proclos, I, 279 sq. Cu această ocazie, Severinus judecă metodele Arethei, care „nu este un copist exemplar”, își ia „prea multe libertăți” și „lucrează repede, prea repede – ca un savant care nu are timp să recitească ceea ce el a scris sau consideră inutil să revină la propriile greșeli.” (ibid., 290-291). În lucrarea sa despre Viețile comparate ale lui Plutarh în Bibliothèque lui Photius (Mélanges A-M. Desrousseaux (Paris, 1937) 435-450), Severinus a arătat, studiind pasajele de mai sus ale lui Plutarh,

superioritatea ramurii A a manuscriselor Bibliotecii față de ramura. M, care , probabil, după cum vom vedea într-un moment, este Aref'evskaya.

aducând măcar o oarecare nuanță evaluării rolului Arefa.

Două lucrări ale lui V. Laurdas ne permit să credem că avem alte dovezi ale interesului pe care Aref l-a avut pentru lucrările lui Fotie. Cod Bodl. baroce. 217, prima jumătate a lui Khvek, conține 249 de scrisori de la Fotius; Pe baza formei și conținutului scoliei acestui manuscris, Laurdas crede că acestea aparțin lui Arefe.139 Codex Athous Lavra Δ 73 (Nr. sfârșitul secolului al IX-lea, este un manuscris important al lui „Amphilochius”; V. Laurdas a arătat că scolia aparține aceluiași autor ca și scolia lui Baroce. 217 și, în consecință, consideră că ele sunt produsul lui Aretha.140

În cele din urmă, amintim că un mic tratat cu caracter religios al Patriarhului Fotie a fost inclus de Aretha în Manuscrisul Moscova-Dresda, despre care a fost discutat mai sus.

Lista preliminară pe care tocmai am încercat să o alcătuim este nesatisfăcătoare în multe privințe. Ar trebui chiar spus că este înșelătoare, nu numai pentru că, desigur, conține doar un număr mic de manuscrise care ar trebui menționate dacă toate au supraviețuit sau au fost corect identificate, ci și pentru că nu permite restaurarea lui Aretha. bibliotecă, care, desigur, conținea multe alte lucrări în afară de cele pe care el personal le-a comandat să fie copiate sau furnizate cu scolia; cu atât mai puțin oferă o idee exactă despre curiozitatea și „cultura” lui Aretha, care nu poate fi ghicită decât din scrierile sale în ansamblu și din dovezile lăsate în ele.

139 V. Laotrdas, „Comentariile la scrisoarea lui Fotie din codexul Barroccianus Gr. 217”, Atena 55 (1951) 125-154.

140 V. Laotrdas, „Amphilochia of Photius commentaries on Code 449 of Lavra”, Greek 12 (1952-1953) 252-272.

În plus, și chiar și din punctul nostru de vedere privat, este necesară aprofundarea studiului în trei direcții. Caracteristicile exterioare care fac posibilă recunoașterea manuscriselor „Arefi”141 nu au fost încă descrise satisfăcător, precum și trăsăturile scrisului lui Arefa — cu alte cuvinte, ne lipsesc criteriile de încredere de identificare. Nici metoda lui Arefa ca editor de texte nu a fost suficient studiată (și, în primul rând, lucrări cu două tradiții scrise de mână care pot fi comparate, una categoric Aref'evskaya, iar cealaltă categoric independentă); nu putem încă nici măcar să distingem între textele pe care pur și simplu a ordonat să fie copiate de textele pe care a încercat să le publice în sensul modern al cuvântului. În cele din urmă, manierele și obiceiurile lui Aretha scoliastul, ponderea sa

personală în această lucrare (la urma urmei, el a folosit, adică a copiat sau a ordonat să copieze și scolia antică), în special sursele propriei sale scolie - atât de multe întrebări la care putea răspunde. , dacă ar fi posibil să-l alcătuiască, un corpus de scholia lui Arethas, care să dezvăluie și o imagine a mentalității și educației sale. Aceasta este afacerea viitorului.

Mai modest, ne vom limita la câteva observații despre datele deja colectate. Manuscrise despre care se poate spune cu un motiv aparent că au fost comandate și (sau) comentate de Arefa, sau sunt apografiile unor astfel de manuscrise, în prezent numără puțin mai mult de două duzini; ele se împart aproximativ în mod egal în funcție de numărul de originale și apografe. Lăsând deoparte cazul special al lui Fotie, există doar trei manuscrise cu conținut religios, din care nu ar trebui să tragem în grabă că Arethas era interesat aproape exclusiv de lucrările seculare - mai degrabă, raritatea lor relativă l-a determinat să le acorde mai multă grijă. De asemenea, nu cred că trebuie setat între asamblarea Arefin

141 Expresia des folosită „scriptorium of Aretha" nu este aplicabilă aici.

manuscrisele și „Biblioteca" lui Fotie, o legătură strânsă care s-a căutat uneori să fie stabilită.142 Dacă aici există un punct de contact care merită remarcat, atunci acesta este absența poeților de ambele părți - dar aceasta este mai degrabă o trăsătură a epocii care caracterizează tradiția literaturii antice din Bizanț decât rezultatul influenței lui Fotie asupra Arethei. Acești doi oameni se remarcă ca un mare umanist (în ciuda rezervelor care se pot face aici) și un iubitor de carte învățat, precum și o minte grozavă și un caracter mic. Marea lor curiozitate îi reunește, iar Arethas merită cu siguranță recunoștința noastră — poate și mai mult pentru alegerea autorilor de care era interesat: de la Platon la Euclid, filosofi, moraliști, istorici, oratori, geografi, gramaticieni — orizontul.

142 Desigur, Aretha, după cum am văzut, cunoștea bine „Biblioteca" și poate fi intervenit, mai mult sau mai puțin cu succes, în tradiția textului ei. În același timp, nu este nimic surprinzător în faptul că majoritatea (dar nu toți) autorilor pe care Aretha a ordonat să-i rescrie sau pe care îi comentează sunt menționați într-un loc sau altul în imensa colecție a lui Fotie, începând cu Platon și Aristotel. Dar nu ar trebui să scrie, așa cum face A. Severyns, că „se are impresia că Aref a putut ajunge la toți acești autori numai după ce a citit și a comentat copia lui Photius": nu știm nimic despre asta, și acest lucru este, în general, puțin probabil. Dimpotrivă, se poate observa că majoritatea lucrărilor copiate sau comentate de Arefa nu fac obiectul niciunui Codex din Bibliotecă. Excepții sunt Olympiodorus (Cod 80), Aelius Aristides (Cod 246), Dio Chrysostomos, dacă Urbinas 124 este într-adevăr un Apograf al lui Aretha (Cod 209), Philostratus din viața lui Apollonius, cu aceeași rezervă despre Laur. 69, 33 (Cod 44 și 241), „Breviarul" Patriarhului Nicefor (Cod 66). De asemenea, trebuie remarcat faptul că dintre aceste manuscrise au fost create două date

care conţin în 925 şi 932. - la atâţia ani de la apariţia „Bibliotecii” (şi chiar după moartea lui Fotie!) încât pare inutil să stabilim aici o legătură. Același lucru este valabil și pentru Codul apologeților, 913-914: este imposibil să se tragă vreo concluzie din faptul că autori atât de cunoscuți precum Clement din Alexandria și Eusebiu, incluși în acest manuscris, sunt luați în considerare și în unele Codex ale „Bibliotecă”, precum și și din faptul că nu se referă la Athenagoras, Iustin sau Tațian, care și ei formează sau făceau parte din manuscrisul menționat.

larg Rămâne de clarificat care este calitatea lucrării sale de editor și școlar.

Am menționat deja judecata făcută de A. Severin cu privire la rolul lui Aretha în tradiția textului Bibliotecii, că a fost redactorul anonim a cărui intervenție a fost începutul filialei M în tradiția ei, în comparație cu ramura A. , care este mult inferioară calitativ. Iar Severin își formulează concluzia generală cu severitate: „Este regretabil că Arefa a tratat textele pe care le-a făcut tovarășii săi preferați ai vieții (...). Frivolitatea lui a făcut mai mult rău decât bine textelor pe care altruismul lui ni le-a păstrat.”143 Această părere este împărtășită și de E. Zardini, care a încercat să arate, folosind exemplele lui Dion Hrisostom, Atenagoras și Clement al Alexandriei, că dacă Corecțiile paleografice ale lui Aretha privind, de exemplu, împărțirile în cuvinte (greșelile făcute în timpul corespondenței) sunt bune, apoi corecțiile sale la text sunt adesea nepotrivite.

Desigur, ca școlar, el este mai demn de atenție. Dar este necesar să vorbim aici despre scolia în sensul propriu? Mai degrabă, vorbim de „comentarea constantă”, cum se spunea cândva, a cititorului, care este în dialog cu autorul. Reacționând mereu viu la textul din fața ochilor, Arefa explică, aplaudă, cenzură, reproșează, certa, completând marginile și fundul paginii, pe care le-a rugat caligrafilor săi să le lase foarte lat.145 Foarte

143 A. Severyns, Recherches sur la Chrestomathie de Proclos, I, 373.

144 În studiul, încă parțial nepublicat, pe care l-am menționat mai sus, în cca. 18.

145 O listă de lucrări furnizate de Arethas cu scholia, cu indicarea edițiilor (când vorbim de scholia, încă total sau parțial nepublicată), a fost întocmită de LG Westerink, Arethae scripta minora, II, vezi Introducere.

scolii de natură istorică sunt importante, legate de evenimente (disputa despre patrupamie, războaie cu bulgarii etc.) sau locuri pe

care Arefa le-ar putea cunoaşte bine.146 Multe scolii se ocupă de gramatică, lexicologie, stilistică, arheologie şi geografie. Conțin material bogat: deci, dacă luăm doar un exemplu, putem ghici că Arefa cunoștea încă colecții de proverbe mai complete decât avem noi. Studiate în raport cu Bizanțul și nu numai, așa cum s-a făcut prea des, din punctul de vedere al specialiștilor în antichitate, ele ajută la înțelegerea mai bună, printr-o singură persoană, a acelei mentalități despre care avem puține dovezi directe . Cât despre Aretha, ei pictează un portret viu al acestui duhovnic, în același timp foarte „implicat” în treburile vremii sale și dus de învățătura seculară.

Alte lucrări de Aretha

Ele sunt enumerate de L. G. Westerinck în Introducerea la Arethae archiepiscopi Caesariensis scripta minora, iar cele mai multe dintre ele au fost publicate, inclusiv un pamflet împotriva imaginii Leo Chirosfact pe care ți-o poți imagina. Unele dintre ele au un conținut religios, disciplinar sau dogmatic, ca o infirmare mediocră, adresată, dacă ne credem.

146 După Kougeas, am arătat interesul scoliei din „Manuscrisul Moscova-Dresda” cu privire la istoria Patrasului, orașul natal Aretha, și am stabilit că sursa acesteia a fost „Cronica Peloponeziană” sau „Cronica Mitropoliei”. de Patras”, care formează partea principală „Cronica Monemvasie”: P. Lemerle, „La chronique improprement dite de Monemvasie: le contexte historique et légendaire”, RÉB 21 (1963) 5-49, cm. 25 mp

147 Îi datorăm traducerea în limba engleză lui P. Karlin-Hayter: Byz 35 (1965) 468-481.

titlu, „emirului Damascului din ordinul împăratului romanilor”.

148 LG Westerink, Arethae scripta minora, I, 233, Nθ 26. Westerink crede că vorbim de fapt despre o infirmare întocmită de Aretha la ordinul lui Romanus Lecapenus, adică după aderarea acestuia din urmă în decembrie 920 și înainte de victorie, câștigat de Radin asupra lui Leu din Tripoli în 922, despre care scrisoarea nu îl menționează; acest argument a silentio nu este decisiv, dar interpretarea lui Westerink, mi se pare, se potrivește ultimului paragraf, adesea greșit înțeles, unde Arefah lasă grija răspunsului arabilor în problema schimbului de prizonieri celor cărora împăratul. i-a încredințat această chestiune. Westerink nu ar fi putut fi conștient de raționamentul atent pe care M. Canard l-a dedicat acestei lucrări (vezi A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, II, 1. Les relations politiques de Byzance et des arabes a l'epoque de la dynastie macédonienne (Bruxelles , 1968) 411 sq., M. Kanard, la rândul său, nu cunoaște punctul de vedere al lui Westerink), în care se poate găsi și o analiză a lucrărilor anterioare: A. Abel (nu recunoaște paternitatea infirmării de către Aref: vezi Byz 24 (1954) 343-370, unde Abel oferă traducerea sa în franceză), P. Karlin-Hayter (recunoaște paternitatea lui Aretha: Byz 29-30 (1959-1960) 281-302), R. Jenkins (atribute paternitatea). lui Leo Chirosfact și datează

respingerea la Winter 905 -906: Collection of Radov Byzantinoloshkog Institute 8 (1963) 167-175) și din nou P. Karlin-Hayter (iia de la Chirosfact autoritatea și revine la Aref: Byz 35 (1965) 455-481). Dacă, după cum, din partea mea, sunt înclinat să cred, lucrarea este a lui Aref, este necesar să notăm o remarcă interesantă în marginea manuscrisului care explică de ce infirmarea nu a fost scrisă în limbaj savant: ακηνών.

149 Dintre δημηγορίαι επιτραπέζιοι rostite înaintea lui Leon al VI-lea în anii 901-902, care se află sub numerele 61-65 din ediția Westerinck, nr. 61 atrage atenția: Arethas dezvoltă acolo ideea că Leon al VI-lea este filosoful definit de Plating. și care nu a mai fost realizat până acum. Interesul acestui discurs, ca și al altora, constă însă mult mai puțin în acest gen de raționament, care nu depășește cea mai mântuită banalitate, decât în aluziile istorice cuprinse în el. Vezi R. Jenkins, B. Laourdas, C. Mango, Nine orations of Arethas from cod. Marc. gr. 524”, BZ 47 (1954) 1-40, unde se arată bine și în legătură cu acest discurs (care în acest studiu este nr. 5) cât de mult era îndatorat Aref retoricii antice, mostrelor și manualelor pentru care era temeinic. conștient.

în principal de natură polemică, sunt lucrări dedicate diverselor împrejurări - cazul tetragamiei, conflictul cu Nicolae Misticul, acuzația de impietate aruncată de două ori împotriva Arethei. din acest punct de vedere, ar fi foarte instructiv să facem statistici pe baza tuturor lucrărilor sale.

Dar două sau trei eseuri prezintă un interes deosebit. În primul rând, răspunsul pe care îl dă celor care îl acuză de obscuritate, unde găsește prilej să-și expună concepția despre vorbire și stil,151 răspuns despre care s-a spus pe bună dreptate că este un exemplu izbitor care confirmă reproșul obscurității. Aretha pretinde că cu o zi înainte, „la ceasul când boii sunt dezhămați”, un prieten a venit să-i întoarcă „copilul duhovnicesc” – adică lucrarea care ieșea de sub condei, pe care a împrumutat-o unui prieten – și în același timp l-a informat despre criticile sau ridiculizarea îndreptate împotriva ασάφεια lui. El obiectează că detractorii săi sunt ignoranți care nu înțeleg nimic despre „muza antică”: nu-i pasă de ei. Ei îl contrastează cu limbajul clar și accesibil al străvechilor părinți, dar Grigore de Nazianz, de exemplu, nu este întotdeauna de acord cu o astfel de afirmație - și, totuși, adevărații experți nu l-au criticat niciodată, preferând întotdeauna dificultatea decât ușurința. Apoi Arethas se referă la antici, Tucidide, Herodot și, într-o expunere minunată a vederilor sale literare, dezlănțuie indignarea inițiatului asupra ignoranților.

150 Pentru comentarii vezi R. Jenkins, B. Laourdas, „Eight letters of Arethas on the fourth marriage of Leo the Wise”, Ελληνικά 14 (1956) 293-372; scrisori republicate de Westerink; vezi şi P. Karlin-Hayter despre Vita Euthymii.

151 L.G. Westerink, Arethae scripta minora, 1.186-191, nr.17.

152 LG Westerink, Arethae scripta minora, 1.189,1. 22 -190,1. 22.

miroase mai degrabă uleiul unei lămpi decât vin și, pentru a face o scurtă schiță a lui ιδέα τού Λόγου, își umple frazele extrem de complicate cu citate sau reminiscențe din Homer, Focilide, Aristofan, Gorgias,153 Aristotel, Lucian, din culegeri de proverbe, de la Elian, Philostratus și, bineînțeles, Hermogenes, la care Westerink a găsit cel puțin unsprezece referințe. Interesantă este deja amintita scrisoare a lui Aretha către elevul său Nikita Paphlagon154, căruia îi învață pedant, cu privire la „Lauda Sfântului Grigorie Teologul" întocmit de Nikita155, o lecție nedigerabilă, dar edificatoare de compoziție cu stil; şi o scrisoare de la Asikriu către Ştefan,156 unde se vorbeşte multe despre Homer şi Aristotel şi unde Aretha vorbeşte despre sine: υ Λόγων θερμός τις άκριβαστής (...).

Dar ceea ce ne este cel mai evident în majoritatea operelor Arethei și pentru care unii dintre contemporanii săi i-au reproșat deja, este tocmai limbajul lor insuportabil. Pentru a spune clar, ele sunt pur și simplu ilizibile. Nu este că Aref a inventat un stil nou, o nouă calitate a expresiei: Dumnezeu să-l ferească de la inovare! Nu este că este manierată în sensul exact al cuvântului, dar are manierisme, în măsura în care, într-o anumită cultură, este atât o dovadă a unui fel de luptă, cât și o modalitate de a confunda. Unde este calea de a rezolva contradicțiile dintre un învățat iubitor de antichități, însă, sărac în idei, și o persoană activă și ambițioasă, implicată în treburile contemporane, între un elenist fotoliu și un duhovnic militant? Este de mirare că Arefa, ca

153 O expresie minunată la p. 189,1. 28: Γοργιείων σκιρτημάτων ούκ έπιλέΛησται.

154 LG Westerink, Arethae scripta minora, I, 267-270, nr.32.

155 PG 105, col. 439-488.

156 LG Westerink, Arethae scripta minora, I, 324-326, nr.51.

alții l-au urmat, au adoptat și chiar au exagerat într-o măsură ridicolă unele dintre formele exterioare ale spiritului grecesc, dar în același timp nu au putut sau nu au știut să beneficieze de acest spirit însuși și de acea lecție pe care la acea vreme doar el singur ar putea da?

Dar cum să nu se oprească în fața caligrafilor săi, în fața cărților lui, atent adnotate de mâna lui? Deci, trebuie să o părăsim cu regret.

Capitolul IX

După aceste mari personalități ale oamenilor de știință, Photius, Arethas, care, în mod paradoxal, nu ne-au dat nicio informație despre propria lor educație și nu ne-au spus nimic despre instituțiile de învățământ din vremea lor, trebuie să revenim la acestea din urmă și să încercăm să le pătrundem. secret în alte moduri . Probabil că nu este o coincidență că informațiile noastre, așa cum vom vedea acum, se referă în principal la epoca lui Constantin al VII-lea Porfirogenul. Dar, indirect, aruncă lumină și asupra jumătății de secol anterioară și, pentru a ne marca mai bine punctul de plecare, trebuie să ne întoarcem puțin înapoi.

Să ne amintim, așadar, că Leon Matematicianul, care s-a născut probabil în ultimul deceniu al secolului al VIII-lea, a putut să primească o educație „secundară” la Constantinopol, după ce a studiat gramatica și poetica, dar nu a găsit vreun profesor capabil să conducându-l mai departe. Autodidact și călător, se întoarce la

capitala, pentru a da acolo lecții particulare timp de mulți ani, iar apoi, la inițiativa lui Theoktist, să predea public pe sprijinul statului în perioada premergătoare numirii sale la scaunul mitropolitan din Tesalonic (840). În fine, nimeni nu știe când, dar mai aproape de 8551, Varda îl pune în fruntea „școlii filozofice”, pe care a înființat-o la Magnavra, cu patru catedre: filozofie, gramatică, geometrie, astronomie. Cariera lui Constantin Filosoful un sfert de secol mai târziu ne prezintă atât asemănări, cât și diferențe semnificative. Născut în 827 la Tesalonic, nu a putut primi nicio educație acolo, cu excepția celei inițiale de la un gramatician. Dar la Constantinopol, unde a fost invitat de Theoktist, a fost predat „toate artele elene”. Unde? Școala din Magnavra nu exista încă. Cu Leon Matematicianul, care după depunerea sa (în 843) a putut să se apuce din nou de predare, cum înainte de episcopie? A vizitat și Constantin cercul privat al lui Fotie? Menționarea acestor două nume, cuprinse în locul corespunzător al Vieții slave, nu clarifică. În ceea ce privește predarea „filozofiei”, încredințată lui Konstantin presupus în timpul vieții lui Feoktist, avem și noi doar ipoteze; dar pare necesar să se stabilească aici o legătură cu învățământul public încredințat în împrejurări similare lui Leu Matematicianul, tot prin mijlocirea unui logotet.

Apoi Constantin, împreună cu Metodiu, se dedică lucrării misionare celebre, în timp ce Leo devine șeful noii școli din Magnavra. Și în curând rămânem din nou fără informații. Nimic nu ne obligă să credem că Școala Magnaurei nu a supraviețuit lui Leu: dimpotrivă, mărturia lui Genesius la mijlocul secolului al X-lea, după cum am văzut, confirmă atât noutatea, cât și importanța excepțională,

1 Când Theoktist a fost ucis, iar Varda a avut acces la treburile importante ale statului.

care a fost recunoscut pentru crearea lui Caesar Vardas,2 și existența continuă a școlii până în momentul în care Genesius a scris. Trebuie să încercăm să reconstituim evenimentele care s-au petrecut între aceste două frontiere, nu numai în ceea ce privește educația, care, bineînțeles, era predată doar unui număr foarte mic de oameni din Școala Superioară, ci și în ceea ce privește tipurile și nivelurile de educație în general. Vom face acest lucru păstrând textele cât mai aproape.3

Viața Sfântului Nicefor din Latmos

Luați în considerare mai întâi Viața lui Nicefor, care a fost călugăr pe Muntele Latmos și Episcop de Miliție, scrisă la scurt timp după moartea sfântului de o anumită persoană educată care l-a cunoscut bine și relatează ceea ce a fost martor personal sau ceea ce a aflat prin martori direcți. 4 Nicefor s-a născut într-o familie înstărită respectabilă, în Vasileon al Galatiei, care nu era un oraș mare, dar nici sat, deoarece acolo se afla scaunul episcopal și chiar de ceva vreme a existat o mitropolie. Părinții săi, conform Vieții, îl intenționau pentru slujirea Bisericii și l-au castrat în tinerețe.5 Dar ei tânjeau ca el să facă

2 Trebuie remarcat că aceasta obligă să reducă la limitele lor reale prelegerile publice pe care Leo și Konstantin fuseseră anterior instruiți să le susțină, în privat și în afara oricăror instituții.

3 În ceea ce privește Viețile lui Nicephorus din Latmos și Athanasius din Lavra și corespondența unui profesor anonim, am prezentat principalele informații care pot fi extrase din acestea într-un raport adresat Académie des Inscriptions et Belles-Lettres: „Élèves et professeurs à Constantinople au Xe siècle", cm. Comptes rendus des séances de l'année 1969, p. 576-587.

4 BHG3, nr.1338; Vita Nicephori Milesii, 129-166, retipărită de Th. Wie-gand, Milet, III, 1, Der Latmos (Berlin, 1913) 102,157-171 (cu excepția anexei „de domo τού Μωσελλού”, ale cărui concluzii, însă, după cum vom vedea, sunt eronate).

5 O astfel de automutilare, după cum se știe, a servit ca cea mai bună pregătire pentru o altă carieră decât cea a Bisericii, iar chemarea timpurie a lui Nicefor la slujba Bisericii este poate doar un topos hagiografic.

o carieră excelentă și a vrut să-i ofere o educație bună. Așa că, când Nikephoros avea opt ani și a ajuns la vârsta școlară, l-au trimis la

Constantinopol - o dovadă în plus că la acea vreme o astfel de educație se putea obține doar în capitală. Adevărat, cronologia vieții lui Nicefor este inexactă, dar autorul ne informează că eroul său a ajuns la Constantinopol sub Romanus Lecapenus, adică între 920 și 944. A fost primit în casa maestrului Mosell, υπό μαγίστρου τού Μωσελλού, fără îndoială o persoană importantă; dar nu ni se spune prin ce fel de legături, de familie sau de altă natură, el era legat de familia Nicefor.

6 H. Delehaye și-a însoțit ediția Vieții cu o anexă „de domo τού ΜωσελΛού” (Vita Nicephori Milesii, 161-165), care rămâne utilă datorită numeroaselor informații pe care le conține despre acest nume și diversele sale forme, dar duce la o interpretare complet falsă a textului pe care îl luăm în considerare . El pornește de la faptul că în manuscris (Paris, gr. 1181), vizavi de pasajul care spune că Nikephoros a fost primit la Constantinopol υπό μαγίστρου τού ΜωσελΛού (fol. 201ν = § 4, p. 137), se poate citi în margini. astfel de notă antiqua manu (sic; vom reveni la aceasta mai târziu): σηλέ έπωνομαζομένης μονής. Delaeus, care a adunat dovezi ale existenței la Constantinopol, pe de o parte, μουσεϊον, stabilit de un anume Μουσήλιος (AR IX, 799, 800, 801), pe de altă parte, οίκος τού ΜinωσιΛέ (vezi: R. bizantin, 394) și, în sfârșit, μονή τού Μωσηλέ (vezi: R. Janin, Le siège de Constantinople, 358-359), consideră că în textul nostru maestrul înseamnă profesorul anonim, că τού Μωσελλού este numele acestei școli, derivat din numele întemeietorului său: deci , Nicefor a fost acceptat ca profesor la o școală numită τού Μωσελλού, despre care „nu se știe dacă a fost în același timp mănăstire” (!). Acest lucru este imposibil: Viața spune pur și simplu că Nicefor a primit adăpost de la maestrul Mosell (maestrul aici înseamnă evident titlul: Delea în alt loc, la p. 164, citează nuvela lui Vasile al II-lea, unde ol τού μαγίστρου Ρωμανού τού Μουσενολέ Μουσενολέ Μουσενού sunt menționate v), nu denumește școala la care va urma eroul și, în plus, nu avem cunoștință de vreo școală fondată de Mosell sau Musele. În ceea ce privește nota marginală Paris, gr. 1181, care, de altfel, hç menționează o școală și nu înțelege prin maestru un profesor de școală, astfel încât în nici un caz nu confirmă ipotezele lui Deleay, afirmația despre antiqua manu ei este prea vagă. C. Astruc a studiat cu amabilitate manuscrisul (pentru care vezi și F. Halkin, Manuscrits grecs de Paris, Inventaire hagiographique

În acest moment, Viața declară că, dacă băiatul a ajuns în capitală, a fost doar pentru a primi cunoștințele Sfintelor Scripturi acolo, τήν ίεράν γραφήν μόνην παιδευθησό-μενος, adăugând următorul comentariu, care este un bun exemplu al numeroaselor afirmații ale de acest fel: „Într-adevăr, conducătorii 7 nu au vrut ca puritatea naturală a sufletului său să fie pătată de cunoștințe lumești, căci nu este ușor, după ce au experimentat odată influența lor, să ștergi urma acestor povești false.învățare. Expresia este, de asemenea, înșelătoare, deoarece poate duce la ideea că Nikephoros urma să intre într-o școală religioasă, unde educația era oferită exclusiv.

(Bruxelle, 1968) 132), și a stabilit următoarea succesiune cronologică a părților sale: secolul XII, mâna a, urm. 62-69v, 78-196v, 197v-228v (des. mut.) [f. 197r curat]; al XIII-lea, mâna b, ff. 2-49v; începutul secolului al XIV-lea, mână c, ff. 1Γ_V, 50-61v, 70-77v. Hand c, elaborează Astruc, a jucat rolul unui redactor: ea a făcut o listă pe f. 1, a completat golurile (ff. 50-61v, 70-77v și 5 rânduri în marginea de jos f. 160v) făcute cu mâna a și a scris o notă în marginea f. 201v. Astfel, manus antiqua lui I. Delee se referă doar la începutul secolului al XIV-lea. Eroarea savantului bollandist a fost, ca de obicei, luată la valoarea nominală: astfel, F. FuchHS, Oie hõheren Schulen, 21 de ani, scrie: „Doch stiftete unter seiner Regierung [Romain Lécapène] Alexios (!) Moseles ein μουσεΐον (!) ".

7 Textul spune: ol προστάτη i, fără nicio precizare, iar contextul nu clarifică sensul. Cred că autorul a vrut să spună prin ei pe cei care erau responsabili pentru copil (părinții lui și cei care l-au primit la Constantinopol), și că nu trebuie căutat nimic mai mult în acest pasaj complet stereotip. Aici nu putem vorbi despre conducătorii școlii în care a intrat Nicefor, despre care nu se mai spune nimic, deși cuvântul προστάτης, a cărui utilizare este foarte larg și nedefinit, poate desemna în mod firesc conducătorul unei instituții de învățământ: am văzut (vezi Ch. VI, p. 235) pe care Kedrin îl numește pe Leo Matematicianul προστάτης al Școlii Filosofice din Magnavra.

8 Vita Nicephori Milesii, 137: fără a avea nevoie de ocrotitorii sufletului veritabil și fertil al copilului, s-au inculcat lecțiile, că nu este posibil să se elimine complet tipurile de monstruozitate care au fost modelate și să se evite practicarea. . Acum oferă o corectare inutilă: exagerezi cu lecțiile introspective.

natura religioasa. Nimic de genul – hagiograful nostru adaugă aici pur și simplu un detaliu care i se pare necesar: încă din copilărie, sfântul nu a acordat nici o atenție la nimic altceva decât cel legat de religie. Probabil că Nikifor, după ce a studiat câțiva ani (nu se spune câți) la școală, a intrat în cler; 9, dar întreaga poveste - totuși, în această parte este adesea confuză și puțin conectată - arată clar că la început el pentru o lungă perioadă de timp. timpul, ca toți ceilalți, a urmat școala, unde petrecea zile întregi10 și avea colegi pe care, așa cum era de așteptat, i-a depășit cu ușurință.

Viața, din păcate, tăce despre natura și programul educației pe care a primit-o: pentru a spune despre aceasta, ar trebui să se îndepărteze de convențiile genului.11 Dimpotrivă, se răspândește cu ușurință despre virtutea milei, pe care Nicefor a arătat la fel de limpede încă de devreme: a împărțit săracilor tot ce avea și chiar și proprietatea stăpânului său. Într-o zi, întorcându-se acasă de la școală și traversând o piață care se întindea pe drumul lui, unde rătăceau numeroși cerșetori, și-a dat tunica și a venit în cămașă: mama lui (am spus deja că i s-a alăturat și a trăit

9 Vita Nicephori Milesii, 140: τό τών βασιλικών κληρικών έγκαταλεγήναι βαθμώ Apoi Nikephoros părăsește Mosella, din motive pe

care Viața nu dorește să le comunice clar, și stabilește ένους τοϊς κληρικοϊς (p. 141: un text important pentru istoria încă nescrisă a „clericilor imperiali”). Stăpânul încearcă să-l returneze, dar în zadar, deoarece de acum înainte viitorul sfânt se angajează zi și noapte doar în sfintele scripturi - prin urmare, înainte de asta situația era diferită.

10 Vita Nicephori Milesii, 137: elevi profesori (здесь Делеэ oferă o corectare a profesorului); несколькими строчками ниже: cât timp a trecut de la sfârșitul predării? pe с. 138 читаем, как его мать, приехавшая к Никифору в Константинопол, просмотрет его в школу, ocupând școala.

11 Autorul cunoaște bine aceste convenții: astfel, mergând să povestească despre părinții eroului său, el declară că o va face lv' έν μηδενί τού τής διηγήσεως ύστερώμεθα νόμου (ibid., 136). El, ca și eroul său, a primit o bună educație retorică.

în capitală), puțin îngrijorat, a decis să-l escorteze la școală și să-l aducă înapoi; a luat cu ea un fus și a tors lenjerie, așteptând sfârșitul cursurilor. Biograful ne spune aceste amănunte luate din viață nu din cauza pitorescului lor, ci pentru că găsește aici un motiv de a lăuda pe mamă pentru că a avut atâta grijă de fiul ei, în timp ce alte mame, dând educație copiilor lor, au în vedere doar onoruri. (αξιώματα) și bogăție, pe care apoi le vor putea realiza prin ea. Astfel, autorul recunoaște că la vremea lui educația - evident plătită și probabil chiar costisitoare - este în același timp o modalitate de ridicare a poziției sociale și ceva de investiție financiară, întrucât deschide accesul la funcțiile publice și la serviciul judiciar, cu toate cele asociate cu aceste beneficii materiale.

Așadar, în ciuda preconcepțiilor și convențiilor cuprinse în această Viață și, ca să spunem așa, sfidând autorul ei, ne transmite câteva informații interesante. De remarcat însă că ne lasă, alături de mama viitorului sfânt, în pragul școlii la care a urmat cursurile. Prefer să intrăm înăuntru cu el. Și asta ne permite să facem un document excepțional, datând tot din epoca lui Romanos Lecapenus, o colecție de scrisori de la un profesor anonim care a predat la Constantinopol la o școală exact ca aceea la care a mers Nicefor.

Anonim, profesor

Au trecut doar vreo cincisprezece ani de când aceste o sută douăzeci și două de scrisori, păstrate într-un singur manuscris la Londra datând de la sfârșitul secolului al X-lea, au devenit disponibile datorită lui R. Browning și W. Laurdas.12 Încă așteptăm ferestre

12 1) V. Λαουρδας, "Ή συλλογή επιστολών τοϋ κώδιδος BM Add. 36749”, Άθηνά 58 (1954) 176-198: pe un manuscris datat de Laurdas la începutul celei de-a doua jumătate a secolului al X-lea. și o consideră aproape contemporană autorului; sul

o ediție atentă, traducere și comentariu complet al acestor texte foarte complexe, care, datorită convențiilor genului epistolar din Bizanț, au dat naștere la atâtea mistere. Cu toate acestea, din punctul de vedere al întrebărilor pe care le luăm în considerare, ele sunt atât de bogate încât chiar și o lectură imperfectă vă permite să extrageți o mulțime de informații pentru o perioadă care, din toate colțurile

scrisori cu destinatarii lor (cum sunt date în manuscris, fără comentarii), primul și ultimul cuvânt; remarci (p. 189-193) asupra unor pasaje care arată cunoștințele autorului despre antichitate, dar fără a indica sursele, „sarcinile viitorului editor”; ediție necomentată de opt litere. 2) R. Browning, „Thè Correspondence”: pe un manuscris datat „of the late zece sepigu”; o listă de 122 de scrisori, destinatari (așa cum sunt indicați în manuscris), cuvintele lor de deschidere, rezumat în limba engleză; remarci prosopografice și cronologice (p. 425-433); despre autor (pp. 433-440); ediţie necomentată a textului de douăzeci de scrisori. 3) R. Browning, B. Laourdas, „Το κείμενον τών έπιστοΛών τού κώδιδος BM Add. 36749", Έπετηρϊς Έταιρευίας Βυζαντινών Σπουδών 27 (1957) 151-212: ediţia scrisorilor rămase inedite, fără observaţii şi comentarii şi fără index. — În practică, în ceea ce privește inventarierea și numerotarea literelor, trebuie folosită lucrarea publicată de Browning în Byzantion (menționată mai sus la nr. 2), dar cu prudență, întrucât numerotarea literelor din manuscris, indicată de Browning în paranteze, conține erori care nu sunt locul aici. vorbiți în detaliu). În ceea ce privește publicarea scrisorilor, ar trebui luată ca bază publicarea lui Browning și Laurdas în 1957 (menționată la nr. 3). Dar trebuie să ne referim și la prima lucrare a lui Browning (menționată la nr. 2) în legătură cu Scrisorile nr. (dubletul scrisorii 23), 98, 99, 112, 118. Ar trebui să ne referim și la prima lucrare a lui Laurdas (menționate la nr. 1) pentru două scrisori care sunt doar acolo: nr. 31 (nr. 1 în Laurdas, o notă în două rânduri către patriarh) și nr. 86 (lângă Laurdas nr. 6, către Parthenius). J. Darrouzès, care și-a făcut o copie a scrisorilor în 1952, a corectat o serie de erori de citire ale editorilor (vezi Έπετηρϊς Έταιρευίας Βυζαντινών Σπουδών 28 (1958) 446); pe de altă parte, în Lista sa de epistolografi bizantini din secolul al X-lea. (RÉB 18 (1960) 109-135) a publicat (p. 112-114) noi observații asupra acestor scrisori, pe care le datează pe la 920-930. și contestă unele dintre identificările sugerate de Browning (de exemplu, în ceea ce privește Daphnopathus). Mai departe, vom indica literele prin numerele pe care le-a dat R. Browning (în lucrarea indicată la nr. 2). {Vezi acum: A. Markopoulos (ed.), Anonymi Professories Epistulae (Berlin, 2000) (Corpous Fontium Historiae Byzantinae). — Notă, traducere}

corespunde, evident, anilor 20-30 ai secolului al X-lea.13 Autorul este originar din provincie, trac,14 care are rude care au fost ruinate în urma raidurilor bulgare (nr. 26). Este un burlac bătrân, destul de iritabil, care trăiește în societatea cărților și singurul servitor

(nr. 29). Desigur, nu știm nimic despre anii de pregătire a lui. Îl întâlnim când, după cum se pare, a ajuns deja la o vârstă destul de înaintată și se află mai degrabă într-o stare de spirit sumbră. Refugiul lui sunt cărțile. Gusturile lui sunt cunoscute

13 O datare mai exactă (sau poate puțin mai devreme? dar cu un număr mic de ani) va fi posibilă numai după ce identificarea destinatarilor sau a persoanelor menționate în scrisori va deveni obiectul unor cercetări mai detaliate, precum și al unor indicii. a evenimentelor din acea vreme (de exemplu, scrisoarea nr. 26 menționează o catastrofă cu șaptesprezece ani mai devreme, care poate fi înfrângerea de la Acheloos în 917, dar și unele dintre campaniile țarului Simeon în Balcani din 921-927). Remarc acordul lui R. Browning și J. Darruzes cu data pe care am propus-o. Printre altele, primul crede că autorul trebuie să se fi născut pe la 870 sau ceva mai târziu. S. Mango a ridicat recent această problemă (S. Mango, „Thè date”), folosind un manuscris din așa-numita „Biblie a Leului”, unde una dintre miniaturi îl reprezintă pe donator, prezentând cartea Maicii Domnului, cu o inscripție în care se numește „Leo patricianul, prepozitul și sacellarius”, iar o altă miniatură îl înfățișează pe fratele său, protospafarius Constantin, și hegumenul Makar (o formă determinată a fi diferită de Makarios), prosternați la picioarele Sfântului Nicolae, hramul unei mănăstiri necunoscute, căreia i s-a prezentat Biblia. Mango arată că Leo Sacellarius nu poate fi Leo Chirosfact, ci mai degrabă este destinatarul a două scrisori de la profesorul nostru (nr. 24 și 25). În acest sens, el plasează ambele litere între 925 și 944, mai probabil mai aproape de a doua dată decât de prima. Datarea anterioară a Bibliei Leu și, ca urmare, manuscrisele care sunt considerate a fi create după aceasta (Scarul lui Isus, Psaltirea din Paris), atrage după Mango consecințe asupra cronologiei picturii în secolul al X-lea. . și Renașterea macedoneană.

14 Aceasta pare să decurgă din Scrisoarea nr. 47, către Patriarh, unde profesorul se declară victima unei campanii calomnioase care îl prezintă drept ἀμουσότερον Λειβηθρίων, adică mai puțin educat decât locuitorii acestei regiuni muntoase a Traciei, cunoscută pentru prostie.

și îi sunt trimise cărți, de exemplu, δέσποινα Sophia, soție, și apoi, din 931, văduva lui Christopher Lekapin (nr. 8, 98, 99). Le împrumută pentru o vreme de la alții - îi cere proto-Asikrit Euthymius să-i împrumute scrisori de la Sinesius (nr. 108) pentru o săptămână. Le împrumută el însuși (nr. 120). Le cumpără: vedem cum se târguiește cu asikritos Parthenius despre cartea lui Sofocle (nr. 86).15 Le vinde ocazional, pentru că cere (nr. 63) de la mitropolitul Filip (sau Filippolis?) Nicefor un aur. monedă lipsă în ultima sa plată. El le rescrie, deși într-o scrisoare către patriarh (nr. 53) neagă că este caligraf și admite că scrisul lui este mic, neregulat și prost format.se pare că stabilește textul lucrării unuia dintre părinții lui. Biserica, dintre care mai multe liste trebuie comparate pentru a selecta opțiuni.17 Când dorește, devine autor și își trimite lucrările prietenilor: Theodotos cuvicularius (nr. 5), Oreste chartophilax (nr.

21) , Ştefan asikrit (nr. 101), misticul Teodor (nr. 118). Probabil că majoritatea sunt legate de meșteșugul lui.

15 Vezi și Nr. 61, către Ioan, Patriarhal πιγκέρνης, unde nu se știe la ce lucrare se face referire.

16 R. Browning, „Thè Correspondence”, 444: αμμος καί αμβλύς καί άκαλλής τών στοιχείων ό χαρακτήρ. Cu toate acestea, este posibil ca acesta să fie un fel de lucrare proprie, din care autorul însuși a făcut o copie la cererea patriarhului.

17 Scrisoarea № 88, foarte interesantă, care în sine ar necesita un comentariu lung. Процитируем сообщение опесиция тех принципов текстуальной критики, чтобы форумумтобы форумумурию contopește-l, nu cuvântul cu viruși, nu puterea declarației coruptibile, nu gloria adusă împotriva tatălui.

Posturi didactice

Acesta este meșteșugul care îi ocupă zilele și îi umple corespondența - predare și conducere într-o școală secundară din Constantinopol. Pare a fi o treabă grea. Eroul nostru are dificultăți cu părinții săi: uneori din cauza metodelor de predare18, mai des din cauza taxei, care este subiect de discuție liberă, adică depinde de judecata sau de generozitatea fiecăruia, dar este adesea plătită cu întârziere . sau deloc plătită.19 Da dificultăți cu studenții care par să se bucure de o libertate uimitoare: așa și așa copii, dând puțină atenție reproșurilor, petrec mai mult timp la piața cu păsări decât în sala de clasă, deși într-o zi tatăl lor i-a găsit acolo și întrebați dacă așa numeau ei să meargă la școală - iar copiii, evident temându-se de pedeapsa tatălui lor mai mult decât de la mama lor, pur și simplu s-au ascuns (nr. 69, lui Alexandru de Niceea). Dar, în principal, dificultățile apar cu colegii, profesorii altor școli metropolitane, din moment ce regimul de libertate deplină, care la vremea respectivă distingea aceste instituții, și o fluctuație foarte mare de elevi care veneau și plecau de la un profesor la altul, au dat naștere unor grave și nu întotdeauna concurență loială între cei din urmă. În plus, fiecare școală părea să aibă

18 Părinții s-au opus metodei de predare, așa cum arată scrisorile 38, 39 și 93, adresate lui Cristofor, angajat al oficiului imperial și al hărții Bisericii Noi, al cărui nepot a studiat cu profesorul nostru: acesta din urmă răspunde aspru că nu poate face o pasăre zboară cu viteză maximă, de care ea încă nu este capabilă de asta, nici să curețe grajdurile Augean dintr-o lovitură și că un copil care tocmai a sosit are nevoie de timp pentru a se obișnui cu stilul noii școli și a se adapta la colegi studenți; și că în general fiecare școală are propriul ei spirit și propriile sale metode.

19 Există îndoieli cu privire la interpretarea exactă a scrisorilor 10 (Protospafarius și marele curator Mihai), 9 și 11 (Protospafarius

Stefan); dar vezi nr. 57, 58 (fiecare este liber să plătească după mijloacele sale), 59, 78 (gratuit pentru un compatriot).

cel mai înalt nivel, mai ales în patriarhie, un patron sau patroni care și-au folosit fără milă toată influența în favoarea acestuia și împotriva școlilor rivale.

Astfel, trei scrisori (19, 23, 67), care ne sunt foarte neclare, sunt adresate unui anume Petru Asikriu, care este μαΐστωρ, adică coleg cu profesorul nostru, iar relația lor pare să se încheie într-o rupere; două (36, 51) sunt direcționate către un alt μαΐστωρ, Mihai, căruia eroul nostru îi reproșează aspru că și-a braconat ucenicii. De această ultimă ceartă ar trebui să se leagă scrisoarea nr. 47 către patriarh, căruia îi cere să intervină și să oprească această campanie de braconaj a studenților, care se desfășoară de trei ani, aceasta este o petiție adresată patriarhului, cu care profesorul, se pare, a fost în general destul de strâns legat, ridică problema dependenței școlilor în fața autorităților. Scrisoarea importantă 68 este adresată unui al treilea coleg, μαΐστωρ Filaret, care este și slujitor al Bisericii (οοl ίερει καί Λειτουργώ καθεστώτι θεού), care a amenințat că va pune în judecată profesorul nostru în fața prefectului și chiar a patriarhului. utilizarea emfatică a pluralului!); obiectează că nu-i pasă deloc, nu are treabă cu toți acești oameni influenți și corespondentul său va regreta în continuare ceea ce a făcut. Dar, alături de aceste mândre declarații de independență, alte scrisori arată o oarecare dependență financiară față de Biserică: Scrisoarea 1, către mitropolitul Anastasie de Heraclius, ispravnicul patriarhiei, cere o remunerație pe care profesorului i se datorează timp de șase luni - este caracterizată ca έμοί διδόμενον άρτίδιον; în scrisoarea 54, de data aceasta adresată patriarhului, dar deloc mai clar, el declară că trăiește numai prin Duhul Sfânt și că nu și-a primit răsplata anuală de doi ani deja, . Doar generozitatea patriarhului, care părea să-l cunoască bine pe profesorul nostru.

la,20 care, desigur, nu era bogat? În cele din urmă, are loc o mare ceartă cu anonimul κανστρήσιος al patriarhiei21, care se străduiește în toate modurile de câțiva ani să denigreze eroul nostru, care este deja bătrân, și să-și ademenească discipolii în favoarea unui concurent. Numeroase aluzii la această ceartă pătrund în întreaga corespondență, iar cearta în sine face obiectul mai multor scrisori, dintre care anii 30 și 55 sunt cele mai importante. În ele, vedem că aceste intrigi, cel puțin după victima lor, au provocat nu numai retragerea, ci și ostilitatea unor studenți sau familiilor acestora. Și aflăm din aceste scrisori că κανστρή-σιος și-a numit „țapul ispășitor” un reparator de pantofi vechi, iar chiar în Hagia Sofia, în timpul slujbei dumnezeiești, el l-a numit nebun și șofer de boi. Dar, până la urmă, nu găsesc nimic în aceste scrisori care să indice existența în epoca în care au fost scrise, dependența școlilor de autoritățile civile sau ecleziastice, controlul acestora din urmă asupra primelor. Desigur,

acest lucru nu înseamnă că un profesor căruia îi pasă de interesele instituției sale s-ar putea descurca fără cunoștințe efective.22

Activitati de invatamant secundar, scoala

Problema organizării interne a școlii se pune prin compararea a două fapte care sunt clar vizibile la citirea scrisorilor: sunt adunați elevi de toate vârstele și toate nivelurile, de la un copil la

20 Poate fi destinatarul scrisorii 47, unde autorul se apără destul de prost împotriva zvonului răuvoitor care s-a răspândit, și anume că se laudă că este un διδάσκαλος patriarhal.

21 Cel puțin, cred că vorbim despre un patriarhal, și nu despre un curtean κανστρήσιος; pentru ambele vezi J. DARROuzès, Recherches sur les οφφίκι,α, Index, sv

22 Ele au fost una dintre căile de a asigura recrutarea ucenicilor și de a-i așeza bine; vezi scrisoarea nr.71, unde profesorul recomandă un elev misticului Teodor, care caută notar; Nr. 40, unde îi mulțumește proto-Asikritului pentru că a acordat preferință elevului său față de ceilalți.

un tânăr în pragul unei vieți active și poate rămâne la școală mulți ani; dar autorul nostru reprezintă în sine întregul colectiv didactic al instituției sale, unde nu predă niciun alt profesor. Cu toate acestea, este clar că el nu poate să-și asume personal predarea tuturor disciplinelor. Soluția acestei dificultăți se vede în ceea ce mi se pare a fi cea mai remarcabilă trăsătură a acestei școli, și probabil a altor școli din aceeași epocă, și anume că predarea este asigurată în mare măsură de elevii înșiși.

Această concluzie se bazează pe utilizarea cuvintelor individuale. Unele texte evidențiază din masa generală o categorie foarte specifică de elevi, care sunt numiți έκκριτοι ai școlii. Nu este vorba despre un epitet laudativ nedefinit, ci despre organizarea instituției. Una dintre scrisori (nr. 20), adresată episcopului Arseni, se termină astfel: σί σε τω γράμματι. Într-o corespondență cu un student pe nume Pavel, un tânăr care călătorește și a trimis vești despre sine (nr. 104 și 105), profesorul spune: „Scrisoarea ta a fost citită de mine și οί υπό τήν διατριβήν εκκρι,τος23 și ne-am bucurat de toate frumusețe care îi conferă demnitatea expresiei. Tind să cred că această categorie ekkri/pl acoperă mai mult sau mai puțin exact o alta, de asemenea bine atestată în corespondență, categoria έπιστατούντες. Aceștia sunt elevii școlii. Scrisoarea nr. 96 adresată lui Ίωαννικίω μαθητή έπιστατούντι pentru a-l avertiza din cauza naturii sale oarecum irascibile și pentru a da sfaturi privind critica și corectarea greșelilor altora,

23 Ύπό τήν διατριβήν aici este echivalent cu τής σχολής din scrisoarea citată anterior. În corespondența unui profesor anonim, există câteva exemple de astfel de utilizare a διατριβή pentru a

desemna o clădire de școală, o școală; totuși, o astfel de semnificație este bine atestată pentru o perioadă anterioară.

care, în consecință, era rolul lui.24 O altă scrisoare (nr. 80) se adresează tuturor împreună τοΐς τής σχολής έπιστατούσιν, și este mare păcat că este la fel de neinteligibilă ca și celelalte, întrucât ne-ar putea spune multe: profesorul declară autorităților școlii sale, pe un ton de umor prost, că ar fi de acord cu decizia lor, dacă ar fi unanimă și inspirată zel, și nu invidie; deci să rezolve problema între ei. Evident a întâmpinat o dificultate chiar în școală, de soluția căreia, mai mult sau mai puțin voluntar, a lăsat-o pe seama autorităților.

Astfel, acești έκκριτοι și έπιστατούντες, care sunt elevi ai școlii, se bucură de o poziție specială în ea, primiți de ei la discreția profesorului și joacă acolo un anumit rol. Ce rol? În orice caz, dacă nu exclusiv, rolul profesorului. Aceasta rezultă dintr-o scrisoare (nr. 81) către cuvicular25 și scribul imperial Teodor, unde profesorul, dând o respingere ascuțită corespondentului său, care se plângea de metodele sale de învățământ și că nu avea de-a face personal cu unul dintre elevi, obiecte că are proprii săi ascultători avansați (άκροατάς μειζόνων μαθημάτων έφαψαμένους έχοντες), cărora le încredințează grija celor mai puțin norocoși (τήν επισκοπήνέντέντέντονωνωνωνων μαθημάτων έφαψαμένους έχοντες). νεχειρίσαμεν): deci, dacă Teodor dorește ca profesorul să se studieze singur cu acest începător (συλλαβαις έτι περικαθήσθαι ή μάς) , apoi lăsați-l măcar să întrebe politicos despre asta. Un alt destinatar (nr. 110), Nicefor, și el cuvicular și angajat al biroului imperial, îi scrie că nepotul său, care este încă începător, întrucât nu cunoaște decât gramatica.

24 Sugestiile cu care este umplută această scrisoare sunt greu de înțeles, dar expresii precum τής έν ή καθέδρας άβούλως ύπεξέστης τον τόπον άπολαβόντι (σοι) pot fi remarcate. ·

25 Despre patriarhalul κουβούκλειον și o κουβουκλε ίσιος cm. J. Darrouzès, Recherches sur les όφφίκι,α, Index, sv

reguli, de două ori pe săptămână pun întrebări în prezența lui: așa că îl urmărește și își verifică progresul, dar nu îi dă personal lecții. Faptul că acest copil a fost învățat de proprii colegi este confirmat indirect în aceeași scrisoare, unde se spune: v διδάσκεται. Iată principiul pedagogic: să fixeze în memoria elevilor ceea ce au învățat, încurajându-i să-l predea, la rândul lor, colegilor lor mai puțin reușiți.

Astfel, în această școală, în care profesorul nostru anonim este atât „proprietarul”, ca să zic așa, singurul proprietar, cât și singurul profesor (se numește παιδευτής sau, mai des, διδάσκαλος), el predă personal doar pe cel mai reușit, limitativ. el însuși la conducere și

controlul mai mult sau mai puțin strâns al ocupațiilor cu restul, cu excepția cazurilor de solicitări speciale din partea rudelor. O astfel de rutină presupune o participare foarte activă a studenților, în orice caz a celor care aparțin categoriei de έκκριτοι și a celor responsabili, la procesul de învățare și, probabil, și la supervizare, afaceri economice și management. Nu există niciun motiv să credem că nu a fost cazul în alte școli, chiar dacă unele dintre ele, cele mai mari, ar fi putut fi conduse de mai multe persoane care aveau statutul oficial de profesor.

Conținutul disciplinelor predate

Citirea scrisorilor arată clar, după părerea mea, că în aceste licee curriculumul era limitat la gramatică, poezie, retorică - cunoașterea limbajului, formele și calitățile expresiilor, ale căror modele au fost culese în trecutul elenistic îndepărtat. Aparent, acest lucru ar trebui înțeles într-un sens larg. Textele antice care erau memorate și comentate se puteau fixa în minte,

pe lângă reguli gramaticale sau modalități de a scrie și altceva: această absorbție a elenismului antic constituie baza necesară a educației. Dar nu există nicio indicație că alte materii ar fi fost în programa școlară a profesorului nostru, care însuși seamănă cu γραμματικός și cu un retor în sensul antic al acestor două cuvinte.

Cu toate acestea, informații exacte despre acest subiect sunt cuprinse într-o singură, dar foarte importantă scrisoare, pe care am menționat-o deja (Nr. NU). Profesorul îi raportează lui Nikephoros, un funcționar cuvicular și imperial, despre progresul nepotului său. Îl anunță, nu fără mândrie: ή Τρίτη τών βαρυτόνων αύτφ κλίνεται συζ υγία. Conjugarea verbelor baritonice este conjugarea verbelor a căror tulpină se termină într-un sunet de dinte, conform clasificării adoptate încă de pe vremea lui Dionisie al Traciei, în secolul al II-lea î.Hr., gramatică aplicată, bazată pe textul Psaltirii și compilată. pe baza lecţiilor orale ale lui George Hirobosk.

26 § 14 în Dionysius of Thrace (A. Hilgard, Grammatici graeci, III (Leipzig, 1901)), Περί συζυγίας, consideră succesiv verbele baritonice, cu accent voalat (sau contractat) și -μι. Dintre primii, el distinge, în funcție de ultima tulpină consoanică, verbele în β, p, f și πτ; pe γ, k, χ și κτ; pe ξ și ψ. Se știe că prin Bizanț și gramaticienii Renașterii, morfologia greacă a școlii noastre se întoarce la Dionisie din Tracia, care a trăit aproximativ în anii 170-90. lui PX și comentatorilor săi.

27 Польное название – Epipărțiri cu Furtul Psaltirii din glasul lui Georgios Porcirul înclinat? cm. Th. Gaisford, Georgii Choerobosci dictate in Theodosii cánones necnon epimerismi in psalmos (Oxford, 1842) III, 1-192; iar mai sus, cap. IV, p. 113-114.

începător, că era gramatică elementară; dar este imposibil să o identificăm în mod sigur, deoarece istoria gramaticilor bizantine nu a fost încă elucidată, care, totuși, ar fi fost restaurată de un număr mare de manuscrise supraviețuitoare. Este îndoielnic că vorbim despre gramatica lui Dionisie al Traciei, dar ar fi trebuit să fie una dintre variantele sau abrevierile sale – poate, așa cum a sugerat R. Browning,28 Kanones al lui Teodosie al Alexandriei (sfârșitul secolului al IV-lea sau începutul secolului al V-lea?) , 29 deoarece ar fi nerezonabil să ne gândim la Περί ορθογραφίας din 1003 „reguli” întocmite la începutul secolului al IX-lea de către Theognost.30 În același timp

28 R. Browning, „The Correspondence”, 435, n. 2, unde semnificația gramaticilor lui Dionisie al Traciei și Teodosie păstrate în epoca Bizanțului mijlociu este dezvăluită în mod fundamental cu ajutorul unei școli a lui Ioan Tsetsa (sec. XII) lui Hesiod: желающий выставления должнить этому долгое время и программы приложить старанию ко старанию ко-итению ко и нию к рамасин, таи таи syllavais и Липи педия, apoi Biblia lui Dionisie și cărțile lui Teodosie și ale poeților, и таи страница.

29 W. Christ et alii, Literatura greacă creștină veche Oie, II, 2.1078 sq.

30 A se vedea, în primul rând, lucrarea (unde există o bibliografie anterioară): Kl. Alpers, Theognostos Περί ορθογραφίας, Überlieferung, Quellen und Text der Kanones 1-84. Insulta. fac. Philos. (Hamburg, 1964). Epistola dedicatorie, unde Herodian este recunoscut ca sursă principală, este adresată împăratului Leon, despre care s-a întrebat deja dacă a fost Leon al V-lea (813-820) sau Leon al VI-lea: Alpers ajunge la concluzia fermă, pe baza unor argumente bune, că acesta este Leo V. Pentru Theognost, vezi articolul de recenzie al lui S. Wendel în RE (1934) 1985-1987. J. Irigoin, L'Italie méridionale, 50-51, a arătat că Bodl. Barocci 50, a cărui primă parte conține o colecție de tratate gramaticale și lexicografice, inclusiv „Canoanele” lui Theognost și „Tratatul de ortografie” al lui Hiroboscus, nu este un manuscris scris puțin mai târziu decât pe vremea lui Fotie, poate Aretha {contra R. Cercetările lui Browning asupra aceluiași manuscris publicat în Byz 33 (1963), vezi p. 291): acesta este un manuscris italian anterior. Cu această ocazie, J. Iriuen observă o corespondență cronologică cu adevărat decisivă: „conținutul părții gramaticale a manuscrisului îi confirmă originea: Canoanele sunt opera aceluiași Teognost, a cărui poveste despre răscoala lui Euthymius în Sicilia și debarcarea arabilor (826-827) a fost folosit succesorul lui Feofan. Vezi, într-adevăr, Th. cont. 82

cu gramatica în sens propriu, copilul va studia poezia, adică metrica, și va exersa versificarea: într-o scrisoare curioasă (nr. 94), adresată unei persoane de rang înalt din clasa lumească, poetul, misticul Teodor. ,31 profesorul îi spune că va cere elevilor să compună iambe în

cinstea lui și să ordone să fie agățate pe străzile și piețele Constantinopolului: un mod inteligent de a câștiga simultan favoarea misticului - pe care, însă, , el apelează fără rușine pentru asistență - și face reclamă la școală. Cât despre retorică, din păcate corespondența nu ne oferă indicații foarte precise. Granița dintre ea și gramatică este foarte neclară: de fapt, ele sunt inseparabile. Ambii au fost opera celor doi mari alexandrini ai secolului al II-lea d.Hr., Apollonius Discol32 și fiul său Herodianus33, a căror influență, fie directă, fie prin intermediul comentatorilor și interpreților, se extinde pe tot parcursul epocii bizantine. Dar unii elevi au stat în școala profesorului nostru suficient de mult pentru a se ridica la nivelul unei adevărate retorici. Lecțiile pe care le-au primit de la însuși profesor s-au bazat, desigur, pe scrierile a doi teoreticieni celebri, care au fost Hermogenes din Tars34 în secolul al II-lea d.Hr. și Athos Anti.

(11.27) χεῖρας έΛθούσα ήμών. Pentru istoria lui Euthymius, vezi: A. Vas ili ev, Byzance et les Arabes, I, 68-86.

31 R. Browning, „The Correspondence”, 431-432, crede că misticul Theodore, destinatarul mai multor scrisori, este Theodore Daphnopates; dar vezi rezervele făcute de J. ÜARRouzès în RÉB 18 (1960) 113.

32 Din aproximativ trei duzini de tratate pe care le-a scris, avem patru despre pronume, conjuncții, adverbe și sintaxă: RG Schneider, G. Uhlig (Hg.), Grammatici Graed, I-II (Hildesheim, 1961).

33 Avem întregul său Περί μονήρους Λέξεως și fragmente din lucrarea sa principală, Καθολική προσωδία: A. Lentz (Hg.), Grammatici Graeci, III.1-2 (Leipzig, 1867; rep.196 Hildesheim, rep.).196.

34 H. Rabe, Opera Hermogenis (Leipzig, 1913; repr. Stuttgart, 1969). Am văzut mai devreme că Fotie și Aretha îl cunoșteau foarte bine pe Hermogene. Una dintre scrisorile publicate de J. Darrouzòs, Épistoliers byzantins, 369, nr.36, face reclamă destinatarului unui comentariu al unui anume Photius, eventual

Ohian35 în al IV-lea; par să fi rămas profesori de retorică și pentru bizantini.36 Bizanțul a păstrat și dezvoltat toate tipurile de retorică antică, ducându-le la nivelul de utilizare automată pe care l-au atins în epoca romană. Elevii au primit cunoștințe teoretice despre diferența dintre genuri, despre particularitățile stilului, s-au dedat la exerciții de compilare a eseurilor complet stereotipe bazate pe principiul imitației și excluzând cu atenție orice colorare personală. Un concept care, într-un fel, reduce educația la stăpânirea limbajului inițiaților, unde ne stânjenește arhaismul rafinat, obscuritatea și artificialitatea expresiilor: se pare că nu are alt scop decât o asemănare perfectă cu modelele, adică , prin reproducerea lor, se poate spune, prelungește acțiunea unei forțe testate de o tradiție de o mie de ani. Dar Bizanțul le încarcă cu noi semnificații, le face un sistem de semne, mai ales vizibile în genurile ceremoniale,

Patriarh, la tratatul lui Hermogene Τέχνη ρητορική διαιρετική περί στάσεων. Remarcăm cu această ocazie scrisoarea lui Nicefor Uranus publicată în aceeași colecție (p. 227, nr. 22): el îi cere corespondentului său să împrumute Αττικιστής lui Dionisie din Halicarnas, pe care, după cum știa el, îl avea.

35 Tocmai a compus Προγυμτάσματα εις τήν Έρμογένους τέχνην.

36 De la publicarea informațiilor generale de către K. Krumbacher, Geschichte, 450 sq., nu am cunoștință de nicio lucrare de revizuire pe acest subiect. Ca și alte studii similare, ar trebui să se bazeze, pe lângă studiul referințelor și citatelor din texte, pe o colecție largă de informații din depozitele de manuscrise: cantitate, proveniență, date, manuscrise supraviețuitoare legate de retorică. Puteți citi un scurt eseu de F. Dõlger, „Der Klassizismus der Byzantiner, Seine Ursachen und seine Folgen”, Geistige Arbeit 5 (1938) N. 12, v. 20, 3-5, 46-53 (retipărit: F. Dõlger, Paraspora (Ettal, 1961) 38-45); şi mai ales R. Jenkins, The Hellenistic Origins. O. Schissel, „Rhetorische Progymnasmatik der Byzantiner”, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 11 (1934-1935) 1-10, a conturat evoluția genului προγυμνάσματα din secolele IV până în secolele XV. Lucrarea lui G. Mo-RAVCSIK, „Klassizismus in der byzantinischen Geschichtsschreibung”, în: Poly-chronion, Festschrift Franz Dõlger (Heidelberg, 1966) 366-377, se ocupă exclusiv de istorie, dar oferă puncte de comparație.

dintre care cel mai notabil este genul discursurilor către împărat. De asemenea, le aparține și genul epistolar și este împărțit în soiuri pentru care există reguli și modele. Din acest punct de vedere, așa cum am văzut mai sus, a fost evaluată συνθήκη unei scrisori scrise de un student călător (nr. 104-105). Și dacă profesorul nostru a întocmit cu grijă o colecție de scrisori proprii, este, desigur, pentru că le-a considerat exemplare: ne luminează astfel despre educația „retorică” pe care gimnaziul l-a dat unui număr mic dintre cei mai buni elevi.

Educație și societate

Într-adevăr, vorbim despre elită sau, mai exact, despre un grup social restrâns. O cultură ca cea pe care tocmai am descris-o ar putea supraviețui doar într-un mediu limitat, ca să nu spunem închis, și are un caracter de clasă puternic pronunțat. De aceea am vrut să stabilim prin scrisorile profesorului cine a urmat școala lui și școli similare din Constantinopol. Examinarea critică a conținutului intern al colecției și cercetările în domeniul identificării nu au avansat încă suficient pentru a putea, cu excepția unui număr foarte mic de cazuri, să spună cine au devenit studenții; nici măcar nu se poate întocmi o listă exactă a persoanelor menționate în scrisori. Dar chiar și adresele, oricât de inexacte ar fi deseori, arată că corespondenții profesorului constituie două grupuri principale.

Primul este format din demnitari de stat și funcționari de rang înalt ai biroului imperial și ai administrației centrale: protospafarii (nr. 4, 9, 11, 13, 14, 48, 76, 77, 113), protospafarii și marele curator

(nr. 10), protospafarii și judecător (nr. 121), spafarokandidate (nr. 46, 52), patrician și logotet (nr. 95), mistic (nr. 26, 27, 71, 83, 84, 94, 112, 118) si notar mistic (nr. 28), vestor (nr. 37,

58), sakellarium (nr. 24, 25),37 protoasikrit (nr. 40, 108) și asikrit (nr. 19, 41, 86,101,111,115,120). Este clar că aceste familii au căutat să păstreze sau să obțină pentru copiii lor avantajul dat de posturi și funcții, iar din aceste motive, precum și după obicei, i-au trimis la școală: putem aminti raționamentul autorului cărții. Viața lui Nicephorus despre beneficiile de acest gen pe care le-a oferit educația.

Al doilea grup, mai numeros, este format din oamenii Bisericii. Printre ei sunt foarte puțini reprezentanți ai clerului negru, călugări (nr. 12, 45, 62, 64, 72, 100, 122) sau stareți (nr. 60). Dar printre aceștia se găsesc și mitropoliți (nr. 63, 69, 73, 85, 91), arhiepiscopi (nr. 59), episcopi (nr. 15, 20, 57, 106, 107). Principalii destinatari ai scrisorilor din acest grup sunt Patriarhul (nr. 31, 53, 54, 88) și o selecție remarcabilă de demnitari și angajați ai Marii Biserici: Economistul (nr. I),38 πιγκέρνης (nr. 61) ,39 Protovestiarii (nr. 66)40 și patriarhatul Chartularius (nr. 78-114), protonat (nr. 65, 79, 116),41 hartofilax (nr. 210), κανιστρήσιος (nr. 174, 30, ιος). 55), κουβουκΛείσιος, despre care se precizează uneori că este hartularii sau cleric imperial (nr. 2, 3, 5, 6, 7, 74, 81, 82, 89, 90, NR, 114, 119), și cei care sunt numiți pur și simplu slujitori imperiali (nr. 34, 35, 38,

37 Pentru identificarea saccellariusului lui Leo, destinatarul acestor două scrisori, vezi C. Mango, „Thè date”: se pare că Patrick Leo, prepozitor și saccellarius, a prezentat manuscrisul în dar mănăstirii Sf. Nicolae, fondat de fratele său, Protospatharios Constantin; a fost identificat în mod eronat cu maestrul Leu (Chirosfact) al epocii Leului VI.

38 Pentru această scrisoare și destinatarul ei, Anastassy, metropolitanul lui Irakle și administrator al Marii Biserici, vezi: J. DARROuzès, Recherches sur les όφφίκι,α, 38.

39 Singura dovadă a πιγκέρνης a patriarhatului, după J. DARROuzès, Recherches sur les όφφίκι,α, 46.

40 Aceeași observație, vezi ibid.

41 Cred că vorbim cu adevărat de protonotarul patriarhal, deși acest titlu, ca și titlul κανιστρήσιος, ar putea fi unul de curte; vezi ibid., Index, sv

39) sau diaconi (nr. 43, 78, 103); nu sunt uitate nici hartularium-ul Bisericii Noi (nr. 38, 39, 93) și κουβουκΛείσιος și skevo-filaxul său (nr. 50). Adesea profesorul nostru se referă la ei ca fiind rude responsabile de unul dintre elevi, de obicei nepotul lor42, a cărui relație cu cutare sau cutare persoană este exprimată prin cunoscuta formulă ó τού. Acești oameni mitropoliți ai Bisericii, de obicei educați, cu mijloace și legături, se ocupă de educația nepoților și de cariera lor, care, desigur, nu va fi neapărat ecleziastică, ci poate fi de stat.

Astfel, avem în fața noastră un strat social care nu este doar urban, ci tipic constantinopolitan43: educația este considerată necesară pentru a intra în ea și a rămâne acolo. Cu toate acestea, acest strat social este foarte subțire. Nu avem date care să ne permită să stabilim numărul de elevi care au urmat școli medii precum profesorul nostru, sau să cunoaștem – nu mai puțin important – numărul, fără îndoială foarte variabil, al anilor petrecuți acolo. Totuși, afirmăm că în al doilea sfert al secolului al X-lea cunoaștem cel puțin patru școli secundare din Constantinopol, și anume școala profesorului nostru anonim și școlile altor trei μαΐστορες numite cu litere - Petru (nr. 19, 23, 67 , 97), Mihail (nr. 36, 51) și Filaret (nr. 68): desigur, au fost mai mulți – ipotetic, vreo zece. Citind aceste scrisori, având în vedere organizarea învățământului, nu se are impresia că numărul de elevi ar putea fi mare: să spunem, din nou ipotetic, că în fiecare școală și în fiecare an de studiu ar putea fi vreo doi, maxim trei. duzină. Dacă aceste cifre propuse cu toate

42 Vezi, de exemplu, Scrisorile nr. 57,81,103 (θειος), 106,107 și PO (άδελφιδούς).

43 Cu această ocazie, reamintim că am dat anterior mai multe dovezi ale faptului că la acea vreme nu existau școli secundare în provincii. Viața lui Atanasie ne va oferi în curând încă o dovadă în acest sens.

rezerve, nu prea departe de realitate, ajungem la un rezultat care arată în termenii cei mai generali că în tot Imperiul treceau de la două până la trei sute de copii prin școli care conțineau μαΐστορες. Chiar și realizând că trebuie să adăugăm aici pe cei care au primit o astfel de educație de la tutori sau profesori privați, acesta este un număr extrem de mic; a fost mult mai mare la începutul epocii și cred că așa va fi din nou – poate fără a atinge același nivel de educație – din secolul al XI-lea încoace.

Viața lui Avraam-Atanasie

Într-adevăr, chestiunea s-a derulat destul de repede, dacă e de crezut, la doar câțiva ani de la corespondența profesorului anonim: este vorba de un elev din școlile din Constantinopol care a devenit el însuși profesor în aceste școli. Vorbim despre o persoană care, după ce a luat jurămintele monahale, va deveni adevăratul întemeietor al monahismului Athos și una dintre marile figuri ale Bisericii Ortodoxe, Sfântul Atanasie al Lavrei, care se numea Avraam înainte de a-și lua numele

monahal. Sursa care ne oferă informații este Viața sa[44], scrisă chiar la începutul secolului al XI-lea de un autor care provenea dintr-o familie de mitropoliți aristocrați - avem un cerc de familii de Focks, Malein, Zefinezer - și el însuși a primit (sau stilul este suficient

44 Vezi textul: I. Pomyalovsky, Viața Sfântului Atanasie din Athos (Sankt. Petersburg, 1895). Pentru bibliografia și totalitatea întrebărilor pe care le ridică această Viață, vezi lucrarea mea: R. Temerle, „La Vie ancienne de saint Athanase l'Athonite composée au début du XIe siècle par Athanase de Lavra”, în: Le Millénaire du mont Athos. , 963-1963 (Chevetogne, 1963) 59-100.0 legăturile dintre această Viață antică, așa-numita Viață A, și redactarea ulterioară, numită Viața B, și despre activitățile lui Abraham-Atanasie pe Muntele Athos și în Lavra , vezi Introducerea mea la : P. Lemerle et al. (éds), Archives de Athos, V, Actes de Lavra, I, des origines à 1204 (Paris, 1970) 13-48.

dovada exacta) o buna educatie „literara”: foloseste toate metodele Scolii si stie despre ce vorbeste.

Abraham s-a născut în Trebizond, după părerea mea, pe la 925 sau puțin mai târziu. Și-a primit studiile primare de la un gramatician. Dar, în ciuda dorinței sale arzătoare de cunoaștere (spune Viața), nu și-a putut continua studiile în orașul natal: în Trebizond, mare oraș-port și important centru comercial, nu exista nici școală secundară, nici profesor. Avraam i-a putut găsi doar la Constantinopol, unde merge să se stabilească acolo. Potrivit biografului său, el a aspirat la ἔξω σοφία - o recunoaștere destul de semnificativă, deși Viața se grăbește să adauge că învățarea lumească ar trebui să servească doar ca o abordare pentru dobândirea adevăratelor virtuți. În acest scop, el ia drept conducător și învățător[45] pe un om pe nume Atanasie[46], care avea titlul de προκαθήμενος τών παιδευτηρίων: trebuie să se înțeleagă că a început să urmeze școala unui anume profesor care era exact ca epistolograful nostru anonim, dar, poate, era în fruntea unei instituții mai însemnate și în orice caz o persoană mai importantă, întrucât, pe lângă conducerea propriei școli, se ocupa și de alte școli din capitală. Din câte știu, funcția și titlul de „șef de școli” a fost o noutate, iar Viața lui Avraam-Atanasie ne oferă singura dovadă a acestora. Nu au lăsat nicio urmă în scrisorile unui anonim care a avut atâtea ceartă cu colegii săi încât am fi găsit la el măcar un indiciu al acestei postări, dacă ar fi existat. Intervalul de timp este însă mic, deoarece, din motive ce decurg din cronologia generală a vieţii şi

45 Viața folosește termenii generali παιδευτής sau διδάσκαλος, așa cum a făcut profesorul nostru anonim. Termenul real pentru conducătorul unui liceu este μαΐστωρ; operele „literare” evită folosirea lui.

46 Doar o coincidență: nu este deloc evident că din acest motiv Avraam va lua mai târziu numele de Atanasie în monahism.

Mai ales la vârsta fragedă a lui Avraam47, mi se pare că a venit să studieze la Constantinopol sub Romanus Lecapenus. Aș data cu plăcere apariția șefului școlilor la aproximativ 940 sau puțin mai târziu. Acest post, se pare, s-a plâns împăratului, ca de obicei posturi προκαθήμενος; dar nu pot spune dacă introducerea ei ar trebui atribuită „uzurpatorului" Romanos Lecapenus, pe care de drept co-împărat-eruditul său Constantin al VII-lea îl considera în mod obișnuit ca un idiot needucat, ιδιώτης καί αγράμματος, sau dacă înființarea sa ar trebui să fie atribuită lui Constantin, din politică și treburi serioase până în 944, dar destul de capabil să joace un rol cu puțin înainte de acea dată într-un domeniu de interes pentru el, pe care, aparent, nu l-au considerat periculos - în ceea ce privește școlile. Oricum ar fi, apariția titlului mărturisește atât dezvoltarea școlilor la Constantinopol, cât și interesul pe care statul a început să-l manifeste cu puțin înainte de mijlocul secolului al X-lea.

Viața nu ne oferă nicio informație despre natura cursurilor pe care Avraam le-a urmat în școala sa, deoarece este o chestiune de educație laică. Se spune doar că a făcut progrese surprinzător de strălucitoare acolo. Într-o asemenea măsură încât, după o anumită perioadă de timp, care nici nu este specificată, dar care ar fi trebuit să fie cel puțin câțiva ani, Avraam, „prin decizia unanimă a asociaților săi, studenților și profesorilor împreună", κοινή ψήφω τών κοινωνών αύτφ παιδευτών όμού καί παιδευμάτων, considerat vrednic συνεδρία, τής τού διδασκάλου συνεδρίας ξιωθήναι: cu alte cuvinte, el a devenit „un profesor, chiar acolo, după παιτά, explica αιδευτήν παιδευτής, s-ar putea spune, un profesor adjunct sau un junior profesor. O dovadă interesantă care ne amintește de ceea ce ne-a spus corespondența anonimă despre participarea elevilor

47 A se vedea lucrările citate mai sus, în cca. 44. Datele Vieții, însă, nu sunt suficient de exacte pentru a exclude un interval de câțiva ani.

în predare şi - cel puţin pentru una dintre clasele lor - în funcţionarea instituţiei. Dar lucrurile au mers deja înainte și poate că școala lui μαΐστωρ Athanasius era mai mare decât școala autorului nostru anonim: lângă profesorul obișnuit și șeful școlii sunt profesori subordonați (să notăm pluralul: παιδευτών) și dintre ei, cel puțin unii pot fi recrutați din rândul studenților, ca urmare a votului general al studenților și studenților. Cu toate acestea, aceasta rămâne o chestiune pur internă: ca și înainte, nu este vizibil că vreo putere intervine din exterior.

Dar, în cele din urmă, compilatorul Vieții își duce eroul la a treia etapă. După statutul de elev, și apoi de adjunct sau asistent, Abraham ajunge la statutul actual de profesor cu titlul de lector: „După puțin timp, din nou ca urmare a unei decizii comune a aceluiași [adică. e. învățător și studenți] și cu încuviințarea împăratului, este ridicat la scaunul de profesor", κοινή ψήφω τών αυτών αύθις καί. νεύσεί βασιΛεκή

επί τον διδασκαλικόν ανάγεται θρόνον. Ultimele cuvinte ar putea sugera o secție „universitară”, dacă vârsta fragedă a lui Atanasie nu ar împiedica o astfel de interpretare, care, însă, este exclusă de continuarea textului, care spune: „desigur, nu în aceeași școală - pt. cum putea fi când profesorul general48 încă preda? - dar în alta. Așa că aflăm, în primul rând, că puterea imperială intervine acum pentru a aproba numirea unui profesor cu normă întreagă și de data aceasta nu am nicio îndoială - mai târziu textul va confirma acest lucru - că era Constantin al VII-lea cel care era în discuție și a fost cel care a stabilit această ordine. Dar mai aflăm că profesorii cu grad de lector, aleși de colegiul studenților și studenților-

48 Τοϋ κοινού παιδευτοϋ: bătrânul Atanasie, învăţător în acelaşi timp al tânărului Avraam şi al foştilor săi colegi.

Xia,49 își pierd deja apartenența indispensabilă la școala în care au fost crescuți și au primit botezul cu focul și pot sau ar trebui, în funcție de circumstanțe, să meargă să predea în altă parte. Aceasta sugerează că o organizație s-a ridicat în picioare, s-a dezvoltat o ordine generală pentru diferitele școli existente la Constantinopol: aceasta nu poate fi decât opera împăratului și cu această ocazie trebuie remarcat că în tot acest episod al Viața lui Avraam, referitor la studiu și învățătură, nu s-a intervenit nici o dată nici a eparhului, nici a autorităților bisericești. Și este clar că această nouă ordine școlară trebuie să fie legată de apariția cam în același timp a funcției de șef al școlii.

În fine, că împăratul responsabil de această reformă să fie Constantin al VII-lea, și nu Romanos La Capin, rezultă, mi se pare, din două observații care rămân de făcut. În noua sa școală, tânărul Avraam a avut un astfel de succes ca profesor, încât elevii au început să se adune de pretutindeni, chiar și de la școala pe care tocmai o părăsise, iar acest lucru a stârnit mânia vechiului său profesor: un nou exemplu de fluctuație a elevilor în școli și conflictele pe care le creează între școli, despre care mențiunile sunt umplute cu litere anonime. Cazul a fost destul de grav, adaugă Viața, pentru a ajunge chiar și la împărat – confirmare a rolului pe care acesta din urmă intenționează să-l joace. Acest împărat, clarifică Viața cu această ocazie, a fost „cel care și-a datorat porecla purpurei în care s-a născut și a cărui râvnă pentru aceste lucruri este cunoscută de toată lumea”, confirmare că vorbim despre Constantin Porfirogen și că el a fost interesat de soarta școlilor atât personal cât și oficial.

În cele din urmă, în următoarele propoziții, găsim dovezi că și-a exercitat efectiv puterea,

49 Sau poate că acestea din urmă corespund cu έκκριτοι din corespondența anonimă?

pentru că ia o decizie, ne spune Viața, pentru a pune capăt conflictului și scandalului care a izbucnit atât între profesori, cât și între școli, să mutăm, într-un alt cartier, școala în care a predat tânărul Avraam - evident pentru a suprimați dorința elevilor unei alte școli cu ajutorul distanței parcurse de acolo: acest lucru sugerează că înscrierea în fiecare școală a fost, cel puțin parțial, de natură regională. Adăugăm că rezultatul la care se străduia Constantin al VII-lea nu a fost atins: ascultătorii, se pare, au continuat să se înghesuie în jurul lui Avraam, iar el, pentru a scăpa de reproșuri că era în competiție cu fostul său profesor - cel puțin, Viața. vorbește despre asta a refuzat să predea. Biograful său de aici arată mulțumit că a eliminat această parte prea banală a carierei eroului său: ίσόμεθα, scrie el, făcând trecerea la cele ce urmează.

Astfel, o comparație a mai multor texte face posibilă dezvăluirea unei imagini, în cele din urmă destul de clare, a stării școlilor din Constantinopol pe la mijlocul secolului al X-lea. Mai arată că în al doilea sfert al acestui secol statul a început să-i controleze, iar acesta mi se pare un semn că importanța lor crește, odată cu numărul ucenicilor. Dar noi măsuri, inspirate de o preocupare deosebită pentru ordinul care ar fi trebuit să domnească în cetatea regală, sunt direcționate către conducerea școlilor, spre menținerea unor bune relații între ele, spre confirmarea alegerii profesorilor; nimic nu sugerează că s-au ocupat și de metodele, cu atât mai puțin de conținut, de predare. Se bazează încă pe gramatică cu poetică și retorică. Această παιδεία este concepută pentru un număr mic de studenți: depinde mai puțin de originea socială decât de locul pe care îl vor ocupa în viața publică, de rolul pe care îl vor juca în stat; este mai degrabă o clasă definită de ambițiile sau idealurile sale decât bazată pe atins

privilegii de castă. Această educație constă în principal în stăpânirea unui discurs diferit deliberat de limba vorbită în același timp: o vorbire care este recunoscută ca capabilă să rețină în sine, să mențină și să reînnoiască toate proprietățile atribuite epocii de aur.

educație juridică

Παιδεία pregătește πεπαιδευμένος în sensul pe care tocmai l-am considerat. Este, de asemenea, o pregătire pentru învățământul superior: fie pentru a dobândi cunoștințele necesare angajării într-o profesie, fie în plus (sau concomitent) cu trecerea la un nivel superior - pentru a participa la cursuri pe care le-am numi „universitate” dacă acest cuvânt ar fi făcut. nu duce la confuzie. Despre acestea din urmă vom spune acum ce se știe despre dezvoltarea sub Constantin al VII-lea a instituției fondate de Bardas la Magnavra. Cât despre învățământul profesional, nu știm aproape nimic despre el. Cum devin medic, constructor, judecător, angajat al birourilor imperiale? Desigur, există o mulțime de exemple care arată că adesea cunoștințele au fost dobândite în practică, alături de maestru. Dar vedem și că pentru profesiile mai bine organizate sau mai controlate de autorități din cauza scopului lor public, recrutarea studenților și, ca

urmare, pregătirea este mai mult sau mai puțin strict reglementată. Cu toate acestea, pentru epoca pe care o avem în vedere, avem unele cunoștințe doar în ceea ce privește educația juridică.50

G. Ya. Skhltma, autorul celei mai recente lucrări despre educația juridică,51 a arătat că din a doua jumătate a

50 Pentru puțin mai târziu, avem informații despre educația medicală.

51 HJ ScheLTEMA, L'enseignement de droit des antécesseurs (Leyde, 1970) (Byzantina Neerlandica, B, 1).

În secolul al VI-lea, profesorii rari pe care îi cunoaștem nu mai sunt profesori de drept, ci σχολαστικοί,52 și ajunge la concluzia că educația științifică teoretică a epocii lui Justinian a fost înlocuită cu educația de natură practică, care a fost primită de la „avocați”. Dar avem puține informații mai devreme decât ceea ce oferă „Cartea Eparhului” în prima sa secțiune, dedicată ταβουλλάριοι sau notarilor.53

Oricine urmează să ocupe funcția de tabullarie trebuie, pe de o parte, să demonstreze că știe pe de rost cele patruzeci de titluri ale lui Prochiron și este familiarizat cu cele șaizeci de cărți ale lui Vasile; pe de altă parte, trebuie să aibă o educație generală completă, παιδευθήναι τήν εγκύκλιον παίδευσιν. ομικός καί ό διδάσκαλος έν νομή

52 Nu cunosc un studiu bun asupra acestui termen pentru epoca bizantină. Lucrarea lui A. Claus, Ὁ σχολαστικός (Inaugural-Disserta-tion de la Faculté de Droit de Cologne, 1965) este utilă ca punct de plecare, întrucât adună semnificațiile și întrebuințările foarte diverse ale acestui cuvânt, atestat din antichitate până în al VI-lea. secol anunț; apoi a înregistrat doar un număr mic de dovezi papirologice referitoare la Egipt și o cantitate nesemnificativă de dovezi despre Italia (vezi tabelul pentru secolele VII-VIII la pp. 40-41). Potrivit autorului, sensul juridic al termenului devine predominant începând din secolul al IV-lea. anunț. Pentru bizantinist, aici vorbim de obicei despre un avocat.

53 Acum se pot face referiri la colecția publicată în seria Variorum Reprints sub titlul în trei limbi: To έπαρχικόν βιβλίον - The Book of the Eparch - Le Livre du Préfet (Londra, 1970). După Introducerea de I. Duychev și, în plus, facsimilul lui Genevensis gr. 23 textul, traducerile și comentariile în latină și franceză, publicate de J. Nicole în 1893-1894, precum și traducerea în limba engleză publicată de E. H. Freshfield în 1938, pot fi găsite acolo.paragraf sau rând din această culegere.

54 То апархикон библион, 14, § 2. Текст прибавляет: de parcă nu m-aș plânge de aceste ediții (что я отношу к знанию, знанию, "Пронию," Пронию, nu numai despre cuvânt (я отношу это к падея? переводы Николь и Фрешвильда se referă la toată educația).

άρχαία καθεζέσθω κελεύσει τού ένδοξοτάτου έπαρχου, πρό-τερον ψηφιζόμενος παρά το ώνσυΛΛύνσυαρχου ι τού πριμμικηρίου και τών παιδο διδασκάλων νομικ ών και διδασκάλων.55 Deci sunt două feluri de profesori: νομιδο διδασκάλων νομικ ών και διδασκάλων. Primul ocupă o poziție mai importantă și mai profitabilă decât cel din urmă, întrucât se mai spune că, la numire, trebuie să plătească, conform „obiceiului” (συνήθεια), două no-misma de aur ale primikirii și patru din colegiul tabularilor, în timp ce pur și simplu διδάσκαλος plătește doar jumătate, respectiv unul și două nomisme. Motivul pentru aceasta este că primului i se încredințează efectiv predarea disciplinelor juridice care stau la baza profesiei: este avocat, după cum indică titlul său νομικός și după cum se precizează în două paragrafe de mai jos, și anume dacă o ia. în capul său să întocmească contracte „fără ordinul eparhului și fără aprobarea și verificarea notarilor”, va fi pedepsit și alungat; așa că a știut cum să o facă. Cât despre διδάσκαλος, o poziție mai modestă, acesta este, desigur, cel care a fost însărcinat să ofere viitorilor tabulari acea educație generală, έγκύκλιος παίδευσις, în principal gramaticală și retorică, care era considerată necesară pentru a se putea exprima corect. .

Avem astfel un exemplu de profesie în care regulile au fost stabilite de stat, având în vedere semnificația socială a acesteia, și ai cărei reprezentanți organizează în mod independent nu doar recrutarea, ci și formarea lucrătorilor lor, în

55 Ίο έπαρχικόν βι,βλίον, 18-19, § 13. Dificultatea acestui pasaj constă în cuvintele έν νομή αρχαία. Nicole traduce: „veterem quamque sedem ineat”, „toute chaire ancienne de maître de droit et de maître”; Freshfield: „fiecare catedra de profesor de drept sau de profesor de drept vechi”, ceea ce mi se pare nejustificat. În § 15, care stipulează că παιδο-διδάοκαλος νομικός, care se obligă să întocmească un tratat fără voie, trebuie alungat, se spune: έκδιωκέσθω τής αυτού νομής. În consecință, vorbim despre o funcție sau un departament și trebuie să-i atribuim έν νομή αρχαφ lui καθεζέσθω. Astfel, aflăm că acest lucru nu este ceva nou.

domenii atât de cunoștințe tehnice cât și generale. Nu știm dacă și cum exact educația oferită de διδάσκαλος tabularilor a fost legată și mai mult sau mai puțin adaptată cu cea oferită în școlile secundare de tipul pe care l-am descris mai sus;56 dacă a existat riscul reducerii numărului de elevi; în acesta din urmă datorită acelor „pregătitoare”, care existau, poate, nu numai pentru tabulari, ci și pentru alte profesii. Sau au existat acorduri și era posibil să vină de la o școală privată mai degrabă decât una profesională? O propoziție curioasă și obscură spune următoarele: μμικηρίου γινέσθω.57 Nicole înțelege asta: „.. .aucun enfant sorti d'une autre école, avant qu 'il y ait passé le temps pour lequel il a payé la finance scolaire"; a Freshfield: „...orice elev care vine de la o altă școală până când își încheie

cursul”. Ar fi ciudat să nu ridicați un copil de la școală înainte de sfârșitul anului școlar, pentru care taxa se presupune a fi plătită în avans; totuși, se are în vedere o astfel de abandonare a școlii, întrucât părinții pot lua un copil al cărui profesor este neglijent în studii, cu condiția ca primikirii să fie informați despre acest lucru. Acest paragraf, mi se pare, este mai degrabă una dintre acele foarte numeroase prevederi ale „Carții Eparhului”, care prevăd concurența neloială și nedorita ei

56 Cel puțin, trebuie remarcată asemănarea în recrutarea cadrelor didactice prin alegeri: ambele categorii de cadre didactice pentru viitoarea tabularie sunt desemnate de eparh, dar în urma unui vot în adunarea generală, în prezența tuturor tabularilor, în prezența tuturor tabularilor. impreuna cu primikirii lor, si intreg corpul didactic. Adevărat, nu există nicio îndoială aici că studenții, sau cel puțin unii dintre ei, participă la vot.

57 Apoi έπαρχον βιβλίον, 19, § 16. Sunt sigur că καί între νομικοί și παιδοδιδάσκαλοι ar trebui înlăturată și observ că această categorie de profesori, care vegheau la admiterea elevilor în școlile tabulare, are categoric superioritatea școlii. peste simple didascalas.

consecințe bănești: unui copil i se poate permite transferul de la o altă școală numai dacă a plătit acelei școli tot ceea ce corespunde timpului petrecut acolo. Dar cineva se poate întreba dacă prin cuvintele άφ' έτέρας σχολής ar trebui să se înțeleagă o altă școală care dă educație tabulariei, ceea ce ar indica existența mai multor astfel de școli în Constantinopol - în opinia mea, acest lucru este improbabil - sau, mai degrabă, după cum cred, o școală ca cele pe care le-am explorat la începutul acestui capitol. În acest caz, trebuie admis că în regiunea παιδεία s-a putut combina mai mult sau mai puțin liber învățământul școlilor secundare obișnuite cu învățământul oferit de didascale în școlile profesionale ale tabularilor.58

învăţământ de nivel superior

Am spus ce se poate învăța, în principal din Viața lui Avraam-Atanasie, cu privire la rolul lui Constantin al VII-lea în organizarea școlilor secundare. Cu greu se poate crede că nu și-a îndreptat atenția către un nivel superior de învățământ, spre școala superioară înființată de Varda la Magnavra, al cărei prim șef a fost Leo Matematicianul. Adevărat, nu știm dacă s-a menținut într-o stare de splendoare originară sau a căzut în decădere. În orice caz, nu a dispărut: Genesius, după cum am văzut, arată clar că în vremea lui, adică în epoca lui Constantin al VII-lea, instituția

58 Este de înțeles că ceea ce se spune în secțiunea I a Cărții Eparhului despre pregătirea tabularilor, întrucât numirea lor este în sarcina eparhului, se referă la pregătirea avocaților în general? Nicole, după cum se pare, gândește exact așa (To έπαρχικόν βιβλίον, 83 sq.), dar, poate, pentru că suprapune – după părerea mea, greșit – informațiilor din „Cartea Eparhului” ceea ce se spune în roman al lui

Constantin Monomakh despre νομοφύλαξ și se referă la o nouă instituție datând dintr-o perioadă mult mai târzie.

Wards n-a încetat să dea roade.59 Dar dacă citim Geoponia, despre care vom discuta în capitolul următor, vom vedea că prefața, adresându-se Porfirogenului cu un discurs laudativ, spune următoarele (§ 4-5): „În primul rând, mulțumită artei și talentului tău, ai reușit să scoți din nou la lumină filosofia și retorica, care deja încetaseră să mai existe și s-au cufundat în prăpastia căscată a uitării și le-ai dat mâna ta puternică; apoi ai reînviat toate celelalte științe și arte (τέχναι).” Exagerare și lingușire? Probabil – la fel ca în Skylitsa-Kedrin, care este mai pronunțat:60 „Științe, aritmetică, muzică, astronomie, geometrie, stereometrie și filozofie care se ridică peste tot, care au dispărut de mult din cauza neglijenței și ignoranței împăraților, au fost reînviate de dvs. zel, ai căutat și ai găsit pe fiecare dintre cei mai buni și mai pricepuți oameni și i-ai făcut profesori, iar el însuși a primit și a tratat elevi buni la masă. Textul este, de asemenea, suspect din cauza listei și a temelor șablonate.

Singura sursă cunoscută de mine care îmi inspiră încredere în acuratețea ei și, în plus, este sursa Skylitzelor, este cartea a VI-a a succesorului lui Theophan. În primul pasaj61, autorul spune că Porfirogenul l-a făcut pe eparhul Teofil patrician și κοιαίστωρ și l-a numit eparh pe protospatharius Constantin, care era un mistic și καθηγητής τών φιλοσ, cel mai învățat, cel mai învățat om, cel mai învățat, care a fost glorificat în senatorul. birou de e parka. Cine este acest Constantin care, înainte de a deveni eparh, a fost mistic și „cap de filozofi”? Despre acest lucru vom afla puțin mai târziu62, dintr-o poveste detaliată dedicată lucrărilor lui Constantin al VII-lea în domeniul cunoașterii. Despre aceste cunoștințe și științe în toate formele (γνώσεις

59 Genese, 98.

60 Cedr., II, 326.

61 . Cont., 444,1. 6 mp (VI, 10).

62 . Cont., 446,1,1 mp. (VI, 14).

καί λογικαί τέχναι και έπιστήμαι) autorul spune că au fost neglijați din motive necunoscute lui (ούκ οίδ' όπως), iar Porfirogenul63 a început să se ocupe de ei, de vreme ce știe cât de important, pe de o parte, ραξις, practicat prin retorică, pentru activitate politică (πoΛιτικoΐς πράγμασιν), iar pe de altă parte, θεωρία, în nevoie de filozofie și φυσική τών οντων διάγωνσις, pentru știință (τογικοΐς οΐϊς). Așa că numește ca profesori (παιδευτάς) cei mai buni oameni: în filozofie (atunci τών φιλοσόφών παιδοτριβειον) protospafaristul

Constantin, care pe atunci era mistic;64 în retorică, Mitropolitul Nicăi Alexandru; despre geometria patricianului Nicefor, ginerele (γαμβρός) al eparhului Theophilus Eroticus;65 despre astronomia asikritosului Grigorie. Autorul adaugă că împăratul s-a arătat interesat de studenți, împărțind masa cu ei, plătindu-le indemnizații, adresându-le îndemnuri și că în scurt timp progresul lor în cunoaștere (τάς μεγάλας έπιστήμας καί τέχνας) a fost de așa natură încât a putut alege dintre acestea persoane pentru numirea în cele mai înalte funcții judiciare, administrative și ecleziastice:

Este posibil ca învățământul „superior” să fi fost într-adevăr mai puțin o preocupare în fața Porphyrogenului decât sub acest împărat libris incumbens, așa cum îl descrie Liutprand în Antapodosis. Însă lista materiilor studiate este deosebit de remarcabilă. Sunt patru dintre ele: filozofie, retorică, geometrie, astronomie. Au fost și acele materii, a căror predare a fost organizată de Varda la Școala Magnavra

63 Numit aici φιλοσοφώτατος, prin exagerarea epitetului φιλόσοφος aplicat lui Leon al VI-lea.

64 Astfel, știm despre cele trei etape ale carierei acestei persoane: mistic, șef al Școlii filozofice, eparh.

65 Așadar, aflăm numele lui Teofil, care a fost menționat în primul pasaj, referindu-se la o epocă anterioară, și care din eparh a devenit κοιαίστωρ.

patru și sunt aproape la fel: filozofie, gramatică, geometrie, astronomie. Pare evident că în ambele cazuri filozoful este cel care stă în fruntea întregii instituții: Leu Matematicianul sub Vardes, Constantin sub Porfirogen.66 Concluzia sugerează de la sine. Școala fondată de Bardas la Magnavra, despre care ne lipsesc consemnările după schimbarea primei generații de profesori, a continuat cu aceeași organizare și aceleași catedre, dacă poate nu cu aceeași strălucire, până la Constantin al VII-lea. Acesta din urmă nu i-a adus modificări profunde, dar probabil l-a reînviat, în orice caz a manifestat un mare interes față de ea și și-a asumat personal numirea cadrelor didactice cu normă întreagă la patru mari catedre67.

66 Cu toate acestea, pentru o perioadă destul de scurtă, întrucât va fi chemat să-l înlocuiască pe Teofil Erotic ca eparh.

67 Dintre aceşti patru învăţători, doar Alexandru, Mitropolitul Niceei, a făcut până acum obiect de studiu, iar aceasta, mai ales, datorită rolului său de corector şi scolast al manuscrisului lui G. Lucian, Vaticanus gr. 90: vezi, cu bibliografia anterioară, P. Maas, „Alexander von Nikaia”, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 3 (1922) 333-336 (care notează și scrisorile lui Alexandru păstrate în Patmiacus 706). Puțin mai târziu NA Bées, „Basileios von Korinth und Theodoros von Nikaia, mit einem Exkurs über Alexandros von Nikaia”, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 6 (1927-1928) 369-388, vezi 375-382,

cronologia vieții lui Alexandru: explorează. el socotește, contrar celor spuse de autorul cărții a VI-a, Teofan, în pasajul de mai sus, că Alexandru a fost numit profesor al „Universitații din Varda” înainte de a deveni Mitropolit al Niceei ; la Niceea a asigurat scolia pentru codexul lui Lucian; după depunerea sa, a scris scrisori de la Patmiacus 706 din Monobata, unde a fost exilat.J. Darrouzòs, Épistoliers byzantins, 67 sq., a publicat aceste scrisori, scrise din Monobata (pentru locația, necunoscută, a acestei mănăstiri, vezi ibid. 67, η. 2, 5, 14) și le-a prefațat (p. 27-32) cu o notă despre autor: el este înclinat să creadă, deși nu poate prezenta un argument decisiv, că Alexandru a fost Mitropolitul Niceei înainte a fost numit profesor și a primit această funcție imediat după întoarcerea din exil, drept compensație pentru amvonul pierdut (p. 28). Vezi și lucrarea recentă a lui W. Hőrandner, „Leon Metropolit von Sardes und die Briefsammlung im Neap. Ili A 6", în: Polychordia: Festschrift Franz Dolger zum 75. Geburtstag, II (Sofia, 1967) 227-237,

Astfel se poate observa că pe parcursul celor o sută de ani care s-au scurs între Varda și Porfirogenic, importanța educației, a școlilor și a profesorilor a crescut foarte mult. Acest secol deschide cu adevărat epoca Școlii pentru Bizanț, care a presupus în mod logic intervenția statului în acest domeniu, unde pare să fi lipsit de mult, dar acum și-a redescoperit semnificația pentru pregătirea și recrutarea cadrelor de conducere. . De acum încolo, educația încetează să mai fie un fenomen caracteristic indivizilor mai mult sau mai puțin autodidacți: se răspândește rapid. Dar ce educație? Una dintre cele mai notabile manifestări ale sale, mișcarea enciclopedistă din secolul al X-lea, ne va ajuta probabil să răspundem la această întrebare.

care îl recunoaște pe Alexandru de Niceea ca fiind destinatarul anonim al uneia dintre scrisorile lui Leu publicate de acesta și amintește că însuși Leon din Sardes este destinatarul scrisorii nr.

Capitole

Enciclopedismul secolului al X-lea

În raport cu știința și cultura în Bizanț, secolul al X-lea poate fi caracterizat prin conceptul de „enciclopedism”, deși acest cuvânt nu exista încă la acea vreme, iar conținutul său bizantin nu poate fi redus cu exactitate la nimic altceva. Acest fenomen este însă mai vechi. Condițiile pentru aceasta s-au format în lumea greacă, odată cu trecerea treptată de la idealul καλός κάγαθός la idealul πεπαιδευμένος, cu efortul uimitor al lui Aristotel de a crea o clasificare a cunoștințelor și de a le rezuma, odată cu înființarea Muzeului Alexandrian: Roma, împreună cu Barro și Pliniu cel Bătrân, va continua această lucrare.1 Creștinismul, cel puțin creștinismul occidental va îngusta orizontul foarte mult; indicativ este pasajul din De doctrina christiana al Sf. Aviustina, care, potrivit lui J. Fontaine, a inspirat inițiativa lui Isidor de Sevilla: „Unii autori au început să se străduiască să traducă separat toate expresiile și denumirile evreiești, siriene, egiptene care pot fi găsite.

1 P. Grimal, „Encyclopédies antiques”, CHMIX, 3 (1966) 459-482.

în Sfânta Scriptură; după exemplul lor, ar fi posibil să se marcheze toate punctele geografice, toate numele de animale necunoscute, plante, pietre, metale și toate obiectele de orice fel menționate în Scriptură, să le distribuie după fel, să le descrie unul câte unul și să povestească despre le în scris.În ceea ce priveşte Evul Mediu timpuriu, aici, ca şi în altă parte, trebuie mai întâi să studiezi Orientul.3

Aici afirmăm - din nou un exemplu foarte remarcabil - acea întâlnire dintre lumea Bizanțului și lumea Islamului, pe care am considerat-o deja de mai multe ori. Există o enciclopedie arabă4, probabil legată de marea lucrare de traducere a autorilor greci, despre care am vorbit, dar reprezentând totuși; o mișcare diferită, ușor deplasată în timp: activitatea lui Ibn Kuteiba cade în a doua jumătate a secolului al IX-lea, Ibn Abd Rabbih - în secolele IX-X, iar Masudi a murit în 956. O coincidență cronologică izbitoare cu Bizanțul epocii de la Leon Matematicianul până la Constantin al VII-lea, un caz remarcabil al acelui fenomen de convergență, la care istoria culturii ne oferă multe alte exemple, dar deloc o dovadă a influenței directe a enciclopedismului bizantin asupra enciclopediei musulmane. Pe bună dreptate s-a observat5 că, deși spiritul unuia și celuilalt este același, și anume, păstrarea „standardelor” trecutului neschimbate în vederea reproducerii lor repetate, rezultatele au fost inevitabil diferite, chiar opuse, întrucât aceste „standarde” în sine erau astfel, astfel încât să fie

2 J. Fontaine, "Isidore de Séville et la mutation de l'encyclopédie antique", CHM IX, 3 (1966) 519-538 (citez din p. 530); cf. M. de Gandillac, „Encyclopédies prémédiévales et médiévales”, ibid, 483-518, în special 494-499.

3 În ceea ce priveşte Bizanţul, am prezentat un prim proiect: P. Lemerle, „L'encyclopédisme à Byzance à l'apogée de l'Empire et particulièrement sous Constantin VII Porphyrogénète”, CHM IX, 3 (1966) 596-616.

4 Ch. Pellat, „Les encyclopédies dans le monde arabe”, ibid, 631-658.

5 R. Paret, Contribution à l'étude des milieux culturels.

Este o eroare metodică să studiezi ambele mișcări, paralele și contemporane una cu cealaltă, dar independente, cu intenția de a dezvălui influența lor reciprocă. Voi adăuga că enciclopedismul

bizantin este în mare măsură o obsesie pentru trecutul elen, dar o obsesie ambiguă și neîncrezătoare din cauza creștinismului, în timp ce enciclopedismul arabo-musulman nu cunoaște astfel de remuşcări și trage direct din sine.

Rolul personal al lui Constantin al VII-lea

Ar fi o greșeală gravă să reducă totul la Porfirogen: a devenit doar un adept și, poate, un accelerator al mișcării care a început înaintea lui. Ca să luăm doar un exemplu: probabil încă din secolul al IX-lea, Constantin Cefala a alcătuit o mare colecție de epigrame, care în secolul următor, în varianta în care singura ne-a ajuns datorită unui manuscris din Biblioteca Palatină a Heidelberg, se transformă în Antologia Palatină, utilizată pe scară largă de Curte. Începând cu „Coroana" de Meleagro din Gadar, moda epigramelor și colecțiilor de epigrame nu s-a oprit. Pentru epoca bizantină timpurie, numele lui Palladius, Agathia, George Pisida, Teodor Studitul sunt doar cele mai faimoase dintre multe altele. Modul în care lucrează Kefala este caracteristic atât Bizanțului, cât și epocii sale: pe baza colecțiilor antice, și-a alcătuit propriile sale, asemănătoare în același timp cu enciclopedia epigramatică și cu genul Excerpta, împărțind colecțiile anterioare pentru a organiza strict materialul. după subiect, neglijând ceea ce numim „istorie literară".6

6 Studiul chestiunii nu a avansat în niciun fel din secolul trecut: P. WoLTERs, De epigrammatum graecorum anthologiis (Halle, 1882); L. Schmidt, R. Reitzenstein, Anthologie, RE (1894) 2380-2391; K. Krumbacher, Geschichte, 725 mp. (Vezi c. 729 despre posibila identificare a lui Constantin Cefaly cu palatul πρωτοπάππας, care purta același nume). {Cm. lucrează acum: MD Lauxtermann, Epigrama bizantine în secolele al IX-lea și al X-lea.

Înclinația lui Constantin al VII-lea către științe este evidențiată de contemporanii săi, dar mai ales de scrierile și scrisorile sale. Într-o corespondență recent publicată cu Teodor, Mitropolitul Cizicului, care a avut loc înainte de răsturnarea lui Romanos Lekapenos, acesta afirmă, nu fără exagerări vădite și cu un strop de romantism, că de la o vârstă foarte fragedă a fost lacom de Λογική τροφή, dar i s-a permis doar să sugă puțin sân de unde curge laptele cunoașterii (ουδέ... έκμυζήσαι τής τοῦ Λογικού γάλακτος θηλής) și, din cauza poziției sale mizerabile, a fost mai degrabă învățat „barbarie și solecism". Revine de bunăvoie de mai multe ori asupra acestui subiect, în ciuda faptului că însuși felul său de a scrie infirmă ceea ce a scris.Învățători porfirogene în cele patru catedre ale Școlii Superioare despre care am vorbit în capitolul precedent în legătură cu rolul împăratului. în organizarea învăţământului. Oare, așa cum a spus Liutprand, libris incumbens se ocupa de biblioteci? Menționează vag de mai multe ori despre marea muncă de colecție de cărți, pe care se presupune că o supraveghează.

Un studiu generic al epigramelor și al altor forme de poezie (Amsterdam, 1994). — Notă, traducere}

7 J. Darrouzòs, Épistoliers byzantins, 26 și 57-61 (despre corespondența dintre Constantin al VII-lea și Teodor), 317-332 (ediție

de scrisori). Pasajul pe care l-am citat se găsește în Scrisoarea nr. 1, p. 317. Vezi și Scrisorile nr. 3, p. 320 Nr. 5, p. 322, Nr. 7, p. 323-324 (τήν ήμετέραν άγροικίαν άκριβώς έπιστάμενοι) ș.a.m.d. succes în domeniul culturii și cu atât mai mult pedant și frazor cu cât se preface mai mult față de împrejurimile sale și cu atât suntem mai puțin distrași de la el. circumstanțe (vezi litera N ° 5).

8 dar, din câte știu eu, o singură dată - despre grija sa pentru biblioteca palatului: în cartea a III-a (despre Teofil) a lui Teofan, în legătură cu unul dintre κουβουκΛεϊα numit ό ΚαμιΛάς, construit de Teofil pe teritoriul palatului. , se spune că dedesubt sau dedesubt se afla un μεσόπατον, cu fața la χρυσοτρίκΛινον, iar acolo Constantin al VII-lea a construit mai târziu o bibliotecă.în sensul unei biblioteci oficiale, pe care împăratul o lua cu el în campaniile militare. Într-un eseu despre „ce trebuie făcut când împăratul pleacă în campanie”, pus sub numele de Porfirogenic și adresat fiului său Roman, publicat în anexa la cartea întâi a De cerimoniis, găsiți

8 În prefața la Περί πρέσβεων (De leg., I, 1, L 25-28); dar mai departe (p. 2) vedem că lista nu este atât de lungă.

al 9-lea . Cont., 145, L 6 mp. (III, 43): ύποβεβηκός δέ τούτου [scil. τού Καμηλά] μεσόπατόν έστιν, ο (...) φιλοχρίστου πορφυρογεννήτου βασιλέως. R. Janin, Constantinopol bizantin, 114, traduce μεσόπατον prin „mezzanin”, ceea ce nu mi se pare potrivit. Această bibliotecă a Camilei a fost atașată de Constantin al VII-lea bibliotecii palatului, care probabil a existat întotdeauna, și în orice caz sub Vasile I. O dovadă o avem în Viața lui Ignatie, scrisă de Nikita (PG 105, col. 566 sq.). , vezi p. 568). Povestește cum Fotie, pentru a câștiga favoarea lui Vasile, a inventat pentru el o genealogie fantastică care l-a făcut un descendent al lui Tiridate și cum, pretinzând că se află într-o carte profetică foarte veche, a întocmit și această carte din toate feluri de pasaje: τό σύγγραμα ? βλιοθήκη. Conform biografului Ignatie, complicele lui Fotie la acest plan viclean a fost viitorul Mitropolit al Cezareei Teofan, pe atunci βασιλικός κληρικός: la un moment oportun, a prezentat cartea imparatului ca pe un fel de curiozitate de care numai Fotie o putea folosi. Aceasta, adaugă Nikita, a marcat începutul acelui atașament al lui Vasile I de Fotie, care a dus la nesfârșite necazuri pentru Biserică.

Se așteaptă ca proprietatea personală de călătorie a împăratului să includă mai multe cărți și acestea sunt după cum urmează: 10 cărți de ore; lucrări despre arta războiului, în special despre construcția mașinilor de asediu și aruncare, precum și despre desfășurarea războiului, „în special lucrările lui Polien și Syrian”; 11 un ghid pentru interpretarea viselor și altele despre prevestiri care pot să fie dedus din diverse întâlniri (βιβλίον συναντηματικόν); un tratat cu diverse ocazii și prognoze meteo pe mare; în sfârşit, brontologie şi

seismologie pentru interpretarea trăsnetelor şi cutremurelor — iar împăratul adaugă că el însuşi a întocmit un tratat asemănător, folosindu-se de literatura abundentă dedicată acestei teme.biblioteca călătorului”, comună pentru acea vreme. Remarcăm în treacăt că se cunosc încă foarte puține lucruri despre lucrările și publicațiile scriptorium-ului imperial din acea epocă, deși strângerea de manuscrise care ar putea fi considerate ca provenind de acolo a început deja.13

Lucrări mici și lucrări cu paternitate îndoielnică

Faptul că Constantin al VII-lea, ca și tatăl său Leon al VI-lea și chiar mai mult, a scris în diferite genuri literare, pare fără îndoială. Dar încă nu există o divizare clară

10 De cer., I, 467, L 7-15. Dacă lista nu este creația lui Constantin al VII-lea, atunci împăratul, cel puțin, își asumă responsabilitatea pentru aceasta.

11 Pentru aceşti doi autori, vezi în primul rând: A. Dain, „Les straté-gistes byzantins”, 333 sq. și 342.

12 De cer., 1.467: ύ Κωνσταντίνου etc. Să notăm termenul ήρανίσθη, pe care îl vom întâlni din nou în legătură cu Excerpta.

13 A se vedea indicațiile și referințele date în J. Irigoin, „Pour une étude des centres de copie”, 177-181, și J. Irigoin, „Les manuscrits grecs”, 64.

între ceea ce i se poate atribui cu certitudine sau plauzibilitate și ceea ce este controversat sau necesită noi cercetări.

Ultima categorie ar trebui să cuprindă, după părerea mea, întreaga lucrare pe o temă religioasă, deși, desigur, Porfirorodny, ca și tatăl său, a scris în acest gen. Să dăm câteva exemple.

1) Lui Constantin al VII-lea i se atribuie un discurs despre transferul moaștelor Sfântului Ioan Gură de Aur14 numai din considerația că aceasta este făcută în unanimitate de tradiția manuscrisului; dar această tradiție nu a fost suficient studiată și rămâne în mare parte nepublicată. Textul cunoscut din ediția lui Diobu-niotis dă impresia că aceasta este mai degrabă opera unui om al Bisericii decât a unui împărat, iar fraza în care editorul s-a gândit să găsească dovada contrariului nu rezolvă absolut nimic. 15

2) Un eveniment important al acelei vremuri a fost transferul la Constantinopol în 944 a miraculoasei imagini a Edesei. Tradiția privind glorificarea literară a acestui eveniment este confuză. Un discurs nepublicat al unui anume Grigore, arhidiacon și referendar al Sfintei Sofia, datează din secolul al X-lea.16

14 BHG, 878 d (cu bibliografie). Vezi și Chr. In aur, Johannes Chrisostomus und seine Zeit, I (München, 1929) xxvi. După lucrarea lui

A. Rambaud, L'Empire grec au Xe siècle, Constantin Porphyrogénète (Paris, 1870) 112-174, o dată din 928 sau mai bine zis 938, a cinci sute de ani de la transfer, a fost sugerată pentru această lucrare.

15 K.I. 306-319, a publicat textul dintr-un singur manuscris datat târziu - Paris, gr. 137. Sintagma în care vrea să găsească confirmarea că împăratul este autorul sună: μάσιου τούτου καί άξιεπαινέτου πατρός καί διδασκάλου. După cum a remarcat J. Paramelle în cursul unui studiu, ale cărui rezultate nu le-a publicat încă, οίος nu are aici un sens emfatic, ci adverbial, bine atestat pentru limba greacă bizantină. Vezi, însă, despre locul pe care Hrisostom l-a ocupat printre ocupaţiile porfirogenului: Th. Cont., 457 (VI, 37, despre Constantin al VII-lea).

16 H.-G. Vesk, Kirche, 551.

Relatarea transferului a fost probabil scrisă din ordinul lui Constantin al VII-lea, iar Teodor Daphnopatus este considerat a fi autorul acesteia,17 în timp ce o altă relatare (?), care poate aparține lui Porphyrogenic însuși, a fost inclusă de Metaphrastus în menologie.18

3) Un alt eveniment semnificativ a fost transferul din Capadocia la Constantinopol a moaștelor lui Grigore de Nazianz sau Teologul, care au fost plasate pentru prima dată în biserica palatului; in ceea ce priveste data parerea pare a fi impartita: 955-956. sau, după cum s-a spus recent, al 944-lea?19 Avem ιασθεϊσα καί άποσταλεϊσα τω μεγάλω Γρηγορίω τφ Θεολόγψ ήνίκα άνεκτομ din această lucrare personală, care nu poate fi lucrarea personală a lui Constantin, The VII. Daphnopatus, care a fost un maestru, proto-asicrit , eparh sub Romanus Lecapenus, Constantin al VII-lea, Roman al II-lea decât Constantin al VII-lea, care este numit în Patm. 706. Într-un manuscris ars de la Torino se afla un eseu despre transferul moaștelor lui Grigore Făcătorul de Minuni, cu textul scrisorii, al cărei autor era menționat ca Constantin VII.22 Totuși, în ambele „mesaje” generalul

17 Beck, Kirche, 551, n. 3 și 552.

18 BHG, Arr. II, 111, nr. 794, și în general despre Icoana Edesa - p. 111-112, nr. 793-796 vol. După lucrarea lui E. von Dobschütz, ChristusbÜder (Leipzig, 1899), chestiunea în ansamblu trebuie reluată.

19 J. Darrouzès, „Un recueil épistolaire byzantin”, 117. Pentru soarta moaștelor lui Grigore de Nazianz sub Constantin al VII-lea la Constantinopol, vezi R. Janin, Le siège de Constantinople, 24 (Biserica Sf. Anastasia) și 45 (Biserica Sfinții Apostoli).

20 BHG, 727 (cu referiri la ediția întreprinsă de J..Sakkélion în 1885).

21 J. Darrouzès, „Un recueil épistolaire byzantin”.

22 BHG, 728; AASS, Mai II, xlii-xlvi.

plan, idei, unele expresii, dacă nu limbaj și stil; în ambele cazuri vorbeşte împăratul, adresându-se sfântului, depunând la picioarele lui însemnele imperiale, rugându-i să se întoarcă la turma sa din Constantinopol. Avem impresia că Porfirorodny a dat ordin să compună „mesajele” în nume propriu, le-a inspirat planul și ideile, iar apoi doi scriitori și-au întocmit fiecare ediția proprie, sau, poate, una din ambele ediții, din motive neclare pentru noi. .

4) Și mai obscură este povestea unui discurs în cinstea transferului lanțurilor Sfântului Petru23, care a devenit subiect de atribuții neplauzibile. Se poate oscila între Metaphrastus, care însă, aparent, s-a limitat să lase textul care l-a precedat aproape neschimbat, și Constantin al VII-lea, numit într-unul din manuscrisele lui Kosinitsa; sau mai bine zis, și aici, un anume scriitor a fost comandat de Constantin al VII-lea, care, datorită gusturilor sale anticare, s-a îndreptat către relicve și istoria lor24.

Pășim pe un teren mai ferm, referindu-ne la cele două discursuri solemne (δημηγορίαί) adresate de Porfirogen trupelor - deși nu a participat personal la nicio campanie - la sfârșitul domniei sale. Păstrate pentru noi într-un manuscris din secolul al X-lea (Ambros. B 119 sup., olim N 128), ele se referă la războaiele din Bizanț cu hamdanizii din Tars. Unu, de mult timp

23 BHG, 1486 (vezi 1486 a, b, c; 1488 m, n).

24 Nu am o părere certă, dar am serioase îndoieli cu privire la versetele religioase atribuite lui Constantin al VII-lea, cele unsprezece έξαποστειΛάρια și θεοτοκάρια, publicate în PG 107, col. 300-308 (cf. W. Christ, M. Paranikas, Angiologia graeca carminum christianorum (Lipsiae, 1871) 110-112). Pe de altă parte, se poate doar specula cu privire la micile lucrări pe care Porfirogenitul le-ar fi putut inspira sau comanda: astfel, ca să luăm doar un exemplu, este descrierea făcută de Constantin Rodius despre Biserica Sfinților Apostoli și restaurarea ei de către Vasile I; vezi Gl. Downey, „Constantine the Rhodian, his life and writings”, în K. Weitzmann (ed.), Studii clasice târzii și medievale în onoarea lui Albert Mathias Friend Jr. (Princeton, 1955) 212-221.

cunoscut,25 se adresează „strategis-ului Răsăritului” și datează din 958. Un altul, identificat și publicat recent,26 nu indică niciun destinatar în manuscris și ar trebui să fie datat 952-953, când armata bizantină se pregătea să o facă din nou. atacă Seif ad-Dawla, care însă va triumfa și va lua din nou Germanicia. Nu există niciun motiv să credem că discursurile nu au venit din condeiul lui Constantin al VII-lea însuși, sau să credem în același timp, așa cum au făcut unii -

întrucât cronologia contrazice deja acest lucru - că sunt luate din secțiunea περί δημηγοριών din marea enciclopedie Excerpta. S-a dovedit a fi imitații excelente ale genului δημηγορίαι προτρεπτικοί.

O altă dovadă a interesului pe care Constantin al VII-lea, în imaginea strămoșilor săi și a tuturor împăraților, deși avea atât de puțin militar în el, l-a arătat față de datoria publică în afacerile militare, este un tratat publicat ca al doilea apendice la Cartea I a De ceremoniis.,27 dar reprezentând de fapt o lucrare separată. Inscripția o prezintă ca fiind opera „împăratului Constantin [VII], fiul lui Leon [VI], nepotul lui Vasile [I]", adresată fiului său, împăratul Romanus [II], sub titlul: τών Έωμαίων μέλλοντος φοσσατεύσαι. Această colecție de documente disparate, care se termină, în ciuda titlului, cu indicații ale ceremonialului contemporan la autor în cazul în care împăratul se întoarce dintr-o campanie lungă, și povești despre întoarcerea lui Vasile I după victoriile de la

25 R. Vâri, „Zum historischen Exzerptenwerke des Konstantinos Porphyrogenetos", BZ 17 (1908) 75-85 (textul discursului la pp. 78-84).

26 H. Ahrweiler, „Un discours inédit" (textul discursului la pp. 397-399).

27 Decer., I, 455-508. Primul Apendice (p. 444-454), intitulat Ύττόθεσις τών βασιλικών ταξειδίων καίύπόμνησις τών άπλήκτων, este cu siguranță un întreg text, dar probabil că am atras atenția asupra păstrării, dar și asupra căruia i-am atras conservarea nu este autorul textului. Vezi, însă, A. Dain, Les strategistes byzantins, 361.

Tefrika și Germanicia și despre întoarcerea victorioasă a lui Teofil din Cilicia, nu are semne de o lucrare independentă. Dar prefața pe care i-a oferit-o Constantin al VII-lea și unde se adresează fiului său este un excelent exemplu de utilizare a metodelor comune majorității scrierilor care poartă numele de Porfirogen și ne arată spiritul în care au fost inspirate. Împăratul, declară el, a hotărât că este necesar, în cele din urmă, să stabilească în scris această παλαιά εύταξία τών προγόνων, care și-a câștigat pe bună dreptate faima în timpul desfășurării campaniilor militare imperiale. „Am întreprins un studiu lung pe această temă, dar nu am găsit un singur text (ύπόμνησις) păstrat în palat (έν παΛατίω). În cele din urmă, după mult timp, am reușit să găsesc un memoriu (υπόμνημα) în Mănăstirea Sigrian, unde Meșterul Leo Katakil era călugăr. Acest maestru, într-adevăr, a întocmit un anumit eseu pe acest subiect (περί τούτων έγγράφως διέθετο) din ordinul împăratului Leon, tatăl meu, bunicul tău. Dar din moment ce era complet needucat (μουσικής έΛΛηνικής αμέτοχος), opera sa era plină de barbari, solecisme și neajunsuri de construcție [...]. Și astfel, constatând că este compusă cu atâta nepăsare a expresiilor, nu dă decât un contur palid al subiectului și conține abia o treime din ceea ce eu însumi am adus pentru mai multă claritate și detaliu28, l-am rescris ca să vă părăsesc. Ar fi necesar să existe textul original al Leului din Catakil, a cărui virtute și evlavie Porfirogenul, în expresii netraduse de mine, contrastează ingenuos cu ignoranța și ignoranța, pentru a

determina măsura în care împăratul a refăcut, sau mai bine zis. a ordonat să fie reluat,

28 Sensul aici nu poate fi stabilit cu certitudine, la fel ca, într-adevăr, textul: Eu, de exemplu, cred că ώσπερ (De cer., 457,1.11) ar trebui corectat la ώνπερ. Din păcate, documentația la fel de bogată și extrem de interesantă precum cea cuprinsă în aceste două „Anexe" nu găsește nici un editor, nici un interpret.

corect, completați acest text – o măsură destul de neînsemnată, din câte putem judeca din cele citite.29 Dar este important pentru noi să înțelegem maniera și metodele lui Constantin al VII-lea pe un exemplu viu, întrucât vorbim despre acele imperiale. τάξις și ευταξία, față de care avea o asemenea dependență datorită temperamentului, gustului și convingerii, încât de ele depinde mântuirea Imperiului: caută cu insistență documente vechi, le găsește de obicei în arhivele palatului, dar dacă este necesar extinde căutarea chiar și mai departe; le asortează mai mult sau mai puțin cu succes, „le pune în ordine" sau „corectează" – din fericire, într-o măsură mai mică decât pretinde el – oferindu-le prefețe pretențioase și adăugând pe ici pe colo câteva fraze. Este suficient pentru el să creadă că a creat o lucrare originală. Să-i fim recunoscători că măcar ne-a păstrat lucrări de mare interes.

Enciclopedie imperială sau politică

Cred că este necesar să subliniem încă patru lucrări, care, mi se pare, au fost, în spiritul Porfirogenului, unite prin același punct de vedere: o singură lucrare istorică - Viața întemeietorului dinastiei, Vasile. I - și o descriere de ansamblu a Imperiului în trei părți - De cerimoniis, De administrando imperio, De thematibus. S-au scris multe despre fiecare dintre ele și totuși mai rămân multe de spus. Sunt obligat să mă limitez aici la câteva remarci care sunt relevante pentru subiectul nostru.

29 Înclin să cred că participarea lui Constantin al VII-lea se limitează la o scurtă relatare istorică, care urmează (De cer., 457, 1.13 - 458.1. 9). Să vă reamintesc, însă, cele spuse mai sus despre alcătuirea bibliotecii imperiale de marș, unde cel puțin o frază aparține împăratului (De cer., 467, L 13-15). Vezi și ibid., 491, 1,17 sq., unde împăratul se adresează fiului său.

Biografia lui Vasile (867-886) este cartea a V-a a lucrării, care se numește „Continuarea lui Teofan": într-adevăr, scopul lui, așa cum se precizează în prefața cărților I-IV, care acoperă 813-867, este de a prezenta poveste din acel loc, unde a absolvit Feofan. Fără îndoială, în ciuda problemelor care mai apar aici, aceste cărți au fost întocmite sub influența lui Constantin al VII-lea și pe baza materialelor

obținute de acesta. A lăsat în urmă o poveste despre domnia bunicului său, sub forma unei narațiuni istorice (ιστορική δίήγησις), care leagă diferite povești sau amintiri (ànò διαφόρων διηγημάτων). Dar în prefață, el declară că el reprezintă aici doar o parte din marele plan conceput cândva - de a descrie întreaga istorie a Imperiului Roman din Bizanț (ή έν Βυζαντίω ρωμαϊκή αρχή) și faptele glorioase ale împăraților, arhonților, strategilor săi. și oameni grozavi; întrucât a cerut timp, cărți, mai mult timp liber decât are, el s-a mulțumit să lase posterității un singur exemplu - istoria împăratului care a ridicat Imperiul la cea mai mare putere; dacă trăiește, dacă primește un răgaz de la boală și treburile sale, atunci el poate aduce această poveste la vremea lui. Într-adevăr, cartea VI, care acoperă perioada 886-963, nu este opera lui, ci probabil a mai multor autori, și a fost făcută publică, dacă nu scrisă în întregime, după moartea sa. Dar Biografia lui Vasile I este exact ceea ce a vrut să facă nepotul său: este atât o viață exemplară, cât și o laudă a dinastiei cu intenție politică. Această lucrare este istorică, nu în sensul modern al cuvântului, ci în ceea ce autorul ar putea pune în această definiție – foarte diferită de „cronografia” strictă a lui Teofan. Se simte influența lui Plutarh, înclinația lui către biografia istorică, anecdotele și moralizarea reținută.30 Dar mult mai mult, în opinia mea, în ea.

30 A se vedea observațiile lui R. Jenkins, „Thè classical background”: Jenkins amintește în special că Biografia lui Alexander, în

se simte influența retoricii antice, folosirea unei scheme potrivite pentru basilikos logos, chiar dacă modelul direct pentru Porfirogenic a fost lauda funerară a lui Vasile I, întocmită de Leon al VI-lea.31.

Ideea care a adus apariţia lui De cerimoniis, 32 Porfirogenic o expune în prefaţa cărţii I. 33 Sunt oameni, spune el, cărora întreprinderea lui le va părea de prisos, întrucât nu le pasă cu adevărat de lucrurile necesare; A

prefața la care se afirmă că „cele mai mari și mai glorioase fapte nu sunt întotdeauna cele care arată cel mai bine viciul sau virtutea unei persoane: de foarte multe ori lucruri neînsemnate, un cuvânt sau o mișcare, dezvăluie mai clar temperamentul anumitor persoane” (trad. J / Amyot), joacă un rol în rupturi la începutul celei de-a doua părți a De cer., 515, L 17-18 (Βίος Αλεξάνδρου τού Μακεδόνος καθ' ιστορίαν έχων φάνδρου), și în ce compilare Constantin Cjô'κ, viața strămoșului său, s-ar fi putut ține în minte ca model pentru Augustus: mai puțin este Biografia lui (pierdută pentru noi), creată de Plutarh, mai mult este Elogiul scris de Nicolae din Damasc, din care avem doar fragmente care au fost păstrat tocmai în Excerpta.

31 Ediţie, traducere şi comentariu de A. Vogt şi L Hausherr, vezi Orientalia Christiana Periodica 26 (1932) 1-77; dar trebuie făcută referire şi la raportul lui H. Grégoire în Byz 7 (1932) 626-633. O comparaţie cu acest text a fost făcută de PJ Alexander, „Biografie

seculară la Bizanț”, Speculum 15 (1940) 194-209, care arată continuitatea genului de la Isocrate Evagoras la Viața din Damasc a lui Isidor și la panegirul lui Procopius din Gaza la Anastasius, și până la apogeul erei bizantine prin texte hagiografice. În urma lui, R. Jenkins, „Thè classical background”, caracterizează Vita Basilii drept cel mai vechi encomiu neoclasic care a supraviețuit.

32 Mă voi abține să dau o bibliografie a acestor trei mari lucrări: se găsește în K. Krumbacher, Geschichte, pentru studii mai vechi, iar pentru studii mai recente, în G. Moravcsik, Byzantinoturcica . Citez De cer., capitolele 1-83 din cartea I, din A. Vogt, restul din I. Reiske; Deadm. - potrivit lui Gy. Moravcsik și RJH Jenkins 1949 (retipărit în 1968 aproape neschimbat), iar comentariile despre acesta sunt de la RJH Jenkins; De ei. - după A. Pertusi. Pentru toate cele trei lucrări, nu există studii recente de mare importanță.

33 De cer. (Vogt), 1,1-2.

căci tocmai ordinea (τάξις) este cea care dă puterii imperiale mai multă măreție în ochii străinilor și supușilor; cine nu ține ordinea nu se deosebește în comportament de o persoană needucată de oamenii de rând; de aceea împăratul a împrumutat (έπανίσασθαι) material din toate izvoarele antice și moderne și l-a aranjat în așa fel încât să fie ușor de cercetat; pentru claritate și ușurință de înțelegere, folosește un limbaj simplu de zi cu zi (καθωμιΛημένη φράσις) și păstrează termeni și denumiri care au fost folosite de mult timp; deci puterea imperială, ghidată de ritm și ordine, să reproducă armonia și mișcarea oferite universului de către Creatorul său. Să ne amintim acest gând despre necesitatea unei corespondențe între ordinea cosmică divină și ordinea imperială (cuvântul τάξις apare de nu mai puțin de opt ori în prefață), care este asigurată de reproducerea exactă a ceremonialului antic; afirmația că Constantin al VII-lea a recurs la toate mijloacele de obținere a informațiilor (de fapt, în principal la arhivele palatului și birourilor); și, în sfârșit, că se exprimă în limbaj colocvial, adică slavă Domnului, nu încearcă să mascheze sursele pe care le reproduce sub acoperirea unei retorici savante introduse și a unui set de metafore. Cartea a II-a este precedată și de o prefață34, inutilă în măsura în care reproduce ideile prefaței la cartea I și extrem de artificială în încercarea ei de a stabili între cele două părți ale De cerimoniis obscurul - cel puțin în forma în care textul a ajuns până la noi. , - o diferență, argumentând că prima parte prezintă intrigi care au fost deja scrise de alții (όσα συγραφής παρά τισιν έτυχεν), iar a doua parte este cunoscută numai din tradiția orală (έτυχεν μεν). συγγραφής υπό τί νος ούδαμώς (...) ταις μνήμαις μέντοι διασωζόμενα) . La urma urmei, de exemplu, în a doua carte găsim ceremonia de înmormântare a Patriarhului Serghie (secolul al VII-lea)

34 dec. (Reiske), I, 516-517.

şi cletorologia lui Philotheus (septembrie 899). Oricare ar fi cazul acestui amestec, care nu datează în întregime din vremea lui Constantin al VII-lea, fie pentru că a inclus o mulțime de materiale mai vechi, fie pentru că s-au făcut noi inserții după el, totuși, înaintea noastră ceva ca o adevărată enciclopedie a imperialului. ceremonial, unde Porphyrogenic, care nu a scris decât prefețe, a adunat cu adevărat „ceea ce a fost găsit de antici, descris de martori oculari, văzut de el însuși, pus în acțiune în vremea lui”,35 inclusiv texte care au revăzut lumină ca urmare a lucrului cu documentare, precum lucrările lui Petru Magistral și altele care nu ni se mai par direct legate de subiect, precum descrierea mormintelor imperiale din Biserica Sfinților Apostoli. În plus, cartea a 2-a de la sfârșitul domniei lui Porphyrogenic era încă în lucru, deoarece conține o poveste despre primirea Olgăi din Rusia la Constantinopol.

Lucrarea De administrando imperio, numită astfel după prima ediție a lui Meursius din 1611, în singurul manuscris al perioadei bizantine pe care îl avem (Paris, gr. 2009), nu are nimic în titlu decât numele autorului, romanul. împăratul Constantin, iar cel căruia i-a fost destinată - fiul său, împăratul Roman. Asemănarea cu De cerimoniis este evidentă: și aici avem o colecție de documente provenind din arhivele imperiale, de data aceasta adesea cu caracter secret, pe care Porphyrogenic a intenționat să le organizeze și să sorteze - sau poate și-a imaginat că le-a făcut - și le-a furnizat cu un prefață menită să sublinieze intenția și planul de unitate. Îi declară fiului său că va spune mai întâi ce beneficii sau pericole reprezintă popoarele străine pentru greci, cum și cu ajutorul ce alți oameni poate fi învins fiecare dintre ei; va povesti şi despre pretenţiile lor nesăţioase

35 De cer. (Vogt), I, 2.1. 3-5.

și solicitări nesăbuite (și cum să le păcăliți); apoi va descrie originea, obiceiurile și obiceiurile popoarelor străine, poziția lor geografică, precum și relația lor cu Imperiul Bizantin în diferite epoci; și, în final, va vorbi despre schimbările care au avut loc de-a lungul timpului în Imperiu. Deci, aceasta este ceva ca o enciclopedie a politicii externe bizantine. Executarea planului este destul de prost în concordanță cu intenția, deși în ansamblu poate fi numită sinceră și veridică: eforturile depuse pentru a arăta că cele cincizeci și trei de capitole urmează aproximativ programul declarat au fost fără succes. S-a exprimat chiar ideea că în timpul alcătuirii colecției a avut loc o schimbare în conceptul operei și ceea ce ar fi trebuit să fie un „tratat despre popoarele străine” s-a transformat într-o colecție de sfaturi despre diplomația practică. S-a mers atât de departe încât această schimbare a fost datată în anul 952.36 Aceste ipoteze șocante acordă prea mult credit calităților „istoricului” pe care se presupune că le are Constantin al VII-lea. Cert este că propria sa participare a fost neglijabilă. A extras de la Cancelaria de Stat sau din arhivele logotetului dro-ma materiale secrete, o serie de note, note, rapoarte, care

36 Întrebarea a fost tratată ultima dată de R. Jenkins în Introduction to De adm., Comm (p. 1-8). Autorul crede că partea cea mai veche, care este un tratat περί εθνών, care este o completare la περί θεμάτων și adunată în 948-951, este formată din capitolele 14-42; capitolul 45, datat exact 6469 al rechizitoriei a 10-a, adică 951/2, poate indica astfel data schimbării conceptului operei, care devine manual de diplomație practică, datorită faptului că Roman II în aceasta a ajuns la vârsta de paisprezece ani - vârsta considerată oficial vârsta unui bărbat; prin urmare, poate fi atribuit 952-959. compilarea primei secțiuni, capitolele 1-13 (cu excepția capitolului 9, despre ruși), adăugată la capitolele 14-43 din capitolele 43-46 și, în sfârșit, ultima secțiune, capitolele 47-52 (din ultimul, 53, capitolul povestește despre istoria orașului Herson), de fapt, luând în considerare treburile interne ale Imperiului. Mi se pare că există pericolul de a da prea multă sistematicitate unei colecții atât de evident lipsită de ea.

secara se aranjeaza una dupa alta fara nici o trecere, cu exceptia cuvintelor ίστέον οτι: un mod scurt de prezentare, putin corespunzator solemnitatii pedante a prefatei. Totuși, el păstrează, ca și în De cerimoniis, forma textelor adunate: la începutul primului capitol, el justifică că nu s-a străduit pentru un stil atic frumos, plin de splendoare ς καί τό διηρμένον διογκούσης καίνυ), ci a fost mulțumit cu expresiile curente cotidiene (διά κοινής καίκαθω-μιλημένης απαγγελίας).37 Să-i fim recunoscători că nu a încercat să înnobileze limbajul documentelor extrem de rare adunate în întreaga lume de serviciile de informații ale Imperiului și care conțineau scrisori. refuzurile dibace și politicoase ale suveranilor străini gropi care erau suficient de obscene pentru a întreba despre secretul focului grecesc, pentru a cere haine și însemne imperiale sau mâna unei prințese.38

În cele din urmă, compoziția lui De thematibus pune prea multe probleme pentru mai mult decât pentru a le sublinia. De data aceasta nu există nicio referire la Romanos al II-lea, nicio prefață și aceasta este deja o diferență puternică între acest tratat și cele două despre care tocmai am vorbit. Titlul dat în manuscrise este următorul: „Cel mai învățat împărat Constantin Eseu porfirogenic despre temele Imperiului Roman: de unde și-au luat numele, ce înseamnă numele lor și că unii le-au păstrat pe cele vechi, în timp ce alții. a primit altele noi”. În primele rânduri, într-adevăr, sunt luate în considerare originea militară a temelor și originea cuvântului „temă” în sine. Astfel, ne așteptăm să citim o lucrare pe numele unor teme bazate pe geografie și istorie. Totuși, dacă nu se poate spune

37 De adm., 48:1.10-13.

38 Exemple de astfel de scrisori formează conținutul principal al capitolului 13, la începutul și sfârșitul căruia Porphyrogenic se adresează fiului său: s-a sugerat că participarea sa personală la compilarea acestei secțiuni a fost mai puțin nesemnificativă decât în alte locuri.

în ciuda împrumuturilor foarte largi și uneori textuale de la Ștefan de Bizanț și Ierocle că este vorba în esență despre geografia Imperiului din epoca lui Iustinian,39 nu avem nici o imagine care să corespundă cu mijlocul secolului al X-lea. Și, cel mai important, există o mare diferență între prima carte pe teme orientale și a doua pe teme occidentale, începând cu faptul că a doua carte supraviețuiește într-un manuscris din șase și este departe de a fi prelucrată în aceeași măsură ca și cartea. primul. Până acum nu s-a propus nici o explicație convingătoare pentru acest fapt, nici o datare de încredere; mai mult, trebuie avut în vedere că prezența unei date permite stabilirea postului terminus numai dacă data a fost stabilită efectiv de Constantin al VII-lea și mai ales că niciun argument ex silentio nu este acceptabil, întrucât împăratul nu a intenționat să stabilească starea Imperiului în momentul în care a scris. Astfel, se deschide un câmp larg pentru ipoteze. Ultimul editor, fiind de acord cu punctul de vedere asupra primei cărți prezentate de Rambaud, o plasează la începutul deceniului, care începe în 934 și se termină cu căderea lui Romanos Lecapenus în 944; dar el crede că a doua carte, ca și unele modificări ale primei, a fost creată mult mai târziu decât moartea lui Constantin al VII-lea.

39 Krumbacher așa credea. Vezi şi G. Moravcsik, Byzantinoturcica, 384-385: o operă de tineret, anii 30 ai secolului al X-lea, „doar rodul studiilor de geografie ale tânărului împărat”.

40 În ediția menționată mai sus a lui A. Pertusi, studiind generalul pentru Viața lui Vasile, De adm. iar De ei. informații despre campania sarazină împotriva Dalmației și Lombardiei sub Mihai al III-lea și Vasile I, ajunge la concluzia că a doua carte a tratatului de teme a fost întocmită mai târziu decât celelalte două tratate. Citând alte argumente, el consideră posibil să presupunem că această a doua carte nu aparține lui Constantin al VII-lea, ci unui compilator care a scris mult mai târziu, poate Genesius, care ar putea fi și autorul modificărilor din prima carte cuprinsă în versiunea. C (Paris, gr. 854, secolul al XIII-lea, singurul manuscris cu o carte a doua) comparativ cu varianta R (Vatic. gr. 1065, secolul al XII-lea).

934-94441 Remarc că autorul cărții De thematibus ar putea cădea victima unei mari varietăți de surse, care sunt însă prin natura lor mai apropiate de materialul din Excerpta decât de datele din alte lucrări; că, pe de altă parte, intenția autorului nu este suficient de solidă, întrucât vorbește despre domenii care la vremea lui deja au căzut în mâinile arabilor și, în același timp, nu menționează altele care nu au primit încă statutul de „teme grozave”. El nu și-a definit punctul de plecare în mișcarea istorică. Dar mi se pare greu să-i refuz lui Constantin al VII-lea paternitatea tratatului în ansamblu, chiar dacă este o întreprindere care rămâne neterminată.

Toate cele patru lucrări au în mod clar caracteristici comune. Putem spune că aceasta este o predilecție înnăscută a lui Constantin al VII-lea pentru arhive, însemnări vechi, documente ciorne, pentru farmecul lor ușor ștears. Mai există și alta: ideea Imperiului Roman, considerat în eternitatea și inviolabilitatea sa, ca o reflectare pământească a ordinii divine; ca o consecință a acestui fapt, pierderea unei idei negative a trecutului și, în schimb, ideea de continuitate în planul predeterminat de Providență. Atunci cunoașterea a ceea ce a fost devine o formă de acțiune, chiar o condiție pentru acțiune justă și productivă. Enciclopedismul compilator, complet străin istoriei în forma în care o prezentăm – ca metodă și ramură a cunoașterii – atinge în acest fel un scop ultim care o depășește. În acest sens și în felul acesta, împăratul, care este conștient de destinul său, trebuie să fie un „istoric”.

41 G. Ostrogorsky, „Sur la date de la composition du Livre des Thèmes et sur l'époque de la constitution des premiers thèmes d'Asie Mineure”, Byz 23 (1953) 31-66. Autorul se bazează în special pe ultimele rânduri din De them. II, 6, care menţionează căsătoria lui Cristofor, fiul lui Romanos Lecapenus (τού καλού Ρωμανού καί αγαθού βασιλέως), pe care o consideră decisivă pentru datarea întregii opere. Vezi p. 38: „Ambele părți ale acestui tratat aparțin lui Constantin al VII-lea și au fost întocmite în timpul vieții lui Romanos I și în timpul domniei sale”.

Enciclopedia manierelor: Excerpta42

Numele latin Excerpta, care traduce Έκλογαί în sensul de „pasaje alese” * este folosit numai în virtutea tradiției. Nu cunoaștem un titlu generalizat pentru întreaga colecție, iar singura denumire atestată în antichitate este ύπόθεσις, κεφαλαιώδεις υποθέσεις., în sensul de „volum”, referitor la materialul de reprezentare.44 Se întâmplă ca același ύπόθ să dea naștere. mai mult de un τεύχος: este cazul lui De legationibus, unde prima parte poartă titlul Ύπόθεσις τού περί πρέσβεων τεύχους „Ρωμαίω ν προς εθνιω ν προς εθνικούς, de vreme ce cea de-a doua parte s-a dedicat ambasadorului roman, de vreme ce a doua parte a fost dedicată ambasadorului roman. e secțiuni, după cum ne spune prefața păstrată la începutul De legationibus, precizând că este a douăzeci și șaptea,45 și la începutul lui De vig-tutibus et vitiis, care precizează că este a cincizecea.46 Nicio dovadă. a crede că angajamentul nu a fost finalizat, întrucât, după cum tocmai s-a spus, suntem siguri că una dintre ultimele secțiuni, a cincizecea, a fost finalizată. Să adăugăm că la începutul acestei secțiuni, un poem iambic de cincisprezece rânduri, referitor la lucrare în ansamblu, mai degrabă decât această secțiune în special, atribuie această onoare lui Constantin Porfirogenic,

42 De leg.. I, II; De ins.; De sent.; De virt. Eu, IL

43 În prefaţă, despre care voi vorbi mai târziu.

44 Tocmai τεύχος trebuie subînțeles într-o serie de referințe de la o secțiune la alta, care se fac constant sub forma ζήτει έν τώ περί etc.; vezi mai jos.

45 Deleg., I, 2,1. 6-7 și 13-16: (...) în cazuri diferite de trei ori cincizeci de numărul de ousas (...) de cazuri capitale sau acest caz și scris despre ambasadori „Romanii către Neamuri se întâmplă oussa șapte la douăzeci, din mai întâi eponimul lui Lachusis despre regii lui anagoreus.

46 De leg., I, 2,1.12-13 și 19-21, tocmai în aceleași expresii.

εύστεφής Κωνσταντίνος, și ne permite să ne gândim că la vremea aceea era deja în ani înaintați, de vreme ce își exprimă dorința de a deveni al doilea Tifon, acel fiu al lui Laomedont, căruia Zeus i-a acordat o bătrânețe îndelungată.47

Din această colecție extinsă, o parte nesemnificativă a ajuns până la noi: întreaga secțiune, De legationibus - manuscrisul a fost distrus într-un incendiu la Escurial, dar avem un apograf făcut de Darmarius sau în atelierul lui Darmarius; cam jumatate din sectiunea De virtutibus et vitiis, gratie codexului Peyresca; precum şi părţi relativ extinse din două secţiuni numite De insidiis şi De sententiis. S-a calculat că ceea ce avem, și care ocupă șase volume în ediția concepută de de Boor, ar fi trebuit să fie doar treizeci și cinci din total. Mărimea colecției din secolul al X-lea, precum și amploarea pierderilor noastre, este uimitoare. Se întreabă înțelesul acestei uriașe întreprinderi, care, ca și alte întreprinderi ale Porfirogenului, apare sub forma unei multitudini de texte împrumutate, prevăzute cu o prefață, care, se presupune, le dă cheia. Dar aceeași prefață a fost reprodusă la începutul fiecăreia dintre cele cincizeci și trei de secțiuni, așa cum se poate deduce din faptul că avem două exemplare din această prefață, pentru secțiunea 27, De legationibus, și pentru secțiunea 50, De virtutibus et vitiis. ,– complet asemănătoare între ele.48 Iată o încercare de traducere:

47 De leg, 1,3,1.11-27.

48 Desigur, cu excepția numărului și a denumirii secției în cauză. Очень, вот разночтения: De leg., 1, L 14, extins, De virt., extins? De leg., L 18-19, cât de departe de acolo nebunie ești umbrit, De viri., cât de departe de acolo ești orbește umbrit? De leg., 2, L 1, prefix comun, De viri., prefix pasi comun? De leg., 1. 3, reuşesc la mâncare, De virt., în опушно? De leg., 1. 5, cu autoritate, De viri., cu autoritate; De leg., 1. 8, de acte, De virt., de acte; De leg., L 12, de Likautis, De virt., de опушно. Poate, un text comun corupt atât pentru De leg., 1, 1. 18, al adevăratei realizări: Казобон исправлял на тиш олітхус, a Th. Büttner-Wobst (De viri., 1,1, критический апарат) pe talithus.

„Toți cei dintre foștii suverani, precum și cetățenii de rând, nu au corupt sau slăbit mintea cu plăceri, ci datorită virtuții și-au păstrat intactă noblețea spirituală, s-au dedat la diverse activități sau s-au dedicat activităților științifice. Dintre toți cei care, înflăcărați de pasiunea pentru cunoaștere, au decis să-și dedice viața științei, fiecare în felul său a creat o lucrare minunată - atât pentru a lăsa posterității o dovadă de necontestat a amplorii propriilor cunoștințe, cât și în pentru a se bucura de faima nemuritoare printre cititorii săi. Dar de atâtea secole, numărul evenimentelor a devenit infinit, la fel ca și lucrările care povestesc despre ele, și astfel complexitatea istoriei a crescut fără limită și a devenit imposibil de înțeles, astfel încât atracția și alegerea în oameni au scazut inevitabil în timp în rău, și au devenit indiferenți la bine și insensibili la lecțiile trecutului, în detrimentul adevărului... (?); descoperirea istoriei a devenit o afacere întunecată și nesigură, fie pentru că cărțile utile sunt rare, fie pentru că volumul a ceea ce s-a scris a stârnit teamă și teamă. De aceea Constantin, născut în πορφύρα, cel mai ortodox și mai creștin dintre împărații care au domnit vreodată, înzestrat cu o privire ascuțită pentru a discerne pricina bună și grabnică a expunerii, a considerat că este mai bine, spre folosul fiecăruia și al fiecăruia, să mai întâi efectuați o căutare activă și adunați din toate colțurile οικουμένη cărți de orice fel, aceste cărți sunt pline de învățare variată și variată. Apoi a motivat că întinderea nemărginită a acestor scrieri, la care chiar și să te gândești este plictisitoare, provocând de obicei plictiseală și povară, ar trebui împărțită și fragmentată pentru a o pune la dispoziția tuturor pentru care conține ceva util: făcând o selecție (έκΛογή), se poate aduce mai multă atenție elevilor științelor verbale și să le imprime corectitudinea sublimă și efectivă a acestor scrieri. În plus, scripturile vor fi împărțite în diferite subiecte (υποθέσεις), cincizeci și trei la număr, cuprinzând toate

mari lecții de istorie. Nimic nu scapă din această listă de subiecte; coerența raționamentului nu va pierde deloc din această împărțire a conceptelor, ci va păstra unitatea în toate; fiecare subiect va fi însoțit de un cuprins (σύνοψις) sau, pentru a folosi o definiție mai precisă, de o temă (οίκείωσις). Dintre aceste teme principale (κεφαλαιώδεις υποθέσεις), cea de față, care se numește [titlul secțiunii urmează], este [urmează numărul], prima se numește „Despre proclamația împăraților”. Această prefață va spune și cine sunt creatorii lucrărilor de citit, cine le-a produs: temele principale (κεφαλαιώδεις υποθέσεις) nu se vor dovedi a fi fără nume, ci copii nelegitimi și nelegitimi care poartă numele altora. Deci, textele sunt extrase din următoarele cronici [urmează o listă de surse pentru această secțiune].”

Dacă această pagină poate să nu fi provenit din condeiul harnic al lui Constantin al VII-lea, atunci cel puțin el a fost cel care a inspirat-o și a ordonat ca ea să fie plasată ca manifest la începutul fiecăreia dintre cele cincizeci și trei de secțiuni ale Excerptei. Ideea aici

este că lecția trecutului (aceasta este semnificația morală care trebuie atașată lui ιστορία) este utilă oamenilor, iar ignoranța îi dă puterii răului. Prin urmare, această pregătire, aceste exemple, trebuie să le fie puse la dispoziție. În acest scop, după cum declară Porfirogenic, a ordonat mai întâi să caute pe întreg teritoriul Imperiului (οικουμένη) manuscrisele care le conţin: într-adevăr, pare plauzibil că pasiunea lui pentru cărţi a îmbogăţit biblioteca palatului. Apoi, deoarece un număr imens de lucrări și fapte sunt descurajatoare în volumul lor, este necesar să se facă o selecție, să se extragă pasaje utile: cuvântul έκλογή servește ca definiție a metodei. În fine, în această antologie, se cuvine să se distribuie părțile constitutive în mai multe teme, cincizeci și trei, alese și prezentate în așa fel încât să nu omite nimic și să păstreze unitatea ideii. Aceasta este intenția declarată solemn de Constantin al VII-lea. Care a fost implementarea sa, cât de mult despre ea

poate fi judecat pe baza puținului care a ajuns până la noi? Dintre numeroasele întrebări care ar putea fi explorate49, ne interesează în mod deosebit două: care era planul Extrasului, adică cuprinsul și ordinea celor cincizeci și trei de secțiuni? Din ce autori au fost extrase extrase?

Probabil că nu va fi niciodată posibil să răspundem complet la prima întrebare. Știm numele și locația doar a trei secțiuni în același timp:

1. Περί άναγορεύσεως βασιλέων (din prefață50);

27. Περί πρέσβεων;

50. Περί αρετής καί κακίας.51

Avem părți semnificative din alte două, a căror locație nu știm:

[De insidiis =] Περί επιβουλών κατά βασιλέων γεγονυιών;52 [De sententiis =] Περί γνωμών, sau Περί γνωμικών απ οστομιστοσατοσ.

Datorită referințelor făcute în părți care au ajuns până la noi, secțiuni pierdute sub forma ζήτει έν τφ περί..., cunoaștem numele a nouăsprezece secțiuni (dar locația pentru niciuna):

49 Pentru o bibliografie, vezi G. Moravcsik, Byzantinoturcica, 360-361. Cele mai semnificative lucrări: H. Wãschke, „Über die Reihenfolge der Excerpte Konstantins”, Philologue 41 (1882) 270-283; C. de Boor, „Zu den Excerpt-sammlungen des Konstantin Porphyrogennetos”, Hermes 19 (1884) 123-148; th. Büttner-Wobst, „Die Anlage der historischen Encyclopădie”; C. de Boor, „Suidas”; E. Taübler, „Zur Beurteilung der constantinischen Excerpte”, BZ 25 (1925) 33-40. Nu am putut face cunoștință cu opera lui O. Zosel, De excerptis historieis Constantini Porphyrogenneti jussu confectis quaestiones Herodoteae, Thucydideae, Xenophonteae. Insulta. (Greifswald, 1913).

50 A, de asemenea, în ceea ce privește titlul, din De virt., i, 75.

51 În forma περί κακίας καί αρετής, De ins,, 87.

52 Sub formă de îndemn în De virt., I, 62.

• Pe strategii: De leg, 1,14, 62; II, 379; De viri, I, 335; II, 116.123; Deins, 33, 222; De sent, 131;

Pe vamă: De leg, I, 26,1.10;

Despre vânătoare: De leg, II, 275;

Pe victorie: De leg, II, 390;

Pe litere: De leg, II, 451;

Despre semizei: De leg, II, 484; De virt, I, 63; II, 153; Deins, 4,

30, 48, 215, 222; De sent, 412;

La amintirea înfrângerii: De virt, I, 9; La Înfrângere, De sent, 210;

Despre asezari: De virt, I, 36;

Despre paradoxuri: De virt, 1,10, 41,120; II, 172;

Despre neamuri: De virt, I, 84;

Despre virt contributie, 1,99; Despre confluenţa războaielor, De ins, 207;

Despre ecleziastici: De virt, 1.145;

[Despre epigrame:] De virt, I, 207;53

Despre căsătorii: De virt, I, 298;

Despre mantre: De virt, I, 338, 354; De ins, 33;

Despre politici: De ins, 22;

Despre Caesars: De ins, 75;

Despre ce a descoperit: De sent, 222;

Despre succesiunea domnitorilor: De sent, 289.

În cele din urmă, dintr-o referire în Hotărârea referitoare la mașina militară numită sambuca și o altă referire în Codex Peyresque, în legătură cu ținuta marelui preot evreu, rezultă că una dintre secțiuni pare să fi fost numită Περί έκφράσεως. 54

53 În forma ζητεί έν τοίς έπιγράμμασι.

54 . Büttner-Wobst, Die Anlage der historischen Encyclopadie, 111.

Deci, știm, cel puțin după titlu,55 douăzeci și cinci de secțiuni din cincizeci și trei.56 Dar orice încercare de a-și stabili locul în colecție în ansamblu și de a compune ceva de genul „Cuprinsului” acesteia este zadarnică: munca realizată de G. Weschke și T. Buttner-Wobstom57 nu a condus, în opinia mea, la rezultate satisfăcătoare. Aparent, se poate ghici existența mai multor asociații tematice: în jurul împăratului, cu secțiuni despre proclamarea împăraților, despre succesiunea la tron, poate despre Cezari, despre conspirații împotriva împăraților, despre căsătorii, dacă era vorba despre căsătoriile imperiale; în jurul operațiunilor militare, tot cu patru sau cinci secțiuni (în funcție de faptul că secțiunea „despre exploatații” era sau nu despre exploatările militarilor). Se poate presupune că secțiunile despre discursuri, scrisori, epigrame, descrieri erau antologii de texte, dar selectate în funcție de conținutul lor, și nu de valoarea lor literară: este surprinzător, totuși, că secțiunea Περί έκφράσεως a putut combina descrieri ale asediului. maşini şi veşminte liturgice. Cine îndrăznește să spună, după ce a constatat varietatea subiectelor incluse în Περί γνωμών și Περί αρετής καί κακίας, că au fost conținute și alte secțiuni, ale căror titluri sunt vagi sau ambigue? ..

55 Încercările de a identifica anumite texte sau fragmente cunoscute ca extrase din secțiunile Περί δημηγοριών sau Περί στρατηγημάτων au eșuat; despre primul, vezi mai sus, p. 406 (și articolul citat de H. Ahrweiler, „Un discours inédit”, 393-394); pentru al doilea, vezi A. Dain, „Les stratégistes byzantins”, în special 364. Același lucru este cazul cu presupusele fragmente din Περί άναγορεύσεως βασιλέων (conjectura lui L Reiske): cm. infirmarea lui H. Wăschke, Über das von Reiske vermuthete Fragment der Excerpte περί αναγορεύσεων a lui Konstantin (Dessau, 1878). În mod similar, Περί εθνών nu are nimic de-a face cu De administrando imperio.

56 Că nu existau secțiuni care să poată fi intitulate Περί έπιβοών (în loc de επιβουλών), Περί στρατών sau στρατηγίας (în loc de στρατηγημάτων), etc., vezi Th. Büttner-Wobst, Die Anlage der historischen Encyclopadie, 118, cca. 1.

57 În lucrările citate mai sus, cca. 49.

S-ar putea întreba dacă punctul de plecare al lui Porphyrogenitus nu a fost mai degrabă o listă de lucrări decât o listă de subiecte. Nu știm cum a creat o creație atât de uriașă precum Excerpta. Este de la sine înțeles că a recrutat un număr mare de colaboratori, dar dintre aceștia doar unul ne este cunoscut, și chiar și atunci fără certitudine:

manuscrisul de la Bruxelles din prima parte a De legationibus conține, în marginea superioară a foii 2D, non manu librarti sed recentiori (de Boor), nota : o έρανίσας το παρόν Θεοδόδιος έστίν ό μικρός. În ciuda îndoielilor care pot apărea aici, folosirea verbului έρανίζω, deja întâlnit mai sus în legătură cu alte întreprinderi ale lui Constantin al VII-lea, sugerează că avem aici numele έρανιστής, corespunzător lui τεύχος. Dar nu știm care a fost exact rolul său, dacă a selectat pasaje din lista lucrărilor care se potrivesc cu tema secțiunii sau s-a limitat la conectarea și aranjarea acestor pasaje. Singurul lucru despre care putem fi aproape siguri este că lucrările de care urmau să se ocupe nu epitomatorul (deoarece, orice s-ar spune uneori acolo, nu este o abreviere), ci de către extractor, au fost selectate de Constantin al VII-lea. . Acest lucru era important în ochii lui și am văzut mai sus că lista lucrărilor folosite era dată la începutul fiecărei secțiuni, în ordinea în care fragmentele din cadrul secțiunii se succedeau. Ar fi infinit de valoros pentru noi să cunoaștem componența bibliotecii din care a fost întocmit Excerpta. Avem doar rămășițe din ea, dar sunt instructive.

Iată, în ordine, autorii enumerați la începutul primei părți a De legationibus (despre ambasadele romanilor la străini):

Petru Patricianul și Magistru (sec. VI) Călugăr Gheorghe (sec. IX) Ioan din Antiohia (sec. VII î.Hr.) Dionisie din Halicarnas (sec. I î.Hr.) Polibiu (sec. II î.Hr.)

Appian (sec. II) Zosima (sec. V) Iosif (sec. I) Diodor Siculus (sec. I î.Hr.) Dio Cassius (sec. II-III) Procopius (sec. VI) Prisk (sec. V î.Hr.))

Malchus (secolele V-VI) Menander protector (secol VI) Teofilact Simocatta (sec VII)

Nu există nici prolog, nici listă la începutul celei de-a doua părți (despre ambasadele străinilor la romani), dar acolo sunt folosiți următorii autori, pentru care dau data dacă sunt noi față de lista anterioară:

Polybius Josephus Zosimus Dexippus (secolul al III-lea) Socrate (secolul V) Petru Patricianul Diodor Dio Cassius Herodot (secolul V î.Hr.) Tucidide (secolul V î.Hr.) Agathius Scholasticus (secolul VI) Menandrul protector Teofilact Simocatta Procopius Arrian (secolul II) Appian

Malchus Prisk Eunapius din Sardes (secolele IV-V)

La începutul De virtutibus s-a păstrat un prolog și o listă de autori utilizați58 și anume:

Iosif

Călugărul Gheorghe Ioan Malala (s. VI) Ioan din Antiohia Diodor al Sicilia Nicolae din Damasc (s. I) Herodot Tucidide Xenofon (secolele V-IV î.Hr.) Arrian Dionisie din Halicarnas Polibiu

Appian

Dio Cassius

În ceea ce am păstrat din De insidiis, se folosesc următorii autori:

Nicolae din Damasc

Ioan din Antiohia

Ioan Malala

Gheorghe călugăr

Diodorus Siculus Dionysius din Halicarnassus Polybius

Și în fragmentul din De sententiis pe care l-am păstrat:

Xenofon Agathius Menander protector

58 Extrase din Arrian se pierd. Dar la începutul fragmentelor din Tucidide, probabil pentru că au ocupat același loc în manuscrisul folosit, există (II, pp. 30-33) fragmente din Ammianus Marcellinus referitoare la viața lui Tucidide.

Teofilact Simocatta Eunapius Polybius Dexippus Iamblichus (eróticas, secolul al II-lea) Procopius Arrian Appian Priscus Petr Patricius Diodorus Dion Cassius

Astfel, în două din cele cincizeci și trei de secțiuni pentru care cunoaștem pe deplin izvoarele, iar în celelalte două pentru care ne sunt cunoscute doar parțial, avem extrase din douăzeci și șase de istorici sau cronicari, de la Herodot la Gheorghe călugărul, iar aproape jumătate dintre ei aparțin secolelor V-VII. Șapte dintre ele sunt cunoscute pe deplin sau aproape complet doar din Excerpta: Nicolae din Damasc, Priscus, Malchus, Menandru, Eunapius, Petru Patricianul, Ioan din Antiohia. Acest lucru este suficient pentru a arăta că lucrările autorilor greci de după secolul al X-lea s-au pierdut, și prea multe, dar nu suficient pentru a-l învinovăți, așa cum au făcut-o, pe Constantin al VII-lea pentru că a provocat distrugerea textelor originale din care a ordonat să fie făcute fragmente. : ipoteză pură, care nu este susținută de nimic. Este mai interesant de observat că Excerpta aproape că a pierit complet și că tradiția scrisă de mână a ceea ce a ajuns până la noi este săracă, în timp ce Suda, care le-a

folosit pe scară largă59, dimpotrivă, a avut un mare succes: nu tocmai acest succes care a deteriorat Excerpta, și nu O face

59 Relația dintre Excerpta și Suda a fost studiată cel mai bine în C. de Boor, Suidas. Întrebarea este însă departe de a fi rezolvată. De Boor a identificat deja problema în articolul său C. de Boor, „Die Chronik des Georgius Monachus als Quelle des Suidas”, Hermes 21 (1886) 1-26.

este dovada că cea mai potrivită a fost prezentarea materialului în ordine alfabetică? A eșuat Porphyrogenic pe termen lung? Cred că da, întrucât Excerptele sunt de interes pentru filologie, pentru istoria tradiției textelor – și nu acesta, desigur, este scopul pe care împăratul l-a avut în vedere. Ele continuă să fie numite „enciclopedie istorică” – o confuzie ciudată. Desigur, întrucât subiectul de studiu este adevăratul trecut, lucrarea merge cu lucrările istoricilor sau cronicarilor, cu excepția – remarcăm acest lucru – a oricăror lucrări care oferă ficțiune, interpretare sau presupunere. Dar o compilație care decupează, scindează, dezmembră sursele, pulverizează pasaje din ele în așa fel încât să le distrugă coerența și sensul60 și care, printre alte ciudățenii, consacră o secțiune ambasadelor, unde exemplele adunate de la douăzeci de autori sunt împărțite cu grijă în cele , care vorbesc despre ambasadele romane plecate în străinătate și cele care vorbesc despre ambasadorii străini plecați la romani, de parcă nu ar putea exista nicio legătură între cele două grupuri - o astfel de compilație este o anti-istorie. Deci, trebuie să revenim la prefața ei. Constantin al VII-lea nu pretinde a fi opera unui istoric, mai ales în sensul pe care îl atașăm acestui cuvânt; nici nu s-a gândit la asta. El a hotărât să ducă la îndeplinire lucrarea unui moralist - să-i ajute pe oameni să se întoarcă la Dumnezeu prezentându-le într-o formă convenabilă lecțiile și exemplele trecutului care îi pot induce la fapte bune. Căci dacă o persoană care este pierdută sau salvată din motive dincolo de înțelegerea sa este într-adevăr incapabilă de cultivare pe cont propriu, atunci ea are cel puțin voința liberă de a alege între diferite posibilități:

60 În așa măsură încât editorii secolului trecut / K. Müller, L. Dindorf și alții au publicat ediții în care au legat aceste piese într-o ordine cronologică potrivită unei opere istorice.

în plus, este necesar ca el să aibă datele inițiale pentru această alegere și aici intervine cunoașterea ca factor moral. Extrasele sunt sau ar trebui să fie o enciclopedie a manierelor. Altfel este să aflăm dacă implementarea sa corespundea planului: cunoștințele noastre sunt insuficiente pentru a decide acest lucru, dar suficiente pentru a ghici că în această întreprindere a lui Constantin al VII-lea, ca și în altele, intențiile ambițioase și ușor vagi enunțate în prefața la o

lucrare lipsită de originalitate, ar fi o mare dezamăgire dacă nu ne-am găsi alinare în posesia atâtor texte prețioase care altfel s-ar pierde.

Enciclopedii, specială: „Geoponie”

Pe lângă enciclopediile pe care Constantin al VII-lea le-a considerat lucrările sale, au existat multe altele a căror origine și data de compilare sunt greu de determinat. Aproape toate au fost la un moment dat atribuite Porfirogenului și aparțin cu adevărat curentului pentru care el a devenit, parcă, un simbol. Dintre toate aceste enciclopedii, singura în care i se poate atribui în mod plauzibil inițiativa pentru alcătuirea este cea dedicată muncii agricole.

Geoponics61 distribuie în douăzeci de secțiuni toate subiectele de interes pentru viața rurală, de la prognoza meteo

61 Publicat de N. Veski, Geoponica sive Cassiani Bassi scholastici de re rustica eclogae (Leipzig, 1895). Pentru bibliografie și stadiul cercetării, vezi traducerea comentariului rusesc: E. Lipshitz, Geoponics. Cercetările au progresat puțin după două lucrări: W. Gemoll, „Untersuchun-gen über die Quellen, den Verfasser und die Abfassungszeit der Geoponica”, Berliner Studien 1 (1884) 1-280 și E. Oder, „Beitrage zur Geschichte der Land”. - wirtschaft bei den Griechen, Rheinisches Muséum 45 (1890) 58-99,212-222; 48 (1893) 1-40. Nota lui A.D. Wilson, „A Greek Treatise on Agriculture”, The British Muséum Quarterly 13 (1939) 10-11, raportează doar un nou manuscris (incomplet) - Egerton MS 3154, secolul al XI-lea.

(Secțiunea 1) la pescuit și pescuit (Secțiunea 20), punând accent pe podgorii și vin (Secțiunile 4-8) și fără a uita flori (Secțiunea 11). Fiecare secțiune, cuprinzând la început un număr și un cuprins, este compusă dintr-o serie de fragmente, însoțite de indicarea surselor: deci, vorbim din nou despre έκλογαί περί γεωργίας și despre genul care ne cunoaște acum. cu. Întreaga lucrare este precedată, după asemănarea enciclopediilor lui Konstantinov, din nou, cu o prefață, apoi cu o listă de autori folosiți.

Să citim prefața. Se adresează împăratului, care îi întrece pe toți cei care au domnit la Constantinopol: el a căutat să concureze cu cel mai mare - întemeietorul și patronul Orașului Constantin - și l-a întrecut. El a dat din nou viață filozofiei și retoricii, care se scufundaseră în adâncă uitare, și apoi restului științelor și artelor (πάσαν άλλην επιστήμην τε καί τέχνην); în cele din urmă, știind că statul (πολιτείαν) este format din trei părți - armata, preoția și agricultura (στρατείαν τέ φημι καί ίερωσύνην καί γεωργίαν), și-a aplicat toată grija asupra ultimului domeniu, atât de necesar pentru oameni. „Astfel, tot ce a descoperit știința și experiența anticilor despre cultivarea pământului și îngrijirea plantelor, despre anotimpuri și metodele de cultivare și solurile potrivite pentru fiecare dintre ele, precum și despre descoperirea surselor și construirea clădirilor [agricole], amplasarea și orientarea lor - toate acestea și multe alte lucruri necesare măreția geniului tău și profunzimea minții tale le-au adunat

într-o singură lucrare ίτάξεως. Și nu numai ceea ce este necesar, ci și ceea ce servește să placă văzului și mirosului.[62] „Fii fericit, prea drept suveran Constantin, minunată floare de porfir.

62 Aluzie la secțiunile 10-11, despre grădini, copaci și flori.

Îți coasi dușmanii și vei risipi mereu faptele tale bune pe noi, supușii tăi.

În această prefață, totul, concepte și expresii, ne conduc la Porfirogenic, căruia compilatorul Geoponiei îi atribuie onoarea de a întreprinde lucrarea inspirată de el și finalizată în domnia sa.[63] Dar cine este acest compilator, cum a lucrat el. ? În prima secțiune, înainte de a-i prezenta numărul și rezumatul, el dă o listă cu autorii din care a extras material pentru colecția în ansamblu: „După ce a adunat tot ce scriau vechii de folos despre agricultură, l-am plasat în această lucrare; Am desenat din Florentinus, Vindonionius, Anatoly, Viritius, Diophanes, Leontius...” (urmează alte treisprezece nume).[64] Dar textul este corupt, numele sunt distorsionate, același autor se dovedește a fi duplicat (dacă pot spune. deci) de trei ori, după cum puteți vedea din Codexul 163 al Bibliotecii lui Fotius, care spune: „Am citit Vindanionius Anatoly din Veritsky, o colecție de instrucțiuni despre agricultură. El a luat materialul pe care l-a adunat în cartea sa din ... ”(urmează nouă nume). De aici aflăm, în primul rând, că nu au existat trei autori diferiți, Vindanionius, Anatoly și Veritius (! „Geoponia”), ci unul și unul singur, al cărui nume era Vindanionius Anatoly Veritsky. Pe de altă parte, este interesant să comparăm lista surselor oferită de Photius pentru opera lui Vindanionius și lista surselor dată de compilatorul Geoponics:

63 În această lucrare nu există indicații cronologice. B I, 10,4 в примет примет читаем: la gemeni dacă tunet, zarvă și boală, adică și degradarea grâului și pierderea arabilor, — dar ultima indicație este banală pentru tunete și seismologie, așa cum se poate vedea, de exemplu, în manuscrisul descris de P. Marc в BZ 14 (1905) 615 (sau tunetul nocturn al lenevii barbarilor si arabilor).

64 A se vedea o scurtă notă despre acești diferiți autori. tu E. Липшиц, Geoponiki, 109-111.

Fotiy[65]	„Geoponie”
[Vindanion Anatoly Veritsky]	Florentin
Democrit	Vindanionius
Anatolia africană	
Tarantino	Verithius
Apuleius	Diofan
Florentin	Leonty
Valent	Tarantin

Leul Democrit
Pamphilus Africanus
Diophane (Paradoxa) Pamphilus
Apuleius Varro Zoroastru Fronton Paxamon Damigeron Didymus Sotion Quintillion

Se poate afirma că, cu excepția lui Valens, întreaga listă a lui Photius ajunge la începutul ei în lista „Geoponică” și i se adaugă opt nume noi. Deci, Geoponics a trebuit să folosească,6^ pe de o parte, aceeași colecție ca și Photius, adică opera lui Vindanionius Anatoly din Veritsky,66 combinând nouă lucrări mai vechi și, pe de altă parte, o colecție diferită bazată pe opt alți autori res rusticae, colecția lui Marcus Terentius

65 R. Henry (Photius, Bibliothèque, II, 134) oferă informații despre autorii menționați de Photius în articolul legat de aceștia din RE, excluzându-i pe Tarantine, Valens și Leo, care îi sunt necunoscuți.

66 Vezi K. Krumbacher, Geschichte, 262, despre traducerea lucrării Anatoliei în siriacă în secolul al VI-lea. (Sergius Reshaynsky?), unde, poate, vine tratarea arabă a lui Costa ibn Luka; și despre traducerile lui „Geoponics” în siriacă, armeană, arabă, latină, franceză, germană.

Varro. Puteți veni cu ipoteze ușor diferite - de exemplu, că au fost aduse adăugiri la lucrarea citită de Fotius, extrase din scriitorii numiți în Geoponics - dar, în general, adevărul este exact așa cum este afirmat mai sus.

Dar avem și o mențiune despre un autor misterios, Cassian Bass, scolastul. La începutul secțiunii I, cel puțin un manuscris spune: În unele manuscrise, secțiunea II are titlul: περιέχον τάδε. Aceasta este aceeași persoană care la începutul secțiunilor VII, VIII, IX (despre vin și untdelemn) se adresează fiului său în acești termeni: δοη, έννάτη] μεν ούση τών περί γεωργίας έκλογών τού σογών τού σοών τού σοών τού σοών τού σοών τού σοών τού σοών τού σοών τού σοώρι, etc. st ipoteza este că geoponia noastră este Έκλογαί περί γεωργία ς Cassian Bass, deoarece împărțirea în secțiuni pare să aibă și o corespondență exactă . Cu toate acestea, nu este fără îndoială că Cassian ar trebui să fie atribuit secolului al X-lea: acest lucru este împiedicat de titlul său σχολαστικός, apropiat de textul Έκλογαί περί γεωργίας al lui Cassian Bassus, sau pentru a le combina cu colecția lui Vindanionius Anatolia, care este cunoscută. nouă datorită lui Fotius. Cu alte cuvinte, opera lui Cassian Bass se află între opera lui Anatoly și Geoponics; Bass fie și-a alcătuit propriul Έκλογαί, fie a modificat și completat scrierile predecesorilor săi - în ambele cazuri, cel puțin opt autori, care completează lista surselor plasate la începutul Geo- Ponicului. Cred că Bass este și comentatorul

67 Pentru acest termen, a se vedea mai sus, p. 386.

fire personală, împânzind textul și spunându-ne că scriitorul provine din Bitinia și deține vii (am văzut ce loc ocupă acestea în lucrare) έν τφ Μαρατωνύμω χωρίω - localitate necunoscută din alte surse.

Oricum ar fi,68 mi se pare sigur că Porfirogenous a întocmit și a realizat un plan de a dedica agriculturii o enciclopedie din fragment, care să introducă din nou în practică lecțiile trecutului. Dintre toate acțiunile acestui gen, aceasta a fost probabil cea mai de succes, judecând după numărul mare de manuscrise grecești în care geoponia ne-au fost păstrate și după distribuția lor în traduceri în diferite limbi. De asemenea, pare a fi cea mai puțin originală dintre toate astfel de lucrări, cu excepția cazului în care este o simplă lucrare de scriitor, cu excepția prefaței.

„Armata și preoția”

Prefața Geoponiei îi aduce un omagiu lui Constantin al VII-lea pentru că a văzut cele trei componente ale lui πολιτεία - στρατείαν τε καί ίερωσυνην καί γεωργίαν. Că aceasta este doar o amintire a trinității care este noțiunea „politică” și socială cel mai adânc înrădăcinată în istoria omenirii? Sau porfirogen

68 Există unele dificultăți. De exemplu, dacă Cassian este autorul întregului tratat, trebuie explicat de ce V, 36 este dat ca componență a lui „Cassian” (dar aici este menționată Bitinia!). Deși toate numele autorilor menționați la începutul Geoponiei apar în textul lucrării, este posibil să găsim și autori care nu sunt numiți la început, iar unii necesită explicații: de exemplu, în secțiunea XVI, în pe care același Cassian – dacă numai că este chiar el – susține că „a văzut o girafă în Antiohia, adusă din India”. Un studiu mai profund al textului, al tradiției manuscriselor, al limbajului, al structurii interne a colecției, al utilizării sale de către Curte și, în final, al traducerilor sale, ar trebui să conducă la o soluție a problemei.

a avut grijă să întocmească și o enciclopedie a afacerilor militare și o enciclopedie religioasă?

Împăratul trebuie să ducă război ca Vasile I sau să scrie despre război ca Leon al VI-lea. Faptul că nepotul și fiul lor era strateg de cameră și războinic de fotolii nu l-a scutit deloc de nevoia de a-și juca rolul și nu s-a limitat la anexa la Cartea I De cerimoniis, despre care am discutat mai sus. Astfel, marea mișcare enciclopedică a secolului al X-lea s-a extins și în domeniul artei militare, dar mai ales înainte și după Constantin al VII-lea: înainte - pe vremea lui Leon al VI-lea, în jurul lui și al Capitolelor sale tactice; după – în epoca lui Nicephorus Phokas, în jurul lui, și apoi în jurul lui Nicephorus Uranus, a cărui mare „Tactică” închide lunga serie de strategii bizantine. În general, literatura militară și tradiția textelor militare, care a făcut lumină asupra lucrării lui Alphonse Dahn69, oferă cel mai bun exemplu al atitudinii bizantinilor față de aceste

probleme. În ceea ce privește participarea lui Porphyrogenitus, ea pare să fi constat în special în elaborarea unui corpus de strategii, pe care hazardul ni l-a păstrat: acesta este codexul Laurentianus 55, 4, datând de la mijlocul secolului al X-lea.70 Este foarte plauzibil că a fost creat în scriptorium imperial pentru biblioteca palatului71, iar A. Dan, mai bine

69 Întreaga bibliografie se regăsește în lucrarea postumă a lui A. Dain, „Les stratégistes byzantins” (curățată și completată de J.-A. de Foucault).

70 Ibid., 361-362 și (ed. Foucault) 382-385, cu bibliografia anterioară.

71 Vezi J. Irigoin, „Pour une étude des centres de copie”, 177-181: „Un groupe de manuscrits du scriptorium impérial”. Autorul reunește următoarele patru manuscrise ale lui Konstantinov, pentru care fixează asemănarea: Turonensis 980 (Peyresque Codex), Περί αρετής και κακίας; Vatic. gr. 73, Περί γνωμών; Lipsiensis bibi. Urb. 28, Decer.; și Laurențianus 55,4: „Se pare”, scrie el, „că [aceste] manuscrise, păstrate sau mai degrabă închise în biblioteca [a palatului], unde nu aveau voie să fie copiate, au fost împrăștiate în 1204, în timpul jefuirea Constantinopolului” . El atașează aici și manuscrisul berlinez al Doctorului Cal, despre care vom discuta mai jos.

care le-a studiat pe toate, îl consideră cel mai important dintre manuscrisele strategilor, rodul unei „întreprinderi cu caracter oficial”, scrisă în întregime de aceeași mână, și poate chiar o copie pentru copiere (cel puțin în raport cu unele tratate). Aceasta este o adevărată enciclopedie militară, care include o colecție de tratate bizantine, o colecție de tactici antichități și, în sfârșit, o colecție de scrieri militare întocmite de Leon al VI-lea sau înscrise cu numele său. Începe și se termină cu două lucrări, sau mai degrabă cu parafraze de Porfirogenic (sau direct inspirate de el): la început, parcă sub formă de prefață, prima anexă la cartea a II-a a De cerimoniis; la sfârșit72 - Στρατηγικόν περί εθών διαφόρων εθνών, care de fapt este compus din părți din „Strategikon” numit Mauritius, dedicat modului de luptă împotriva perșilor și sciților.73

Putem vorbi și de o enciclopedie religioasă? Aceasta este problema „Menologiei” lui Simeon, numit Metaphrastus, o persoană încă misterioasă,74 care s-a născut probabil sub Leon al VI-lea,75 a murit, se pare, în grad monahal, pe la sfârșitul secolului al X-lea, dar cariera sa de un de rang înalt

72 Chiar în spatele ultimei lucrări, pusă sub numele de Leon al VI-lea, Πώς δει τοίς Σαρακηνοις μάχεσθαι, care este de fapt un extras din Constituția XIII și apare de două ori în Laurențianus.

73 Deşi acest text este plasat şi el de două ori în Laurentianus. Vezi A. Dain, „Les strategistes byzantins”, 362 și 385.

74 Pentru stadiul actual al cercetării și bibliografiei, vezi H.-G. Vesk, Kirche, 570-575, și completări în J. Darrouzôs, Épistoliers byzantins (vezi Index, SV). Se obișnuiește să se identifice pe Metafrastus cu cronicarul Simeon, maestru și logotet, pentru care vezi G. Moravcsik, Byzantinoturcica, 515 sq.

(Add.) Pentru Simeon Metaphrastus vezi acum I. Sevcenko, „Poems on the deaths of Leo VI and Constantine VII in the Madrid Manuscript of Scylitzes”, DOP 23-24 (1969-1970) 187-228, special 215-220 .

7b J. ÜARRouzès, Épistoliers byzantins, 34, de exemplu, sugerează că „s-ar putea să fi avut 25-30 de ani în 925”. H.-G. Vescus, Kirche, 521, considerând plauzibil că s-a născut sub Leon al VI-lea, își situează moartea la sfârșitul secolului al X-lea.

oficial guvernamental ocupă o parte semnificativă a acestui secol: a atins poziția înaltă de proto-asikrit, cel mai târziu, sub Roman II, 76 apoi a devenit logotet și maestru drome. Menologionul, care l-a făcut celebru și ne este cunoscut în aproximativ șapte sute de manuscrise, este o colecție de o sută patruzeci și opt de texte; toate acestea sunt Viețile Sfinților, cu excepția a două, și anume, compoziția asupra Acatistului și - fapt, poate semnificativ (dar inserția ar fi putut fi făcută mai târziu) - discursul lui Constantin al VII-lea despre transferul imaginii Edesei. 77 Simeon a folosit vechile Vieți, pe care le modificase, pentru că acel Psellos, purtătorul de cuvânt al epocii sale, îl laudă fără rezerve:78 predecesorii săi nu erau decât niște ignoranți grosolan și este norocos că minunatul (θαθμάσιος) Simeon a venit la reface ceea ce au făcut rău din toate punctele de vedere. De fapt, comparația, atunci când este posibil, între Viețile pre-metafrastice și redactarea metafrastică arată că aceasta din urmă a înăbușit prin retorică gustul pe care l-ar fi putut avea originalul, a forțat certitudinea să dispară sub convențiile hagiografice și, uneori, este chiar inexact și false:79 funestissimus homo, devastator, - a vorbit despre Metaphrast I. Delea. Dacă adăugăm că comparația este rareori posibilă, deoarece

76 F. Dõlger, Regesten, nr.691.

77 Vezi mai sus, cca. 18. S-a observat că sfinții lui Metaphrastus (nu sunt niciodată mai mult de unul pe zi) aproape toți datează din timpuri străvechi și doar un număr foarte mic aparțin epocii iconoclasmului sau a luptei cu arabii. Nu este același spirit „antikizant” care călăuzește întreprinderile lui Constantin al VII-lea?

78 Mich. Ps., 99 mp. Toate aceste laude ale lui Psellos lui Metaphrastus și slujba publicată după ea sunt foarte interesante.

79 Așa este, de exemplu, cazul Sfântului Spyridon, după cum se vede din R. Van den Ven, La légende de saint Spyridon, évêque de Trimithonte (Louvain, 1953) (Bibliothèque du Muséon, 33). O comparație a Vieții metafrastiane cu Viața folosită de van den Ven, și anume Viața scrisă de Teodor de Paphos, a inspirat autorul (p. 130 sq.) cu remarci juste

cu privire la semnificația operei lui Metaphrastus și I-a forțat. Deleay să ia partea în dispută, pe care a petrecut-o mult timp cu A. Erhard, apărătorul încăpăţânat al lui Simeon.

Succesul uriaș al Menologiei lui Metaphrast a dus la uitarea și moartea unor texte care nu mai erau citite, este greu să nu fii de acord cu marele bollandist. Dar inițiativa în această întreprindere, cel puțin la început, a aparținut lui Constantin al VII-lea?80 Cronologic este destul de posibil, rămâne destul de plauzibil și având în vedere principiul și spiritul metafrazei. Dar nu există nicio dovadă în acest sens și ar trebui să se ferească de a atribui lui Porphyrogenitus tot ceea ce a creat în spiritul timpului său. O notă metrică (?) într-unul dintre manuscrisele Menologiei Metaphrastian, Vatic. gr. 815,81 secolele XI-XII, atribuirea unui anume Κωνσταντίνος νέος onoarea de a întocmi o colecție hagiografică în vremuri trecute, este neclară și nu este decisivă.

80 Я не нахожу указаний на это в упомянутой выше "Похвале" Псел-ла, где, впрочем впрочем есурача Похвале" амекающая на императора, что не назван: фаси ге тол мед' ек програї отєто еча ть от от н тож н (. ..) împărății și cereri pentru aceasta au fost înaintea lui (Mich. Ps., 105,1.16-17).

81 R. Devreesse, Codices Vaticani Graeci, III (Vatican, 1950) 350-351. Ета заметка на листе 1v после пинакса: + Ekpal' l-a îndemnat pe vechiul orator, limba, mădularele martorilor, apostolii, toți profeții drepți și credincioși, excelenții împotriva acestor tineri potrivnici, poftindu-l pe Constantin după tinerele potrivnic, apantisha anthesin books, teuxe pa-gallus eumegetisen inthisen ipikoil en (= epoikilen) deține deja · dar, la urma urmei, ești înzestrat cu această atitudine a acelor. Acest text, care nu vă permite să configurați o hexagramă sau să faceți o traducere literală și care utilizează cuvinte care folosesc conjuncții omise, este probabil corupt. Cu toate acestea, este clar că împăratul (cf. coronator) Konstantin Novy a ordonat să adune isprăvile sfinților și să facă din ele un buchet de flori, unde florile sunt recunoscute ca fiind cărți. Devreess nu se îndoiește că vorbește despre Constantin al VII-lea, precum și despre A. Ehrhard, Uberlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfangen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, II (Leipzig, 1938, Anm) 4. . 5.

probleme controversate

Pentru fiecare ramură a cunoașterii, un studiu atent și mai ales cercetări codicologice bine conduse ar putea dezvălui existența în secolul al X-lea a unei lucrări sau colecții care are în anumite privințe caracterul unei enciclopedii. Cu toate acestea, trebuie să vă

înfrânați dorința de a-l vedea peste tot și trebuie să recunoaștem că multe întrebări sunt încă neclare.

Așa este cazul în domeniul jurisprudenței. Adevărat, crearea a ceva de genul unei enciclopedii juridice poate fi atribuită dinastiei macedonene, dar ideea unui corpus mare „Vasilik”, completat și publicat sub Leon al VI-lea, merge înapoi la Vasile I, posibil Fotie. În această amplă lucrare de restaurare, conservare, dar și reînnoire („purificare”, ἀνακάθαρσις, spun textele) lucrărilor legislative din trecut, în starea în care a ajuns până la noi, se pot distinge două componente: texte legislative în sensul propriu al cuvântului și scolii explicative la mare parte din lucrările marilor juriști care au lucrat la Codul lui Iustinian. Culegerea de legi și colecția de comentarii au fost întocmite în același timp sau au fost adăugate mai târziu scholia, care uneori sunt de dimensiunea unor tratate mici? La ora actuală pare să fi predominat opinia că au existat într-un fel două „ediții”, mai întâi numai textele legislative, iar apoi textele însoțite de scolia. A fost Constantin al VII-lea la originea acestei a doua ediții, cel puțin în versiunea sa originală, pe măsură ce a continuat să trăiască și să evolueze? Când Balsamon, în prefața la Sintagma sa,82 vorbește despre ἀνακάθαρσις realizat de Constantin al VII-lea, este

82 Sunt îndatorat pentru această indicație domnului N. Svoronos, care a făcut recent un raport în École des Hautes Études despre enciclopedismul juridic al vremurilor lui Constantin al VII-lea. Pe de altă parte, probabil că nu merită menționat aici că lucrările și publicațiile lui HJ Scheltema au contribuit cel mai mult la darea unui nou impuls cercetării Vasilik.

poate despre crearea nucleului primar al aparatului scholia, care a ținut cont de munca consilierilor juridici din secolele VII-V: echipa recrutată de Porphyrogenetic ar putea fi implicată în asta, dar în starea actuală a tradiției manuscrise nu este ușor de stabilit în ce a constat lucrarea sa, deoarece cărturarii nu au ratat ocazia de a aduce modificări și completări la ea.83 O altă mare lucrare a acelei epoci este Sinopsis major „Vasilik” cu anexe, care conține o serie de scurte povestiri și diverse tratate juridice, dar este greu de spus că este inclusă în programul conceput de Konstantin VIL Totuși, potrivit unor studii recente84, trei „ediții” sau mai bine zis stările acestei lucrări pot data din domnia sa și, în orice caz, înainte de 962, data nuvelei lui Romanos al II-lea, care apare abia în a patra ediție a lucrării: prima dă doar textul Sinopsisului, completat în margine cu fragmente sau rezumate de romane de Romanus Lecapenus și Constantin al VII-lea; al doilea adaugă la final textul celor trei povești ale acestor doi împărați; al treilea pune lucrurile în ordine, înlocuind fragmente sau rezumate ale novelelor cu textele lor integrale și aruncând totul după Sinopsis în sine. Dar revizuirea acestui din urmă a fost făcută, se pare, ceva mai târziu de 920, adică nu are nicio legătură cu Constantin al VII-lea.

Există toate motivele să credem că secolul al X-lea a cunoscut o renaștere a genului de tratate medicale, Ιατρικά, care a înflorit

83 Totuși, N. SvoRONOS nu crede că lucrarea numită Epitome legum, care conține rezumate ale legilor cuprinse în Corpus Juris Civilis, în Prochiron și Basiliki, poate fi atribuită aceleiași echipe. O notă dintr-un manuscris târzie (Laurent. 80, 6, secolul al XV-lea) plasează compilația sa τος τού εύεργέτου, dar cele mai vechi manuscrise spun: έν τφ πρώτω έτει τού εύτύχους εύτύχους Ίαθούωα, Ίαχούσα Ίαύσων, ΕθΙ adică 920, întrucât s-a observat că nu există urme ale marilor romane publicate după 920 în Epitome.

84 N. SvoRONOS, Cercetări asupra tradiţiei juridice în Bizanţ. Sinopsisul major al bazilicilor și a anexelor sale (Paris, 1964) (Biblioteca bizantină, Studii 4).

câteva secole mai târziu, deși, desigur, noile lucrări nu arată nici originalitate, nici progres în comparație cu cele dintâi. Și mi se pare plauzibil că Constantin al VII-lea a stat la originile propriei sale enciclopedii medicale. Două tratate principale ale lui Theophanes Nonnus, Σύνοψις έν επιτομή τής ιατρικής άπάσης τέχνης și Περί διαίτης complementare, sunt prevăzute cu o prefață, nu mă îndoiesc că aceste tratate au fost comisionate de autorul Porofiei: direct despre asta și , de altfel, se complace să raționeze despre παιδεία έλληνική și despre limbajul care ar trebui folosit pentru a fi înțeles de toată lumea, care chiar și din punct de vedere al expresiilor seamănă cu prefețele la lucrările lui Konstantinov, pe care le-am luat deja în considerare. Din punctul de vedere al acestor corespondențe, obiecția că lucrările lui Nonnus nu sunt prezentate ca Excerpta și nu dau numele autorilor antici folosiți în ele înseamnă puțin: Constantin al VII-lea, după cum am văzut, nu a folosit și a făcut nu prescrie acest dispozitiv peste tot în același mod.

Aproape de medicină este arta veterinară: manuscrisul luxos al Medicinei Cailor, Berol. Philipp. 1538, al cărui sens a fost bine înțeles de L. Kohn, care l-a descris,86 arată toate trăsăturile caracteristice ale unui manuscris „imperial”, realizat pentru Porfirorodny, desigur, din inițiativa lui. Continuând să vorbim despre lumea animală, adăugăm că

85 L. Host, „Bemerkungen”, 154-158. Autorul se referă la manuscrisele berlineze Περί διαίτης, publică prefețe la ambele cărți și le compară cu prefețele întregului tratat. El arată că una dintre sursele pentru Περί διαίτης este o lucrare medicală dedicată lui Konstantin Pogonai. De asemenea, se îndoiește că Σύνοψις έν έπιτόμω τών βοηθημάτων îi aparține cu adevărat lui Theophanes Nonnus (totuși, R. Devreesse, Introducere, 271, încă pune numele lui Theophanes peste el). Cu toate acestea, ne lipsește o notă finală asupra manuscriselor (dintre care multe dau numele „Constantin Porfirogenul” în titlurile lor) și lucrărilor lui Nonnus.

86 L. Host, „Bemerkungen”, 158-160. Vezi J. Irigoin, „Pour une étude des centres de copie” (1959), 180-181, referindu-se la K. Weitzmann,

care, de asemenea, datează manuscrisul la mijlocul secolului al X-lea pe baza stilului ilustrațiilor.

A mai ordonat să se facă o „istorie a animalelor” din diferite tratate pe această temă: cuprinde cel puțin două cărți și ne-a ajuns în două manuscrise din secolul XIV, Paris. Suppl, gr. 495, pe care M. Мина относит к афонском монастырю Pantokrator, и Athous 3714 (Dionysiou 180).87 Titlul, în ceea ce privește metoda și sursele folosite, atribuie foarte clar lucrarea „imperatorui Konstantinu și istoria vieții păsărilor”: lui Constantin marele rege și împărat, am pledat 88 89 Aristofan al aristotelicilor despre epitomele animalelor, ipotezele fiecărei vieți și ale lui Aeliano și Iimothef și alții despre aceste discursuri. Din четыре двенадцатисложников urmează o epigramă, atribuind onoarea creării acestei lucrări credinciosului și înțeleptului Constantin. Nu există nicio îndoială că este vorba exact despre Porfirorodnom, dar el nu a compus lucrarea, ci a ordonat să fie compusă? adevăratul autor se dezvăluie când la sfârșitul primei cărți declară: în mine am (...) după specia fiecărui animal acțiunile și viețile (...) ale unei inscripții care se pretinde a fi nemuritoare GOL. .39

Nu vom lua în considerare enciclopedismul științific, ca să spunem așa, al secolului al X-lea (în sensul științelor „exacte”, deoarece încă lipsesc lucrările inițiale despre manuscrise și tradiția textelor. Dar ele nu par să conducă la aceleași rezultate ca în domeniul științelor umane. Când te referi la

87 sp. Lameros, Catalogul manuscrisului grecesc de pe Muntele Athos, I (Cambridge, 1895) 355.

88 Câteva diferențe minore în rupturile manuscrisului lui Dionysiou, unde, poate corect, este έρανισθεϊσα în loc de φιλοπονηθεισα. În același manuscris, s-a lăsat un gol după numele lui Constantin: scribul nu și-a luat asupra sa identificarea autorului cu Porfirogenul, deși probabil a vrut să facă acest lucru.

89 Citez din Parisinus şi din S. Lambros, Excerptorum Constantini de natura animalium libri duo, Aristophanis historiae animalium epitome subjunctis Aeliani timothei aliorumque eclogis (Berlin, 1885) (Supplementum Aristotelicum LI).

generația lui Ioan Gramaticul și Leu Matematicianul are sentimentul că științele au ocupat un loc mare printre epigonii iconoclasmului; apoi pe Fotie, si mai clar pe Arefe, incepe o fractura; în secolul al X-lea, mai ales în mediul Porfirorodny, alte preocupări au dat activității o direcție diferită, care este cel mai puțin „științifică”.

Lexiconi și enciclopedii alfabetice

Ele completează impulsul enciclopedic al secolului al X-lea. Departe de totul este clar aici, inclusiv în ceea ce privește lexiconele etimologice, inclusiv cel mai cunoscut, Ετυμολογικόν μέγα, a cărui datare și legături cu alte etimologice nu au fost identificate cu suficientă certitudine. Dicționarul bizantin are o semnificație complet diferită, în principal, care pentru o lungă perioadă de timp a fost considerată opera unei anumite persoane pe nume Svyda,90 în timp ce numele cel mai de încredere este ή σούδα:91 el, așa cum spune, încununează clădirea, în spatele căreia.

90 Nota dedicată lui de K. Krumbacher, Geschichte, 562-570, rămâne un model de abordare și raționament științific. Ea aduce un omagiu pe bună dreptate lucrării și publicării lui G. Bernhardy. De atunci, cercetările Adei Adler, care au culminat, pe de o parte, cu articolul A. Adler, „Suidas”, iar pe de altă parte, într-o ediție critică de amploare în cinci volume care ar trebui folosite de acum înainte (Suidae Lexicon), multe întrebări au avut fost revizuit. Pentru o bibliografie recentă, vezi G. Moravcsik, Byzantinoturcica, 512-515.

91 Eustathius din Salonic menționează deja Σουίδας, dar toate manuscrisele bune ale dicționarului spun ή σούδα. Aceasta înseamnă că Eustathius nu a mai înțeles acest nume. A dat naștere multor interpretări, mai ales după nota lui F. Dõlger, „Der Titel des sog. Suidaslexikon, Sitzungsberichte der Bayer. Akademie der Wissenschaften (1936) Heft 6; vezi, de asemenea, printre alte lucrări, idem, „Zur Σούδα-Frage”, BZ 38 (1938) 23-35, unde σούδα este interpretat în sensul de „gard, protecţie”. Aceasta a condus la o discuție lungă cu H. Grégoire (vezi în special Byz 11 (1936) 774-783; 12 (1937) 293-300; 13 (1938) 389-391; 17 (1944-1945) 300-331) a remarcat pe bună dreptate că σούδα nu înseamnă un gard viu, ci un șanț - un nume ciudat pentru un dicționar. Ipoteza lui SG Mercati (vezi în primul rând Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei, ser. VIII, vol. 17 (1962)) că aceasta este o greșeală de ortografie

erecție lentă am observat. Nu știm nici autorul, nici data întocmirii. Trebuie să fi fost creat, în mod necesar, între vremea lui Fotie, care este menționat în ea, și chiar Excerpta Constantinian, larg folosită în ea, pe de o parte, și Eustathius din Salonic, care citează Suda,32, pe de altă parte: nu există argumente pentru o datare mai exactă. Probabil, la sfârșitul secțiunii „Adam” din cronologia istoriei lumii, rămâne un loc pentru numărul de ani care au trecut până la Roman II (959-963), iar apoi până la moartea lui Ioan Tzimisces (976), 92 93 la fel cum la sfârşitul articolului „Constantinopol” rămâne un loc pentru numărul de ani trecuţi „de la întemeierea Noii Rome până la împăraţii Vasile [II] şi Constantin [VIII] Porfirogenul” (976-1025) : 94 de lacune se exclud reciproc, iar aceste pasaje pot fi interpolări. Situația este exact aceeași cu două remarci jignitoare la adresa Patriarhului Polyeuctes (956-970) în articolele Ηνίοχος și Πολύευκτος (comedian)95, deși, în orice fel, acestea

Italian Guida, nu a găsit prea mult răspuns. Printre cele mai puțin plauzibile este explicația printr-un acrostic: (ήτοι) συναγωγή ονομαστικής ύλης ôl' αλφαβήτου (opțiune: διαφόρων άνδρών). Disputa rămâne deschisă.

92 Cele mai vechi manuscrise datează din secolul al XII-lea.

93 Suidae Lexicon, I, 43 sq. (nr. 425), vezi p. 45-46.

94 Suidae Lexicon, III, 177 (nr. 2287). În mod evident, autorul care scrie: ου καί Κωνσταντίνου τών Πορφυρογεννήτων έτη (vacai), scrie sub Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea, și este tentant să vedem aici un terminus ante pentru alcătuirea fie a articolelor, cel puțin a Judecății, Constantinopolului. Dar parțial o cronologie generală eronată, încercând să completeze tabelele care se găsesc peste tot (vezi C. de Boor (ed.), Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula histórica (Lipsiae, 1880) 102; GM Chron., II, 804), plasate la sfârșitul articolului „Adam” încurajează prudența.

95 Suidae Lexicon, II, 574 (№ 392) și IV, 164 (№ 1959). Referitor la mențiunea ambilor comedianți, probabil împrumutați de la Atena, Suda (sau cel care l-a inserat) adaugă: După Polyeuktus patriarhul* și după noi, Polyeuktus, apohras, hemigeneus, theostygus, variorgitus, Cocytus and Stygus s-au întâmplat. au văzut şi anihilare în izbucnirea vie.

nici să percep, este greu să le scot și pe ele, după părerea mea, din vremea patriarhiei sale. Pe scurt, nu există argumente decisive pentru a refuza datarea Curții, dacă nu la domnia lui Constantin al VII-lea, atunci cel puțin la a doua jumătate a secolului al X-lea. Dar trebuie avut în vedere și faptul că o întreprindere de acest fel ar putea rămâne în funcțiune mult timp și să-și ocupe autorul sau autorii mulți ani.

Nu știm nimic despre acestea din urmă și știm foarte puține despre modul lor de lucru. Parcă ne-ar tachina curiozitatea, lucrarea începe (este aceasta o interpolare?) cu o afirmație care pare să vestească răspunsul: οφοί; urmează o listă de unsprezece nume, dar acestea sunt numele lexicografilor antici, care sunt apoi menționați fiecare la locul lor alfabetic în textul dicționarului, care nu sunt deloc autorii acestuia. Studiile surselor Suda96 dezvăluie din ce în ce mai mult că compilatorul folosește de obicei nu texte originale, ci deja compilații: dicționare și etimologice, culegeri de scholia, culegeri de proverbe, Excerpta pornind de la cele întocmite de Constantin al VII-lea etc. Acesta este un practica comună pentru Bizanț a compilațiilor, care se succed una după alta și se amestecă unele cu altele, parcă create în mod deliberat pentru a ne împiedica să căutăm surse, deja destul de zadarnice în sine. Dar cel puțin autorul a abordat problema cu seriozitate, cu grijă și cu o oarecare preocupare pentru prezentarea convenabilă a materialului97, ceea ce i-a adus succes, dovadă fiind numărul manuscriselor și referințelor. Dar, la urma urmei, ce este Suda! O secvență de câteva mii de articole, a căror lungime variază de la un cuvânt la

96 O analiză a rezultatelor obținute până în 1930 preia cea mai mare parte a articolului lui A. Adler, Suidas. Vezi, de asemenea, Introducerea la Vol. I din Lexiconul ei Sui-dae, p. xvi-xxiv.

97 Referirea la acesta este facilitată de faptul că articolele urmează κατά αντιστοιχίαν, adică într-o ordine care îmbină ordinea alfabetică și pronunția, reunind αι-ε, ει-η-ι, ο-ω, οι-υ.

o pagină sau mai multe. Aici puteți găsi o explicație a unei forme dificile (έήλακεν έλήφθη) sau a unui cuvânt rar (άγηνορίη ή αυθάδεια), o referință gramaticală (ασυνήθης ασυνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνήθους κλίνεται έπιες), precum și explicații polisemanice pe persoane, locuri , instituții sau concepte (κόσμος, νούς, φύσις). Această enciclopedie este predominant istorică și literară, dar este și o colecție de proverbe și ceva asemănător unui dicționar de citate98. Acesta, s-ar putea spune, este un „dicționar pentru conversații”, pentru uzul oamenilor „luminați” și în această calitate este o reflectare a culturii și a erei idealului cultural, a cărei imagine, ducându-ne adesea la confuzie, o creează. De la „Biblioteca” lui Fotie, care este toată plină de reflecții personale cauzate de lectura directă a autorilor, până la compilarea de compilații, care este Suda, evoluția este sensibilă; ar fi nedrept să-i dăm un sens prea general, dar indică degradare.

Multe trăsături ale acestui enciclopedism bizantin din secolul al X-lea ne frapează. El nu cunoaște rațiunea critică și o respinge. Dacă recurge la lucrări originale, atunci să le dezmembreze și să le ia viața. Este insensibil la frumusețea străveche, sau cel puțin își permite să gândească așa. Habar nu are că progresul sau pur și simplu adaptarea la situație este posibil: desigur, liderii militari greci de pe câmpurile de luptă au triumfat asupra arabilor sau bulgarilor, dar când scriu despre arta războiului, se poate spune că încă luptă. perşii sau sciţii. Există un sentiment de lume închisă în care realitatea vie nu pătrunde. Și aceasta este doar una dintre cele două fețe ale Bizanțului: nu este de mirare că sistemul teocratic și civilizația creează o zonă protejată, protejată.

98 Excelentele tabele care însoțesc ediția Adler sugerează că autorii cel mai bine reprezentați sunt Homer, Sofocle, Aristofan, Polybius, Aelian și autorii epigramelor.

repetarea rituală a trecutului; schimbare, καινοτομία, am spune - deschidere, aceasta este mai mult decât un pericol, o greșeală; a inova, νεωτερίζειν, înseamnă a zgudui ordinea determinată de Providență.

Cu toate acestea, realizările acestui enciclopedism în amploarea lor extraordinară par mari. Ele sunt justificate în ochii noștri, datorită dorinței lor de a găsi, reasambla, salva. Iar sensul lor cel mai profund, poate, este că asigură o reconciliere despre care nu este deloc evident că ar fi putut avea loc oricum. Monahismul epocii iconoclaste, biruitor, dar amar în luptă și îmbătat de însăși biruința sa, a putut să aleagă calea intransigenței depline și, poate, să reușească pe această cale. Dacă lucrurile s-au întâmplat altfel, este, cred, pentru că odată cu înlăturarea amenințării arabe, care a atârnat multă vreme peste chiar inima Imperiului, dar acum este aruncată înapoi la granițe, tensiunea insuportabilă în care Bizanțul. trăit timp de două secole a slăbit. A putut intra în marea confruntare, acum în siguranță, cu trecut elen. Și prin faptul că ea nu l-a condamnat, l-a salvat.

.. Concluzie

... această zgârcenie a unei persoane educate, mestecând la nesfârșit aceleași cunoștințe, aceeași cultură și devenind, ca toți avarii, o victimă a aurului prețuit.

G. Bashlar, „Formarea spiritului științific".

După cum am spus la începutul acestei lucrări, nu pretind că fac altceva decât să prezint o serie de „remarci și note". În ciuda caracterului lor incomplet și provizoriu, permit ele să se tragă vreo concluzie? Prima concluzie cred că este că răspunsurile la întrebările pe care ni le-am pus ar trebui căutate în cadrul Imperiului Bizantin, în logica structurii și dezvoltării sale, întrucât pe parcursul întregii perioade am considerat – și numai el – Bizanțul rămâne stăpâna propriului destin. Pe parcursul acestor șapte secole, ea și-a creat încet, singură și singură, propria ei civilizație, care s-a ridicat decisiv deasupra celorlalte. Prin urmare, în această zonă, cele mai importante date din istoria noastră sunt și întemeierea Constantinopolului și pierderea predominanței Romei, care a avut loc după

Creștinismul, componenta principală a acestei civilizații, s-a desprins și s-a desprins de iudaism și s-a identificat cu Imperiul Roman.

În primele secole ale existenței Imperiului Grec, situația creată de coexistența, pe de o parte, a tradiției elenismului secular, și, pe de altă parte, a forțelor revoluționare introduse de creștinismul victorios, a deschis calea către o varietate de rezultate. Dar am stabilit două lucruri. În primul rând: tradiția elenismului, înființată la Constantinopol în secolul al IV-lea și înrădăcinată acolo grație patronajului imperial al școlilor, scriptoriilor, bibliotecilor, este, desigur, elenismul neclasic, pe care aș prefera să-l definesc drept baroc, „imperial". elenism", în mod deliberat politic; totuși, această tradiție întărește și continuitatea, continuitatea. În al doilea rând,

creștinismul bizantin, după ce a moștenit o unealtă dialectică șlefuită până la perfecțiune, a decis să-l folosească împotriva oponenților săi și, în consecință, să le asimileze cultura și nu să o distrugă. Aceste două fapte au servit ca o bază solidă pentru identitatea Bizanțului.

Nu este ușor de înțeles de ce acest echilibru părea să fie deranjat în secolul al VI-lea. Activitatea personală a lui Iustinian, deloc îndreptată spre umanism, nu este o explicație suficientă și chiar — deși trebuie luată cu mare atenție — nu stabilește o nouă relație între Biserică și putere. Așadar, este vorba aici despre apariția și succesul unei tendințe mult mai veche — poate la fel de veche ca Bizanțul — pe care circumstanțele de la acea vreme au favorizat? Este evident că semnele crizei erudiției au apărut mult mai devreme decât iconoclasmul. Dar o obscuritate din ce în ce mai groasă acoperă activitatea culturală, mai ales după dispariția Persiei, în fața căreia Occidentul se definise atât de mult timp, și apariția islamului, în fața căruia Bizanțul nu a reușit să se definească. Este posibil să găsiți o explicație pentru evenimente, să le construiți într-un lanț logic,

care — adevărat sau fals — pare cel puțin plauzibil; Cel mai greu este să înțelegem oamenii care ne-au spus atât de puțin despre ei înșiși.

Imaginea finală a Bizanțului a fost făurită într-o luptă lungă și severă împotriva arabilor și într-un lung război religios provocat de o dispută asupra icoanelor. Din punctul nostru de vedere, putem să ne felicităm pentru faptul că grecii în ansamblu l-au câștigat pe primul. Prin urmare, nu ar fi cu totul logic să regretăm că în a doua victoria Ortodoxiei a fost prea copleșitoare, întrucât aceste două lucruri sunt legate între ele. Cu toate acestea, nu este ușor să rezolvi unele contradicții. În măsura în care triumful petrecerii de închinare la icoană a fost triumful tradiției, care, desigur, a păstrat parțial - dar doar parțial - moștenirea elenismului, nu a făcut-o în același timp - și de data aceasta în contrast cu spiritul elenismul antic - a da o lovitură grea libertății de gândire, în funcție de progresul științei, în funcție de tot ceea ce se opune rigidității tradiției? Totuși, dacă în același timp să cercetăm măreția statului bizantin în interiorul și în afara granițelor sale, nu suntem nevoiți să fim de acord că ceea ce se întâmpla în domeniul culturii trebuie să conțină neapărat multe aspecte pozitive? „Disputa despre icoane”, repetăm, a fost un aluat puternic pentru construcții speculative, îndemnat să ridice din nou subiectul și să ridice fructuos problema valorilor de bază și însăși esența elenismului creștin. Și niciuna dintre cele două părți, cu excepția unui grup de călugări zeloți (dar nu au jucat un rol mai mare decât au jucat cândva în Egipt), nu a contestat semnificația și valoarea παιδεία. Deși iconodulii și-au acuzat oponenții de ignoranță și grosolănie, acest complot, inevitabil în controverse, înseamnă doar că aveau o altă idee despre cultură. Dar iconoclaștii, în timp ce erau la putere, nu au schimbat conținutul educației: când textele acelei epoci enumera subiectele studiate, acestea sunt încă aceleași discipline vechi și chiar dacă admitem, așa cum trebuie făcut, că aceste enumerari. sunt adesea pur formale,

ele arată cel puțin că nu a fost stabilit un sistem nou care să îl înlocuiască pe cel vechi. Bizanțul nu cunoștea întunericul adânc care acoperea alte țări.

Deci, nu a existat o pauză grea, dar, totuși, a existat o încetinire și, parcă, o retragere în fundal înainte de sarcini mai presante. Absența pentru o lungă perioadă de timp a evidenței unei instituții de învățământ superior de stat ne obligă să fim de acord că aceasta a încetat să mai existe: acest lucru este confirmat de faptul că la reluarea acesteia, sursele salută în unanimitate această inovație. Multă vreme, tradițiile academice au fost menținute de persoane fizice, autodidacte sau uneori predate de tutori privați. Să ne amintim câteva date: Tarasius și Platon au fost educați pe la mijlocul secolului al VIII-lea; Nicephorus și Theodore Studite – aproximativ două decenii mai târziu; Ioan Gramatica – la sfârșitul aceluiași secol. Leon Matematicianul ar fi trebuit să se nască în jurul anilor 790-800, Fotie pe la 810, Constantin-Chiril în 827 (anul în care manuscrisul lui Pseudo-Dionisie a fost predat lui Ludovic cel Cuvios), Aretha pe la mijlocul secolului al IX-lea. În același timp în care Ioan Gramaticul caută texte iconoclaste, Leon Matematicianul vizitează mănăstirile de pe Andros în căutarea manuscriselor laice. Începând cu anul 820, s-a angajat în predarea privată la Constantinopol, apoi a fost numit să predea ca persoană particulară cu sprijinul statului, așa cum va preda Constantin-Chiril pe la jumătatea aceluiași secol, datorită lui Theoktist. Și doar puțin mai târziu de 855, după părerea noastră, Leo a fost plasat de Bardas în fruntea noii școli din Magnavra. Am datat „Biblioteca” lui Fotie în jurul anilor 838 și 868-872. amfilohia lui. Manuscrisul bodleian al lui Euclid aparține lui 888, Clarkianus al lui Platon lui 895. Secolul al IX-lea este un secol decisiv, datorită activităților mai multor indivizi care au precedat cu mult înființarea instituțiilor, iar toți acești indivizi erau rezidenți ai capitalei.

Cel mai bun mod de a înțelege ce s-ar putea întâmpla este exemplul lui Ioan Gramaticul - o persoană înflăcărată, obrăzătoare, neliniştită, dezechilibrată. Dar până la urmă tendința radicală pe care a reprezentat-o a eșuat și vedem cum evoluează criza și se termină pe Leu și Fotius. Leul în titlul său foarte dublu, Filosof și matematician, este o oarecare reconciliere. Cel mai puțin ce se poate spune despre acest duhovnic atras în tabăra iconoclast este că îi lipsea convingere. Autodidact, iubitor cu pasiune să învețe și să transmită altora cunoștințele sale, el, însă, nu este un revoluționar: departe de a rupe vechile forme de învățare, este preocupat să găsească conținut în ele - totuși, în felul său, pe care nici unul dintre adepţii săi nu l-a reprodus cu acurateţe. În ochii noștri, este renumit pentru faptul că, împreună cu Cezar Varda, a reluat tradiția învățământului superior de stat, în acea școală Magnavra, unde elevii săi au devenit profesori și patru catedre corespundeau disciplinelor străvechi - astronomia, care aparent cuprindea. aritmetică, gramatică, retorică.

Ar putea Leul, numit și „elena”, să reînvie adevăratul elenism? Desigur nu. Dacă sub el cazul era, parcă, într-o stare de suspendare, atunci o întorsătură decisivă era foarte aproape, iar Fotie conducea Bizanțul acolo. Întemeietorul clasicismului bizantin, spuneam noi. Dar am văzut că locul pe care l-a atribuit științelor, ca să luăm doar acest exemplu, nu este grozav; dimpotrivă, un loc mare este acordat retoricii, comentariilor asupra vocabularului, limbajului, compoziției, stilului, legilor genurilor și silogisticii. Așadar, el a învățat doar o latură a moștenirii antice, în detrimentul tuturor celorlalte, și nu ni se pare că acesta a fost cel mai important lucru. În plus, este destul de remarcabil că Fotie trage în principal din autorii greci ai epocii noastre, din scriitorii Imperiului Roman și din primele secole bizantine. Asa de

Astfel, el acordă cu tărie dreptul de cetățenie unui tip de cultură care, în raport cu antichitatea, se caracterizează mai mult printr-o preocupare pentru conservare decât printr-o străduință creativă. Pe de altă parte, o corectează și o completează, mizând pe creștinism, iar pe creștinismul cel mai „ortodox”. Această dualitate apare în modul în care a fost reînviată tradiția niciodată complet întreruptă a filosofiei grecești: mai mult în comentarii decât în scrierile originale, în ciuda corectării de către Leu a textului lui Platon și mai mult în formele sale decât în spiritul său. Un exemplu de pericol care a fost conținut aici este Aref: marchează în egală măsură atât continuarea a ceea ce a făcut Fotie, cât și denaturarea acestuia și deja, parcă, degradarea.

Dar, în ultimă analiză, mi se pare că, deși o anumită formă de spirit științific și originalitate creatoare a fost condamnată împreună cu iconoclasmul, Biserica, adunând roadele victoriei sale, triumful ei asupra tuturor opiniilor și ereziilor private, rezistența ei la romani. susține, succesul ei grandioasa activitate misionară - pe scurt, tot ceea ce Fotie personifică cel mai bine - Biserica, aflându-se astfel într-o poziție puternică, a putut să se deschidă mai mult către elenism, care i-a dat metode de raționament, arme dialectice, metode de prezentare și chiar și capacitatea de a se dezvolta și un orizont filozofic. Această mișcare, considerată în ansamblu, corespunde nevoilor, este în concordanță cu evoluția Bizanțului, așa cum arată faptul că instituțiile au urmărit rapid activitățile indivizilor care au deschis calea: „catedrele și școlile renasc și se înmulțesc, iar cei mai înalți oameni de stat sunt Logothete Theoktist, Caesar Varda, porfirogenul Constantin - sunt fondatorii și patronii lor.

Ancheta noastră nu s-a oprit întâmplător în secolul al X-lea. Desigur, enciclopedismul bizantin este mai degrabă o completare și un rezultat decât o adunare de noi forțe înainte de o descoperire în viitor. Dar această „comoară” este aproape infinită ca mărime.

și de o greutate enormă există și o „oglindă”. Perpetuând realizarea marii întreprinderi de restaurare a trecutului, enciclopedismul a determinat locul, sau mai bine zis funcția, acelui trecut în cultura bizantină: un sistem de referințe care, la fel ca „simbolurile” Vechiului Testament prefigurează și prefigurează irefutabilul. adevăruri ale Noului Testament, stabilește o corespondență între elenismul creștin, prin definiție complet și nesupus perfecționării, precum Revelația care îi servește drept bază, și elenismul secular, în raport cu care se recunoaște că pregătește creștinismul și chiar prefigurează uneori. , și, prin urmare, este necesar să se păstreze din ea ceea ce este „util”? Secolul al X-lea marchează sfârșitul primei dintre cele două mari perioade din istoria Imperiului, care a supraviețuit astfel întregului ciclu al primului umanism, a cărui componentă necreștină poate fi definită ca elenism romanizat, la fel ca în același timp. timpul în politică statul roman, care a condus nașterea statului bizantin, nu a încetat să inspire Noua Romă. Secolul următor, printr-un șoc care va trece prin toate zonele, va deschide o a doua istorie a Imperiului și va pune bazele unui al doilea umanism bizantin, într-un sens mai „filologic”, mai puțin pur bizantin și poate greu de separat de ce se întâmplă în aceeași epocă în vest.

Dar ne limităm la perioada pe care am ales-o pentru a fi luată în considerare. Că Bizanțul apare în acest moment, în mijlocul atâtor popoare semi-barbare, ca un refugiu al culturii, a cărei tradiție a păstrat-o vie, este evident. Dar despre ce cultură vorbim? Răspunsul nu este ușor. Nu vom contesta rolul creator al Bizanțului în două domenii, pe care doar le voi sublinia, deoarece acestea depășesc sfera temei noastre.

Acestea sunt, în primul rând, valori morale, etice: idealul ei de om este, fără îndoială, creștin, dar, datorită unei remarcabile sinteze, el reține principalul lucru din acel ideal care s-a dezvoltat încet de-a lungul mileniului greco-roman și omul bizantin al Evul Mediu târziu este mai aproape de noi, decât contemporanul său din Occident. Pe de altă parte, originalitatea puternică a Bizanțului în domeniul expresiei artistice este de netăgăduit: a creat o artă religioasă în sensul deplin al cuvântului, cea mai sublimă dintre toate artele. Ceea ce dezamăgește pe cineva este rolul pe care l-a jucat sau nu a jucat în diverse ramuri ale cunoașterii și în humaniores litterae.

Nu îi datorăm lui Bizanț niciun progres. Nu pentru că stagnarea gândirii științifice este caracteristică Evului Mediu creștin – ea se regăsește încă din epoca elenistică.1 Dar trecerea de la idealul liberului timp liber, caracteristic Antichității, la idealul de agrement religios care l-a înlocuit, radical. schimbă activitatea minții.

Filosofia în sensul în care grecii au creat-o – și cât de semnificativ este că în Bizanț acest cuvânt a ajuns în cele din urmă să însemne viață monahală! - și-a pierdut obiectul chiar din momentul în care, prin Apocalipsa, omul a fost ridicat de pe acest pământ și, după chipul

lui Hristos înălțat, a fost transferat dincolo de limitele realității. Știința a dat peste aceste obstacole epistemologice, pe care, după G. Bashlar, nu este nevoie să le analizăm: atotputernicia „opiniei generale”, 2 * întărită la infinit de o credință comună, pusă dincolo de atingere, în domeniul de activitate al Creatorul evaziv și de neînțeles, acea cauză fundamentală a întregului, la care a căutat mereu știința; în același mod transferându-se la aceea

1 C. Préaux, „Despre stagnarea gândirii științifice în perioada elenistică”, American Studies in Papyrology, I: Essay in Honor ofC. Bradford Welles (1966) 235-250.

2 G. Bachelard, Formarea minții științifice. Contribuția la un psi-

analiza cunoştinţelor obiective (Paris, 41965) 14.

cealaltă lume a oricărui scop final, orice speranță pe care arta și poezia religioasă a Bizanțului au încercat splendid să o exprime, au respins dinainte acest-lumesc, sortit distrugerii. Desigur, că „sufletul nostru ne ridică deasupra pământului din cauza afinității sale cu cerul” se putea citi în Timeu;3 dar, în afară de această dorință de evadare, care este asemănarea reală între platonism și creștinism? Distrugând unitatea cunoașterii – principiul fundamental al Antichității – Bizanțul a creat o distincție între cunoașterea interioară și cunoașterea exterioară și a subordonat-o pe cea din urmă primei, „ca o slujitoare a stăpânei ei”. Astfel, s-a închis într-o lume fără mijloace de comunicare, într-un cerc vicios al discursului teologic, repetat neîncetat, nesfârșit.

Ce sens poate avea umanismul când totul este îndreptat spre depășirea omului? Sunt grecii bizantini, când invocă atât de ușor παιδεία, epigoni sau uzurpatori legitimi? Sunt atât de multe lucruri în ele care ne ating! Nu este deloc evident că s-au bucurat cu adevărat de frumusețea lui Homer sau Sofocle, Tucidide sau Demostene. Așa cum arta greacă, de la care au împrumutat doar anumite metode, a rămas pentru ei o carte închisă, cu care ei, este adevărat, au reușit să egaleze sublimitatea propriilor creații, la fel și lucrările scrise ale Greciei au rămas aproape inexplicabile pentru ei - dar de data aceasta cei mai buni autori ai lor nu au lăsat aproape nimic apropiat de aceste creații. Suntem șocați de modul în care, în perioada pe care am luat-o în considerare, au folosit marile lucrări pe care le iubim: au citit puțin din ele, s-au mulțumit ușor cu florilelegie, culegeri de citate, glosare, comentarii, manuale; nu căutau un spirit și totul părea să se rezuma la metode. Al lor

3 cit. în: C. Préaux, „L'élargissement de l'espace et du temps dans la pensée grecque”, Bulletin de la Classe des Lettres de G Académie de Belgique (1968) 222.

erudiția ne uimește adesea, dar, dacă ne uităm mai atent, literatura antică este pentru ei altceva decât un vast depozit de mijloace auxiliare în slujba „retoricii” învățate și complexe?

Toate acestea sunt adevărate într-un anumit sens, dar numai într-un sens. Desigur, παιδεία, în măsura în care, după cum am văzut, a fost întors spre trecut, devine, parcă, depozitul cunoștințelor finale, străine, ca să nu spunem ostil oricărei inovații. Și când compari lumea intelectuală a unui grec din secolul al X-lea cu lumea intelectuală a strămoșilor săi îndepărtați, la început ești uimit. Dar trebuie avut în vedere că în Bizanț realitatea are întotdeauna două aspecte, este pe două niveluri diferite, dar nu contradictorii. Istoria, de exemplu, are două fețe: pe de o parte, moștenirea Imperiului Roman, o repetare a trecutului, un concept nezdruncinat de stat și putere, resimțit în textele oficiale, în discursurile ceremoniale, în liturghiile de curte, în simbolismul manierelor și formulelor; pe de altă parte, câtă ingeniozitate, câteodată cu îndrăzneală inovatoare, când în spiritul unei οίκομομία înțelepte, câtă eficiență în adaptarea instituțiilor, structurilor și guvernării la condițiile în continuă schimbare!

Aceeași dualitate sau, dacă vrei, ambiguitate în domeniul culturii. De asemenea, include atât transcendența, cât și o funcție semi-rituală. Aceasta este ceea ce eu numesc, în lipsa unei definiții mai bune, retorică.4 Ea joacă un rol în limbaj similar cu cel al stilului în artă; şi cu câtă dreptate au spus că este arta bizantină

4 (Add.) Desigur, vorbind de retorică, nu mă refer la o simplă imitație a antichității. Probabil că ar fi trebuit să notez mai clar diferența dintre cele două concepte, dar poate fi simțită citind, de exemplu, lucrarea recentă a lui H. Hunger, „On the Imitation (ΜΙΜΗΣΙΣ) of Antiquity in Byzantine Literature”, DOP 23- 24 (1969-1970) 17-39. Se ocupă de imitarea semimecanică a motivelor și expresiilor și a metodelor acestei imitații.

arta stilului, care distruge umanul pentru a realiza supraomenul, deci se poate spune că παιδεία în Bizanț are ca scop dobândirea „stilului”. Astfel, retorica este un ansamblu de metode și reguli convenționale împrumutate din elenismul clasic, în special din elenismul alexandrin, care a dus la al treilea elenism - elenismul Bizanțului, modul său literar caracteristic de exprimare. Așadar, iar aici ne aflăm în fața unui sistem de referințe la trecut, încărcat de sens, care nu trebuie redus nici la arhaism arbitrar, nici la înfrumusețarea deșartă a unui om bine citit. Retorica bizantină reprezintă un alt aspect al limbajului. Este asemănător cu limbajul inițiaților. Ea aparține acelei lumi a semnelor, care repetă lumea formelor și o depășește, este o altă față a realității. Apoi descoperim acea diferență, pe care autorii bizantini o declarau atât de des, pe care artiștii au exprimat-o atât de des - între lumea simțurilor, αισθητός, care ne înconjoară, și lumea intelectuală, νοητός, acces la care necesită pregătire și aproape inițiere. Și astfel vom deschide în παιδεία una dintre cele mai

profunde și principale trăsături ale mentalității și civilizației Bizanțului.

Bibliografie 1

Lista de abrevieri

VV - vremea bizantină

AASS - Acta Sanctorum

AB - Analecta Bollandiana

AP - Anthologie Palatina (ed. F. Dübner și H. Beckby, vezi mai jos, în secțiunea de cercetare)

BHG - F. Halkin (ed.), Bibliotheca Hagiographica Graeca. 3 vol. (Bruxelles, 1957) (Subsidia hagiographica, 8a)

BZ-Byzantinische Zeitschrift

Byz – Byzantion

CHM - Cahiers d'Histoire mondiale

CSHByz - Corpus scriptorum historiae Byzantinae

DOP - Dumbarton Oaks Papers

LOC DE MUNCA

JÕBG - Jahrbuch der Ôsterreichischen byzantinitischen Gesellschaft

1 O bibliografie mai recentă a figurilor bizantine din perioada 641-867. Acum se regăsește în ediția: R.-J. Lily, C. Ludwig, Th. Pratsch, I. RocHow (Hg.), Prosopographie der Mittelbyzantinischen Zeit. Ers-te Abteilung (641-867) (Berlin, 1998). - Prim. trans.

Mansi - JD Mansi (ed.), Noua și cea mai mare colecție de Consilii Sacre. T. 1 sqq. (Florenta-Venetia, 1759 sqq.)

MGH - Monumente Istorice ale Germaniei

PG - JP Migne (conform), Curs complet de Patrologias. Serial grecesc T. 1-161 (Paris, 1857-1866)

RE - Real-Enciclopedia

RÉB – Review of Byzantine Studies

REG – Revizuirea studiilor grecești

RH – Recenzie istorică

SC – izvoare creştine

TM – Lucrări și memorii

Источники

Жит. Material de învățare – Ф. Шмит, «Кахрие Джами», Известия Русского Археологического Института в Конст Psihologie 11 (1906-25922)

Acta Davidis, Symeonis et Georgii – J. Van den Gheyn, „Acta graeca ss. Davidis, Symeonis și Georgii Mitylenae în insula Lesbo”, AB 18 (1899) 209-259

Agath. – R. Keydell (ed.), Agathiae Myrinaei Historiarum Libri Quinque (Berlin, 1967)

C. Theod. – Th. Mommsen (ed.), Codex Theodosianus (Berlin, 1905)

Cedar – I. Bekker (ed.), Cedrenus, Compendium Historiarum. T. I–II (Bon-nae, 1838-1839) (CSHByz)

Cod. Doar. – P. Krueger (ed.), Codex Justinianus (Berlin, 1877)

Clement, Pedagogul – H.-I. Marrou (text, introd. și note), M. Harl (trad.), Clement din Alexandria, Pedagogul, Cartea I (Paris, 1960) (SC 70);

Congresul de la Nisa (1935) – Asociația Guillaume Budé, Congresul de la Nisa, 24-27 aprilie 1935. Actele Congresului (Paris, 1935)

Adm. – Gy. Moravcsik (ed.), RJH Jenkins (trad.), Constantine Por-phyrogenitus, De la Administrarea Imperiului (Budapest, 1949)

Of adm., Comm – RJH Jenkins (ed.), Constantine Porphyïogenitus, Of Administrating Empire, II: Comentariu de F. Dvornik, RJH Jenkins, B. Lewis, Gy. Moravcsik, D. Obolensky, S. Runsiman (Londra-New York, 1962)

De cer - LL Reiske (rec.), Împăratul Constantin Porphyrogenitus Despre ceremoniile Curții din Bizanț Cartea a doua T. I-II (Bonn, 1829, 1830);

A. Vogt (ed.), Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des ceremonies. T. I-II (Paris, 1935,1940) (Colecția bizantină)

De ins. - C. de Boor (ed.), Fragmente din intrigile împăratului Constantin Porphyrogenitus (Berlin, 1905)

A legii - C. de Boor (ed.), Fragmente din legaţiile împăratului Constantin Porphyrogenitus. T. I: Fragmente din ambasadele romanilor la

neamuri. T. II: Extrase din ambasadele neamurilor la romani (Berlin, 1903)

De Magistratibus - R. Wunsch (ed.), John Lydis De Magistratibus populi Romani cartea a treia (Leipzig, 1903)

De trimis - U. Ph. Boissevain (ed.), Fragmente históricas completate din ordinul împăratului Constantin Porphyrogenitus, IV, Fragmente din sentimente (Berlin, 1906)

Despre ele. -A. Pertusi (a cura di), Constantino Porfírogenito, De Themati-bus (Città del Vaticano, 1952) (Studi et Testi, 160)

De virt. – Fragmente despre virtuțile și viciile împăratului Constantin Porfirogenitus. T. I, ed. Th. Büttner-Wobst (Berlin, 1906). T. II, ed. AG Roos (Berlin, 1910)

Genesius - C. Lachmann (ed.), Genesius, Historia de rebus Constantinopolitanis (Bonn, 1834)

George Lun. - Viețile împăraților moderni, I. Bekker (ed.), Theophanes Continuatus, John Cameniata, Symeon Magister, Georgius Mona-chus continuat (Bonne, 1838) (CSHByz) 761-924

GM Chron. - C. de Boor (ed.), George the Monk Chronicon, I-II (Leipzig, 1904)

L. Gramm. - I. Bekker (ed.), Leonis Grammatici Chronographia (Bonn, 1842) (CSHByz)

Mich. Sir. – JB Chabot (ed.), Michel le Syrien, Chronique, or. I-II (Paris, 1904)

Maiala - L. Dindorf (ed.), Johannes Maiala, Chronographia (Bonn, 1831) (CSHB)

Mich. Gl. – BG Niebuhr (ed.), Michael Glycas, Annales (Bonn, 1836)

Mich. Ps. - E. Kurtz, F. Drexl (eds.), Michaelis Pselli Scripta minora, I (Milano, 1936)

Photius, Bibliothèque - R. Henry (ed.), Photius, Bibliothèque, voi. I–Vili (Paris, 1:1959; 11:1960; 111:1962; IV:1965; V:1967; VL1971; VIL1974; VIIL1977)

Platon, Les Lois - É. des Places (ed. și trad.), A. Diès și L. Gernet (in-trod.), Platon, Oeuvres complètes. Tomul XI (părțile I și II): Les Lois (cărțile 1-6), 2 vol. (Paris, 1951) (Colecția G. Budé)

Produs, Commentaire - A.-J. Festugière (trad. și note), Produs, Commentaire sur le "Timee", IV (Paris, 1966-1968)

Scr. Inc. – Uncertain Writer of the Armenian Lion, în: I. Bekker (ed.), Leonis Grammatici Chronographia (Bonn, 1842) (CSHByz) 335-3622

Scriitorii originali - Th. Preger (ree.), Scriitorii originilor Constantinopolului, voi. I-II (Lipsiea, 1901, 1907)

Suidae Lexicon - A. Adler (ed.), Suidae Lexicon, IV (Leipzig, 1928-1938)

Sym. Mag. – Annales of Symeon Magister, în: I. Bekker (ed.), Theophanes Continuatus, John Cameniata, Symeon Magister, Georgius Mona-chus continuatus (Bonne, 1838) (CSHByz) 603-760

Th. Cont. - Theophanes Continuatus, Ibid.', 1-4813

Théodoret, Thérapeutique - P. Canivet (text crit., introd., trad. și note), Théodoret de Cyr, Thérapeutique des maladies helléniques, voi. I-II (Paris, 1958) (SC 57)

Theodori Studitae Epistulae - J. Cozza-Luzi (ed.), Theodori Studitae Epistulae (Roma, 1871) (Nova Patrum Bibliotheca, VIII)4

Theoph. - C. de Boor (ed.), Theophanis Chronographia, I-II (Leipzig, 1883, 1885)

Theoph. da - C. de Boor (ed.), Theophylact Simocatta Historiae (Leipzig, 1887)

Tó επαρχικόν βιβλιον - I. Dujcev (Introd.), Tó επαρχικόν βιβλιον - Cartea Eparhului - Le Livre du Préfet (Londra, 1970) (Diverse Reprints)

2 Noua ediție a textului c italiană. trad.: F. Iadevaia, E. Pinto, Scriptor incertus (Messina, 1997). Comentariu rusesc, trad. Scr. Inc. vezi în carte: T. A. Senina (călugărița Cassia), „Leul criminalul”. Domnia împăratului Leon al V-lea Armenul reflectată de cronicarii bizantini din secolul al IX-lea: Teofan Mărturisitorul, Cronicarul cunoscut (Scriptor Incertus), George Amartol (Montreal, 2012).

3 Comentariu rusesc, trad. vezi: Ya. N. Lyubarsky, succesorul lui Theophan, Biografii ale regilor bizantini (Sankt Petersburg, 2009).

4 Русский пер. (ortografia engleză a fulgilor de zăpadă) см.: Прердобный Феодор Студит, Послан ия. Кн. 1-2 (ianuarie 2003) (ediție în limba engleză)

Vita Nicephori – Ignatii Diaconi Vita Nicephori, C. de Boor (ed.), The Historical Opuscula of Nicephori Archiepiscopa Constantinople (Leipzig, 1880) 139-217

Vita Nicephori of Milesia – H. Delehaye (ed.), „The Vita of St. Nicephori, Bishop of Milesia of the Xth Century,” AB 14 (1895) 129-166

Zonara – Th. Büttner-Wobst (ed.), Ioannis Zonarae Epitome Historium Books XIII-XVIII (Bonnae, 1897);

Исследования

V. V. Latyshev, „Metodie al Patriarhului Constantinopolului, Viața Sf. Teofan Mărturisitorul”, Note ale Academiei Ruse de Științe despre departamentul istoric și filologic XIII.4 (1918) 1-40

E. E. Lipshits, „Savantul bizantin Leo Matematicianul (Din istoria literaturii bizantine în secolul al IX-lea)”, VV 2 (27) (1949) 106-149

_____, Geoponică. Enciclopedia agricolă bizantină a lui Khvek (Moscova-Leningrad, 1960)

_____, Eseuri despre istoria societății și culturii bizantine din secolul VIII - prima jumătate a secolului IX (Moscova-Leningrad, 1961)

B. M. Melioransky, „George Kiprianin și Ioan din Ierusalim, doi luptători puțin cunoscuți pentru Ortodoxie în secolul VIII”, Note ale Facultății de Istorie și Filologie a Universității Imperiale din Sankt Petersburg LIX (1901)

N. Pigulevskaya, „Istoria Academiei Nisibi. Surse pentru istoria școlii siriene, Colecția Palestina 17 (80) (1967) 90-109

A. Adler, Suidas, RE 7 (1931) 675-717

H. Ahrweiler, „L'Asie Mineure et les invasions arabes (VIIe-IXe siècles)”, RH 461 (1962) 1-32

_____, „Sur la carrière de Photius avant son patriarcat”, BZ 58 (1965) 348-363

_____, „Un discurs nepublicat al lui Constantin al VII-lea Porphyrogenete”, TM 2 (1967) 393-404

PJ Alexander, „Consiliile Bisericii și Autoritatea Patristică. Thè Iconoclastie Councils of Hiereia (754) and St. Sophia (815)”, Harvard Studies in Classical Philology 63 (1958) 493-505

_____, Patriarhul Nicefor al Constantinopolului: Politica ecleziastică și închinarea imaginii în Imperiul Bizantin (Oxford, 1958)

TW Allen, „Originea mâinii mici grecești”, The Journal of Hel-lenic Studies 40 (1920) 1-12

H. Alline, Istoria textului lui Platon (Paris, 1915)

A. Andréadès, „Recrutarea funcționarilor publici și a universităților din Imperiul Bizantin”, в: Mixturi de drept roman dedicate lui Georges Cornil (Paris, 1926)

R. Aubreton, «Transliterarea lui Homer», Byz 39 (1969; publicat în

sfârşitul anului 1970) 13-34

A. Banduri, Imperium orientale sive antiquitates constantinopoltianae. Vol. II (Paris, 1711)

A. Bataille, Les papyrus (Paris, 1955) (Traité d'études byzantines II)

H.-G. Beck, Literatura bisericească și teologică în Imperiul Bizantin (München, 1959) _

H. Beckby (ed.), Anthologia Graeca I-XVI. Vol. I-IV (München, 1957-1958)

H. Bidez, „Arethas de Césarée editor et scholiaste”, Byz 9 (1934) 391-408

J. Bidez (ed.), L'empereur Julien, Œuvres complètes. 1.1: Discurs; 1.2: Scrisori și fragmente (Paris, 1932,1934)

B. Bischoff, «Elementul grec în educaţia occidentală

des Mittelalters», BZ 44 (1951) (Mélanges F. Dõlger) 27-55

F. Boissonade, Anecdota graeca (Paris, 1831)

S. Borsari, Il monacheSimo byzantino în Sicilia și sudul Italiei pre-

nomane (Napoli, Institutul Italian de Studii Istorice, 1963)

L. Bréhier, „Educația clasică și educația religioasă în Bizanț”, Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses (1941) 34-69

______, „Note despre istoria educației la Constantinopol”, Byz 3 (1926) 73-94

______, „Note despre istoria învățământului superior la Constantinopol: Legenda lui Leo, incendiarul isaurian al universității”, Byz 4 (1927-1928) 13-28

______, „Un patriarh vrăjitor la Constantinopol”, Review of the Christian Orient 9 (1904) 261-268

R. Browning, „Notes on the Uncertain Scriptor of Leone Armenio”, Byz 35/2 (1965) 389-411

______, „Correspondanța unui savant bizantin din secolul al X-lea”, Byz 24 (1954) 397-452

J. B. Bury, Istoria Imperiului Roman de Răsărit (Londra, 1912)

Th. Büttner-Wobst, „Dispunerea enciclopediei istorice a lui Constantin Porphyrogennetos”, BZ 15 (1906) 88-120

A. Cameron, Agathias (Oxford, 1970)

______, „Sfârșitul universităților antice”, CHM 10 (1967) 653-673

W. Christ, W. Schmidt, O. Stăhlin, Literatura greacă alcreștină (München, 1924)

L. Cohn, „Bemerkungen zu den Konstantinischen Sammelwerken”, BZ 9 (1900)154-160

P. Collinet, Studii istorice asupra dreptului lui Justinian, II: Istoria Școlii de Drept din Beirut (Paris, 1925)

G. Da Costa-Louillet, „Sfinții din Constantinopol în secolele al VIII-lea, al IX-lea și al X-lea”, Byz 24 (1954) 179-263, 453-511

G. Dacron, „Imperiul Roman de Răsărit în secolul al patrulea și tradițiile politice ale elenismului: mărturia lui Themistios”, TM 3 (1968) 1-242

A. Dain, „Transmiterea textelor literare clasice de la Fotie la Constantin Porphyrogenete”, DOP 8 (1954) 33-47

______, Manuscrisele (Paris, 21964)

______, „Strategii bizantini”, TM 2 (1967) 317-392.

J. Darrouzès, Scriitori de litere bizantine din secolul al X-lea (Paris, 1960)

______, „O colecție epistolară bizantină, Manuscrisul din Patmos 706”, RÉB 14 (1956) 87-121

______, Cercetări despre ofϕіких Bisericii Bizantine (Paris, 1970)

C. de Boor, „Suidas und die Konstantinsche Exzerptsammlung”, BZ 21 (1912) 381-124; 23 (1914-1919) 1-127

E. Delaruelle, „Cunoașterea greacă în Occident din secolul al V-lea până în secolul al IX-lea”,

Amestecuri ale Societății de Studii Clasice de la Toulouse I (1946) 207-226

R. Devreesse, Fondul Coislin (Paris, 1945)

______, Introducere în studiul manuscriselor grecești (Paris, 1954)

______, Manuscrisele grecești din sudul Italiei (Istorie, Clasificare, Paleografie) (Vatican, 1955) (Studi e Testi, 183)

F. Diekamp, Analecte patristice (Roma, 1938) (Orientalismul creștin Ana-

lecta, 117)

A. Diller, „Biblioteca lui Photius în literatura bizantină”, DOP 16 (1962) 389-396

______, „Scolia lui Strabon”, Traditio 10 (1954) 29-50

A. Diller, „Pausanias in the Middle Ages,” Transactions of the American Philological Association 87 (1956) 84-97

F. Dõlger, P. Wirth, Records of the Kaiserurkunden of the Ostromian Empire from 565-1453 (Münch–Berlin–Viena, 1924ff.).

Gl. Downey, «Constantintine the Rodian: His Life and Writings», в: Late Classical and Medieval Studies in Honor of AM Friend Jr. (Princeton, 1955) 212-221

JF Dune au, „Unele aspecte ale pătrunderii elenismului în Imperiul Persan Sasanian”, în: Mixtures René Crozet (Poitiers, 1966) 13-22

F. Dvornik, Misiuni bizantine printre slavi, SS Constantin-Cyril și Methodius (Rutgers University Press, 1970)

______, „Cariera academică a lui Constantin Filosoful”, Byzanti-noslavica 3 (1931) 59-67

______, Legendele lui Constantin și Metodiu văzute din Bizanț (Praga, 1933) (Byzantinoslavica, Supplementa, I) (переиздано: Hatties-burg, Miss., 1969)

______, „Patriarh Photius Scholar and Statesman”, Classica Folia 13 (1959) 3-18; 14 (1960) 3-22

______, „Photius and the Reorganization of the Patriarhal Academy”, AB 78 (= P. Peeters Mixtures, II) (1950) 108-125

______, „Ambasadele lui Constantin-Chiril și Fotie la arabi”, în:

În onoarea lui Roman Jakobson (La Haye-Paris, 1967) 569-576

F. Dübner (ed.), Epigrammatum Anthologia Palatina cu Planudei și un nou apendice de epigrame timpurii din cărți și marmură. Vol. I-II (Paris, 1864, 1872)

Ch. Ducange, Glosar pentru scriitorii Greciei mijlocii și târzii. Vol. I-II (Lyon, 1688)

H. Erbse, „Überlieferungsgeschichte der griechischen klassischen und hellenistischen Literatur”, în: Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelalterlichen Literatur, I (Zurich, 1961) 207-307

A. Fliche, V. Martin (eds.), Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jburs. Vol. IV (Paris, 1937)

F. Fuchs, Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter (Leipzig, 1926) (Byzantinisches Archiv, 8)

J. Gay, Italia de Sud și Imperiul Bizantin (Paris, 1904)

J. Gouillard, „Două figuri prost cunoscute ale celui de-al doilea iconoclasm”, Byz

31 (1961) 371-101

A. Grabar, Iconoclasmul bizantin. Dosar arheologic (Paris, 1957)

F. Grivec, F. Tomsic, Constantin şi Metodie Tesaloniceniţe. Fontes (Zagreb, 1960) (Institutul Radovi Staroslavenskog, 4)

V. Grumel, „Cronologia patriarhilor iconoclaști din secolul al IX-lea”, Échos d'Orient 34 (1935) 162-166

______, „Ioan Grammaticos și Sfântul Teodor Studit”, Echos d'Orient 36 (1937) 181-189

______, La Chronologie (Paris, 1958) (Tratat de studii bizantine, 1)

______, Regesturile Actelor Patriarhalului de Constantinopol. Zbor. I-II (Paris, 1932 -1936)

F. Halkin, „Data compoziției Bibliotecii lui Photius

în cauză”, AB 81 (1963) 414-417

LM Hartmann, „Johannicius von Ravena”, în: Festschrift fur Theodor Comperz (Viena, 1902) 319-323

J. L. Heiberg, „Der byzantinische Mathematiker Leon”, Bibliotheca Mathematica. NS I (1887) 33-36

B. Hemmerdinger, Eseu despre istoria textului lui Tucidide (Paris, 1955)

______, „Cultura greacă clasică din secolul al VII-lea până în secolul al IX-lea”, Byz 34 (1964) 125-133

______, „Venetul A al Iliadei și scribul Efrem”, REG 69 (1956) 433-434.

______, „O misiune științifică arabă la originea renașterii iconoclaste”, BZ 55 (1962) 66-67

J. Hergenrother, Photius, Patriarhul von Constantinopel. Bd. I-III (Regens-burg, 1867-1869)

G. Hoerschelmann, De Dionysii Thracis interpretibus veteribus. Eu: De la mine-

lampodă și Choerobosco (Leipzig, 1874)

J. Irigoin, Istoria textului lui Pindar (Paris, 1952)

______, „Manuscrisele grecești, 1931-1960”, Lustrum 7 (1962) 5-93, 332-335

______, „Sudul Italiei și tradiția textelor antice”, JOB 18 (1969) 37-55

______, „Uncialul grecesc de tip copt”, JÕBG 8 (1959) 29-51

______, „Începuturile utilizării hârtiei în Bizanț”, BZ 46 (1953) 314-319

______, „Pentru un studiu al centrelor de copiere bizantine”, Scriptorium 12 (1958) 208-227; 13 (1959) 177-209

J. Irigoin, „Supraviețuirea și renașterea literaturii antice la Constantinopol

(sec. IX)”, Cahiers de Civilization Médiévale secolele X-XII 5 (1962) 287-302

R. Janin, Constantinopolul bizantin. Dezvoltare urbană și repertoriu topografic (Paris, 1964) (Archives de l'Orient Chrétien, 4A)

______, Scaunul Constantinopolului și Patriarhia Ecumenic. Biserici și mănăstiri (Paris, 1969) (Geografia ecleziastică a Imperiului Bizantin)

RJH Jenkins, Byzantium: The Imperial Centuries (Londra, 1966)

______, „Fondul clasic al Scriptores post Theophanem”, DOP 8 (1954) 13-30

______, „Originile elenistice ale literaturii bizantine”, DOP 17 (1963) 39-52

P. Joannou, Canoanele Sinodelor Ecumenice, LI (Grottaferrata—Roma, 1962) (Comisia Pontificală pentru Redactarea Codexului di Diritto Canonico orientale. Fonti, IX)

R. Klibansky, Continuitatea tradiţiei platonice în Evul Mediu (Londra, 1939);

G. Kolias, Leon Choirosphaktès, magistre, proconsul etpatrice (Atena, 1939) (Texte și cercetări de filologie bizantino-neugrină, 31)

Σ. Membri ai Camerei Reprezentanților, 1913

K. Krumbacher, Conturi despre literatura bizantină înainte de Justinian

Spre sfârșitul Imperiului Austronesian (527-1453) (München, 1897)

P. Labriolle, Istoria literaturii creștine latine (Paris, 1920)

K. Lake, S. Lake, Manuscrise minuscule grecești datate la anul 1200 (Bos-

ton, Mass., 1934) (Monumenta paleographica vetera. Series prima)

W. Lameere, Overviews of Homeric Paleography (Paris—Bruxelles, 1960) (The Scriptorium Publications, IV)

F. Lasserre, „Studiu asupra extraselor medievale din Strabon”, Antichitatea clasică 28 (1959) 32-75

V. Laurent, Viața minunată a Sf. Pierre d'Atroa (Bruxelles, 1956) (Subsidia Hagiographica, 29)

______, „O omilie nepublicată a Arhiepiscopului de Salonic Leo Filosoful despre Buna Vestire, 25 martie 843”, в: Mixtures E. Tisse- rant, II (Città del Vaticano, 1964) (Studi e Testi, 232) 28Í - 302

L. Leclerc, Histoire de la medicine arabe. Voi. I-II (Paris, 1876)

J. Lefort, J. Cochez, Album paleographicum codicum graecorum minuscules letteres saec. 9 și 10 scrise la un moment dat (Leuven, 1943)

P. Lemerle, Byzance et la tradition des lettres helléniques (Belgrad, 1962) (Académie Serba des Sciences et des Arts. Conférences, IL Classe des Sciences sociais, 2)

______, „Note sur les données historiques de G Autobiographie d'Anania de Shirak”, Revue des études armeniennes, NS I (1964) 195-202

J. Leroy, «Un nouveau témoin de la "Grande Catéchèse" de saint Théodore Stoudite», RÉB 15 (1957) 73-88

______, „Un martor antic la „Micile cateheze” ale lui Theodore Stoudite, Scriptorium 15 (1961) 36-60

R. Lœnertz, „Legenda pariziană a Sfântului Dionisie Areopagitul, geneza ei și primul său martor”, AB 69 (1951) 217-237

E. Maass, „Observationes paleographicae”, в: Mixtures Graux. Colecție de

bursă clasică dedicată memoriei lui Charles Graux (Paris, 1884) 749-766

C. Mango, „Data Cod. TVA. Regina. Gr. 1 și „Renașterea macedoneană””, Acta Institutului Norvegian din Roma 4 (1969) 121-126

______(Engl. Transi., Introd. and Comm.), The Omilies of Photius (Cambridge, 1958) (Dumbarton Oaks Studies, III)

______, „The Legend of Leo the Wise”, Jurnalul Academiei Americane de Pediatrie LXV (1960) 59-93

H.-I. Marrou, Istoria educației în Antichitate (Paris, 1948).

P. Matranga, Anecdote grecești și mss. Bibliothecis Vaticana, Angelica, Barber-iniana, Valliceliana, Medicea, Vindobonensi deprompta (Roma, 1850)

R. -L. Ménager, „Bizantinizarea” religioasă a Italiei de Sud

(Secolele IX-XII) și Politica monahală normandă a Italiei”, Review of Ecclesiastical History 53 (1958) 747-774; 54 (1959) 5-40

S. G. Mercati, «În jurul autorului carme carme

(Leone Magistro Choirosphaktes)”, Journal of Oriental Studies 10 (1923-1925) 212-248

M. Meyerhof, „Sfârșitul școlii alexandrine după unii autori arabi”, Archeion 15 (1933) 1-15

A. Mieli, Știința arabă și rolul ei în evoluția științifică mondială (Leyde, 1966)

F. Milkau, G. Leyh (Eds.), Manualul Societății Biblioteconomice, III: Ge-

schichte der bibliotheken (Wiesbaden, 1955)

Gy. Moravcsik, Turcica bizantină, I (Berlin, 1958)

A. Mai (ed.), Nova Patrum Bibliotheca. T. Vili (Roma, 1871)

A. Caucazian, „un fulg de zăpadă alb de zăpadă”, un fulg de zăpadă alb de zăpadă ν ής Ελλάδος 8 (1955-1956) 1-6

G. OsTROGORSKY, Geschichte des byzantinischen Staates (München, 1963), „Începuturile ceartei imaginilor”, в: Mixtures Ch. Diehl, I

(Paris, 1930) 235-255

R. Paret, „Contribuția la studiul mediilor culturale în Orientul Apropiat medieval: „enciclopedismul” arabo-musulman de la 850 la 950 din era creștină”, RH 235.1 (1966) 47-100

L. A. Post, The Vatican Plato and its Relations (Middletown, 1934) (Monografii filologice publicate de Asociația Americană de Filologie, IV)

H. Rabe, „Die Platon-Tlandschrift Ω”, Rheinisôhes Muséum. NF 63 (1908)

235-238

______, Scholia in Lucianum (Leipzig, 1906)

Th. Reinach, „Un intrus bizantin în panteonul elen: falsul zeu Kyropalates”, BZ 9 (1900) 52-62

G. Ραλλη, M. Ποτλη, Σύνταγμα θείων καί ιερών κανόνων. T. I ff. (Αθήναι, 1852 și urm.)

M. Richard, Inventarul Muzeului Britanic. În: Fondul suplimentar Sloane, Egerton, Cottonian și Stowe (Paris, 1952)

P. Riche, Educație și cultură în Occidentul barbar (secolele VI-VIII) (Paris, 1962) (Patristica Sorbonensia, IV)

F. Schemmel, „Liceul din Constantinopol de la V. la IX. Jahr-

sute», Contribuții științifice la Raportul anual al Regatului. Wilhelms-Gymnasiums din Berlin (1912) 24 p.

AM Schneider, Bizanț (Berlin, 1936) (Istanbul Research 8)

A. Severyns, Cercetări asupra crestomatiei lui Proclus. Codexul 239 al lui Fotius. Vol. I-II (Paris—Liège, 1938) (Biblioteca Facultății de Filosofie și Litere a Universității din Liège, 78)

A. Castle, Constituția Bisericii Catolice (engleză, 1934)

G. Théry, Studii dionisiace. T. I, II (Paris, 1932,1937) (Studii de filo-

sophie medievală)

JW Thompson și colab., The Medieval Library (New York, 21957).

H. Userer, al lui Stephen Alexandrinus. Insulta. (Bonn, 1880)

A. Vaillant, Texte vechi-slave. În: Texte și glosar. II: Traducere și note (Paris, 1968) (Texte publicate de Institutul de Studii Slave, VIII)

A. Vasiliev, Byzance et les Arabes. I: La dynastie d'Amorium (Bruxelles, 1935) ______, „Edictul iconoclastie al califului Yazid II, d.Hr. 721”, DOP 9-10 (1956) 25-47

K. Vogel, «Cota Bizanțului în conservarea și dezvoltarea ulterioară a

Matematică greacă», в: Miscellanea Mediaevalia. Publicații ale Institutului Thomas de la Universitatea din Köln, I: Antichitate și Orient în Evul Mediu (Berlin, 1962) 112-128

C. Wendel, „Prima bibliotecă imperială din Constantinopol”, Jurnalul Central pentru Biblioteci 59 (1942) 193-209

L. G. Westerink, Prolegomene anonime ale filosofiei platonice (Amster-

baraj, 1962)

______f Arethae archiepiscopi Caesariensis scripta minora. Vol. I—II (Leipzig, 1968,1972)

E. Zardini, „Sulla biblioteca dell'arcivescovo Areta di Cesarea”, în: Ak-ten des XL internationalen Byzantinistenkongresses, München, 1958 (München, 1960) 671-678

K. Ziegler, Photios, RE (1941) 684 și urm.

w

Index de nume

Autori și personaje istorice antice și medievale

Autor contemporan

Publicație științifică

Paul Lemerle

PRIMUL UMANISM BIZANTIN. Note și note despre educația și cultura în Bizanț de la începutul secolului al X-lea

Traducere din franceză și articol introductiv de T. A. Senina (călugărițele Cassia)

Design de serie de A. R. Gizatullina Aspect de T. A. Senina (călugărița Cassia)

SRL „Editura Svoe”

199004, Sankt Petersburg, st. Repina, 41 Telefon: 8 (812) 966-16-91 Internet: http://isvoe.ru E-mail: editor@isvoe.ru

Semnat pentru tipărire: 22.12.2012

Căști Palatino Linotype, Cabriola. Imprimare offset. Format 60x84 1/ib Conv. cuptor l. 28.83. Comandă nu.